

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ (1971-1984)

MURAT ÖZATA

2502110054

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. ALİ ARSLAN

İSTANBUL-2016

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : Murat ÖZATA Numarası : 2502110054
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : Tarih Danışmanı : Prof.Dr.Ali ARSLAN
Tez Savunma Tarihi : 31.05.2016 Saati : 10:00
Tez Başlığı : "Türkiye-ABD İlişkileri (1971-1984)"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Prof.Dr.Ali ARSLAN		Kabul
2-Doç.Dr.Fatih Mehmet SANCAKTAR		Kabul
3-Doç.Dr.Ali SATAN		Kabul
4-Doç.Dr.Ragıp Kutay KARACA		KABUL
5-Yrd.Doç.Dr.Edip Asaf BEKAROĞLU		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Prof.Dr.Halil BAL		
2-Doç.Dr.Muharrem ÖZTEL		

ÖZ

TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ (1971-1984)

MURAT ÖZATA

Soğuk Savaş yılları boyunca tehdit-güvenlik algılarının şekillendirdiği Türkiye-ABD müttefikliği, 1970’li yıllarda başlayan detant dönemi ile yeni bir sürece girmiştir. ABD ve SSCB gibi soğuk savaşın merkezinde yer alan devletlerin birbirlerine karşı politikalarında olan değişiklik, Türkiye’nin ittifak içindeki rolünde değişimi beraberinde getirmiştir. SSCB’yi çevreleme politikasından vazgeçen ABD, 1970 yılından itibaren Türkiye’ye yaptığı yardımları sürekli olarak azaltmıştır.

1970’li yıllardan itibaren ikili ilişkilerde yaşanan sorunlar, silah ambargosu sonrasında Türk dış politikasında bir kırılmaya sebep olmuştur. Bu kırılma iki aşamada gerçekleşmiştir. İlk aşamada, Türkiye dış politikada NATO dışındaki ülkelerle ilişkilerini geliştirerek uluslararası alanda yalnızlığını gidermeye çalışmıştır. 1978’e kadar devam eden bu süreçte Türkiye SSCB ile ticari ilişkilerini geliştirmiş, Avrupa ve Ortadoğu ülkeleri ile kurduğu ilişkilerde de kısmen başarılı olmuştur. 1978 sonrası başlayan ikinci aşamada ise Türkiye, ABD ile ittifakın güvenlik için yeterli olmadığından hareketle, NATO merkezli olmayan bir ulusal savunma politikası izlemeyi amaçlamıştır. Türkiye, daha önceki dönemlerin aksine ulusal çıkarlarını ön planda tutarak savunma politikalarına ve dış politikasına yön vermiştir.

Türkiye’nin kendi ulusal çıkarlarını gözeten, yeni bir savunma politikasını tartıştığı bu günlere, içeride ekonomik kriz ve siyasal şiddet eşlik etmektedir. Dış politikada ise ABD üsleri, Yunanistan’ın NATO’ya yeniden entegrasyonu, U-2 uçuşları gibi ABD açısından son derece önemli sorunlar bulunmaktadır. Türkiye 1980 öncesi dönemde, tüm ekonomik ve siyasi baskılara rağmen, dış politikada ABD beklediği adımları atmakta direnmiştir.

ABD ve Türkiye arasındaki bağların zayıflaması ve Türkiye’nin ABD ekseninden uzaklaşması anlamına gelen bu kırılma, 12 Eylül’de yönetime el koyan generaller tarafından sonlandırılmıştır. Darbe öncesi çeşitli sebeplerle yavaş yol alınan yakınlaşma, darbe sonrası kurulan askeri hükümet döneminde hızla yeniden

tesis edilmiş, iki ÷lke arasındaki sorunlar çözümlere Türk dış politikası ABD-NATO ekseninde yeniden konumlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Haşhaş Sorunu, Kıbrıs Sorunu, Silah Ambargosu, 12 Mart Muhtırası, 12 Eylül Darbesi

ABSTRACT

TURKEY-USA RELATIONS (1971-1984)

MURAT ÖZATA

Turkey-US alliance entered to a new phase with the beginning of the detente period, which was driven by security-threat perceptions during the cold war years. Changes in the policies of the central states of cold war such as the USA and the USSR, changed the role of Turkey in the alliance. Abandoning the policy of containment against the USSR, the USA consistently decreased its aid to Turkey starting from 1970.

Problems in bilateral relations in 1970s led to a break in Turkish foreign policy after the implementation of American arms embargo. This break took place in two stages. In the first stage, Turkey tried to develop its relations with the non-NATO countries in order to overcome the loneliness in the international arena. This process continued until 1978, and Turkey developed commercial relations with the USSR, and became partially successful in its relations with the European and Middle East countries. In the second stage beginning with 1978, Turkish policy makers thought that the alliance with the US was not enough for the security of Turkey and aimed to design a new national defense policy which is not explicitly based on NATO. At this stage, Turkey, in contrast to earlier periods, shaped its defense and foreign policy by giving priority to its own national interests.

Discussions of national interests and a new defense concept in Turkey were accompanied by economic crisis and political violence in the country. In terms of the bilateral relations, extremely important problems for the US such as military bases, Greece's reintegration to NATO, U-2 flights remained unsolved. In the period before 1980 coup, despite the economic and political pressure from the USA, Turkey resisted taking steps that the US expected.

The weakening of ties between Turkey and US which means deviation of Turkey from US axis was terminated by the generals who seized power on September 12. Despite some steps, rapprochement between Turkey and the USA

was slow and limited before the coup. However, the military government formed after 1980 coup was quick to reinforce bilateral relations. Problems between the two countries were solved quickly and Turkish foreign policy was repositioned on the US-NATO axis.

Keywords: Arms Embargo, Cyprus Conflict, March 12 Military Memorandum, Opium Problem, September 12 Coup.

ÖNSÖZ

İkinci Dünya Savaşını takip eden süreçte ABD ile kurulan ittifak Türkiye siyasetinde merkezde konumlandırılmıştır. Soğuk Savaş yılları süresince Türkiye ABD'nin yanında kararlı bir müttefik olarak yer almıştır. 1970'li yılların ilk yarısında ABD ve SSCB'nin Soğuk Savaştan “Soğuk Barışa” doğru yönelişi, Türkiye gibi ittifakın kanat ülkeleri tarafından hissedilebilmiştir. Türkiye'nin değişen küresel şartlara uygun politika arayışları ile geçen 70'li yıllara, içeride istikrarsız koalisyon hükümetleri eşlik etmiştir. Türkiye'de bir askeri muhtıranın başlangıcından bir darbenin sona erişine kadar olan dönemi ele alan bu tez, Türk-Amerikan ilişkilerinin en iniş çıkışlı olduğu yılları değerlendirmeyi amaçlamıştır. Tez günümüzü anlama ya da geleceğe yönelik tahminlerde bulunma amacı ile hazırlanmamıştır. Esas amaç ele alınan dönemin, mümkün olduğu kadar çok birincil kaynağa dayanarak ortaya koyulması olmuştur. Bu çaba, Türk-Amerikan ilişkilerinde günümüzün sorunlarına daha iyi yanıt verebilmek için yapılmış bir zihin egzersizi olarak tanımlanabilir.

Yıllara yayılan her akademik çalışmada olduğu gibi bu doktora tezini hazırlarken pek çok insandan yardım ve destek aldım. Şüphesiz bu desteğin en büyük payı tezin yazım sürecince bana her türlü yardımı sağlayan, bilgi, tecrübe ve güler yüzü ile çalışmama ışık tutan hocam Prof. Dr. Ali Arslan'a aittir. Kendisinin desteği olmadan bu tez ortaya konamazdı. İstanbul Üniversitesinde geçirdiğim sekiz yıllık öğrencilik hayatımda akademiye dair her konuda olduğu gibi, bu tezde de benden samimi desteklerini esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Fatih M. Sancaktar'a duyduğum minneti ifade edemem. Yoğunluğuna rağmen tez izleme komitemde yer alan, beni ilgiyle dinleyen ve değerli önerilerde bulunan Yard. Doç. Dr. Edip Asaf Bekaroğlu'na ayrıca teşekkür ederim. Arşiv çalışması için Maryland'da bulunduğum süre içinde kapısı her zaman açık olan, benden desteğini esirgemeyen Prof. Dr. Ahmet T. Karamustafa'ya da minnettarım.

Hocalarımdan değerli ve samimi yardımları teze yön verirken, birçok kurum tezin araştırma ve yazım sürecine ihtiyaç duyduğum kaynaklara ulaşmamı sağlamıştır. Beni misafir araştırmacı olarak kabul ederek ABD'de araştırma yapmamı mümkün kılan Maryland Üniversitesi Tarih Bölümü ve bu süreci maddi

olarak destekleyen TUBİTAK- Bilim İnsanı Destekleme Daire Başkanlığı bu tezin ortaya konmasına önemli katkı sağlamıştır. College Park'taki National Archives ve Washington D.C.' deki National Security Archive çalışanlarının hepsi araştırmam süresince yardımlarını esirgemediler. Özellikle iki ismi anmadan geçemeyeceğim, National Archives'tan Carly Docca ve National Security Archives'tan Mary Curry, her ikisi de çalışmamın düğümlendiği noktada yapması gerekenden fazlasını yaptılar, saatlerini cömertçe harcamaktan kaçınmadılar, ikisine de minnettarım. Arşiv çalışanlarının dışında, Kongre Kütüphanesi, İstanbul Ün. ve Boğaziçi Ün. Kütüphaneleri, Beyazıt Devlet Kütüphanesi personelleri her aşamada işimi kolaylaştırdı, kendilerine nazik yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Teze ilişkin arşiv çalışmasının en zor günlerini paylaştığımız Barış Celep'e akademik desteği kadar kıymetli dostluğu için de minnettarım. Yine tezin araştırma sürecinde ihtiyaç duyduğum veri tabanlarına erişmekte benden yardımını esirgemeyen değerli dostum Ümit Fırat Açıkgöz'e şükran borçluyum. Her hafta tezimle ilgili olabilecek kaynakları kişisel arşivinden sabırla bana getiren mümtaz dostum Mehmet Hastaş'ı anmadan geçemeyeceğim.

Hayattaki en büyük şansım bana doğrunun peşinden gitmeyi öğreten ailemin varlığıdır. Hayatımın her aşamasında olduğu gibi, anne baba ve kardeşlerimin desteği olmadan bu çalışmada yol almam mümkün değildi. Beni yalnız bırakmadıkları ve hiçbir zaman kendimi yalnız hissettirmedikleri için hepsine teşekkür ederim.

Bu çalışma sadece şahsıma ait olan zaman kullanılarak yapılmamıştır. Kendisine ayırmam gereken zamanı araştırma sürecine harcadığım sevgili kızım Asya çalışmam boyunca mutluluk ve ilham kaynağım oldu. Benimle eş zamanlı olarak doktora sürecinden geçmesine rağmen, desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, özellikle son bir yılda sevgi ve sabrın ne demek olduğunu bana bir kez daha öğreten, eşim Hatice Özata bu çalışmanın ortaya çıkmasında en büyük paya sahiptir. Her ikisine de minnettarım.

Birlikte geçireceğimiz zamanlarından çaldığım eşime ve kızıma sonsuz sevgilerimle...

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	x
GRAFİKLER.....	xiii
TABLolar.....	xiv
HARİTALAR.....	xv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xvi
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	16
I. 1971-1974 TÜRKİYE – ABD İLİŞKİLERİ.....	16
A. DETANT SÜRECİNİN TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ ÜZERİNDE ETKİSİ.....	16
B. 12 MART MUHTIRASI VE ABD.....	23
1. 12 Mart Öncesi Türkiye-ABD İlişkileri.....	24
1. 12 Mart ve Sonrasında ABD ile İlişkilerin Seyri.....	27
C. 1971-1974 DÖNEMİNDE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNDE ÖNE ÇIKAN SORUNLAR.....	35
1. Türkiye’de Yükselen Amerikan Karşıtlığı.....	35
2. Haşhaş Sorunu.....	46
a) Haşhaş Sorunun Ortaya Çıkışı.....	48
b) Demirel Hükümetlerinin Haşhaş Sorununa Yaklaşımı.....	56
c) Türkiye’de Haşhaş Ekiminin Yasaklaması.....	59
d) Haşhaş Ekim Yasağı ve ABD Yardımı.....	66
e) Yasağın Türkiye Açısından Sonuçları.....	70
f) Yasağın ABD’de Uyuşturucu Sorunu Üzerindeki Etkisi.....	75
3. Türkiye’de Yakalanan ABD Vatandaşı Uyuşturucu Kaçakçıları ve ABD’nin Tutumu.....	82
D. KRİZ ÖNCESİ KIBRIS.....	88
1. Kıbrıs Sorununun Gelişimi.....	88
2. Kıbrıs’ın ABD Açısından Önemi.....	94
3. 1971-1974 Döneminde ABD’nin Kıbrıs Sorununa Yaklaşımı.....	97
İKİNCİ BÖLÜM.....	107
II. 1974-1976 TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNDE GERGİNLİK DÖNEMİ.....	107
A. HAŞHAŞ SORUNU.....	108
1. ABD’nin Haşhaş Ekim Yasağı Sürdürme Çabaları.....	108
2. Haşhaş Ekim Yasağının Kaldırılması.....	112
3. Yasağın Kaldırılmasına ABD’nin Tepkisi.....	117
4. Haşhaş Sorunu – Silah Ambargosu İlişkisi.....	122
B. KIBRIS KRİZİ.....	126
1. 1974 Krizi ve Türkiye’nin Müdahalesi.....	126
2. Kıbrıs Krizi ve ABD Politikası.....	130

3.	<i>Yunanistan'ın NATO'nun Askeri Kanadından Çekilmesi</i>	139
C.	SİLAH AMBARGOSU	141
1.	<i>ABD Dış Politikasının Bir Aracı Olarak Askeri-Ekonomik Yardımlar</i> ...	141
2.	<i>Ambargo Kararının Alınması</i>	151
3.	<i>Ambargonun Uygulanma Süreci</i>	167
4.	<i>Türkiye'nin Ambargoya Yaklaşımı</i>	177
5.	<i>Silah Ambargosunun Türkiye Üzerindeki Etkileri</i>	185
D.	ABD ÜSLERİ SORUNU	192
1.	<i>Türkiye'deki ABD Üsleri ve Faaliyetleri</i>	192
2.	<i>Üslerin Kullanımın Durdurulması</i>	199
3.	<i>Üslerin Kullanımının Durdurulmasının ABD Üzerindeki Etkisi</i>	209
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM		214
III. 1976-1980 TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKADA YENİ ARAYIŞLARI VE ABD İLE İLİŞKİLER		214
A.	ULUSAL SAVUNMA VE DIŞ POLİTİKA DOKTRİNİ	215
B.	TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKADA YENİ ARAYIŞLARI	227
C.	ABD İLE İLİŞKİLER	237
1.	<i>26 Mart 1976 Türk Amerikan Antlaşması</i>	237
a)	<i>Antlaşma Öncesi Tarafların Görüşleri</i>	237
b)	<i>Savunma İşbirliği Antlaşması ve Önemi</i>	244
c)	<i>Türkiye'nin Antlaşmanın Onaylanması için Gösterdiği Çaba</i>	248
d)	<i>Antlaşmaya ABD'nin Yaklaşımı</i>	250
2.	<i>Türkiye-ABD Suçluların Geri Verilmesi Anlaşması</i>	257
3.	<i>Silah Ambargosunun Kaldırılması</i>	260
a)	<i>Türkiye'nin Ambargonun Kaldırılması için Gösterdiği Çaba</i>	263
b)	<i>ABD'nin Ambargoyu Kaldırma Kararını Alması</i>	266
c)	<i>Ambargonun Kaldırılma Nedenleri</i>	272
4.	<i>Ekonomik Kriz ve IMF ile İlişkiler</i>	275
5.	<i>Kıbrıs Sorunu</i>	289
6.	<i>U2 Uçuşları Sorunu</i>	292
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM		297
IV. 1980-1984 ÇATIŞMADAN İŞBİRLİĞİNE TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ		297
A.	TÜRKİYE MÜTTEFLİĞİNİN ABD İÇİN YENİDEN ÖNEM KAZANMASI	297
B.	12 EYLÜL ÖNCESİ TÜRK ABD İLİŞKİLERİNDE AŞILAMAYAN SORUNLAR	300
1.	<i>Savunma Antlaşması ve ABD Üsleri Sorunu</i>	301
2.	<i>Yunanistan'ın NATO'nun Askeri Kanadına Dönüş Sorunu</i>	307
C.	12 EYLÜL VE DIŞ POLİTİKADA ABD ÇİZGİSİNE DÖNÜŞ	311
1.	<i>ABD'nin 12 Eylül'e Bakışı</i>	311
a)	<i>12 Eylül Öncesi ABD'nin Darbeye İlişkin Görüşleri</i>	313
b)	<i>12 Eylül Sonrası ABD'nin Darbeye Yaklaşımı</i>	318
2.	<i>Dış Politikada ABD Çizgisine Dönüş</i>	328
a)	<i>Yunanistan'ın NATO'nun Askeri Kanadına Dönmesinin Kabulü</i>	330
b)	<i>Savunma Anlaşmasının Onaylanması</i>	333
c)	<i>Askeri İlişkiler ve Yeni ABD Üsleri</i>	336

3. <i>Ekonomide Liberalizme Geçiş</i>	339
a) 24 Ocak Kararları ve Uygulanmasında Yaşanan Sorunlar	340
b) 12 Eylöl'ün Ekonomi Politikası ve ABD	344
c) 12 Eylöl Sonrası ABD'nin Türkiye'ye Ekonomik Yardımları	350
D. DEMOKRASİYE DÖNÜŞ SÜRECİ VE ABD'NİN SÜRECE YAKLAŞIMI	357
SONUÇ	364
BİBLİOGRAFYA	375
EKLER	433
ÖZGEÇMİŞ	445

GRAFİKLER

Grafik 1- 1968-1972 Türkiye'ye ABD Ekonomik Yardımı ve Türkiye'ye ABD İhracatı	21
Grafik 2- 1971 Yılı Yasal Afyon Satıcısı Ülkeler ve Ürettikleri Miktarlar	71
Grafik 3- Haşhaş Ekilen Bölgelerde Alternatif Tarım Ürünlerinden Edilebilecek Gelirler	72
Grafik 4- 1971 Yılında Üretilen Yasadışı Afyon Miktarları	76
Grafik 5- 1971 Yılı Yasadışı Afyon Üretiminde Ülkelerin Payları	77
Grafik 6- 1943-1945 Yılları Arasında Türkiye'nin ABD-İngiltere-Almanya'ya İhracatı	142
Grafik 7- 1971-1984 ABD'nin Türkiye'ye Sağladığı Yardım ve Krediler	148
Grafik 8- 1971-1975 Yılları Arasında Türkiye'ye Yapılan ABD Yardımları.....	153
Grafik 9- 1971-1977 Türkiye'nin Dış Ticaret Açığı ve Yurt Dışındaki İşçilerden Gelen Dövizler	277
Grafik 10- 1975-1979 Dış Ticaret Açığı ve Petrol Payı	281
Grafik 11- 1978-1983 Yılları Arasında Türkiye'ye Yapılan ABD Yardımları	355

TABLÖLÄR

Tablo 1- Ambargo Sebebi ile Türkiye'ye Teslim Edilmeyen Askeri Malzemeler	169
---	-----

HARİTALAR

Harita 1 - Yasadışı Afyon Kaynakları ve Rotaları	51
Harita 2 - Türkiye'deki Askeri Üsler	195
Harita 3 - Türkiye'deki Askeri Muhaberat Tesisleri	196
Harita 4 - Türkiye'deki NATO NADGE Tesisleri	197
Harita 5 - Türkiye'de bulunan ABD Üs ve Tesisleri	198

KISALTMALAR LİSTESİ

ABCFM	: American Board of Comissioners For Foreign Missions
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADST	:Association For Diplomatic Studies and Training (Diplomatik Çalışmalar ve Eğitim Derneği)
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
A.g.m.	: Adı geçen makale
A.e.	: Aynı eser
AKEL	:Anorhotiko Komma Ergazomenou Laou (Emekçi Halkın İlerici Partisi)
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
AT	: Avrupa Topluluğu
A.y.	: Aynı yer
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BNDD	: Bureau of Narcotics and Dangerous Drugs (Narkotik ve Tehlikeli İlaçlar Bürosu)
BTP	: Büyük Türkiye Partisi
C.	: Cilt
CDI	: Common Defense Installations (Orta Savunma Tesisleri)
CENTO	: Central Treaty Organization (Merkezi Anlaşma Örgütü)
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	: Central Intelligence Agency (Merkezi İstihbarat Ajansı)

Çev.	: Çeviren
DEA	: Drug Enforcement Agency (Uyuşturucu ile Mücadele Ajansı)
DIA	: Defence Intelligence Agency (Savunma İstihbarat Ajansı)
DNSA	: Digital National Security Archive (Dijital Ulusal Güvenlik Arşivi)
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DYP	: Doğru Yol Partisi
EOKA	: Ethniki Organosis Kypriou Agnoiston (Kıbrıslıların Milli Mücadele Örgütü)
FBI	: Federal Bureau of Investigation (Federal Araştırma Bürosu)
FED	: Federal Reserve (ABD Merkez Bankası)
FMS	: Foreign Military Sales (Dış Askeri Satışlar)
FRUS	: Foreign Relations of United States (ABD Dış İlişkileri)
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
Haz.	: Hazırlayan
HP	: Hakçı Parti
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
JAMMAT	: Joint American Military Mission For Aid to Turkey (Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu)
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
MAP	: Military Assistance Program (Askeri Yardım Programı)
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MC	: Milliyetçi Cephe
MDP	: Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu

MGK	: Milli Güvenlik Konseyi
MSP	: Milli Selamet Partisi
NARA	: National Archives Record Administration (Ulusal Arşivler Kayıt Yönetimi)
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü)
NADGE	: NATO Air Defence Ground Environment (NATO Hava Savunma Yer Tesisleri)
NSSM	: National Security Staff Memorandum (Ulusal Güvenlik Konseyi Raporu)
NSA	: National Security Agency (Ulusal Güvenlik Ajansı)
OSİA	: Ortak Savunma ve İşbirliği Antlaşması
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SALT	: Strategic Arms Limitation Treaty (Stratejik Silahların Sınırlandırılması Anlaşması)
SODEP	: Sosyal Demokrasi Partisi
SİA	: Savunma İşbirliği Antlaşması
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİKKO	: Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TMO	: Toprak Mahsulleri Ofisi
T.y.	: Tarih Yok
USAID	: United States Agency For Internatioanal Development (ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı)

USIA : United States Information Agency (ABD Bilgi Ajansı)

USSR : Union of Soviet Socialist Republics -Sovyet Sosyalist
Cumhuriyetler Birliği

V.d. : ve diđerleri

AMAÇ VE YÖNTEM

Bu tez, Türkiye-ABD ilişkilerinden bir kesit olarak 1971-1984 yılları arasında iki ülke arasındaki ilişkileri ele almıştır. Bütün bir süreç olan Türkiye-ABD ilişkileri içinde 1971-1984 yılların incelenmesinin sebebi, İkinci Dünya Savaşı yıllarından itibaren Türk-Amerikan ilişkilerinde süregelen doğrusallığın bu dönemde kırılmış olmasıdır. Diğer bir ifade ile ele alınan 13 yıllık dönemde Türk-Amerikan müttefikliği önce bir ayrışma süreci yaşamış, sonra yeniden işbirliği ile sonuçlanmıştır. Tez 1971-1984 başlığı altında 12 Mart 1971'den 13 Aralık 1983 arasındaki ilişkilere mercek tutmaktadır. Türkiye'de bir askeri müdahalenin başlangıcı ile bir diğerinin bitişine işaret eden bu tarihler Türk-Amerikan ilişkilerinin tarih boyunca en canlı ve en asimetrik olduğu döneme denk gelmektedir.

İki askeri müdahale sonrasında ilişkilerin kazandığı boyut ve arada kalan dönemde sivil iktidarların ABD ile ilişkileri incelenecektir. Tez ikili ilişkilerdeki bu değişimi, uluslararası ortamda oluşan tehdit-güvenlik algılarını göz önünde tutarak, örnek olaylar ışığında değerlendirecektir. Söz konusu yıllar arasında Türkiye-ABD ikili ilişkilerinde yaşanan değişim, dönüşümün ele alınması amaçlanmaktadır. Tez bu değişimi örneklendiren somut olaylara nesnel bir cevap verebilmek için "nasıl?" sorusunu sormuş ve bu çerçevede dönemin belgeleri ışığında cevap aramıştır. Başka bir deyişle tez olayların ortaya çıkış sebeplerinden ziyade ortaya çıkış, varoluş süreçlerini ortaya koymuştur. Belgelere dayanarak ortaya konulan bu süreç "niçin?" sorusuna verilecek cevapta bir araç olarak kullanabilecektir. Örneğin; Türkiye'nin haşhaş ekimini ABD'den gelen talep doğrultusunda yasakladığı bilinen bir gerçektir. Fakat Türkiye'nin bu kararı almaya nasıl karar verdiği, ABD ile bu süreçte neler görüşüldüğü en az bu karar kadar önemlidir. Bir süreç analizine dayanan bu yaklaşım Türkiye-ABD ilişkilerinin boyutunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Türkiye-ABD ilişkilerinde yaşanan bu gelişmeleri daha iyi anlamak için şu ana kadar yapılan olay incelemelerinden ziyade konuyu dönemselsel olarak sınıflandıran bütüncül bir yaklaşım gerekmektedir. Dönemselsel yaklaşım içinde sorulacak sorular araştırmanın sağlıklı bir zeminde sürdürülmesini sağlayacaktır. ABD-SSCB arasındaki 1970'li yılların başında görülen yakınlaşma ABD'nin Türkiye ile olan

ilişkilerine nasıl etki etmiştir? 1974-1976 yıllarında ilişkilerin gerginleşmesine yol açan temel gelişme nedir? 12 Mart muhtırası öncesinde Türkiye’de yükselen Amerika karşıtlığı ikili ilişkileri nasıl etkilemiştir? Türkiye’nin haşhaş ekimini ABD’nin kendisine yönelen bir tehdit olarak algılamasının sebepleri nelerdir? Türkiye ile Yunanistan arasındaki Kıbrıs sorununda ABD’nin rolü ne olmuştur? 1975 yılında Türkiye’ye uygulanan silah ambargosunun sebebi nedir? Türkiye’de bulunan ABD üslerinin kapatılması ABD’yi nasıl etkilemiştir? Türkiye’nin 1970’lerin ikinci yarısında izlediği çok yönlü dış politikanın ABD ile ilişkiler üzerindeki etkisi nedir? ABD’nin 1978 sonrasında Türkiye ile ilişkilerini düzeltmeye iten asıl gelişme nedir? 1980 yılına gelinirken Türkiye-ABD ilişkileri üzerinde uluslararası gelişmelerin etkisi ne olmuştur? ABD’nin 12 Eylül öncesi Türkiye’nin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi krize yaklaşımı nasıldır? Türkiye’de gerçekleşen 12 Eylül darbesi ABD tarafından nasıl karşılanmıştır? 12 Eylül sonrası ikili ilişkilerde yaşanan düzelmeye ABD’nin etkisi ne olmuştur? Bu sorulara nesnel bir yaklaşımla aranacak cevaplar Türk-Amerikan ilişkilerinin oldukça dinamik olduğu döneme ışık tutacağı gibi, Türk dış politikasında bu süreçte görülen reflekslerin de anlaşılmasına olanak sağlayacaktır. Çatışmadan işbirliğine doğru giden bu dönüşümü tarihsel metodolojiye uygun olarak ele almayı amaçlayan bu tez iki ülke arasındaki ilişkileri dönemsel ve tematik olarak inceleyecektir.

Her akademik çalışmada olduğu gibi bu doktora tezinin kapsamının da bir takım bilimsel kıstaslara göre sınırlandırılması gerekmektedir. İki ülke arasında ilişkileri tam anlamıyla ele alacak bir çalışmanın Tarih, Uluslararası İlişkiler, Ekonomi, Sosyoloji, Siyaset Bilimi gibi birçok disiplini bir arada kullanması gerekmektedir. Böyle bir girişim, Türk-Amerikan ilişkilerinden 13 yıllık bir kesiti ele alan bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır. Bu sebeple, tez bağlı bulunduğu akademik disiplini merkeze alarak yapılan bir takım sınırlamalar içermektedir.

Bu sınırlamalardan ilki yukarıda belirlenen kronolojik sınırlandırmadır. İkinci sınırlama ise bu çalışmanın bir siyasi tarih çalışması olarak şekillenmesidir. Ekonomik, askeri ve kültürel ilişkilere siyasi tarihe keşiştiği notalarda yer verilmiştir. Dış politikayı iç politikadan tamamen izole ederek incelemek olanaksız olduğundan iç politikaya dair bazı değerlendirmelere çalışmada yer verilmiştir. Fakat bu

değerlendirmeler ikili ilişkilere doğrudan etki ettiği oranda ve çok sınırlı olarak çalışmada yer bulacaktır.

Çalışmanın alanı ve yaklaşımı ile ilgili olarak önceden belirlenen bu sınırlamalara, araştırma sürecinde karşılaşılan başka sınırlamalar eklenmiştir. Türk Dışişleri Bakanlığı arşivlerinin araştırmacılara kapalı oluşu tezin Amerikan Ulusal Arşivinde yer alan kaynaklara göre yazılmasına sebep olmuştur. İki ülke arasındaki ilişkilerin, bir ülkenin arşiv belgelerine göre yapılması çalışmada nesnel bir bakış açısı sağlamayı zorlaştırmaktadır. Bu zorluk, kullanılan arşivlerde dönemsel tasniflerin içinden bazı belgelerin tasnif dışı bırakılmasıyla daha artmıştır. Hem ABD Ulusal Arşivi hem de ABD Dışişleri Bakanlığının belge kataloglarında bazı belgeler araştırmacıların erişimine kapatılmıştır.

Tezde, 1971-1984 yılları arasındaki ilişkiler irdelenerek, zikredilen zaman diliminde yaşanan gelişmelerin daha geniş bir çerçeve oluşturacak şekilde tematik olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Türkiye'nin ulusal güvenliğini sağlamak ve çıkarlarını korumak amacı ile daha dinamik, çoğulcu, bağımsız ve çok yönlü diplomasiye yönelişinde ABD ile ilişkilerin ne boyutta etkili olduğu araştırılacaktır.

Tezin amacı, Türkiye-ABD ilişkilerinde tüm sürecin ABD gözetiminde ve kontrolünde gerçekleştiği gibi yalıtılmış bir görüşü savunmak değildir. “Türk-Amerikan dostluğu” ya da “stratejik müttefiklik” gibi idealist bir çizgide izah edilen iki ülke arası ilişkilerin aslında uluslararası gelişmelere ve Türkiye'nin dış politikasındaki yeni yaklaşımlara bağlı olarak gerçekçi ve faydacı bir eksende şekillendiğini ortaya koymak, ele alınan dönemde yaşanan gelişmeleri bu perspektiften değerlendirmektir. Böylece olay incelemelerinde eksik kalan uluslararası konjonktür ve politik tercih gibi değişkenler göz önünde tutularak iki ülkenin ilişkilerine yön veren gelişmeleri hangi şartlar altında ve hangi amaca yönelik olarak ortaya çıktığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu yaklaşımın sağlayacağı kazanımlar bu alanda ileride yapılacak çalışmalara kaynaklık edebileceği gibi akademik ve bilimsel anlamda bir eksikliği giderecektir.

Türkiye'nin ABD ile olan ilişkileri Türk dış politikasına yön veren en önemli etken olmakla kalmamış, ABD'nin Ortadoğu bölgesi üzerindeki etkisini de şekillendirmiştir. Bu iki ülkenin birbirleri ile olan ilişkileri her zaman dikkat çekici

olmasına rağmen tarih disiplini çerçevesinde yapılan çalışmalar daha çok II. Dünya Savaşı ve savaşı takip eden beş yıl üzerine yoğunlaşmıştır. Daha sonraki döneme dair yapılan çalışmalar ise son derece kısıtlıdır ve bu çalışmaların hemen hemen tamamı Kıbrıs sorunu, silah ambargosu, haşhaş sorunu, askeri üsler gibi ilişkilerin bir boyutunu ele alan çalışmalardır.

Türkiye için büyük önemi olan bu konunun bugüne kadar arşiv belgelerine dayanarak incelenmemiş olmasının en temel sebebi Türk Dışişleri Bakanlığı arşivlerinin araştırmacılara kapalı oluşudur. Bu tezde Türk arşivlerinin sebep olduğu eksikliğin Amerikan Ulusal Arşivi (NARA), Amerikan Dışişleri Bakanlığı belgeleri, raporları kullanılarak giderilmeye çalışılmıştır. Belgelerde öne çıkan noktalar her iki ülkenin basını ve parlamento tutanakları incelenerek desteklenmiştir.

ABD İkinci Dünya Savaşı yıllarından 1970’li yıllara kadar Türkiye’nin dış politikasında merkezde konumlanmış bir ülkedir. Türk yöneticiler ABD ve NATO ile ittifaklarından gururla bahsetmiş bu ittifakın Türkiye üzerindeki olumsuz etkilerini göz ardı etmişlerdir. Diğer yandan, ABD Türkiye’nin ittifak içindeki önemini vurgulamakla birlikte ikili ilişkilerde ağırlığını koyan taraf olmuştur. Böyle bir ülkenin amaçlarını, algılarını, politikalarını, reflekslerini ve siyasi manevralarını Türkiye ile ilişkileri bağlamında ele almak bu dönemdeki Türk dış politikasının daha sağlıklı değerlendirilmesini sağlayacaktır.

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan itibaren görev yapmış 62 hükümetten 12 tanesi 1971-1984 döneminde kurulmuştur. Türkiye tarihinde en kısa hayatta kalan hükümetlere tanıklık eden bu yıllar aynı zamanda ABD ile ilişkilerin bir dönüşüm geçirdiği yıllar olarak tarihe geçmiştir. Türkiye’de bir muhtıra ile başlayıp bir darbe ile sona eren bu dönemde, ABD gibi merkezde konumlanmış bir ülke ile ilişkilerin incelenmesi Türkiye’nin iç politikasının anlaşılmasını da katkı sağlayacaktır. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi çalışmalarının sınırlarını günümüze doğru esneten bu çalışmanın, konuya ilgi duyan birkaç çift gözle buluşması amacına ulaşması için yeterlidir.

Araştırmanın hedefine ulaşması için kullandığı araçların incelenen disiplin metodolojisi ile örtüşmesi gerekmektedir. Sosyal bilimler çatısı altında tarih disiplinine uygun olarak yürütülen bu çalışma dönem araştırmasına kaynak olacak her türlü belgeye temas etmeyi amaçlamıştır. Bu çerçevede Amerikan ulusal

arşivleri, incelenen döneme ait basın, Kongre ve Meclis tutanakları, siyasilerinin demeçleri, hatıratlar, diplomatlar ile yapılmış olan sözlü tarih çalışmaları tarih araştırmasının birincil kaynakları olarak çalışmada kullanılmıştır. Bir diğer temel kaynağı ise, ABD Kongresine ait belgeler oluşturmaktadır. Bu belgeler Kongre tutanakları ve Kongreye sunulmak için meclis içinden veya dışından uzmanlarca hazırlanmış resmi raporlardır. Son olarak dönem içindeki gelişmelere ışık tutan yayımlanmış belgeler, araştırma, inceleme eserleri ve akademik makaleler çalışmada destekleyici kaynaklar olarak kullanılmıştır.

Bu kaynaklar içinde ABD Ulusal Arşivinde bulunan kayıtlar yayınlanmamış arşiv belgeleri olarak önem taşımaktadır. Dışişleri Bakanlığının kayıtlarını içeren Record Group 59 (RG 59) tezin temel kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Araştırma yapılan dönemde, bu kayıt altında yer alan belgelerin en yakın tarihlisi 1980'dir ve bu tarihe yaklaştıkça kullanımı kısıtlanmış belgelerin sayısı artmaktadır. Dışişleri Bakanlığına ait Türkiye ile ilgili telgrafların dışında, ABD Dışişleri Bakanlarına ait belgeler incelenmiştir. Bu belgeler arasında Dışişleri Bakanına sunulmak için hazırlanan raporlar ABD'nin Türkiye'ye yönelik politikasının anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Tezde sıklıkla başvuru yapılan bir diğer kaynak ABD Dışişleri Bakanlığı'nın yayımlanmış belge kataloğu olan Foreign Relations of United States (FRUS) serisidir. Bu seri üç farklı şekilde çalışmaya katkı sağlamaktadır. Birincisi, ABD'nin farklı eyaletlerine dağılmış, ABD Başkanlarına ait arşivlerin bu yayında toplu olarak yer almasıdır. İkincisi, NARA'da henüz dönemsel olarak araştırmacıların kullanımına açılmayan birçok belgenin bu seride bulunabilmesidir. Son olarak ise, yayınların ülkelere göre kronolojik olarak gruplandırılmış olması zamandan tasarruf sağlamaktadır.

Bahsedilen bu belge ve yayınların editörler tarafından kontrol edilmeden yayınlanması söz konusu değildir. FRUS serisinin önsözünde hassaslığını koruyan bazı belgelerin yayında yer almadığı açıkça belirtilmiştir. Arşiv belgelerinde de durum farklı değildir. NARA araştırmacılara her seviyede kısıtlamalar getirmektedir. Gizliliği kalkmış, kullanıma açık olan bir kayıt grubu içinden bazı kutuların erişimi yasaklanmıştır. Aynı şekilde incelemek için alınan bir kutunun içinden bir dosyanın

tamamen çekildiğini gösteren bir not da görmek mümkündür. Hatta dosya içinden bazı belgelerin çekilerek, yerlerine belgenin künyesini bildiren “withdrawal notice” şeklinde kâğıtlar bırakıldığı görülmektedir.

Çalışmanın diğer bir kaynağını ise ABD’ye ait resmi yayınlar oluşturmaktadır. ABD Kongre tutanakları, komisyon raporları ikili ilişkilerde karar alma sürecine anlamaya katkı sağlarken, Dışişleri Bakanlığı bültenleri bu kararın kamuoyuna nasıl duyurulduğunu göstermektedir.

Belgeler ve belge katalogları ve resmi yayınların dışında kullanılan bir diğer birincil kaynak ise dönemin gazeteleridir. Gazetelerde yer alan haberler ve makaleler ilişkilerin seyrine gün gün ışık tutmaktadır. Döneme ilişkin belgelerin açılmadığı 1980-1984 yılları için gazeteler temel kaynak olmuştur. Belgelerin sebep olduğu bu eksiklik söz konusu dönemde taranan gazetelerin sayısı arttırılarak bir ölçüde giderilmeye çalışılmıştır.

Tez bölümlenmesi yapılırken ikili ilişkilerde yaşanan siyasi gelişmelere ya da iktidardaki hükümetlere göre bir sınıflandırma yerine aynı çerçeve altında değerlendirilebilecek olayların yer aldığı dönemsel bir sınıflandırma tercih edilmiştir. Daha sağlıklı sonuçlara ulaşabilmek için öncelikle iki ülke arasındaki müttefikliğin tarihsel temelleri giriş bölümünde kısaca anlatılmıştır. ABD’nin II. Dünya Savaşı yıllarından itibaren bölgede artan etkisinin Türkiye’ye yansması ortaya konulmuştur. Bunun sebebi tezin ele aldığı dönem olan 1971-1984 arası dönemde yaşanan olayların Türkiye-ABD’nin süregelen müttefiklik ilişkisi bağlamında değerlendirilmesi gerekliliğidir.

Tezin daha rahat okunabilmesi için kronolojik bir bölümlendirme tercih edilmiştir. Bu kronolojik bölümlendirme başlıkta yer alan yılların ilkinin başlangıç almış, ikincisini ise son nokta olarak belirlemiştir. Söz gelimi başlıkta 1971-1974 yılları yer alıyorsa burada 1971 yılından 1974 yılına kadar olan gelişmeler yer almaktadır. Tezin bölümlendirmesi için geçerli bu husus tez başlığında da aynı şekilde kullanılmıştır.

Kronolojik bölümlendirme yönteminin sebep olduğu bazı zorluklar vardır. Bunların en başında iki ülke arası ilişkilerin süreklilik göstermesi gelmektedir. Bu

süreklilik kronolojik bölümlerle içinde kesintiye uğramaktadır. Yine de Türk-Amerikan ilişkilerindeki kırılma noktaları tespit edilerek süreç içinde yaşanan ve benzerlik gösteren gelişmeler aynı bölüm altında ele alınmıştır. Zorunlu olmadıkça bölüm başlıklarında belirtilen tarihlerin dışına çıkılmamıştır.

Bölümler hakkında belirtilmesi gereken bir diğer nokta ise, incelenen gelişmelerin sadece başlığın kapsadığı tarih aralığında ele alındığıdır. Örneğin 1971-1974 başlığı altında haşhaş sorunu, Türkiye'nin haşhaş ekimini yasaklaması sürecinde ABD ile ilişkileri kapsamında ele alınırken aynı sorunun devamı olan Türkiye'nin haşhaş ekim yasağını kaldırması 1974-1976 yıllarını ele alan bölümde işlenmiştir. Aynı konunun farklı bölümler içinde ele alınmasının sebebi ilişkilerin genel seyrinde meydana gelen değişim ve bu değişmeye paralel olarak söz konusu sorunun şekillenmesidir.

İki ülke ilişkileri gibi süreklilik arz eden konularda kronolojik bölümlerin kesin çizgilerle yapılması olanaksızdır. Diğer yandan tezin daha anlaşılır hale gelmesinde, daha kolay okunmasında bölümler okuyucuya kolaylık sağlamaktadır. Bu sebeple ilişkilerde “kırılma” noktası olarak ifade edilebilecek olaylar bu tezin bölümleri arasına çekilen çizgi olmuştur. Çalışma yukarıda belirlenen çerçeveye uygun olarak dört bölüme ayrılmıştır.

1971-1974 yılları arasındaki ilişkileri konu alan birinci bölüm esas olarak 12 Mart 1971'den Türkiye'nin haşhaş ekim yasağını kaldırdığı 1 Temmuz 1974'e kadar yaşanan gelişmeleri konu almıştır. Bu bölüm içinde Türkiye'de yükselen Amerikan karşıtlığı, 12 Mart muhtırasının ikili ilişkiler üzerindeki etkisi, haşhaş sorunu çerçevesinde sürdürülen ikili ilişkiler asıl başlıkları oluşturmuştur.

1974-1976 yıllarını konu alan bölümde ise 1 Temmuz 1974'ten Türkiye'nin ABD üslerini kullanımını durdurduğu 25 Temmuz 1975 tarihine kadar olan gelişmeler ele alınmıştır. Diğer bölümlere göre daha dar bir zaman dilimini kapsayan bu süreç ikili ilişkilerde yaşanan gelişmeler açısından ise oldukça hareketlidir. Bu dönem ikili ilişkilerde Türkiye'nin ulusal çıkarlarını korumak amacı ile ABD ile sorunlar yaşadığı bir dönem olmuştur. Türkiye, ABD baskısına rağmen haşhaş ekim yasağını kaldırmış, Kıbrıs'taki Türkleri soykırımdan kurtarmak adına adaya

müdahalede bulunmuş, ABD'nin uyguladığı silah ambargosuna karşı Türkiye'deki Amerikan üslerinin faaliyetlerini durdurmuştur

1976-1980 yıllarını ele alan üçüncü bölüm ise Temmuz 1975'te ABD üslerinin kullanımının durdurulmasıyla başlayıp Türkiye'nin ekonomik sistemine önemli değişiklikler getiren 24 Ocak 1980 kararlarına kadar olan dönem incelenmektedir. Bu bölümde ekonomik bir kararın kırılma noktası olarak belirlenmesinin sebebi bu dönemde ekonominin ikili ilişkiler üzerinde belirleyici olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yıllar aynı zamanda ikili ilişkilerde yaşanan problemlerin çözülmeye çalışıldığı fakat ulusal menfaatlerin çakışması sebebi ile bir neticeye varılamayan yıllar olmuştur. Türkiye-ABD Savunma İşbirliği Antlaşması, silah ambargosu, Türkiye'nin ekonomik krizi çevresinde şekillenen ilişkilerde sorunların aşılması mümkün olmamıştır.

Tezin son bölümünde ise Türkiye'de liberal ekonominin önünü açan 24 Ocak kararlarından, 12 Eylül rejiminin son bulduğu, yönetimin yeniden sivillere devredildiği 13 Aralık 1983 tarihine kadar yaşanan gelişmelere yer verilmiştir. Bu döneme ait arşiv belgelerinin her iki ülkede de erişime açılmamış olması, darbe sonrasında Türk basınını üzerinde sansür uygulanması ve döneme ait TBMM tutanaklarının bulunmaması bu bölümün kaynaklarını sınırlandırmıştır. Bu sebeple ABD kongresine ait raporlar ve ABD basını kullanılarak dönem hakkında ikili ilişkilere ışık tutmaya çalışılmıştır. Bu bölüm altında ABD'nin 12 Eylül darbesine yaklaşımı, Türkiye-ABD Savunma Antlaşmasının imzalanması, Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönmesi gibi sorunlara değinilmiştir. Türkiye-ABD ilişkilerinin yeniden işbirliği ile sonuçlandığı bu dönemde ikili ilişkilerin seyrine ışık tutulmaya çalışılmıştır. Yine bu süreçte iki ülke arasındaki ilişkilerin ekonomik boyutu üzerinden Türkiye-ABD müttefikliğinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

GİRİŞ

Türk-Amerikan ilişkileri ABD'nin bağımsızlığının ilk yıllarında başlamıştır. 19. yüzyılın başlarından itibaren ABD kendisinden daha büyük, daha fazla nüfuslu daha güçlü ve daha zengin olan Osmanlı Devleti ile ilişkilerini geliştirmek için çaba sarf etmiştir. Yunanistan, Anadolu, Suriye, Mısır, Trablus, Tunus ve Cezayir'i kapsayan geniş bir coğrafyada yer alan Osmanlı Devleti ile yapılan ticaret Türkler ve Amerikalılar arasındaki ilk teması oluşturmuştur.

Amerikalı tüccarlar 1767 gibi erken bir tarihte İngiltere himayesi altında Osmanlı devleti ile karlı bir ticarete başlamışlardır.¹ Kıta Kongresi (Continental Congress) 1784 Mayıs'ında John Adams, Benjamin Franklin ve Thomas Jefferson'ı Osmanlı Devletinin de içinde bulunduğu 16 ülke ile ticaret antlaşması yapmak için iki yıl süre ile yetkilendirmiştir.² Bu girişim İngiltere'ye karşı bağımsızlık mücadelesini kazanan ABD'nin Akdeniz ticaretinde kendine yer edinmesini amaçlamaktadır. Akdeniz'de İngiliz bayrağının himayesinden çıkan Amerikan gemileri Cezayir korsanlarının tacizine maruz kalmıştır. Cezayir'in Osmanlı Devletine tabii olması, ABD'nin Osmanlı Devleti ile bir ticaret antlaşması yapmasını zorunlu kılmıştır.³

Her ne kadar 1784 gibi erken bir tarihte Osmanlı Devleti ile bir antlaşma yapılması gündeme getirildiyse de 1795 yılından önce bu mümkün olmamıştır. 1795 yılında yapılan antlaşma ise Bab-ı Ali ile değil Cezayir dayısı Hasan Paşa ile ABD arasında yapılmıştır. 5 Eylül 1795 tarihli antlaşma ile ABD Akdeniz'de özgürce ticaret hakkı elde etmiş, İngiltere, Hollanda gibi devletlerin sahip olduğu haklara sahip olmuştur. Bunun karşılığında Cezayir'e her yıl 12.000 Cezayir altını ya da karşılığı mal, silah vermek zorunda kalmıştır.⁴ Cezayir dışında Trablusgarp ile 1796

---

¹ Harry N. Howard, "The Bicentennial in American-Turkish Relations", **Middle East Journal**, C.30, N. 3, 1976, s. 292.

² **Journal of the Continental Congress 1774-1789**, Washington, Government Printing Office, 1928, C.XXVI, s. 357.

³ Orhan F. Köprülü, "Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri", **Bellekten**, C.LI, S.200, 1987, s. 927.

⁴ Treaty of Peace and Amity, Signed at Algiers September 5, 1795, (The Avalon Project), <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/diplomacy/barbary/bar1795t.htm>. (Çevrimiçi 25 Kasım 2014)

yılında, Tunus ile 1797 yılında benzer antlaşmalar yapılmıştır.⁵ Antlaşmalar ABD'den alınacak vergi, mal ya da hediyelerin yanında, savaş esirleri, gemi ticareti, veraset, mahkeme gibi konular üzerine de hükümler içermektedir. Bu antlaşmalar Osmanlı Devletine tabii olan eyaletlerle, Osmanlı ahitname terminolojisine uygun olarak yapıldığı için Osmanlı-ABD ilişkilerinin başlangıcı sayılabilir.⁶

ABD Başkanı John Adams 1799 yılında Portekiz Büyükelçisi William L. Smith'i Osmanlı ile barış ve ticaret antlaşması görüşmelerini yapmak için görevlendirmiştir.⁷ Fakat bu görev Fransa'nın Mısır'ı işgali haberleri gelmeye başlayınca ertelenmiş ve Smith İstanbul'a gelmemiştir. ABD İstanbul'a henüz bir elçi göndermemişken ABD Deniz Kuvvetlerine ait George Washington gemisi İstanbul limanına girmiştir.⁸ Albay William Bainbridge kontrolündeki Amerikan firkateyni Cezayir dayısı tarafından 15 Ekim 1800 tarihinde İstanbul'a gönderilmiştir.⁹ Sultan I. Abdülhamid'e verilmek üzere hediyeler taşıyan firkateyn 11 Kasım 1800 tarihinde İstanbul'a ulaşmıştır. George Washington'da bulunan bir subayın 14 Ekim 1800 tarihli mektubu geminin İstanbul'a gidiş sebebi, taşıdığı hediyeler hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir.¹⁰ 30 Aralık'a kadar İstanbul'da kalan ABD firkateyni Osmanlı yöneticileri ve Avrupa ülkelerinin İstanbul elçileri tarafından oldukça iyi karşılanmıştır. Gemide bulunan ABD'li bir subay 1 Mart 1801 tarihli mektubunda İstanbul'a ilk Amerikan ziyaretini şöyle anlatmaktadır;

“ Bab-ı Ali'de ilk Amerikan bayrağını biz gösterdik, insanlar bize karşı çok ilgisizdi ve kim olduğumuzu anlatmakta zorlandık. Kim olduğumuz anlaşıldıktan sonra ise Amerikalılar olarak tüm dikkatler üzerimize çevrildi.”¹¹

ABD'nin bağımsızlığını kazandığı 1783 yılından 1800 yılına kadar olan dönemde ABD'nin Osmanlı Devleti ile yaptığı ticaret sınırlı olarak devam etmiştir. ABD ile Osmanlı arasında yapılmış bir ticaret antlaşması olmamasına rağmen

⁵ Çağrı Erhan, “ ABD'nin Mağrib Ülkeleri ile İlişkileri (1776-1815)” **A.Ü.S.B.F. Dergisi**, C. 53, S.1 , 1998, s.132-138.

⁶ Nurdan Şafak, **Osmanlı-Amerikan İlişkileri**, İstanbul, OSAV, 2003, s.35.

⁷ Howard, **a.g.m.**, s. 292.

⁸ Köprülü, **a.g.m.**, s. 928.

⁹ “Affairs at Algiers”, **Philadelphia Gazette**, 19 Aralık 1800, C.XVII, S.3783, s.3.

¹⁰ Mektup için bkz . Ek1 “Affairs at Algiers”, **Philadelphia Gazette**, 19 Aralık 1800, C.XVII, S.3783, s.3.

¹¹ “Extract of a Letter From an Officer on Board the U. States Frigate George Washington, to a Gentleman in Trenton”, **Norwich Courier**, 29 Nisan 1801, C.V, S.23, s.2.

Amerikan ticaret gemileri Osmanlı sularında gezinmeye devam etmiştir. İzmir Amerikan tüccarlarının en önemli limanı olmuştur. Türkiye’den alınan incir, üzüm gibi mahsullerin 1783 gibi erken bir tarihte Pennsylvania, New York, Boston’da satıldığını dönemin gazetelerinde yer alan reklamlardan görülebilmektedir.¹²

ABD Başkanı Jefferson William Stewart’ı 1802 Mayıs’ında İzmir’e konsolos olarak tayin etmiştir.¹³ Stewart, 1803 Nisan ayında İzmir’e varmış ve ABD’ye 25 Nisan tarihinde gönderdiği raporunda Osmanlı ile bir ticaret antlaşması yapılmasını tavsiye etmiştir. Osmanlı Devleti’nin bu tayini tanımaması üzerine Stewart 1803 Kasım’ında İzmir’den ayrılmıştır.¹⁴ 1808 yılında atanan halefi Baltimore temsilcisi Sloane de aynı şekilde Osmanlı hükümeti tarafından tanınmayarak ABD’ye geri dönmüştür.

Türk-Amerikan ticareti 1805 yılından itibaren hızla artmıştır. Amerika’nın Türkiye’den aldığı mallar arasında pamuk, yün, sünger, halı gibi ürünler bulunmaktadır ama ticarete en büyük payı afyon tutmaktadır.¹⁵ İzmir ABD’li tüccarların sıklıkla uğradığı bir liman olmuş, bu dönemde İstanbul’la ticaret yapılmamıştır. Ağustos 1811- Kasım 1820 tarihleri arasında İzmir limanına yılda ortalama 13 Amerikan gemisi girmiş ve yıllık bir milyon doları aşan bir ticaret hacmine ulaşılmıştır.¹⁶

1811 yılına kadar olan dönemde Amerikalı tüccarlar Türkiye ile ticaretlerini British Levant Company vasıtasıyla yürütmüştür.¹⁷ Bu dolaylı ticaret Amerikan tüccarları için oldukça masraflı olmuş, 1799-1810 yılları arasında İngiliz şirketi Amerikan gemilerinden 65,500 dolara ulaşan aracılık ücreti almışlardır. ABD’nin Amerikan vatandaşlarının çıkarlarını koruyacak bir temsilciliği olmaması sebebiyle

---

¹² **Pennsylvania Packet**, 13 Kasım 1783, C.XIII, S. 1620, s. 3.

Independent Journal, 14 Şubat 1784, S. 22, s. 3.

New-York Packet, 13 Aralık 1784, S. 445, s. 3.

Massachusetts Centinel, 5 Ekim 1785, C.IV, S.5, s. 3.

¹³ “United States, Distrcit of Columbia”, **Greenfield Gazette**, 24 May 1802, s.2.

¹⁴ Köprülü **a.g.m.**, s. 929-930.

¹⁵ Howard, **a.g.m.**, s. 292.

Köprülü **a.g.m.**, s. 930.

¹⁶ Charles Oscar Paulin, **Diplomatic Negotiations of American Naval Officers 1778-1883**, Baltimore, John Hopkins University Press, 1912, s. 124.

¹⁷ Leland James Gordon, **American Relations With Turkey 1830-1930**, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1932, s.4.

Köprülü **a.g.m.**, s. 930.

İngiliz Levant Company'nin bu hizmetine masraflı da olsa tüccarlar minnettar kalmışlardır.¹⁸ ABD tüccarlar İngiliz bayrağı takmış gemileriyle ve British Levant Company aracılığıyla ticaretlerini sürdürmüşlerdir. Böylece İngiltere'nin Osmanlı ile yaptığı ticaret antlaşmasına tabi olup, İngiliz şirketine verdikleri aracılık ücreti ile ticaretlerini sürdürmüşlerdir. 1811 yılından sonra ise ABD'nin artan ticareti İngiltere'yi rahatsız etmiş ve İngiltere ABD gemilerinin İngiliz bayrağı altında Türk limanlarında ticaret yapmasını yasaklamıştır. British Levant Company aracılık hizmetini yürütmeye devam etse bile Amerikan tüccarları için Osmanlı ticareti karlılığını kaybetmeye başlamıştır. Amerikan bayrağı taşıyan gemiler Osmanlı'ya İngiltere'den iki kat fazla vergi ödemek zorunda kaldıkları gibi British Levant Company'e de aracılık için ücret ödemeye devam etmişlerdir.¹⁹

1811 yılından itibaren Osmanlı-ABD ticareti İzmir'de kurulan Amerikan Ticaret Bürosu (American Commercial House) aracılığıyla yürütülmüştür. Büronun kurucularından olan Filedelfiyalı tüccar David Offley İstanbul'a gelerek padişah ile şahsi bir antlaşma yapmıştır.²⁰ Bu antlaşmaya göre Amerikalı tüccarlar Avusturya, Fransa gibi devletlerin ödediği %3'lük gümrük vergisine tabi olacak, ek olarak da %0,5'lik bir vergi daha ödeyeceklerdir.²¹ Offley'in antlaşması Osmanlı Devleti ile ABD arasında imzalanan 1830 tarihli ticaret antlaşmasına kadar yürürlükte kalmıştır. ABD hükümeti Offley'in çabalarını karşılıksız bırakmamış ve Offley'i 1824 yılında ticari temsilci ve konsolos olarak İzmir'e atamıştır.²²

ABD'nin kuruluşundan itibaren Osmanlı Devleti ile yapmak istediği antlaşma için teklif 1827 yılında, bu kez, Osmanlı devletinden gelmiştir. Kasım 1827'de Hüsrev Paşa ABD ile bir ticaret antlaşması yapmak için uygun zamanın geldiğini Amerikan konsolosu Offley'e bildirmiştir.²³ 1827 Yunan ayaklanması sırasında Osmanlı Devletinin bütün Avrupa'yı karşısında bulması ve bilhassa Ekim 1827'de Navarin'de Osmanlı Donanmasının ortak Avrupa donanması tarafından yakılması bu teklifte etkili olmuştur. Osmanlı Devleti bir yandan Avrupa dışında bir müttefik

---

¹⁸ Samuel E. Morison, "Forcing the Dardanelles in 1810: With Some Account of the Early Levant Trade of Massachusetts", *The New England Quarterly*, Nisan 1928, C.1, S.2, s. 213.

¹⁹ Morison, *a.g.m.*, s. 222-223.

²⁰ Köprülü *a.g.m.*, s. 930.

²¹ Morison, *a.g.m.*, s. 223.

²² Paulin, *a.g.e.*, s. 126.

²³ Köprülü *a.g.m.*, s. 932.

ararken, bir yandan da kaybettiği donanmasını yeniden ve hızla ve bir dış yardımla inşa zarureti ile karşı karşıya kalmıştır.

Şubat 1828'de ABD adına bir müzakerecinin antlaşma yapmak üzere İstanbul'a davet edildiğini bildiren bir yazı Offley'e gönderilmiştir. Amerikan hükümeti 21 Temmuz 1828 tarihinde Amerikan Akdeniz Filosu Komutanı William Crane ve ABD elçisi Offley'i Osmanlı Devleti ile müzakere yapmak üzere görevlendirmiştir.²⁴

Aralık 1828-Şubat 1830 tarihleri arasında sürdürülen müzakereler sonunda 7 Mayıs 1830 tarihinde Osmanlı-ABD Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması imzalanmıştır. Dokuz maddeden oluşan antlaşmanın birinci maddesi ile ABD "en ziyade müsaadeye mahzar millet" (the most favored nation) olarak kabul edilmiştir. Bu statü ABD ticareti için önem taşımaktadır. ABD en imtiyazlı millet olarak Osmanlı Devleti'nin başka devletlere sağladığı ticari imtiyazlardan kendiliğinden faydalanma imkânı elde etmiştir.²⁵ Antlaşmanın diğer maddeleriyle iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kurulması, Osmanlı topraklarında suç işleyen Amerikan vatandaşlarının durumu gibi konular da düzenlenmiştir. Antlaşmanın üçüncü maddesi ise ABD'ye Osmanlı Devleti'nin hiçbir müdahalesi olmadan her milletten ve dinden simsar kullanma hakkı vermektedir. ABD böylece Osmanlı Ermenileri ve Rumları ile yakınlaşmıştır. Zaman içinde ticaretin çeşitliliğinin ve hacminin artması Osmanlı'da Amerikan tüccarlarla çalışan oldukça geniş bir Ermeni simsar zümresi oluşturmuştur.²⁶

Antlaşmayı takip eden dönemde Türk-Amerikan ticareti önemli bir artış göstermiştir. Türkiye-ABD ticaretinin 1831-1862 yılları arasındaki değişimine bakıldığında 1831 yılında 560,101 dolar olan ticaret hacminin 1862 yılına gelindiğinde 1.402.413 dolara yükseldiği görülmektedir.²⁷ Her ne kadar bu antlaşma

---

²⁴ Paulin, **a.g.e.**, s. 141.

Köprülü **a.g.m.**, s. 932.

Howard, **a.g.m.**, s. 293.

²⁵ İlknur Polat, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Açılan Amerikan Okulları Üzerine Bir İnceleme", **Bellekten**, C.LII, S.203, 1988, s. 629.

²⁶ Nejla Günay, "Amerikan Misyonerlerine Anadolu Halkının Tepkisi ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkileri" **Akademik Bakış**, C. I, S.2, 2008, s. 108.

²⁷ Türk-Amerikan ticaretinin 1831-1900 yılları arasındaki seyri için bkz. Leland James Gordon, **American Relations With Turkey 1830-1930**, Philedelphia, 1932, s.46-47.

ile Amerikan ve Osmanlı tüccarlarına eşit haklar verilse de Osmanlı gemilerinin okyanus ötesi ticaret için yetersiz olması antlaşmadan ABD'nin tek taraflı olarak yararlanması sonucunu doğurmuştur.

1830 yılından itibaren Osmanlı ile ABD arasında resmi ilişkiler ve 1831'de İstanbul'da Amerikan elçiliği kurulmasına rağmen, Türkiye'nin Washington'da elçiliği bulunmamaktadır.²⁸ 1831 yılında ABD İstanbul elçiliği açılmış, David Porter maslahatgüzar olarak İstanbul'a atanmıştır. Maslahatgüzar unvanıyla atanan Porter 1839'da elçi payesi almıştır, karşılıklı elçilikler ise 1867 yılında açılmıştır.²⁹

07 Mayıs 1830 antlaşmasından sonra Osmanlı Devletinin Amerika ile imzaladığı ikinci ticaret antlaşması 13 Şubat 1862 tarihli antlaşmadır. 1830 antlaşmasında olduğu gibi bu antlaşmada da "en ziyade müsaadeye mahzar ülke" prensibi kabul edilmiştir. ABD'ye verilen ekonomik imtiyazlar arttırılmış, % 8 olan gümrük vergisinin kademeli olarak % 1'e indirilmesi kararlaştırılmıştır. 1862 antlaşmasının bir özelliği de, Osmanlı Devleti ile ABD arasındaki ilişkileri 1830 antlaşmasına göre daha ayrıntılı olarak düzenlemesidir.³⁰

1862 antlaşmasını takip eden dönemde Osmanlı-ABD ticareti hızla artmıştır. ABD'nin 1860 yılında 783.000 dolar olan ihracatı 1870 yılına gelindiğinde 2.565.289 dolara ulaşmıştır.³¹ ABD'nin ihracatında yer alan başlıca ürünler yünlü eşya, işlenmiş tütün, barut, zahire, mum, mobilya ve ilaçtır. Buna karşılık Osmanlı Devleti'nin ihraç ettiği ürünler ise afyon, meyve, fındık, gümüş, işlenmemiş yün, deri, halı, şarap, tuz, kahve ve bakırdır.³² Bunların dışında, 1861-1865 yılları arasında süren Amerikan Sivil Savaşı sonrası ihtiyaç fazlası olan silahlar, ABD - Osmanlı silah ticaretinin temelini oluşturmuştur. Silah ve cephanenin Osmanlı Devletine yapılan toplam ihracat içindeki payı 1869 da %69 olmuş, 1877 de ise % 97'ye ulaşmıştır.³³ Dört milyon kişinin katıldığı Amerikan iç savaşın bitmesi ile bunalıma

---

²⁸ Akdes Nimet Kurat, **Türk Amerikan İlişkilerine Kısa Bir Bakış (1800-1959)**, Ankara, Doğan Matbaası, 1959, s. 32.

²⁹ Burcu Bostanoğlu, **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**, İmge Kitabevi, İstanbul, 1999. s. 324

³⁰ Fahir Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, s. 7.

³¹ Osmanlı-ABD ticaretinin yıllara göre dağılımı için bkz. Gordon, **a.g.e.**, s.46-47.

³² Osmanlı-ABD ticaretinin yıllara göre dağılımı için bkz. Gordon, **a.g.e.**, s.43-46.

³³ Oral Sander, Kurthan Fişek, **Türk-ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı**, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1977, s. 6-7.

giren Amerikan silah sanayi dış pazarlara açılmaya başlamış, önce savaş artığı silahlarını Osmanlı Devleti'ne satmış, daha sonra da bunların modernleştirilmesiyle silah sanayisine katkı sağlamıştır.

Ticari ve diplomatik ilişkilerin yanı sıra ABD'li misyonerlerin faaliyetleri de iki ülke ilişkilerinde önemli bir yer tutmaktadır. 1810 yılında Boston'da üç kilisenin temsilcileri tarafından kurulan "American Board of Commissioners For Foreign Missions" (ABCFM) tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de misyonerlik faaliyetlerini yürüten kuruluş olmuştur. ABCFM kurulduğunda öncelikli olarak Katolik Hristiyanları ve Amerikan yerlileri arasında Protestanlığı yaymayı amaçlamıştır. Fakat kurum zamanla Protestan olmayan her yere ulaşmak amacıyla faaliyet alanını genişletmiştir. Bu amaçla ABCFM'nin 1818'deki yıllık toplantısında Osmanlı Devleti'ne de misyonerler göndermesi kararlaştırılmıştır.³⁴

Pliny Fish ve Levi Parsons Osmanlı Devleti'ne ilk gelen misyonerler olmuştur. 1895 yılına kadar olan dönemde Osmanlı topraklarına toplam 540 misyoner gelmiştir. Bu misyonerler içinde Anadolu'ya düşen misyoner sayısı 427'dir.³⁵ Amerikan misyonerlerin tüm ülkeye bu kadar kısa zamanda yayılmalarında ve başarı sağlamalarında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum etkili olmuştur. Osmanlı Devleti'nin çok uluslu yapısı, devletin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi buhran, gayrimüslimlere verilen haklar, azınlıklarda milliyetçi duyguların uyanması, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği, Amerikan misyonerlerinin çalışmalarını kolaylaştıran faktörler olmuştur.

Birinci Dünya Savaşında ABD'nin Almanya'ya savaş ilan etmesi üzerine Osmanlı Devleti 20 Nisan 1917'de ABD'ye verdiği nota ile ilişkilerini kesmiştir. Osmanlı Devletinin parçalanma sürecine girdiği Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ABD Türkiye ile ilgili kararlara doğrudan müdahil olmamıştır. Savaş sonrası yapılan Sevr Anlaşması ve Lozan Konferansına gözlemci olarak katılmıştır. 24 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşmasının imzalanmasının ardından 6 Ağustos günü yine Lozan'da Türkiye-ABD ilişkilerini düzenleyen bir Dostluk ve Ticaret

---

³⁴ Köprülü a.g.m., s. 936.

³⁵ Uygur Kocabaşoğlu, **Anadolu'daki Amerika**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s. 32.

Antlaşması yapılmıştır.³⁶ Başkan Coolidge bu antlaşmayı Mayıs 1924'e Senatoya göndermiştir. Fakat Senato, anlaşmanın müzakeresini üç yıl boyunca ele almamış ve 1927'de antlaşmayı 50-34 oyla onaylamayı reddetmiştir.³⁷ Bu durum iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin sürdürülebileceği zemini ortadan kaldırmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra Türkiye'de temsilciliği bulunmayan ABD Türkiye ile ilk diplomatik ilişkileri 1927 yılında kurmuştur. İki ülke arasında kesilen diplomatik ilişki Ankara'daki Amerikan temsilcisi Amiral Mark L. Bristol ile Türk Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü arasında mektup değişimi yoluyla yapılan antlaşma ile yeniden başlamıştır. İki devlet arasında diplomatik ve konsüler ilişkilerin kurulması, elçi teati edilmesi, ticaret, konsolosluk, yerleşme ve ikamet konularında antlaşma ve sözleşmeler yapılmıştır.³⁸

Monroe Doktrini ile kendisini Avrupa'dan soyutlayarak Amerika kıtasında ki yayılcı politikalarına odaklanan ABD 1900-1933 yılları arasında ABD, Küba'ya 4, Nikaragua'ya 2, Panama'ya 6, Guatemala'ya 1, Honduras'a 7 kez müdahalede bulunmuştur.³⁹ ABD'nin Amerika kıtasında etkisini arttırmaya çalıştığı bu dönemde Türkiye'ye ilgisi düşük olmuştur. İkinci Dünya Savaşından sonra SSCB ve ABD'nin arasındaki ilk çatışma noktasını oluşturan Boğazlar konusu bile bu dönemde ABD'nin dikkatini çekmemiştir. ABD Boğazların kullanımı ve güvenliğini belirleyen Montrö antlaşmasına taraf değildir.

Coğrafi, kültürel, politik farklılıkların ilişkilerin gelişimi üzerinde olumsuz bir etki oluşturduğu açıktır. İlişkileri kısıtlayan bu faktörlerin yanında ABD'de hâkim olan "Türk karşıtı" görüş iki ülke arasında yakın ilişkiler kurulmasını engellemiştir. Avrupalı devletler gibi ABD de Türkleri "İslam'ın askerleri" olarak gördüğünden

---

³⁶ Bilal Şimşir, "Amerika'da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası (1923- 1927)", **Ermeni Araştırmaları**, S. 3, Ankara, 2001, s. 35.

³⁷ Paul B. Henze, **Türkiye ve Atatürk'ün Mirası**, çev. Orhan Azizoğlu, Kömen Yayınları, Konya, 2003, s.49.

³⁸ Joseph C. Grew, **Turbulent Era; a Diplomatic Record of Forty Years, 1904-1945**, C. I, Boston, Houghton Mifflin Press, 1952, s.798.

Haluk Ülman, **Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1961, s.15.

³⁹ Howard Zinn, **A People's History of the United States**, New York, HarperCollins Publishers,, 2001, s.408.

Cordell Hull, **The Memoirs of Cordell Hull**, C.I, Newyork, The Macmillan Company, 1948, s. 308.

Türklere karşı önyargı ile yaklaşmaktadırlar.⁴⁰ İkinci Dünya Savaşı öncesinde iki ülke arasındaki ilişkileri sınırlandıran diğer bir neden ise, İngiltere'nin Ortadoğu bölgesinde ki başat rolü sebebiyle ABD'nin bu bölgeye çekimser yaklaşmasıdır.

İki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesi asıl olarak ABD'nin küresel bir güce dönüştüğü İkinci Dünya Savaşı dönemine rastlamaktadır.⁴¹ Daha önceki dönemde Amerikan kolejleri, misyonerlik faaliyetleri ve Amerikan şirketlerinin ekonomik faaliyetleri üzerine yoğunlaşan ilişkiler 1943 sonrası askeri ve siyasi alana da yayılmıştır. İkinci Dünya Savaşı ABD'ye siyasi-ekonomik nüfuz alanını genişletebileceği uygun bir ortam sağlamıştır. İngiltere, Fransa ve Almanya gibi sömürgeci Batı devletleri bu savaştan galip ya da mağlup çıksalar da eski güçlerini ve bölgedeki etkilerini kaybetmişlerdir. Bölgede oluşan güç boşluğu ABD tarafından doldurulmuş ve ABD bölgede siyasi ve ekonomik etkisini arttırmıştır. ABD bölgedeki menfaatlerini daha önceki Batılı devletlerden farklı olarak sömürge yönetime altında değil, kültürel, ekonomik ve buna bağlı olarak siyasi bir hegemonya altında sürdürmüştür.

Savaş sonrası uluslararası güç dengesinde meydana gelen değişimler ve ABD'nin süper güç olarak dünya siyasetinde yerini alması ile Türkiye'nin ABD için önemi artmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında SSCB'nin, Türk Boğazlarında üs ya da ortak savunma talep etmesi savaş sonrası ABD-SSCB arasındaki çekişmenin başlangıç noktası olmuştur.⁴² 1946 yılında “*ABD'nin Yakın ve Orta Doğu ülkelerinin egemenlik ve toprak bütünlüklerinin baskı veya sızma yolu ile tehdit edilmemesi konusunda ısrar hakkı vardır.*”⁴³ diyen Başkan Truman, ABD'nin Ortadoğu bölgesinde kendine biçtiği görevden tüm dünyayı haberdar etmektedir.

Truman doktrini sonrasında Türkiye-ABD ilişkileri “Sovyet tehdidi” çerçevesinde şekillenmiştir. Her iki devlet için anlamı birbirinden farklı olmasına rağmen bu tehdit iki ülke arasında işbirliğinin temelini oluşturmuştur. Truman

---

⁴⁰ Lewis V.Thomas, Richard N.Frye, **The United States and Turkey and Iran**, Hamden, Archon Books, 1971, s. 140.

⁴¹ İdris Bal, **ABD Politikaları ve Türkiye**, Ankara, Lalezar Kitapevi, 2008, s. 8.

⁴² Bruce R. Kuniholm, **The Origins of Cold War in the Near East**, Princeton University Press, New Jersey, 1980, s.425.

⁴³ “Speech of President Truman Calling for Strong United States Forces to Guard World Peace” **The New York Times**, 07 Nisan 1946, s.29.

doktrinini bu söylemle kalan siyasi bir vaat olarak kalmamış, 1945-1948 yılları arasında Türkiye ABD'den 81 milyon dolar tutarında yardım almıştır.⁴⁴ 1949-1952 yılları arasında ise Marshall Planı çerçevesinde, ABD Türkiye'ye 778 milyon dolar yardım yapmıştır.⁴⁵ 1947'de JAMMAT'ın (Joint American Military Mission For Aid to Turkey) kurulması ile Türk ordusunun yapılanmasında Amerikan uzmanların etkisi hissedilmeye başlamış, bu etki ordunun Amerikan silahları ile donatılmasıyla da süreklilik kazanmıştır.

1950'li yıllarda Türkiye-ABD ilişkileri altın çağını yaşamaktadır. Taraf olmamasına rağmen Kore Savaşına asker gönderen Türkiye ABD için ne kadar kıymetli bir müttefik olabileceğini ispatlamaya çalışmaktadır. 1952 yılında NATO'ya katılarak ABD'nin başını çektiği savunma sisteminin bir parçası olmuştur. Türkiye için NATO üyeliği dış politikasının köşe taşını oluşturmuştur. NATO'ya katılmak sadece SSCB'ye karşı bir savunma politikası olarak değil aynı zamanda Türkiye'nin Batılılaşma serüveninde önemli bir adım olarak görülmüştür.

Türkiye'nin ABD'ye bağı sadece NATO üyeliğiyle sınırlı kalmamış, üçü 1950'den önce, 31'i Demorat Parti zamanında ve 22'si 1960'ların başında yapılmış olmak üzere 56 ayrı antlaşma Türkiye-ABD bağı kuvvetlendirilmiştir.⁴⁶ Bu ikili anlaşmalar Türkiye'nin NATO üyeliğini son derece tazvizkar bir yapı içinde oluşturmasına sebep olmuştur. Türkiye, takip eden dönemde topraklarında lojistikten istihbarata birçok Amerikan üssü kurulmasına izin vermiştir. Güvenliğini bir uluslararası ittifak içinde arayan Türkiye ikili antlaşmalarla siyasi hareket alanını sınırlandırmıştır.

Ortadoğu coğrafyasının SSCB'nin yayılma tehdidi altında olduğunu ileri süren ABD, 1953 yılında bölge ülkeleri arasında SSCB karşıtı bir ittifak kurmak istemiştir. Türkiye'nin de katıldığı Ortadoğu Savunma Örgütü, Arap-İsrail çatışması sebebi başarısız olmuştur. Bölgede bir ittifak kurmayı başaramayan ABD, kuzeyde bir

---

⁴⁴ U.S. Congress, House, Committee on Foreign Affairs, Subcommittee on Europe and Middle East, **Turkey's Problems and Prospects: Implications for U.S. Interests**, Committee Print, 96th Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1980, s. 10.

⁴⁵ **A.y.**

⁴⁶ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.398.

kuşak oluşturarak SSCB'yi çevrelemeyi planlamıştır.⁴⁷ Bu amaçla, Türkiye ile Irak arasında 1955 yılında kurulan Bağdat Paktına İran, Pakistan ve İngiltere'nin de katılmasıyla planlanan kuzey kuşağı oluşturulmuştur. Irak'ın devrim sebebi ile pakttan çekilmesinin ardından, ittifakın merkezi Ankara'ya taşınmış ve CENTO (Central Treaty Organization) adını almıştır. Türkiye bu ittifakların kuruluşunda aktif rol alarak dış politikada ABD'ye olan bağlılığını teyit etmiştir.

1960 yıllar ise Türkiye-ABD ilişkilerinde ilk problemlerin görülmeye başladığı dönem olmuştur. Türkiye, NATO'ya katıldıktan sonra NATO'yu ABD'nin bir uzantısı olarak değerlendirmiş ve bu çerçevede ülkedeki Amerikan faaliyetlerine çok az bir sınırlama getirmiştir. ABD kendisine sunulan bu kolaylıkları değerlendirerek Türkiye'deki faaliyetlerini komünizmin yayılmasını önleme ile sınırlandırmamış, aynı zamanda SSCB hakkında istihbarat toplamak için de Türk topraklarını kullanmıştır.⁴⁸ Bu faaliyetler sırasında yaşanan olaylar 1960'lı yıllarda Türk-Amerikan askeri ilişkilerin gündeme gelmesini ve Türkiye'nin bir müttefik olarak konumunu yeniden değerlendirmesine sebep olmuştur.

Mayıs 1960'da Sovyet hava sahasında düşürülen bir Amerikan U-2 casus uçağı ABD-Türkiye-SSCB arasında krize sebep olmuş, SSCB 13 Mayıs 1960'da Türkiye'yi toraklarını başka devletlerin istihbarat faaliyetleri için kullandırmaması için bir nota göndermiştir. 1965 yılında Amerikan RB-57 keşif uçağının Karadeniz üzerinde düşmesi, 1967 yılında Türkiye'nin Doğu sınırında keşif yapan başka bir uçağın Sovyet hava sahasına girmesi sonucu indirilmesi olayları Türkiye'deki Amerikan faaliyetlerini açığa çıkaran gelişmeler olmuştur.⁴⁹

Diğer yandan Küba Füze krizi ile başlayan ABD-SSCB pazarlıklarında Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin pazarlık konusu edilmesi ve 1963 Mart'ından itibaren füzelerin sökülmeye başlaması Türkiye'nin ABD'ye olan güvenini

---

⁴⁷ Cihat Göktepe, "The 'Forgotten Alliance'? Anglo-Turkish Relations and CENTO, 1959-1965," **Seventy-Five Years of The Turkish Republic**, Ed . Sylvia Kedoire, Frank Cass Publishers, Oregon, 2000, s.96.

⁴⁸ Nur Bilge Criss " A Short History of Anti-Americanism and Terrorism: The Turkish Case", **The Journal of American History**, Vol. 89, No. 2, 2002, s.473.

⁴⁹ A.y.

sarsmıştır.⁵⁰ Bu pazarlık Türk yetkililer tarafından kamuoyundan saklanmaya çalışılsa da⁵¹ dönemin basınında bu ihtimale değinen haberler yer almıştır.⁵² Bu kriz süresince Sovyetler Birliği ve ABD arasındaki pazarlığın, Türkiye topraklarındaki füzeler üzerine olması Türkiye'nin çıkarlarının ABD için pek de önemli olmadığını, hatta hesaba katılmadığını göstermiştir.⁵³ Türkiye bu füzeleri Sovyetler Birliği'ne karşı kendi güvenliğini sağlayan unsurlar olarak değerlendirmiştir bu sebeple füzelerin kurulması için büyük miktarda paralar harcamıştır. ABD'nin Türkiye'nin güvenliğini göz ardı ederek Sovyetler Birliği ile pazarlığa oturması NATO ittifakının Türkiye'nin güvenliği açısından öneminin tekrar sorgulanmasına sebep olmuştur. ABD'nin bu politikası kendi güvenliği söz konusu olunca müttefiklerinin nasıl yalnız bırakıldığını Türk kamuoyuna göstermiştir.

Küba Füze Krizi Türk-Amerikan ilişkileri üzerinde olumsuz bir etki göstermesine rağmen Türkiye'de Amerikan karşıtı düşüncelerin yaygınlaşmasına sebep olan asıl gelişme ABD Başkanı Johnson'ın 5 Haziran 1964 tarihli mektubudur. Bu mektup Türk-Amerikan ilişkilerinde bir kırılma noktasına işaret etmektedir. Kıbrıs'ta yaşanan çatışmaların artması ve Rum tarafının silahlanma kararı alması üzerine Türkiye 2 Haziran 1964 tarihinde Kıbrıs'a çıkarma yapma kararını açıklamış ve bu doğrultuda hazırlıklara başlamıştır. Türkiye'nin çıkarma kararı almasının ardından ABD'nin Ankara Büyükelçisi Raymond A. Hare Kıbrıs'a müdahale edilmeden kendisine durumu ABD hükümeti ile görüşmesi için 24 saat verilmesini istemiştir. İnönü hükümeti bu talebi kabul etmiş ve ABD Dışişleri Bakanı Dean Rusk Türkiye'nin müdahalesini durdurmak için bir metin hazırlamıştır. Başkan Johnson imzalı, 5 Haziran 1964 tarihli bu mektup Türkiye'nin adaya müdahalesini önlemeyi amaçlamıştır. Mektup sert bir üslupla yazıldığı gibi içerik olarak da Türk hükümetinin müttefik olarak gördüğü ABD'den beklemediği ifadeler içermiştir.

---

⁵⁰ Khrushchev ve Kennedy arasında bu konuda yapılan görüşmelere ilişkin kayıtlar için bkz. "Significant Documents Declassified Under Executive Order 11652: Messages Exchanged by President Kennedy and Chairman Khrushchev During the Cuban Missile Crisis of October 1962", **The Department of State Bulletin**, C.LXIX , S.1793, (Kasım 1973), Government Printing Office, Washington, 1973, s.635-655.

⁵¹ Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in Açıklamaları **TBMM Tutanak Dergisi**, 09.01.1963, Dönem 1, Oturum 2, C.10 s.629, ve **TBMM Tutanak Dergisi**, 17.02.1963, Dönem 1, Oturum 2, C.13, s.222-225.

⁵² **Milliyet**, 14.03.1963, s.1.

⁵³ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Çev. Yavuz Alogan, Doruk Yayınları, Ankara, 2002, s. 178.

Türkiye'yi Londra-Zürih antlaşmalarına uyması yönünde ihtar eden Johnson mektubu, Türkiye'yi Washington ile görüş alışverişinde bulunmadığı için eleştirmektedir. Başkan Johnson bu mektupta, Türkiye'nin NATO'nun getirdiği yükümlülükler uymasını gerektiğini belirtmiş, aksi halde Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etmesi sonucunda gerçekleşecek bir Sovyet saldırısında NATO'nun Türkiye'nin savunmasını üstlenmeyeceğini bildirmiştir. Türkiye'nin ABD'den sağladığı silahları Rusya'ya karşı savunma yapma amacı dışında kullanamayacağını belirten mektup Türkiye'nin ittifaka olan güvenini sarsmıştır.

ABD bu mektubu ile amacına ulaşmış, Türkiye ABD'yi karşısına alma pahasına Kıbrıs'a bir çıkarma yapmayı göze alamamıştır. ABD bu mektupla istediği sonuca ulaşsa bile mektubun Türk-Amerikan ilişkileri üzerindeki etkisi olumsuz ve kalıcı olmuştur. Mektup yukarıda özetlenen içeriği dışında kullanılan üslupla da Türk hükümeti üzerinde şok etkisi yaratmıştır. Başbakan İnönü'ye ultimatom havasında yazılan mektup basına sızmış ve Türk kamuoyunun ABD hakkındaki düşüncelerini ve duygularını sarsmıştır.⁵⁴ Türkiye'nin kendi hatası sonucu olarak ortaya çıkan ABD'ye aşırı bağımlılık Johnson mektubundaki üslup ile ortaya dökülmüş, siyasetçi, aydın ve Türk kamuoyunun birçok kesiminin tepkisini çekmiştir.⁵⁵

Mektubun Türk kamuoyunda oluşturduğu bu olumsuz etki o kadar uzun süreli olmuştur ki 1973 yılında Başkan Johnson öldüğünde Büyükelçilikte onun anısına tutulan taziye defterine sadece 20 Türk yazmıştır. Bunların da tamamı Türk diplomatlardır.⁵⁶ Oysa Johnson'dan yaklaşık 6 hafta önce ölen Başkan Truman'ın taziye defterine yazmak isteyen Türk vatandaşları konsolosluk önünde sıra oluşturmuşlar, birçok üst düzey yönetici taziye defterini imzalamıştır.⁵⁷ Johnson mektubu Türkiye'de Amerikan karşıtı düşüncelerin gelişmesinde oldukça etkili olmuştur.

---

⁵⁴ Mehmet Reşat, "Bu Ne Biçim Dostluk", **Vatan Gazetesi**, 21.06.1964. (Aktaran Zuhâl Altunbaş, **Tarih Çalışmalarına Kaynak Olarak Vatan Gazetesi'nde Kıbrıs Sorunu (1954-1974)**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 2010, s. 993)

⁵⁵ Sezai Orkunt, **Türkiye-ABD Askeri İlişkileri**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1978, s.9.

⁵⁶ James W. Spain, **American Diplomacy in Turkey : Memoirs of an Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary**, Praeger Publishers, New York, 1984, s.30.

⁵⁷ **A.y.**

Johnson mektubu hiç şüphesiz Türk-Amerikan ilişkileri açısından sancılı bir dönemin başlangıcına işaret etmektedir. İkinci Dünya savaşı yıllarından itibaren tüm dış politikasını NATO'nun bir parçası olmak üzerine kuran, ABD'nin sağladığı ekonomik yardımlara umut bağlayan Türkiye için Johnson mektubu hayal kırıklığı yaşatmıştır. Bu hayal kırıklığı sadece Kıbrıs konusuna ilişkin değil, Türkiye'nin yaklaşık 20 yıldır sürdürdüğü dış politikasının başarısızlığa uğramasına ve müttefiklerinin güvenilir olmamasına ilişkindir.

Johnson mektubu ile Türkiye'de büyük yara alan ABD prestiji anti-Amerikan eğilimlerin ve sol akımların güçlenmesine yol açmıştır. ABD'ye karşı olan güvensizlik tüm toplumda hissedilmiş, ABD çıkarlarının her zaman öncelikli olduğu tekrar görülmüştür. Türkiye'nin ABD'ye olan köklü ekonomik ve siyasi bağları Johnson mektubuna karşı doğan tepkiyi sınırlandırmıştır. Türkiye, ABD ve NATO'ya güvenini kaybetmesine rağmen ilişkilerini sürdürmüştür. Önceki dönemlerden farklı olarak ABD'nin yanında Sovyetler Birliği ile ve bölge ülkeleriyle ilişkilerini yeniden düzenlemeye çalışmıştır.⁵⁸

Johnson mektubu Türkiye'nin gerçekte ne kadar dar bir perspektiften dış politikayı yorumladığını gözler önüne sermiştir. Türkiye, konumunun ve tarihinin getirdiği avantajları ekonomik, politik kazançlara dönüştüremeyerek ekonomik yardım karşılığında ABD çıkarlarına tahsis etmiştir. ABD'ye olan güvenin sarsılması Türk dış politikasında kolay dolduramayacak bir boşluk yaratmıştır.

Kıbrıs'ta 1967 krizinin yaşandığı dönemde Ankara'ya gelen Cyrus Vance, ABD'nin Türkiye'ye 1964 yılında verdiği mesajı tekrar etmiştir. Vance NATO çerçevesinde Türkiye'ye sağlanan silahların Kıbrıs'a müdahale için kullanılmayacağını belirtmiştir. Vance'ın getirdiği bu mesaj Türkiye'de var olan anti-Amerikan eğilimlerin artmasına sebep olmuştur.

Türkiye'nin 1960'lı yıllar boyunca ABD ile ilişkilerinde yaşadığı problemler ABD ve NATO ile ilişkilerinin masaya yatırılmasını gerektirmiştir. Türkiye'de gittikçe güçlenen sol akımlar ve ABD karşıtlığı siyasi partiler arasında da destek bulmaya başlamıştır. Bahsedilen tüm bu olaylar sonucu Türkiye'nin dış politikasına

---

⁵⁸ Ali Arslan, **Doğu-Batı Ekseninde Stratejik Rekabet**, İdil Yayıncılık, İstanbul, 2015, s.117-118.

yönelen eleştiriler artmış, artan ABD karşıtlığı 1970'li yıllarda çeşitli eylemlerle kendini göstermiştir. Bu eylemleri kontrol etmek için hükümet güç kullanmaya başlamıştır. 12 Mart muhtırasına kadar süren bu dönemde Demirel hükümeti sürekli olarak güç kaybetmiştir.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı yıllarından itibaren ABD'ye sadık bir müttefik olsa bile ABD'den aynı karşılığı alamamıştır. Bunun başlıca iki sebebi vardır. Birincisi, ABD ile müttefiklik Türk dış politikasında merkezde konumlanmasına rağmen ABD için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Türkiye ABD için tüm dünyayı gözeten dış politikasının sadece bir ayağıdır. Diğer bir ifade ile ABD dünya dengelerinde yaşanan değişmeye bağlı olarak Türkiye'ye verdiği önemi azaltabilir. Türkiye için ise böyle bir hareket tarzı siyasi ve ekonomik şartlar gözetildiğinde pek mümkün görülmemektedir. İkinci bir sebep ise ABD ile SSCB'nin ilişkilerinde yaşanan gelişmelerdir. Türkiye'nin ABD açısından birincil önemi jeostratejiktir. Türkiye, Sovyetler Birliği'nin güneye sarkarak Ortadoğu ülkelerine inmesinde doğal bir engel teşkil etmektedir. İki yüz yıldır batılılaşma çabası içinde olan, ekonomik büyüme için dış yardıma ihtiyaç duyan, askeri olarak NATO'ya bağlanmış bir ülke SSCB karşısında iyi bir müttefiktir. Böyle bir müttefikle ilişkilerin bozulmasına sağlayacak en önemli etken karşıdan gelecek tehlikenin azalmasıdır. Nitekim 1970'li yılların ilk yarısında yaşanan SSCB-ABD yakınlaşması ve bu dönemde ABD'nin Türkiye ile ilişkilerinin seyri bunu doğrular niteliktedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. 1971-1974 TÜRKİYE – ABD İLİŞKİLERİ

A. *Detant Sürecinin Türkiye-ABD İlişkileri Üzerinde Etkisi*

“ Süper devletlerin anlaşması, bizim için savaşmaları kadar tehlikelidir.”¹

İsmet İnönü

Türkiye'nin ABD ile olan ilişkilerini değerlendirirken bunu sadece iki ülke arasındaki dinamiklerle açıklamak mümkün değildir. Nisan 1969'da Washington'da yapılan bir görüşmede Başkan Nixon *“olası bir Sovyet-Amerikan yakınlaşmasının Türkiye üzerinde etkisi ne olur?”* sorusunu dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'e yöneltmiştir. Demirel, ABD-SSCB yakınlaşmasının müttefik ülkeler arasındaki ilişkiyi bozma tehlikesine dikkat çekmiştir.² Geçen zaman Demirel'in kaygılarının yersiz olmadığını göstermiş, ABD-SSCB ilişkilerindeki yakınlaşmayı Türkiye-ABD ilişkilerinin bozulması takip etmiştir.

Detant döneminin başlangıcı Sovyetler Birliği'nin kıtalararası füze yapabileceğini gösterdiği 1957 yılına kadar götürülebilir. Asıl olarak 1962 Füze Krizi sonrasında başlayan görüşmeler 1970'li yılların ilk yarısında hız kazanmıştır. 1970'li yılların başında yaşanan yakınlaşma ise bir taraftan ABD-SSCB yakınlaşması olarak bir taraftan da ABD-Çin yakınlaşması olarak sürmüştür.³ Başkan Nixon'un 1971 Şubat'ında Pekin'i, Mayıs'ında da Moskova'yı ziyaret etmesi ilişkileri normalleştirme yolunda atılmış önemli adımlardır.⁴

SSCB için ABD ile silahsızlanma ve ticaret anlaşmaları yapma kararı kolay ve hızlı alınmış bir karar olarak görülmemelidir. Moskova detant sürecine girilmesinin sebebini güç dengesinin kendi lehine bozulması olduğunu söylese de, SSCB'yi ABD ile anlaşmak zorunda bırakan önemli askeri ve ekonomik sebepler bulunmaktadır. İlk olarak Sovyetler Birliği'ne ait ekonomik verilerin gittikçe bozulması, SSCB için

---

¹ İhsan Sabri Çağlayangil, *Çağlayangil'in Anıları*, Haz. Tanju Cılızoğlu, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 370.

² Memorandum of Conversation ,01.04.1969, **FRUS 1969-1976**, C.29, s.1039.

³ Tayyar Arı, *Türkiye-ABD İlişkileri ve Ortadoğu*, Mkm Yayıncılık, Bursa, 2010, s. 32-35.

⁴ Ahmet Şükrü Esmer, “ Yumuşamanın Değiştirdiği Dünyamız”, **Milliyet**, 01.01.1973, s.2.

Batının özellikle de ABD'nin kredi ve teknolojisine olan ihtiyacını arttırmıştır.⁵ Batı Avrupa ülkeleri, ABD dahil olmadıkça Moskova ile ilişkilerini geliştirmekte temkinli davranmaktadır. ABD'yi dışarıda bırakarak Batı Avrupa ile ilişkilerini geliştirmek isteyen SSCB bunda başarılı olamamış, ABD'nin onayı ve katılımı olmadan NATO ülkelerinin SSCB ile ilişkileri sınırlı kalmıştır.⁶

ABD Başkanı Nixon'un 1969 yılında anlaşmadan bahsetmesi Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 1971 yılında yaptığı 24. Kongrede barış programını kabul etmesi ilişkilerin yumuşama sürecine girmesinde etkili olmuştur. 1970'li yılların başında bu konu ile ilgili dört tane zirve düzenlenmiştir. 11 komisyon oluşturulmuş ve sağıktan silahsızlanmaya 150'nin üzerinde anlaşma sağlanmıştır.⁷

Soğuk Savaş'ın yerini alan "Soğuk Barış"ın asıl sebebi ABD dış politikasında ve stratejik hedeflerinde görülen değişimdir. Vietnam Savaşı ABD'nin SSCB'yi çevreleme politikasının sonuna işaret etmektedir. Savaş ABD'ye yerel milliyetçiliğin gücünü askeri müdahalenin sınırlarını göstermiştir. Vietnam savaşı ile ABD'nin SSCB'yi çevreleme politikası arkasındaki halk desteğini kaybetmiş ve eleştirilere maruz kalmıştır.⁸ Bu şartlar, ABD'yi dış politikasını gözden geçirmek zorunda bırakmıştır.

Süper güçler arasında sürdürülen detant dönemi ABD'ye bölgesel güçlere sorumluluğu devretmek için istikrarlı bir süreç sağlamıştır. ABD'nin taahhütlerine bağlı kalacağını belirtmesi bu yetki devrinin gerçekleşmesi için uygun ortamı sağlamıştır. ABD'nin izlediği detant politikası bir yandan SSCB ile silahların sınırlandırılması için anlaşma yapılmasını, bir yandan da Çin ile ilişkilerin geliştirmesi olarak ilerlemiştir. ABD dış politikasında bir değişimin işaretini Başkan Nixon ilk olarak 1969 yılında vermiştir. Nixon, 25 Temmuz 1969 tarihinde Guam'da yaptığı basın toplantısında şöyle demektedir;

---

⁵ Harry Gelman, "The Rise and Fall of Detente: Causes and Consequences", **Center for The Study of Soviet International Behavior**, Occasional Paper, S.2 (Ocak 1985), s.4.

⁶ Dimtri K. Simes, "The Death of Detente ?", **International Security**, C.5, S. 1 (Yaz, 1980), s.4.

⁷ Raymond L. Garthoff, **Detente and Confrontation American-Soviet Relation from Nixon to Reagan**, Washington, The Brookings Institution, 1985, s.21.

⁸ Robert S. Litwak, **Detente and Nixon Doctrine : American Foreign Policy and The Pursuit Of Stability, 1969-1976**, Cambridge University Press, Cambridge, 1984, s.193.

“Gelecekte başka Vietnam olayları yaşanmaması için yeni bir politika izlememiz gerekmektedir. Tüm anlaşmalarımıza sadık kalmak şartıyla hayati çıkarlarımız söz konusunu olmadıkça daha fazla sorumluluk altına kendimizi sokmayacağız. Geçmişteki politikamız kendilerini savunmaları için diğer uluslara silah, asker, malzeme sağlamaya dayanıyordu. Kore’de yaptığımız, Vietnam’da şuanda yapılan budur. Bundan sonra, sadece kendini savunmak isteyen uluslara askeri ve ekonomik yardım yapacağız.”⁹

Başkan Nixon’un bu sözleri, ABD’nin bundan sonra dünyanın jandarmalığına soyunmayacağı ve hiçbir müttefikinin savunmasını doğrudan üstlenmeyeceği anlamına gelmektedir. Daha sonraları Nixon Doktrini olarak anılmaya başlayacak bu sözler ABD’nin atacağı bir sonraki adım hesaba katılarak söylenmiştir.

Dünya, ABD’nin ve müttefiklerinin ekonomik ve askeri üstünlükleri sayesinde yön verdikleri bir düzen olmaktan çıkarak ABD-SSCB arasındaki silahsızlanma antlaşmalarının yön verdiği bir güçler dengesi üzerine konumlanmaya başlamıştır. ABD ve SSCB gibi ittifakların merkezinde yer alan devletlerin birbirlerine karşı politikalarında olan değişiklik, ittifakın kenar ülkeleri tarafından kolaylıkla hissedilebilmektedir. ABD Ankara Büyükelçiliği 1972 Temmuz’unda İncirlik’te bulunan 16. Filo’ya bağlı F-4 uçaklarının sayısını azaltacağını Türk Dışişleri Bakanlığına bildirmiştir.¹⁰ Bu yeni ortam içinde Türkiye ABD’nin gözündeki eski önemini kaybetmiş, uluslararası politikada Türkiye pazarlık gücünü daha da kaybetmiştir.

İki kutuplu sistem içinde gerçekleşen bu kırılma ABD’nin müttefikleriyle olan ekonomik ilişkilerinde de hissedilmiştir. 1970 yılı için kongreye sunulan dış yardım miktarı, 1961 yılında programın başlangıcından itibaren önerilen en düşük tutardır.¹¹ NATO 1970 Aralık’ında aldığı kararlar doğrultusunda Avrupalı müttefiklerinin

---

⁹ Richard Nixon, **The Memoirs of Richard Nixon**, A Filmways Company Publishers, New York, 1978, .395.

¹⁰ Telegram From AmEmbassy Ankara to Secretary State Washington, 22.07.1972, Subject: USAFE Capability At İncirlik CDI., **National Archives**, RG 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 1811, Dosya DEF 4 TUR. Secret.

¹¹ White House Foreign Aid Message From John C. Whitaket to Secretary Rogers, 28.05.1969, **National Archives**, RG 59, Office of the Secretary, Office Files of William P. Rogers, 1969-1973, Entry 5439, Box 5.

NATO savunmasına yapacakları katkıları için artan oranda kendi kaynaklarını kullanmalarını istemiştir.¹²

1970 sonrası dönemde, ABD tüm müttefiklerine yardım etmek yerine stratejik olarak önemli gördüğü ülkelere yardım etmeye başlamıştır. 1971 yılında güvenlik yardımı ile ekonomik yardımın bir kanunla birbirinden ayrılmasının sebebi de budur. ABD Dışişleri Bakanı William P. Rogers, bu yardımlarının önemini ve birbirinden ayrılma sebebini şöyle özetlemektedir;

“ ...önerilen kanun tasarısı gelişme yardımlarıyla güvenlik yardımlarını birbirinden ayıracaktır. Gelişme fonları ve güvenlik yardımları dış politikamızın temel parçalarıdır. Bu iki yardımın birçok amacı ortak olsa da ayrıştığı noktalarda bulunmaktadır. Gelişme için yapılan yardımlar, bizim uzun dönem amaçlarımıza hizmet etmekte, dünya nüfusunun 3 te 2 sinin yaşadığı gelişmekte olan ülkelerde ekonomik ve sosyal değişmeyi sağlamaktadır. Askeri ve ekonomik yardımı içeren güvenlik yardımları ise politika ve güvenlikle ilgilidir. Bizim güvenliğimiz için önemli olan sınırlı sayıda ülkenin savunma gücünü arttırmayı amaçlamaktadır. Bu iki yardım türünü birbirinden ayırarak dış politikamıza olan katkılarını arttırabiliriz. ”¹³

Türkiye için de bu durum geçerlidir. ABD ittifakın askeri ve ekonomik yükünü Türkiye'nin kendi kaynakları ile karşılamasını istemiş ve bu doğrultuda Türkiye'ye yaptığı askeri ve ekonomik yardımları azaltmıştır.¹⁴ Türkiye, Yunanistan gibi ülkelerin savunma giderlerinin kendileri tarafından karşılanması istenmiş ve bu ülkeleri Avrupa ülkelerinin, özellikle de Batı Almanya'nın desteğine bırakmıştır.¹⁵

ABD'nin aldığı bu kararın tamamen politik sebeplere dayandırılması da doğru değildir. ABD'nin Türkiye'ye yaptığı ekonomik yardımlara rağmen Türkiye'nin ithalatındaki payı 1970 sonrası dönemde hızla düşmüştür. 1970 yılında ABD

---

¹² The White House Memorandum From Patrick E. O'Donell For Departmental White House Liaison Office, 24.08.1971, **National Archives**, RG 59, Office of the Secretary, Office Files of William P. Rogers, 1969-1973, Entry 5439, Box 4, Secret.

¹³ Statement of The Honorable William P. Rogers Secretary of State Before the Foreign Operations Subcommittee of The House Appropriations Committee, 01.07.1971, **National Archives**, RG 59, Office of the Secretary, Office Files of William P. Rogers, 1969-1973, Entry 5439, Box 18.

¹⁴ Department of State Informaton Memorandum From Joseph S. Sisco to Under Secretary , 29.04.1970. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2639, Dosya POL 17 TUR-US. Secret.

¹⁵ Second Annual Report to the Congress on United States Foreign Policy, 25.02.1971, **Public Papers of The Presidents of The United States: Richard Nixon Containing the Public Messages, Speeches, and Statements of the President 1971**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1974, s.224.

Türkiye'nin toplam ithalatın %20'sini yaparken bu rakam 1972'de %12 olmuştur.¹⁶ Türkiye'nin ithalatındaki ABD payı düşerken, Avrupa ülkelerinin payı yükselmektedir. 1970 öncesi dönemde Türkiye'ye en fazla ürün satan ülke ABD'nin yerini 1972'de Batı Almanya almıştır.¹⁷ Türkiye'nin AET'ye tam üye olmayı beklediği bu dönemde Avrupa'nın Türkiye'ye olan coğrafi yakınlığı ticaretin hızlı bir şekilde artmasını sağlamıştır.¹⁸ 1972 yılında, Türkiye'nin ABD'den yaptığı ithalat, ABD'nin Türkiye'ye yaptığı ekonomik yardımdan daha azdır.¹⁹ Ekonomik yardımlarının Türkiye'nin ticaretinde istenen etkiyi yapmaması üzerine ABD Türkiye'ye yaptığı yardımları azaltmaya başlamıştır. ABD'nin Türkiye'ye yardımları ve Türkiye'nin ithalatındaki ABD payına ilişkin grafik aşağıda verilmiştir.

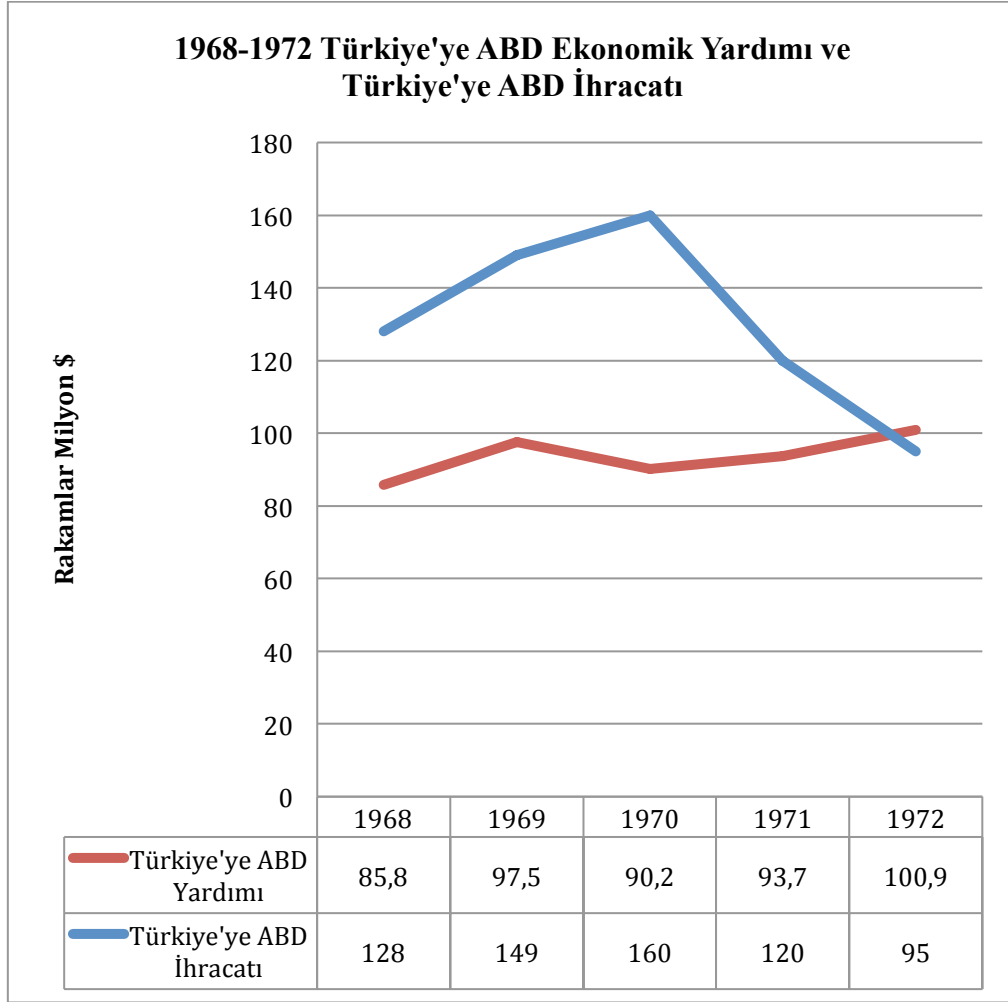
---

¹⁶ U.S. General Accounting Office, **United States Economic Assistance To Turkey : Report to Congress**, Report no B125085, Washington, 1974, s. 47-60. <http://www.gao.gov> (Çevrimiçi, 12.11.2015)

¹⁷ **A.e.**, s.47.

¹⁸ 1963 yılında AET'ye üyelik başvurusu yapan Türkiye, 1970 Kasımında Katma protokolü imzalayarak AET'ye 1995 yılına kadar tam üye olmasını öngören bir protokol imzalamıştır. (Ali Arslan, **Efendi ve Uşak: Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri**, Iskenderiye Yayınları, İstanbul, 2008, s.107)

¹⁹ ABD ekonomik yardımı ve ABD'nin Türkiye ithalatındaki payı için bkz. Grafik 1

Grafik 1- 1968-1972 Türkiye'ye ABD Ekonomik Yardımı ve Türkiye'ye ABD İhracatı

Kaynak: U.S. General Accounting Office, **United States Economic Assistance To Turkey : Report to Congress**, Report no B125085, Washington, 1974, s. 48. <http://www.gao.gov> (Çevrimiçi, 12.11.2015)

Bu kararda Almanya'nın Avrupa'da izlediği ekonomi politikalarının da etkisi olmuştur. Almanya'nın Avrupa Ekonomik Topluluğu çatısı altında ABD'den daha düşük gümrük vergileri ile ticaret yapabilmesi ABD için olumsuzluk oluşturmuştur.²⁰ ABD liberalleşmeyi desteklemek amacıyla Ortak Pazarı desteklerken gelinen nokta da Birleşik Avrupa'yı karşısında rakip olarak görmüştür.²¹ 1970'li yılların ilk

²⁰ Franz Schurmann, **The Foreign Politics of Richard Nixon: The Grand Design**, Institute of International Studies, Berkeley, 1987, s.332.

²¹ Ahmet Şükrü Esmer, "Gizli Görüşmelele Gizli Antlaşma Dönemi mi?", **Milliyet**, 01.01.1974, s.2.

yarısında ABD'nin Türkiye ithalatındaki payı sürekli olarak düşmüştür.²² NATO müttefiklerinin kendisine sunmadığı gümrük oranları AET'ye sunması ABD'yi rahatsız etmiştir. Bu sebeple olmalı ki, Türkiye 1972 yılında ABD'den yardım miktarlarının arttırılmasını istediğinde, ABD indirimli gümrüklerden kendilerinin de istifade etmesi gerektiğini belirtmiştir.²³ AET'nin güçlenmesi Avrupa ile ABD arasında ekonomik sorunlar yaratmış, bu sorunlar doğal olarak savunma konusunda da görüş ayrılığına sebep olmuştur.²⁴ ABD müttefiklerin sorumluluğunu Almanya'ya bırakarak hem üzerindeki mali yükü azaltmış hem de hiçbir ülkenin kendisi kadar cömert yardım sağlayamayacağını müttefiklerine göstermiştir.

ABD-SSCB ilişkilerinde görülen yakınlaşma ABD'nin müttefiklerine karşı olan politikalarında da değişikliğe sebep olmuştur. SSCB ve Çin ile eş zamanlı olarak geliştirilen ilişkiler, öncelikle etkisini geliştirmekte olan ülkeler üzerinde göstermiştir. ABD yönetimi politikalarındaki bu değişimi 1973 yılından itibaren dile getirmeye başlamıştır. ABD Dışişleri Bakanı Rogers 1973 Temmuz'unda, geliştirmekte olan ülkelerin savunmaları ile ilgili sorumluluğu büyük ölçüde kendilerinin yüklenmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁵ Başkan Nixon'un 1974 yılı için Kongreye sunduğu bütçe programında ABD yardımının yeniden yapılanmasını, hibe yardımların yerini kredilere bırakmasını önermiştir.²⁶ Bu politika doğrultusunda, ABD'nin Türkiye'ye yapmakta olduğu karşılıksız yardımlar azaltılmış, bunun yerini FMS (Foreign Military Sales) kredileri almıştır.²⁷

U.S. General Accounting Office, **United States Economic Assistance To Turkey : Report to Congress**, Report no B125085, Washington, 1974, s. 60. <http://www.gao.gov> (Çevrimiçi, 12.11.2015)

²² U.S. General Accounting Office, **United States Economic Assistance To Turkey : Report to Congress**, Report no B125085, Washington, 1974, s. 3. <http://www.gao.gov> (Çevrimiçi, 12.11.2015)

²³ The Secretary of State, Memorandum For The President, Subject Erim Visit, 17.03.1972. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2636, Dosya POL 7 TUR. Secret.

²⁴ Başkan Nixon, Chicago'da işadamları ile yaptığı görüşmede Avrupa Amerika ile işbirliği yapmadığı takdirde Amerika'nın Avrupa'dan askerlerini çekebileceğini belirtmektedir. ("NATO'nun 25 Yılı", **Milliyet**, 31.03.1974, s.7)

²⁵ Statement by Secretary Rogers, "The U.S. Foreign Assistance and Current International Realities", **The Department of State Bulletin**, C.LXIX , S.1775, (Temmuz 1973), Government Printing Office, Washington, 1973, s.292.

²⁶ **A.e.**, s.294.

²⁷ ABD'nin Türkiye'ye 1971-1975 yılları arasında yaptığı yardımlar ve sağladığı krediler için bkz. Grafik 8.

1974 yılına kadar hem Türkiye hem de ABD Türkiye'nin SSCB'ye karşı ilk savunma hattını oluşturduğunu düşünmektedir. Fakat bu düşünce 1974 yılında önemli bir kırılmaya uğramıştır. SALT I görüşmeleri sırasında, ABD ve SSCB Türkiye'de bulunan nükleer silahların ve titan füzelerinin kaldırılması kararını almıştır.²⁸ Bu silahlar 1974 yılında Türkiye'den sökülüştür.

1974 yılına kadar olan dönemde Nixon doktrini, süper güçler arasında başlayan detant süreci ve ABD'nin ekonomik yardım konusunda değişen politikaları Türkiye-ABD ilişkileri üzerinde baskı oluşturmaya başlamıştır.. ABD'deki Sovyet tehdidi algısının değişmesi Türkiye'nin ittifak içindeki önemini azaltmıştır. Takip eden yıllar Türk-Amerikan ilişkilerinin en gergin dönemlerine tanıklık etmiştir.

B. 12 Mart Muhtırası ve ABD

13 Mart 1971 sabahı saat 11.40'da ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Kissinger, Başkan Nixon'la yaptığı telefon görüşmesinde Türkiye'de darbe olduğunu, Başbakanın devrildiğini, yeni hükümet kurulmaya çalışıldığını söylemiştir. Başkan Nixon'un yönelttiği “*Bizim lehimize mi?*” sorusunu, Kissinger “*evet*” olarak yanıtlamıştır.²⁹ Bu sözler, Türkiye'de Demirel hükümetinin istifası ile sonuçlanan 12 Mart muhtırasına ilişkin ABD'nin tutumunu en açık şekilde ifade etmektedir. Muhtıra sonrası yaşanan gelişmelere bakıldığında 12 Mart'ın gerçekten de ABD lehine olduğu görülmektedir.

ABD'nin Türkiye'de ya da farklı bir ülkede gerçekleşen darbelerle, muhtıralarla ilişkisini belgelere dayanarak açıklamak birçok durumda mümkün değildir. Tüm devletler gibi ABD'de kendi dış politikasının eleştirilmesine sebep olacak belgeleri arşivlerde kullanıma açmaktan kaçınmaktadır. Bu sebeple arşiv belgeleri içinden alınan birçok belge yerine, “sınıflandırılmamış belge” şeklinde uyarı sayfaları koyulmaktadır. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın yayınlanmış belge

---

²⁸ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Alphonse La Porta, 11.02.2004, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2001lap01> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

²⁹ United States Assistant to the President for National Security Affairs,13.03.1971. Subject: Update on Laos Cambodia and Foreign Policy Issues, **DNSA Koleksiyonu**, Kissinger Telephone Conversations. <http://www.proquest.com> (Çevrimiçi, 13 Kasım 2015)
Bu telefon görüşmesinin transkriptini içeren belge için bkz. Ek-2.

katalogları olan Foreign Relations of United States, Diplomatic Papers serisinde de “hala hassaslığını koruyan yazışmalar, tartışmalara sebep olabilecek belgeler, hatıraların” yer almadığı eserin önsözünde açıkça belirtilmiştir. Aynı şekilde, ABD Ulusal Güvenlik Arşivi ve CIA’ye ait veri tabanlarında da birçok belge tarihçilerin kullanımına açılmamıştır. Bu sebeple, gerçekleşen askeri müdahalenin öncesi ve sonrasında Türkiye-ABD ilişkilerinde yaşanan gelişmelere karşılaştırmalı olarak bakmak, daha sağlıklı bir yaklaşım olacaktır.

1. 12 Mart Öncesi Türkiye-ABD İlişkileri

12 Mart öncesi Türkiye’de ABD ile ilişkilerin seyrine bakıldığında Türkiye’de yükselen Amerika karşıtlığı önemli bir sorun olarak gündeme gelmektedir. 1970 öncesi dönemde çoğunlukla Amerikan kurumlarına yönelik eylemler, 12 Mart öncesi dönemde Türkiye’de yaşayan Amerikan personellerini de hedef almaya başlamıştır.³⁰ Dışişleri Bakanlığı İstihbarat Biriminin 12 Mart 1971 tarihinde hazırladığı rapor Türkiye’de 1971 kışında yaşanan gelişmelerin Amerikalıları tedirgin ettiğini bildirilmektedir. Rapor, Türkiye’de yaşayan Amerikan vatandaşlarının kendilerini güvende hissetmeleri için bu şiddetin üzerine gitmeye kararlı bir hükümete ihtiyaç duyduğunu yazmaktadır.³¹

Türkiye’de bulunan ABD personellerine ve kurumlarına karşı yürütülen bu eylemlere, Türk dış politikasının sol çevrelerce sorgulanması eşlik etmiştir. Bu sorgulamada Türkiye’nin ABD tarafından yönetildiği, Türk hükümetinin ABD politikalarına boyun eğdiği iddiaları başlıca eleştiri noktaları olmuştur. Türkiye’de görev yapan ABD Dışişleri Bakanlığı Siyasi Danışmanı Myles Greene de hükümete yöneltilen bu eleştirilerin bir ölçüde doğru olduğunu söylemektedir.³² Greene bu süreçte Türk Hükümetini tamamen desteklediklerini ve hükümete karşı olan her

---

³⁰ Türkiye’de bu yıllarda yükselen Amerika karşıtlığı için bkz.:aş., s.35.

³¹ Director of Intelligence and Research, Intelligence Brief From INR (Ray S. Cline) To The Secretary, 12.03.1971. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2637, Dosya POL 15-TUR. Secret / No Foreign Dissem.

³² Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Myles Greene, 22.02.2002, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004gre01> (Çevrimiçi,26.10.2015)

harekete, ABD olarak karşı olduklarını eklemiştir.³³ Diğer bir ifade ile ABD yanlısı politikalar izleyen Demirel hükümetine yöneltilen eleştirilere, 12 Mart yöneticileri tarafından verilen sert cevap ABD için memnuniyet verici olmuştur. ABD'nin Demirel hükümetinin düşürülmesini istemesinin temel nedeni sol görüşlü öğrenciler üzerinde yeterince sert tedbirler alamaması olmuştur. ABD sol görüşlü öğrencilere göz açtırmayacak bir yönetim istemektedir.³⁴ Böylece sivil hükümetin alamadığı sert tedbirler askerlerin gözetimindeki Erim hükümeti tarafından alınacaktır.

ABD'nin NATO eksenli siyasetinde önemli bir müttefiki olan Türkiye'de yaşanan gelişmeler, ABD'yi bu konuda harekete geçmeye zorlamıştır. Vietnam'da düşmanın gerilla direnişi kırmak için psikolojik savaş yöntemlerini uyguladıktan sonra Türkiye'ye Büyükelçi olarak atanan Robert Komer'in ABD hükümetine tavsiyeleri bu noktada dikkate değerdir. Komer, 7 Mayıs 1969 tarihinde Washington'a yazdığı telgrafta Türkiye'de izlenilmesi gereken ABD siyaseti ile ilgili olarak Dışişleri Bakanlığına tavsiyelerde bulunmaktadır. Komer Türkiye'deki Amerikan pozisyonunun sürekli olarak bir erozyona uğradığını ve Amerikan karşıtı görüşlerin hızla yayıldığını belirtmektedir. ABD'nin menfaatlerini zedeleyen bu ortamın değiştirilmesi için Komer'in yaptığı tavsiyeler, 12 Mart sonrası Türkiye'de yaşanan gelişmelerle şaşırtıcı bir paralellik göstermektedir. Komer Türkiye'nin gidişatının değiştirilmesi için şöyle demektedir;

“... Bu eğilimi dengelemek ve temel çıkarlarımızı korumak için iki hareket tarzını gerekli görüyorum. Bunlardan ilki, Batı karşıtı aşırı solcu görüşlere karşı konulmasıdır. Bunun için kapsamlı bir program doğrultusunda çarpıtılmış propaganda faaliyetlerini açığa çıkartmalı, kendi faaliyetlerimiz için açık kayıtlar tutmalıyız. Türkiye'nin ABD ile kültürel, ekonomik, güvenlik ilişkilerini sürekli olarak vurgulayan propaganda faaliyetleri yürütülmeli, bunun dışına çıkılmasının riskli bir yaklaşım olacağı Türk halkına sürekli olarak hatırlatılmalıdır. Kısaca Türk solunun propaganda savaşındaki üstünlüğünü bu savaşa girerek kırmaya çalışmalıyız. Birçoklarını bunun bizim değil Türk Hükümeti'nin işi olacağını söyleyecektir. Fakat biz onlara yol göstermedikçe çabaları sonuçsuz kalacaktır...”³⁵

³³ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Myles Greene, 22.02.2002, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004gre01> (Çevrimiçi,26.10.2015)

³⁴ **A.y.**

³⁵ Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State, 07.05.1969, **FRUS 1969-1976**, C.29, s.1044-1045.

Aynı şekilde 1970-1971 yıllarında İstanbul Büyükelçiliği'nde görev yapmış Robert S. Dillon,³⁶ Amerikan karşıtı entelektüellerin bürokrasi, ordu ve toplum üzerinde büyük etkisi olduğunu ve bu ortam içinde siyasete büyük ölçüde yön verdiklerini yazmaktadır.³⁷

Türkiye'de işleri zorlaştıran Amerikan karşıtlığına ek olarak Hükümetin ABD'nin pek de tasvip edemeyeceği adımları atması 12 Mart'ın gelişini hızlandırmıştır. Dış politikada Almanya ve AET ile kurulan ilişkiler ABD'yi rahatsız etmiştir. Almanya'nın tarihsel olarak Türkiye üzerinde büyük bir etkisi bulunduğu ABD tarafından bilinmektedir. Almanya'nın sahip olduğu bu prestij Türk işçilerinin çalışmak için Almanya'ya gitmeye başlaması ile daha da artmıştır. ABD Kültür Ataşesi Keith, Almanya'nın Türkiye üzerinde politik alan hariç diğer tüm alanlarda ABD'den daha etkili olduğunu belirtmektedir.³⁸ Demirel'in 23 Kasım 1970 AET ile katma protokolü imzalayarak AET ile ekonomik ve siyasi bağlarını güçlendirmeye başlaması ABD'nin kontrolü elinde tuttuğu politik alana müdahale olarak algılanmıştır.³⁹ Üstelik ABD sahip olmamasına rağmen, AET ile ticarete sağlanan bir takım kolaylıklar ABD'nin Türkiye üzerindeki politik etkisini de meydan okur niteliktedir. ABD'yi rahatsız eden bu gelişme Başkan Nixon için hazırlanan bir memorandumda açıkça görülmektedir. Erim'in 1972 Mart'ında yapacağı Washington ziyareti için hazırlanan memorandumda ABD'nin Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri hakkında izleyeceği politika yer almaktadır. Buna göre ABD, Türkiye ile Avrupa arasında politik ve ekonomik bağların kuvvetlenmesine sıcak bakmakla birlikte Avrupa'ya sağlanan gümrük ayrıcalıklarının ABD için de sağlanmasını beklemektedir.⁴⁰ Avrupa için sağlanan ayrıcalıklar ABD için sağlanmazsa, ABD'nin

---

³⁶ Dillon 1971 yılında Washington'a dönmüş ve 1974 yılına kadar Dışişleri Bakanlığında Türkiye Masası Başkanlığı görevini yürütmüştür.

³⁷ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Robert S. Dillon, 17.05.1999, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004dil06> (Çevrimiçi,26.10.2015)

³⁸ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview with Ambassador Kenton W. Keith, 04.06.1988, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2010kei01> (Çevrimiçi,26.10.2015)

³⁹ Arslan, **Efendi ve Uşak: Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri**, İskenderiye Yayınları, İstanbul, 2008, s.107.

⁴⁰ The Secretary of State, Memorandum For The President, Subject Erim Visit, 17.03.1972. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2636, Dosya POL 7 TUR. Secret.

gelişmekte olan ülkeler için uyguladığı indirimli gümrüklerden Türkiye'nin faydalanamayacağı da belirtilmiştir.⁴¹

ABD'nin tüm taleplerine rağmen Türkiye'nin haşhaş ekimine son vermemesi, 12 Mart öncesi dönemde Türk-Amerikan ilişkilerinde öne çıkan diğer bir sorundur. Demirel hükümeti ABD'nin isteği doğrultusunda haşhaş ekim alanlarına önemli bir sınırlama getirmesine rağmen haşhaş ekimini tamamen yasaklamayı göze alamamıştır. Başkan Nixon, seçim bildirgesinde yer almasına rağmen ABD'nin uyuşturucu soruna bir çare bulamamıştır. Yeni bir seçim dönemine yaklaşılmaması sebebi ile öncelikle ABD'ye giren uyuşturucunun %80'inin Türkiye kaynaklı olduğu ilan edilmiş, sonrasında da Türkiye'ye haşhaş ekiminin yasaklanması için baskı yapılmıştır.⁴² Başkan Nixon bu politikası ile uyuşturucu sorununu, en azından görünüşte, çözmüş olarak yeni bir seçime girmeyi amaçlamıştır. Fakat Demirel Başbakanlığındaki Türk hükümeti kendi seçmenini göz ardı edip, haşhaş ekimini tamamen yasaklamak gibi radikal bir karar alamamıştır.

12 Mart öncesi askeri açıdan da ABD ile işbirliği sınırlı tutulmuştur. ABD'nin İsrail'e istihbarat sağlamak amacıyla Türkiye'den yapmak istediği U-2 uçuşlarına Demirel hükümeti izin vermemiştir.⁴³

1. 12 Mart ve Sonrasında ABD ile İlişkilerin Seyri

*“Bir akşam Ankara'daki siyasi danışmanlarla Nihat Erim'i ziyarete gittik. Draper'in eşi el falı bakabildiğini söyledi, Nihat Erim'in elindeki çizgilere baktı ve “yakında Başbakan olacaksın” dedi. Herkes gülümsedi fakat kısa süre sonra Erim Başbakanı. ”*⁴⁴ Myles Greene

⁴¹ The Secretary of State, Memorandum For The President, Subject Erim Visit, 17.03.1972. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2636, Dosya POL 7 TUR. Secret.

⁴² Haşhaş sorununa ilişkin ABD politikası için bkz.: aş. s.48-56.

⁴³ Department of State Memorandum From NEA- Alfred L. Atherton, Jr. To Under Secretary State Washington , 22.10.1970, Subject: Background on Use of Akrotiri Base For Our U-2 Flights. **National Archives**, RG 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 1699, Dosya DEF CYP. Secret, Nodis.

⁴⁴ Myles Greene 1968-1971 yılları arasında İzmir'de, 1974-1975 yılları arasında da Ankara'da ABD Dışişleri Bakanlığına bağlı olarak siyasi danışmanlık görevini yürütmüştür. Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Myles Greene, 22.02.2002, **ADST, Library**

Türkiye’de 12 Mart öncesi artan Amerikan karşıtlığı, Demirel Hükümetinin ABD ile ilişkilerinde karar almasını zorlaştırmıştır. Erim hükümeti ise 1971 Nisan’ında göreve başlarken NATO’yu Türkiye’nin güvenliğini sağlayan en sağlam savunma örgütü olarak nitelemektedir.⁴⁵ Hükümet programında yer alan bu noktadan hareketle Erim hükümeti son yıllarda artan ABD karşıtı gösteriler ile gerginleşen ikili ilişkilerini düzeltme yoluna gitmiştir. 12 Mart ile gelen sıkıyönetim kararı ülkedeki ABD varlığına karşı çıkan sesleri susturmuştur.⁴⁶ Sokakta ve Mecliste herhangi bir muhalefet ile karşılaşmayan Erim hükümeti döneminde Türkiye-ABD ilişkilerinde bir iyileşme görülmektedir. Erim hükümeti süresince ilişkilerin yumuşadığı, Türkiye’deki ABD faaliyetlerinin gelişme gösterdiği CIA raporunda da belirtilmektedir.⁴⁷ Muhtıra sonrası ilan edilen sıkıyönetimle geleneksel Türk misafirperverliğinin arttığı, 1971 yılında 6. Filo’nun ilk kez İstanbul’da şiddet eylemleri ile karşılaşmadığı Ankara’da Washington’a çekilen telgraflarda yer almaktadır.⁴⁸

ABD Ankara Büyükelçisi Handley, 13 Mart 1971 günü Washington’a gönderdiği telgrafta ABD’yi Türkiye’deki gelişmeler hakkında yorum yaparken temkinli olması konusunda uyarılmaktadır. Handley, bunun açıkça demokrasiye bir darbe olduğunu belirtmekle birlikte, ABD tarafından yapılacak kamuoyu açıklamalarında Türkiye’nin anayasal sınırlar içinde yeni bir hükümet kurmasının memnuniyet verici olduğunun dile getirilmesini tavsiye etmektedir.⁴⁹ Türkiye Büyükelçisinin bu yaklaşımı ABD’nin Türkiye’deki muhtıraya karşı bir pozisyon almayacağını göstermektedir.

---

of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C. (Çevrimiçi) <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004gre01>, 26 Ekim 2015.)

⁴⁵ **Milliyet**, 03.04.1971, s. 9.

⁴⁶ Paul B. Henze, “Instability an Terrorism in NATO South”, Records of Workshop on NATO’s Southern Flank, The Mediterranean and the Persian Gulf, Napel, September 21-23,1981, **National Security Archive**, Milton Moss Donation, , Box 4.

⁴⁷ National Intelligence Estimate, 02,12,1971, **FRUS 1969-1976**, C.29, s. 1105.

⁴⁸ Department of State Airgram From Amconsul Istanbul to Department of State, 26.01.1972. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2637, Dosya POL 15-TUR. Confidential.

⁴⁹ Telegram From AmEmbassy in Ankara to The Secretary of State, Subject: Initial Thoughts on March 12 Events, 13.03.1971. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2637, Dosya POL 15-TUR 3-12-71. Secret.

12 Mart Muhtırası Türk-Amerikan ilişkilerinde haşhaş sorunun gündemde olduğu günlerde gerçekleşmiştir. Türkiye'nin haşhaş ekimini yasaklamaması durumunda yapılan ekonomik yardımların kesilmesi dahi tartışılmaktadır. İç politikaya yönelik siyasi kaygıları olan Demirel, ABD'nin tüm baskılarına rağmen haşhaş ekimini yasaklamayı göze alamamıştır. Muhtıra sonrası kurulan Erim hükümetinin ise seçim kaygısı bulunmamaktadır. Kissinger ile Dışişleri Bakanı William Rogers arasında 1971 Nisan'ında geçen telefon görüşmesinde, haşhaş sorununa bağlı olarak Türkiye'ye ekonomik yaptırım uygulanma meselesi konuşulmuştur. Kissinger yeni kurulan hükümetin işbirlikçi olduğunu ve böyle bir yaptırım uygulamaya gerek olmadığını belirtmiştir.⁵⁰ Benzer bir yorum Dışişleri Bakanlığı istihbarat raporunda da yer almaktadır. Rapor yeni kurulacak hükümet için haşhaş sorununun çok önemli bir mesele olmayacağını belirtmektedir.⁵¹ Dönemin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ise 12 Mart ile haşhaş sorunu arasındaki ilişkiyi hatıratında şöyle anlatmaktadır;

“...Ben Dışişleri Bakanıydım. Amerikan Büyükelçisi bana geldi. ‘Sayın Demirel’e lütfen söyleyiniz. Sizde nerede, ne kadar haşhaş ekiliyorsa, biz onun parasını peşin verelim, ekimi durdursunlar’ dedi. ‘Peki söylerim’ dedim. Sayın Demirel’e söyledim. Aldığım cevap şöyleydi: ‘Bizim 27 ilimiz ve çevresinde haşhaş ekiliyor. Bizde ismini afyondan alan iller var. Bunu yapamayız. Ama ekim alanlarını giderek daraltabiliriz.’ Gittim, Amerikan elçisine söyledim. Bana, ‘ Beni bir kere de bu konuda Başbakanınızla görüştürebilir misiniz?’ dedi. ‘ Peki söylerim’ dedim. Demirel kabul etti. Görüşüldü. Aynı cevabı verdi Sayın Demirel. Bu görüşmeden sonra Amerikan Büyükelçisi, ‘Çok yazık. Bundan çok fena neticeler doğacak’ dedi. Çok fena neticeler belli oldu. Üç ay sonra bizim hükümetimiz düşürüldü...”⁵²

Eski Başbakan Bülent Ecevit de 12 Mart'ın arkasında haşhaş sorunu ve ABD olduğunu düşünenlerdendir. Ecevit, “...12 Mart müdahalesinin ardında sivil siyasal güçlerin haşhaş ekimi yasağına karşı direnmelerinin önemli bir rolü olduğuna inanıyorum...”⁵³ demektedir.

⁵⁰ **National Archives**, Henry A. Kissinger Telephone Conversation Transcripts (Telcons). Chronological File. Box 9, Dosya April 21-28, 1971.

⁵¹ Director of Intelligence and Research, Intelligence Brief From INR (Ray S. Cline) To The Secretary, 12.03.1971. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2637, Dosya POL 15-TUR. Secret / No Foreign Dissem.

⁵² İhsan Sabri Çağlayangil, **Çağlayangil'in Anıları**, Haz. Tanju Cılızoğlu, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2007, ss.82-83.

⁵³ Çetin Yetkin, **Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika**, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 2010, s.201.

Siyasi kaygıları olmayan Erim hükümeti ise ABD ile ilişkilerini arttırmaktan çekinmemiştir. 12 Mart sonrası dönemde Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerde temel sorun olan Amerika karşıtlığı sıkıyönetim tedbirleri ile bastırılmış, haşhaş ekiminin tamamen yasaklanması ile de haşhaş sorunu ABD açısından çözülmüştür. Muhtıra sonrası, Erim hükümetinin icraatlarından bahseden bir telgraf Erim'e ABD desteğinin sürmesi gerektiğini belirtmektedir. Telgrafta şöyle denilmektedir;

“Demirel rejiminin son zamanlarında görülen aşırıktan, Amerikalılar diğer tüm yabancılardan daha fazla zarar görmüştü. Gösteriler ve tehditler bize yönelmişti. Tesislerimiz bombalandı, personellerimiz kaçırıldı ya da öldürüldü. Bu terör dönemini bitiren ve parlamenter sistemin devamını sağlayan sıkıyönetim tarafından desteklenen Nihat Erim'dir... ABD hükümeti Erim hükümeti ile haşhaş sorunu, SIA'ya bağlı antlaşmalar, Türkiye'nin NATO rolü gibi konularda önemli işler yürütmektedir. Nihat Erim hükümeti ile çalışmaya devam ederken onunla çok yakın olduğumuz izlenimi vermemeliyiz. Hükümete geniş tabanlı bir destek yok ve ne kadar iktidarda kalacağını bilmiyoruz. Ona çok yakın durursak var olan desteği de kaybedip düşebilir. Düşmesi bizim etkimizin de azalması anlamına gelmektedir.”⁵⁴

1972 başında İstanbul'dan Washington'a çekilen başka bir telgrafta da Erim Hükümeti zamanında Türkiye'nin yeniden ABD ile ilişkilerini yeniden düzelttiğini belirtmektedir.⁵⁵ Telgraf, ABD'nin temkinli olmaya devam ederek ülkede görünürlüğünü birden arttırmaması gerektiğini de eklemektedir.⁵⁶

Başbakan Erim zamanında ABD ile ilişkilerde var olan problemler çözüldüğü gibi ilişkilere yeni bir canlılık katılması amaçlanmıştır. Başbakan Erim'in 1972 Mart'ında yaptığı ABD ziyareti, 1967 yılında Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'dan sonra Türkiye'nin ABD'ye yaptığı ilk üst düzey ziyarettir. Erim'in ABD ziyareti Türkiye-ABD ilişkilerinin değişim geçirdiği bir zamanda yapılmıştır. Türkiye bu dönemde, ABD-SSCB-Çin arasında sürdürülen görüşmelerin dünyadaki güç dengesinde bir takım değişiklikler getirdiğini fark etmiş, fakat bu değişiklik karşısında kendisini yeniden konumlandıramamıştır. Bu sebeple olmalı ki,

---

⁵⁴ Department of State Airgram, From Amconsul Istanbul to Department of State, 20.11.1971. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2637, Dosya POL 15-TUR. Confidential.

⁵⁵ Department of State Airgram From Amconsul İstanbul to Department of State, 26.01.1972. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2637, Dosya POL 15-TUR. Confidential.

⁵⁶ **A.y.**

sıkıyönetim komutanlığı Başkan Nixon'un yaptığı Çin ziyaretine ilişkin haberlerin televizyonda gösterilmesini yasaklamıştır.⁵⁷

Erim'in Washington ziyaretinin temel amacı, ABD'nin Türkiye'yi bir müttefik olarak desteklemeye devam ettiğine, Türk dış politikasında bir değişime ihtiyaç duyulmadığına Türk kamuoyunu ikna etmektir. Bu amaç, Başbakan Erim'in planladığı Washington ziyaretinden ABD Ankara Büyükelçiliğini haberdar eden Metin Toker'in sözlerinde açıkça görülmektedir. Toker, Erim'in ziyaretinden önce ABD hükümetinden bir isimin Türk-Amerikan ilişkileri üzerine yorum yapmasının Türk kamuoyu üzerinde olumlu bir etki oluşturacağını söylemektedir.⁵⁸ Toker, Başkan Nixon'la randevu ayarlanmasının zor olduğunu bildiğini fakat bir-iki dakikalık bir görüşmenin fotoğraf almak için yeterli olacağını, sonrasında bu fotoğrafı gazetesinde yayınlayacağını da eklemiştir.⁵⁹

Ziyaret sürecine bakıldığında bu planın amacına uygun işlediği görülmektedir. Başkan Nixon'a, Başbakan Erim'le yapacağı görüşme için hazırlanan memorandum, Erim'in ABD ziyaretinin arkasında yatan temel sebebin Türkiye'nin ABD ile dostluğunun ve NATO ittifakı için öneminin devam ettiğinin vurgulanması olarak belirtilmiştir.⁶⁰ Ziyaret sonrası basına yapılan açıklamada, iki ülke arasındaki yakın işbirliğinin önemli olduğu, NATO'nun kendi güvenlikleri ve diğer üye ülkelerin güvenlikleri açısından hayati öneme sahip olduğu vurgulanmıştır.⁶¹

Metin Toker sadece Erim'in Washington ziyareti için ABD'li yetkililerle görüşmekle kalmamış, eş zamanlı olarak Hürriyet gazetesindeki köşesinde "Batı İttifakı İçinde Türkiye" başlıklı bir yazı dizisi içinde Türkiye-ABD müttefikliği

---

⁵⁷ "Turkey Bans Nixon Film", **The New York Times**, 22.03.1972, s.55.

⁵⁸ Telegram From The Embassy in Ankara to The Department of State, Subject : Primin Erim's Visit to US: Request of Metin Toker, 08.02.1972. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2636, Dosya POL 7 TUR . Confidential.

⁵⁹ **A.y.**

⁶⁰ The Secretary of State, Memorandum For The President, Subject: Erim's Visit, 17.03.1972. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2636, Dosya POL 7 TUR . Secret.

⁶¹ Joint Statement Following Discussions With Prime Minister Erim of Turkey, 22.03.1972, **Public Papers of The Presidents of The United States: Richard Nixon Containing the Public Messages, Speeches, and Statements of the President 1972**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1974, s.460.

"Nixon: Türkiye'yi Yalnız Bırakmayacağız", **Tercüman**, 23.03.1972, s.1.

Jesse W. Lewis, "U.S. Assures Turkey of Military Aid", **The Washington Post**, 23.03.1972, .s A36.

yorumlamıştır.⁶² Toker'in bir gazetecinin kolaylıkla edinmeyeceği üslere, personel-malzeme sayılarına ait bilgileri verdiği ve üslere ziyaretin Türk Hava Kuvvetlerine ait bir C-47 uçağıyla yapıldığı göz önüne alındığında bunun sıradan bir yazı dizisi olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu yazı dizisi üslerde yürütülen faaliyetlerden Genelkurmay'ın harfiyen haberi olduğu, kontrolünün tamamen Türkiye'nin elinde olduğu, Amerikan asker sayısının makul düzeyde olduğu, Türkiye NATO'dan çıkarsa SSCB'nin hedefi olacağı, Türkiye'nin en temiz camisinin İncirlik'te bulunduğu, bir savaş durumunda Amerikan vurucu gücünün Türkiye'de düşmana ilk darbesini vuracağı gibi noktalara dikkat çekilmiştir. ABD ile müttefikliğin değerinin sorgulandığı bu dönemde gazetede yer alan bu yazılar kamuoyuna üslere ilgili detaylı bilgi vermiş ve bu üslerin ve NATO ittifakının Türkiye için önemine dikkat çekmiştir. NATO'nun sadece bir askeri pakt olarak değerlendirilmesinin doğru olmadığını belirten Toker, NATO'nun Ortak Pazar, Avrupa Konseyi gibi Batı'ya olan siyasi bir bağı da temsil ettiğini belirtmektedir.⁶³

Siyasi açıdan Türkiye'nin ABD'ye olan bağlılığını teyit eden Erim, askeri bağlılığı sürdürme yolunda da önemli adımlar atmıştır. ABD ile ilişkilerde askeri açıdan önemli birçok kararın da Erim hükümeti döneminde alındığı görülmektedir. Türkiye'ye ABD'nin ulusal güvenliğini sağlamak için gelişmiş elektronik cihazların yerleştirilmesin Erim hükümeti zamanında karar verilmiştir.⁶⁴ Bu kapsamda, Türkiye'nin birçok bölgesine kısaca, NADGE adı verilen (NATO Air Defence Ground Environment) hava savunma tesisleri kurulmuştur.

Erim hükümeti döneminde savunma alanında ABD ile yapılan işbirliği tesisler ile sınırlı değildir. Erim ABD'den yüksek maliyetine rağmen F-4 savaş uçakları almak istemektedir.⁶⁵ Atina Cuntası yönetimindeki Yunanistan'ın ABD'den F-4 satın alması Türkiye'nin de bu yönde karar almasında etkili olmuştur.⁶⁶ Bu amaçla Erim

---

⁶² Toker'in bu makaleleri için bkz 12-18 Aralık 1971 tarihli Hürriyet Gazeteleri.

⁶³ Metin Toker, "Batı İttifak'ı İçinde Türkiye", **Hürriyet**, 18.12.1971, s.5.

⁶⁴ "Approval of Weapon Systems for Korea, Turkey and Jordan", **The Department of State Bulletin**, C.LXVII , S.1736, (Ekim 1972), Government Printing Office, Washington, 1972, s.702.

⁶⁵ The Secretary of State, Memorandum For The President, Subject: Erim's Visit, 17.03.1972. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2636, Dosya POL 7 TUR. Secret.

⁶⁶ Telegram From Department of State to Ankara, Subject Erim Visit: Military Security Aspects , 31.03.1972. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2636, Dosya POL 7 TUR. Secret.

hükümeti 27 Haziran 1972 tarihinde aldığı kararla Milli Savunma Bakanlığına 16 milyar liraya kadar gelecek 10 yıla ilişkin satın alma yetkisi vermiştir.⁶⁷ Bu yetkiye dayanarak Türkiye ile ABD arasında 40 adet F-4 savaş uçağının alımı için antlaşma 1972 Ağustos’unda imzalanmıştır.⁶⁸ Bu dönemde alınan uçakların taksitleri Türkiye’nin derin bir ekonomik kriz yaşadığı 1977 yılında hala devam etmektedir. Üstelik döviz kıtlığı çeken Türkiye bu taksitleri ödemek için ABD’den kısa vadeli yeni krediler almak zorunda kalmıştır.⁶⁹

Burada göze çarpan iki nokta vardır. Birincisi ABD, NATO müttefiki olan Türkiye ve Yunanistan’ın birbirlerine karşı silahlandığını bilmesine rağmen bunun önüne geçmek için bir çaba harcamamıştır. İkincisi ise her iki ülke de yüksek maliyetli teknolojik silahları askeri yönetimlerin etkisi altında almaktadır. İstatistiksel kayıtlar Türkiye’deki tüm askeri darbelerin ya da müdahalelerin askeri harcamaların GSMH’ye olan oranlarının düşüşünü takip ettiğini göstermektedir.⁷⁰ 12 Eylül yönetiminin 1983 yılında, ABD’den satın aldığı F-16 uçaklarına 4 milyar dolar verilmesi de bunu destekler niteliktedir.⁷¹

12 Mart muhtırası, ekonomi alanında da ABD’nin istediği yönde bir ilerlemeye fırsat tanımıştır. ABD bahsedilen ilerlemeyi göz önünde tutarak Erim Hükümeti göreve başladıktan kısa bir süre sonra Türkiye’ye yapılacak 40 milyon dolarlık bir yardımı ABD Başkanının onayına sunmuştur. Bu yardımın 25 milyon doları Türkiye’nin dış ticareti için, 15 milyon doları ise Ereğli Demir Çelik fabrikasının geliştirilmesi için harcanacaktır. Yapılacak bu yardımla NATO’ya bağlılığını vurgulamış olan Erim Hükümeti ile iyi bir başlangıç yapılması hedeflenmiştir.⁷² Türkiye’ye yapılan bu yardımın bir diğer gerekçesi de Demirel Hükümeti’nin

---

Telegram From AmEmbassy Ankara to Secretary State Washington, 30.06.1972, Subject: Turkish Armed Forces Modernization Plans. **National Archives**, RG 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 1810, Dosya DEF 1 TUR. Secret.

⁶⁷ **T.C. Resmi Gazete**, 08.07.1972, S.14239, s.4.

⁶⁸ “U.S. Turkey Sign Accord For Purchase of 40 F-4s”, **The Wall Street Journal**, 11.08.1972, s.2.

⁶⁹ Department of State Action Memorandum From Matthew Nimetz to The Secretary, 18.10.1977, **National Archives**, RG 59, Records of the Deputy Secretary Warren Christopher, 1977-1980, Entry 14, Box 16, Confidential.

⁷⁰ Eleftherios Botsas, “The U. S.-Cyprus-Turkey-Greek Tetragon: The Economics of Alliance” **NJPMS : Journal of Political and Military Sociology**; Fall 1988; 16, 2;s. 255.

⁷¹ Ralph, Vartabedian, “General Dynamics Gets \$4-Billion F-16 Order”, **Los Angeles Times**, 08.09.1983, s.G1.

⁷² Memorandum From the President’s Assistant for National Security Affairs (Kissinger) to President Nixon, 26.04.1976, **FRUS 1969-1976**, C.29, S. 1090.

Ağustos 1970’de aldığı kararlardır. Bu kararlarla %40 oranında bir devalüasyon yapılmış ve ithalattaki bazı sınırlamalar kaldırılmıştır.⁷³ ABD’nin istediği yönde bir liberalleşme sergileyen Türkiye’nin ekonomik olarak desteklenmesi amaçlanmıştır.

ABD, Türkiye’nin izlediği planlı ekonomik politikalarından memnun değildir. 12 Mart sonrası ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcılığına getiren Atilla Karaosmanoğlu ABD ile ekonomi alanındaki ayrışmaya son verebilecek bir isimdir. Daha önce Dünya Bankasında çalışmış, serbest piyasa ekonomisini ve özel sektörü savunan Karaosmanoğlu’nun ekonomiden tam sorumlu kişi olarak atanması ABD’yi memnun etmiştir. Dışişleri Bakan Yardımcısı Joseph J. Sisco 8 Nisan 1971 tarihli memorandumda Dışişleri Bakanı Rogers’a u atama ile ilgili bilgi vermiştir. Sisco, Karaosmanoğlu’nun ABD-Türkiye arasında ekonomik alanda görülen ayrışmaya son verebileceğini, bu sebeple 18-24 Nisan tarihleri arasında Karaosmanoğlu ile Washington’da görüşülmesinin faydalı olabileceğini belirtmektedir.⁷⁴

Türkiye’de muhtıra sonrası yeni hükümet göreve başlarken ABD’de bu hükümetin ekonomi politikası üzerine ağırlığını koymak istemiştir. ABD Dışişleri Bakan yardımcısı Agnew 1971 Ekim’inde Türkiye’ye yaptığı ziyarette Türkiye’nin ekonomisini geliştirmek için attığı adımları ABD’nin hayranlıkla izlediğini belirtmektedir.⁷⁵ Fakat Türkiye’de meclisin kapatılmamış olması ekonomide radikal bir değişime izin vermemiştir. Ekonomik reform paketlerini meclisten geçirmeyi başaramayan Karaosmanoğlu 3 Aralık 1971 tarihinde Erim hükümetinden istifa etmiştir.⁷⁶

---

⁷³ A.y.

⁷⁴ Action Memorandum From NEA-Joseph J. Sisco to The Secretary, 08.04.1971. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2637, Dosya POL 15-TUR 3-12-71. Confidential.

⁷⁵“Agnew: Gelişmek İçin Yaptığımız İlerlemelerin Hayranıyız”, **Tercüman**, 12.10.1971, s.7.

⁷⁶“Ergin, 11’lerin İstifa Gerekçesini ‘Garip’ Buldu.”, **Cumhuriyet**, 05.12.1971.,s.1,7

C. 1971-1974 Döneminde Türk-Amerikan İlişkilerinde Öne Çıkan Sorunlar

1. Türkiye’de Yükselen Amerikan Karşıtlığı

“ 1968 sonbaharında İstanbul’a geldim. Şehrin her tarafında Amerikan karşıtı sloganlar vardı. Havaalanından Büyükelçiliğe giderken Güzel Sanatlar Akademisinin önünden geçtim. Binada büyük bir pankart vardı: “Yankee go home”. Bu istanbul’un bana “hoş geldin” demesiydi.”⁷⁷ Kenton W. Keith (1968-1972 İstanbul, USIA Kültürel Ateşesi)

1950’li yıllarda ABD-Türkiye siyasi ilişkileri altın yıllarını yaşamıştır. Buna paralel olarak da toplumsal hayatta Amerikan kültürü tanıtılmakta ve toplumda bu kültüre karşı bir hayranlık oluşturulmaktadır.⁷⁸ Siyasiler tarafından “küçük Amerika olma” hayali rahatlıkla dile getirilmiştir. Bu dönemde Türk kamuoyunda ABD’ye karşı olumsuz bir düşünce veya algı bulunmamaktadır. Selim Sarper’e, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Daimi Temsilciliği görevini yürütürken, 25 Ocak 1954 günü ABD'nin CBS Kanalı için katıldığı bir televizyon programında Türk halkının Amerikan halkına ve hükümetine bakışı sorulmuştur. Sarper'in bu soruya cevabı Türkiye'deki anti-Amerikan eğilimlerin hiç de tahmin edildiği gibi gelişmediğini göstermektedir. Sarper Türk ve Amerikan halklarının ortak birçok noktası olduğunu vurgulayarak Türkiye'de " Amerika Defol" gibi rahatsız edici yazıların duvarlarda görülemeyeceğini ve Amerika karşıtı sözlerin duyulamayacağını belirtmiştir.⁷⁹ Sarper'in öngörüsünde yanıldığı, çok geçmeden 1960’lı, yıllara gelindiğinde görülmüştür. Türkiye bu yıllarda, ABD politikalarının Türkiye'nin egemenlik haklarını ihlal ettiğinin fark edilmesine yol açan gelişmelere tanık olmuştur.

---

⁷⁷Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview with Ambassador Kenton W. Keith, 04.06.1988, ADST, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2010kei01> (Çevrimiçi,26.10.2015)

⁷⁸ Bu yıllarda Türkiye’de Amerikan kültürünün tanıtılması için yapılan faaliyetler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ayla Acar, **Soğuk Savaş Yıllarında Amerikan Kültürünün Türkiye’ye Girişinde Basının Rolü**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2008.

⁷⁹ LONGINES-WITTNAUER WITH SELIM SARPER - National Archives and Records Administration - ARC Identifier 95880 . Local Identifier 200LW-284, <http://www.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

Türkiye gibi sadık bir müttefikte Amerikan karşıtı görüşlerin şaşırtıcı bir hızda geniş kitlelere yayılması oldukça ilginçtir. Türkiye’de ABD karşıtlığının yükselmesinde Türkiye’nin iç dinamiklerinden çok, ABD’nin Türkiye’ye yönelik politikalarının etkili olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Füze krizi, Kıbrıs krizi, haşhaş sorunu gibi konularda ABD’nin takip ettiği politika Türkiye’de Amerikan karşıtı ideolojinin yayılmasında ve eyleme dönüşmesinde etkili olmuştur. Türkiye’nin güvenliğini tehlikeye atan, egemenliğini ve onurunu zedeleyen bu politikalar Türkiye’de Amerikan karşıtlığının rasyonel temellerin dışında duygusal bir zeminde de yükselmesine sebep olmuşlardır.

Türk Amerikan ilişkilerinin sorgulanmasına sebep olan somut olaylar dışında Türkiye’de Amerikan karşıtlığının yükselmesinin ideolojik temelleri de bulunmaktadır. 1961 Anayasasının sağladığı özgürlükler geniş kitlelerin siyasallaşmasının önünü açmıştır. Türkiye’de, üniversitelerde ve en önemlisi siyasal hayatta sol eğilimli örgütlenmeler başlamıştır. Birçok sol kaynağın Türkçeye tercüme edilerek düşük fiyatlardan satılması siyasal literatürün geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır. Oluşan bu entelektüel ortam içerisinde Türkiye’nin bölgesinden tecrit edilmiş şekilde ABD’ye olan bağlılığı daha çok eleştirilmeye başlanmıştır.⁸⁰

Başlangıçta sol çevrelerinin yürüttüğü ABD karşıtlığı, 1970 yılına gelindiğinde solcu, milliyetçi ve sağcı kesimlerin aynı safta olduğu bir mücadeleye dönüşmüştür.⁸¹ Bu üç grubun ortak olarak karşı çıktıkları bir diğer şey ise Demirel hükümetidir. Aslında Türkiye’deki ABD karşıtlığının zamanla Amerikan yanlısı olarak eleştirilen Demirel hükümetini de hedefe aldığını belirtmek yanlış olmayacaktır. Dış politikadaki çıkarlarını NATO’nun çıkarları ile özleştiren bir ülkede artan Amerikan karşıtlığını yönetmek, Demirel hükümetlerinin karşısına önemli bir sorun olarak çıkmıştır. Yıllık ticaretinin %75’i Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkeleri ile olan, 1948’den itibaren toplam 3,5 milyar dolar ekonomik yardım almış ve dışarıdan sağladığı tüm askeri malzemeyi NATO ülkelerinden alan Türkiye’de Amerikan etkisi doğal olarak hissedilmektedir. Türkiye’de bulunan ABD askeri personelin sayısı bu etkiyi en açık gösteren ögedir. 1969 başında Türkiye’de

---

⁸⁰ Ahmad, A.g.e., s. 178.

⁸¹ John K. Cooley, “Mideast Instability”, **Christian Science Monitor**, 19.06.1970, s.2.

bulunan ABD vatandaşlarının sayısı askeri personel ve bu personelin aileleri hesaba katıldığında 23.000'e ulaşmaktadır.⁸² Çoğunluğu büyükşehirlerde yaşayan bu Amerikan askerlerinin görünürlüğü Türk hükümetinin ve dolayısıyla ABD'nin temel problemlerinden biri olmuştur. CIA'nin Şubat 1970 tarihli raporuna göre ise Türkiye'deki Amerikan askerlerinin sayısı aileleri hesaba katıldığında 18.000 dir.⁸³ Bir yıllık sürede yaklaşık 5000 asker ve ailelerinin Türkiye'den çıkışı sağlanarak Amerikan görünürlüğünün azaltılması amaçlanmıştır.

Türkiye'de artan Amerika karşıtı eylemlerinin önünü alabilmek için ABD Dışişleri Bakanlığı bir takım tedbirler almak zorunda kalmıştır. İşe Türkiye'nin başkenti Ankara'da çok göz önünde duran Amerikan askeri tesislerinin şehrin dışına taşınmasıyla başlamışlardır. 1970 yılında ABD Savunma Bakanlığı bu taşınma işi için ilk etapta 2,8 milyon dolarlık bir bütçe ayırmıştır.⁸⁴ Böylece başkentteki Amerikan varlığı perde arkasına çekilmiş olacaktır. Bu taşınmanın bir diğer amacı ise protestoların kaynağını oluşturan Ankara'daki üniversitelerden uzaklaşmaktır.⁸⁵

Yükselen Amerikan karşıtlığına karşı ABD yönetiminin aldığı bir diğer önlem ise Türk limanlarına yapılan ABD donanması ziyaretlerinin sınırlandırılması olmuştur. Askeri açıdan pek bir önemi olmayan bu ziyaretlerin asıl sebebi siyasadır. Türkiye'de artan protestolara rağmen ABD'nin bu ziyaretleri sürdürme sebebi Akdeniz'de Amerika-NATO karşıtlığını yayılmasını önlemektir.⁸⁶ Protesto sebebi ile Türkiye'ye yapılan ziyaretler durdurulursa diğer Akdeniz ülkeleri de bunu sağlamak için protestolara yönelebilecektir. ABD'nin bu ikileme karşı bulduğu çözüm ziyaretlerin sürdürülmesi fakat daha az sayıda geminin bu ziyaretlerde yer alması olmuştur.

---

⁸² Alfred Friendly, "Low U.S. Profile Pays off With Fewer Turkish Incidents", **The Washington Post, Times Herald**, 14.03.1970, s.A17.

⁸³ National Intelligence Estimate, 03.02.1970, **FRUS 1969-1976**, C.29, s.1058.

⁸⁴ Memorandum From Secretary of State Rogers to President, 11.02.1969, **FRUS 1969-1976**, C.29, s.1036.

⁸⁵ Alfred Friendly, "Low U.S. Profile Pays off With Fewer Turkish Incidents", **The Washington Post, Times Herald**, 14.03.1970, s.A17.

⁸⁶ Telegram From AmEmbassy in Ankara to Secretary State Washington, 03.02.1970, Subject: Fleet Visits, **National Archives**, RG 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 1811, Dosya DEF 7 TUR. Secret.

İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerde ise ABD dışındaki birkaç ülkenin gemilerinin de filoya dahil edilerek bunun NATO ziyareti olarak gerçekleştirilmesi olmuştur.⁸⁷

Amerikan askerlerinin ve ailelerin görev yaptıkları ülkelerde KDV ödemeksizin alışveriş yapmalarına imkân sağlayan Post Exchange mağazaları Ankara'nın merkezinden taşınmıştır.⁸⁸ Ürünlerin Türk vatandaşların hiçbir zaman alamayacağı kadar ucuza satılması halkın tepkisini çekmiştir. Bazı Amerikan askerlerin bu mağazalardan KDV ödemedi çok ucuza aldıkları ürünleri Türk tüketicilere satarak para kazanmaya çalışması durumu daha da karmaşıklaştırmıştır. ABD bu sorunu perde arkasına çekmek için bu mağazaların şehir merkezinden uzaklaştırılmasını sağlamıştır.

Yine 1970 yılında Türkiye'de bulunan ABD üsleri "Ortak Savunma Tesisleri" olarak adlandırılarak tepkilerin bir ölçüde azaltılması amaçlanmıştır.⁸⁹ ABD yanlısı politikaları sebebiyle eleştirilen Demirel bu isim değişikliğini kullanmakta gecikmemiş 1970 başında "solcuların Amerikan üssü dedikleri şey aslında ortak savunma tesisleridir." demiştir.⁹⁰ Bu üslerde Amerikan komutanların yanında Türk komutanlarında görev yaptığı bilinmektedir. Fakat bu hiçbir şekilde üslerin ortak yönetildiği anlamına gelmemektedir. Örneğin, Sinop'taki Amerikan üssüne ait alanın korunması Türk askerlerince yapılırken, istihbarat amaçlı elektronik cihazların komutası ABD askerlerindedir.⁹¹ Dolayısıyla kurulan ortaklık Türkiye için muhafızlıktan ibarettir. Üstlerde görev yapan askerlerin korunması Türk askerlerine teslim edilmiş, böylece Amerikan üsleri "Ortak Savunma Üssü" olmuştur. Türk komutanlar teoride yetkili görülse de pratikte hiçbir fonksiyonları yoktur.⁹²

---

⁸⁷ Telegram From USMission NATO to Secretary State Washington, 06.02.1970, Subject: Fleet Visit to Turkey, **National Archives**, RG 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 1811, Dosya DEF 7 TUR. Secret.

⁸⁸ "U.S. Maintains Lowered Profile as Turkish Politics Roils", **The Christian Science Monitor**, 30.03.1971, s. 7.

⁸⁹ Dan Morgan, "Envoy to Turkey Recalled by U.S.", **The Washington Post**, 06.07.1974, s.A1.

⁹⁰ U.S. Congress, House, Committee on International Relations, Subcommittee on Europe and The Middle East, **United States Military Installations and Objectives in The Mediterranean**, Committee Print, 95th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1977, s. 43.

"U.S. Role in Turkey Backed", **The New York Times**, 25.01.1970, s. 10.

⁹¹ Steven V. Roberts, "Americans Adjust to Turkish Command of Bases", **The New York Times**, 20.10.1975, s. 3.

⁹² Steven V. Roberts, "Turkey is Halting Most Operations At Bases of U.S.", **The New York Times**, 26.07.1975, s. 7.

Türkiye’de Johnson mektubundan itibaren tırmanan Amerikan karşıtlığı 1970 yılına gelindiğinde en şiddetli dönemini yaşamaktadır. Bu dönemde Türkiye için en önemli sorunlardan bir tanesi, NATO ittifakına bağlı bir dış politika izleyip, ülkedeki Amerikan varlığı ve etkisinin en alt düzeyde tutulmaya çalışılması olmuştur. ABD Türkiye Büyükelçisi William Handley 17 Ağustos 1970 tarihinde Başkan Nixon ile yaptığı toplantıda Türkiye’nin dış politikasının NATO ittifakına dayandığını ve Türkiye’nin NATO’ya ayırdığı GSMH oranının NATO ülkeleri içinde en büyük olduğunu belirtmektedir.⁹³ NATO ittifakının dış politikada merkeze alınması bu ittifakın yüklediği askeri sorumluluklara Türkiye’nin cevap vermesini gerektirmiştir. 1969 yılında Libya ordusunun Kral İdris’i devirmesinin ardından ABD Libya’daki Wheelus üssünden çekilmek zorunda kalmıştır. Türkiye bunu takiben gelen Amerikan talebini reddetmemiş ve ABD’nin İncirlik üssünde ki faaliyetlerini arttırmasına sessizce izin vermiştir.⁹⁴ Türkiye’de var olan Amerikan karşıtlığına rağmen Türk hükümetinin bu yönde karar almaktan çekinmemiştir. Başbakan Süleyman Demirel 24 Ocak 1970 tarihinde ülkedeki ABD varlığını savunmuş, “*Bizim bağımsızlığımızı ve egemenliğimizi zedeleyecek hiçbir şey bu tesislerden gelmeyecektir.*” demiştir.⁹⁵

1970 yılında Türkiye’deki ABD kurumlarına karşı yapılan eylemler sıklıkla gazetelerde yer almaya başlamıştır. 6 Mart 1970 tarihinde ODTÜ’den 150 kadar öğrenci “Kahrolsun Amerika” sloganları eşliğinde USIA binasına (U.S. Information Agency) girmişlerdir. Amerikan karşıtı öğrenciler içeride bulunan ABD bayrağını yakarak yerine Türk bayrağı çekmişlerdir.⁹⁶ 14 Mart tarihinde yaklaşık bin kadar öğrenci Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası’na girerek kuruma maddi zarar vermişlerdir.⁹⁷ 28 Nisan günü ise ODTÜ öğrencisi olduğu düşünülen kişiler Amerikan Yardım Ofisi bekçisini etkisiz hale getirdikten sonra ofisi molotof kokteylleri ile ateşe vermişler ve yaklaşık 20,000 dolarlık bir zarar vermişlerdir.⁹⁸ ABD Kültür ataşeleri, Kenton W. Keith, Daniel Lerner ve Ben Wattenberg’in

⁹³ Memorandum of Conversation, 17.08.1970, **FRUS 1969-1976**, C.29, s.1073-1074.

⁹⁴ **A.y.**

⁹⁵ “U.S. Role in Turkey Backed”, **The New York Times**, 25.01.1970, s. 10.

⁹⁶ “150 Turks Raid USIA Building”, **The Washington Post, Times Herald**, 07.03.1970, s. A12.

⁹⁷ “2 Hurt in Ankara Anti-U.S. Clash”, **The Washington Post, Times Herald**, 15.04.1970, s. A20.

⁹⁸ “U.S. Building in Turkey Hit”, **The New York Times**, 29.04.1970, s. 40.

İstanbul Üniversitesinde düzenledikleri konferans, Deniz Gezmiş ve arkadaşları tarafından basılmış ve dağıtılmıştır.⁹⁹ 2 Ekim 1970 tarihinde İzmir’de bulunan TUSLOG binasına dinamit atılmıştır.¹⁰⁰ 16 Kasım’da ABD tarafından kurulan Robert Koleji, İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi öğrencileri ABD’de karşıtı sloganlar atarak dersleri boykot etmiştir.¹⁰¹ 7 Aralık gecesi Ankara’da bulunan Mobil, Phillips, Panamerican gibi Amerikan şirketlerinin camları eş zamanlı olarak kırılmıştır.¹⁰² 1970 yılında ABD’ye yönelik son eylem Ankara’daki Amerikan Büyükelçiliğine yapılan silahlı saldırı olmuştur. Saldırıda Büyükelçiliğin kapsamında bulunan güvenlik görevlisi yaralanmıştır.¹⁰³

ABD Ankara Büyükelçiliğine düzenlenen 1970 sonunda düzenlenen saldırıdan sonra İstanbul Konsolosu James W. Spain de güvenlik konularını görüşmek üzere Birinci Ordu Komutanı ile bir araya gelmiştir. Spain, komutanın güvenlik sorunlarını konuşmaya beraberinde bir bavulla geldiğini ve konuşma sonunda bu bavulu açarak içinde bulunan 50 adet tabancayı konsolosluk görevlilerine dağıtmak üzere kendisine verdiğini aktarmaktadır.¹⁰⁴

Artan bu eylemler Türkiye’de bulunan ABD Dışişleri Bakanlığı personellerinin de güvenlik tedbirlerini arttırmasına sebep olmuştur. 9 Şubat 1971’de ABD Dışişleri Bakanı William Rogers Ankara’ya çektiği telgrafta Türkiye’de bulunan Amerikanların güvenliğinden endişe duyduğunu, korunmaları için gerekli

---

⁹⁹ Keith bu konferans sırasında Deniz Gezmiş’in yanına gelerek kendisine “ Seni tanıyorum. Kim olduğunu biliyorum. Seninle yakın zamanda ilgileneceğim.” dediğini belirtmektedir. Keith, devamla, Deniz benimle ilgilenmeden Türk ordusu onunla ilgilendi demektir. Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview with Ambassador Kenton W. Keith, 04.06.1988, ADST, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2010kei01> (Çevrimiçi,26.10.2015)

¹⁰⁰ Telegram From AmConsul Izmir to Secretary of State , Subject: Bombing at TUSLOG 03.10.1970. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2638, Dosya POL 23-8 TUR 1/1/71. Confidential.

¹⁰¹ Telegram From AmConsul Istanbul to Secretary of State , Subject: Anti-American Student Protests in Istanbul, 16.11.1970. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2638, Dosya POL 23-8 TUR 1/1/71. Limited Official Use.

¹⁰² Telegram From AmEmbassy Ankara to Secretary of State , Subject: Renewed Incidents in Ankara, 08.12.1970. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2638, Dosya POL 23-8 TUR 1/1/71. Limited Official Use.

¹⁰³ Department of State Information Memorandum to The Secretary, Subject: Turkish Internal Political Situation, 30.12.1970. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2638, Dosya POL 23-8 TUR 1/1/71. Secret.

¹⁰⁴ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview with James W.S. Spain, 31.10.1995, ADST, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004spa01> (Çevrimiçi,26.10.2015)

tedbirlerin alınmasını istemiştir.¹⁰⁵ ABD Ankara Büyükelçisi Handley, 26 Şubat 1971 tarihli telgrafında elçiliğin üst düzey bürokratlarını korumak için tutacağı personellerine ilişkin maliyeti Washington'a bildirmiştir.¹⁰⁶ Türkiye'de bulunan ABD binalarına yapılan bombalı saldırıların artması karşısında Handley Ankara'ya bomba imha uzmanlarının gönderilmesini istemiştir.¹⁰⁷

Elçilik çok daha sıkı korunmaya başlamış, Büyükelçi Handley konutuna yapılacak bir saldırıyı önceden öğrenmek için görevliler tutmuştur.¹⁰⁸ Türk Genel Kurmayına iletilen talep sonucu, ABD'li askeri kuryeleri ve askeri görevli personelleri yolculukları sırasında korumak için Türk askerler görevlendirilmiştir.¹⁰⁹ 6 Mart 1971'de İstanbul konsolosluk görevlileri ile bir araya gelen İstanbul Emniyet Müdürü, Amerikalıların yoğun olarak yaşadığı Etiler-Ulus bölgelerindeki güvenlik tedbirlerinin artırılmasına karar vermiştir.¹¹⁰

Türkiye'deki ABD varlığına karşı öğrenci eylemlerin artması sonucu Milli Güvenlik Kurulu Demirel hükümetinin öğrenci hareketlerini durdurmak için harekete geçmesini istemiştir. Hükümet tarafından atılan ilk adım öğrencilerin politik ve ideolojik gösterilerinin sınırlandırılması olmuştur.¹¹¹ Öğrenci birliklerinin kontrol altına alınması ve bu birliklere ait büroların aranması hükümetin öncelikli hareket planıdır. Sorun çıkaran öğrencilerin askerliğe alınması, üniversite kampüslerine

---

¹⁰⁵ Telegram From the Department of State to Amembassy Ankara, 09.02.1971. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2638, Dosya POL 23-8 TUR 1/1/71. Secret.

¹⁰⁶ Telegram From Amembassy Ankara to the Department of State, 26.02.1971. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2638, Dosya POL 23-8 TUR 1/1/71. Confidential.

¹⁰⁷ Telegram From Amembassy Ankara to the Department of State, 22.02.1971. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2638, Dosya POL 23-8 TUR 1/1/71. Confidential.

¹⁰⁸ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Myles Greene, 22.02.2002, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004gre01> (Çevrimiçi,26.10.2015)

¹⁰⁹ Telegram From Amembassy Ankara to the Department of State, 06.03.1971. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2638, Dosya POL 23-8 TUR 1/1/71. Secret.

¹¹⁰ Airgram From Amconggen to the Department of State, Subject:Relationship with the Istanbul Police 06.03.1971. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2638, Dosya POL 17-TUR 1/1/70. Limited Official Use.

¹¹¹ Sami Kohen, "Turkey Warns Restive Students", **The Christian Science Monitor**, 08.05.1970, s. 2

girebilecek özel bir üniversite polisi birimi kurulması gibi yöntemler de hükümet tarafından önerilmiştir.¹¹²

Türkiye'deki ABD karşıtlığı, 1970'lerin başında Türkiye'de bulunan Amerikan Barış Gönüllülerini de (Peace Corps)¹¹³ tehdit etmeye başlamıştır. Hacettepe, Gazi, ODTÜ Başta olmak üzere birçok üniversitede öğrenciler, barış gönüllülerini "Amerikan emperyalizminin ajanları" olarak değerlendirmiş ve gönüllülerin üniversiteden ayrılmaları için gösteri düzenlemiştir.¹¹⁴ Bunun üzerine barış gönüllüleri Türkiye sorumlusu John Corey 13 Mart 1970 tarihinde Türkiye'de bulunan barış gönüllülerinin istedikleri zaman işlerini bırakarak ABD'ye dönebileceklerini belirtmiştir.¹¹⁵ Corey, 1965 yılında 590 gönüllü ile Türkiye dünyada en fazla barış gönüllüsü alan ülkelerden biri iken bu sayının şu anda 160 olduğunu ve bir sonraki dönem programın 50 kişi daha azalacağını bildirmiştir.¹¹⁶

1971 yılına gelindiğinde ise Amerika karşıtı eylemlerin sayısında önemli bir artış görülmüştür. 25 Ocak'ta USIA'nın yanına bombalı paket bırakılmıştır.¹¹⁷ 26 Ocak'ta CENTO Genel Sekreteri Marcus Gordon'un evinin balkonuna molotof kokteyli atılmıştır.¹¹⁸ 27 Ocak'ta İzmir gelen 6. Filo ait 3 gemi Cumhuriyet meydanında protestolara sebep olmuştur.¹¹⁹ 29 Ocak gecesi ABD'ye ait TUSLOG (Turkey - United States Logistic Group) binasına 20 kişilik bir grup patlayıcı

---

¹¹² A.y.

¹¹³ "Peace Corps" ABD Başkanı John F. Kenedy tarafından kurulan, faaliyet gösterilen ülkelerin kültürleri, sosyal ve etnik yapıları, toplumsal refleksleri hakkında bilgi sahibi olmayı amaçlayan, masrafları ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından karşılanan gönüllülük esaslı bir organizasyondur. Eğitim, ziraat gibi belirli meslek dallarında uzmanlaşmış Barış gönüllüleri genellikle iki yıl süreyle bir başka ülkeye gönderilmişlerdir. 1962-1970 yılları arasında Türkiye'de faaliyet gösteren Barış Gönüllüleri, günümüzde hala aktif olarak birçok ülkede görev yapmaktadır.

¹¹⁴Telegram From Ankara of to the Department of State, 17.04.1970. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2636. Limited Official Use.

¹¹⁵"Peace Corpsmen in Turkey Are Given Chance to Resign", **The New York Times**, 14.03.1970, s. 15

¹¹⁶"Peace Corps Bows to Turk Hostility", **The Washington Post, Times Herald**, 14.03.1970, s. A14

¹¹⁷Telegram From AmEmbassy Ankara to The Department of State, 25.01.1971. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2638, Dosya POL 23-8 TUR 1/1/71.

¹¹⁸Telegram From Ankara to the Department of State, 26.01.1971. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2636. Limited Official Use.

¹¹⁹Telegram From AmConsul İzmir to AmEmbassy Ankara, 27.02.1971. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2638, Dosya POL 23-8 TUR 1/1/71.

maddelerle ve molotof kokteylleri atmıştır.¹²⁰ 10 Şubat sabahı Amerikan askerlerin oturduğu bir evin önünde bombalı bir paket bulunmuştur.¹²¹ 11 Şubat akşamı Ankara'da USIA önünde dinamit patlamış ve bina hasar görmüştür.¹²² Yine TUSLOG binasına 16 Mart gecesi önünden geçen araçtan ateş açılmıştır.¹²³

ABD kurumlarını hedef alan eylemlerin yanında, 1971'den itibaren Türkiye'de bulunan ABD personellerine karşı da eylemler görülmeye başlanmıştır. 1971'in ABD personellerine yönelik ilk eylemi 15 Şubat'ta Ankara'da gerçekleşmiştir. ABD'ye ait bir askeri üstün Jimmy Finley isimli astsubay kaçırılmıştır.¹²⁴ 17 saat süresince rehin tutulan ABD askeri daha sonra eylemciler tarafından serbest bırakılmıştır.¹²⁵

12 Mart öncesi ABD'ye karşı yapılan eylemlerin en büyüğü ABD Hava Kuvvetlerine bağlı dört personelin kaçırılması olmuştur. 4 Mart tarihinde Larry Heavner, James Sexton, Richard Caraszi ve James Gholson isimli radar teknisyenleri TİKKO tarafından kaçırılmıştır. Kaçırılan dört teknisyene karşılık ABD'den 6 Milyon lira talep eden örgüt üyeleri, talepleri yerine getirilmezse 36 saat sonra rehinelere öldüreceklerini bildirmişlerdir.¹²⁶ ABD Dışişleri Bakanlığı istenilen fidye verilirse bu tür kaçırma eylemlerinin daha sık görülebileceği, hatta başka ülkelere de sıçrayabileceği gerekçesi ile fidye verilmesini uygun görmemiştir.¹²⁷ Başkan Nixon, 5 Mart'da Türk hükümetine Amerikan askerlerini kaçıranlarla

---

¹²⁰ Telegram From Amembassy Ankara to the Department of State, 29.01.1971. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2638, Dosya POL 23-8 TUR 1/1/71. Limited Official Use.

¹²¹ Telegram From Amembassy Ankara to the Department of State, 10.02.1971. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2638, Dosya POL 23-8 TUR 1/1/71.

¹²² Telegram From Amembassy Ankara to the Department of State, 11.02.1971. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2638, Dosya POL 23-8 TUR 1/1/71.

¹²³ Telegram From Amconsul Istanbul Department of State, 16.03.1971. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2638, Dosya POL 23-8 TUR 1/1/71. Confidential.

¹²⁴ Department of State Memorandum For Mr. Henry Kissinger, Subject: Kidnapping of USAF Sgt. Jimmy R. Finley, 15.02.1971. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2638, Dosya POL 23-8 TUR 1/1/71. Confidential.

¹²⁵ "Soldier Kidnapped From Turkish Base", **Call And Post**, 27.02.1971, s.13A.

¹²⁶ "Ankara'da 4 Amerikan Askeri Kaçırıldı", **Tercüman**, 05.03.1971, s.7.

¹²⁷ Telegram From the Department of State to Amembassy Ankara, Subject: Kidnapping of Four USAF Airmen, 04.03.1971. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2638, Dosya POL 23-8 TUR 1/1/71. Confidential.

pazarlığa girmemelerini tavsiye etmiştir.¹²⁸ Kaçırılan askerlerin kurtarılması için Ankara’da tüm ekipler seferber edilmiş, polis ile birlikte 2000 jandarma ODTÜ kampüsüne girerek kaçırılan Amerikan askerlerini aramıştır.¹²⁹ Kaçırılan askerler tüm çabalara rağmen bulunamamış, fakat fidye için verilen sürenin dolmasının ardından, 8 Mart günü, serbest bırakılmışlardır.¹³⁰ ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Joseph Sisco Amerikan askerilerin kaçırılan kişiler ile ilgili olarak 15 Mart 1971 tarihinde Kissinger ile yaptığı telefon görüşmesinde kaçırma eylemini gerçekleştirenlerin bilindiğini ve Türk hükümetinin bu kişileri yakalayarak başlarını alacağını bildirmiştir.¹³¹ Bu görüşmeden bir gün sonra Deniz Gezmiş Sivas’ta yakalanmış ve Mayıs 1972’de idam edilmiştir. ABD Ulusal Güvenlik Konseyinden Paul B. Henze¹³², 12 Mart’ta askerleri harekete geçiren asıl sebebin bu kaçırma eylemi olduğunu belirtmektedir.¹³³

Türkiye’de 12 Mart öncesi Amerikan karşıtlığı birçok farklı eylemde kendini göstermiştir. Muhtırayı takip eden dönemde ise az sayıda olmasına rağmen Amerikan kişi ve kurumlarını hedef alan eylemler yapılmıştır. Askerlerin Demirel Hükümeti’ne muhtıra vermesinden iki gün sonra 14 Mart’ta Ankara’daki ABD Büyükelçiliği’ne

---

¹²⁸ “Nixon:Türk Hükümetinin Pazarlığa Girmesini Tavsiye Etmem”, **Tercüman**, 06.03.1971, s.1

¹²⁹ Sami Kohen, “ Abduction of U.S. Airmen Wrenches in Turkey”, **The New York Times**, 06.03.1971, s. 5.

¹³⁰ “Kidnappers Free 4 G.I.’S in Turkey”, **The New York Times**, 09.03.1971, s. 1.

¹³¹ National Archives. Richard Nixon Presidential Library and Museum. Henry A. Kissinger Telephone Conversation Transcripts (Telcons). Home File. Box 29. March 1971, <https://www.nixonlibrary.gov> (Çevrimiçi,26.10.2015)

¹³² Paul B. Henze 1974-1977 yılları arasında CIA’ye bağlı olarak Ankara Büyükelçiliğinde çalışmış, Türkiye ile ilgili raporlar hazırlayıp Washington’a göndermiştir. 1977-1981 yılları arasında ise ABD Ulusal Güvenlik Konseyinde İstihbarat Kordinatörü olarak çalışmıştır. Henze bu süreçte de Türkiye ile ilgilenmeye devam etmiş, ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Brzezinski’ye Türkiye ile raporlar göndermeye devam etmiştir. Türkiye ile yakından ilgilenen ve istihbarat raporları hazırlayan Henze, 12 Eylül 1980 günü Ulusal Güvenlik Konseyi Başkanı’na hazırladığı memorandumda darbenin pozitif bir gelişme olduğunu, ABD veya NATO çıkarlarına bir zarar gelmeyeceğini belirtmektedir. Henze, ayrıca 12 Eylül günü, ABD Güvenlik Danışmanına “our boys did/bizim çocuklar yaptı” mesajını gönderen kişidir. (Mehmet Ali Birand, **12 Eylül Saat: 04:00**, Karacan Yayınları, İstanbul, 1984, s.286)

¹³³ Paul B. Henze, “Instability an Terrorism in NATO South”, Records of Workshop on NATO’s Southern Flank, The Mediterranean and the Persian Gulf, Napel, September 21-23,1981, **National Security Archive**, Milton Moss Donation, , Box 4

bombalı saldırı düzenlenmiştir.¹³⁴ 29 Mart 1971 tarihinde ise ABD Ankara Büyükelçisi William Handley'in konutuna bomba atılmıştır.¹³⁵

1971 Nisan'ında sıkıyönetim ilan edildikten sonra ise uzun bir süre ABD'yi hedef alan eylemler yapılmamıştır. 27 Mart 1972'de Ünye NATO üssünde çalışan 3 radar teknisyenini kaçırmıştır.¹³⁶ Biri Kanadalı diğer ikisi İngiliz olan bu teknisyenlerin kaçırılma amacı 12 Mart öncesi dönemden farklıdır. Mahir Çayan ve arkadaşları tarafından gerçekleştirilen eylemde rehinelere karşılık idam cezasına çarptırılan Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan, Yusuf Arslan serbest bırakılması istenmiştir. Yine aynı gün İstanbul'daki ABD kültür ataşesinin evinin önündeki arabası bombalanmıştır.¹³⁷

12 Mart 1971 sonrası partiler üstü bir hükümet olarak kurulan Erim hükümeti döneminde, Türkiye'de bulunan Amerikan kurum ve personellerine yönelik eylemler son bulmuştur. Ülkedeki Amerikan karşıtlığının önlenmesinin darbenin en önemli sebebi olduğu Steven Roberts imzalı bir New York Times makalesinde de yer almaktadır.¹³⁸ Makale ordunun yönetiminde olduğu süre içinde ilişkilerin yeniden rayına oturduğu belirtmektedir. Muhtıra ile yönetim üzerine ağırlığını koyan generaller sol görüşlü entelektüeller üzerine bir kampanya başlatmış ve ülkede artan Amerikan karşıtlığını azaltmaya çalışmıştır.¹³⁹

İstanbul'a ara ara ziyarete gelen Amerikan 6. Filosu Amerikan karşıtlarının tepkisini çekmektedir. Bu sebeple Türk Dışişleri Bakanlığı bu gemilerin Türkiye'ye gelmesini istememektedir. ABD Dışişleri Bakanlığı ise Türkiye'de var olan Amerikan karşıtlığının ortaya çıkması ve sol grupların İstanbul'da asayişten sorumlu

---

¹³⁴ "Bombings Renewed in Ankara", **The New York Times**, 15.03.1971, s. 11

¹³⁵ Telegram From Amembassy Ankara to the Department of State, Subject: Bombing At Congen Residence, 29.03.1971. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2638, Dosya POL 23-8 TUR 1/1/71. Confidential.

¹³⁶ "Turkish Leftists Kidnap 3 Britons", **The New York Times**, 28.03.1972, s.6.

¹³⁷ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview with Ambassador Kenton W. Keith, 04.06.1988, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2010kei01> (Çevrimiçi,26.10.2015)

¹³⁸ Steven V. Robert, "Turkey Assesses Extended Aid Ban", **The New York Times**, 17.12.1974, s. 7.

¹³⁹ "Turkish Coup is Blamed on CIA", **The Guardian**, 13.03.1976, s.3.

olan 1. Ordu Komutanlığı tarafından gözaltına alınması için 6. Filonun ziyaretlerini sürdürmesini istemektedir.¹⁴⁰

Türkiye'deki Amerikan karşıtlığı konusu ele alınırken göze çarpan bir husus Türkiye'deki sivil Amerikan vatandaşlarına yönelik bir şiddet eylemi olmamasıdır. Türkiye'de karşı konulan Amerikalılar değil, ABD'nin emperyalist politikaları ve bu politikaların sonucu olan ABD üslerinin, kurumlarının varlığı olmuştur.

2. Haşhaş Sorunu

1960'lı yıllarda tüm dünyada uyuşturucu kullanımında bir artış görülmeye başlanmıştır. Özellikle ABD gençleri arasında yaygınlaşan bu sorun ABD askerlerinin Vietnam'dan dönmeye başlamasıyla daha da artmıştır. Vietnam'da görev yapan askerlerin yaklaşık %15'i uyuşturucu bağımlısı olarak ülkelerine dönmüştür.¹⁴¹ Uyuşturucu kullanımının artmasının bir diğer sebebi ise, Amerikan gençleri arasında artan savaş karşıtı düşüncenin 1960-1970'li yıllarda muhafazakâr değerlere karşı genel bir direniş kültürüne dönüşmesi ve bu tepkinin cinsel özgürlük, uyuşturucu kullanımı gibi davranışlarla kendisini göstermesidir.¹⁴²

Amerikan Ulusal Ruh Sağlığı Enstitüsü (The National Institute of Mental Health) 1971 yılında ABD'de 250.000 uyuşturucu bağımlısı bulunduğunu ve bunun yaklaşık yarısının New York'ta yaşadığını belirtmektedir.¹⁴³ ABD'nin Vietnam'daki askerleri de sayıldığında uyuşturucu bağımlısı Amerikan vatandaşlarının sayısı yaklaşık 300.000 bulmaktadır.¹⁴⁴ 1970 yılında sadece New York'ta uyuşturucudan ölenlerin sayısı 1154'tür ve bunların yarısından çoğu 24 yaşından küçüktür.

ABD Uyuşturucu Maddeler Dairesi Başkanı John Ingersoll, uyuşturucu ile ilgili suçlardan tutuklananların sayısı 1965 yılında 50 bin iken bu sayı 1969'da 233

---

¹⁴⁰ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview with James W.S. Spain, 31.10.1995, ADST, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004spa01> (Çevrimiçi,26.10.2015)

¹⁴¹ U.S. Congress, House, Report of Special Study Mission , **The World Heroin Problem**, Committee Print, 92nd Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1971, s. 1.

¹⁴² Füsün Türkmen, **Kırılğan İttifaktan "Model Ortaklığa" Türkiye-ABD İlişkileri**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s.114.

¹⁴³ U.S. Congress, House, Report of Special Study Mission , **The World Heroin Problem**, Committee Print, 92nd Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1971, s. 3.

¹⁴⁴ A.e., s. 36.

bin olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁵ Gençler arasında hızla artan uyuşturucu kullanımı ABD'nin bu sorunu çözmek için gitgide daha fazla para harcamasını gerektirmiştir. Resmi rakamlara göre 1969 yılında uyuşturucu ile mücadele ve rehabilitasyon için 68 milyon dolarlık bir bütçe ayrılmışken, 1970 yılında 105 milyon dolar, 1971 yılında ise 166 milyon dolarlık bir pay ayrılmıştır.¹⁴⁶

Mücadele için ayrılan bütçenin yanında bağımlılar uyuşturucuya çok yüksek miktarlarda para ödemektedirler. Bir bağımlının ortalama olarak günde 30 dolar uyuşturucuya verdiği düşünüldüğünde 250 bin uyuşturucu bağımlısının yıllık harcamaları 3 milyar dolara yaklaşmaktadır.¹⁴⁷ Türkiye'den kilosu 25 dolara alınan afyonun New York'taki perakende fiyatı 22,000 dolara ulaşmaktadır. Bu yüksek rakamlar doğal olarak uyuşturucuya bağlı olarak işlenen suçların sayısında da artışa sebep olmuştur.

ABD kendi topraklarında afyon üretilmemesine ve afyon üretilen bölgelere uzaklığına rağmen dünyada en çok uyuşturucu bağımlısının olduğu ülke olmuştur. Buradan hareketle, ABD bu sorunun üretici ülkeler tarafından kendi toplumuna enjekte edilen bir zehir olarak değerlendirmiştir. Bu bakış açısı soruna karşı alınacak önlemlerde de kendisini göstermiştir. Eğer uyuşturucu ABD dışındaki uzak ülkelere geliyorsa, sorunu çözmek için kaynağına gitmeli ve afyon üretilen alanlar imha edilmelidir. Bu çözüm kolay olduğu gibi ayna zamanda kendi yönetimini ve toplumunu temize çıkarması açısından da mutluluk vericidir.

Uyuşturucu ile mücadelede, ABD öncelikli olarak talebi azaltmak ve uyuşturucu kaçakçılığını önlemek yoluna gitmiştir. Fakat bu çabaların maliyet-fayda ekseninde değerlendirildiğinde çok başarılı olmadığı görülmektedir. ABD bu soruna artan oranda bütçe ayırmasına rağmen uyuşturucu kullanımını azaltmayı başaramamıştır. Nixon yönetimi kamuoyu nezdinde verdiği uyuşturucu ile mücadele

---

¹⁴⁵ **The Department of State Bulletin**, C.LXIII, S.1635 (Ekim 1970), Government Printing Office, Washington, 1970, s.493.

Statement by Secretary Rogers, "The U.S. Foreign Assistance and Current International Realities", **The Department of State Bulletin**, C.LXIX, S.1775, (Temmuz 1973), Government Printing Office, Washington, 1973, s.292.

¹⁴⁶ U.S. Congress, House, Report of Special Study Mission, **The International Narcotics Trade And Its Relation to The United States**, Committee Print, 92nd Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1972, s. 15.

¹⁴⁷ U.S. Congress, House, Report of Special Study Mission, **The World Heroin Problem**, Committee Print, 92nd Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1971, s. 4.

sözüne de somut bir katkıda bulunmak amacıyla sorunu kaynağında çözmeye yönelmiştir. Türkiye bu konuda ABD'nin dünya çapında yürüteceğini belirttiği uyuşturucu ile mücadele politikasının ilk örneği olmuştur.

a) Haşhaş Sorunun Ortaya Çıkışı

Haşhaş ekiminin Anadolu'da yaklaşık 4000 yıllık bir geçmişi bulunmaktadır. 19. yüzyılda dünya ticaretinin artmasıyla afyona olan talep de artmış ve haşhaş ekimi Anadolu'da daha geniş bir alana yayılmıştır. Özellikle 1800'lü yılların ikinci yarısında afyon Osmanlı ekonomisinde önemli bir ihracat ürünü olarak öne çıkmaktadır.¹⁴⁸ Batı Anadolu platosunda yaşayan binlerce köylü için haşhaş temel geçim kaynaklarından biri olmuştur. Haşhaş kapsüllerinin çizilmesiyle elde edilen afyonun satışıyla gelir sağlandığı gibi, haşhaşın diğer yan ürünleri de köylülerin hayatında önemli bir yere sahiptir. Türk köylüleri haşhaş tohumlarını mutfaklarında ekmek yapımında ve yağ yapımında kullanmış, bitkinin sapları ise ısınma amaçlı yakıldığı gibi hayvan yemi olarak da kullanılmıştır.¹⁴⁹

1900'lü yıllara gelindiğinde afyon ve türevlerine bağımlı olanların sayısındaki artış dünyada önemli bir sağlık sorunu olarak görülmüş ve bu sorunun kontrolü amaçlanmıştır. Türkiye'de ise haşhaş üretimi ve satışı 1935 senesinde kabul edilen kanun ile tamamen devletin kontrolü altına alınmıştır. Toprak Mahsulleri Ofisi'nin kurulduğu 1938 yılından itibaren iç ticarete nihai satış T.M.O. olmuştur.¹⁵⁰ 1950 yılında kabul edilen 5621 sayılı kanun ise haşhaşın iç ticaretini de yasaklamış ve mahsulün üretici tarafından doğrudan T.M.O. ya satılmasını mecbur kılmıştır.¹⁵¹ Böylelikle tüccarın elinde biriken tahmin fazlası ürünün kaçakçılıkta kullanılmasının önüne geçilmiştir.

¹⁴⁸ Afyon ticaretindeki bu artış Türk-Amerikan ticaretine dair verilerde de açıkça görülebilmektedir. 1862 yılında 6,554 dolar değerinde afyon ihracatı varken, 1892 yılına gelindiğinde bu rakam 868,799 dolara yükselmiştir. (Leland James Gordon, **Amerikan Relations With Turkey 1830-1930**, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1932, s.49)

¹⁴⁹ U.S. Congress, House, Report of A Study Mission To Turkey March 14-16, 1974 by Committee on Foreign Affairs, **The Politics of The Poppy**, Committee Print, 93rd Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1974, s.1.

¹⁵⁰ James Windle, "Preventing the Diverssion of Turkish Opium", **Security Journal**, January 2014, s.3 <http://www.palgrave-journals.com/sj/journal/vaop/ncurrent/abs/sj20138a.html>. (Çevrimiçi, 25.03.2015)

¹⁵¹ Ayhan Songar, **Haşhaş Meselesi ve Türkiye**, Hareket Yayınları, İstanbul, 1974, s. 33-34.

Uluslararası alanda ise ülkeler arasındaki ekonomik, kültürel farklar, politik ve askeri sorunlar bu konuda geniş tabanlı bir karar alınmasını 1961 yılına dek uzatmıştır. 1961 yılında 40 ülke tarafından onaylanan “Uyuşturucu Maddelere Dair 1961 Tek Sözleşmesi” ile bu sözleşmeye imza atan ülkeler uyuşturucu bağımlılığını fertler ve insanlık için sosyal bir tehdit olarak kabul etmiş buna karşı aynı ilkelerle yönetilen milletler arası bir işbirliğine taraf olmuşlardır. Türkiye 1967 Şubat’ında Bakanlar Kurulu kararı ile bu sözleşmeye katılmıştır. Sözleşme ile Türkiye, Birleşmiş Milletler tarafından afyon ihracatına yetkili yasal bir üretici olarak kabul edilmiştir.¹⁵²

ABD’nin Türkiye ile haşhaş sorunu üzerine görüşmeleri ise Türkiye henüz 1961 Tek Sözleşmesini imzalamadan, Eylül 1966’da başlamıştır. 1966 yılında Türkiye’de haşhaş ekilen iller sayısı 21 ile sınırlandırılmış olmasına rağmen kuvvetli bir denetim mekanizmasının olmaması sebebiyle yaklaşık 200 ton afyonun kaçakçıların eline geçtiği ABD’li uzmanlarca iddia edilmektedir.¹⁵³

Türkiye-ABD ilişkilerinde uzun yıllar boyunca tartışma konusu olan haşhaş sorunu 1960 yılların ikinci yarısından itibaren iki ülke arasındaki ilişkilerde yeni bir gerginliğe yol açmıştır. Türkiye haşhaş ekim alanlarını daraltması ve denetimi sıkılaştırması yönünde sürekli bir ABD baskısına maruz kalmıştır. ABD’nin asıl isteği Türkiye’nin haşhaş üretimini tamamen durdurmasıdır. Fakat Türkiye’nin bu yönde bir karar almasının zorluğunun farkında olan ABD denetimlerin arttırılması için çaba sarf etmiştir. Denetimler için ABD görevlileri ve ajanları Türkiye’ye gönderilmiş, Türk emniyet teşkilatına kaynak sağlayarak denetimlerin daha etkili yapılması sağlanmaya çalışılmıştır.

Nixon 1969 başında iktidara geldiğinde Amerikan gençleri arasında oldukça yaygınlaşan uyuşturucu kullanımı ile mücadeleye öncelik vermiştir. Uyuşturucu sorununun çözümü seçimde çok küçük bir farkla Başkanlığı kazanan Nixon’un seçim vaatlerinden biridir. Nixon uyuşturucu sorununa kısa vadede ve ucuz çözüm getireceği gerekçesi ile sorunu kaynağında çözmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla göreve başladıktan hemen sonra Uyuşturucu ve Tehlikeli İlaçlar Bürosunun faaliyetleri

---

¹⁵² U.S. Congress, House, Report of Special Study Mission , **The World Heroin Problem**, Committee Print, 92nd Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1971, s. 12.

¹⁵³ A.e., s. 16.

hızlanmış, bölgesel laboratuvarlar kurularak ülkedeki uyuşturucunun kaynağı, rotaları hakkında çalışmalar yapılmıştır.¹⁵⁴ Sorunun kaynağı ise temel olarak Türkiye, Tayland Burma ve Laos olarak görülmüştür.¹⁵⁵ Bu kaynaklar arasında ABD'nin yaptırım gücünün en fazla olanı Türkiye'dir. ABD Türkiye'de üretilen afyonun Suriye ve Lübnan'da baz morfine çevrildiğini, baz morfinin Fransa'da bulunan laboratuvarlarda kimyasal işlemlerden geçirilerek eroine dönüştürüldüğü ve bunun deniz yoluyla New York limanlarına taşındığını belirtmektedir. Bu yolla ABD'ye ulaşan kaçak eroinin toplam miktarın %80'nini oluşturduğu yönünde açıklamalar Mart 1969'da ABD basınında yer almaya başlamıştır.¹⁵⁶ Ülkeye yasak yollarla sokulan uyuşturucunun kaynağının tespit edilmesinin imkânsızlığına rağmen %80 rakamı diplomatik çevrelerce benimsenmiş ulusal ve uluslararası toplantılarda sıklıkla dile getirilmiştir.¹⁵⁷ Resmi söylemlerin yanında basının da bu oranı uyuşturucu ile ilgili her haberde vurgulaması ABD'deki uyuşturucu probleminin sebebinin Türkiye'deki üretim olduğu düşüncesinin geniş kabul görmesine sebep olmuştur. Takip eden süreçte ABD Türkiye'ye haşhaş ekimini yasaklaması yönündeki baskısını arttırmıştır.

Türkiye'nin yasadışı afyon konusunda ön planda tutulmasının birçok sebebi vardır. İlk olarak, ABD Narkotik ve Tehlikeli Uyuşturucular Bürosu (BNDD- Bureau of Narcotics and Dangerous Drugs) tarafından hazırlanan kaçakçılık sistemlerine göre Türkiye Avrupa'daki toptancıların rahatlıkla afyon elde edebileceği bir merkez konumundadır. Bu senaryoya göre kaçakçılık rotaları Türkiye'nin Afyon şehrinde birleşmekte buradan Avrupa ve ABD'ye dağılmaktadır.

---

¹⁵⁴ Memorandum From Jim Keogh to Secretary Rogers, 24.04.1969, **National Archives**, RG 59, Office of the Secretary, Office Files of William P. Rogers, 1969-1973, Entry 5439, Box 1, Secret.

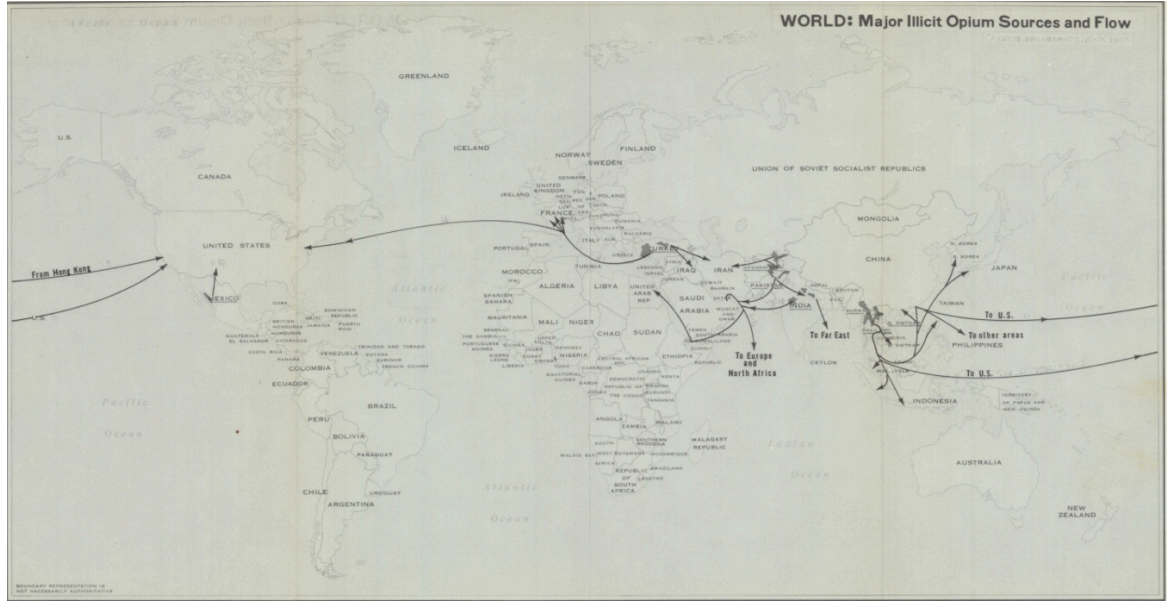
¹⁵⁵ U.S. Congress, House, Report of Special Study Mission , **The World Heroin Problem**, Committee Print, 92nd Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1971, s. 1.

¹⁵⁶ "Stopping Opium At the Source, **The Washington Post, Times Herald**, 31.03.1969, s.A22.

¹⁵⁷ **The Department of State Bulletin**, C.62, S.1609 (Nisan 1970), Government Printing Office, Washington, 1970, s.548.

U.S. Congress, **Congressional Record**, 91st Congress, 1st Session, August 5, 1969, s.22350.

The Department of State Bulletin, C.63, S.1635 (Ekim 1970), Government Printing Office, Washington, 1970, s.492.

Harita 1- BNND Tarafından Hazırlanan Yasadışı Afyon Kaynakları ve Rotaları Haritası
 Kaynak: Edward Jay Epstein, **Agency of Fear: Opiates and Political Power in America**, G.P. Putnam's Sons, New York, 1977, s. 86

BNND tarafından hazırlanan bu kaçakçılık sistemi rotalarına göre Güneydoğu Asya'dan ABD'ye giren uyuşturucu miktarı Türkiye'den girenden daha azdır. Türkiye'nin baskı uygulanacak öncelikli ülke seçilmesinin ikinci sebebi ise Türkiye'nin NATO üyesi olması ve askeri açıdan ABD yardımlarına bağımlı olmasıdır.¹⁵⁸ Bu sebeple Türkiye'ye uygulanacak baskı Burma, Hindistan gibi ülkelere uygulanacak baskıdan daha kolay sonuç verecektir. Güneydoğu Asya'daki uyuşturucu üretiminin devlet kontrolü dışında gerillalar tarafından yürütülmesi, SSCB'nin batı toplumlarının sosyal yapısını bozmak için Bulgaristan üzerinden kaçakçılığa göz yumması, gibi konular ABD yönetiminin kontrolü dışında olduğu için ABD daha kolay etkili olabileceği, kendisine güçlü ekonomik ve askeri bağları olan Türkiye'ye müdahale etme yoluna gitmiştir.¹⁵⁹ 1970'li yıllarda ABD Ulusal Güvenlik Konseyinde Türkiye'den sorumlu uzman olarak görev yapan Paul B. Henze, haşhaş konusunda ABD'nin Türkiye'ye baskısını şöyle değerlendirmektedir;

“Nixon hükümeti uyuşturucu kontrolü konusunda Türkiye'yi iç politikaya etkisini bildiği için bilinçli olarak hedef seçti. Türkiye'nin ABD'ye akan afyon ve türevlerine katkısı birkaç Güneydoğu Asya ülkesininkinden daha azdı. Daha etkin bir

¹⁵⁸ U.S. General Accounting Office, **United States Economic Assistance To Turkey : Report to Congress**, Report no B125085, Washington, 1974, s. 44-45. <http://www.gao.gov> (Çevrimiçi, 12.11.2015)

¹⁵⁹ Çağrı Erhan, **Beyaz Savaş**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996,s.100.

hükümet ve güvenlik kurumlarına sahip olduğu için Türkiye'nin Amerikan baskısı için daha iyi bir hedef olduğu düşünülüyor..."¹⁶⁰

ABD sorunu çözmek için Türkiye'ye uyguladığı baskıyı arttırmıştır. Uyuşturucu sorunu ABD kamuoyu ve dolayısıyla ABD hükümeti açısından büyük bir öneme sahiptir. ABD hükümeti Türkiye'nin haşhaş üretimini tamamen durdurmasını istemektedir ama bunu yaparken de Türkiye ile ilişkilerinin yeni bir kriz yaşamasından kaçınmaktadır.

Johnson mektubu sonrasında Türkiye'de hızla yükselen Amerikan karşıtlığına tanık olan ABD, Türk hükümetine direkt baskı uygulamak konusunda oldukça temkinlidir. Bu husus ABD Dışişleri Bakanlığı telgraflarında olduğu gibi Bakanlık personelinin yaptığı toplantılarda da önemle vurgulanmıştır.¹⁶¹ Dışişleri Bakanlığı Haziran 1970 tarihli raporunda haşhaş üretiminin tamamen durdurulması için ekonomik yardımları kesmek hatta böyle bir şey yapmadan tehdit olarak bunu kullanmanın bile ilişkilere zarar vereceğini, Türkleri tanıyan herkesin bu yöntemin işe yaramayacağını bildiğini belirtmektedir.¹⁶² İkili ilişkilerin yeni bir Johnson mektubunu kaldıramayacağını belirten rapor Türkiye'ye direkt bir baskı yapmak yerine zararın giderileceği konusunda güvenceler verilmesi gerektiğini belirtmektedir.¹⁶³

Bu yaklaşıma rağmen Nixon'un yakın dostu ve hükümetinde görev alan John Mitchell 1970 Temmuz ayında ABD Kongresinde afyon yetiştiren ülkelere yaptırım uygulanması konusuna sıcak baktığını belirtmiştir.¹⁶⁴ Bu sözler Türkiye'de büyük tepki çekmiş Türk basını bu tepkiyi 1964 Johnson mektubuna oluşan tepkiye benzetmiştir.¹⁶⁵

ABD Türkiye'ye haşhaş konusunda baskı uygularken, Türkiye'de yaşanan iç gelişmeleri de dikkate alarak bir yol haritası belirlemiştir. ABD Dışişleri Bakanı

---

¹⁶⁰ Paul B. Henze, **Türkiye ve Atatürk'ün Mirası**, çev. Orhan Azizoğlu, Kömen Yayınları, Konya, 2003, s.73.

¹⁶¹ Memorandum of Conversation, 17.08.1970, **FRUS 1969-1976**, C.29, s. 1073-1075.

¹⁶² Memorandum From the Director of the Office of Turkish Affairs (Cash) to the Assistant Secretary of State For Near East and South Asian Affairs (Sisco), 18.06.1970, **FRUS 1969-1976**, C.29, s. 1066.

¹⁶³ **A.y.**

¹⁶⁴ Alfred Friendly, "U.S. May Finance Turk Opium Cutback", **The Washington Post, Times Herald**, 24.07.1970, s. A1.

¹⁶⁵ **A.y.**

Yardımcısı Alexis Johnson, Demirel hükümetinin parti içi çatışmalar sebebiyle zayıfladığını ve bu hükümete daha fazla baskı yapılmaması gerektiğini belirtmektedir.¹⁶⁶ Johnson ABD'nin ekonomik yaptırımlar uygulamasının zaten zor durumda olan Demirel hükümetinin düşmesine sebep olacağını ve daha sonra gelecek kimsenin Demirel kadar yardıma hazır olamayacağını belirtmektedir.¹⁶⁷ Yine aynı şekilde Başkan Nixon Türkiye Büyükelçisi Handley ile yaptığı görüşmede uyuşturucu kaynaklarını mümkün olduğu kadar azaltmak istediklerini ama bunu yaparken de Demirel'in hükümetini zor durumda bırakmak istemediklerini belirtmektedir.¹⁶⁸ Başkan Nixon bu sebeple Handley'e Türk hükümetine konunun ABD için çok önemli olduğunu özel görüşmelerinde sürekli söylemesini fakat hükümeti kamuoyu nezdinde zor durumda bırakacak baskı yöntemlerinden kaçınılmasını söylemiştir.¹⁶⁹

ABD'yi haşhaş konusunda sınırlandıran bir diğer kaygı ise Türkiye'nin NATO ittifakı içindeki önemidir.¹⁷⁰ Türkiye NATO'nun güney kanadı için büyük öneme sahiptir. Türkiye'deki Amerikan askeri üslerinin varlığını sürdürmesi, Türk hava sahasının kullanılması, 6. Filonun Türk limanlarını kullanabilmesi için Türkiye'nin dostça tutumunu sürdüren istikrarlı bir ülke olması gerekmektedir. Bu sebeple Türkiye'ye uygulanacak baskı uluslararası bir çerçevede ele alınmalı ve ABD'nin direk etkisinin hissedileceği ekonomik bir yaptırım yoluna gidilmemelidir.¹⁷¹

Ekonomik yardımları kesme yöntemi, ABD içinde de çok tartışılan bir konudur. Yardımı alan ülkelerin ABD ile işbirliği yapmaları beklenmektedir. "Özgür Dünya"nın güvenliği için yardım sağlanan ülkelerin ABD'nin güvenliğini tehdit

---

¹⁶⁶ Letter From the Under Secretary of State for Political Affairs (Johnson) to the Secretary of the Treasury Kennedy, 29.06.1970, **FRUS 1969-1976**, C.29, s. 1068.

¹⁶⁷ Letter From the Under Secretary of State for Political Affairs (Johnson) to the Secretary of the Treasury Kennedy, 29.06.1970, **FRUS 1969-1976**, C.29, s. 1068.

¹⁶⁸ Memorandum of Conversation, 17.08.1970, **FRUS 1969-1976**, C.29, s. 1074.

¹⁶⁹ **A.y.**

¹⁷⁰ Memorandum for the President's File, 14.06.1971, **FRUS 1969-1976**, C.29, S. 1097.

The New York Times, 14.06. 1970, s. 24.

Charles Rangel, "Turkish Dope is Killing Thousands", **New York Amsterdam News**, 04.09.1971, s. A9.

¹⁷¹ Letter From the Under Secretary of State for Political Affairs (Johnson) to the Secretary of the Treasury Kennedy, 29.06.1970, **FRUS 1969-1976**, C.29, s.1069.

Memorandum From the President's Assistant for National Security Affairs (Kissinger) to President Nixon, **FRUS 1969-1976**, C.29, s.1072.

etmesi ABD için kabul edilebilir değildir.¹⁷² ABD bu konuda Türkiye ile yeni bir çatışma ortamı oluşturmadan uluslararası organizasyonlar vasıtasıyla Türkiye üzerinde baskı kurmayı amaçlamıştır. Bu sebeple ABD Uyuşturucu Maddeler Dairesi Başkanı John Ingersoll 28 Eylül-2 Ekim 1970 tarihinde Cenevre’de yapılan Birleşmiş Milletler toplantısında ABD giren yasadışı eroinin %80’inin Türkiye kaynaklı olduğunu tekrar etmiştir.¹⁷³

ABD’de seçim zamanının yaklaşması afyon konusunda hızlı ve önemli bir gelişme kaydedilmesini zorunlu kılmış, Beyaz Saray Handley’e ABD yönetiminin bu konudaki kararlılığını tekrar vurgulamıştır.¹⁷⁴ Kontrol yöntemlerinin bu kaçakçılığı önlemede yetersiz olduğu öne süren ABD yönetimi sorunun kesin çözümünü Türkiye’nin haşhaş ekimin tamamen durdurmasında görmektedir. ABD Türkiye bu yönde bir karar alırsa oluşacak tüm maddi kayıpları gidermeyi teklif etmektedir.¹⁷⁵

Haşhaş ekim yasağının getirilmesi konusunda, ABD’nin Türkiye’ye sürekli bir baskısı olmakla birlikte, hükümette yer alan kişiler ve uzmanlar arasında tam bir fikir birliği de bulunmamaktadır. ABD Başkanı Nixon bu konuda en sert tutumu sergileyen kişi olmuştur. Nixon Türkiye, Tayland, Laos gibi ülkelerin kendi topraklarını kontrol edemediklerini ileri sürerek üretimin kontrol altında sürdürülmesinin imkânsız olduğunu belirtmektedir. Bu sebeple bu ülkelerde üretimin tamamen durdurulması gerektiğini düşünmektedir. Bu sebeple eğer işe yarayacaksa yılda 50 milyon doları bu iş için harcamaya hazırdır.¹⁷⁶

ABD Başkanının harcamayı düşündüğü bu para Türkiye’nin üretimi tamamen durdurmasını gerektirmektedir. Fakat Türk Hükümetinin mevcut politik ortam sebebiyle zayıf bir durumda olması ve ülkede ABD karşıtlığının yükselmesi, ABD parası karşılığında haşhaş ekiminin yasaklanmasını Demirel Hükümeti için imkânsız

---

¹⁷² U.S. Congress, House, Report of Special Study Mission , **The World Heroin Problem**, Committee Print, 92nd Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1971, s. 36

¹⁷³ **The Department of State Bulletin**, C.63, S.1635 (Ekim 1970), Government Printing Office, Washington, 1970, s.492.

Ingersoll bu iddiasından daha sonra vazgeçmiş ve “ Önemli miktarda afyonun Türkiye’den Avrupa’daki toptancılara geçtiğini biliyoruz fakat bunun ne kadarının ABD’ye geçtiğini bilmiyoruz.” demektedir. (Edward Jay Epstein, **Agency of Fear: Opiates and Political Power in America**, G.P. Putnam’s Sons, New York, 1977, s. 89)

¹⁷⁴ Memorandum of Conversation,01.04.1970, **FRUS 1969-1976**, C.29, s.1061.

¹⁷⁵ **A.y.**

¹⁷⁶ Memorandum for the President’s File, 14.06.1971, **FRUS 1969-1976** , C.29, S. 1098.

kılmıştır. Bu sebeple, ABD Türk hükümeti açısından gerçekleştirilebilecek başka yöntemler aramaya başlamıştır.

Bu yöntemlerden birincisi Türkiye’de üretilen tüm haşhaşın ABD’nin sağladığı kaynakla satın alınmasıdır. ABD’li uzmanlar 5 milyon dolarlık bir bütçe ayırarak üretilen haşhaşın tamamen alınabileceğini düşünmektedirler.¹⁷⁷ Fakat üreticilerin haşhaş üretimi için ayırdığı toprakların genişlemesine sebep olması endişesi ile bu görüşten vazgeçilmiştir.¹⁷⁸ Vazgeçilmesinin bir diğer sebebi de Türk Hükümeti’nin mevcut politik ortam sebebiyle bu teklifi reddetmesidir.

İkinci yöntem ise ABD ajanlarının tıpkı kaçakçıların yaptığı gibi uyuşturucu pazarına girerek üreticilerden yasadışı kanallara akan tüm afyonun satın alınmasıdır.¹⁷⁹ Böylece Marsilya’daki laboratuvarlara gönderilecek morfinin kaynağı kesilecek ve yöntem başarıya ulaşırsa ABD sokaklarında satılacak uyuşturucu gerçek kaçakçıların ile geçmeden denetime alınacaktır. Bu yöntemin kazandıracağı zaman içerisinde de Türk üreticiler farklı ürünlere yönlendirilerek haşhaş ekimi sonlandırılacaktır.¹⁸⁰ Bu yöntemin açık tarafı ise ABD’de karşılanamayan talebin fiyatı yükseltecek olması ve bu avantajın Afganistan, Hindistan, İran, Tayland gibi ülkelerden kaçakçılar vasıtasıyla paraya çevrilecek olmasıdır.

Dışişleri Bakanlığı Türkiye Masası Sorumlusu Frank Cash, Dışişleri Bakan Yardımcısı Sisco için hazırladığı bir raporda Johnson mektubunun Türk-Amerikan ilişkileri açısından risk içermesine rağmen somut bir başarı elde ettiğini, Türkiye-Yunanistan savaşını önlediğini, belirtmektedir. Buna karşın haşhaş sorununda Türkiye ile ilişkileri bozacak sert bir tutum takınılsa bile sorun çözülmeyecektir demektedir.¹⁸¹ Cash haşhaşın İran, Afganistan, Pakistan, Burma, Tayland, Laos, Kamboçya, Hindistan ve diğer birçok ülkede üretildiğini bu sebeple sorunun ABD’de

---

¹⁷⁷ U.S. Congress, House, Report of Special Study Mission , **The World Heroin Problem**, Committee Print, 92nd Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1971, s. 16.

“U.S. Considered Buying All of Turkey’s Opium”, **The Washington Post, Times Herald**, 07.01.1971, s. A8.

¹⁷⁸ Michael L. Posner, “U.S. May Buy Up Turkish Opium”, **Chicago Defender**, 07.01.1971, s.2.

¹⁷⁹ U.S. Congress, House, Report of Special Study Mission , **The World Heroin Problem**, Committee Print, 92nd Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1971, s. 17.

¹⁸⁰ **A.y.**

¹⁸¹ Memorandum From the Director of the Office of Turkish Affairs (Cash) to the Assistant Secretary of State For Near East and South Asian Affairs (Sisco), 18.06.1970, **FRUS 1969-1976**, C.29, s. 1065-1066.

çözülmesi gerektiğini belirtmektedir. Bunun için önerdiği ise ülkenin sınırları dışında ne yetiştirildiğinden ziyade sınırlardan içeri ne girdiği üzerinde durulmasıdır.¹⁸²

ABD, Türkiye üzerinde baskısını arttırırken, ABD askerlerinin arasında uyuşturucunun yayılmasına sebep olan Güney Vietnam'a da herhangi bir yaptırım uygulanamamıştır. ABD'nin savaşta Güney Vietnam askerlerini kullanması, Thai üssünün ABD Hava Kuvvetlerince kullanılması gibi nedenlerle ABD Vietnam'a karşı bir baskı uygulayamamıştır.¹⁸³ Hatta CIA, Vietnam savaşı sürecinde Laos köylülerinin başlıca gelir kaynağı olan afyonun Air America ile nakliyatını sağlamış, böylece ABD ile birlikte komünistlere karşı savaşan Laos halkını desteklemiştir.¹⁸⁴ ABD bir yandan Türkiye'de afyon üretimini durdurmak isterken, bir başka ülkede kaçak afyonun nakliyesine yardım etmektedir. ABD'nin göstermiş olduğu bu ikili yaklaşımın temel sebebi iç politikaya yönelik menfaatlerle dış politikaya yönelik menfaatlerin tam olarak uyuşmamasıdır. Başkan Nixon içeride afyon sorununu, en azından görünüşte, çözmüş olarak bir sonraki seçime girmek isterken, diğer yandan Vietnam'da ki askeri konumunu güçlendirmek için afyon kaçakçılığına yardım etmiştir. Burada önemli olan nokta birinci kampanyanın açıktan kamuoyu bilgisi dâhilinde yürütülürken, ikinci kampanyanın CIA vasıtasıyla örtülü olarak yürütülmesidir.

b) Demirel Hükümetlerinin Haşhaş Sorununa Yaklaşımı

1967 yılında Demirel'in Başbakanlığındaki Türk hükümeti ABD'nin bu konudaki talepleri doğrultusunda haşhaş üretiminin ilerleyen yıllarda azaltılacağını

---

¹⁸² A.y.

¹⁸³ "Nixon's Limited War on Drugs", *The Washington Post, Times Herald*, 23.09.1972, s. A14.

¹⁸⁴ Chalmers Johnson, *Amerikan Emperyalizminin Sonbaharı*, çev. Hasan Kösebalaban, Küre Yayınları, İstanbul, 2005, s. 149.

Buna benzer bir değerlendirme Newsweek dergisinin 29 Mart 1971 tarihli araştırmasında da yer almıştır. Araştırma Doğu Asya'daki uyuşturucu kaçakçılığı ile ilgili şu sonuçlara ulaşmıştır; "Kuzey Laos'taki Meo aşireti, ülkenin başlıca afyon üreticisidir. Fakat bu aşiret hem komünistlerle mücadeleye katılmakta hem de sağcı Prens Suvanma Fuma'nın önemli bir desteği olmaktadır. Dolayısıyla aşiret mensuplarının kaçak afyon üretmelerine izin verilmektedir. Üstelik bu afyonu toplayıp ikinci elden satan, Laos ordusunun ünlü bir generalidir... İsmail Cem, "Haşhaş ve Gerçek", *Milliyet*, 29.02.1972, s.2.

ve gelecekte tamamen sonlandırılacağı Amerikan yetkililerine bildirilmiştir.¹⁸⁵ Üretimi sınırlandırmak ve kontrolü sıkılaştırmak için ekonomik yardıma ihtiyaç duyulduğu ayrıca belirtilmiştir.¹⁸⁶ Türk hükümetinin yardım talebi ABD'den kısa zamanda karşılık bulmuş ve 1968 yılında Türkiye'ye bu konuda kullanmak üzere 3 milyon dolarlık bir Amerikan yardımı sağlanmıştır. Bu yardımın 1,5 milyon dolarlık kısmı ekim alanlarının kontrolü için gerekli olan araç ve donanımlara harcanmış, kalan kısmı ile de Tarım Bakanlığı öncülüğünde alternatif ürün geliştirme çalışmaları yapılmıştır.¹⁸⁷

ABD'nin haşhaş konusu üzerinde Türkiye'ye baskılarını arttırdığı dönemde iktidarda iki farklı hükümet ile Süleyman Demirel bulunmaktadır. Ekim 1965'ten Mart 1971'e kadar iktidarda kalan AP, ABD'nin bu konuda sürekli baskısına maruz kalmıştır. Türkiye'de 1967 yılında 21 ilde haşhaş ekilmekteyken, bu sayı 1971'de 7 ile düşürülmüştür. 18 Haziran 1970 tarihli ABD Dışişleri Bakanlığı raporu Demirel'in bu konuda oldukça işbirlikçi olduğunu göstermektedir. Rapora göre, Demirel tüm risklere rağmen Amerikan ajanlarının ülkede gezinmesine izin vermiş ve 1971 yılında haşhaş ekiminin tamamen yasaklanacağını ABD hükümetine vaat etmiştir.¹⁸⁸ Rapor Demirel'in dışında herkesin üretimi tamamen durdurmak yerine kontrolleri arttırmayı teklif ettiğini bu sebeple Demirel'in kaybedilmesinin bu taahhüdün de kaybedilmesi anlamına geldiğini belirtmektedir.¹⁸⁹

Türk Hükümeti kaçakçılığın önlenmesi amacıyla ABD ile ortak çalışmalar yürütmüştür. ABD'nin yaptığı yardıma bağlı olarak polis ve jandarma kuvvetlerini içerecek şekilde 750 kişiden oluşan bir narkotik birimi 1969 Eylül'ünde

---

¹⁸⁵ James W. Spain, "The United States, Turkey and the Poppy", *The Middle East Journal*, C. 29, S. 3 (Yaz, 1975), ss.297-298.

¹⁸⁶ U.S. Congress, House, Report of Special Study Mission, *The World Heroin Problem*, Committee Print, 92nd Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1971, s. 16.

¹⁸⁷ U.S. Congress, Senate, Report By Senator William Spong to the Committee on Foreign Relations United States Senate, *Heroin: Can The Supply Be Stopped?*, Committee Print, 92nd Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1972, s.16.

¹⁸⁸ Haşhaş ekimi yapılan Isparta, Konya ve Malatya dolaylarında köylü ve amele kılığında özel ajanlar yerleştirildiği 20 Ocak 1970 tarihli Tercüman gazetesinde de yer almaktadır. (Aktaran: Elif Akyasan, *Türk Basınına Göre Türkiye-ABD İlişkileri(1970-1980)*, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s.37)

¹⁸⁹ Memorandum From the Director of the Office of Turkish Affairs (Cash) to the Assistant Secretary of State For Near East and South Asian Affairs (Sisco), 18.06.1970, *FRUS 1969-1976*, C.29, s. 1066

kurulmuştur.¹⁹⁰ Fakat bu konuda da yavaş ilerleme kaydedilmiş 1971 Haziranına kadar narkotik biriminin sadece yarısı eğitilerek alana gönderilebilmiştir.¹⁹¹ Türk denetmcilerin yanında BNDD'ye bağlı görevlilerde Türkiye'ye gelerek kaçak üretimi denetlemişlerdir.¹⁹²

Demirel hükümeti haşhaş sorunu sebebi ile ABD ile karşı karşıya gelmeyi istememektedir. Fakat halkın oyları ile iktidarı elinde tutan ve 1970 Mart'ından itibaren siyasi gücü zayıflamış Demirel hükümeti, üreticinin temel geçim kaynağı olan haşhaşın ekimini yasaklamayı göze alamamıştır. Başkan Nixon'a sunulan bir rapor Türkiye'de son yıllarda haşhaş ekilen illerin sayısının azaltıldığını, politik kaygıları olmasa Demirel'in çok daha fazlasını yapabileceği belirtilmektedir.¹⁹³ Türkiye'de haşhaş ekilen illerin AP'nin kaleleri olması Demirel'in haşhaş ekimini tamamen durdurmasının önünde önemli bir engel olmuştur. Türkiye'de haşhaş ekiminin tamamen yasaklanmasının Demirel'in siyasi olarak hayatta kalamamasına sebep olacağı Başkan Nixon'a sunulan raporda de yer almaktadır.¹⁹⁴

Demirel'in kaygısı sadece üretici ile olan ilişkilerden kaynaklanmamaktadır. Türkiye'de Amerikan karşıtı görüşlerin geniş bir tabana yayılması Demirel'in ABD baskılarına boyun eğmesinin önündeki en büyük engel olmuştur. ABD Savunma Bakanı Melvin Laird Başkan Nixon'un Demirel hükümetine haşhaş ekimini yasaklaması için 5 milyon dolar teklif ettiğini fakat Demirel'in ABD yanlısı görülmemek amacıyla bu yardımı kabul etmediğini belirtmektedir.¹⁹⁵ ABD'nin Türkiye'nin iç ve dış meselelerine karışması konusu Demirel'e sadece muhalefet tarafından değil aynı zamanda parti içinden de tepki gelmesine sebep olmaktadır. Süleyman Demirel, İhsan Sabri Çağlayangil ve ABD Büyükelçisi Melih Esenbel ile 13 Temmuz 1970 tarihinde yaptığı toplantıda sorunun hem ABD hem de iç politika

---

¹⁹⁰ Felix Belair, "U.S. Loan to Turkey Dismays Narcotics Officials", **The New York Times**, 14.06.1970, s.24.

Alfred Friendly, "Opium Traffic Seems Unaffected by Turkish Drive", **The New York Times**, 17.01.1971,s.14.

¹⁹¹ U.S. Congress, House, Report of Special Study Mission , **The World Heroin Problem**, Committee Print, 92nd Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1971, s. 16.

¹⁹² **A.y.**

¹⁹³ Memorandum From the President's Assistant for National Security Affairs (Kissinger) to President Nixon, **FRUS 1969-1976**, C.29, S. 1072.

¹⁹⁴ **A.y.**

¹⁹⁵ "Turks Spurn Cash to Kill Opium Crop", **The Washington Post, Times Herald**, 23.06.1971, s.A15.

açısından çok hassas bir noktada bulunduğunu belirtmektedir.¹⁹⁶ Demirel, konunun ABD açısından önemini anlamasına rağmen üretimin tamamen durdurulacağı tarihi tam kestiremediğini söylemektedir.¹⁹⁷ Türkiye’de haşhaş tarımı yapılan illerdeki seçmen sayısının 75,000’ e ulaştığı hesaba katıldığında Demirel hükümetinin içinde bulunduğu politik ikilem daha iyi anlaşılabilir.

Fakat ABD'nin istekleri tamamen de göz ardı edilmemiştir. Başlangıçta Türkiye'nin 42 ilinde ekilen haşhaş 1970 yılına gelindiğinde sadece 9 ilde ekilmektedir. 30 Haziran 1970 tarihinde Resmi Gazete’ de yayınlanan 7/854 sayılı kararname ile haşhaş ekimi yapılan il sayısı 9'dan 7'ye düşürülmüş, 1971 yılında ise 3'e düşürüleceği bildirilmiştir.¹⁹⁸

c) Türkiye’de Haşhaş Ekiminin Yasaklaması

*Türkiye’de güvenilir bir müttefikiniz olduğunuzu bilmenizi isterim, yasaklama kararını almamın sebebi para değil dostluğunuzdur.*¹⁹⁹ Nihat Erim

12 Mart Muhtırası ile Demirel hükümetini düşüren askerler, 27 Mayıs darbesinden farklı olarak meclisi, siyasi partileri kapatmamış ve anayasayı askıya almamışlardır. Bu sebeple, meclis içinden bir milletvekili belirleyerek partilerden bağımsız yeni bir partiler üstü hükümet kurulmasını sağlamışlardır. CHP Kocaeli Milletvekili Nihat Erim partisinden istifa ederek kuvvet komutanlarının istediği teknokrat hükümeti 26 Mart 1971’de kurmuştur. Tüm partilerden bakan alan bu hükümetin 27 bakanından 15 tanesi meclis dışından seçilmiştir.

12 Mart muhtırasından sonra iki hafta sonra göreve başlayan Nihat Erim hükümeti programını açıklarken dış politikada BM ve NATO ile olan ilişkilerin aynı temelde sürdürüleceğini, ABD ile olan ilişkilerin müttefiklik çizgisinde sürdürüleceğini belirtmiştir. Hükümet programında yer alan bir diğer konu ise uyuşturucu sorundur. Erim, dünya gençliği için bir afet halini almış olan afyon

---

¹⁹⁶ Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State, 18.07.1970, **FRUS 1969-1976**, C.29, S. 1070.

¹⁹⁷ **A.y.**

¹⁹⁸ **T.C. Resmi Gazete**, 30.06.1970, S.13534, s.3.

¹⁹⁹ Memorandum From Secretary of State Rogers to President Nixon, 28.06.1971 **FRUS 1969-1976**, C.29, s.1100.

kaçakçılığı konusuna eğileceğini, afyon üreticilerine daha iyi bir geçim kaynağı sağlanacağını hükümet programında belirtmektedir.²⁰⁰ Erim'in hükümet programında yer alan bu satırlar, ABD basınında Türkiye'nin afyon üretimini sonlandıracağı şeklinde yorumlanmıştır.²⁰¹

Erim, hükümet programını açıklamadan, hatta Erim henüz hükümet bile kurmamışken ABD yeni hükümet ile haşhaş sorunun daha rahat çözülebileceğini belirtmiştir. 12 Mart tarihli Dışişleri Bakanlığı İstihbarat Birimi raporu yeni kurulacak hükümet için haşhaş sorunu gibi bir konuda alınacak kararın çok önemli olmayacağını belirtmektedir.²⁰² CIA görevlileri de, yeni Türk hükümetinin haşhaş konusunda izleyeceği yolu başarılı bir şekilde tahmin etmişlerdir. 22 ve 25 Mart 1971 tarihli raporlar Türkiye'nin yeni hükümeti ile haşhaş sorununun daha rahat bir zeminde çözülebileceğini belirtmektedir. 22 Mart tarihli rapora göre ordunun sürekli ve dikkatli takibi altında olan meclisten haşhaş kanunu kolaylıkla geçebilecektir. Rapor, görevi ülkedeki radikallerinin bastırılması olan Erim için haşhaş sorununun önemsiz olacağını belirtmektedir.²⁰³ 25 Mart tarihli rapor ise askerlerin bu konuda yeteri kadar bilgi sahibi olmadığını bu sebeple haşhaş sorununu konusunda kendilerini ikna etmenin çok zor olmayacağı belirtilmiştir.²⁰⁴ CIA görevlileri bu konuda bir sorunla ya da önyargı ile karşılaşmayı beklememektedir. Türkiye'ye haşhaş konusunda sağlayacağı işbirliği için bir takım somut getiriler sunulmasının, yenilikçi generalleri bu konuda daha anlayışlı olmaya yönelteceği raporda ayrıca belirtilmektedir.²⁰⁵ Başbakan Erim için ise rapor kendisinin ABD'ye karşı iyi niyetli olduğunu ve siyasi desteğinden emin bir şekilde daha rahat hareket edebileceğini

---

²⁰⁰ **Milliyet**, 03.04.1971, s. 9.

²⁰¹ "Turkey Moves to Cut Production of Opium", **The Christian Science Monitor**, 06.04.1971, s.B12.

²⁰² Director of Intelligence and Research, Intelligence Brief From INR (Ray S. Cline) To The Secretary, 12.03.1971. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2637, Dosya POL 15-TUR. Secret / No Foreign Dissem.

²⁰³ CIA Memorandum, 22.03.1971, Subject: NSC Request for Memo on Turkey, CIA-RDP80B01495R001400070010-8, **CIA Records Search Tool (Crest)**, **Natinal Archives**, College Park, MD.

²⁰⁴ Memorandum From Harold Saunders of the National Security Council Staff to the President's Deputy Assistant of Domestic Affairs (Krough), 25.03.1971, **FRUS 1969-1976**, C.29, S. 1085.

²⁰⁵ **A.y.**

söylemektedir.²⁰⁶ Yani Erim'in selefi Demirel gibi Amerikan menfaatlerine hizmet etmekle suçlanma ihtimali daha düşüktür.

Bu raporda vurgulanan noktalar dikkatle okunduğunda yakın bir zamanda haşhaş ekiminin tamamen durdurulacağı ve bunun karşılığında Türkiye'ye bir takım yardımlar yapılacağı açıkça ortaya çıkmaktadır. Seçim kaygısı taşımayan, askerlerce desteklenmiş ve teknokratlardan oluşmuş bir hükümetin haşhaş ekim yasağını üreticiyi mağdur ederek ve Türkiye'nin bağımsızlığını zedeleyerek kabul etmesi çok da şaşırtıcı değildir. Erim hükümeti meclis içinde güçlü bir görünüm sergilese bile toplumsal destekten mahrum olarak ABD baskılarına karşı savunmasız ve zayıftır. ABD bunun bilincinde olarak Türk hükümetinin içeride otoriteyi sağlamasının ardından Başbakan Erim üzerinde baskı uygulamayı planlamaktadır.²⁰⁷ Bu baskının temel amacı ise 30 Haziran 1971 tarihinde Türkiye'nin haşhaş ekimini tamamen yasaklamasını sağlamak olduğu CIA raporunda belirtilmektedir.²⁰⁸ Bu sebeple ABD, haşhaş konusunda Erim'i zor durumda bırakacak adımlar atmayı uygun bulmamıştır. 30 Nisan 1971 tarihli bir istihbarat raporu, sorunun 1971 Haziran'ında ele alınacağını, bu zamana kadar haşhaş sorununun kamuoyu gündemine getirilmesinin ABD'nin menfaatine uygun olmayacağını belirtmektedir.²⁰⁹ Aynı şekilde ABD Ankara Büyükelçisi Handley de Erim hükümetinin haşhaş ekimini azaltmayı istediğini bu sebeple Türkiye'nin bu konuda açıktan eleştirilmesini veya cezalandırılmasını uygun bulmadığını belirtmektedir.²¹⁰

Haşhaş ekimini yasaklanmasına giden sürece bakıldığında yukarıda bahsedilen, ABD'nin öngördüğü sürece aykırı giden bir gelişme olmadığı görülmektedir. ABD ilk olarak, Türkiye'ye bu konuda uyguladığı baskıyı arttırmıştır. Sivil hükümetler döneminde Türkiye'ye uyguladığı baskıyı daha önce bahsedilen²¹¹ çeşitli sebeplerle

---

²⁰⁶ A.y.

²⁰⁷ Telegram For Assistant Secretary Sisco from Handley, Subject: Initial Contacts With New GOT, 30.03.1971. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2637, Dosya POL 15-TUR 3-12-71. Secret.

²⁰⁸ Memorandum From Harold Saunders of the National Security Council Staff to the President's Deputy Assistant of Domestic Affairs (Krough), 25.03.1971, **FRUS 1969-1976**, C.29, S. 1087.

²⁰⁹ Bureau of Intelligence and Research, Intelligence Note, 30.04.1971. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2637, Dosya POL 15-TUR. Secret / No Foreign Dissem.

²¹⁰ Memorandum for the President's File, 14.06.1971, **FRUS 1969-1976**, C.29, S. 1098

²¹¹ Bkz.:yuk. , s.46-56

sınırlamak zorunda kalan ABD Erim hükümetinin kurulmasını takiben bu sınırlamaya son vererek baskısını arttırmıştır. Bu baskının uygulanmasında en önemli dayanak noktalarından biri Demirel'in 1967 yılında ABD'ye verdiği söz olmuştur.²¹² Demirel, Türk hükümeti adına 3-4 yıl içinde bu sorunun tamamen çözüleceğini Türkiye'deki haşhaş ekiminin durdurulacağını ABD'ye vaat etmiştir.²¹³ ABD yeni hükümetin dış politikada sürekliliği hedeflediğini hatırlatarak üretimin tamamen durdurulmasını öncelikli olarak istemiştir. ABD Dışişleri Bakanlığı Türkiye Büyükelçiliği'ne çektiği telgrafta Esenbel ile bu konunun sıklıkla ve detaylı olarak görüşüldüğünü belirtmektedir. Bakanlık Büyükelçi Handley'in de konuyu Başbakan Erim ve Dışişleri Bakanı Olcay ile görüşmesini ve sonucu kendilerine bildirmesini istemektedir.²¹⁴

ABD Dışişleri Bakanlığı'nın istediği görüşme 17 Mayıs 1971'te Ankara'da Büyükelçi Handley, Başbakan Erim arasında gerçekleşmiştir. ABD toplantı öncesinde 1971 yılında haşhaş ekilen il sayısının 4'e düşürülmesini 1972 yılından itibaren ise haşhaş ekiminin tamamen durdurulmasını planlamaktadır. Başbakan Erim de haşhaş ekiminin tamamen yasaklanmasından yanadır ve 1971 sonbaharından sonra Türkiye'nin haşhaş ekimini durdurmasını planlamaktadır.²¹⁵ Bu konuda iki çekincesi vardır. Bunlardan biri yasağın uygulandığı bölgelere yapılması gereken devlet yardımı, diğeri ise Türk hükümetinin böyle bir kararı almaya yetkisi bulunup bulunmadığı sorusudur.²¹⁶ Görüşme tutanaklarına bakıldığında bu iki sorunun aslında bir cevapla çözüldüğü görülmektedir bu cevap ABD Büyükelçisi Handley'in gösterdiği haşhaş üreticilerine yapılacak ekonomik yardım planıdır. Böylece üreticilere verilecek devlet desteği sağlanmış, yasağın sebep olacağı maddi kayıplar sübvansede edileceği için herhangi bir problem kalmamıştır. Handley ile Erim arasında yapılan bu görüşme Türkiye'de çok tartışılmış bir kararın alınmasına işaret etmektedir. Erim toplantı sırasında yardımcılarında yapılacak yeni düzenlemenin

---

²¹² Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State, 18.05.1971, **FRUS 1969-1976**, C.29, S. 1092

²¹³ **A.y.**

²¹⁴ Telegram From the Department of State to the Embassy in Turkey, 13.04.1971, **FRUS 1969-1976**, C.29, S. 1088-1089.

²¹⁵ Memorandum for the President's File, 14.06.1971, **FRUS 1969-1976**, C.29, S. 1097.

²¹⁶ Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State, 18.05.1971, **FRUS 1969-1976**, C.29, S. 1093.

ekonomik desteği de içerecek şekilde en kısa zamanda en geç Haziran sonunda kadar hazırlanmasını istemiştir.²¹⁷

Büyükelçi Handley, raporunu tamamlarken Başbakan Erim'in yaklaşımın ümit verici olduğunu Türkiye'deki haşhaş sorununun yakın zamanda çözüleceğini bildirmektedir.²¹⁸ Handley bu konuda ABD'nin yaptığı ekonomik destek önerilerinin ve Başbakan'ın olumlu yaklaşımın basına sızdırılmaması gerektiğini de özellikle belirtmiştir.²¹⁹ 1971 Mayıs'ında yapılan bu görüşmeler yasak kararın arkasındaki ABD etkisini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Handley, Haziran 1971'de Washington'a gitmiş ve Başkan Nixon ile Türkiye'deki haşhaş ekimi üzerine bir görüşme yapmıştır. 14 Haziran tarihinde yapılan görüşmede Nixon Türkiye'de haşhaş ekiminin hemen yasaklanmasını istemiş bunun için ABD'nin payına düşeni yapmaya hazır olduğunu Handley'e belirtmiştir.²²⁰ Nixon'un mesajı Ankara'ya ulaşmakta gecikmemiş olacak ki Başbakan Nihat Erim 16 Haziran'da yaptığı bir açıklamada afyon üreticileri için alternatif ürün çalışmalarının sürdüğünü, yerine koyabilecek başka bir şey bulunur bulunmaz afyon üretiminin sona ereceğini belirtmektedir.²²¹

ABD Büyükelçisi Handley Türkiye'ye döndükten sonra, Başbakan Nihat Erim ile haşhaş konusunda görüşmeye devam etmiştir. 21 Haziran 1971 tarihinde gerçekleşen görüşmede yasakla ilgili detaylar netleştirilmiştir. Handley'in Washington'a çektiği telgraflara bakıldığında Türkiye ile ABD arasında bu konuda bir metin üzerinden anlaşmaya varıldığı görülmektedir.²²² Bu taslakta yasağın ne zaman ve nasıl uygulanacağı, ABD'nin Türkiye'ye yapacağı yardım miktarları gibi konular yer almaktadır. Taslakta dikkate değer diğer bir ifade ise Türk hükümetinin yasağa ilişkin kanunu meclisten geçirmeye söz vermesidir.²²³ Mecliste böyle bir

---

²¹⁷ Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State, 18.05.1971, **FRUS 1969-1976**, C.29, S. 1094.

²¹⁸ A.y.

²¹⁹ A.y.

²²⁰ Memorandum for the President's File, 14.06.1971, **FRUS 1969-1976**, C.29, S. 1097

²²¹ Alfred Friendly, "Turkish Leader Moves to bring Last of Nation's Opium Farms Under Control", **The New York Times**, 21.06.1971, s.15.

²²² Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State, 30.06.1971, **FRUS 1969-1976**, C.29, s. 1101-1104.

²²³ Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State, 30.06.1971, **FRUS 1969-1976**, C.29, s. 1102.

konu görüşülmeden kanunun geçeceği garantisinin verilmesi Türk demokrasisinin 1971 yılındaki görünümüne ışık tutmaktadır. Aynı şekilde Başbakan Erim'in yasakla ilgili yapacağı konuşma metni hazırlandıktan sonra değerlendirme için Handley'e gönderilmesi, Nihat Erim kamuoyu açıklaması yapmadan önce Başkan Nixon'un ABD'de bir açıklama yapmaması yönünde uyarılması ABD'nin haşhaş ekim yasağı üzerindeki etkisini göstermesi açısından dikkate değerdir.²²⁴

Bu görüşmeden bir gün sonra ABD Savunma Bakanı Melvin R. Laird senatoda yaptığı konuşmada ABD ve Türkiye'nin afyon sorunu üzerinde anlaşmaya varmak üzere olduklarını belirtmiştir.²²⁵ Laird konu ile ilgili hassas anlaşmalardan dolayı şu anda daha fazla açıklama yapamadığını fakat iki hafta içinde olumlu bir karar alınacağını söylemiştir.²²⁶ Laird'in bahsettiği olumlu karar gelmekte gecikmemiştir. Erim hükümeti 29 Haziran 1971 tarihinde aldığı 7.2654 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla Türkiye'deki haşhaş ekimini 1972 sonbaharından geçerli olmak üzere tamamen yasaklamıştır.²²⁷ Bu yasaklama kararında ABD baskısından hiç söz edilmese bile, yasağa giden süreç izlendiğinde bu etki açıkça görülmektedir.²²⁸

Yasak kararı 30 Haziran 1971 tarihinde Türk kamuoyuna duyurulmuştur.²²⁹ Aynı gün ABD Başkanı Nixon Beyaz Saray'da gazetecilere Türkiye'nin kararı ile ilgili şu demeci vermiştir:

---

²²⁴ Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State, 30.06.1971, **FRUS 1969-1976**, C.29, s. 1103.

²²⁵ Felix Belair, "Laird Says Agreement Is near With Turkey to Curb Drug Flow", **The New York Times**, 23.06.1971, s. 16.

²²⁶ **A.y.**

²²⁷ Özgen Acar, "Türkiye, 1972'de Haşhaş Ekimine Son Verecek", **Cumhuriyet**, 30.06.1971, s.1

²²⁸ Nihat Erim haşhaş ekim yasağı alınırken ABD ile herhangi bir antlaşma yapılmadığını belirtmektedir. Fakat, Türkiye ile ABD arasında bu konuda bir işbirliği antlaşması olduğu ABD arşiv belgelerinden ve basınından açıkça görülmektedir. Nisan 1973 tarihli Kongre raporu gelecek üretimlerin yasaklandığını fakat antlaşmada mevcut stoklar üzerine bir madde bulunmadığını belirtmektedir. (U.S. Congress, House, Report By Hon. Lou Frey, Hon. Peter N. Kyros, and Hon. James F. Hastings, to the Committee on Interstate and Foreign Commerce, **Narcotics Enforcement Efforts in Hong Kong, Thailand, Burma, India, Lebanon, Greece, Turkey, France and The Netherlands**, Committee Print, 93rd Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1973.s.39)

1974 yılında hazırlanan bir diğer rapor yasak kararının yapılan anlaşmanın parçası olan ekonomik yardım karşılığında alındığını belirtmektedir. (U.S. Congress, H. Rpt.382-21, **The Politics of The Poppy**, 92nd Congress, 2nd Session, s.4.) Türkiye'nin haşhaş ekim yasağının kaldırmasının ardından ABD basınında yer alan haberlerde de Türkiye'nin "1971 Antlaşması"ını ihlal ettiği defalarca vurgulanmıştır.

²²⁹ "1972'de Afyon Ekimi Yasak!", **Milliyet**, 30.06.1971, s.1.

“Günümüzde devlet adamlarına yakışır beyanlarda bulunmak güç değildir. Ancak bir devlet adamına yakışır biçimde cesaretli adımlar atmak pek seyrek görülen bir olaydır. İşte Başbakan Nihat Erim bu iki özelliği bir araya getirmiştir. Kendisi, dostumuz ve Kuzey Atlantik örgütündeki güvenilir müttefikimiz Türkiye Cumhuriyetinin, dünyanın selametine önemli bir katkıda bulunmak amacıyla, geleneksel bir tarım dalında üretimden vazgeçileceğini bugün açıklamıştır...”²³⁰

Amerikan Senatosundan Charles Percy ve Javits de kendi halkının refahı pahasına haşhaş ekimini yasaklayan Başbakan Erim’i öven konuşmalar yapmışlardır.²³¹ Türkiye’nin yasak kararını almasının takiben yapılacak denetimlerde kullanılmak üzere, Türkiye’ye ABD tarafından üç adet uçak verilmiştir.²³²

Nihat Erim hükümeti, bu kararı almadan önce de haşhaş ekiminin tamamen yasaklanması düşünülmüştür. Nisan 1970’de Washington’da yapılan bir toplantıda Türkiye’nin Washington Büyükelçisi Melih Esenbel Türkiye Dışişleri Bakanlığının konu üzerinde çalıştığını ve ne zaman olacağı bilinmese de üretimin tamamen durdurulması yönünde üst düzey kararların alındığını bildirmiştir.²³³ Fakat Demirel hükümeti siyasi kaygılarla ABD’nin istediği yasak kararını alamamıştır. Partiler üstü bir hükümet olarak kurulan Erim Hükümeti sosyolojik ve ekonomik temelleri açısından halk gerçeğinden soyutlanmış otoriter bir çerçevede yönetimini sürdürmüştür. Kamuoyu ya da meclis gibi kaygıları bulunmayan Erim Hükümeti için haşhaş ekiminin yasaklanması zor olmamıştır. ABD Türkiye'nin istediği adımı atmasının karşılığı olarak Türkiye'ye 35,7 milyon dolarlık bir tazminat vermeyi taahhüt etmiştir. Erim Hükümeti bu yardım karşılığında ABD’nin çıkarlarını Türkiye’nin çıkarlarının önüne alarak haşhaş ekimini yasaklamıştır.

ABD’deki uyuşturucu sorununu çözmeyi seçim vaatlerinde dile getiren Nixon, Başkan olduktan sonra uyuşturucu ile mücadele yöntemini sorunu kaynağında çözmek olarak tanımlamıştır. ABD’nin ekonomik ve askeri yardımlarına ihtiyaç

---

²³⁰ Remarks Announcing Decision by The Turkish Government To Ban Cultivation of Opium Poppies, 30.06.1971, **Public Papers of The Presidents of The United States: Richard Nixon Containing the Public Messages, Speeches, and Statements of the President 1971**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1972, s.789.

²³¹ “Amerikan Senatosunda Türkiye’nin Afyonla İlgili Kararı Övüldü”, **Milliyet**, 04.07.1971, s.1.

²³² U.S. Congress, House, Report By Hon. Lou Frey, Hon. Peter N. Kyros, and Hon. James F. Hastings, to the Committee on Interstate and Foreign Commerce, **Narcotics Enforcement Efforts in Hong Kong, Thailand, Burma, India, Lebanon, Greece, Turkey, France and The Netherlands**, Committee Print, 93rd Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1973, s.39.

²³³ Memorandum of Conversation, 01.04.1970, **FRUS 1969-1976**, C.29, s.1062.

duyan Türkiye, ABD'nin bu konuda kolaylıkla baskı uygulayabileceği önemli bir afyon üreticisidir. ABD'ye giren uyuşturucunun kaynağının tespit edilmesinin imkânsızlığına ve Türkiye'de yıllık afyon üretimi 35 ton civarında olmasına rağmen Türkiye sorunun temel kaynağı olarak gösterilmiştir. ABD'ye giren uyuşturucunun %80'inin Türkiye'den geldiğini iddia eden raporlar yayınlanmış ve gazetelerde yer alan haberlerle, Amerikan kamuoyuna Türkiye'de üretilen afyonun ABD'deki uyuşturucu probleminin temel sebebi olduğu bildirilmiştir. Demirel hükümeti, ABD'nin bu konudaki tüm baskılarına rağmen siyasi kaygılar sebebi ile haşhaş ekimini yasaklama kararı alamamıştır. Aynı durum 12 Mart sonrası askerlerin desteğini arkasına alarak kurulan Erim hükümeti için geçerli değildir. Erim, ABD'nin sağlamayı vaat ettiği 35 milyon dolarlık yardım karşılığında Türkiye'de haşhaş ekimini yasaklamıştır. Türkiye'nin aldığı bu kararla Başkan Nixon'un seçim vaatlerinde yer alan önemli bir konuda, en azından görünüşte, ilerleme kat edilmiştir. Nixon, Türkiye'nin aldığı bu kararı ABD yönetiminin uyuşturucu ile mücadele bir başarısı olarak sıklıkla vurgulamıştır.²³⁴

d) Haşhaş Ekim Yasağı ve ABD Yardımı

Türkiye'nin 1971 yılında haşhaş ekimini yasaklaması ile eş zamanlı olarak ABD Türkiye'ye 35,7 milyon dolarlık özel bir yardım yapacağını belirtmiştir. Bu yardım yasağa bağlı olarak ortaya çıkacak olan iki farklı zararın tazmini için sağlanacaktır. Bunlardan birincisi Türkiye'nin yasal yolla bile afyon satamamasından doğan dış ticaret açığını azaltmayı amaçlayan 15 milyon dolarlık yardımdır. Kalan

---

²³⁴ Remarks at a Reception For Celebrities of the Entertainment Industry California, 27.08.1972, **Public Papers of The Presidents of The United States: Richard Nixon Containing the Public Messages, Speeches, and Statements of the President 1972**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1974, s.821.

Remarks to the Washington Conference on International Narcotics Control, 18.09.1972, **Public Papers of The Presidents of The United States: Richard Nixon Containing the Public Messages, Speeches, and Statements of the President 1972**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1974, s.873.

Remarks at the First National Treatment Alternatives to Street Crime Conference, 11.09.1973, **Public Papers of The Presidents of The United States: Richard Nixon Containing the Public Messages, Speeches, and Statements of the President 1973**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1975, s.787.

20,7 milyon dolarlık bütçe ise yasaktan etkilenen bölgelerde ürün geliştirme projelerinde kullanılacaktır.²³⁵

ABD Türkiye’de haşhaş ekiminin yasaklanması karşılığında ekonomik bir bedel ödemeye hazırdır. Haşhaş ekimi henüz yasaklanmamışken, ABD Başkanı Nixon ve Türkiye Büyükelçisi Handley arasındaki görüşmelere bakılırsa ekimin yasaklanması durumunda ABD Türkiye’ye yıllık 50 milyon dolarlık bir yardım yapmayı öngörmektedir.²³⁶ Başkan Nixon bu sorunu hemen çözmeye ve karşılığında bedeli neyse ödemeye karalıdır. Nixon sorunun şu anki çözümünün ucuz olduğunu daha sonraki yıllarda bu bedelin NATO ittifakının bozulması olabileceğini düşünmektedir.²³⁷

Türkiye’de haşhaş ekiminin yasaklanması durumunda, üreticiye nasıl bir alternatif geçim kaynağı sunulacağı Erim Hükümeti’nin temel sorunlarından biri olmuştur. Haşhaş üreticisine şeker pancarı ya da soğanın alternatif olarak sunulması 1971 Haziran’ında zirai olarak akla gelen ilk yöntem olmuştur. Bir diğer akla gelen yöntem ise haşhaş ekim bölgelerinde büyük tekstil fabrikaları kurarak tarlalarından ayrılan köylülerin fabrikalarda istihdam edilmesidir. Böylece işsizlik azaltılacak üretilen ürünler ABD’ye ihraç edilecektir.²³⁸

Haşhaş ekiminin yasaklanması karşısında sağlanan ABD yardımı, çiftçinin zararını karşılamada yetersiz kalmıştır. Aslında bu yardımın yetersiz olacağı başından beri bilinmektedir. Türk yetkililer haşhaş ekiminin yasaklanması durumunda oluşacak maddi zararın 400 milyon dolar olacağını 1971 Haziran’ında belirtmiştir.²³⁹ Türk Hükümetinin bu zararı bildiği halde 35,7 milyon dolarlık bir yardıma “evet” demiş, kendi insanına sırtını dönerek ABD’nin yanında yer almıştır. Başbakan Erim, ABD Büyükelçisi Handley ile yaptığı görüşmede, yardımın önemli

---

²³⁵ U.S. Congress, House, Report of A Study Mission To Turkey March 14-16, 1974 by Committee on Foreign Affairs, **The Politics of The Poppy**, Committee Print, 93rd Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1974, s.2.

²³⁶ Memorandum for the President’s File, 14.06.1971, **FRUS 1969-1976**, C.29, s. 1098.

²³⁷ **A.y.**

²³⁸ Memorandum for the President’s File, 14.06.1971, **FRUS 1969-1976**, C.29, s. 1097.

²³⁹ Memorandum From Secretary of State Rogers to President Nixon, 28.06.1971 **FRUS 1969-1976**, C.29, s.1099.

olmadığını yasak kararının alınmasında asıl önemli konunun ABD'nin dostluğunun kazanılması olduğunu belirtmiştir.²⁴⁰

Türkiye'de yasağın kaldırıldığı 1974 yılına kadar üreticiye verilmesi öngörülen 15 milyon dolarlık yardımdan 10 milyon doları ABD tarafından Türkiye'ye verilmiştir.²⁴¹ Bu yardımın 2 milyon doları 1971-1972 ve 1972-1973 dönemlerinde çiftçiye dağıtılmıştır. Geri kalan 8 milyon dolar bir süre Ziraat Bankasında bekletildikten sonra Hazine'ye aktarılmıştır.²⁴² Tazminatın bu kadar az miktarının dağıtılması, 1971-1972 döneminde nadas yöntemi sebebiyle haşhaş ekmeyen çiftçilere tazminat verilmemesi, yasak sebebiyle işleri sona eren küçük esnafın (yağ üreticisi, satıcısı, işçisi vs.) tazminat dışında tutulması geniş hoşnutsuzluklar yaratmıştır.²⁴³ Ürün geliştirme için vaat edilen 20,7 milyon dolarlık yardımın ise 1974 Şubatına kadar sadece 6 milyon doları Türk hükümetine verilmiştir.²⁴⁴

ABD'nin para yardımı dışında Türkiye'yi desteklemeyi vaat ettiği bir diğer konu, yasaktan etkilenen çiftçiler için ürün geliştirme ve alternatif geçim kaynaklarının sağlanmasıdır. Başkan Nixon, bu amaçla ABD Tarım Bakanı Clifford M. Hardin'in Ekim 1971'de Türkiye'yi ziyaret edeceğini bildirmiştir.²⁴⁵ Hardin'in ziyareti sonrasında Tarım Bakanlığı Ekonomik Araştırma Servisi Başkanı Quentin West başkanlığında bir Amerikan heyeti 1972 Şubat'ında Türkiye'ye gelmiştir.²⁴⁶ Besi hayvancılığı, sulama, ürün işleme ve pazarlama, tarım endüstrisi ve gübreleme konularında uzmanlar içeren heyet daha önce haşhaş ekilen şehirlerdeki alternatif geçim kaynaklarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır.²⁴⁷ Türkiye Tarım Bakanı İlyas Karaöz ile Quentin West'in yaptığı çalışmaların sonucu 14 Kasım 1972'de

---

²⁴⁰ Memorandum From Secretary of State Rogers to President Nixon, 28.06.1971 **FRUS 1969-1976**, C.29, s.1100.

²⁴¹ U.S. Congress, House, Report of A Study Mission To Turkey March 14-16, 1974 by Committee on Foreign Affairs, **The Politics of The Poppy**, Committee Print, 93rd Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1974, s.7.

²⁴² Çağrı Erhan, **Beyaz Savaş**, Ankara, Bilgi Yayınevi,1996,s.130.

²⁴³ Çiftçilere yapılacak yardım miktarları belirlenirken 1971 yılındaki üretimleri esas alınmıştır.

²⁴⁴ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy, 15.02.1974, Subject: Contingency Press Guidance – Turkish Poppy Ban. **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1974. Limited Official Use. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

²⁴⁵ "Hardin to Help Turkey Switch From Poppy Crop", **Wall Street Journal**, 29.09.1971, s. 24.

²⁴⁶ "U.S. Team Hunts Turk Poppy Aid", **The Christian Science Monitor**, 08.08.1972, s. 4.

²⁴⁷ Aytekin Yıldız, "Amerika Tarım Bakanı Haşhaş İçin Geliyor.", **Milliyet**, 09.10.1971, s.7

açıklanmıştır.²⁴⁸ ABD’li uzmanların çıkardığı sonuç yüzyıllardır haşhaş ekimi ile hayatları sürdüren köylülere alternatif geçim kaynağı olmaktan uzaktır. ABD’li uzmanlar daha önce haşhaş ekimi yapılan bölgelerde buğday ekimi ve hayvancılık yapılabileceğini, bunun için ABD’nin mali yardımlarının hazır olduğunu açıklamıştır.²⁴⁹ Bu tavsiyelerin Türk üreticilerin için beklentisini karşılaması mümkün değildir. Yasak öncesi dönemde buğday zaten haşhaş ile birlikte nöbetleşe ekilmektedir. Fakat haşhaştan 6 kat daha az gelir sağladığı için üreticiler tarafından haşhaşa alternatif olarak değerlendirilmemektedir. Hayvancılık konusunda ise üreticiler küçük çapta hayvancılık zaten yapmaktadırlar. Üstelik haşhaş ekiminin yasaklanmasıyla hayvanların beslenme şekillerinin değişmesinden, süt ve kaymağın eski lezzetinde olmamasından muztarilerdir.²⁵⁰

ABD Türkiye’ye yaptığı 35,7 milyon dolarlık yardım üreticilerin sadece afyon satışından elde edecekleri kazancı bile karşılamamıştır. ABD’li uçak üreticisi McDonnell Douglas’ın 1972 yılında Türkiye’ye sattığı üç uçak için 62 milyon dolar talep ettiği düşünülürse böyle bir yasak kararı karşılığında Türkiye’ye yapılan yardımın yetersizliği daha açık anlaşılabilir.²⁵¹ Türkiye’ye tüm yasal afyon satışından elde edilecek gelir karşılığı yardım yapılırsa bile afyon üreten bölgelerin yasak sonrası fakirleştiği ABD New York temsilcisi Lester L. Wolff’ un Mart 1974 tarihli ziyareti sonrası hazırladığı raporda belirtilmektedir.²⁵² Haşhaş üreticileri kendilerine yapılan devlet yardımının zararlarının ancak onda birini karşıladığını belirtmektedir.²⁵³

Türkiye’ye yapılan yardım, ABD açısından değerlendirildiğinde ise çok daha makul bir tablo göze çarpmaktadır. ABD, 1971 Mayıs’ında haşhaş ekim yasağının bedeli Türkiye’ye 35,7 milyon dolar yardım yapacağını belirtmiştir. Fakat bu miktardan daha fazlası 1972 yılı için yapılan askeri yardımlardan kesilmiştir. 1972

---

²⁴⁸ “U.S., Turkey Plan a Shift From Poppy”, **The Washington Post, Times Herald**, 14.11.1972, s. A17.

²⁴⁹ **A.y.**

²⁵⁰ Henry Kamm, “Turkish Farmers See Poverty in Ban on the Poppy”, **The New York Times**, 03.10.1972, s.12.

²⁵¹ “McDonnell Douglas Sells 3 DC10’s to Turkish Line”, **Wall Street Journal**, 26.09.1972, s. 17.

²⁵² U.S. Congress, House, Report of A Study Mission To Turkey March 14-16, 1974 by Committee on Foreign Affairs, **The Politics of The Poppy**, Committee Print, 93rd Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1974, s.8.

²⁵³ “Turkey’s Poppies and Politics”, **The Guardian**, 10.10.1973,s.14.

yılı için ABD Kongresi Türkiye'ye yapılacak askeri yardımı 40 milyon dolar azaltarak 100 milyon dolardan 60 milyon dolara çekmiştir.²⁵⁴ Bu durumun Erim'in ABD tarafından kandırılması olarak yorumlanabileceği Ankara Büyükelçisi Handley' den Washington'a çekilen telgrafta da yer almıştır.²⁵⁵

e) Yasağın Türkiye Açısından Sonuçları

“Köylerde karşılaştığım insanlarla konuştum, onları dinledim. Bir çiftçinin söylediklerini unutamıyorum. Her sene birkaç dönüm haşhaş eken yaşlıca fakat sağlıklı biriydi. Türkleri suçlamanın adil olmadığını söyledi. “Ben sadece bu bitkiyi üretiyorum. Birçok kullanım alanı var ve satabiliyorum. Eğer ülkenizdeki insanlar bunu kötü amaçlar için kullanıyorsa neden onlara sormuyorsunuz? ” dedi. Ona iyi bir cevap verebildiğimi düşünmüyorum.” William Spong²⁵⁶

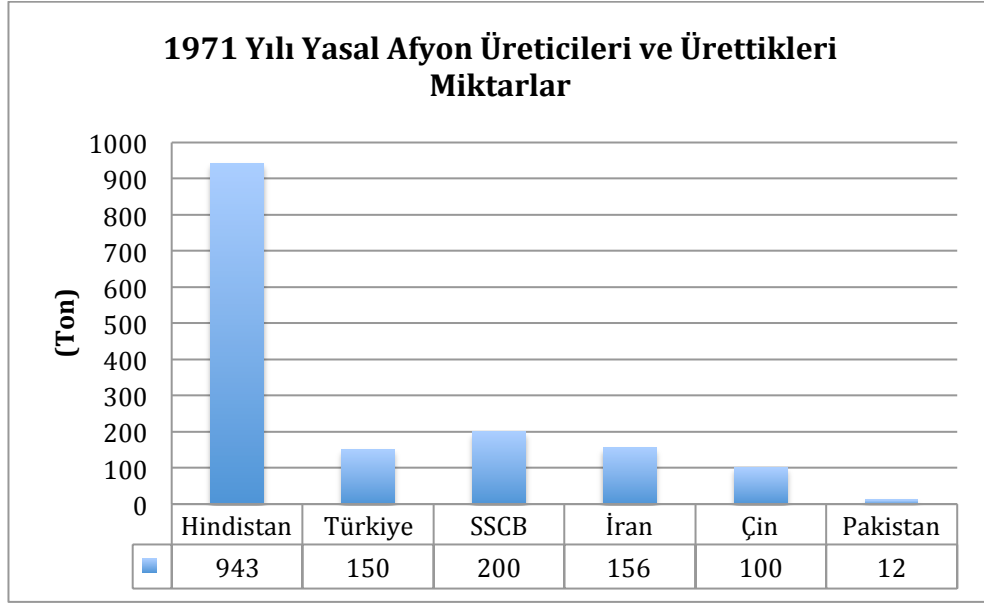
Türkiye haşhaş ekim yasağının getirilmesinden önce uluslararası antlaşmalara göre tıbbi amaçlı yasal afyon üreticisi olan ülkelerden biridir. Hindistan bu pazarda en büyük paya sahip olsa da Türkiye tek başına dünyada kullanılan yasal afyonun yaklaşık %10'unu ihraç etmektedir.²⁵⁷ Aşağıdaki grafikte 1971 yılında dünyadaki önemli yasal afyon üreticileri ve bunların ürettiği afyon miktarları verilmiştir. Türkiye dışında haşhaş üreten ülkelere hiçbiri haşhaş ekimini tamamen yasaklamak gibi bir yola gitmemişlerdir.

²⁵⁴ Memorandum For the President's File 21.03.1972, **FRUS 1969-1976**, C.29, s. 1114.

²⁵⁵ Telegram From The Embassy in Ankara to The Department of State, Subject : Turkey and The 1972 MAP Level, 26.01.1972. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 1870, Dosya DEF 19 US TUR. Secret.

²⁵⁶ William Spong ABD Kongresinde Virginia senatörüdür. Haşhaş ekiminin yasaklanmasından sonra Türkiye'yi ziyaret edip ABD Kongresi için bu konuda rapor hazırlamıştır. U.S. Congress, Senate, Report By Senator William Spong to the Committee on Foreign Relations United States Senate, **Heroin: Can The Supply Be Stopped?**, Committee Print, 92nd Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1972, s. 13.

²⁵⁷ U.S. Congress, House, Report of A Study Mission To Turkey March 14-16, 1974 by Committee on Foreign Affairs, **The Politics of The Poppy**, Committee Print, 93rd Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1974, s.1.

Grafik 2- 1971 Yılı Yasal Afyon Üreticileri ve Ürettikleri Miktarlar

Kaynak: U.S. Congress, House, Report of A Staff Survey Team of the Committee on Foreign Affairs, **The U.S. Heroin Problem and Southeast Asia**, Committee Print, 93rd Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1973, s. 66.

Kurak iklim şartları ve fakir topraklar için en dayanıklı sanayi bitkisi olan haşhaşın Türk köylüsünün yaşantısındaki yeri derinelemesine hesaplanmadan yasaklanması büyük sorunlar doğurmuştur. Seksen bin üreticinin yıllık kazancının büyük bir bölümünü afyon satışı ile elde edilen nakit para oluşturmaktadır. Bu üreticilerin aileleri de hesaba katıldığında 300 ila 400 bin arası bir nüfusun hayatını sadece afyon satışı ile idame ettirdiği görülmektedir. Üstelik bu sayı sadece 1971 yılı için ekim izni almış olan çiftçilerin sayısıdır²⁵⁸, bir önceki sene haşhaş ekimi serbest olan 7 il göz önüne alındığında üretici sayısı 150 bini geçmektedir.²⁵⁹

Erim Hükümetinin 30 Temmuz 1971’de yasak kararını almasının ardından bu karar kamuoyunda tartışılmaya başlanmıştır. Türkiye’nin ABD baskısı karşısında

²⁵⁸ 1971 Haziran’ında kabul edilen Bakanlar Kurulu kararına göre haşhaş üreticileri ekim için izin belgesi almak zorunda tutulmuşlardır. 1971 sonbaharında ekim yapmak için izin verilen çiftçilerin sayısı 78,043 tür. (Elsie Carper, “Turk Plan Seen Drying Up Illicit Heroin”, **The Washington Post**, 08.02.1972, s. A3)

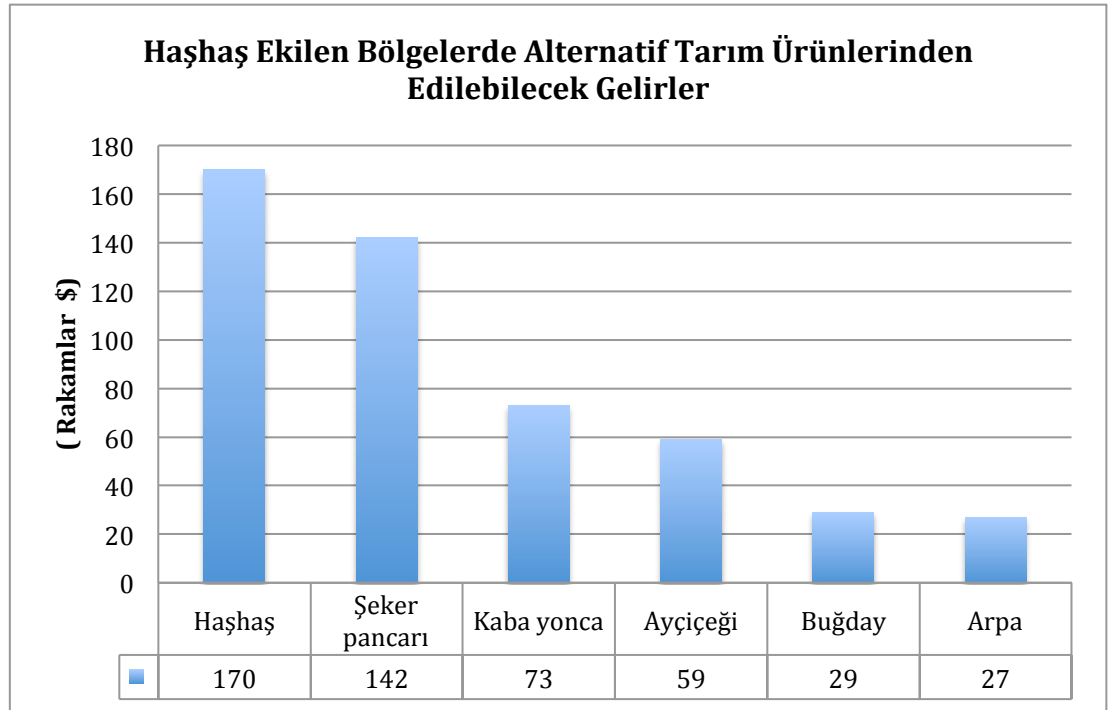
²⁵⁹ U.S. Congress, House, Report of A Study Mission To Turkey March 14-16, 1974 by Committee on Foreign Affairs, **The Politics of The Poppy**, Committee Print, 93rd Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1974, s.2.

Başbakan Nihat Erim, haşhaş taramı yapan çiftçilerin sayısını Mayıs 1971’de yaptığı açıklamada 170.000 olarak belirtmiştir. (“Turkish Premier Vows to Halt Illicit Opium Traffic”, **The New York Times**, 02.05.1971, s. 2)

böyle bir karar aldığı ve Amerikan probleminin faturasının Türklere ödetildiği dile getirilmiştir. Türk halkının yanında siyasetçiler de bu yasağa karşı çıkmış ve çözümü adil bulmamışlardır.

Haşhaş tarımından daha iyi verim alabilmek için nadas yönteminin uygulanması gerekmektedir. Fakat çiftçilere yapılacak devlet yardımı 1971 yılında yaptıkları üretimle orantılı olarak verilecektir. Dolayısıyla 1971 yılında topraklarını nadasa bırakmış olan çiftçiler yapılacak devlet yardımından pay alamayacaklardır. Bu üreticiler tarafından karşılanamayacak kadar büyük bir gelir kaybı oluşturmuştur.

Daha önce haşhaş ekilen bölgelerde yaşayan üreticiler hangi ürünü ekerse eksin haşhaş kadar yüksek getiri sağlama şansları bulunmamaktadır. Yaklaşık 4 dönümlük bir toprağı olan üreticinin ektiği ürün karşılığında elde edebileceği yaklaşık gelir aşağıdaki grafikte sunulmuştur.

Grafik 3- Haşhaş Ekilen Bölgelerde Alternatif Tarım Ürünlerinden Edilebilecek Gelirler

Kaynak: U.S. Congress, Senate, Report By Senator William Spong to the Committee on Foreign Relations United States Senate, **Heroin: Can The Supply Be Stopped?**, Committee Print, 92nd Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1972, s. 16

Yasakla, haşhaş üreticisi sadece temel geçim kaynağından mahrum bırakılmamış, alışılmış yaşam biçimi de değişikliğe uğramıştır. Haşhaş yağının lezzetine alışan üreticiler yemeklerinde farklı bitkisel yağlar kullanmak zorunda kalmış, besi hayvanlarını beslemek, ısınmak için para harcamak zorunda kalmışlardır. Üreticilerin yanında küçük ölçekli yağ fabrikalarında çalışan yüzlerce işçi de ekim yasağı sebebiyle işsiz kalmışlardır.²⁶⁰ Afyon'da haşhaş yağı çıkaran yüzlerce imalatçı, hükümetten ekicilere olduğu gibi kendilerine de tazminat verilmesini istemişlerdir.²⁶¹ Halktan gelen yoğun baskı altında Türk Dışişleri Bakanı Bayülken, 1973 Mart'ında zor durumda olan haşhaş yağı üreticileri için de ABD'den bir miktar ekonomik yardım istemiştir.²⁶² ABD Kongresi için 1974 yılında hazırlanan bir rapor, haşhaş ekim yasağının kaldırılmasında üreticilere yapılan yardımın çok yavaş olması ve üreticiler için yeni geçim kaynakları bulunamamasının etkili olduğunu belirtmektedir.²⁶³

Türkiye'de haşhaş ekiminin yasaklanması ağır ekonomik sorunlara sebep olacağı Başbakan Nihat Erim tarafından tahmin edilmektedir Erim 26 Şubat 1972 tarihinde Ziraat Mühendisleri Odasında yaptığı konuşmada haşhaş ekim yasağı ile ilgili olarak şunları söylemiştir;

“Türkiye tek taraflı bir karar alarak haşhaş ekimini yasaklamıştır. Bunu yaparken, hiçbir devletle yardım pazarlığına oturmamıştır. Bu kararı ve onun sorumluluğunu yüklenenler, Amerika'nın, Birleşmiş Milletler Teşkilatının, Rockefeller Vakfı gibi kuruluşların haşhaş ekimini yasaklamış Türkiye'ye yardım vereceklerini düşünmüşlerdir; buna güvenmişlerdir. Eğer dışarıdan gelecek yardım ve Türkiye'nin kendi çabası 500 bin köylünün kaybını giderecekse, mesele kalmayacak ve yasak kararı devam edecektir. Yok, eğer dış yardımlar ve Türkiye'nin ayıracağı fonlar ekimin yasaklanmasıyla doğan boşluğu kapatmayacaksa, Türkiye yeniden haşhaş ekimine dönebilecektir.”²⁶⁴

²⁶⁰ Sami Kohen, “Turkey Reaps Whirlwind Over Poppy-growing Ban”, **The Christian Science Monitor**, 23.08.1972, s. 2.

²⁶¹ “Hahaş Yağı Üreticileri Güç Durumda Olduklarını Açıkladılar”, **Cumhuriyet**, 06.07.1971, s.7.

²⁶² Telegram From AmEmbassy Ankara to The Secretary of State, Subject: Call on Foreign Minister, 16.04.1973. **National Archives**, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2637, Dosya POL 5-TUR 6-20-72. Confidential.

²⁶³ U.S. General Accounting Office, **United States Economic Assistance To Turkey : Report to Congress**, Report no B125085, Washington, 1974, s. 2. <http://www.gao.gov> (Çevrimiçi, 12.11.2015)

²⁶⁴ İsmail Cem, “Haşhaş ve Gerçek”, **Milliyet**, 29.02.1972, s.2.

Erim, Türkiye'nin gelirlerinde önemli bir azalmaya sebep olması durumunda, yasak kararının kaldırılması gerekebileceğini 1972 Mart'ında yaptığı ABD ziyaretinde de tekrar etmiştir.²⁶⁵ Sanayi ve Teknoloji Bakanı Nuri Bayar da haşhaşın yasaklanmasının Türkiye için önemli bir ekonomik olay olduğunu ve buna hazırlıklı olmayan Türkiye'nin ciddi güçlükler yaşadığını ifade etmektedir.²⁶⁶

ABD'de 1974 yılında hazırlanan bir rapor, yasak öncesinde haşhaş ekilen yerlerde alternatif ürün geliştirilmesinin zor olmayacağını düşünen Amerikan yetkililerin bu bölgelerde yaşayan üreticiler için tatminkâr bir çözüm bulunamadığını belirtmektedir.²⁶⁷ ABD'nin ödemeyi vaat ettiği 35 milyon dolarlık yardım ise yasağın sebep olduğu zararı karşılamaktan uzaktır. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği tarafından hazırlanan rapor, yapılan yardım 10 katına çıkarılsa da Türkiye'nin zararda olacağını ortaya koymuştur.²⁶⁸

Haşhaş sorununun Türkiye açısından bir diğer sonucu ise, 1971 muhtırası sonrası susturulan Amerikan karşıtı görüşlerin geniş kitlelerce tekrar dile getirilmesi olmuştur. Johnson Mektubu kadar olmasa da, haşhaş ekiminin ABD baskısı ile yasaklanması Türkiye'nin bağımsızlığının, ülkede ki Amerikan etkisi ve varlığının yeniden sorgulanması sonucunu doğurmuştur. Dönemin Afyon Belediye Başkanı Sami Öznur “ *Biz polis değiliz, Amerikan gençlerinin yasadışı davranışlarından biz sorumlu olamayız. Biz Amerika'yı dost bilirdik, onları severdik, fakat bu afyon yasağından sonra tüm sorunlarımızın Amerikalılardan kaynaklandığını düşünmeye başladık.*”²⁶⁹ demektedir.

---

²⁶⁵ “Erim:Haşhaş Yasağı”, **Tercüman**, 20.03.1972, s.7.

²⁶⁶ “Bayar: Haşhaş Ekimini Yasaklama Kararı Bizi Tedbirsiz Yakaladı.”, **Cumhuriyet**, 07.05.1973, s.7.

²⁶⁷ U.S. General Accounting Office, **United States Economic Assistance To Turkey : Report to Congress**, Report no B125085, Washington, 1974, s. 43. <http://www.gao.gov> (Çevrimiçi, 12.11.2015)

²⁶⁸ Fethi Akkoç, “Haşhaş İçin Tazminat 10 Misli Artsa Bile Zarardayız”, **Tercüman**, 25.02.1974, s. 1.7.

²⁶⁹ Steven V. Robert, “Turkish Farmers Insist the Opium Poppy Is Still Staff of Life”, **The New York Times**, 11.05.1974, s. 9.

f) Yasağın ABD’de Uyuşturucu Sorunu Üzerindeki Etkisi

*“Eroin kaçakçılığını, afyon ekimini dünyada yasaklayarak önleyebileceğini sanan insanlar en azından konudan hiç haberdar olmayan cahillerdir.”*²⁷⁰ Myles Ambrose²⁷¹

Türkiye afyon üretimini tamamen durdursa bile ABD’de uyuşturucu sorunun çözülmeyeceği aslında ABD’li uzmanlarca bilinmektedir. ABD’de uyuşturucu kullanımına olan talep azalmadıkça sorunun önüne geçilmesi imkânsızdır. Kaçakçılık sisteminin esnek yapılı olması, kaynaklardan birinin kesilmesi durumunda diğer kaynakların kısa zamanda eskisinin yerini almasına sebep olmaktadır. Bu durum ABD Kongresinin temsilcileri, narkotik uzmanları, gazeteciler ve doktorlar tarafından Türkiye’nin yasak kararını açıklamasının ardından sıklıkla dile getirilmiştir. Türkiye’nin afyon üretimini durdurması aynı zamanda tıbbi amaçlarla ihtiyaç duyulan afyonda kıtlık yaşanmasına sebep olmuştur.²⁷² ABD’li bazı sağlıkçılar yasak kararının faydadan çok zarar getirdiğini belirtmişlerdir.²⁷³

ABD Kongresi New York Temsilcisi Seymour Halpern, Şubat 1972’de Kongreye sunduğu raporunda Türkiye’nin afyon üretimini yasaklamasına rağmen ABD’ye yasadışı yollarla uyuşturucu girmeye devam ettiğini belirtmektedir.²⁷⁴ New York Narkotik Bağımlılık Kontrol Komisyonu Başkanı Dr. Carl Chambers da Türkiye’nin yasak kararının almasının uyuşturucu sorununa çözüm olmayacağından emin olduğunu söylemektedir.²⁷⁵ Eroin sorunu ile ilgilenen New York Temsilcisi Senatör Jacob K. Javits Türkiye’nin ürettiği afyonun pazarda küçük bir payı olduğunu, bu pay tamamen yok olduktan sonra Burma, Tayland, Laos gibi ülkelerinin bu boşluğu doldurmamaları için hiçbir sebep olmadığını belirtmektedir.²⁷⁶

²⁷⁰ “Erim:Haşhaş Yasağı”, **Tercüman**, 20.03.1972, s.7.

²⁷¹ Myles Ambrose, 1972 yılında ABD Uyuşturucu ve Tehlikeli İlaçlarla İle Mücadele Bürosu Başkanıdır.

²⁷² Victor Cohn, “Opium-Short U.S. Turns to Turkey”, **The Washington Post**, 05.03.1975, s. A3

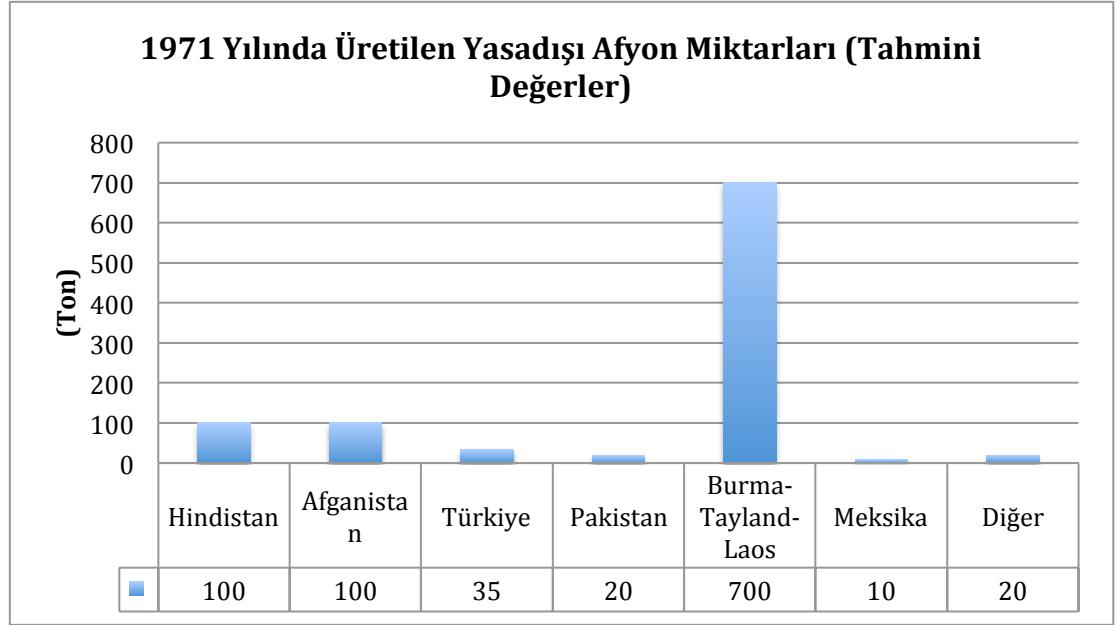
²⁷³ Jonathan Spivak, “Unwanted Side Effects”, **The Wall Street Journal**, 26.11.1973,s. 32.

²⁷⁴ U.S. Congress, House, Report of Special Study Mission , **The International Narcotics Trade And Its Relation to The United States** , Committee Print, 92nd Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1972, s. 88.

²⁷⁵Richard Severo, “Turkey’s Poppy Curb is Assessed: Major Effect on U.S. Drug Problem is Widely Doubt”, **The New York Times**, 02.07.1971, s.6.

²⁷⁶ Robert P. Hey, “U.S. Warned Opium Ban no Drug Cure”, **The Christian Science Monitor**, 02.07.1971, s. 1.

Yasadışı afyon üretimine ilişkin kesin bir rakama ulaşmak imkânsız olsa da ABD Senatosu için hazırlanan bir rapor istihbarat raporlarına dayanarak 1971 yılı için ülkelere göre kaçak afyon üretimini çıkarmıştır. Bu grafik şöyle şekillenmektedir;

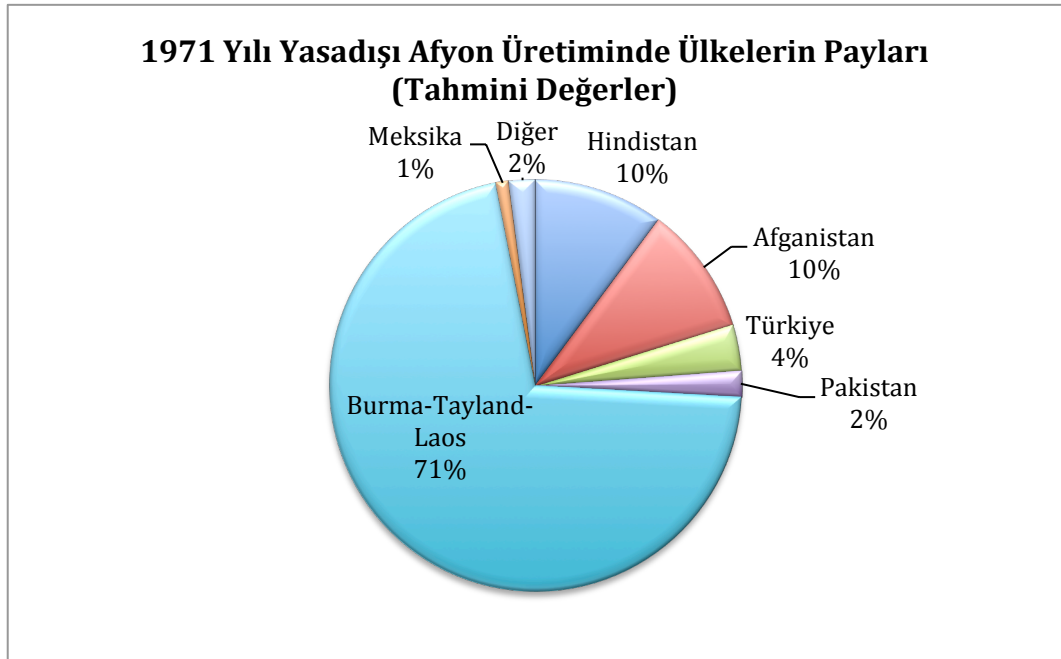
Grafik 4- 1971 Yılında Üretilen Yasadışı Afyon Miktarları (Tahmini Değerler)

Kaynak: U.S. Congress, Senate, Report By Senator William Spong to the Committee on Foreign Relations United States Senate, **Heroin: Can The Supply Be Stopped?**, Committee Print, 92nd Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1972, s. 4.

Türkiye'nin yasak kararından önce hazırlanan Kongre raporlarında ABD'ye giren uyuşturucunun %80'inin Türkiye kaynaklı olduğu belirtilirken yasak kararından sonra hazırlanan raporlarda asıl kaynak Güneydoğu Asya olarak gösterilmiştir. BNDD ABD'ye giren uyuşturucunun büyük bir bölümünün daha önce bilinen kaynaklardan ziyade Güneydoğu Asya'dan geldiğini 1972 yılında belirtmektedir. Rapora göre bu bölgede üretilen afyon Türkiye'nin oluşturacağı boşluğu fazlasıyla doldurmuştur.²⁷⁷ Tayland-Burma-Laos'un oluşturduğu "altın üçgen" bölgesinden yapılan kaçakçılığın hacminin çok daha büyük olduğu komite

²⁷⁷ U.S. Congress, House, Report of A Staff Survey Team of the Committee on Foreign Affairs, **The U.S. Heroin Problem and Southeast Asia**, Committee Print, 93rd Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1973, s. 1.

raporlarından görülmektedir.²⁷⁸ ABD senatosuna sunulan raporda Tayland-Burma ve Laos'tan 1971 yılı içi yasa dışı kanallara satılan afyonun 700 ton olduğu tahmin edilirken Türkiye için bu rakam 35 ton olarak tahmin edilmiştir.²⁷⁹ ABD'de eroine olan talebin yıllık 10-12 ton²⁸⁰ olduğu ve 10kg afyondan 1kg Eroin elde edilebildiği hesaba katılırsa Türkiye'nin üretimin tamamı yasadışı kanallara satılsa bile ABD'nin ihtiyacının ancak ¼'ünü karşılayabileceği ABD raporlarından kolaylıkla görülmektedir. ABD Senatosunun hazırlamış olduğu raporda yer alan değerlere göre Türkiye'nin yasadışı afyon satışındaki payı yüzdesel olarak aşağıdaki grafikte verilmiştir.

Grafik 5- 1971 Yılı Yasadışı Afyon Üretiminde Ülkelerin Payları (Tahmini Değerler)

Kaynak: U.S. Congress, Senate, Report By Senator William Spong to the Committee on Foreign Relations United States Senate, **Heroin: Can The Supply Be Stopped?**, Committee Print, 92nd Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1972, s. 4.

²⁷⁸ U.S. Congress, House, Report of A Staff Survey Team of the Committee on Foreign Affairs, **The U.S. Heroin Problem and Southeast Asia**, Committee Print, 93rd Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1973, s. 67.

"Narcotics Study By U.S. Concedes Problem is Huge", **The New York Times**, 17.08.1972, s. 1.

²⁷⁹ U.S. Congress, Senate, Report By Senator William Spong to the Committee on Foreign Relations United States Senate, **Heroin: Can The Supply Be Stopped?**, Committee Print, 92nd Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1972, s. 4.

²⁸⁰ 10-12 ton ABD'nin resmi raporlarında öngörülen miktardır. (U.S. Congress, House, Report of A Staff Survey Team of the Committee on Foreign Affairs, **The U.S. Heroin Problem and Southeast Asia**, Committee Print, 93rd Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1973, s. 1.

Türkiye'nin yasak kararını almasından hemen sonra ABD basınında yer alan haberler de yasak kararına rağmen sorunun devam edeceğini başka kaynakların pazarda oluşan boşluğu dolduracaklarını birçok kez ifade etmişlerdir.²⁸¹ Bu gerçeğe rağmen ABD yönetimi kamuoyu nezdinde bir başarı sağlamış görülme için Türkiye'de üretimin yasaklanmasını istemişlerdir. 1974 Eylül'ünde hazırlanan bir rapor ise Türkiye'nin haşhaş ekimini yasaklamasının ABD'deki uyuşturucu sorunu üzerindeki etkisini ortaya koymanın zor olduğunu belirtmektedir.²⁸²

Senatör William Spong ABD'nin uyuşturucu sorunu ile ilgili hazırladığı raporda bir Türk çiftçisinin kendisine bir soru yönelttiğini ve bu soruya cevap vermekte zorlandığını belirtmektedir. Üretici *“Ben sadece bu bitkiyi yetiştiriyorum, birçok kullanım alanı var ve satabiliyorum. Sizin ülkenizdeki insanlar bunu kötü şeyler için kullanıyorsa neden onlara bakmıyorsunuz?”* diye sormaktadır.²⁸³ Aslında bu soru Türk hükümeti dışında herkes tarafından sorulan bir sorudur. ABD'de uyuşturucuya talep olduğu sürece bunu karşılayacak yeni kaynakların ortaya çıkması kaçınılmazdır.

ABD, sorunu “kaynağında” çözmek istemiş fakat bu kaynağın yanlış tespit edilmesi başarıya ulaşılmasını geciktirmiştir.²⁸⁴ Türkiye'de haşhaş ekimi yasaklandıktan sonra hazırlanan bir rapor, sorunun kaynağının afyon üreten ülkeler değil uyuşturucu talep eden yüz binlerce Amerikan vatandaşı olduğunu

---

²⁸¹ Lucia Mouat, “Turkey Opium Cutback Praised”, **The Christian Science Monitor**, 02.07.1971, s.5
Richard Severo, “Turkey’s Poppy Curb is Assessed: Major Effect on U.S. Drug Problem is Widely Doubted”, **The New York Times**, 02.07.1971, s.6.

Robert P. Hey, “U.S. Warned Opium Ban no Drug Cure”, **The Christian Science Monitor**, 02.07.1971, s. 1.

“Banning the Poppy”, **The Christian Science Monitor**, 03.07.1971, s.18.

Don M. Larrimore, “Turkish Ban Skims Surface of Heroin Trade”, **The Washington Post, Times Herald**, 04.07.1971, s.4.

Jack Anderson, “Others Take Over as Turks Curb Drugs”, **The Washington Post, Times Herald**, 10.07.1971, s. B11.

“Turkey Agrees to End All Opium Production”, **The Baltimore Afro-American**, 10.07.1971, s.3.

²⁸² U.S. General Accounting Office, **United States Economic Assistance To Turkey : Report to Congress**, Report no B125085, Washington, 1974, s. 44. <http://www.gao.gov> (Çevrimiçi, 12.11.2015)

²⁸³ U.S. Congress, Senate, Report By Senator William Spong to the Committee on Foreign Relations United States Senate, **Heroin: Can The Supply Be Stopped?**, Committee Print, 92nd Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1972, s. 13.

²⁸⁴ Paul Cushman, “A Noble Experiment That Failed”, **The Wall Street Journal**, 14.08.1975, s. 8

belirtmektedir.²⁸⁵ Rapor uyuşturucu bağımlılığının meraktan cahilliğe birçok farklı sebebi olduğunu ve modern hayatın getirdiği yabancılaşıma, umutsuzluk gibi etkenlerin sorunun temeli olduğunu belirtmektedir. Amerikan toplumun iç dinamiklerini göz ardı ederek diploması marifetiyle ulaşılmaya çalışılan sonuçların çok sınırlı olacağı raporda yer almaktadır.²⁸⁶ ABD’den bir talep oldukça elde edilen afyon, basit kimyasal işlemlerle eroine çevrilecek, eroin kolaylıkla nakliye edilecek ve en önemlisi yüksek kar getirmesi sebebiyle her zaman bu işle ilgilenen birileri olacaktır. Dolayısıyla bu talep azalmadan kaçakçılığın önüne geçilmesi imkânsızdır. Türkiye haşhaş ekimini yasakladıktan sonra ABD basınında yer alan haberlere bakıldığında ülkeye giren uyuşturucu miktarının azalmadığı görülmektedir.²⁸⁷ Üstelik daha önce New York gibi büyük şehirlerde olan uyuşturucu sorunu Iowa, Jackson, Eugene gibi orta ve küçük ölçekli şehirlere yayılmaya başlamıştır.²⁸⁸

ABD’nin haşhaş ekimini yasaklamak için Türkiye’ye baskı uyguladığı dönemde, İran 13 yıldır süren haşhaş ekim yasağını kaldırmış ve 20,000 hektarlık bir alanı haşhaş tarımına ayırmıştır.²⁸⁹ Bu Türkiye’de ekilen alandan %50 daha fazla bir alanda haşhaş üretimine başlanması anlamına gelmektedir. Nitekim Türkiye’deki haşhaş ekim alanlarının sınırlandırılması ve 1971’den itibaren sonlandırılması tek başına ABD’de ki bağımlıların sayısının azalmasını sağlayamamıştır. Yasadışı pazarda Türkiye’nin payının azalması başka tedarikçilerin pazar paylarını arttırmasıyla sonuçlanmıştır. Özellikle, Hindistan ABD’nin yasadışı afyonunu karşılayan tedarikçi olmuştur.²⁹⁰ Yaklaşık 1000 ton üretilen afyondan 100-250 ton

---

²⁸⁵ U.S. Congress, Senate, Report By Senator William Spong to the Committee on Foreign Relations United States Senate, **Heroin: Can The Supply Be Stopped?**, Committee Print, 92nd Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1972, s. 13.

²⁸⁶ **A.y.**

²⁸⁷ Jack Anderson, “New Drug Wave Points Westwards”, **The Washington Post, Time Herald**, 05.09.1972, s. B11.

Henry Kamm, “ Turkish Ban on Poppy : Delayed Impact Seen”, **The New York Times**, 10.10.1972, s. 1.

Kathleen Teltsch, “ Asian Area is Aim of Drive on Opium”, **The New York Times**, 03.13.1972, s.11.

²⁸⁸ Lucia Mouat, “Heroin Abuse Reaches Small Towns”, **The Christian Science Monitor**, 08.10.1974, s.1.

²⁸⁹ Edward Jay Epstein, **Agency of Fear: Opiates and Political Power in America**, G.P. Putnam’s Sons, New York, 1977, s. 86.

²⁹⁰ “Amerika, Afyon İhtiyacını Karşılama İçin Hindistan’a Güvendiğini Açıkladı”, **Tercüman**, 20.03.1974, s.1.

gibi bir miktarı yasadışı kanallardan satılmaya başlandığı resmi raporlarda yer almaktadır.²⁹¹

1971 yılında ABD’de 300,000 olarak tahmin edilen uyuşturucu bağımlısı sayısı 1972 yılının sonunda 500,000’e ulaşmıştır.²⁹² ABD bu kadar yüksek bağımlı sayısı ile uyuşturucunun en fazla tüketildiği ülke olmuştur. 1960’lı yılların ortalarından itibaren ABD’de hızlı yayılan uyuşturucu kullanımı 1974 yılına kadar artarak devam etmiştir. Bu süreçte Türkiye afyon üretimini tamamen yasaklamış olmasına rağmen ABD’deki uyuşturucu bağımlısı sayısında bir azalma olmadığı gibi sorun büyümeye de devam etmiştir.²⁹³ Belirli bir bölgede haşhaş ekiminin yasaklanması uyuşturucu sorunu üzerinde ancak kısa vadeli etkili olabilmektedir. Afyon üretiminin yüksek karlılığı eninde sonunda yeni kaynakların pazara girmesiyle sonuçlanmaktadır.²⁹⁴

Ocak 1973’te hazırlanan bir Kongre raporu Güneydoğu Asya’nın uyuşturucu konusunda daha önemli rol oynadığını, ABD’ye giren uyuşturucunun büyük bir bölümünün bu bölgeden geldiğini belirtmektedir.²⁹⁵ 1975 yılında ise ABD’nin sınır komşusu Meksika’dan ülkeye giren kahverengi eroinin New York sokaklarında en fazla satılan uyuşturucu olduğu belirtilmektedir. Wall Street Journal, hükümet kaynaklarına dayandırdığı haberinde 1975 Eylül’ünde ABD’ye giren eroinin %75’inin Meksika kaynaklı olduğunu, Türkiye’nin beyaz eroininin yerini Meksika’nın kahverengi eroinin aldığını yazmaktadır.²⁹⁶

Diğer yandan, Türkiye’nin afyon üretimini durdurmasıyla tıbbi amaçlı kullanılacak afyon tedarikinde de sorunlar yaşanmaya başlamıştır. Mayıs 1973’ten

---

²⁹¹ U.S. Congress, House, Report By Hon. Lou Frey, Hon. Peter N. Kyros, and Hon. James F. Hastings, to the Committee on Interstate and Foreign Commerce, **Narcotics Enforcement Efforts in Hong Kong, Thailand, Burma, India, Lebanon, Greece, Turkey, France and The Netherlands**, Committee Print, 93rd Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1973, s.51.

²⁹² U.S. Congress, Senate, Report By Senator William Spong to the Committee on Foreign Relations United States Senate, **Heroin: Can The Supply Be Stopped?**, Committee Print, 92nd Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1972, s. 6.

²⁹³ U.S. Congress, House, Report of A Study Mission To Turkey March 14-16, 1974 by Committee on Foreign Affairs, **The Politics of The Poppy**, Committee Print, 93rd Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1974, s.4.

²⁹⁴ Donald Phares, “The Simple Economics of Heroin Policy and Organizing Public Policy”, **Journal of Drug Issues**, Ocak 1973, S. 3, s. 196.

²⁹⁵ U.S. Congress, House, Report of A Staff Survey Team of the Committee on Foreign Affairs, **The U.S. Heroin Problem and Southeast Asia**, Committee Print, 93rd Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1973, s. 1.

²⁹⁶ Mitchell C.Lynch, “War on Drug Seems To Be a Losing Fight”, **The Wall Street Journal**, 10.09.1975, s.1.

itibaren ilaç şirketleri bu sorunun aşılması için Türkiye’de üretimin yeniden başlatılması yönünde baskı yapmaya başlamışlardır.²⁹⁷ Wall Street Journal Türkiye’nin yasak kararını “hiçbir derde çözüm getirmeyen iyi bir rüzgâr” olarak değerlendirmektedir.²⁹⁸ Gazete birçok insanın şimdilerde yasak karardan memnun olmadığını belirtmektedir. Amerikan Sağlık Birliği (American Medical Association), ilaç şirketleri, tıbbi araştırma enstitüleri hatta ABD hükümetine bağlı İlaç Yönetimi birimi yasak kararının kısa süre içinde afyon türevi tıbbi ilaçların bulunamamasına sebep olacağını belirtmektedir. ABD’nin üç büyük ilaç şirketi Mallinckrodt Chemical Workers, Merck & Co., S.B. Penick & Co. stoklarının tehlike sınırlarında olduğunu, normalde 18 aylık stokları bulunması gerekirken mevcut stokun ancak 4 ay yetecek durumda olduğunu belirtmişlerdir.²⁹⁹ Hatta bu ilaç şirketlerinin temsilcileri maliyetlerini azaltıp, karlılıklarını arttırmak amacıyla Ankara’yı ziyaret etmiş ve Türk yöneticilerden haşhaş ekim yasağını kaldırmalarını istemişlerdir.³⁰⁰ Dünyada ihtiyaç duyulan tıbbi amaçlı afyonun yeterli olmadığına dair raporların Türk yöneticiler tarafından bilindiğini Ankara Büyükelçisi Macomber de Washington’a bildirmiştir.³⁰¹ Tıbbi amaçlı afyon yokluğunun ciddi boyutlara ulaşması sonucu baskı yöntemi ile Türkiye’de haşhaş ekimini yasaklayan ABD kendi ülkesinde yaklaşık 1600 dönümlük bir arazide devlet kontrolünde haşhaş yetiştirmeyi gündemine almıştır.³⁰²

ABD Ulusal Güvenlik Konseyi üyelerinden Paul B. Henze, haşhaş ekimine getirilen yasağın uyuşturucu trafiği üzerine hiçbir etkisi olmadığını belirtmektedir.³⁰³ Türkiye ile ABD arasında haşhaş konusunda yaşanan tartışmalar sona erdikten sonra 1980 Eylül’ünde uyuşturucu konusunda hazırlanan bir rapor Türkiye’nin almış

---

²⁹⁷ U.S. Congress, **Congressional Record-House**, 93^d Congress, 2nd Session, July 2, 1974, s.26804

²⁹⁸ Jonathan Spivak, “Unwanted Side Effects”, **The Wall Street Journal**, 26.11.1973, s. 32.

²⁹⁹ **A.y.**

³⁰⁰ U.S. Congress, **Congressional Record**, 93^d Congress, 1st Session, March 18, 1974, s.7033.

Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 22.03.1974, Subject: Opium Production in Turkey. **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1974. Limited Official Use. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

Jack Anderson, “Lifting the Turkish Opium Ban”, **The Washington Post**, 14.04.1974, s.B7

³⁰¹ Telegram From AmEmbassy Ankara to Secretary State Washington, 21.01.1974, Subject: Conversation With Soysal-Poppy Ban. **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1974. Limited Official Use. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

³⁰² Martin Tolchin, “U.S. Studies Plan to Grow Opium”, **The New York Times**, 05.05.1974, s. L19.

³⁰³ Paul B. Henze, **Türkiye ve Atatürk’ün Mirası**, çev. Orhan Azizoğlu, Kömen Yayınları, Konya, 2003, s.73.

olduğu yasak kararının uyuşturucu kullanımı üzerinde etkili olmadığını açıkça belirtmektedir.³⁰⁴ Rapor, Türkiye'nin önce ekim yasağı ile sonrasında ise denetimle kaçak afyon pazarından çekildiğini, bu boşluğun önce Laos, Tayland, Burma tarafından doldurulduğunu, daha sonrasında ise Meksika'nın ABD'ye uyuşturucu sağlayan en önemli ülke olarak öne çıktığını belirtmektedir.³⁰⁵

Uyuşturucu bağımlılığı sorunu temel olarak bir Amerikan sorunu olduğu için kendi toplumunun dışında aranılan çözümler başarılı olamamıştır. Haşhaşın ABD'nin kontrolü altında olmayan bölgelerde yetiştirilmeye devam etmesi, eroin için büyük bir talebin olması ve karlılığın çok yüksek olması basit tedbirlerle başarıya ulaşılmasını engelleyen temel sorunlar olmuştur.

3. Türkiye'de Yakalanan ABD Vatandaşı Uyuşturucu Kaçakçıları ve ABD'nin Tutumu

1970'li yıllarda Türkiye'nin narkotik suçlar için öngördüğü cezalar diğer ülkelere kıyasla çok daha ağırdır. Türk hâkimleri uyuşturucu kaçakçılara ve kullanıcılarına bu kanunları uygulamaktan çekinmemektedir. Türkiye'deki ABD Konsoloslughuna uğrayan tüm ziyaretçilere bir broşür verilerek Türkiye'de uyuşturucu kullanmamaları yönünde ziyaretçiler uyarılmaktadır.³⁰⁶ Konsolosluk broşürü polislerin bu konuda teyakkuz halinde olduğunu ve yakalanmaları durumunda ağır cezalara çarptırılacaklarını hatırlatmaktadır.³⁰⁷

Türkiye'de uyuşturucu kaçakçılığı suçuyla tutuklanan Amerikan vatandaşlarının durumu ABD açısından bir ikilem oluşturmuştur. ABD bir taraftan Türkiye'de haşhaş ekimini yasaklatıp kaçakçılıkla mücadele için politikalar geliştirirken bir taraftan da Türkiye'de kaçakçılık suçuyla tutuklanan Amerikan vatandaşlarının büyük cezalar almasının önüne geçmeye çalışmaktadır. 1972 yılında

---

³⁰⁴ U.S. Congress, Senate, Report By Senator Joseph R. Biden to the Committee on Foreign Relations and Committee on the Judiciary United States Senate, **The Sicilian Connection: Southwest Asian Heroin En Route to the United States**, Committee Print, 96th Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1980, s.3.

³⁰⁵ A.y.

³⁰⁶ Juan de Onis, "Turkish Ordeal for 7 Americans", **The New York Times**, 31.07.1973, s. 7.

³⁰⁷ A.y.

Türkiye’de kaçakçılığın önlenmesi için katı kanunlara ihtiyaç duyulduğunu savunan ABD, 1973 yılında uyuşturucu kaçakçısı Amerikan vatandaşına verilen cezanın çok katı olduğunu belirtmektedir.³⁰⁸ ABD’nin bu müdahalesi uyuşturucu ile mücadele konusunda ABD’nin samimiyetsiz bir politika izlediğini göstermektedir.

26 yaşındaki William Hayes Türkiye’den 2 kg esrar çıkarmaya çalışırken İstanbul Atatürk Havaalanı’nda yakalanmış ve ömür boyu hapse mahkûm edilmiştir. Bu ceza iyi hal göz önünde bulundurularak 30 yıl hapse çevrilmiştir. ABD İstanbul konsolosluğu harekete geçmekte gecikmemiş ve cezanın hafifletilmesi için Cumhurbaşkanı affi dâhil her yöntemi Washington’a bildirmiştir.³⁰⁹ Hayes’in avukatlığını yapan Hamdi Üge, ABD baskıları sonucunda kaçakçılık cezalarının bu kadar sertleştiğini söylemiş, Hayes’in cezasını Amerikalılar için “kendi silahlarının geri tepmesi” olarak değerlendirmiştir.³¹⁰ Haşhaş konusunda Türkiye’de ekimi yasaklatacak kadar sert tutum alan ABD’nin, kendi vatandaşlarını kaçakçılık suçundan ceza alınca hoşgörü beklemesi Türk halkı için kabul edilebilir bir durum olmamıştır.

Türkiye’de uyuşturucu kaçakçılığı suçundan yakalanan ve ağır cezalara çarptırılan Amerikan vatandaşları ile ilgili haberler ABD basınında sıklıkla yer almıştır. Bu haberlerde Türkiye’deki cezaların ağırlığı ve hapisane şartlarının kötülüğünden bahsedilmiştir. Tutuklanan Amerikan vatandaşlarının aslında kaçakçı değil kullanıcı olduğu ya da farkında olmadan arabasına ya da çantasına bu uyuşturucu maddelerin yerleştirildiği basında yer alan haberlerde vurgulanan noktalar olmuştur.

1972 Aralık ayında Cilvegözü sınır kapısından Türkiye’ye giriş yapan Amerikalı bir grubun seyahat ettiği 3 minübüste 200 kg esrar yakalanmıştır.³¹¹ 6 Kız

---

³⁰⁸ Statement by Nelson Gross, “The Collective International Effort Against Drug Abuse”, **The Department of State Bulletin**, C.LXVII , S.1736, (Ekim 1972), Government Printing Office, Washington, 1972, s.408.

³⁰⁹ Telegram From AmConsul Istanbul to AmEmbassy Ankara Info Secretary State Washington, 16.08.1973, Subject: William Hayes. **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1973. Confidential. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

³¹⁰ “Turkish Court Jails L.I. Man 30 Years As Drug Smuggler”, **The New York Times**, 22.09.1973, s. 49.

³¹¹ “Amerikalı Öğrencinin Otosunda 200 Kilo Esrar Ele Geçirildi”, **Cumhuriyet**, 11.12.1972, s.1

biri erkek olan 7 Amerikan vatandaşı tutuklanarak Antep cezaevine gönderilmiştir.³¹² Türkiye’de haşhaş ekimini yasaklatan bir ülkenin vatandaşlarının Türkiye’ye uyuşturucu sokarken yakalanması büyük tepki toplamış Türk basını yakalanan bu Amerikan vatandaşlarından “Haşhaş Kızları” olarak bahsetmiştir.³¹³ ABD’nin Adana konsolosu William Hallman Amerikan vatandaşlarının tutuklu bulunduğu 9 ay boyunca her hafta hapis haneye ziyaret gerçekleştirmiş, hukuki koruma sağlamış, kişisel ve tıbbi ihtiyaçlarını karşılamıştır. Tutuklu bulunan yedi Amerikan vatandaşının dördü ABD’nin çabaları sonunda kefalet ödeyerek serbest bırakılmış ve ülkelerine dönmüştür.³¹⁴ Kalan üç kişiye ise organize olarak kaçakçılık yapmak suçundan idam cezası verilmiş, daha sonra bu ceza ömür boyu hapis cezasına çevrilmiştir.³¹⁵

Dışişleri Bakanlığı Türkiye Masası başkanı olan Robert S. Dillon, Türkiye’de tutuklanan ABD vatandaşları ile ilgili olayların başlangıcını şöyle anlatmaktadır;

“Washington’a dönüşümden kısa bir süre sonra Türk hapisanelerindeki ABD vatandaşları sorunu ortaya çıktı. Bunu çok iyi hatırlıyorum. Ocak ya da Şubat 1972’de ofisimde olduğum sırada telefon çaldı. Bir kadın arıyordu, bana kızını en son 1971’in şükran gününde gördüğünü söyledi. O tarihte eve geldiğini sonra bir arkadaşını ziyaret etmek için güneyde bir yere gideceğini söyledi. Kadın o tarihten sonra kızını tekrar görmediğini ve çok endişeli olduğunu söyledi. Beni arama sebebi olarak da radyoda bir erkek ve 3 kadının Suriye’den Türkiye’ye geçerken yakalandığını duymuş olmasını söyledi.”³¹⁶

ABD Türkiye’de kaçakçılık suçundan ömür boyu hapse mahkûm edilen bu üç Amerikan vatandaşını kurtarmak amacıyla 1974 başında gündeme gelen genel af

---

³¹² Ken Ringle, “ A Young Virginian’s Turkish Nightmare”, **The Washington Post Times Herald**, 09.08.1973, .s A1.

³¹³ Dan Morgan, “Turks Grant 4 American Women Bail”, **The Washington Post, Times Herald**, 11.08.1973, s.A1.

³¹⁴ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 10.08.1973, Subject: Department Press Briefing. **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1973. Unclassified. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

Ken Ringle, “ Turk Court Won’t Drop Drug Cases”, **The Washington Post, Times Herald**, 08.09.1973, s.B1.

³¹⁵ Paul G. Edwards, “U.S. Women, Jailed in Turkey, Get Life Terms”, **The Washington Post, Times Herald**, 29.12.1973, s. A8.

³¹⁶ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Robert S. Dillon, 17.05.1999, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004dil06> (Çevrimiçi,26.10.2015)

konusu ile ilgilenmeye başlamıştır.³¹⁷ Hazırlanan af kanunu, CHP'nin düşünce suçlularını da dâhil etmek istemesi, MSP'nin ise Osmanlı Hanedanı'nın üyelerini affa dâhil etmek istemesi gibi nedenlerle koalisyon ortakları arasında sürtüşmeye sebep olmuş ve kanunun çıkarılması uzamıştır. Bu süreç ABD'nin işine yaramış, af kanunu ile ilgili görüşmelerde kararın ABD vatandaşlarını da kapsayacak şekilde genişletilmesi için Türk bürokratları aracılığıyla bir kampanya yürütmüşlerdir.³¹⁸

CHP ve MSP'nin, tam olarak uzlaşmamakla, birlikte hazırladıkları kanun taslağında yabancıların ve narkotik suçlularının af kapsamı dışında bırakılması ABD Büyükelçiliği tarafından endişe ile karşılanmıştır. ABD Ankara Büyükelçiliğinden Washington'a çekilen telgrafta af taslağının mevcut halinin değiştirilmesi gerektiği fakat bunun ABD için politik zorluklar içerdiğinden bahsedilmektedir.³¹⁹ Türkiye kanun taslağını hazırlarken, ABD ile ilişkilerini de göz önünde tutarak uyuşturucu suçlularına karşı sert tutumunu sürdürmüştür.

ABD, Türkiye'nin af konusunda bu karardan memnun olmasa bile bunu Türkiye'ye karşı söyleyecek durumda değildir. ABD'nin haşhaş konusunda Türkiye'ye uyguladığı baskı, af konusunda sesini yükseltememesinin temel sebebi olmuştur. Türk kamuoyunda var olan ve haşhaş sorunu ile yine tırmanan Amerikan karşıtı görüşler ABD'nin bu konuda etkili bir tutum ortaya koymasını engelleyen diğer bir sebep olmuştur. Bu güçlülere rağmen, ABD Ankara Büyükelçisi Macomber, Ecevit'e ABD'nin bu konudaki görüşlerini dolaylı yollarla bildirmiştir.³²⁰

ABD'nin af kanunu konusunda yürüttüğü kampanya kısmen başarılı olmuş ve Türkiye'de bulunan ABD vatandaşlarının cezalarında indirime gidilmiştir. Kanunun onaylanan şekline göre tutuklu olan ABD vatandaşlarının durumu şöyledir; Cezası 2

---

³¹⁷ Steven V. Roberts, "Jailed Americans' Case Caught in U.S. Turkey Debate", **The New York Times**, 28.04.1974, s.3.

³¹⁸ Telegram From AmEmbassy Ankara To Secretary State Washington, 07.03.1974, Subject: Developments in Draft Amnesty Legislation. **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1974. Confidential. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

³¹⁹ Telegram From AmEmbassy Ankara To Secretary State Washington, 21.02.1974, Subject: Reported Exclusion of Foreigners From Amnesty. **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1974. Confidential. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

³²⁰ Telegram From AmEmbassy Ankara To Secretary State Washington, 27.02.1974, Subject: Amnesty Legislation. **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1974. Confidential. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

yıldan 5 yıla kadar olan 19 ABD vatandaşı salıverilecektir. Kaçakçılık cezalarında 5 yıl indirimine gidilecek ve bu yolla 10 yıllık cezasının yarısını geçirmiş iki ABD vatandaşı salınacaktır. 30 yıl cezası bulunan ABD’li bir mahkûm kefalet şartıyla 8 yılda salıverilecektir. Ömür boyu cezaya çarptırılan 3 Amerikalının ise cezası 24 yıla düşürülecek ve “iyi hal” durumunda 10 yılda özgür olabileceklerdir.³²¹ Fakat 1974’ün ikinci yarısından itibaren gerginleşmeye başlayan Türk Amerikan ilişkileri bu mahkûmların salıverilmesinin önünde engel teşkil oluşturmuştur. Mahkûmların avukatı Prof. Faruk Erdem, 1975 Eylül’ünde TBMM’ye bu mahkûmların tamamen affı için başvuru yaptığını fakat Türkiye-ABD ilişkilerinde yaşanan sorunlar sebebi ile meclisin konuyu gündemine almayabileceğini belirtmektedir.³²²

ABD Ankara Büyükelçiliği ve Amerikan basını Türkiye’de tutuklu bulunan her bir ABD vatandaşının durumunu sürekli olarak isim isim takip etmiştir.³²³ ABD’nin Türkiye’de uyuşturucu ile ilgili suçlardan tutuklu bulunan vatandaşlarını kurtarmak için sarf ettiği çaba açık bir çifte standarttır. ABD Türkiye’yi bir yandan haşhaş kaçakçılığı ile suçlayıp, cezalandırırken diğer yandan kaçakçılıktan yakalanan Amerikalıların, iki ülke arasındaki ilişkileri bozacağı gerekçesiyle, serbest bırakılmasını istemektedir.

ABD bu mahkûmların serbest bırakılmasını isterken zaman zaman Türkiye’yi tehdit etmekten de çekinmemiştir. William Hayes örneğinde, mahkûmun serbest bırakılmasını Türk hükümetinden isteyen ABD Dışişleri Bakanlığı, hapis cezasının çok ağır olduğunu bu durumun Türkiye’nin ABD’deki imajını zedelediğini

---

³²¹ Frederic A. Moritz, “Inside the News” **The Christian Science Monitor**, 16.05.1974, s. 10.

³²² “Three in Turkish Prison”, **The New York Times**, 14.09.1975, s. 29.

³²³ “Turkish Ordeal For 7 Americans”, **The New York Times**, 31.07.1973, s.7.

“A Young Virginian’s Turkish Nightmare”, **The Washington Post, Time Herald**, 09.08.1973, s.A1.

“Turkey Said to Grant Bail to Four American Women”, **The New York Times**, 10.08.1973, s.7.

“Turkey Amnesties Prisoners”, **The Washington Post**, 16.05.1974, s. A32.

Telegram From AmConsul Istanbul to AmEmbassy Ankara Info Secretary State Washington, 16.08.1973, Subject: William Hayes. **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1973. Confidential. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

Telegram From AmEmbassy Ankara To Secretary State Washington, 21.02.1974, Subject: Reported Exclusion of Foreigners From Amnesty. **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1974. Confidential. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

Telegram From AmEmbassy Ankara To Secretary State Washington, 21.03.1974, Subject: Status Report on Amnesty Legislation. **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1974. Confidential. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015) , v. d.

belirtmiştir.³²⁴ Aynı şekilde Adana’da Türk-Amerikan Derneği’ne bağlı bir merkezde uyuşturucu kullanan 27 Amerikalı Adana sıkıyönetim komutanlığı tarafından yakalanmıştır.³²⁵ Dernekten sorumlu olan Amerikalı Barış Gönüllüsü tutuklanmıştır. Bunun üzerine ABD Adana konsolosu Daniel O. Newberry sıkıyönetim komutanı ile konuşarak Amerikalı tutuklunun serbest bırakılmasını sağlamıştır.³²⁶ ABD, Türkiye’den kaçakçılığın önlenmesi istenirken kendi vatandaşları söz konusu olduğunda cezalarının hafifletilmesini istemekten çekinmemiştir.

Türkiye’de bulunan Amerikan vatandaşı kaçakçıların hepsi 12 Eylül sonrasında eve dönmeyi başarmışlardır. 12 Eylülden önce Türkiye’den ayrılan tek mahkûm, İmralı adasından kaçmayı başaran William Hayes’tir.³²⁷ Marmara Denizinde bir adadan kendi imkânları ile kaçmayı başaran bu mahkûm “Midnight Express” isimli, filme de uyarlanan, kitabı ile Türkiye’nin imajını zedelemiştir. Dışişleri Bakanlığı personellerinden Robert S. Dillon, kendisi ile yapılan mülakatta Hayes’in kaçmayı deneyeceğinin bilinmesine rağmen Türklerin bir önlem almayarak firara göz yumduğunu düşündüğünü söylemiştir.³²⁸ Türkiye’de bulunan Amerikan vatandaşı diğer mahkûmların ABD’ye transferi sorunu iki ülke arasında 12 Eylül dönemine kadar varlığını sürdürmüştür.

---

³²⁴ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Robert S. Dillon, 17.05.1999, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004dil06> (Çevrimiçi,26.10.2015)

³²⁵ “27 Amerikalı Esrar İçerken Yakalandı”, **Tercüman**, 18.02.1974, s.1.

³²⁶ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Daniel Oliver Newberry, 01.12.1997, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004new01> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

³²⁷ “Esrar Kaçakçılığından 34 Yıla Hükümlü Amerika’lı İmralı’dan Kaçtı”, **Cumhuriyet**, 23.10.1975, s.5.

New York Times’de yer alan başka bir haber kaçış hikâyesini şöyle anlatmaktadır; William Hayes 2 Ekim 1975, tarihinde güvenlik önlemlerinin son derece sıkı olduğu İmralı Adasından balıkçı teknesiyle 9 saatte Bandırma yakınlarına gelmeyi başarmış, sarı saçlarını siyaha boyattığı için kimse onu tanıyamamış, Bursa’dan otobüsle Yunanistan sınırına gelmiş ve sınırdan yürüyerek geçmiştir. Selanik’e ulaşan Hayes ailesini arayarak kaçmayı başardığını bildirmiştir. Hayes’in kendisine CIA’ın yardım edip etmediğini bilmediği söylemesi de dikkate değerdir. Kaçış hikayesinin tüm detayları için bkz. Pranay Gupte, “L.I. Man Describes Turkish Escape”, **The New York Times**, 26.10.1975, s.25

³²⁸ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Robert S. Dillon, 17.05.1999, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004dil06> (Çevrimiçi,26.10.2015)

D. Kriz Öncesi Kıbrıs

1. Kıbrıs Sorununun Gelişimi

Kıbrıs doğu Akdeniz’de, Türkiye’den 70 km, Suriye’den 100 km, Yunanistan ana karasından 800 km uzaklıkta bulunmaktadır. Sicilya ve Sardinya’dan sonra Akdeniz’de bulunan üçüncü büyük adadır. Kıbrıs Doğu Akdeniz’deki konumunun sağladığı stratejik önemi ile tarih boyunca çatışmalara sahne olmuştur. Adada hüküm süren Mısır, Asur, Pers, Roma, Bizans, Venedik hâkimiyetlerinden sonra Kıbrıs 1571 yılında Osmanlı Devleti yönetimine girmiş ve bu tarihten sonra adada Türkler de yaşamaya başlamıştır. Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının birbirleri ile birleştiği bölgede yer alan bu geniş ada ticari ve siyasi olarak hâkimine büyük ayrıcalıklar sunmaktadır. Bu sebeple Kıbrıs, tarihi boyunca ada dışından uygarlıklarca kontrol altında tutulmak istenmiştir.³²⁹ Dünya politikasını belirleyen büyük devletler ya da bu politikayı etkileme şansı olan orta büyüklükteki devletler Kıbrıs’ın tarihini şekillendirmişlerdir.³³⁰

Kıbrıs’ın Türkiye için önemi ise Doğu Akdeniz güç dengeleri hesaplarından çok daha somuttur. Türkiye’nin ada ile tarihi ve toplumsal bağları oldukça canlıdır. Bunun yanında, Türkiye’ye yalnızca 70 km uzaklıkta yer alan Kıbrıs’ın Türkiye ile zaten köklü sorunları olan bir ülkenin eline geçmesi kabul edilebilir değildir. Batısı Yunanistan’a ait adalarla çevrilen Türkiye’nin güneyinin de Yunanistan’ın eline geçmesi Türkiye’nin güvenliğini tehlikeye düşürecektir.

Türkiye ve Yunanistan arasında Kıbrıs’ta yaşanan çekişme İngiltere’nin adadan çekilmesiyle ortaya çıkmıştır. 1869 yılında Süveyş kanalının açılmasından sonra İngiltere’nin Kıbrıs’a verdiği önem artmış ve 1878 yılında toplanan Berlin Kongresinde Kıbrıs’ın idaresi İngiltere’ye verilmiştir.³³¹ 1878 yılında Osmanlı Devletinin idaresini İngiltere’ye bıraktığı Kıbrıs, I Dünya Savaşı sırasında İngiltere tarafından ilhak edilmiştir. Kıbrıs’ın İngiltere hâkimiyeti altında olduğu dönemde adada yaşayan Rumlar Yunanistan’la birleşme anlamına gelen “Enosis” politikasını

---

³²⁹ Laurence Stern, **The Wrong Horse : The Politics of Intervention and the Failure of American Diplomacy**, Times Book, New York, 1977, s.84.

³³⁰ Müge Vatansever, “ Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.12, Özel Sayı, 2010, s.1487-1530.

³³¹ James Callaghan, **Time and Chance**, Collins, London, 1987, s.331.

takep etmeye başlamışlardır. Bu amaçla 1931 yılında İngiltere'ye karşı ayaklanmışlar fakat başarılı olamamışlardır. Rumların bu mücadelesi 1950'li yıllarının başında Albay Grivas tarafından EOKA'nın kurulması ile organize bir şekilde devam etmiştir. Türkler bu örgüte destek vermemiş ve takep eden süreçte iki toplum arasındaki ilişkiler gittikçe gerginleşmiştir ve toplumlar arasında şiddet olayları görülmeye başlamıştır. Rumların "enosis" ine Türkler de "taksim" tezi ile karşılık vermişlerdir. 1954 yılında Kıbrıs'ta ilk olaylar başlamış, Atina'nın enosis politikası ve Türklere yönelen şiddet Türkiye-Yunanistan ilişkileri üzerinde bir baskı oluşturmaya başlamıştır.

II. Dünya Savaşından sonra İngiltere Kıbrıs'taki doğrudan yönetim politikasından vazgeçerek özerk bir yönetim oluşturmaya çalışmıştır. Aslında bu karar savaş sonrası dönemde eski sömürgecilerin perde arkasına çekildiği "bağımsızlaştırma" (decolonization) sürecinin bir yansımasıdır. Bu sürecin ardından, ada ile tarihi ve kültürel hiç bir bağı olmayan ABD'nin, Kıbrıs'ın kaderini belirleyen en etkili ülke olarak öne çıkması da bunu destekler niteliktedir.

Kıbrıs'ın bağımsızlık sürecinde Rum ve Türk tarafları self-determinasyon konusunda ortak bir karara varamamışlardır. Adada yaşanan çatışmaların artması üzerine 1959 yılında imzalanan Zürih ve Londra protokolleriyle³³² Kıbrıs, anayasası³³³ Türkiye-İngiltere ve Yunanistan tarafından garanti altına alınan bağımsız bir devlet olmuştur. Bu antlaşmalar ile Kıbrıs'ta İngiltere'nin hâkimiyetinde iki askeri üssün kalması kabul edilmiştir. Bu üsler dışında Türkiye ve Yunanistan adada az miktarda askeri güç bulundurabilecektir. Başka bir devlet ile birleşme ya da bölünme açıkça reddedilmiştir. Anlaşmayı ihlal eden bir durum

³³² Bu protokollerin tam metni için bkz., U.S. Congress, Senate, A Study Mission Report to Committee on the Judiciary, **Crisis on Cyprus: 1974**, Committee Print, 93rd Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1974, s.105

³³³ Bu Anayasa şu temeller üzerine oturmaktadır. 1- Birleşme reddedilmiştir 2- Rum Başbakan ve Türk Başbakan Yardımcısı olacaktır. Hem Başbakan hem de Başbakan Yardımcısının Dışişleri, savunma ve iç güvenlik konularında veto hakkı olacaktır. 3- Temsilciler Meclisinin ve Memurların %30 Kıbrıslı Türklerden oluşacaktır 4- Askerlerin %40 Kıbrıslı Türklerden oluşacaktır. 5- Bağımsız Türk ve Rum şehir konseyleri oluşturulacaktır. Bu konseyler kendilerine ait eğitim, din, kültür, vergilendirme konusunda tam bir yasama ve yürütme yetkisine sahip olacaktır. 6- Anayasa maddelerinde bir değişiklik yapmak için her iki toplumun temsilcilerininin 2/3 ünün onayını almak gereklidir. 7- Bunlardan biri ihlal edildiğinde garantör devletler müdahale hakkına sahiptir.

U.S. Congress, Senate, A Study Mission Report to Committee on the Judiciary, **Crisis on Cyprus: 1974**, Committee Print, 93rd Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1974, s.10.

oluşması halinde üç devlet birbirleri ile görüşerek karar almayı taahhüt etmiş olmakla birlikte, her bir devlet antlaşma hükümlerini korumak için tek taraflı müdahale hakkına da sahiptir.

Kıbrıs'ın 16 Ağustos 1960 tarihinde bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmasından kısa bir süre sonra anayasada belirtilen yönetim şeklinin başarıya ulaşamadığı görülmüştür. Bu iki paydaşlı yönetim biçimi Kıbrıs'ta yürümemiş yönetimdeki ikilik Türk ve Rum toplulukları arasındaki ayrışmayı hızlandırmıştır. Kıbrıs'ta Türkler ile Rumlar arasında ortaya çıkan ilk sorunlar devletin önemli organlarında daha çok hak sahibi olma mücadelesinden kaynaklanmıştır. Vergilerin toplanması, kamu hizmetlerine katılım oranlarının belirlenmesi, silahlı kuvvetlerin oluşturulması gibi konular siyasi zeminde çözüme ulaşmayınca tartışma iki toplum arasında şiddete dönüşmüştür.³³⁴ Kıbrıs'taki toplumların kendilerini Türk ve Yunan kimlikleri altında görmeleri soruna Türkiye ve Yunanistan'ın da dâhil etmiştir.³³⁵

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin garantör devletleri tarafından kabul edilen anayasası Kıbrıs'ı iki toplumlu fakat toprak ayırımına dayanmayan bir federatif yapı olarak öngörmüştür. Fakat anayasanın ağırlıklı olarak Rumlara bıraktığı yönetim zamanla Türklerin anayasal haklarını kısıtlamaya başlamıştır. Makarios, anayasa mahkemesinin Türkler lehine verdiği bir kararı uygulamamış ve 1963 Ağustos'unda anayasada Türklerin haklarını kısıtlayan bir takım değişiklikler yapmak istemiştir. Bunu başaramayan Rum yönetimi Türklere karşı şiddet eylemlerine girişmiştir. Kıbrıs'ta bulunan Türk yöneticiler silah zoruyla görevinden uzaklaştırılmış, Türk milletvekillerinin meclise girmesine Rumlar izin vermemiştir.

5 Aralık 1963 tarihinde, Başkan Makarios garantör devletlere gönderdiği mesajında %70 Rum, %30 Türk olarak belirlenmiş kamu hizmetini dağılımını kaldırdığını ve şu ana kadar ayrı olan belediye meclislerinin birleştirildiğini bildirmiştir. Yönetimi oluşturan bütün anayasal ve yasal kurumlar ortadan kaldırılmış böylece Londra-Zürich antlaşmalarına göre kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti fiilen son bulmuştur. 1960 antlaşmalarının tek taraflı feshi anlamına gelen bu gelişmelerden

---

³³⁴ Füsun Türkmen, **Kırılğan İttifaktan "Model Ortaklığa" Türkiye-ABD İlişkileri**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s.98.

³³⁵ Şükrü Sina Gürel, **Tarihsel Boyut içinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1993, s. 53.

sonra, 25 Aralık tarihinde 300 kadar Kıbrıslı Türk'ün katledildiği bir saldırı gerçekleştirmişlerdir.³³⁶ Enosis yönündeki bu adımlar ve adada yapılan katliamlar sonrasında Türkiye Yunanistan ve İngiltere'ye Rumların bu katliamlarını durdurması için çağrı yapmıştır.

Londra-Zürih antlaşmalarına göre garantör devletler anayasanın ihlali durumunda birlikte müdahale edemezse, tek başlarına da müdahale hakkına sahiptirler. Türkiye buna dayanarak Lefkoşe üzerinde jetlerini uçurmaya başlamış ve bir tehdit unsuru olarak Türk donanması Akdeniz'de toplanmaya başlamıştır. Aynı zamanda diplomatik girişimlerde de bulunan Türkiye Batılı müttefiklerine adadaki duruma müdahale etmeleri için çağrıda bulunmuştur. Kıbrıs'taki olayların devam etmesi üzerine Türkiye 13 Mart 1964'te Makarios'a bir ultimatoma vererek Türklere karşı yürütülen eylemlere son verilmediği takdirde Türkiye'nin tek taraflı olarak müdahale edeceğini söylemiştir.³³⁷ TBMM, 16 Mart tarihinde İnönü'ye Kıbrıs'ta asker kullanma yetkisini vererek ABD'nin Yunanistan'a baskı uygulamasını sağlamaya çalışmıştır.³³⁸ Kıbrıs'ta uluslararası bir destek sağlayamayan Türkiye, ABD ve NATO'yu konuya kayıtsız kaldıkları için eleştirmiş, İnönü Times'a verdiği bir demeçte "*İttifak içinde sorumluluk sahibi Amerika'nın liderliğine güvendim. Şimdi de cezasını ödüyorum*" demiştir.³³⁹

27 Mart'ta adaya gelen Birleşmiş Milletler Barış Gücü problemi çözemediği gibi adadaki şiddet olayları da artarak devam etmiştir. Türkiye 1964 Nisan'ında Kıbrıs'ta federatif bir devlet kurulmasını, adanın %62 Rum, %38 Türk bölgesi olarak bölünmesini teklif etmiştir. Makarios'un bu teklifi reddi üzerine Türkiye müdahale tarihini 4 Haziran 1964 olarak kesinleştirmiştir. Bunu takiben gelen Johnson

---

³³⁶ Alev Seler, **Turkey and United States, Allies of a Kind**, Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1991. s.27-29.

³³⁷ "Makarios'a Verdiğimiz Sürenin Bitimine 24 Saat Kaldı", **Vatan Gazetesi**, 13.03.1964 (Aktaran Zuhul Altunbaş, **Tarih Çalışmalarına Kaynak Olarak Vatan Gazetesi'nde Kıbrıs Sorunu (1954-1974)**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 2010, s. 497.)

³³⁸ "Hükümetimiz Makarios ve Yunanistan Üstünde Amerika'nın Tesirini Arttırmasını İstedi", **Vatan Gazetesi**, 05.06.1964, (Aktaran Zuhul Altunbaş, **Tarih Çalışmalarına Kaynak Olarak Vatan Gazetesi'nde Kıbrıs Sorunu (1954-1974)**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 2010, s. 501.)

³³⁹ Bostanoğlu, **A.g.e.**, s. 441-442.

mektubu Türkiye'yi Kıbrıs'a müdahaleden vazgeçirdiği gibi Türkiye'nin ABD ile olan müttefiklik ilişkilerini de gözden geçirmek zorunda bırakmıştır.³⁴⁰

1964 Krizinin bir benzeri de 1967 yılının sonlarında yaşanmıştır. Nisan 1967'de Yunanistan'da yönetimi ele geçiren albaylar cuntası "enosis"i gerçekleştirme çabalarına hız vermiştir. Eş zamanlı olarak 15 Kasım 1967 tarihinde Albay Grivas'ın örgütlediği Rum Milli Muhafızları Türklerin toplu olarak yaşadıkları Boğaziçi ve Geçitkale köylerine doğru harekete geçmişlerdir.³⁴¹ Enosis'in önündeki engel olan Türk varlığını imhayı amaçlayan bu teşebbüs sonrası TBMM Türk hükümetine Kıbrıs'a müdahale yetkisi vermiştir. Türkiye müdahaleden vazgeçmek için Grivas'ın adadan ayrılmasını ve Yunanistan'ın silahlı kuvvetlerinin adadan çekilmesini istemiştir. 1964 Krizinden farklı olarak ABD bu sefer Türkiye'nin yanında olmuş³⁴² ve Rum generalleri Türkiye'nin isteklerini yapmaya zorlamıştır.³⁴³

1967 Krizini takip eden süreçte Kıbrıs'ta barış için toplumlar arası görüşmeler başlamıştır. 1974 krizine kadar olan süreçte görüşmeler ara ara kesilmekle birlikte devam etmiştir. Bu süreçte ABD sorunun diplomatik yollarla çözülmesi yönünde destek vermiştir. 1967 krizinden 1974 krizine kadar olan süreçte Kıbrıs sorununda ortaya konulması gereken ilk tespit Makarios'un bu dönemde sorunun çözümüne dair daha ılımlı politikalar takip etmeye başladığıdır. Buna paralel olarak Atina'daki askeri cunta ve bu cunta ile aynı fikirde olan Kıbrıslı aşırı sağ görüşlü Rumlar

---

³⁴⁰ ABD'nin 1963-1964 krizleri süresince izlediği politikalar hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Fazıl Can Korkut, **A Comparative Case Analysis of U.S. Crisis Diplomacy : Cyprus 1963-1964 and 1974**, The University of Alberta Yayınlanmamış Doktora Tezi, Alberta, 1987.

³⁴¹ Laurence Stern, **The Wrong Horse : The Politics of Intervention and the Failure of American Diplomacy**, Times Book, New York, 1977, s.85.

³⁴² ABD Dışişleri Bakanlığı Türkiye ile ortak olarak 5 noktalık bir öneriyi Rum tarafına sunmuştur. Buna göre; 1- Türkiye Kıbrıs'ın bütünlüğüne olan bağlılığını tekrar edecek. 2- Londra ve Zürih antlaşmalarında belirlenen sayının dışındaki tüm Türk ve Yunan kuvvetleri adadan çekilecek. 3-Adada bulunan BM Barış gücünün yetkileri arttırılacak, silahlı kuvvetlerin çekilme sürecinin denetimi ve milislere dağıtılmış silahların toplanmasında sorumlu olacaktır. 4-Boğaziçi ve Geçitkale mağduru Türklere tazminat ödenecektir. 5- Kıbrıs Türk toplumunun güvenliğinin sağlanması için özel önlemler alınacaktır. (Parker T. Hart, **Two NATO Allies at the Threshold of War**, Duke University Press, London, 1990, s. 60)

³⁴³ U.S. Congress, Senate, A Study Mission Report to Committee on the Judiciary, **Crisis on Cyprus: 1974**, Committee Print, 93rd Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1974, s.11.

Telegram From the Department of State to the Embassy in Greece, 24.11.1971, **FRUS 1969-1976**, C.29, s.942.

Makarios'un enosis fikrinden vazgeçtiğini belirtmeye başlamışlardır.³⁴⁴ Makarios ise bu süreçte “enosis” yanlısı olduğunu belirtse de toplumlar arası uzlaşmanın adada hâkimiyetini sürdürmek için gerekli görmektedir. Rumlar arasındaki bu görüş ayrılıkları 1971 yılında “enosis” kahramanı Grivas'ın Kıbrıs'a dönerek EOKA-B'yi kurmasıyla bir mücadeleye dönüşmüştür.³⁴⁵ Atina cuntası tarafından desteklenen EOKA-B³⁴⁶ Makarios'u devirerek Kıbrıs'ı Yunanistan ile birleştirmeyi amaçlamıştır.³⁴⁷

Adadaki Rumlar arasında iç çatışma artarken, Türkler 1970 Temmuz'unda yapılan seçimden sonra Kıbrıs Türk Geçici Yönetimi altında kendilerini yönetmeye başlamışlardır. Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde sorumlu olan memurları, polisleri, mahkemeleri ve meclisleri bulunmaktadır.³⁴⁸

1970'li yıllarda Kıbrıs'ta refah düzeyi gözle görülebilir bir şekilde artmıştır. Ekonomi iyi gitmekte ve hayat standartları yıldan yıla yükselmektedir. 1973 yılında kişi başına düşen gelir 1,313 dolara yükselmiştir.³⁴⁹ Bu gelir düzeyi ile Kıbrıs Asya, Afrika ve Güney Amerika ülkelerinden daha iyi durumdadır. Dış politikada da SSCB ile iyi ilişkiler kurmuş, Bağlantısızlar hareketine katılmıştır. Değişen şartlar altında Makarios bir Yunanistan valisi olmaksızın bağımsız bir devletin başkanı olmayı tercih etmiş olmalı ki enosis fikrinden vazgeçmiştir. 1972 Ağustos'unda Makarios Yunanistan ve Kıbrıs'ın birleşmesinin mümkün olmadığını belirtmektedir. Geçmiş yıllarda denenen bu girişimin kanlı sonuçları olduğunu ve Kıbrıs'ı bölünmenin

---

³⁴⁴Laurence Stern, **The Wrong Horse : The Politics of Intervention and the Failure of American Diplomacy**, Times Book, New York, 1977, s.78.

Laurence Stern, “Bitter Lessons: How We Failed in Cyprus”, **Foreign Policy**, S.19 (Summer 1975), s.38.

³⁴⁵ Stern, **a.g.e.**, s.88.

³⁴⁶ 1950 yılında Grivas tarafından kurulan EOKA örgütünün devamı olarak 1971 yılında yeniden Kıbrıs'a dönen Grivas tarafından 1971 yılında kurulan “enosis” yanlısı örgüt.

³⁴⁷ Laurence Stern, **a.g.e.**, s.78.

³⁴⁸ Telegram From AmEmbassy Nicosia to Secretary State Washington , 17.04.1971, Subject : A Turk Cypriot State Within State . **National Archives**, RG 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 2223, Dosya POL 1 CYP. Confidential.

³⁴⁹ U.S. Congress, Senate, A Study Mission Report to Committee on the Judiciary, **Crisis on Cyprus: 1974**, Committee Print, 93rd Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1974, s.9.

eşiğine getirdiğini belirtmektedir.³⁵⁰ Makarios'un bu görüşleri 1974 Temmuzuna kadar kendisine karşı girişilen bir dizi suikastla sonuçlanmıştır.

2. Kıbrıs'ın ABD Açısından Önemi

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra hazırlanan Ulusal Güvenlik raporunda adanın ABD açısından önemine değinilmiştir. Kıbrıs'ın ABD açısından önemi Doğu Akdeniz'deki NATO yapılanmasının sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi ile ilişkilidir.³⁵¹ 1959 yılının başında yapılan Londra ve Zürih antlaşmaları ile Kıbrıs adada yaşayan her iki topluma da temsil hakkı tanıyan bir yönetime geçmiştir. Adada yaşayan toplumlar arası çatışmaya son vereceği ve dolayısıyla muhtemel bir Türk-Yunan karşılaşmasını önleyeceği umuduyla ABD Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasını kendi menfaatlerine uygun görmüştür.³⁵²

Kıbrıs Doğu Akdeniz'e yakınlığı sebebiyle ABD açısından stratejik öneme de sahiptir. ABD İngiltere'nin üslerini kullanarak Ön Asya'daki gelişmelere müdahil olabilecek, Adana'da bulunan ABD üssüne ihtiyaç olması durumunda Kıbrıs vasıtasıyla lojistik destek sağlayabilecektir.³⁵³ Kıbrıs'ta İngiltere'nin egemenliği altında olan Akrotiri ve Dhekelia askeri üsleri ada topraklarının %3'ünü oluşturmakta ve R.A.F'in dünyadaki en büyük askeri üssü olma özelliğini taşımaktadır. Adada nükleer savaş durumunda kullanılacak Vulcan stratejik bombardıman uçaklarının bulunması SSCB'nin güneye yapabileceği bir saldırıda hayati öneme sahip olacaktır.³⁵⁴ İngiliz askeri üsleri dışında ABD'nin de Kıbrıs'ta bazı tesisleri bulunmaktadır. ABD Ön Asya'da yer alan resmi kurumlarıyla iletişimini adada yer alan radyo yayın istasyonları aracılığıyla sağlamaktadır.³⁵⁵

---

³⁵⁰ Les Payne, "Makarios Gives Upon Greek Tie", **The Washington Post, Times Herald**, 17.08.1972, s.G6.

³⁵¹ National Security Council Report, 09.02.1960, **FRUS 1958-1960**, C.10, s.819.

³⁵² **A.y.**

³⁵³ National Security Council Report, 09.02.1960, **FRUS 1958-1960**, C.10, s.820.

³⁵⁴ Fazıl Can Korkut, **A Comparative Case Analysis of U.S. Crisis Diplomacy : Cyprus 1963-1964 and 1974**, University of Alberta, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1987, s.6

³⁵⁵ Dan Morgen, "Greek Pressure on Cyprus Comes as Surprise to U.S.", **The Washington Post, Times Herald**, 22.02.1972, s. A14.

Bunun dışında ABD'ye bağlı dinleme istasyonları aracılığıyla bölgede diğer devletler tarafından yapılan radyo yayınları istihbarat amaçlı dinlenilmektedir.³⁵⁶

Adanın mevcut önemine ileri de ortaya çıkabilecek potansiyel önemi de eklenince Kıbrıs ABD tarafından sürekli olarak denetim altında tutulmak istenmiştir. Bu amaçla ABD Kıbrıs'taki varlığını arttırmayı amaçlamıştır. İngiltere 1974 başında finansal zorluklar sebebi ile Akrotiri ve Dhekelia'da bulunan üslerdeki faaliyetlerini azaltmaya başlamıştır.³⁵⁷ 1975 Temmuz'una gelindiğinde Kıbrıs'ta sadece 6 İngiliz uçağı kalmıştır. Daha önce Adada bulunan Vulcan bombardıman uçakları, Hercules nakliye uçakları ve helikopterler İngiltere tarafından geri çekilmiştir.³⁵⁸ Bu geri çekilmenin ABD ile ortak alınan bir karar olup olmadığı bilinmemekle birlikte ABD'nin Kıbrıs'taki varlığı 1970'li yılların başından itibaren artış göstermiştir.³⁵⁹ ABD Akrotiri'den kalkan U2 uçakları ile Arap-İsrail birliklerinin hareketlerini takip etmiştir. İngiltere-ABD arasında kararlaştırılan, kamuoyuna açıklanmayan bu durum 4 Amerikan Hava kuvvetleri personelin Kıbrıs polisi tarafından Lefkoşe'de tutuklanması ile tesadüfi olarak duyulmuştur.³⁶⁰

Güvenlik, stratejik önem gibi konuların dışında Kıbrıs'ta ABD'nin ekonomik açıdan da menfaatleri bulunmaktadır. Bu sebeple Kıbrıs'ın siyaseten istikrarlı olması ABD için önem taşımaktadır. Bir Amerikan şirketi olan Cyprus Mines Corporation adada yer alan en büyük şirkettir. Bu şirket tek başına adanın vergi gelirlerinin yaklaşık %20'sini sağlamaktadır.³⁶¹ Bunun dışında Cyprus Chrome Company, Forest Oil Company gibi Amerikan şirketleri Kıbrıs'ta madencilik üzerine yoğunlaşmış ticari faaliyetlerini sürdürmektedir.³⁶²

ABD yukarıda bahsedilen askeri, ekonomik ve stratejik çıkarlarını korumak için Kıbrıs'ta yürüteceği politikalara belli başlı amaçlar belirlemiştir. Bu amaçlar daha sonraki kriz dönemlerinde ABD'nin politikasını anlamaya yardımcı olacak

---

³⁵⁶ National Security Council Report,09.02.1960 **FRUS 1958-1960**, C.10, s.820.

³⁵⁷ "Bases fo Change", **The Guardian**, 25.11.1975, s.11.

³⁵⁸ John Hooper, "Strength Reduced", **The Guardian**, 10.06.1975, s. 2.

³⁵⁹ Jesse W. Levis, **The Strategic Balance in The Mediterranean**, American Enterprise Institute, Washington, 1976, s.32.

³⁶⁰ "Cyprus Seen Base for U.S. Spy Planes", **The Washington Post**, 28.02.1975, s. A12.

³⁶¹ National Security Council Report,09.02.1960 **FRUS 1958-1960**, C.10, s.820.

³⁶² National Security Council Report,09.02.1960 **FRUS 1958-1960**, C.10, s.820.

anahtar niteliğindedir. ABD'nin Kıbrıs'ta yürüteceği politikaya ilişkin bazı önemli noktalar şöyledir;

- Türkiye-İngiltere-Yunanistan tarafından desteklenmiş istikrarlı bir Kıbrıs komünizme karşı daha dirençli olacaktır.
- ABD'nin Kıbrıs'ta yer alan iletişim faaliyetleri devam etmelidir.
- Kıbrıs siyasal istikrara eşlik eden ekonomik gelişme ile Batı yanlısı ve demokratik kalmalıdır. Bu aynı zamanda özgür dünyanın çıkarlarını koruyacaktır.
- Türk ve Rum toplumlar arasında bölünmeye sebep olacak her türlü öneriden uzak durulmalıdır.
- Kıbrıs'ın NATO'ya üye olması için ABD tarafından harekete geçilmemeli, ancak Ada'dan gelecek böyle bir talep durumunda cevap verilmelidir.
- Kıbrıs Hükümeti sağlam ekonomik politikalar izlemesi için teşvik edilmeli, böylece yabancı sermaye adaya çekilmelidir.
- Kıbrıs Hükümeti Sino-Sovyet Bloğu ile ekonomik bağlar kurmaktan uzak tutulmalıdır.
- Kıbrıs'ta bulunan anti-komünist sendikalar desteklenmeli, Kıbrıs Komünist Parti'sinin yeniden yasaklanması teşvik edilmelidir.³⁶³

Bahsedilen bu amaçlar Kıbrıs'ın öneminin asıl olarak “soğuk savaş” terminolojisi içinde değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. ABD'nin öncelikli amacının adada yaşayan toplumların özgürlük ve huzurunun sağlanmasından ziyade Sovyetler Birliği'nin çevrelenmesi olduğu görülmektedir. Diğer bir ifade ile Kıbrıs'ın Ön Asya'ya “sıçrama taşı” olarak Sovyetler Birliği tarafından kullanılma ihtimali ABD'nin Kıbrıs politikasına şekil veren temel faktördür. ABD bu sebeple Makarios'un Kıbrıslı komünistlere gösterdiği hoşgörüyü, bağlantısızlık politikasını ve SSCB ile yakın ilişkiler kurmasını tasvip etmemektedir.³⁶⁴ Kıbrıs'ın Akdeniz'de bir Sovyet uydusu olma ihtimaline karşı ABD sürekli olarak Kıbrıs üzerinde aktif bir politika izlemiştir.

Kıbrıs Soğuk Savaş operasyonlarında etkili olarak kullanılabilir bir konuma sahiptir. Akdeniz'de yer alan bu ada “batırılmaz bir uçak gemisi” gibidir.³⁶⁵

³⁶³ ABD'nin Kıbrıs ile ilgili olarak ulusal güvenlik raporunda belirlediği amaçların tamamı için bkz. National Security Council Report,09.02.1960 **FRUS 1958-1960**, C.10, s.825-828.

³⁶⁴ Altan Aktaş, **1964 ve 1967 Kıbrıs Krizleri Sırasında ABD'nin Kıbrıs Politikaları**, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009,s.40.

³⁶⁵ Richard J. Aldrich, **The Hidden Hand: Britain, America, and the Cold War Secret Intelligence**, Overlook Press, New York, 2001, .s 567-568.
Akın Simav, **Turan Güneş'in Siyasal Kavgaları**, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2009, s.235.

SSCB'ye Libya'da bulunan üslerden 1500 km daha yakındır ve olası bir saldırıda anakaraya göre daha kolay savunulacaktır. Kıbrıs'ın stratejik konumu sayesinde sağladığı bu avantajlar ABD'nin adayı sürekli olarak kontrolü altında tutmasını gerektirmiştir. Bu sebeple ABD 1963-1964 ve 1967 krizleri süresince Batı kampının lideri, İngiltere'nin mirasçısı olarak Kıbrıs'ta aktif ve önemli bir rol üstlenmiştir. Yüksek rütbeli Amerikan diplomatları George Ball ve Cyrus Vance iki NATO müttefiki arasındaki savaşı önlemek için yoğun çaba sarf etmişlerdir. 1964 yılında Türkiye sert bir dille uyarılarak ABD'nin Kıbrıs'a karşı yapılacak bir harekâtı kabul etmeyeceği bildirilmiştir. 1967 yılında ise ABD Rum generalleri adadan çekilmeye zorlamış ve Rumlara diplomatik bir mağlubiyet yaşatmıştır.³⁶⁶

ABD Kıbrıs'ta istihbarat faaliyetleri yürüten küçük tesisleri dışında varlık buldurmasa da, Kıbrıs üç kıtanın kesiştiği yerdeki stratejik konumu ile ABD için hep önemli olmuştur. Kıbrıs'ın, Türkiye'nin ya da Yunanistan'ın olması veya iki devlet arasında bölünmüş olması ABD açısından önemli değildir. Sorunu ABD için önemli kılan bu adanın müttefik devletler kontrolünde ve istikrarlı olmasıdır. NATO'nun Güneydoğu kanadını oluşturan iki önemli ülkenin bu sebeple savaşın eşiğine gelmesi hem adaya hem de NATO'nun bölgedeki etkinliğine zarar vereceğinden ABD sorunda aktif olarak yer almıştır.

3. 1971-1974 Döneminde ABD'nin Kıbrıs Sorununa

Yaklaşımı

1971 yılından Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale ettiği 1974 Temmuzuna kadar olan dönemde Kıbrıs sorunu Türk-Amerikan ilişkilerinde dış politika açısından belirleyici olmamıştır. Daha önceki başlıklarda ele alınan Haşhaş Sorunu ve Türkiye'deki Amerikan karşıtlığı bu döneme ikili ilişkilere damgasını vuran temel sorunlar olmuştur. Aynı şekilde Kıbrıs sorunu ABD Dışişleri Bakanlığının ajandasında olmasına rağmen daha öncelikli sorunlar gündemi meşgul etmektedir. SSCB ile sürdürülen ilişkiler, Watergate skandalı, Yom Kippur Savaşı, petrol krizi, Şili'deki komünist yönetim Dışişleri Bakanlığının ilgilendiği daha öncelikli

---

³⁶⁶ U.S. Congress, Senate, A Staff Report of the Committee on the Judiciary, **Crisis on Cyprus: 1975**, Committee Print, 94th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1975, s. 7.

sorunlardır. 1969-1974 yılları arasında ABD'nin Atina Büyükelçiliği görevini yürütmüş olan Henry Tasca bu süreç içinde ABD'nin yürüttüğü politikanın Kıbrıs'ta bağımsız yönetimin sürdürülmesi ve mevcut durumun korunması olduğunu belirtmiştir.³⁶⁷

Diğer yandan, 1974 krizine kadar olan dönemde ABD'nin Kıbrıs'ta Makarios yönetimine son vermeyi amaçladığı bu sebeple gelişmelere seyirci kaldığı ileri sürülen bir diğer görüştür.³⁶⁸ Makarios'un Kıbrıs'ın Komünist Partisi AKEL tarafından destekleniyor olması, Bağlantısızlar hareketi içinde olması ve SSCB ile iyi ilişkiler kurması ABD'nin Makarios ile ilişkilerinde temkinli olmak zorunda bırakmıştır. Makarios'un ABD hegemonya sisteminin dışında hareket etmesi Kissinger için Kıbrıs Cumhurbaşkanlığından kaldırılması için yeterli gerekçeleri sağlamıştır.³⁶⁹ Bu iddiaları destekleyecek belgelere ulaşmak mümkün olmadıysa da ABD'nin CIA vasıtasıyla Atina cuntası ile yakın ilişkiler kurduğu resmi raporlara da yansımaktadır.³⁷⁰ ABD desteği, Avrupa ülkeleri ve Yunanistan dışında yaşayan Rumlar tarafından sürekli olarak eleştirilen Atina cuntasının ayakta kalmasının tek sebebidir.³⁷¹ Cunta tarafından belirlenen Yunanistan dış politikasının amacı ise Kıbrıs'ta Makarios'u tasfiye ederek enosisi gerçekleştirmektir.

Dışişleri Bakanı Kissinger “*Makarios'a karşı bir darbe yapılacağı belli değildi.*”³⁷² demesine rağmen, 1972 gibi erken bir tarihte Kıbrıs'a bir Yunan müdahalesi olabileceği ve bunun sonucunda Atina'ya daha yakın bir hükümetin

---

³⁶⁷ Testimony by Henry Tasca, U.S. Congress, House Intelligence Agencies and Activities Committee Proceedings, 94th, 1st Session, 1975 (Aktaran Fazıl Can Korkut, **A Comparative Case Analysis of U.S. Crisis Diplomacy: Cyprus, 1963-1964 and 1974**, The University of Alberta Yayınlanmamış Doktora Tezi, Alberta, 1987, s.167)

³⁶⁸ Stern, **a.g.e.**, s.91.

Christopher Hitchens , **Cyprus**, Quartet Books Limited, New York, 1984, s.80

³⁶⁹ Stern, **a.g.e.**, s.91.

³⁷⁰ U.S. Congress, Senate, A Staff Report of the Committee on the Judiciary, **Crisis on Cyprus: 1975**, Committee Print, 94th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1975, s. 9
U.S. Congress, House, Committee on Foreign Affairs, **Congressional-Executive Relations and the Turkish Arms Embargo**, Committee Print, 97th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1981, s.10.

³⁷¹ Türkiye'nin Kıbrıs'a başarılı bir şekilde müdahale etmesinin hemen ardından ABD Atina cuntasına olan desteğine son vermiş ve Yunanistan'da yine ABD destekli sivil bir hükümet kurulmuştur.

³⁷² U.S. Congress, Senate, A Staff Report of the Committee on the Judiciary, **Crisis on Cyprus: 1975**, Committee Print, 94th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1975, s. 9.

Kıbrıs'ta iktidarı ele alacağı kendisine belirtilmiştir.³⁷³ 1974 yılı başında Kıbrıs'ın ABD Büyükelçisi Nikos Dimitriu ABD Dışişleri Bakanlığına giderek Makarios'un devirmek için EOKA-B'nin harekete geçtiğini bildirmiştir.³⁷⁴ Buna rağmen ABD'nin Kıbrıs politikası topluluklar arası görüşmelerin sürdürülmesi olarak kalmış ve geçen süreç Kıbrıs'ta Makarios'un devrilmesine sebep olmuştur.

ABD Kıbrıs elçisi Popper, 1971 Şubat'ında Washington'a çektiği telgrafta Makarios'un amacının adadaki mevcut yapıyı sorunlarına rağmen sürdürmek olduğunu belirtmektedir. Popper'a göre Makarios toplumlar arası görüşmeleri uzun bir zaman dilimine yayarak bu süreç içinde Kıbrıs'taki kontrolünü arttırmayı amaçlamaktadır.³⁷⁵ Makarios söylem olarak enosisi savunsa da izlediği politikaya bakıldığında gerçek amacının bu olmadığı görülmektedir. 1970'li yılların başından itibaren Makarios çözümün topluluklar arası görüşme yoluyla sağlanabileceğini belirtmiştir. Bu süreç içinde Türk-Rum toplumları arasındaki ilişkiler yumuşamaya başlamış ve Kıbrıs halkı olarak yeniden var olma umudu yayılmıştır.³⁷⁶ Makarios'un adada yaşayan Türklerle ilişkileri normalleşirken enosis taraftarı Grivas ve Atina Cuntası ile olan ilişkileri gittikçe bozulmaktadır.

ABD ise bu dönemde Kıbrıs konusunda ön planda olan aktörlerden biri olarak görülmek istememektedir. Bu sebeple izlediği politika adada yaşanan gelişmelerin takip edilmesi ve Ankara-Atina arasında görüşmelerin olumlu bir hava içerisinde sürdürülmesidir.³⁷⁷ Kıbrıs konusunda tarafların uzlaşması Yunanistan ile Türkiye'nin karşı karşıya gelme tehlikesini ortadan kaldıracak ve böylece ABD'nin Doğu Akdeniz'deki güçlü konumu garanti altına alınmış olacaktır.³⁷⁸ Bu sebeple 1971 yılı sonunda adada toplumlar arası barış görüşmelerinin kesilmesi sonrasında ABD diplomatik yollarla konuya müdahil olmuş ve Yunanistan, Türkiye ve Birleşmiş

---

³⁷³ Minutes of the Washington Special Actions Group Meeting , 14.02.1972, **FRUS 1969-1976**, C.29, s.986.

³⁷⁴ Stern, **a.g.e.**, s.94.

³⁷⁵ Telegram From the Embassy in Cyprus to the Department of State, 06.02.1971, **FRUS 1969-1976**, C.29, s. 886.

³⁷⁶ Hitchens, **a.g.e.**, s.86.

³⁷⁷ Memorandum From the Executive Secretary of the Department of State to the President's Assistant for National Security Affairs, 18.03.1970, **FRUS 1969-1976**, C.29, s. 872.

Information Memorandum From the Assistant Secretary of State for Near Eastern and South Asian Affairs (Sisco) to the Under Secretary of State (Irwin),10.06.1971, **FRUS 1969-1976**, C.29, s.903.

³⁷⁸ Telegram From the Department of State to the Embassy in Greece, 27.04.1971, **FRUS 1969-1976**, C.29, s. 892.

Milletlerden temsilcilerin katılımıyla görüşmelere yeniden başlanılmasını sağlamıştır.³⁷⁹

Türkiye-Yunanistan arasında Kıbrıs sebebi ile bir çatışmaya meydan verilmemesi ABD'nin temel politikasıdır. Fakat ABD bu politikayı etkili bir şekilde sürdürebilecek araçlardan yoksundur. Bunun iki temel sebebi vardır. İlk olarak Makarios Kıbrıs'ta ABD'nin ya da NATO'nun arabuluculuğunu istememektedir. İkinci sebep ise ABD'nin Kıbrıs sebebi ile iki müttefiki arasında kalmak istememesidir. ABD'nin "taksim"i ya da "enosis" i desteklemesi taraflardan birini kaybı anlamına gelecektir.³⁸⁰ Aynı şekilde hem Kıbrıs'ı hem Yunanistan'ı hem de Türkiye'yi memnun edecek bir barışın tesis edilme ihtimali de yoktur. Bu sebeple ABD Birleşmiş Milletleri ve bazı Avrupalı devletleri Kıbrıs konusunda arabulucu olarak kullanmayı uygun görmüştür.³⁸¹ ABD Kıbrıs konusunda atacağı adımların tüm taraflarca eleştirileceğini düşünmekte ve bu adımları sonuçsuz kalacak çabalar olarak değerlendirmektedir. ABD Dışişleri Bakanlığı ancak görüşmelerin sona erip, adada yaşayan iki toplumun birbirleri ile çatışmaya gireceği kertede soruna aktif bir şekilde müdahil olunması gerektiğini düşünmektedirler.³⁸²

1971-1974 arası döneme ABD'nin Kıbrıs sorununda başlıca ilgilendiği konu Atina cuntası ile Makarios arasındaki ilişkiler olmuştur. Bu süreçte adada yaşayan Türk ve Rum toplulukları arasındaki çatışmalar, bir güven ortamında olmasa bile, yerini barış görüşmelerine bırakmış ve taraflar görüşmelerin sonucunu beklemeye başlamıştır. Türk ve Rum çatışmasının durduğu bu döneme Rumların kendi iç çekişmeleri damgasını vurmuştur.

Rumlar arasındaki bu çekişme sıcak bir çatışmaya dönüşmese de dönemin şartlarına uygun olarak bir "soğuk savaş" niteliğindedir. Adada Yunan Cuntası tarafından desteklenen "enosis" yanlısı Rumlar ve Makarios destekçileri arasında tam bir güvensizlik ortamı mevcuttur. Bu ortamda her iki tarafta bir silahlanma çabasına

---

³⁷⁹ Study Prepared by the Interdepartmental Group for Near East and South Asia, 06.05.1974, **FRUS 1969-1976**, C.30, s.266.

³⁸⁰ Minutes of the Senior Review Meeting, 11.08.1971, **FRUS 1969-1976**, C.29, s. 911-915.

³⁸¹ Action Memorandum From the Assistant secretary of State for Near Eastern and South Asian Affairs (Sisco) to Secretary of State Rogers, 01.09.1971, **FRUS 1969-1976**, C.29, s. 919 .

³⁸² Action Memorandum From the Assistant Secretary of State for Near Eastern and South Asian Affairs (Sisco) to Secretary of State Rogers, 01.09.1971, **FRUS 1969-1976**, C.29, s.922.

girmiş, Grivas yanlıları Atina'dan silah sağlarken Makarios ise Çekoslovakya gibi Varşova paktı ülkelerinden silah almıştır. 10 Şubat 1972 tarihinde Yunan hükümeti Makarios'un Çekoslovakya'dan aldığı silahları sebep göstererek Kıbrıs'a ultimatoma göndermiştir.³⁸³ Bu ultimatoda Yunanistan'ın Makarios'tan iki talebi vardır. Bunlardan ilki Çekoslovakya'dan alınan 1,3 milyon dolar değerindeki silahların adadaki Birleşmiş Milletler birliklerine teslim edilmesi, ikincisi ise içinde kendisinin olmadığı bir hükümet kurulması yani Makarios'un istifasıdır.³⁸⁴ Aslında bu taleplerin ikisi de aynı amaca hizmet etmektedir bu da "enosis"tir.

Cuntanın Başpiskopos Makarios'u devirme çabası ABD'nin konu ile ilgilenmesine sebep olmuştur. 1971 yılında Atina cuntasının desteği ile Kıbrıs'a dönen Grivas Makarios'u devirmek için sadece darbe planları kurmakla kalmayıp bir dizi suikast tertiplemiştir. Makarios adada kendisine yönelen bu silahlı tehdide karşı gerektiğinde mücadele etmek amacıyla silahlanmıştır.³⁸⁵ Yunanistan'ın Makarios'tan talebi aslında mücadeleyi bırakıp Kıbrıs'ı kendisine teslim etmesi amacını taşımaktadır. Fakat bu konuda sorunun Kıbrıs ile Yunanistan arasında olduğu gibi, Kissinger'in de düştüğü, basit bir hataya düşmemek lazımdır.³⁸⁶ Kıbrıs'ta yaşanacak bir çatışma ABD'ye çok da dolaylı olmayan iki farklı kanaldan ulaşacaktır.

Bunlardan ilki NATO'nun Güneydoğu kanadını tehdit eden Türk-Yunan çatışması ihtimalidir. Yunanistan'ın Makarios yerine düşündüğü isim EOKA-B'nin lideri Albay Grivas'tır. Yunanistan tarafından desteklenen açık bir "enosis" taraftarının ada yönetimini darbe ile ele geçirmesi Türkiye'nin müdahalesini kaçınılmaz kılacaktır. Hem Yunanistan hem Türkiye bu savaş tehlikesinin bilincinde olarak diplomasi de ellerini kuvvetlendirecek silahlar edinmeye çalışmaktadır. Yunanistan ABD'den her biri 5 milyon dolar olan, gerektiğinde Kıbrıs'ta

---

³⁸³ Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State, 10.02.1972, **FRUS 1969-1976**, C.29, s.966.

³⁸⁴ "Yunanistan Kıbrıs'ta Yeni Bir Hükümet Kurulmasını İstiyor", 14.02.1972, Vatan Gazetesi (Aktaran Zuhal Altunbaş, **Tarih Çalışmalarına Kaynak Olarak Vatan Gazetesi'nde Kıbrıs Sorunu (1954-1974)**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van , 2010, s. 863)

³⁸⁵ Terence Smith, "U.S. Aides Fear New Cyprus Fighting", **The New York Times**, 15.02.1972, s.10

³⁸⁶ Başkan Nixon'un Güvenlik Danışmanı Kissinger 11 Şubat 1972 tarihli toplantıda Yunanistan müdahalesi ile Makarios'un devrilmesinin ABD için endişe verici olmadığını belirtmesi üzerine Dışişleri Bakanı Yardımcısı Sisco Kıbrıs'a karşı NATO ülkesi tarafından yapılan bir müdahaleye SSCB'nin tarafsız kalmayacağını belirtmiştir. Minutes of the Washington Special Actions Group Meeting , 11.02.1972, **FRUS 1969-1976**, C.29, s.977.

kullanılabilecek 36 adet uzun menzilli F-4 uçağı satın alırken,³⁸⁷ Türkiye Kara Kuvvetleri yıllığında sahip olduğu çıkarma gemilerinin fotoğraflarını basmaktadır.³⁸⁸

İkinci ise Makarios'a karşı darbe girişiminin ABD ile SSCB'yi Kıbrıs'ta karşı karşıya getirme potansiyelidir.³⁸⁹ Bir NATO ülkesinin müdahalesi Kıbrıs'ı SSCB'nin de dâhil olabileceği bir sorun haline getirebilecektir. SSCB'nin haber ajansı Tass ABD'nin Makarios'u devirerek Kıbrıs'ta üs kurmayı amaçladığını ileri sürmektedir.³⁹⁰ SSCB bu konuda Yunanistan'a uyarıyı Atina Büyükelçisi Levitchine vasıtasıyla yapmıştır. Büyükelçi, Makarios'u devirmek için yapılacak bir harekâta Sovyetler Birliği'nin karşı olduğunu Atina'ya açıkça bildirmiştir.³⁹¹ Makarios yönetiminin Kıbrıs'taki en büyük destekçisi "enosis"e karşı olan, komünist çizgide siyaset yapan AKEL partisidir. AKEL 1970 seçiminde oyların %40'ını alarak büyük bir başarı sağlamıştır. Mevcut yönetime karşı yapılacak bir darbe girişiminde Makarios'u arkasındaki bu güce dayanarak direnebilecektir. Bu direnişte kullanacağı silahları zaten Varşova Paktı üyelerinden temin etmiştir. Bu durumda adada Rumlar arasında bir iç savaş ortaya çıkacak ve SSCB soruna müdahil olacaktır. Moskova Radyosu bağımsız ve Birleşmiş Milletler üyesi stratejik öneme sahip bir ülkenin ABD ve NATO yanlısı Rumlar tarafından işgal edilmesinin SSCB tarafından kabul edilemeyeceğini ilan etmektedir.³⁹² Bu husus Moskova'dan Washington'a çekilen bir telgrafta da açıkça ABD'ye bildirilmektedir.³⁹³

---

³⁸⁷ Dan Morgan, "Greece's Jet Purchase Worries Turkish Regime", **The Washington Post, Times Herald**, 01.04.1972, s. A14.

³⁸⁸ Kara Kuvvetleri Merkez Dairesi, **Kuruluşunun 607.Yılında Türk Kara Kuvvetleri**, Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara, 1970, s.33-41.

³⁸⁹ 1974 Kıbrıs darbesi sonrası yaşanan gelişmeler bu tehlikeyi açıkça göstermektedir. Darbe'nin hemen ardından Sovyet donanmasına bağlı 4 kruvazör ve 2 destroyer Kıbrıs'a doğru harekete geçmiştir. (17 Temmuz, Washington Post, s. A17) Yunanistan'ı sert bir dille uyararak SSCB, Generallerin adadan çekilmesini Makarios yönetiminin yeniden göreve gelmesini istemiştir. (18 Temmuz, New York Times, s.16)

³⁹⁰ Telegram From AmEmbassy Nicosia to Secretary State Washington , 17.02.1971, Subject : USG Comment . **National Archives**, RG 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 1699, Dosya DEF CYP. Secret.

³⁹¹ John K. Cooley, " Moscow tell Athens : Don't Oust Makarios", **The Christian Science Monitor**, 17.02.1972, s.2.

Dan Morgan, "Soviets Hit Greek View on Cyprus", **The Washington Post, Times Herald**, 08.03.1972, s. A17.

³⁹² Telegram From the Embassy in Cyprus to the Department of State , 03.02.1972, **FRUS 1969-1976**, C.29, s.983.

³⁹³ Diplomatic Note From the Union of Soviet Socialist Republics Government to the United States Government , 14.02.1972, **FRUS 1969-1976**, C.29, s.997.

SSCB, Makarios'un Kıbrıs'ı bağımsız ve tek bir devlet olarak tutmasını desteklemektedir. Türkiye-Yunanistan ilişkileri üzerinde de sürekli olarak baskı unsuru oluşturan bu durum hem Kıbrıs'ın NATO üssü olmasının önüne geçmekte hem de NATO'nun güneydoğu kanadını zayıflatmaktadır.³⁹⁴ SSCB'nin bu politikasını sürdürmesinde Kıbrıs'ın iyi organize olmuş komünist partisi AKEL, Kıbrıs-SSCB ilişkilerini sıcak tutarak, yardımcı olmaktadır.

Bu potansiyel tehlikeler karşısında 11-14-16 Şubat 1972 tarihlerinde Nixon'un Ulusal Güvenlik Danışmanı Kissinger başkanlığında yapılan bir dizi toplantıda Atina'nın Makarios'u devirme ihtimaline karşı nasıl hareket edilmesi gerektiği görüşülmüştür.³⁹⁵ Washington yukarıda bahsedilen muhtemel tehlikeler sebebi ile mümkün olan en son ana kadar sorunun dışında kalmayı uygun görmüştür. Yunanistan tarafından yapılacak bir müdahalenin uluslararası sonuçları olacağına farkında olarak ABD Yunanistan'ın planını desteklememiştir.³⁹⁶ Böylece ABD sonucu belirsiz bir döngü içinde yıpranmamış olacaktır.³⁹⁷ Çekoslovakya'dan alınan silahların sebep olduğu sorun da Makarios'un silahları Birleşmiş Milletlere teslim etme kararıyla 1972 Nisan'ında ABD müdahalesi olmaksızın çözülmüştür.³⁹⁸

1972 yılının Eylül ayında Kıbrıs'ta yeni bir silah krizi ortaya çıkmıştır. Makarios'un silahları Birleşmiş Devletlere teslim etmesinin ardından, bu kez, "enosis" için Makarios'u devirmeyi hedefleyen EOKA-B lideri Grivas 500,000 dolar değerinde silah almıştır. Otomatik silah, ağır makineli silah ve bazuka tipi silahların Grivas'ın kontrolündeki gruplara dağıtılması Kıbrıs'ta yeni bir gerginlik dönemi

---

³⁹⁴ Intelligence Report Prepared in the Central Intelligence Agency, 24.09.1973, **FRUS 1969-1976**, C.30, s.259.

³⁹⁵ Bu toplantıda yapılan görüşmelerin tutanakları için bkz. Minutes of the Washington Special Actions Group Meeting , 11.02.1972, **FRUS 1969-1976**, C.29, s.973. Minutes of the Washington Special Actions Group Meeting , 14.02.1972, **FRUS 1969-1976**, C.29, s.986.

Minutes of the Washington Special Actions Group Meeting , 16.02.1972, **FRUS 1969-1976**, C.29, s.997.

³⁹⁶ "Greek Says U.S. Foiled Plan For Cyprus", **The New York Times**, 22.02.1972, s.3

³⁹⁷ Minutes of the Washington Special Actions Group Meeting , 16.02.1972, **FRUS 1969-1976**, C.29, s.1003.

Record of Department of State Roundtable Discussion, 13.06.1972, **FRUS 1969-1976**, C.29, s.1031

³⁹⁸ "Kıbrıs'taki Çek Silahları, BM Kamp Alanına Taşındı", **Vatan Gazetesi**, 24.04.1972. (Aktaran Zuhal Altunbaş, **Tarih Çalışmalarına Kaynak Olarak Vatan Gazetesi'nde Kıbrıs Sorunu (1954-1974)**, Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van , 2010, s. 867)

başlatmıştır.³⁹⁹ 1973 yılı süresince Grivas'a bağlı gruplar Kıbrıs'taki kamu binalarına ve polis merkezlerine saldırılar düzenlemiştir. 1973 Şubat'ında Grivas'a bağlı gruplar 39 polis merkezine saldırmışlar, Makarios'a yakın kişilere suikastlar düzenlemişlerdir.⁴⁰⁰ Makarios, hükümetini zayıflatmaya yönelik bu saldırılara polis gücünü arttırarak karşılık vermiştir. Yeni kurduğu polis gücü ile Grivas'ın destekçilerini tutuklamış ve silahlarını ele geçirmiştir. Grivas'ın Kıbrıs'ın bağımsızlık sürecinin kahramanı olması Makarios'un Grivas'a karşı harekete geçmesini önlemiştir.⁴⁰¹ "Enosis" yanlısı Rumları da karşısına almak anlamına gelen bu harekete Makarios cesaret edememiştir.

ABD, Grivas'ın, Makarios'u devirmek amacıyla yaptığı terör saldırılarına son vermesi gerektiği görüşündedir.⁴⁰² Türkiye ile Yunanistan arasındaki görüşmeler devam ederken yapılan bu saldırılar sorunun çözümünü zorlaştırmaktadır. Adadaki terör eylemlerinin artması sonucu Rum tarafı adına görüşmeleri sürdüren Clerides görüşmelerden çekileceğini belirtmiştir.⁴⁰³ Lefkoşe Büyükelçisi Popper'ın Washington'a çektiği 24 Nisan 1973 telgrafa bakıldığında Clerides'in bu tehdidin adada Rumlar arasında görülen şiddet olaylarına son vermek amacıyla olduğu görülmektedir.⁴⁰⁴ 25 Nisan'da gelen cevabi telgrafta ise ABD Dışişleri Bakanı Rogers Clerides ile görüştüğünü ve barış görüşmelerinin sürdürüleceğini

---

³⁹⁹ Telegram From the Embassy in Cyprus to the Department of State, 16.09.1972, **FRUS 1969-1976**, C.29, s. 1032.

⁴⁰⁰ "Greek Cypriote Negotiator Reported Ready to Quit", **The New York Times**, 15.04.1973,s. 2
"Grivas Taraftarları iki Karakolu Bastı", **Vatan Gazetesi**, 06.02.1973. (Aktaran Zuhul Altunbaş, **Tarih Çalışmalarına Kaynak Olarak Vatan Gazetesi'nde Kıbrıs Sorunu (1954-1974)**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van , 2010, s. 871)

"Kıbrıs'ta iki Karakol Havaya Uçuruldu", **Vatan Gazetesi** 07.04.1973. (Aktaran Altunbaş, **a.g.e.** s. 874)

"Cyprus Has a Night of Bomb Blasts", **The New York Times**, 08.04.1973, s.9

⁴⁰¹ Intelligence Report Prepared in the Central Intelligence Agency,24.09.1973, **FRUS 1969-1976**, C.30, s.255-256.

⁴⁰² Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Tehran, 09.06.1973, Subject: Cyprus:Is the Optimism Justified?. **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1973. Limited Official Use. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

⁴⁰³ "Greek Cypriote Negotiator Reported Ready to Quit", **The New York Times**, 15.04.1973,s. 2

⁴⁰⁴ Telegram From AmEmbassy Nicosia to Secretary State Washington, 24.04.1973, Subject:Cyprus: Grivas and GOG. **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1973. Secret. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

belirtmektedir.⁴⁰⁵ Ayrıca ABD adadaki şiddet olaylarının durdurulması için Grivas probleminin çözülmesi gerektiğini düşünmektedir.⁴⁰⁶

Kıbrıs'ta Sampson darbesi olmadan kısa bir süre önce 6 Mayıs 1974 ABD Dışişleri Bakanlığına bağlı bir çalışma grubu tarafından hazırlanan rapor adada beklenmedik bir gelişme yaşanması durumunda ABD'nin izleyeceği yol haritasını çıkarmıştır. Buna göre;

1-ABD hükümeti diplomatik gücünü kullanmalıdır.

2- Bu güç Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler bir krize dönüşmeden kullanılmalıdır.

3- ABD'nin diplomatik müdahalesi tarafsız olmalı ve sorunun tüm taraflarına eşit mesafede olmalıdır.

4- Öncelikli olarak Birleşmiş Milletler çatısı altında ortak hareket edilmeli ama gerektiği durumda ABD tek taraflı olarak müdahaleden kaçınmamalıdır.⁴⁰⁷

ABD'nin 1971-1974 yılları arasında Kıbrıs sorununa yaklaşımına baktığımızda iki temel nokta göze çarpmaktadır. Bunların ilki adadaki toplumlar arası barış görüşmelerinin sürdürülmesidir. ABD bu görüşmelerin devam etmesi için ne Makarios'un ne de Grivas'ın silahlanmasını istemektedir. İkincisi ise ABD Kıbrıs'ın uluslararası bir soruna dönüşmesini istemektedir. Bu sebeple Sampson darbesine kadar olan süreçte adada yaşanan gelişmeleri etkileyecek direk bir müdahaleden kaçınmıştır. 1964-1967 krizlerinde ada toplumları arasındaki çatışmalara son vermek için yapılan müdahale ABD Dış politikası açısından başarısız olarak değerlendirilmektedir. 1964 yılında Başkan Johnson'ın yazdığı mektup Türkiye'nin müdahalesini önlese bile Türk-Amerikan ilişkilerinde kalıcı sorunlara sebep olmuştur. 1967 krizinde ise ABD Atina'yı Grivas'ı ve Yunan askerlerini adadan çekilmeye zorlamıştır. Kıbrıs'a çözüm getirmekten uzak bu müdahaleler sonrası 1968'den Türkiye'nin adaya müdahalesine kadar olan dönemde ada toplumlarının kendi arasında yaptıkları ve Türkiye-Yunanistan arasında yapılan görüşmelerin

---

⁴⁰⁵ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 25.04.1973, Subject: Cyprus: Clerides Announces He Will Remain as Greek Cypriot Negotiator. **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1973. Confidential. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

⁴⁰⁶ **A.y.**

⁴⁰⁷ Study Prepared by the Interdepartmental Group for Near East and South Asia, 06.05.1974, **FRUS 1969-1976**, C.30, ss.263-264.

desteklenmesi olmuştur.⁴⁰⁸ ABD bu süreçte adada bulunan Birleşmiş Milletler Barış gücünü siyasi ve ekonomik olarak destekleyerek toplumlar arası görüşmelerin sürdürülmesini sağlamıştır.⁴⁰⁹

---

⁴⁰⁸ Intelligence Report Prepared in the Central Intelligence Agency, 24.09.1973, **FRUS 1969-1976**, C.30, ss.258-259.

⁴⁰⁹ ABD 1974 Haziranına kadar Kıbrısta bulunan Birleşmiş Milletler Barış Gücünün devamlılığını sağlamak adına 66,5 milyon dolar harcamıştır. Study Prepared by the Interdepartmental Group for Near East and South Asia, 06.05.1974, **FRUS 1969-1976**, C.30, s.268.

İKİNCİ BÖLÜM

II. 1974-1976 TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNDE GERGİNLİK DÖNEMİ

1974-1976 arası dönem Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihi seyri boyunca geçirdiği en gergin dönem olmuştur. ABD'nin küresel politikasındaki değişme ve buna bağlı olarak SSCB ile sürdürülen detant süreci Türk-Amerikan ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. ABD, SSCB ve Çin ile çatışmadan görüşmeye geçerken müttefikleri ile sorunlar yaşamaya başlamıştır. ABD bu süreçte müttefiklerine yaptığı ekonomik yardımları azaltırken Soğuk Savaş süresince sürdürdüğü yakın ilişkileri devam ettirmek istemiştir. Türkiye açısından, SSCB-ABD yakınlaşması Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşından itibaren sürdürdüğü dış politikanın geçerliliğini yitirmesi anlamına gelmektedir. Diğer yandan ABD'nin yaptığı yardımların azaltılması ABD'den sonra NATO içinde en büyük orduyu bulunduran Türkiye ekonomisi üzerinde baskı oluşturmaya başlamıştır.

1973 seçimleri sonrası teknokrat hükümetten yönetimi devralan, anti-emperyalist çizgide birleşen CHP-MSP koalisyonu Türkiye'nin ulusal çıkarlarını takip edebilecekleri bir ortam bulmuşlardır. Haşhaş sorunu, Kıbrıs gibi konularda Türkiye'nin egemenlik haklarını ve soydaşlarını korumaya çalışması ABD ile ilişkilerin bozulmasına sebep olmuştur. Türkiye'nin dış politikada ABD çizgisinin dışına çıkmasına ABD'nin cevabı silah ambargosu olmuştur. Türkiye'nin haklılığına inandığı, ABD ile doğrudan ilişkisi olmayan bir konuda ABD yaptırımını ile karşılaşması müttefikliğin sorgulanmasına sebep olmuştur. Bu sorgulama sonunda 1969 tarihli OSİA'nın askıya alınarak, Türkiye'deki Amerikan üslerinin kapatılması ile sonuçlanmıştır. 1974-1976 arasına ikili ilişkilerde yaşanan bu sorunların yakından incelenmesi sorunların arkasında yatan gerçek sebepleri ortaya koyacağı gibi ABD'nin çok boyutlu dış politikasını da açığa çıkaracaktır.

A. Haşhaş Sorunu

1. ABD'nin Haşhaş Ekim Yasağı Sürdürme Çabaları

ABD'nin uyuşturucu problemi, Başkan Nixon dışındaki siyasetçiler tarafından çok gündemde tutulan bir konu olmamıştır. Tüm yönetimlerin bu sorunla ilgilenmesine rağmen bu konu üzerine en kapsamlı raporlar, basın bildirimleri elçilik yazışmaları Başkan Nixon döneminde gerçekleşmiştir. Türkiye'de haşhaş ekimin yasaklanması ABD Başkanı tarafından uyuşturucu sorununa karşı bir zafer olarak ilan edilmiştir. Dolayısıyla Nixon'un ABD Başkanlığı görevi devam ederken Türkiye'nin bu yasaktan dönmesi istenmeyen bir durum olacaktır. Türkiye'nin uyuşturucu sorununa gerçek etkisi küçük olsa bile kamuoyuna yansıyan etkisi oldukça büyüktür. Öyle ki Türkiye haşhaş ekimini yasaklamasına rağmen ABD'de uyuşturucu sorununun artarak devam etmesinin sebebi kamuoyuna Türkiye'deki stokların henüz tükenmemiş olması olarak yansımıştır.¹

Belirtilen şartlar altında ABD yönetimi Türkiye'de haşhaş ekiminin yeniden başlatılmasını politik kaygılarla istememektedir. Bu sebeple Türkiye'de haşhaş konusunda yaşanan gelişmeleri yakından takip etmekte yasak kararının kaldırılmaması için takip edilecek yolu Türkiye Büyükelçisi ile sürekli olarak görüşmektedir.² ABD'nin yasağın kaldırılmaması için öncelikli olarak takip ettiği yol bu yasağın ABD'de uyuşturucu kullanımı üzerinde başarılı sonuçlar sağladığının sürekli olarak vurgulanması olmuştur.³

24 Ekim 1973'te yapılan seçimlerde Ecevit Başkanlığındaki CHP geçerli oyların %33,29'unu alarak seçimden birinci parti olarak çıkmıştır. Seçim öncesinde iktidara gelmesi halinde yasağı kaldıracağını belirten bir partinin seçimden galip çıkması ABD'yi bu konuda izleyeceği yolu netleştirmek zorunda bırakmıştır. 7

¹ Henry Kamm, "Turkish Ban on Poppy : Delayed Impact Seen", **The New York Times**, 10.10.1972, s. 1.

² Telegram From AmConsul Izmir to AmEmbassy Ankara Info Secretary State Washington, 05.09.1973, Subject: More Criticism of Poppy Ban. **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1973. Unclassified. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

Telegram From AmEmbassy Ankara To Secretary State Washington, 01.08.1973, Subject: Opium Requirements for Medical Use. **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1973. Confidential. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

³ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Islamabad, 07.11.1973, Subject: Turkish Opium Ban. **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1973. Secret, Exdis. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015) .

Kasım 1973 tarihinde ABD Dışişleri Bakanı Kissinger çeşitli ülkelerde görev yapan büyükelçilerine çektiği telgrafla takip edilecek politikayı belirtmiştir.⁴ Buna göre ABD yeni kurulacak Türk hükümetinden afyon konusunda bir güvence almak için çaba sarf etmemelidir. Böyle bir ihtiyaç içinde veya bu konuda endişeli olduklarını Türk hükümeti bilmemelidir. Olayların normal akışı içinde Türk hükümetinin bu konuda atacağı adım ile ilgili kendilerini bilgilendirilmesi beklenmelidir. ABD Türkiye'ye aktarılacak yardım konuşulurken bu konunun daha uygun şartlarda gündeme gelebileceğini düşünmektedir.⁵ Konunun iki ülke arasında resmi olarak görüşüleceği zamana kadar ise Türkiye'nin haşhaş konusunda aldığı kararın ABD üzerindeki olumlu etkileri⁶ diplomatlar tarafından gayri resmi görüşmelerde dile getirilecek, yasağın sebep olduğu mevcut ekonomik zorlukların aşılması için esneklik gösterebileceği belirtilecektir. Kissinger bu aşamada yasağın kaldırılması durumunda uygulanacak ekonomik yaptırımların dile getirilmesini uygun bulmamaktadır.⁷

Türkiye, 12 Mart 1974'te ABD Büyükelçisi Melih Esenbel aracılığıyla yasak kararını revize edeceğini bildirmiştir. 13 Mart'ta Esenbel ile görüşen ABD Dışişleri Bakanı Yardımcısı Joseph Sisco, Türkiye'nin bu yönde son kararı almadan ABD ile görüşmesini, yasağın kaldırılmasının Kongre üzerinde ciddi etkileri olacağını dile getirmiştir.⁸ Türkiye'nin bu konudaki kararını bildirmesinden bir gün sonra ABD Kongresi New York temsilcilerinden Charles B. Rangel, Lester L. Wolff kararı Türk yöneticileriyle yeniden görüşmek amacıyla Türkiye'ye gelmiştir.⁹ Bu iki temsilci de ABD'de uyuşturucu konusunda çalışmalarda bulunan, uyuşturucu konusunda

---

⁴ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Islamabad, 07.11.1973, Subject: Turkish Opium Ban. **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1973. Secret, Exdis. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

⁵ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Islamabad, 07.11.1973, Subject: Turkish Opium Ban. **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1973. Secret, Exdis. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

⁶ Dışişleri Bakanlığının vurgulanmasını istediği bu olumlu etkiler 1973STATE216975 numaralı belgede uyuşturucunun Fransa bağlantısının kesilmesi, geleneksel kaçakçılık yollarının artık kullanılamaması, eroin fiyatının yükselmesi, uyuşturucu kalitesinin azalması, bağımlı sayısının düşmesi olarak belirtilmiştir.

⁷ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Islamabad, 07.11.1973, Subject: Turkish Opium Ban. **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1973. Secret, Exdis. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

⁸ Memorandum For The Secretary, 13.03.1974, Subject: Daily Activity Report From the Principle **National Archives**, RG 59, Records of Joseph Sisco 1951-1976, Entry 5405, Box 20, Secret, Exdis.

⁹ "Local Congressmen Take Opium Protest to Turkey", **The New York Times**, 14.03.1974,s.40.

kurulan komisyonlarına başkanlık eden, bu konuda resmi raporlar sunan temsilcilerdir. ABD’li temsilciler 14 Mart tarihinde Ankara’ya ulaşmışlar ve Dışişleri Bakanı Turan Güneş ile görüşerek Türkiye’nin kararını yeniden gözden geçirmesini istemişlerdir.¹⁰ Wolff ve Rangel ABD’ye döndükten sonra 18 Mart tarihinde Rangel Kongrede bir konuşma yaparak izlenimlerini aktarmıştır. Rangel Türkiye’nin yasak kararını kaldırmak konusunda kararlı olduğunu, ilkbaharda olmasa bile 1974 sonbaharında Türkiye’nin yeniden haşhaş ekimine başlayabileceğini bildirmiştir. Rangel konuyu Başkan Nixon ve Dışişleri Bakanı Kissinger ile görüşeceklerini, Türkiye’nin yeniden üretime başlamaması için diplomatik bir girişimde bulunmak gerektiğini ifade etmiştir.¹¹ Rangel gazetecilere yaptığı açıklamada ise Türkiye’nin haşhaş üretmesinin ABD’ye yöneltilen füzelerden daha tehlikeli olduğunu, Türkiye’ye yapılan her yardımın sürdürülen her programın bir an önce sonlandırılması gerektiğini belirtmektedir.¹²

15 Mart 1974 tarihinde Esenbel tekrar ABD Dışişleri Bakanlığı’na çağrılmış ve Bakan Yardımcısı David K. Rush ile görüşmüştür. Rush bu görüşmede Türkiye’nin haşhaş politikasındaki bu değişimin ABD hükümetinde derin endişelere sebep olduğunu, ABD’nin haşhaş ekim bölgelerindeki projeleri hızlandırmak için çaba sarf edebileceğini, gerekirse ilave bazı yeni projelerin gündeme gelebileceğini belirtmiştir.¹³ Esenbel görüşmede sorunun ekonomik yardım meselesi olmadığını dile getirmiştir. Finansal destek tekliflerin işe artık yaramayacağını fark eden ABD, Türkiye Büyükelçisi Macomber’a bu söylemin artık işe yaramadığını yeni öneriler getirilmesi gerektiğini bildirmektedir.¹⁴

Ekonomik yardım vaatleri Türk hükümeti üzerinde beklenen etkiyi yaratmayınca, ABD klasik havuç-sopa politikası ekseninde havucu saklayıp sopayı göstermeye başlamıştır. 18 Mart’tan itibaren ABD’nin kendi içinde dile getirdiği Türkiye’ye yapılan yardımların durdurulması konusu 14 Nisan’da Türk diplomatlara

---

¹⁰ “Congressmen Oppose Turkey on Opium”, **The Washington Post**, 16.03.1974, s. A3.

¹¹ U.S. Congress, **Congressional Record**, 93^d Congress, 1st Session, March 18, 1974, s.7033.

¹² John Lewis, “Angry Rangel Flies to Turkey For Clash on Poppies”, **Afro-American**, 23.03.1974, s. 1.

¹³ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 16.13.1974, Subject: Turkish Opium Ban. **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1974. Secret, Exdis. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

¹⁴ **A.y.**

da duyurulmaya başlanmıştır. ABD Dış Yardım Komisyonundan Otto E. Passman 10 Nisanda yapılan narkotik bütçesi görüşmelerinde Türkiye'yi şiddetle eleştirmiş¹⁵ ve Passman'ın görüşleri Washington'da Türk Büyükelçiliğine bildirilmiştir. Türk Büyükelçiliğine Passman'ın Kongrede yardım konusunda en etkili isim olduğu da ayrıca belirtilmiştir.¹⁶ ABD Washington'da bulunan Türk elçilerine bu yönde haberleri sızdırırken bunun kişisel görüşler olduğunu vurgulayarak oluşacak tepkiyi azaltmayı amaçlamıştır.

Amerikan diplomatik çevrelerce Türkiye'nin haşhaş ekim yasağından vazgeçmemesi için ödüller konması, ödüller işe yaramayınca askeri-ekonomik yardımları kesmekle Türkiye'nin tehdit etmesi anlaşılabilir bir durumdur. Fakat Washington'da bulunan Türk diplomatların ABD'ye yasak kararının kaldırılmaması için yapılabilecekler hakkında teklifler sunması oldukça ilginçtir. Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Melih Esenbel ABD Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ile 17 Nisan 1974 tarihinde haşhaş sorununu görüşmek üzere bir araya gelmiştir. Esenbel bu toplantıda Türk hükümetinin büyük ihtimalle 1974 sonbaharından itibaren haşhaş ekim yasağını kaldıracağını, bunu yapmak için şu anda sıkı bir kontrol planı üzerinde çalışıldığı belirtmiştir. Esenbel ABD eğer bu kontrol planı görüşmelerine müdahil olup bazı açıklıklar ileri sürerse bir dönem daha haşhaş ekim yasağının devam edebileceğini belirtmiştir.¹⁷ Esenbel'in yaklaşık 20 yıl boyunca ABD'de Türkiye'yi temsil etmesinin, ABD yönetimi ile sürdürdüğü başarılı işbirliği olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

---

¹⁵ Passman "Türlere Amerikan yardımı olmasaydı bugün bağımsız bir devlet olmayacaklarının söylenmesi gerekmektedir. Ekonomik yardım şu an Türkiye için çok önemli olmasa da askeri yardım hala büyük öneme sahiptir. Eğer Türkiye haşhaş konusunda ABD ile anlaşmasına uymazsa Türkiye'ye yapılacak tüm askeri yardımın durdurulacağı söylenmelidir." demektedir. Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 11.04.1974, Subject: Opium Poppy Ban: Views Of Congressman Passman, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1974. Limited Official Use. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

¹⁶ **A.y.**

¹⁷ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 18.04.1974, Subject: Opium Poppy Ban: Conversation With Esenbel, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1974. Confidential. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

2. Haşhaş Ekim Yasağının Kaldırılması

*“ Para önemli değil. Biz çiftçilerimizin yabancı bir ülkenin bağışlarına bağlı olmasına izin veremeyiz. ”*¹⁸ Turan Güneş

Türkiye’de haşhaş ekiminin tamamen yasaklanması kamuoyu tarafından olduğu gibi siyasetçiler tarafından da kabul edilmemiştir. Ekim 1973’te Türkiye seçime girmeden tüm partiler iktidara geldiklerinde bu yasağın kaldırılacağını vaat etmişlerdir.¹⁹ Haşhaş ekim yasağından sonraki dönemde bu sorun hiçbir zaman güncelliğini kaybetmese bile seçim zamanı yaklaştıkça tartışmaların şiddeti artmıştır. Siyasi parti liderlerinin seçim sürecindeki demeçlerine bağlı olarak Türk basınında yasağa karşı olan eleştiriler artmış, haşhaş üreticileri yasağın kaldırılması için sivil hükümetin yeniden kurulmasını beklemeye başlamışlardır.²⁰

Türkiye’de haşhaş ekim yasağının kaldırılması ABD açısından çok şaşırtıcı bir gelişme olmamıştır. ABD İzmir Konsolosluğu’nun Washington’a gönderdiği 15 Ağustos 1973 tarihli telgrafi tüm partilerin yasağı kaldırmaya kararlı göründüklerini, köylülerin umutla seçimi beklediklerini belirtmektedir.²¹ Yasağın mevcut haliyle sürdürülemeyeceği aslında ABD Kongre Temsilcileri tarafından da tahmin edilmektedir. Türkiye haşhaş ekimini yasakladıktan kısa bir süre sonra Türkiye’ye gelen ABD Kongresinin New York Temsilcisi Seymour Halpern, uyuşturucu konusunda hazırladığı raporda mevcut ya da daha sonra yönetime gelecek hükümetlerin yasak konusunda geri adım atmamaları için ABD’nin eroin konusunu sürekli olarak ve abartılı bir şekilde gündemde tutmasını gerektiğini belirtmektedir.²²

---

¹⁸ Turan Güneş I. Ecevit Hükümetinde Dışişleri Bakanlığı görevini yürütmüştür. Sami Kohen, “Turkey Plans to Lift Opium Ban; U.S. Relations Strained”, **The Christian Science Monitor**, 29.03.1974, s. 2

¹⁹ Sami Kohen, “Turks Want New Deal on Opium Ban”, **The Guardian**, 09.10.1973,s. 3.

²⁰ Hatta bazı üreticiler yasak kararının kaldıracağından emin bir şekilde daha önceden haşhaş ekimine başlamıştır. Haziran ayının başında farklı köylerde 64 üreticiyi yasağı ihlal etme suçundan gözaltına alınmış, bu üreticilere ait haşhaş tarlaları yakılmıştır. (Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 17.06.1974, Subject: Opium Ban: Reuters Story, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1974. Unclassified. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

²¹Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 15.08.1973, Subject: Poppy Cultivation and Politics, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1973. Unclassified. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

²² U.S. Congress, House, Report of Special Study Mission , **The International Narcotics Trade And Its Relation to The United States** , Committee Print, 92nd Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1972, s. 63.

ABD’li uzmanlara göre bu yasağın kalkması için Türkiye açısından dört farklı neden bulunmaktadır;

1. Demokratik olarak seçilmiş bir hükümet Erim’in askerler tarafından desteklenmiş hükümetinin aldığı yasak kararını kabul edemez.

2. Haşhaş üretimi Türk köylülerinin asırlardan beri sürdürdüğü ve yaşam biçimini etkileyen bir unsurdur uluslararası uyuşturucu problemine bağlı olarak yasaklanması uygun değildir.

3. Zengin bir ülke olan ABD uyuşturucu problemini fakir bir ülkeye küçük bir yardım yaparak ucuz ve kolay bir şekilde sona erdirmek istemektedir.

4. Dünyada ortaya çıkan afyon açığının kapatılması için ABD Hindistan’da üretimin artırılmasını desteklemektedir. Bu sebeple Türkiye’de kontrolü artırarak üretime başlamalıdır.²³

1970’li yıllarda Türkiye’de uyuşturucu madde bağımlılığı gibi bir problemin olmaması yasağın afyon üreticisinin yanında toplum tarafından da kabul edilmemesine sebep olmuştur. Başbakan Erim’in istifası üzerine Mayıs 1972’de göreve başlayan Ferit Melen hükümeti göreve başladıktan kısa bir süre sonra yasağın kaldırılması yönünde baskılara maruz kalmıştır. Üretici birlikleri, mesleki örgütler ve gazetecilerin yanında milletvekilleri de yasağın kaldırılması yönünde Melen hükümetine baskı uygulamışlardır.²⁴

Washington Post Gazetesinde yer alan bir makale Türkiye’de haşhaş ekim yasağının devam etmesi için ABD’nin Türkiye’deki askeri yönetimi desteklemesi gerektiğini yazmaktadır. Adı belirtilmemiş bir Türk General’in ABD’ye uyarıları olarak gazete yer alan bu satırlarda, General yasak kararının halk desteğine ihtiyaç duymayan askeri bir yönetim tarafından alındığını, gelecekte seçilecek sivil hükümetin bu kararı sürdürüp sürdürmeyeceğinin belirsiz olduğunu belirtmektedir.²⁵

---

²³ U.S. Congress, House, Report of A Study Mission To Turkey March 14-16, 1974 by Committee on Foreign Affairs, **The Politics of The Poppy**, Committee Print, 93rd Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1974, s.3.

²⁴ Sami Kohen, “Turkey Reaps Whirlwind Over Poppy-growing Ban”, **The Christian Science Monitor**, 23.08.1972, s. 1.

²⁵ Jack Anderson, “Turks Warn on Poppy Growing Ban”, **The Washington Post, Times Herald**, 08.01.1973, s.D11.

ABD Ankara Büyükelçisi William Handley ise Türkiye’de haşhaş ekiminin yasaklanması sonucunda onbinlerce Anadolu köylüsünün geçim kaynağından mahrum kaldığını, Hindistan ve diğer ülkeler üretimlerini arttırırken Türkiye’de bu yasağın uygulanmasının Türk hükümeti açısından sürdürülebilir olmadığını söylemektedir.²⁶ ABD Dışişleri Bakanlığı da Handley’in bu görüşlerini paylaşmakta, seçim kampanyalarında bu durumun halka açıklanmasından endişe etmektedir.²⁷

Cumhuriyet Halk Partisi iktidara gelirse yasağı kaldıracağını ve kontrolü arttırarak haşhaş ekimini serbest bırakacağını seçim öncesinde açıkça belirtmiştir. Adalet Partisinin de bazı milletvekilleri seçim propagandası sürecinde iktidar olduklarında bu yasağı sona erdireceklerini belirtmişlerdir. Fakat Washington’a çekilen telgraflara bakıldığında Demirel’in iktidara gelmesi durumunda yasağın kaldırılmasına pek de niyetli olmadığı görülmektedir.²⁸ Demirel, ABD Ankara Büyükelçisi Handley ile 2 Aralık 1972’de kendi evinde yaptığı görüşmede haşhaş konusunu da gündeme gelmiştir. Demirel bu konunun Türkiye ile ABD arasında bir soruna sebep olmayacağını garantisini Büyükelçi Handley’e vermiştir.²⁹ Aynı şekilde ABD’nin Cenevre ofisinden Washington’a çekilen telgrafta B.M. Cenevre Ofisinde Türkiye Büyükelçisi görevini yürüten Coşkun Kırca ile yapılan görüşmeye dair detaylar yer almaktadır. 5 Ekim 1973 tarihli telgrafa göre, Kırca, Demirel ile yakın arkadaş olduğunu ve bu konuyu kendisi ile Ağustos ayında Ankara’da konuştuğunu belirtmektedir. Buna göre, Kırca Adalet Partisi’nin seçimi kazanması durumunda Washington’un yasağın kaldırılmayacağı konusunda emin olabileceği belirtilmektedir.³⁰ Kırca, ABD’nin Cenevre elçisine bu bilgilerin gizli kalmasının çok önemli olduğu, eğer duyulursa Demirel’in çok zor durumda kalacağı konusunda uyarmıştır.³¹

---

²⁶ Epstein, **a.g.e.**, s. 88.

²⁷ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 01.08.1973, Subject: Opium Requirements For Medical Use, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1973. Confidential. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

²⁸ Memorandum of Conversation, 02.12.1972, **FRUS 1969-1976**, C.29, s.1130-1131.

²⁹ **A.y.**

³⁰ Telegram From USMission Geneva to Secretary State Washington, 05.10.1973, Subject: Opium Ban In Turkey, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1973. Exdis. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

³¹ **A.y.**

Seçimi CHP kazanıp 25 Ocak 1974 tarihinde CHP-MSP koalisyonu kurulunca Kırca'nın ABD'ye sağladığı bilgilerin de bir önemi kalmamıştır. 1973 Ekim'inde yapılan seçimleri kazanan CHP Türkiye'nin dış politikada bağımsızlığını ve milli çıkarların önemini vurgulamaktadır. Türkiye'nin üyesi bulunduğu ittifaklardan ayrılmadan daha bağımsız bir dış politika takip etmesi gerektiğini belirtmektedir.³² Kurulan CHP-MSP hükümetinin programında yer alan ilk cümle, Atatürk'ün kurduğu temeller üzerine şekillendirilen, Türkiye'nin bağımsızlığını gözeten bir politika takip edileceğini belirtmektedir.

Kurulan koalisyon hükümetinin iki partisi de yasağı kaldıracaklarını seçim öncesinde açıkça ilan etmiş partilerdir. Haşhaş sorunu yeni kurulan hükümetin programında da yer almıştır. Program haşhaş sorununa bir yandan insani kaygıları tatmin edici, öte yandan haşhaş üreticilerinin mağdur durumlarına son verici çözüm yollarının uygulanacağını belirtmektedir.³³ Seçim öncesi verdiği vaadi tutmakta gecikmeyen Türk hükümeti kuruluşundan iki hafta sonra ABD'ye yasağın kaldırılacağını bildirmiştir. Dışişleri Bakanı Turan Güneş 13 Şubat'ta ABD Ankara Büyükelçisi Macomber'a 13 ay önce getirilen yasağın kaldırılacağını belirtmiştir.³⁴ Güneş haşhaş sorunun iki ülke arasındaki ilişkilerin sadece bir boyutu olduğunu, iki ülke arasında gözden geçirilmesi gereken 55 ikili antlaşma olduğunu belirtmiştir.³⁵

Türkiye'nin bu konuda ki ilk resmi mesajı manidar bir tarihte 12 Mart 1974'te yani muhtıranın üçüncü yıl dönümünde ABD'ye iletilmiştir.³⁶ Türkiye'nin ABD Büyükelçisi Melih Esenbel ABD Dışişleri Bakanlığına giderek Türkiye'nin yasak kararını revize edeceğini bildirmiştir.³⁷ 25 Mart tarihinde ise devlete ait altı adet çiftlikte yaklaşık 180 dekarlık bir alanında haşhaş ekimine yeniden başlanmıştır.³⁸ Diğer dışındaki üreticiler için ise henüz bir karar alınmış değildir.

Türkiye için haşhaş sorunun bir bakıma bağımsızlık mücadelesi olarak algılanmıştır. Haşhaş ekim yasağının ABD baskısı ile alındığının Türk kamuoyu

---

³² Ahmad, **a.g.e.**, s.422.

³³ "Program Açıklandı" **Tercüman**, 02.02.1974, s.7.

³⁴ "Güneş, Amerikan Elçisi ile Haşhaş Konusunu Görüştü", **Tercüman**, 14.02.1974, s.1,7.

³⁵ "Turkey Tells U.S. She Will Resume Opium Cultivation", **The New York Times**, 15.02.1974, s.4.

³⁶ "Esenbel ABD'ye Haşhaş Ekimine Tekrar Başlanacağını Bildirecek", **Tercüman**, 12.03.1974, s.1.

³⁷ "Turkey is Bringing Opium Message", **The New York Times**, 13.03.1974,s.8.

³⁸ "Haşhaş Ekimi 6 Bölgede Başladı", **Tercüman**, 25.03.1974, s.1.

farkındadır. ABD menfaatleri için kendi vatandaşını zor durumda bırakan bu karardan dönülmesi bir onur mücadelesi olarak algılanmış, yeni bir Amerikan karşıtı ortam canlanmaya başlamıştır. ABD'nin bu yasağın devam etmesini sağlamaya çalışması Türk yöneticiler tarafından içişlerine ve egemenliğe müdahale olarak algılanmıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Turan Güneş “ *Para önemli değil. Biz çiftçilerimizin yabancı bir ülkenin bağışlarına bağlı olmasına izin veremeyiz.*”³⁹ demektedir. Yasak kararının kaldırılmasının gündemde olduğu bu dönemde Türkiye'ye gelen ABD'li temsilciler Lester Wolff ve Charles B. Rangel'in Türk hükümeti ile yaptığı görüşmelerde yasak kaldırılırsa Kongrenin Türkiye'ye yardım programını gözden geçirebileceğini söylemesi büyük tepki toplamıştır. Türk parlamenterleri, politikacıları ve gazeteleri bu söylemi şiddetle eleştirmişlerdir.⁴⁰

Türkiye'nin haşhaş yasağını gözden geçireceğini ABD'ye bildirdiği 13 Şubat 1974 tarihinden yasağın kaldırıldığı 1 Temmuz 1974'te kadar geçen süre zarfında ABD Türkiye'yi kararından döndürmek amacıyla birçok yola başvurmuştur.⁴¹ Fakat ABD'nin ekonomik yardım teklifleri, yaptırım tehditleri bu kez başarılı olamamış ve Türkiye, ABD'ye rağmen, 1 Temmuz 1974'te 7 ilde haşhaş ekim yasağını kaldırdığını kamuoyuna açıklamıştır.

Türk Hükümeti yasak kararını kaldırırken kaçakçılığı ve yasa dışı ekimi önlemek amacıyla sıkı tedbirler alacağını da belirtmiştir. Ekim alanları karneye bağlanmış, ekim önceliği fakir üreticilere ve topraklarının başka ürünler için uygun olmayan üreticilere verilmiştir.⁴² Yasal olmadan ekim yapanlar için ciddi cezalar getirilmiş ve üreticilere haşhaş kapsülünü çizmeden TMO'ya teslim etme zorunluluğu getirilmiştir.⁴³ Daha önceleri üreticilerin haşhaş ektiklerini beyan etmeleri yeterli iken yeni alınan kararlarla üreticilere ekim yapmadan önce izin almaya mecbur tutulmuşlardır. Her bir aile için haşhaş ekim alanı 5 dönüm ile sınırlandırılmıştır.⁴⁴ Mart ayından itibaren devlet çiftliklerinde üretilen tohumlar

---

³⁹ Sami Kohen, “Turkey Plans to Lift Opium Ban; U.S. Relations Strained”, **The Christian Science Monitor**, 29.03.1974, s. 2.

⁴⁰ **A.y.**

⁴¹ Bkz.: yuk. s.108-112

⁴² “Haşhaş Ekimi Çok Sıkı Kontrol Edilecek”, **Tercüman**, 3 Temmuz 1974, s.7.

⁴³ “7 İlde Haşhaş Ekimine İzin Verildi”, **Milliyet**, 02.07.1974, s.10.

⁴⁴ Sami Kohen, “Turks to Grow Opium Poppy ‘With Controls’”, **The Christian Science Monitor**, 05.07.1974, s. 2.

ekim ayına kadar üreticilere dağıtılacağı kamuoyuna bildirilmiştir.⁴⁵ Ecevit 2 Temmuz'da yaptığı konuşmada Türkiye'nin kaçakçılığı önlemek için yapılacak tekliflere açık olduğunu, tüm ilgili ülke ve uluslararası kuruluşlardan teknik yardım konusunda işbirliği beklediğini belirtmiştir.⁴⁶

Yasağın kaldırılma kararına ABD tarafından gösterilen tepki gecikmemiştir. 2 Temmuz 1974'te Başbakan Bülent Ecevit ile görüşen ABD Ankara Büyükelçisi Macomber bu kararının ABD-Türkiye ilişkileri üzerinde önemli etkisi olacağını belirtmiştir. Macomber, ayrıca, ABD yönetiminin istememesine rağmen Kongrenin Türkiye'ye karşı ekonomik yaptırım uygulayabileceğini söylemiştir.⁴⁷ Türkiye'nin haşhaş ekim yasağını sona erdirmesine tepki olarak ABD Ankara Büyükelçisi William B. Macomber'ı 6 Temmuzda durumu değerlendirmek için Washington'a çağırılmıştır.⁴⁸ 16 Temmuz'da yapılan Ulusal Güvenlik toplantısında ise haşhaş ekim yasağının sürdürülmesi için Ecevit hükümetinin düşürülmesi dahil birçok farklı yöntem masaya yatırılmıştır.⁴⁹

Haşhaş ekim yasağının kaldırılması, Ecevit'in siyasi prestijini ve konumunu olumlu etkilemiştir. Yasağın, sebep olduğu ekonomik zorlukların yanında Türkiye'nin egemenlik haklarını ihlal eden, onur kırıcı bir uygulama olarak değerlendirmesi bu etkiyi daha da arttırmıştır.⁵⁰

3. Yasağın Kaldırılmasına ABD'nin Tepkisi

*"Bu çiftçilere, ürünlerini yakmaları veya bölgeyi boşaltarak emniyetli yerlere çekilmeleri için yedi gün mühlet verildikten sonra B-52 uçaklarımız haşhaş tarlalarını yerle bir etmelidir."*⁵¹ Peter Hamili (New York Post Yazarı)

⁴⁵ "Turks Lift Ban on Poppy Culture Imposed in 1971 at U.S. Request", **The New York Times**, 02.07.1974, s.4.

⁴⁶ Zeyyat Gören, "Turkey and U.S.", **The Washington Post**, 15.7.1974, s.A23.

⁴⁷ Telegram From AmEmbassy Ankara to Secretary State Washington, 02.07.1974, Subject: Meeting With Primin on Ending of Poppy Ban, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1974. Unclassified, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

⁴⁸ Dan Morgan, "Envoy to Turkey Recalled by U.S.", **The Washington Post**, 06.07.1974, s.A1

⁴⁹ Raporda yasak kaldırma kararının kamuoyuna bildirilmiş olması, yasağı kaldırma kararının geri dönülemez bir halde olması sebebiyle Ecevit hükümetinin düşürülmesine çalışmanın gereksiz olduğu belirtilmiştir. Paper Prepared by the National Security Council, 16.07.1974, **FRUS 1969-1976**, C.30, s. 674.

⁵⁰ Ahmad, **a.g.e.**, s.327.

⁵¹ "Amerikan Gazetesi Türkiye'de Haşhaş Ekilen Bölgelerin Bombardıman Edilmesini İstedi." **Tercüman**, 10.07.1974, s.7.

Amerikalı bir gazeteciye ait bu sözler ABD'nin Türkiye'ye haşhaş sebebi ile uygulayamayacağı bir yönteme işaret etse de, Amerikan kamuoyunda Türkiye'ye karşı oluşan tepkinin boyutlarını göstermesi açısından önemlidir. Türkiye'nin 30 Haziran'da aldığı haşhaş ekim yasağının kaldırılması kararı çok gecikmeden ABD tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. 2 Temmuz 1974 tarihli oturumda New York Temsilcisi James Hasting Türkiye'nin bu kararını “trajik” bir karar olarak değerlendirmiş ve ABD'nin Türkiye'ye yapmayı planladığı 205 milyon dolarlık yardım ve kredinin durdurulması gerektiğini belirtmiştir.⁵² ABD'nin Ankara Büyükelçisi Willam F. Macomber Türkiye'ye karşı uygulanacak politikaları görüşmek üzere 5 Temmuz 1974 tarihinde Washington'a çağırılmıştır.⁵³

7 Temmuz tarihinde New York Temsilcisi Lester L. Wolff ve Connecticut Temsilcisi Robert H. Steele Başkan Nixon'a Türkiye'ye 1975 yılı için yapılması öngörülen toplam 203 milyon dolarlık yardımın durdurulmasını teklif etmişlerdir.⁵⁴ Yapılacak bu yardımın 23 milyon doları ekonomik yardım, 90 milyon doları askeri yardım, 90 milyon doları ise askeri satışlar için kredi olarak planlanmıştır.⁵⁵

ABD yönetimi ise Türkiye'ye yapılan yardımların durdurulmasına taraftar görülmemektedir. Türkiye'de bulunan ABD'ye ait askeri üsler ve Türkiye'nin NATO kapsamında üslendiği roller sebebiyle ekonomik yaptırım Dışişleri Bakanlığı tarafından desteklenmemiştir. Diğer taraftan ABD Kongre üyeleri ve siyasetçileri uyuşturucu sorununu piramitte en üste koymuşlardır. Dış politika üreticilerinin sürekli olarak vurguladığı stratejik konum, ABD üs ve istihbarat tesislerinin önemi gibi konular Kongre üyeleri açısından çok önemli değildir. Bu sebeple Senatör Walter F. Mondale, “ *Türkiye'deki ABD üslerinin stratejik önemini tartışma vakti gelmiştir, ulusal güvenlik, stratejik önem gibi soyut kavramlardan ziyade bu somut ve*

---

⁵² U.S. Congress, **Congressional Record**, 93^d Congress, 2nd Session, July 2, 1974, s.22040.

⁵³ U.S. Envoy in Turkey Recalled”, **The Guardian**, 06.07.1974,s.2.

“Turkish Lift Poppy Ban, U.S. Recalls Diplomat”, **Afro-American**, 13.07.1974, s.15.

⁵⁴ “Turkey Asks U.S. Ideas on Opium Curbs:Withdrawal of Aid Asked”, **The New York Times**, 08.07.1974, s. 8.

⁵⁵ Bernard Gwertzman, “U.S. Calls Back Its Envoy in Turkish Opium Dispute”, **The New York Times**, 06.07.1974, s. 1.

acımasız konuya öncelik verilmelidir”⁵⁶ demektedir. Benzer şekilde New York Temsilcisi Charles B. Rangel ise konuyla ilgili şunları söylemektedir;

“ Türkiye ile mevcut olan anlaşmamızın hükümlerine göre Türkiye SSCB ile savaşta olmadığı sürece Türkiye’deki üslerimizi kullanmak mümkün değildir. Kısa zaman önceki Arap-İsrail savaşında Türkiye’deki üsleri hava kuvvetlerinin yakıt ikmalinde kullanamadık. Açıkça söylemek gerekirse bu üslerin bizim stratejik caydırıcılığımıza hiçbir katkısı yoktur. Bu üslerin asıl önemi Türkiye’ye karşı Amerika’da oluşan öfkeyi dağıtmaktır.”⁵⁷

Kongrede Türkiye’nin kararına duyulan tepkinin uygulamaya dökülmesi de gecikmemiştir.

Türkiye’ye ilk ekonomik yaptırım kararı Ex-Im Bank ⁵⁸ kredilerini durdurulması ile gerçekleşmiştir. ABD Kongre üyelerinden oluşturulmuş Finans Komitesi 31 Temmuz 1974’te Türkiye’nin haşhaş ekimine yeniden başlaması sebebiyle Türkiye’ye verilecek kredileri durdurma kararı almıştır.⁵⁹ Bu kararın ardından 21 Ağustos 1974 günü ABD Kongresi üyeleri 330 kabul oyuna karşın 67 ret oyuyla Türkiye afyon üretimine devam ettiği sürece Türkiye’ye sağlanacak kredilerin durdurulmasını kabul etmiştir. Kanun tasarısı ABD Başkanı Kongreye “*Türkiye uyuşturucu ile mücadelede ABD ile işbirliği yapıyor.*” demedikçe, ithalat için kredi verilmemesini belirtmektedir.⁶⁰

1974 yılı Temmuz-Ağustos ayları içinde sunulan Ulusal Güvenlik Raporları ABD Yönetimine Türkiye’nin haşhaş ekim yasağını kaldırması sebebiyle ABD’nin takip edebileceği politika alternatifleri sunmuştur. Sunulan bu alternatifler ve bunları getiri-götürüleri raporda detaylı olarak verilmiştir.⁶¹ Ambargo kararının alınması

⁵⁶ Stephen S. Rosenfeld, “Turkey: The Opium Issue”, **The Washington Post**, 19.07.1974, s. A18.

⁵⁷ Stephen S. Rosenfeld, “Turkey: The Opium Issue”, **The Washington Post**, 19.07.1974, s. A18

⁵⁸ Export Import Bank, döviz sıkıntısı yaşayan ülkelerin ABD’den ithalatlarını kolaylaştırmak amacı ile faizle kredi sağlayan bir kuruluştur.

⁵⁹ “Export Bank Told No Trade With Turkey”, **Afro-American**, 31.08.1974, s.16.

“House Votes to Bar Eximbank Loans to Turkey”, **The New York Times**, 01.08.1974, s. 3.

⁶⁰ U.S. Congress, House, Report By Mr. Patman From the Committee on Banking and Currency, **Amending the Export-Import Bank Act of 1945**, Report No.93-1261, 93rd Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1974, s.2.

“House Vote Curbs Export Bank on Loans to Soviet and Turkey”, **The New York Times**, 22.08.1974, s.3.

⁶¹ Paper Prepared by the National Security Council Interdepartmental Group for Europe, 16.07.1974, **FRUS 1969-1976**, C.30, s. 673.

sürecinde ABD'nin izlediği politikayı daha sağlıklı anlaşılması için bu politika alternatiflerine göz atmak gereklidir.

Alternatifler;

1- Türk hükümeti ile afyon kaçakçılığının önlenmesi konusunda ortak bir çabaya girmek, bunun dışındaki Türk-Amerikan ilişkilerinin ekonomik-askeri boyutlarını olduğu gibi sürdürmek.

2- Türk hükümeti ile afyon kaçakçılığının önlenmesi konusunda Birleşmiş Milletlerin de dahil olduğu ortak bir çabaya girmek, askeri açıdan Türk hükümetine baskı uygularken Türk-Amerikan ilişkilerinin genel seyrini değiştirmemek.

3- Kontrol yöntemlerini reddederek birçok açıdan Türk Hükümetine baskı kurmak, Türkiye'ye yapılan tüm askeri ve ekonomik yardımların durdurulmasını sağlamak.⁶²

Rapora göre birinci yolun seçilmesi durumunda ABD yönetimi uyuşturucu ile mücadelede yeterince kararlı olmaması sebebi ile Kongre tarafından eleştirilecektir. Türkiye'ye karşı sessiz kalınması ABD'nin başka birçok ülkede sürdürdüğü uyuşturucu ile mücadele programlarını zayıflatacaktır. Diğer yandan Türkiye gibi bir müttefikle sağlıklı ilişkiler sürdürülmeye devam edilecektir.

İkinci alternatifte yer alan politika uygulanırsa Birleşmiş Milletler de konuya dahil edilmiş olacaktır. Böylece konu çok taraflı bir sorun olarak algılanacak Türkiye-ABD ikili ilişkilerinin bozulması önlenecektir. Askeri alanda uygulanacak yaptırımlarla da Türk hükümeti üzerindeki baskı arttırılacaktır. Bu yöntem aynı zamanda ABD yönetimine Kongre tarafından yapılacak eleştirileri de sınırlandıracaktır.

Üçüncü yol ise Kongre ve basın tarafından memnuniyetle karşılanacak, tüm ülkelere ABD'nin narkotik konusuna verdiği önemi gösterecek olmasına rağmen Türk-Amerikan ilişkileri bozulacak, iki ülke arasındaki işbirlikleri son bulacaktır. Bu

---

⁶² Paper Prepared by the National Security Council Interdepartmental Group for Europe, 16.07.1974, **FRUS 1969-1976**, C.30, ss. 674-676.

en sert tutum ABD’de farklı birimler tarafından en çok desteklenen politika olmuştur. ABD Bütçe Ofisi, Hazine, Uluslararası Gelişme Ajansı, Türkiye ile kaçakçılık konusunda müzakereye girilmeden yapılan askeri-ekonomik yardımların tamamen durdurulmasına taraftardır.⁶³ Fakat bu sert politikanın aynı zamanda ABD’nin “güvenliğini” tehlikeye sokacağı düşüncesi Kissinger tarafından vurgulanmaktadır. Kissinger’a göre bu politikanın risklidir. ABD’nin Türkiye’deki askeri üsleri, istihbarat tesislerini kullanımı Türkiye tarafından sınırlandırılabilir, 6. Filo’nun Türk limanlarını kullanması ve Karadeniz’e açılması mümkün olmayabilir, Türk hava sahasından Ortadoğu’ya ve Asya’ya yapılan uçuşlar sınırlandırılabilir.⁶⁴ Sovyet donanmasını Karadeniz’e hapsetme gücünü elinde tutan, NATO üyesi Türkiye’nin kaybedilmesi ABD için göze alınabilir bir risk olmamıştır.

Bu alternatifler arasında ikinci alternatifte yer alan iç ve dış risklerin dengelendiği politikayı izlemek tercih edilmiştir. Ulusal Güvenlik Konseyinin 16 Temmuz’da yaptığı bu öneriyi Başkan Ford’un Güvenlik Danışmanı Kissinger 21 Ağustos’ta ana hatlarıyla aynı şekilde Başkan Ford’a iletmiştir.⁶⁵ Buna göre Türkiye kaçakçılık konusunda gerekli tedbirleri almazsa, Türkiye’ye Dış Yardım Kanununun 109. maddesi⁶⁶ hatırlatılacak, gerekirse bu kanunun uygulanacağı Türk hükümetine bildirilecektir.⁶⁷ Bu tehdidin ikna ediciliğinin artırılması için Türkiye’nin ABD’den satın aldığı ABD donanmasına ait iki eski geminin Türkiye’ye gönderilmemesi, 1975 yılı bütçesinde Türkiye’ye askeri yardımın yer almaması gibi muhtemel yaptırımlardan Türk Hükümeti haberdar edilecektir.⁶⁸

ABD Savunma Bakanlığı ve CIA de orta yol olan ikinci alternatifin takip edilmesine taraftardır. Böylece ABD Yönetimi, Kongre ve kamuoyu nezdinde

---

⁶³ Memorandum From the President’s Assistant for National Security Affairs (Kissinger) to President Ford, 21.08.1974, **FRUS 1969-1976**, C.30, s. 680.

⁶⁴ Memorandum From the President’s Assistant for National Security Affairs (Kissinger) to President Ford, 21.08.1974, **FRUS 1969-1976**, C.30, s. 681.

⁶⁵ Memorandum From the President’s Assistant for National Security Affairs (Kissinger) to President Ford, 21.08.1974, **FRUS 1969-1976**, C.30, s. 678.

⁶⁶ 109. Madde 1971 Tarihli Dış Yardım Kanununda yer almaktadır. Madde ABD Başkanına uyandırıcı maddeler konusunda işbirliği yapmayan hükümetlere yapılan askeri ve ekonomik yardımların kesilmesi yetkisini vermektedir.

⁶⁷ Paper Prepared by the National Security Council Interdepartmental Group for Europe, 16.07.1974, **FRUS 1969-1976**, C.30, s. 674.

⁶⁸ Paper Prepared by the National Security Council Interdepartmental Group for Europe, 16.07.1974, **FRUS 1969-1976**, C.30, s. 677.

Türkiye'nin haşhaş ekim yasağını kaldırmasına karşı tepkisiz kalmayacağını gösterirken sorunun çözümü için zaman kazanmış olacaktır. Türkiye'ye sert bir tepkinin gösterilmemesi ve Birleşmiş Milletler katılımıyla konunun uluslararası bir statüde değerlendirilmesi ABD'nin Türkiye'deki faaliyetlerinin sürekliliğini sağlayacaktır. Süreç sonucunda Türkiye'ye askeri-ekonomik yaptırımlar uygulansa bile ABD yönetimine bir hareket alanı kalmış olacaktır.⁶⁹ Başkan Ford tarafından onaylanan 23 Ağustos 1974 tarihli 267 sayılı Ulusal Güvenlik Kararı belgesinde izlenecek politika Kissinger tarafından önerilen ikinci alternatifle aynı çizgide olmuştur.⁷⁰

4. Haşhaş Sorunu – Silah Ambargosu İlişkisi

“Yanılmış olmayı çok isterdim ama ABD'nin Türkiye'ye askeri yardımı bitmiştir.” William M. Macomber (02.07.1974)⁷¹

Haşhaş sorunu için ambargo konusunun gündeme gelmesi aslında yeni bir yöntem değildir. ABD Türkiye'nin haşhaş ekimini durdurmasını istediği 1970 yılında ambargo konusunu bir sopa gibi elinde tutmaktadır. Haziran 1970'de Başkan Nixon Büyükelçilerle ve Dışişleri Bakanlığına bağlı uyuşturucu bürosu görevlileri ile yaptığı toplantıda Amerika'daki uyuşturucu problemi yüzünden Kongrenin Türkiye'ye yapılan tüm yardımları durdurabileceğini söylemektedir.⁷² Aynı şekilde Türkiye'nin haşhaş ekimini yasaklaması için Türkiye'ye yapılan yardımların durdurulması ABD Dışişleri Bakanlığı ve ABD Kongresi komiteleri tarafından da bir yöntem olarak dile getirilmiştir.⁷³

---

⁶⁹ Memorandum From the President's Assistant for National Security Affairs (Kissinger) to President Ford, 21.08.1974, **FRUS 1969-1976**, C.30, s. 681.

⁷⁰ National Security Decision Memorandum 267, 23.08.1974, **FRUS 1969-1976**, C.30, ss. 682-683

⁷¹ Bu tarihte Macomber ABD Ankara Büyükelçisidir. Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State, 02.07.1974, **FRUS 1969-1976**, C.30, s. 669.

⁷² Memorandum for the President's File, 14.06.1971, **FRUS 1969-1976**, C.29, S. 1097

⁷³ Letter From the Under Secretary of State for Political Affairs (Johnson) to the Secretary of the Treasury Kennedy, 29.06.1970, **FRUS 1969-1976**, C.29, s.1067- 1069.

U.S. Congress, House, Report of Special Study Mission , **The World Heroin Problem**, Committee Print, 92nd Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1971, s. 2.

U.S. Congress, House, Report of Special Study Mission , **The International Narcotics Trade And Its Relation to The United States** , Committee Print, 92nd Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1972, s. 62.

Ekonomik yaptırım yöntemi daha Türkiye yasak kararını almadığı dönemlerde bile ABD'nin gündemine defalarca gelmiştir. Şubat 1971'de Minnesota Senatörü Walter F. Mondale, haşhaş ekimini sınırlandırmayı kabul etmeyen ülkelere Amerikan askeri ve ekonomik yardımının durdurulmasını öngören bir kanun tasarısını Kongre gündemine getireceğini belirtmiştir.⁷⁴ ABD Kongresine 1971 Haziranına kadar Türkiye'ye yapılan yardımın durdurulması için 100'den fazla kanun teklifi getirilmiştir.⁷⁵ Türkiye haşhaş sorunu sebebi ile yapılan yardımın durdurulması konusu sadece Kongrede dile getirilen bir konu olmamış, ABD basınında da bu yönde haberler yer almıştır.⁷⁶

ABD'nin SSCB ile olan ilişkilerindeki yumuşama ve buna bağlı olarak Ortadoğu bölgesinde izlediği politikalarda görülen değişim 1970'li yıllarda Türkiye'nin ABD politikaları açısından önemini azaltmıştır. ABD 1971 yılından itibaren Türkiye'ye yaptığı ekonomik yardımlarda büyük bir kısıtlamaya gitmiştir. Haşhaş sorununda kendi iç politikasına yönelik hamlelerle, Türk üreticisinin mağdur olmasını göz ardı ederek, haşhaş üretiminin yasaklanmasını sağlamıştır. ABD'nin Türkiye'ye yönelik politikasındaki bu değişim Türkiye haşhaş ekimine yeniden başlayınca Türkiye'ye yapılan askeri-ekonomik tüm yardımların durdurulması şeklinde kendini göstermiştir.

Türkiye'ye uygulanan silah ambargosunun gerekçesi Türkiye'nin Kıbrıs'a asker çıkarması olarak belirtilmektedir. Silah ambargosu kararını içeren metne bakıldığında gerekçe yine Kıbrıs olarak gösterilmiştir. Hâlbuki silah ambargosu Türkiye Kıbrıs'a çıkmadan, yani 20 Temmuz 1974'ten önce ABD Kongresi tarafından defalarca gündeme getirilmiştir.⁷⁷

Türkiye 1974 Şubat'ında yasağı gözden geçireceğini ABD'ye bildirdikten sonra da Senatör James Buckley eğer yasak kaldırılırsa Kongreye yardımın

---

⁷⁴ “Bir Amerikalı Senatör Bize Yapılan Yardımın Kesilmesini İstedi...”, **Milliyet**, 02.02.1971, s.1

⁷⁵ James W. Spain, “The United States, Turkey and the Poppy”, **The Middle East Journal**, C. 29, S. 3 (Yaz, 1975), s.299.

⁷⁶ “Cold Turkey on Drug Dollar”, **Milwaukee Star**, 03.07.1971, s.4.

⁷⁷ U.S. Congress, **Congressional Record**, 93^d Congress, 2nd Session, July 2, 1974, s.22040.

U.S. Congress, **Congressional Record**, 93^d Congress, 2nd Session, July 3, 1974, s.22192.

U.S. Congress, **Congressional Record**, 93^d Congress, 2nd Session, July 8, 1974, s.22243.

U.S. Congress, **Congressional Record**, 93^d Congress, 2nd Session, July 9, 1974, s.22406.

U.S. Congress, **Congressional Record**, 93^d Congress, 2nd Session, July 16, 1974, s.23628.

dondurulmasını teklif edeceğini bildirmiştir.⁷⁸ 13 Mart 1974'te Türkiye'nin haşhaş ekimine yeniden başlayacağını resmen bildirmesinin ardından Türkiye'ye gelen iki Amerikalı parlamenter Türkiye'yi kararından vazgeçirmeye çalışmışlardır.⁷⁹ Lester Wolff ve Charles Rangel adındaki bu temsilciler Türkiye yeniden haşhaş ekimine başlarsa Amerikan Kongresinin böyle bir davranışa büyük bir reaksiyon gösterebileceğini, yardımının kesilebileceğini belirtmişlerdir.⁸⁰ New York Temsilcisi Wolff 1974 Mart'ında Kongrede yaptığı konuşmada şöyle demektedir:

“...şayet bu şayialar doğru çıkar ve Türkiye ABD ile arasına haşhaştan bir duvar çekerse, onlara şunu hatırlatalım ki, 1974 yılında yapılacak 300 milyon Dolarlık yardımı tehlikeye koymaktadırlar. Onlar, haşhaş yetiştirip genç Amerikalıların damarlarına eroin sıkarken, biz de Kongrede tembel tembel oturmayacağız. Belki de, sıra askeri yardıma gelince bize artık daha fazla ihtiyaç duymayacaklar.”⁸¹

Aynı temsilciler ABD'ye döndükten sonra, 9 Mayıs 1974'te, Türkiye'nin haşhaş ekim yasağını kaldırması durumunda ABD Başkanını harekete geçirmeyi amaçlayan 507 numaralı ortak önergeyi Kongreye sunmuştur. Bu önergeye göre Başkan, Türk Hükümetinin yasağı kaldırma kararını önlemek için hemen en üst düzeyde görüşmelere başlamalı, eğer bu görüşmelerde başarılı olamazsa Başkan Türk hükümetine yapılan tüm yardımların durdurulmasını sağlamalıdır.⁸² ABD Başkanının ekonomik yardımı kesme yetkisini kullanıp kullanmayacağı kesin olmasa da Kongrenin bu kararı gerekirse Başkan'a rağmen almayı düşünüldüğü görülmektedir.⁸³

---

⁷⁸ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 23.02.1974, Subject: Upi Item on Opium, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1974. Unclassified. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

Jackie Leishman, “Turks Let Opium Poppies”, **The Guardian**, 11.03.1974, s.2.

⁷⁹ “Haşhaş Ekerseniz Amerikan Yardımını Kesmeye Çalışırız”, **Tercüman**, 15.03.1974, s.1,7.

⁸⁰ “Güneş: Amerikalı 2 Senatörle Milletvekili Sıfatıyla Konuştum”, **Tercüman**, 16.03.1974, s.7.

⁸¹ “Haşhaş Amerikan Yardımını Tehlikeye Sokuyor”, **Tercüman**, 29.03.1974, s.1.

⁸² U.S. Congress, **Congressional Record**, 93^d Congress, 2nd Session, May 9, 1974, s.13938.

Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 13.05.1974, Subject: Opium Ban: Congressional Resolution, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1974. Unclassified, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

U.S. Congress, House, Report By Mr. Wolff From the Committee on Foreign Affairs, **For Negotiations on the Turkish Opium Ban**, Report No.93-1258, 93rd Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1974, s.2.

“President Nixon Cuts-off U.S. Assistance to Turkey”, **Chicago Metro News**, 15.06.1974, s.20.

⁸³ Rangel Calls for Cut-off Assistance to Turkey, **Chicago Metro News**, 13.07.1974, s.20.

Türkiye yapılacak yardımın kesilmesini öngören 507 sayılı kanun teklifi görüşmeleri sırasında New York Temsilcisi Wolff ambargo konusunda görüşlerini şöyle ifade etmiştir;

"Haşhaş sebebi ile Türkiye'ye uygulanacak ekonomik yaptırım ülkemizin uyuşturucu kaçakçılığı konusunda hiç toleransı olmadığını tüm ülkelere gösterecektir. Eğer Türkler uyuşturucu sizin sorunuz bizim değil diyorlarsa biz de onlara ekonomik gelişme ve askeri tedarik sizin sorunuz bizim değil diyebiliriz." ⁸⁴

ABD Dışişleri Bakanı Kissinger, Ankara'ya çektiği telgrafta Türkiye'ye önemli ölçüde Amerikan yardımı yapıldığını, uyuşturucu ile mücadele konusunda yeterince işbirliği yapmayan ülkelere yapılan yardımın durdurulabileceğini belirtmiştir.⁸⁵ Aynı şekilde 1974 Mart'ında yasağın kaldırılması konusunda Türk yöneticilerle görüşmek için Ankara'ya gelen Lester L. Wolff, 19 Mart 1974 tarihinde Kongrede yaptığı konuşmada Türkiye'nin haşhaş ekim yasağını kaldırması durumunda ABD'nin ekonomik-askeri yardımlar dâhil ellerinde olan tüm silahları kullanması gerektiğini belirtmiştir.⁸⁶ Washington'dan ABD Ankara Büyükelçiliği'ne çekilen 2 Mayıs tarihli telgrafta ise Türkiye'nin kararının ABD Kongresi üzerinde ciddi etkileri olacağı ve yardım programları için Kongrenin onayının gerekeceğini bildirmektedir.⁸⁷

8 Mayıs 1974 tarihinde ABD Kongresine verilen 238 imzalı bir önerge ile ABD Başkanı Nixon'dan Türkiye'nin haşhaş ekim yasağını kaldırmasına engel olmak için harekete geçmesi istenmiştir. Eğer Başkan'ın girişimleri başarısız olursa,

---

⁸⁴ U.S. Congress, **Congressional Record**, 93^d Congress, 2nd Session, August 5, 1974, s.26805.

Wolff uyuşturucu ile ilgili komisyonlarda görev almış, Türkiye'ye gelerek Kongre için rapor hazırlamıştır. Bu sebeple görüşleri ambargo açısından önem taşımaktadır.

⁸⁵ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 22.03.1974, Subject: Opium Production In Turkey. **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1974. Unclassified. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

⁸⁶ U.S. Congress, **Congressional Record**, 93^d Congress, 1st Session, March 19, 1974, s.7209.

⁸⁷ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 02.05.1974, Subject: Opium Poppy Ban **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1974. Secret. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

Başkan Türkiye'ye yapılan tüm yardımların, askeri-ekonomik, durdurulma yetkisini kullanarak Türkiye'nin kararına tepkisini göstermelidir.⁸⁸

Türkiye haşhaş ekim yasağını kaldırmadan konuşulmaya başlanan ekonomik yaptırım tehditleri 1 Temmuz 1974 sonrasında artarak devam etmiştir. Türkiye'nin yasak kararını kaldırdığı gün ABD Kongre üyesi Rangel yaptığı açıklamada Türkiye'ye yapılan bütün yardımların kesilmesi gerektiğini söylemiştir.⁸⁹ 12 Temmuz 1974'te Walter Mondale ve James Buckley adlı senatörlerce sunulan ve haşhaş konusunda etkin tedbirler almadığı takdirde Türkiye'ye yapılan askeri-ekonomik yardımın kesilmesini öngören karar tasarısı Amerikan Senatosunda 8'e karşı 81 oyla kabul edilmiştir.⁹⁰ ABD Senatosunun almış olduğu bu karar, Türk hükümeti, sendikalar ve çeşitli sivil toplum örgütleri tarafından eleştirilmiştir.⁹¹ Türkiye'nin haşhaş politikasını ABD kamuoyuna anlatmak amacıyla kurduğu "Parlamento İyi Niyet Heyeti"nin ABD ziyaretinden vazgeçilmiştir.⁹² Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale tarihinin 20 Temmuz 1974 olduğu göz önüne alındığında ambargonun asıl sebebinin Kıbrıs sorunu olmadığı açıkça görülmektedir.

B. Kıbrıs Krizi

1. 1974 Krizi ve Türkiye'nin Müdahalesi

*"Yaşadığımız şu krize benzer bir başkası olursa, kesinlikle eminim ki ABD Türklerin adaya çıkmasını önleyemez."*⁹³ Parker T. Hart, (1967)

25 Kasım 1973'te Yunanistan'da Papadopoulos hükümeti, Ionnidis liderliğinde yapılan bir darbe ile devrilmiştir. Devrimcilere karşı fazla hoşgörülü olması sebebi ile Papadopoulos'un devrilmesinin ardından Ionnidis liderliğindeki cunta Kıbrıs'ta

---

⁸⁸ Telegram From Secretary State Washington to USMission New York, 13.05.1974, Subject: Opium Ban: Congressional Resolution. **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1974. Unclassified. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

⁸⁹ Güneri Civaoglu, "Haşhaş", **Tercüman**, 05.07.1974, s. 2.

⁹⁰ "Senato 8'e karşı 81 Oyla Haşhaş Üreten Ülkelere Yardımın Kesilmesine Karar Verdi.", **Tercüman**, 13.07.1974, s.7.

⁹¹ "ABD Senatosunun Kararı Türkiye'nin İçişlerine Müdahaledir.", **Cumhuriyet**, 14.07.1974, s.1.

"Ecevit: ABD Senatosunun Kararı Dış Politikamızı Etkilemez.", **Cumhuriyet**, 13.07.1974, s.1.

⁹² "ABD'ye 'İyi Niyet Gezisi' İptal Edildi", **Cumhuriyet**, 15.07.1974, s.1.

⁹³ Parker T. Hart, 1965-1968 yıllarında ABD Ankara Büyükelçiliği görevini yürütmüştür. (Parker T. Hart, **Two NATO Allies at the Threshold of War**, Duke University Press, London, 1990, s. 109)

da daha tehditkâr politikalar izlemeye başlamıştır. Atina, Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'a Yunanistan ile birleşmesi yönünde baskı uygulamaya başlamıştır. 2 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios Kıbrıs Ulusal Muhafızlarından 600 subayın hükümetini devirmek amacıyla olduğunu Yunan hükümetine bildirerek, bu kişilerin Yunanistan'a geri çağırılmasını istemiştir.⁹⁴ Makarios'un talebinden 2 hafta sonra kaygılarının yersiz olmadığı ortaya çıkmış, 15 Temmuz'da Atina'daki askeri cuntanın emrinde olan subaylar Kıbrıs'taki mevcut hükümeti devirerek askeri bir darbe gerçekleştirmişlerdir. Nikos Sampson'ın iktidarı ele geçirdiği darbeye Makarios devrilmiş ve İngiltere tarafından Londra'ya kaçırılmıştır.

Nikos Sampson daha önce Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesi için adada EOKA-B'yi yöneten liderlerden biridir. Sampson'un yönetimi ele geçirmesi adada yaşayan Türk toplumu üzerinde paniğe neden olmuş kırsal alanda oturan insanlar Türklerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelere gelmişlerdir.⁹⁵ Darbe ile Kıbrıs'taki Rum yönetimi yıkılmış ilan edilmese bile fiili olarak bir enosis gerçekleştirilmiştir. Türkiye Sampson iktidarını "enosis" in sinyali olarak algılamakta gecikmemiş ve sorunun askeri olarak çözümü için hazırlıklara başlamıştır.⁹⁶ Başbakan Bülent Ecevit ilk olarak İngiltere ile müzakere için Londra'ya gitmiştir. Ecevit Londra'da darbeci subayların geri çekilmesini ve Kıbrıs'ta federal bir sistem için Clerides ve Denktaş arasında görüşmelere başlanmasını istemiştir. Bu sağlanamaz ise İngiltere ile adaya ortak bir müdahalede bulunmayı teklif etmiştir. Londra ve Zürih Antlaşmalarına göre garantör bir devlet olan İngiltere, bu antlaşmaların uygulanması için herhangi bir çaba göstermediği gibi, Türkiye'nin ortak müdahale teklifini de kabul etmemiştir.⁹⁷

Kıbrıs ile ilgili 11 Şubat 1959 tarihinde Zürih'de imzalanan antlaşma Kıbrıs'ın herhangi bir devlet ile birleşmesini doğrudan doğruya veya dolaylı olarak gerçekleştirmeye yardım eden tüm hareketleri yasaklamaktadır. Anlaşmanın garantör

⁹⁴ "Makarios Cuntayı Suikast Tertipçiliğiyle Suçluyor", **Tercüman**, 07.07.1974, s.3.

⁹⁵ " Turkish Cypriote Attacks 'Take-Over' By the Greek Junta", **The New York Times**, 17.07.1974, s.12.

⁹⁶ Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan'ın Açıklamaları, **TBMM Tutanak Dergisi**, 18.07.1974 (Gizli Oturum), Dönem 4, Birleşim 2, Oturum 2, C.13/1 s.2-5.

⁹⁷ Uğur Mumcu "İngiliz Üsleri" **Yeni Ortam**, 2 Ağustos 1974. (Aktaran Uğur Mumcu, **Amerika Kümesin**, Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı Yayınları, Ankara, 2011, s. 14)

devletleri Türkiye, Yunanistan ve İngiltere Ada'nın herhangi bir devlet ile birleşmesini veya taksimini gerçekleştirme amacı olan tüm hareketleri kendi yetki ve ilgileri oranında önlemeyi taahhüt etmişlerdir. Bu antlaşma hükümlerinin ihlali halinde gerekli girişimler üç garantör devlet tarafından birlikte yapılabileceği gibi garantör devletlerin biri tarafından da yapılabilecektir.⁹⁸

Bağımsız olmayan bir Kıbrıs Türkiye için kabul edilebilir değildir. Makarios'un devrilmesinin hemen ardından batılı diplomatlarda bunu belirtmiş sorunun "Türkiye'nin tepki gösterip göstermemesi değil ne tepki göstereceğidir." demişlerdir.⁹⁹ Kıbrıs'ta gerçekleşen darbenin ardından iktidarı ele geçiren Nikos Sampson'ın bir oldubitti ile adayı Yunanistan'a bağlamak istemesi Türkiye için kabul edilebilir değildir. Adada yaşayan Kıbrıslı Türklerin güvenliğini tehdit eden bu ortamda Türk hükümeti harekete geçmekten çekinmemiştir. Ecevit hükümetinin koalisyon ortağı Erbakan'da Kıbrıslı Türklerin korunması için bir an önce harekete geçilmesi taraftarıdır. Kıbrıs'ta darbe olduktan sonra Türkiye'de başlayan askeri hazırlık 4 gün içinde büyük ölçüde tamamlanmıştır. Türkiye'nin Ege donanması Akdeniz'e girmiş, Türk birlikleri Mersin'e kaydırılmıştır.¹⁰⁰

Türkiye garantörlük antlaşmasındaki bütün yolları denedikten sonra yine bu antlaşmaya dayanarak 20 Temmuz 1974'te Kıbrıs Barış Harekâtını başlatmıştır. Ulusal Muhafız Ordusu¹⁰¹ ile üç gün süren çatışmaların ardından Türk askerleri Girne'yi ele geçirmiştir. Türk birlikleri 22 Temmuz tarihli BM Güvenlik Konseyinin ateşkes kararına uyarak ilerleyişlerini durdurmuşlardır. Bu süreçte Türkiye adada bulunan kuvvetlerini takviye etmeye devam etmiş Girne-Lefkoşe arasında bir koridor oluşturmuştur.

Türkiye'nin adaya müdahalesi ve sonrasında ortaya çıkabilecek muhtemel bir Türk-Yunan savaşından çekilen Atina cuntası 24 Temmuz'da yönetimi sivil bir

⁹⁸ http://www.mfa.gov.tr/garanti-antlasmasi-zurich_11-subat-1959_tr.mfa (Çevrimiçi, 26.01.2016)

⁹⁹ "Coup Stirs Fears of Turkish Move", **The New York Times**, 16.07.1974, s.16.

¹⁰⁰ "Turkish Parliament is Briefed About Cyprus", **The New York Times**, 19.07.1974, s.11.

¹⁰¹ Londra ve Züriç Antlaşmaları Kıbrıs'ta sadece İngiliz, Türk ve Yunan alayları ile birlikte "Barış Gücü" askerlerinin bulundurulmasını gerektirmektedir. Yine bu antlaşmalar ile 2000 kişilik bir Kıbrıs ordusu kurulması kararlaştırılmış fakat bu ordu hiçbir zaman kurulmamıştır. Türk askerlerinin Kıbrıs'ta savaştığı Ulusal Muhafız Ordusu ise hiçbir yasal dayanağı olmayan, Yunan subayların eğittiği bir yabancı askeri güç statüsündedir. (Uğur Mumcu, **Amerika Küsmesin**, Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı Yayınları, Ankara, 2011, s. 11)

hükümet kurmak üzere Constantine Karamanlis'e devretmiştir. Aynı gün Kıbrıs'ta Sampson'ın yerine ise Glafcos Clerides getirilmiştir.¹⁰² Kıbrıs'ta ve Yunanistan'da anayasal hükümetin yeniden yönetime gelmesi sonucunda Türkiye-Yunanistan ve İngiltere Dışişleri Bakanları 26 Temmuz'da Cenevre'de bir araya gelmişlerdir. Barış görüşmelerine başlamak üzere Cenevre'ye görevlendirilen Türk ve Rum heyetlerinin aynı otele kalmayı reddetmesi aslında görüşmelerin atmosferi hakkında bilgi vermektedir.¹⁰³ 27 Temmuz gecesi yapılan ilk görüşmede de tarafların hiçbir şeyi karara bağlamadan konferansın dağılmasını da İngiltere önlemiştir.¹⁰⁴ Gerginlikle geçen görüşmelerin ardından Cenevre görüşmeleri 30 Temmuz'da imzalanan protokolle sona ermiştir. Buna göre Londra ve Zürih antlaşmalarının hala yürürlükte olduğu konusunda anlaşmaya varılmıştır. Türk ve Rum birlikleri arasında bir güvenlik bölgesi oluşturulması, Rumların işgal ettikleri köylerden çekilmeleri, Türk ve Rumların birlikte yaşadıkları köylerde güvenliğin Birleşmiş Milletler Barış gücü tarafından sağlanması bu protokolda kabul edilen temel kararlardır.¹⁰⁵

Ateşkesten sonraki dönemde de Rum tarafı Cenevre protokollerine uymayarak, Türk köyleri etrafındaki kuşatmayı sürdürmüşler ve Türklere karşı şiddet yöntemlerini kullanmaya devam etmişlerdir. 8 Ağustos'ta siyasi konuları görüşmek için Cenevre konferansının ikinci ayağı başlamıştır. Türkiye bu görüşmede Kıbrıs'a müdahalesi ile oluşan fiili bölünmeyi federal bir yönetime geçerek kâğıt üstünde de tasdik ettirmek istemiştir. Ada topraklarının %38'lik bölümünde Türklere ait federal bir yönetim isteyen Türkiye'nin görüşü Rumlarca kabul edilmemiştir.¹⁰⁶ Bu konferanstan adayı huzura kavuşturacak bir çözüm çıkmaması üzerine Türk Birlikleri 14 Ağustos'ta yeniden harekete geçerek adanın kuzey kesimini kontrol altına almıştır.

---

¹⁰² Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 24.07.1974, Subject: Situation Report no.16. **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1974. Secret. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

¹⁰³ "Turkish Reservations About a Geneva Otel", **The New York Times**, 26.07.1974, s.3.

¹⁰⁴ Flora Lewis, "British Efforts Avert Collapse of Cyprus Talks", **The New York Times**, 27.07.1974, s.1.

¹⁰⁵ "Text of Declaration on Cyprus by Britain, Greece and Turkey", **The New York Times**, 31.07.1974, s.2.

¹⁰⁶ U.S. Congress, Senate, A Staff Report of the Committee on the Judiciary, **Crisis on Cyprus: 1975**, Committee Print, 94th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1975, s. 11.

Kıbrıs'ta 1950'li yıllardan beri Rumlar tarafından sürdürülen “enosis” politikası ve Türk-Rum taraflar arası çatışmalar adada yaşayan toplumları ortak bir gelecekte uzaklaştırmıştır. 1974 yazında Kıbrıs Cumhuriyeti ancak kâğıt üzerinde var olan bir devlet görünümündedir. Denktaş “*Bugün bir Kıbrıs toplumu yoktur. Makarios ile benim üzerinde anlaşığımız tek nokta budur.*”¹⁰⁷ derken de bunu kastetmektedir. Kıbrıs'ta toplumların birlikte yaşama gibi ortak bir hedefi olmadığı gibi bunu sağlayabilecek ortak bir ulusal kimlik de yoktur. Resmi daireler hariç hemen hemen hiçbir yerde Kıbrıs bayrağı görmek imkânsızdır, Kıbrıs'a özgü bir dil ya da din yoktur. Toplumlar eğitim dili üzerinde anlaşamadığı için üniversite yoktur. Başkent Lefkoşe'de Türk ve Rumların yaşadığı bölgeler ayrılmış ve bariyerler silahlı görevliler tarafından korunmaktadır.¹⁰⁸ Bu şartlar altında adada fiilen var olan bölünmüşlük Türkiye'nin müdahalesinden sonra daha kesin bir şekilde ortaya çıkmıştır.

2. Kıbrıs Krizi ve ABD Politikası

1974 Kıbrıs krizi NATO'nun kuruluşundan itibaren geçen 25 yıl içinde ittifakın karşılaştığı en ciddi iç kriz olmuştur.¹⁰⁹ 1974 krizi ABD'nin iç politikada “Watergate Skandalı”¹¹⁰ sebebiyle gelişen çalkantılı bir dönemine denk gelmektedir.¹¹¹ Kıbrıs krizi başladığında Başkan Nixon'un kendi siyasi hayatını sürdürme mücadelesi içindedir. Aynı şekilde Kıbrıs krizine bir çözüm bulmak amacıyla Cenevre Türkiye-Yunanistan ve İngiltere bir araya geldiği gün, 9 Ağustos'ta, Gerald Ford ABD Başkanı olarak ilk mesaisine başlamıştır. ABD'nin içeride siyasi bir kriz yaşadığı bu dönemde, Kissinger Kıbrıs sorununun ABD tarafındaki en etkili aktörü olmuştur.

---

¹⁰⁷ Steven V. Roberts, “Divided Cyprus Shuns National Spirit”, **The New York Times**, 30.06.1974, s.6.

¹⁰⁸ A.y.

¹⁰⁹ David Anable, “First Serious Nato Split”, **Christian Science Monitor**, 04.03.1975, s. 1.

Dusko Doder, “Greece, Turkey Dispute Peril NATO'S Flank”, **The Washington Post**, 14.03.1975, s.A12.

¹¹⁰ Demokratlara ait Watergate iş merkezinde bulunan bir büroya ses kayıt cihazı yerleştirilmesinin ardından başlayan hukuk sürecinde yaşanan bir dizi olaydan sonra Başkan Nixon'un istifasına sebep olan olaylar zinciridir.

¹¹¹ James Reston, “Cyprus: Test of Detente”, **The New York Times**, 21.07.1974,s.17.

Kıbrıs'ta Makarios'a karşı bir darbe yapılması ihtimali 1971 yılında Albay Grivas'ın adaya dönmesinden sonra konuşulmaya başlanmıştır. Lefkoşa ve Atina'dan Washington'a çekilen telgraflarda Makarios'u devirmek amacıyla Grivas'ın her an harekete geçebileceği defalarca bildirilmiştir.¹¹² 1971 tarihli ABD Ulusal Güvenlik Konseyi raporları da Makarios'a karşı bir darbe olabileceğini ABD Dışişleri Bakanlığına bildirmektedir.¹¹³ Kıbrıs'ta bulunan İngiliz diplomatlar ve Türkiye Başbakanı Ecevit, Makarios'un devrilmesinin an meselesi olduğunu belirtmişlerdir.¹¹⁴ Tüm bu istihbarata rağmen 1974 Kıbrıs krizi öncesinde ve kriz süresince ABD'nin politikası 1964-1967 krizlerinin aksine oldukça pasif olmuştur. Darbeden önceki dönemde ABD Kıbrıs'ta etkili bir politika izlemeyerek olayların seyrini değiştirecek bir müdahalede bulunmamıştır.

ABD Dışişleri Bakanı Kissinger adada gerçekleşen darbe hakkında önceden bilgi sahibi olmadığını belirtse de kendisine bu konuda 1974 Mayıs tarihli kapsamlı raporlar sunulmuştur.¹¹⁵ Temmuz başında Makarios, kendisini devirmek için Yunan hükümeti tarafından planlar yaptığını açıkladığında da ABD sorunu görmezden gelmiştir.¹¹⁶ ABD'nin bu süreçte, Yunanistan'daki askeri cunta ile CIA vasıtasıyla yakın ilişki içinde olduğu resmi raporlarda yer almaktadır.¹¹⁷ Dışişleri Bakanlığı personelleri de CIA'nin kendilerine Kıbrıs'ta darbe yapılacağını belirten raporları getirdiğini belirtmektedir.¹¹⁸ Washington Post da yer alan bir makale CIA'nin

---

¹¹² National Intelligence Estimate, 07.06.1971, **FRUS 1969-1976**, C.29, s.789.

Telegram From the Embassy in Cyprus to the Department of State, 07.02.1972, **FRUS 1969-1976**, C.29, s.953.

Minutes of the Washington Special Actions Group Meeting, 11.02.1972, **FRUS 1969-1976**, C.29, ss.973-980, vd.

Telegram From the Embassy in Cyprus to the Department of State, 01.12.1972, **FRUS 1969-1976**, C.29, s.1034.

¹¹³ National Security Council Memorandum For Under Secretary of State John N. Irwin, Deputy Secretary of Defense David Packard Director of Central Intelligence Richard Helms, 07.07.1971, Subject: Cyprus Planning:NSSM 130, Secret. **DNSA Koleksiyonu**, Presidential Directives, Part II. <http://www.proquest.com> (Çevrimiçi, 13 Kasım 2015)

¹¹⁴ "NATO Strengthened by Crisis", **The Christian Science Monitor**, 25.07.1974, s.16

¹¹⁵ Study Prepared by the Interdepartmental Group for Near East and South Asia, 06.05.1974, **FRUS 1969-1976**, C.30, s.263-264.

¹¹⁶ Tom Brader, "Cyprus:Where Were the U.S. Watchmen?" **The Washington Post**, 20.07.1974, s.A15.

¹¹⁷ U.S. Congress, Senate, A Staff Report of the Committee on the Judiciary, **Crisis on Cyprus: 1975**, Committee Print, 94th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1975, s. 9.

¹¹⁸ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Robert S. Dillon, 17.05.1999, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004dil06> (Çevrimiçi,26.10.2015)

Sampson'ı uzun yıllardır desteklediğini, bu sebeple darbeden sonra ABD'nin Yunanistan tarafını desteklediğini yazmaktadır.¹¹⁹ Makarios'un SSCB ile iyi ilişkiler kurması ABD'nin hoşuna gitmemektedir. Sovyet yanlısı Makarios'un askeri bir cunta tarafından devrilirse Avrupa'nın güneyi politik olarak güvenilir rejimlerle çevrilmiş olacaktır.¹²⁰ ABD Ankara Büyükelçiliği Misyon Şefi Donald C. Bergus da, Sampson darbesi ile Makarios'un devrilmesi ABD'nin dış politika hedeflerine uygun olduğundan ABD darbeyi görmezden geldiğini belirtmektedir.¹²¹

Bu görmezden geliş darbenin öncesinde olduğu gibi sonrasında da devam etmiştir. ABD Dışişleri Bakanlığı Yardımcılarından Wells Stabler, ABD'nin bu politika ile adada toplumlar arası çatışmaların uzun vadede önlenmesini amaçladığını belirtmektedir.¹²² Stabler sürekli çatışma içinde olan bu iki grubun birbirinden kesin çizgilerle ayrılarak uzun vadede sorun çıkarmayacak bir Kıbrıs'a sahip olunacağını belirtmiştir.¹²³ 1974 sonrası Kıbrıs'ın durumuna baktığımızda da ABD'nin bu politikasının başarılı olduğu görülmektedir.

ABD'nin Kıbrıs'ta yaşanan olayları bir dış müdahale olarak değerlendirmemesi, Türkiye tarafından mevcut durumun ABD tarafından kabul edildiği şeklinde yorumlanmıştır. Aynı şekilde Ecevit'in Londra'da dile getirdiği taleplerine de ABD'den politik bir destek gelmemiştir. ABD'nin Kıbrıs konusunda sessiz kalacağını Birleşmiş Milletler ABD elçisi Scali de ifade etmiştir. Scali 19 Temmuz'da "hükümetinin başka bir ülkenin içişlerine karışmaya karşı olduğunu" belirtmiştir.¹²⁴

ABD Kıbrıs sorununa temkinli yaklaşma taraftardır. ABD için önemli olan bölgede istikrarın sürmesidir, Makarios'un devrilmiş olmasının, istikrar sürdükçe,

---

¹¹⁹ Jack Anderson, "Greek Army Weak, NATO Memo Says", **The Washington Post**, 24.07.1974, s.B15.

¹²⁰ Franz Schurmann, **The Foreign Politics of Richard Nixon: The Grand Design**, Institute of International Studies, Berkeley, 1987, s.333

¹²¹ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Donald C. Bergus, 24.01.1991, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004ber02> (Çevrimiçi,26.10.2015)

¹²² Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Wells Stabler, 19.07.1991, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004sta01> (Çevrimiçi,26.10.2015)

¹²³ **A.y.**

¹²⁴ U.S. Congress, Senate, A Staff Report of the Committee on the Judiciary, **Crisis on Cyprus: 1975**, Committee Print, 94th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1975, s. 9.

ABD için bir mahzuru yoktur. Bu politika ABD'nin 1974 krizinde geliştirdiği bir politika da değildir. 1971 Şubat'ında yapılan Ulusal Güvenlik Konseyi toplantısında ABD Kıbrıs ile ilgili amaçlarını adadaki komünizm etkisini kırmak, istihbarat tesislerinin devamlılığını sağlamak ve Kıbrıs'taki İngiliz üslerinin dost ülkeler elinde kalmasını sağlamak olarak belirlenmiştir.¹²⁵ Yunanistan'ın Dışişleri Bakanı Mavros, Pentagon'un Kıbrıs'ta askeri darbeyi desteklediğini, böylece Kıbrıs'ın bölünmesini sağlayarak adada politik bir istikrar sağlamayı hedeflediğini belirtmektedir.¹²⁶

1970'li yıllara gelindiğinde Makarios'un enosis politikasını desteklememesi ve Bağlantısızlar Hareketinde etkili olarak Kıbrıs'ı Batı kontrolünden çıkarabilme ihtimali Yunanistan'ın askeri bir darbe ile Makarios'u devirmesi ile sonuçlanmıştır. Türkiye'nin bu kritik dönemde yaptığı müdahale sadece Kıbrıs Türklerinin hayatını güvenceye almakla kalmamış, uluslararası dengeleri de derinden etkilemiştir. Bu sebeple demokrasi savunucusu olduğunu iddia eden ABD adada yaşanan darbeden çok ne sonuçlar getireceği üzerinde durmaktadır. Darbenin ardından garantör devlet olarak İngiltere ve diğer NATO ülkeleri Sampson'ı kınamış ve Makarios yönetiminin yeniden kurulması gerektiğini bildirmişlerdir.¹²⁷ ABD bu aşamada da cuntayı açıkça suçlamaktan çekinmiştir. ABD Kıbrıs'ta Makarios hükümetinin devrilmesine bir tepki göstermediği gibi bu hükümetin yeniden Kıbrıs yönetimine getirilmesi yönünde de bir açıklama yapmamıştır.¹²⁸ Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Robert Anderson Makarios'tan bahsetmeden “*adadaki durumun normalleşmesi ve anayasal düzenlemelere sadık kalınmasını*” tavsiye etmiştir.¹²⁹ Atina cuntasına ya da onun Kıbrıs'taki uzantısına bir eleştiri getirmeyen bu açıklama, Makarios'un düşürülmesinin ABD için bir önemi olmadığını göstermektedir. Zaten darbeden sadece iki gün sonra ABD Kıbrıs Büyükelçisi Davies yeni rejimin Dışişleri Bakanı

---

¹²⁵ National Security Council Memorandum For Under Secretary of State John N. Irwin, Duputy Secretary of Defense David Packard Director of Central Intelligence Richard Helmes, 07.07.1971, Subject: Cyprus Planning:NSSM 130, Secret. **DNSA Koleksiyonu**, Presidential Directives, Part II. <http://www.proquest.com> (Çevrimiçi, 13 Kasım 2015)

¹²⁶ Richard F. Janssen, “Aegean Anger”, **The Wall Street Journal**, 06.01.1976, s. 31.

¹²⁷ Richard Eder, “Britain in Pivotal Position In Diplomacy Over Cyprus”, **The New York Times**, 17.07.1974, s. 12.

“U.S., NATO Allies Urge Independence for Cyprus”, **Atlanta Daily World**, 19.07.1974, s.1

¹²⁸ U.S. Congress, House, Committee on Foreign Affairs, **Congressional-Executive Relations and the Turkish Arms Embargo**, Committee Print, 97th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1981, s.15.

¹²⁹ David Binder, “U.S. Gives Warning on Cyprus Status”, **The New York Times**, 16.07.1974, s. 16.

ile iletişime geçmiştir. Sisco bu görüşmeye ilişkin, Dışişleri Bakanı Kissinger'a yaptığı bilgilendirmede tanıma ihtimalinin duyulmasının Ankara'nın gerginliğini arttıracaklarını belirtmektedir.¹³⁰ ABD yönetiminin Makarios yerine cunta lideri Sampson ile görüşmeyi planladığı da Amerikan basınında yer almıştır.¹³¹

ABD Kıbrıs'ta izleyeceği politikayı netleştirmek için darbenin sonucunun ne olacağını görmek istemiştir. Sonuçlar henüz netleşmediği için olacak ki Kissinger 19 Temmuzda yapılacak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi toplantısını ertelemekte bir sakınca görmemiştir.¹³² Aynı şekilde hükümet sözcüsü Robert Anderson 18 Temmuzda Kıbrıs'taki yeni hükümetin tanınıp tanınmayacağı konusunun henüz karara bağlanmadığını belirtmektedir.¹³³ 15-20 Temmuz arası dönemde ABD basınında Türkiye'nin tüm askeri tedbirleri aldığı, böyle bir oldubittiye izin vermeyeceği, ordunun teyakkuz halinde olduğu şeklinde çıkan haberlere¹³⁴ rağmen ABD Kıbrıs konusunda kayıtsızlığını bozmamıştır. Washington, Ankara'nın da aynı serinkanlılığı göstermesini sağlamaya çalışmıştır. Başbakan Ecevit'e çekilen notalarda ABD'nin "enosis"e izin vermeyeceği garanti edilmiştir.¹³⁵

Sampson'un Kıbrıs'ta yönetimi ele geçirmesinden hemen sonra ABD Dışişleri Bakanlığı diplomatı Joseph J. Sisco'yu İngiltere-Türkiye-Yunanistan arasında arabuluculuk yapmak üzere görevlendirmiştir.¹³⁶ İlk olarak Atina'ya gelen Sisco, hemen ardından Ankara'ya gelerek Kıbrıs'taki olayların iki NATO ülkesi arasında savaşa dönüşmeden yatışmasını sağlamaya çalışmıştır.¹³⁷ Sisco'nun elinde somut bir öneri olmadan yaptığı bu ziyaretler Kıbrıs'ın kritik günleri atlatmasını

---

¹³⁰ Memorandum From Joseph S. Sisco to Secretary, 17.07.1974, Subject: Dimitriou's Calls on Ambassador Davies, **National Archives**, RG 59, Records of Joseph Sisco 1951-1976, Entry 5405, Box 20, Secret.

¹³¹ "U.S. Begins Talks With New Chiefs of Cyprus Regime", **The New York Times**, 18.07.1974, s. 1

¹³² Dana Adams Schmidt, "Kissinger Insist on U.S. Caution in Cyprus", **The Christian Science Monitor**, 19.07.1974, s.5.

¹³³ Dana Adams Schmidt, "Kissinger Insist on U.S. Caution in Cyprus", **The Christian Science Monitor**, 19.07.1974, s.5.

¹³⁴ "Turks Say They Won't Accept Any 'Fait Accompli' on Cyprus", **The New York Times**, 16.07.1975, s. 16.

David Binder, "Greeks and Turks Cautioned by U.S.", **The New York Times**, 17.07.1974, s. 1.

Drew Middleton, "Strife in Cyprus Feared", **The New York Times**, 18.07.1974, s. 16.

"Turkish Parliament is Briefed About Cyprus", **The New York Times**, 19.07.1974, s.11.

¹³⁵ "Turks Try to End Crisis by Diplomacy", **The New York Times**, 18.07.1974, s. 16.

¹³⁶ Murry Marder, "U.S. Acts to Coordinate With NATO", **The Washington Post**, 18.07.1974, s. A25.

¹³⁷ Alvin Shuster, "U.S. Puts Pressure on Greeks and Turks", **The New York Times**, 20.07.1974, s.8.

sağlayamamıştır. ABD'nin bu süreçteki politikası diplomatik kanalları açık tutarak biraz zaman kazanmayı amaçlamaktadır.¹³⁸ Türkiye'nin askeri müdahalesi önlenebilirse adadaki durum zaman içinde normal görülmeye başlayacaktır. Gerek Sampson'ın, gerek ABD'nin Türkiye'ye verdiği garantilerin de amacı budur. Yine bu sebeple ABD Kıbrıs konusunda Rumları eleştirmekten çekinmiştir.

ABD'nin Rumların politikalarına yönelttikleri ilk resmi eleştiri Türkiye'nin adaya çıktığı 20 Temmuz gününde gelmiştir.¹³⁹ Hemen sonrasında ABD'nin Yunanistan'a yaptığı eleştirilerin dozajı artmış ve 3 gün içinde Atina cuntası düşmüştür. Yunanistan'ın politikalarına ABD'den gelen ilk tehdit ise, paradoksal bir şekilde, yapılan yardımların durdurulması olmuştur. Washington Post 21 Temmuz günü Nixon yönetiminin Kıbrıs'ta çıkan olayların sorumlusu olarak gördüğü Yunanistan'a ambargo uygulamayı planladığını yazmaktadır.¹⁴⁰ Hatta Washington'un Yunanistan'a karşı böyle bir yaptırım uygulamakta geciktiği, adada darbe olduktan sonra hemen adım atılması gerektiği Dışişleri Bakanlığı personeli tarafından dile getirilmektedir.¹⁴¹

ABD'nin sürdürdüğü bu çekimser politikanın aynı anda geçerli olabilecek iki sebebi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Makarios'un devrilmesinden duyduğu memnuniyet, ikincisi ise Kıbrıs sebebi ile detant sürecinin sekteye uğrama ihtimalidir. SSCB her fırsatta Kıbrıs'ın bağımsızlığını ve seçilmiş lider Makarios'un iktidarını desteklediğini vurgulamaktadır. Bir NATO ülkesi tarafından desteklenen Kıbrıs darbesi SSCB'nin konuya olan duyarlılığını arttırmıştır. SSCB basınında yer alan haberler Makarios'u deviren darbeyi sert bir şekilde eleştirmektedir.¹⁴² Washington, SSCB ile yeniden bir güvensizlik ortamı oluşturmaktan kaçındığı için Kıbrıs konusunda belirleyici bir güç olmamaya özen göstermiştir. ABD Dışişleri

---

¹³⁸ Murrey Marder, "Washington Was Caught Unaware", **The Washington Post**, 20.07.1974, s. A7.

¹³⁹ A.y.

¹⁴⁰ Michael Getler, "U.S. Cuts Greece Arms", **The Washington Post**, 21.07.1974, s. A1.

¹⁴¹ Joseph C. Harsch, "Turks Gain Military Edge in Cyprus", **The Christian Science Monitor**, 22.07.1974, s.1.

¹⁴² Malcolm W. Browne, "Moscow Stressing Return of Makarios", **The New York Times**, 21.07.1974, s. 22.

Peter Osnos, "Moscow Indicates That It Supports the Return of Makarios", **The Washington Post** 24.07.1974, s. A14.

Bakanı Kissinger de açıkça SSCB ile karşı karşıya gelme tehlikesinden dolayı ABD'nin Kıbrıs konusuna müdahil olmayacağını belirtmektedir.¹⁴³

Türkiye'nin 1960 tarihli garantörlük antlaşmasına dayanarak Kıbrıs'a müdahale etmesinin hemen ardından, Washington Ankara'ya çektiği telgrafta Kıbrıs'taki durumun hem NATO hem de Yunanistan ve Türkiye'nin güvenliğini tehdit ettiğini, bu sebeple Türkiye'nin bir an önce ateşkes ilan ederek, İngilizlerin Londra davetine katılmalarını istemiştir.¹⁴⁴

Kıbrıs krizinin hemen öncesinde ve krizin sıcak günlerinde ABD'nin birbirini takip eden 4 farklı dönemde dört farklı yaklaşım gösterdiği göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki Makarios'un kendisine karşı darbe yapılacağı ihbarında bulunduğu 2 Temmuz'dan Kıbrıs'ta darbenin gerçekleştiği 15 Temmuz'a kadar olan süreci kapsamaktadır. ABD, bu süreçte Makarios'un karşı karşıya kaldığı tehlike CIA raporlarında ve basında yer almasına rağmen gelişmelere seyirci kalmış, Atina cuntasını Kıbrıs'a müdahale etmekten vazgeçirecek en ufak bir adım atmamıştır.

İkinci dönem ise Kıbrıs'ta darbenin olduğu 15 Temmuz'dan Türkiye'nin Adaya müdahale ettiği 20 Temmuz'a kadar olan süreçtir. Bu kısa fakat önemli zaman diliminde ABD, ne Kıbrıs'taki darbeye ne de darbenin arkasındaki Yunanistan'a karşı herhangi bir eleştiri yapmamıştır.¹⁴⁵ ABD Dışişleri Bakanı yardımcısı Sisco'nun mekik diplomasisi yaptığı bu süreçte Türk tarafının diplomasi dışında bir çözüme kalkışmaması sağlanmaya çalışılmıştır. ABD'nin bu süreçteki söylemi "Kıbrıs'ın bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün sürdürülmesi" olmuştur. Dışişleri Bakanlığı'ndan Sampson'un Kıbrıs lideri olarak tanınacağı yönünde bir açıklama yapılmamasına rağmen ABD darbeden 3 gün sonra adadaki yeni yönetimi tanıma yolunda adımlar atmaya başlamıştır.¹⁴⁶ Türkiye'de askeri hareketliliğin başlamasının ardından Sampson'ın düşürülmesi İngiltere tarafından gündeme getirilmiştir. Kissinger 19 Temmuz'da, ABD Dışişleri Bakanı Yardımcısı Ingersoll ile yaptığı

---

¹⁴³ Carroll Kilpatrick, "Kissinger Sees No U.S. Involvement in Cyprus", **The Washington Post** 21.07.1974, s. A6.

¹⁴⁴ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 20.07.1974, Subject: Cyprus. **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1974. Secret. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

¹⁴⁵ Hitchens, **a.g.e.**, s.98.

¹⁴⁶ "U.S. Begins Talks With New Chiefs of Cyprus Regime", **The New York Times**, 18.07.1974, s.1

telefon görüşmesinde Sampson'a karşı bir harekete girişmeden önce yerine getirilecek kişiyi bilmek istediğini söylemektedir.¹⁴⁷ Bu dönemde, Türk Dışişleri Bakanlığı yetkilileri müdahalenin ertelenmesi durumunda ABD'nin Sampson'ı tanıyacağını fark etmekte gecikmemişlerdir.¹⁴⁸

Üçüncü dönem ise Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale ettiği 20 Temmuzdan Türkiye'nin ikinci askeri harekâta giriştiği 14 Ağustos'a kadar olan dönemdir. Bu dönemde ABD, Sampson ve onun Atina'daki destekçisi olan cuntaya karşı sert söylemler dile getirmiş, Yunanistan'a yapılan yardımların durdurulması dahil bir takım tehditler öne sürmüştür. Türkiye'nin müdahalesini ise "anlaşılabilir" olarak değerlendirmiştir.¹⁴⁹ ABD'nin bu süreçte sorunun büyümesi önlemek amacı ile Türkiye-Yunanistan arasında arabuluculuk yapmaya çalıştığı görünmektedir. ABD, Ankara ve Atina'daki elçilikleri vasıtasıyla yaptığı telkinleri¹⁵⁰, Sisco alanda belirtmiş,¹⁵¹ Kissinger de telefon görüşmeleri ile tekrar etmiştir.¹⁵²

Dördüncü dönem ise Türkiye'nin Cenevre konferansından sonra Kıbrıs'ta yeniden ilerleyişe geçmesinden sonra başlamaktadır. Krizin daha önceki aşamalarında Türkiye'ye karşı bir politika izlemeyen ABD, Türkiye'nin ikinci harekâtını kınamış ve görüşmelere yeniden başlanmasını istemiştir.¹⁵³ ABD Bu dönemde tamamen Yunanistan'ı destekler bir yaklaşım sergilemeye başlamıştır. Türkiye'nin Kıbrıs'ta Rumlara karşı elde ettiği başarılar Atina'daki Karamanlis hükümetini zayıflatmıştır. ABD desteklediği Karamanlis hükümetinin iktidarda

---

¹⁴⁷ Telcon Secretary Kissinger, Dep. Sec. Ingersoll, Amb. McCloskey, 19.07.1974, **DNSA Koleksiyonu**, Kissinger Telephone Conversations. <http://www.proquest.com> (Çevrimiçi, 13 Kasım 2015)

¹⁴⁸ Stern, **a.g.e.**, s.115.

¹⁴⁹ Bernard Gwertzman, "U.S. Backs Turks in Cyprus but Warns Against a War", **The New York Times**, 14.08.1974, s. 3.

¹⁵⁰ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 21.07.1974, Subject: Situation Report no.12. **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1974. Secret <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

¹⁵¹ Nan Robertson, "Sisco Shuttles Between Athens and Ankara", **The New York Times**, 21.07.1974, s. 1.

Alvin Shuster, "Cease-Fire Move Keeps Sisco Busy", **The New York Times**, 21.07.1974, s. 13.

¹⁵² Bernard Gwertzman, "Diplomacy, Caution and Dismay", **The New York Times**, 22.07.1974, s. 13.

David Binder, "U.S. Presses Effort for Cyprus Truce: Kissinger Keeping in Touch", **The New York Times**, 21.07.1974, s. 21.

¹⁵³ Peter S. Mellas, "U.S. Cyprus Policy Draws Ire of Greeks", **The Christian Science Monitor**, 16.08.1974, s. 2.

kalmasını sağlamak amacıyla bu tarihten itibaren ağırlığını Yunanistan tarafına koymuştur. Bu dönemde Türkiye'nin müdahalesini yeren haberler ABD basınında sıklıkla yer almıştır.¹⁵⁴

Olayların birbirini takip ederek bu kadar hızlı geliştiği bu dönemde ABD harekete geçmekte gecikmemiş soruna ilişkin politikasını sıklıkla gözden geçirmiştir. Aslında, ABD'nin Kıbrıs'ta yaşanabilecek bu tür gelişmelerde izleyeceği politikanın ana hatları 1971 yılında yapılan Ulusal Güvenlik Konseyi toplantısında belirtilmiştir. Buna göre, Kıbrıs'ta enosis yanlısı Rumlar tarafından, Makarios'a karşı Atina destekli bir darbe yapılırsa ve enosis ilan edilirse ABD ilk izlemesi gereken yol hiçbir şey yapmaması olarak belirlenmiştir.¹⁵⁵ Çünkü NSSM-130 numaralı rapor, Enosis'in adadaki çatışmalara son vereceği ve durumun daha da kötüleşmesini önleyeceğini belirtmektedir.¹⁵⁶

ABD Kıbrıs'taki Sampson darbesini başlangıçta desteklemiştir. Hatta darbe öncesi ile CIA ile cuntanın bu konuda işbirliği yaptığı görülmektedir. Bu sebeple darbe sonrasında tüm dünya Sampson darbesini eleştirirken ABD net bir tavır alamamıştır. Türkiye'nin adaya müdahalesini önlemek için, ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü tüm güçlerin Kıbrıs'ın içişlerine müdahale etmekten kaçınmasını tavsiye etmiştir.¹⁵⁷ Öncelikli olarak Kıbrıs'ta Makarios'suz bir istikrar isteyen ABD, Türkiye'nin müdahalesinden sonra ise Kıbrıs darbecilerini eleştirmeye başlamıştır. Kıbrıs'ta gerilimin sürmesi ve Türk-Yunan savaşı ihtimali belirmeye başladığında ise ABD taraflar arasında daha dengeli bir politika izlemiş ve NATO'nun içinde bir savaşa izin vermeyeceğini belirtmiştir. Yunanistan'da yükselen Amerikan karşıtlığı ABD'nin desteklediği Karamanlis hükümetini tehdit etmeye başlayınca ise ABD Yunanistan hükümetini diplomatik olarak desteklemek için Türkiye'ye karşı söylemler geliştirmeye başlamıştır. Detant döneminin ilk ciddi testi sayılabilecek Kıbrıs sorununda ABD kendisini SSCB ile karşı karşıya getirebilecek bir müdahale yapmadan Kıbrıs'taki çıkarlarını korumaya çalışmıştır.

¹⁵⁴ Murrey Marder, "U.S. Condemns Attack by Turkey", **The Washington Post**, 15.08.1974, s. A1.

¹⁵⁵ National Security Council Memorandum For Under Secretary of State John N. Irwin, Deputy Secretary of Defense David Packard Director of Central Intelligence Richard Helms, 07.07.1971, Subject: Cyprus Planning:NSSM 130, Secret. **DNSA Koleksiyonu**, Presidential Directives, Part II. <http://www.proquest.com> (Çevrimiçi, 13 Kasım 2015)

¹⁵⁶ **A.y.**

¹⁵⁷ "ABD ve İngiltere Türkiye'den Duruma Karışmamasını İstedi", **Cumhuriyet**, 16.07.1974, s.1.

3. Yunanistan'ın NATO'nun Askeri Kanadından Çekilmesi

Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadından çekilmesi meselesi ilk bakışta ABD-Yunanistan anlaşmazlığı olarak görülse de iç ve dış siyasete yönelik farklı amaçları vardır. Yunanistan'ın bu kararı 1979-1980 yıllarında Türk-Amerikan ilişkileri üzerinde de etkili olduğu için bu bölümde yer almıştır.

Yunanistan Başbakanı Karamanlis 15 Ağustos 1974 tarihinde Kıbrıs sorununda etkili bir politika izlenemediği gerekçesiyle NATO'nun askeri kanadından çekilmiştir. Yunanistan'ın bu tutumunu kalıcı ve önemli bir politika değişikliği olarak değerlendirmek doğru değildir. Karamanlis bu kararı ilan ederken hala ülkesinin bir NATO üyesi olduğunu özellikle vurgulamıştır.¹⁵⁸ Yani Yunanistan hala bir NATO ülkesidir ve antlaşma gereği dışarıdan gelecek bir saldırıya karşı diğer NATO ülkelerinin yardımını alacaktır. Yunanistan'ın ABD ve NATO yanlısı dış politikasının temelinde bir değişiklik olmamasına rağmen alınan bu karar Türk Dışişleri Bakanı Turan Güneş'in de dikkatinden kaçmamıştır. Güneş, Yunanistan'ın Sovyetler Birliği'ne ya da Bağlantısızlara yakınlaşmadan, NATO'nun siyasi kanadında varlığını sürdürerek askeri kanadından çekilmesinin sebebini 24 Eylül 1974 tarihinde ABD Dışişleri Bakanı Kissinger'a yöneltmiştir.¹⁵⁹ Kissinger bunun sebebi Karamanlis hükümetinin sağ ve sol kesimlerce Amerikan yanlısı olmakla suçlandığını bu sebeple Amerikan karşıtı bir karar alarak mevcut ortamı biraz olsun kendi lehlerine çevirmeyi amaçladıklarını belirtmiştir.¹⁶⁰ Karamanlis'in NATO'dan çekilme kararını açıklamasından bir gün sonra Joseph Sisco' Karamanlis'i desteklediklerini, önceliğin ülkedeki Amerikan karşıtlığının törpülenmesi olduğunu belirtmektedir.¹⁶¹ Bu kararın Yunanistan'da artan Amerikan karşıtlığının azaltılması için alınmış olabileceği dönemin basınında da yer almıştır.¹⁶² Bu sebeple Karamanlis

---

¹⁵⁸ Peter S. Mellas, "U.S. Cyprus Policy Draws Ire of Greeks", **The Christian Science Monitor**, 16.08.1974, s. 2.

¹⁵⁹ Memorandum of Conversation, 24.09.1974, **FRUS 1969-1976**, C.30, s. 684.

¹⁶⁰ Memorandum of Conversation, 24.09.1974, **FRUS 1969-1976**, C.30, s. 684.

¹⁶¹ Memorandum of Conversation, 16.08.1974, **National Archives**, RG 59, Records of Joseph Sisco 1951-1976, Entry 5405, Box 18, Confidential.

¹⁶² Steven V. Roberts, "Athens Protests", **The New York Times**, 15.08.1974, s.1.

NATO'dan çekilme kararını hızlı almasına rağmen bu kararı uygulamada yavaş hareket etmektedir.¹⁶³

Batı yanlısı olan ve komünizm karşıtlığı ile tanınan Karamanlis'in böyle bir karar alması tuhaf görülse de aslında oldukça rasyoneller sebepleri vardır. Kissinger kendilerinin de Karamanlis hükümetini desteklediklerini, bu politik manevra sonrasında Amerikan yanlısı politikanın daha rahat izlenebileceğini aynı zamanda NATO korumasının da Yunanistan da devam edeceğini bildirmiştir.¹⁶⁴ Karamanlis'in aldığı bu kararının Amerikan karşıtı bir politika olarak algılanmaması gerektiği 29 Ağustos Tarihli CIA raporunda da belirtilmektedir.¹⁶⁵ Rapor Karamanlis'in iç politikada avantaj sağlamak için böyle bir karar aldığını belirtmekte, Amerikan karşıtı politikaların hükümetin gücünü pekiştirmek için kullanıldığını belirtmektedir.¹⁶⁶ Yine aynı sebeple olmalı ki Karamanlis Kıbrıs sorununda ABD'nin arabuluculuğunu reddederken¹⁶⁷ Sovyet tekliflerine sıcak bakmıştır.¹⁶⁸ Yunanistan'da Kasım ayında seçimlerin yapılacağı olması bu diplomatik manevranın sebebinin daha iyi anlaşılmasına yardım edecektir. Kissinger bu sebeple seçim sonrası Yunanistan Dışişleri Bakanı Bitsios'la yaptığı toplantıda, Karamanlis'in ülkede Amerikan karşıtlığını iyi yönettiğini, seçimde başarılı olmasından çok memnun olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁹

NATO Genel Sekreteri Luns, 27 Şubat 1975'te ABD Dışişleri Bakanı Yardımcısı Sisco ile yaptığı görüşmede Yunanistan'ın durumunu değerlendirmiştir. Luns Yunanistan NATO'ya yeniden katılmayı gündeme getirene kadar NATO'nun sabırla beklemeye devam edeceğini belirtmektedir.¹⁷⁰

---

¹⁶³ Memorandum of Conversation, 23.09.1974, **National Archives**, RG 59, Records of Joseph Sisco 1951-1976, Entry 5405, Box 18, Confidential.

¹⁶⁴ Memorandum of Conversation, 24.09.1974, **FRUS 1969-1976**, C.30, s. 685.

¹⁶⁵ Paper Prepared in the Central Intelligence Agency, 29.08.1974, **FRUS 1969-1976**, C.30, s.90.

¹⁶⁶ **A.y.**

¹⁶⁷ Murrey Marder, "Greece Declines U.S. Offer to Mediate", **The Washington Post**, 17.08.1974, s. A1.

¹⁶⁸ Jonathan C. Randal, "Greeks Back Soviet Plan for Cyprus", **The Washington Post**, 24.08.1974, s. A1.

¹⁶⁹ Memorandum of Conversation, 11.12.1974, **National Archives**, RG 59, Records of Henry Kissinger 1973-1977, Entry 5403, Box 22, Secret, Nodis.

¹⁷⁰ Memorandum For The Secretary From Joseph J. Sisco, 27.02.1975, Subject: Daily Activity Report, **National Archives**, RG 59, Records of Joseph Sisco 1951-1976, Entry 5405, Box 20, Secret, Nodis.

Yunanistan'ın ABD ile anlaşmalı olarak aldığı anlaşılan bu karar kısa vadede amacına ulaşmış görünse de Türkiye'nin bu konudaki tutumu planları 12 Eylül dönemine kadar aksatmıştır. NATO'nun askeri kanadından 1974 yılında ayrılan Başbakan Karamanlis, Yunanistan yeniden NATO'ya dönmek istediğinde yine Başbakan'dır. Aradan geçen süre Karamanlis'in siyasi düşüncesinde önemli değişikliklere sebep olmuş olmalı ki ABD'ye karşı aldığı bir karardan ABD desteği ile geri dönmeye çalışmıştır. Yunanistan'ın ABD destekli bu çabası 1979-1980 döneminde Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli bir başlık olarak öne çıkacaktır.¹⁷¹

C. Silah Ambargosu

1. ABD Dış Politikasının Bir Aracı Olarak Askeri-Ekonomik Yardımlar

*“Amerikan yardımları ABD'nin şefkatinden değil kendi menfaatlerinden doğmaktadır.”*¹⁷² Richard M. Nixon

ABD'nin sağladığı ekonomik yardımlar bir ülkenin ABD siyasetine ve menfaatlerine uygun bir politika izlemesini sağlayan en önemli araçtır. Ekonomik yardım düzeyi ABD'nin etki alanının sınırlarını belirlemektedir. Yapılan yardımları alan ülkelerde ABD'nin prestiji artmakta bunun takiben siyasi ve ekonomik bir etki alanı oluşturulmaktadır. Kısa vadede yardımı alan devletler istifade ediyormuş gibi görünse de uzun vadede bu yardımlar Amerikan çıkarlarına hizmet etmektedir.

ABD dış yardımların diplomasi aracı olarak önemini İkinci Dünya Savaşı yıllarında fark etmiştir. Savaş sonrası oluşan güç boşluğu, ABD'ye siyasi-ekonomik nüfuz alanını genişletebileceği uygun bir ortam sağlamıştır. İngiltere, Fransa ve Almanya gibi sömürgeci Batı devletleri bu savaştan galip ya da mağlup çıksalar da eski güçlerini ve bölgedeki etkilerini kaybetmişlerdir. ABD'nin 1947 yılında Truman doktrini ile Türkiye ve Yunanistan'a yardıma karar vermesinin tek sebebi kendi ulusal çıkarlarıdır. Bölgede oluşan güç boşluğu ABD tarafından doldurulmuş ve ABD bölgede siyasi ve ekonomik etkisini arttırmıştır. ABD bölgedeki menfaatlerini

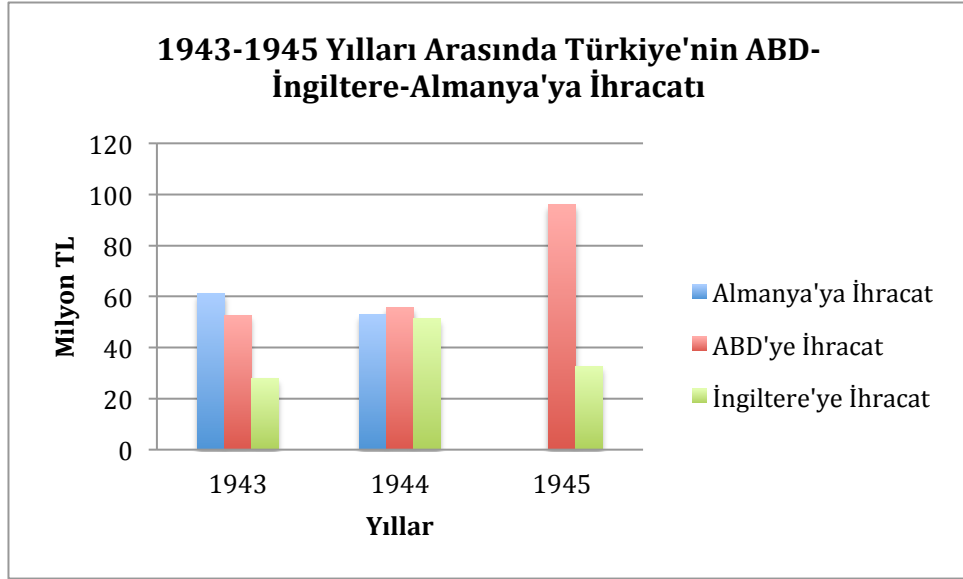
¹⁷¹ Yunanistan'ın yeniden NATO'ya girme çabası için bkz. : aş. s.307-311.

¹⁷² Memorandum For the President's File 21.03.1972 **FRUS 1969-1976**, C.29, s. 1118.

daha önceki Batılı devletlerden farklı olarak sömürge yönetime altında değil askeri, ekonomik, kültürel ve buna bağlı olarak siyasi bir hegemonya altında sürdürmüştür

Türkiye yukarıda bahsedilen bu döngünün tipik bir örneği olmuştur. İkinci Dünya Savaşı içinde ABD'nin Türkiye'ye yapmaya başladığı direkt yardımlar bu ülke ile ticaretin artması ile sonuçlanmıştır. Grafik 6'da savaş yıllarında Türkiye'nin ABD' ile olan ticaretindeki büyüme rakamsal olarak gösterilmiştir. ABD'nin Türkiye ticaretindeki payı 1943 yılından itibaren hızla artmış, savaş sonuna gelindiğinde ABD Türkiye'nin dış ticaretinde en önemli ülke konumuna gelmiştir.

Grafik 6- 1943-1945 Yılları Arasında Türkiye'nin ABD-İngiltere-Almanya'ya İhracatı.

Kaynak: Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, **İstatistik Yıllığı**, C.15, Ankara, Hüsnütabiat Basımevi, 1946, s.349-350.

Ticari alandaki bu genişlemeye siyasi değişmeler de eşlik etmiştir. ABD yardımı alan ülkelerin daha liberal kapitalist modelde gelişmesini beklemektedir. ABD'ye benzer rejimlerin kurulması ABD dış politikasının temelini oluşturmuştur. Amerikan değerlerinin hâkim kılınacağı bir dünya yaratmak, müttefik ülkelerin ABD'nin ahlak ve insani değerleriyle bütünleşmesini sağlamak, yeni dış pazarlar sağlayarak Amerikan ekonomisini güçlendirmek ABD dış yardımının öncelikli

amacıdır.¹⁷³ Birçok ülkeye aynı anda ve direkt olarak yapılan askeri-ekonomik yardımlar ABD'nin bu uzun soluklu politikasına hizmet etmektedir.

ABD'nin savaş yıllarında başlattığı askeri ve ekonomik yardımlar savaşın bitimini takiben daha kapsamlı ve düzenli olarak yürütülmüştür. 1947 tarihli Truman Doktrininden sonra Türkiye resmi bir müttefiklik bağı olmamasına rağmen geniş çaplı Amerikan yardımı almıştır. 1952 yılında NATO'ya üye olunması ile ABD'nin Türkiye'ye sağladığı siyasi korumaya ek olarak, ileri teknoloji ve daha yüksek düzeylerde askeri-ekonomik yardım Türkiye'nin kullanımına açılmıştır. Askeri alanda yapılan bu yardımlara ticari alandaki genişleme ile birlikte yürümektedir. 1950'li yıllarda daha fazla askeri yardım isteyen ülkelerin daha fazla ticari alışverişte bulunması beklenmektedir.¹⁷⁴

NATO kapsamında Türkiye'nin savunmasına yapılan yardım aynı zamanda ABD'nin menfaatindedir. Savunma için gerekli olan askeri gücün Türkiye-Yunanistan gibi ülkelerde ABD desteği ile bulundurulması Amerikan vatandaşlarının daha az vergi ödemesini sağlamaktadır. ABD Temsilciler Meclisi Başkanı McMartin bir Amerikan askerinin bakımını yılda 11.000 dolara mal olurken bir Türk askerinin bakımının 570 dolara mal olduğunu söylemektedir.¹⁷⁵ Başka bir ifade ile ABD Türkiye'ye gerekli gördüğü kadar asker baktırmakta, askeri yardım göndererek ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirmekte ve tüm bunlar için daha az para harcamaktadır. Bu sebeple Türk ordusu ABD'den sonra NATO ülkeleri içinde en fazla asker bulduran ülke olmuştur.¹⁷⁶ 1977 yılında Türkiye ihtiyacının çok üstünde, 674.000 kişilik bir orduya sahiptir.¹⁷⁷ Türkiye bu ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için bütçesinin yaklaşık %20'sini savunmaya ayırmaktadır. Yardımı alan ülkeler kendi halkının refahı pahasına savunmaya büyük bütçeler ayırmasına rağmen

¹⁷³ Ufuk Güldemir, **Çevik Kuvvetin Gölgesinde Türkiye**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1986, s.17.

¹⁷⁴ Eleftherios Botsas, "The U. S.-Cyprus-Turkey-Greek Tetragon: The Economics of Alliance" **NJPMS : Journal of Political and Military Sociology**; Fall 1988; S.16,s. 252.

¹⁷⁵ Uğur Mumcu "Sayın Korutürk Uyarıyor..." **Yeni Ortam**, 14 Ekim 1974. (Aktaran Uğur Mumcu, **Amerika Küsmesin**, Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı Yayınları, Ankara, 2011, s. 143)

¹⁷⁶ U.S. Congress, House, Committee on Foreign Affairs, **Congressional-Executive Relations and the Turkish Arms Embargo**, Committee Print, 97th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1981, s.11.

Talukder Maniruzzaman, "Arms Transfers, Military Coups, and Military Rule in Developing States", **The Journal of Conflict Resolution**, Vol. 36, No.4, (Dec., 1992), s.744.

¹⁷⁷ Richard F. Janssen, "Russia's Economic Aid to Turkey", **The Wall Street Journal**, 01.06.1977, s.16.

aynı durumu ABD için söylemek mümkün değildir. ABD'nin tüm dünyaya yaptığı savunma yardımlarının toplamı 1972 yılında ABD'nin GSMH'nin %0,39'unda denk gelirken bu oran, 1982 yılında %0,22'ye düşmüştür.¹⁷⁸ ABD'nin yaptığı askeri ve ekonomik yardımlar dış politikanın uygulamasında büyük kolaylıklar sağlarken, ekonomik açıdan ise ABD gibi dev bir ekonomiye büyük bir külfet olmamaktadır. Üstelik “yardım” olarak bahsedilen bu destek hibelerden çok askeri satış kredilerini içermektedir.

Askeri Yardım Programları (Military Assistance Program) vasıtasıyla müttefik ülkelere teçhizat ve eğitim sağlanmış, böylece Amerikan silahlı kuvvetlerinin sayısının düşürülmesi sağlanmıştır.¹⁷⁹ Türkiye'ye yapılan askeri yardım, ABD'nin güvenliğini sağlamaya yöneliktir. Sovyetler Birliği'nin stratejik olarak önemli olan Ortadoğu bölgesine ulaşmasının engellenmesi için Türkiye'nin müttefikliği gerekmektedir. Dışişleri Bakanı Kissinger Türkiye'ye uygulanacak ambargo ile ilgili 7 Aralık 1974 tarihli basın demecinde şöyle demektedir;

“...daha da önemlisi Türkiye'ye yapılan Amerikan askeri yardımı bir lütuf değildir, hiçbir zaman da öyle olmamıştır. Türkiye'nin güvenliği, Doğu Akdeniz, Avrupa'daki NATO ülkeleri ve dolayısıyla Atlantik toplumunun güvenliği için hayati öneme sahiptir. Biz bu sebeplerle, yalnız bu sebeplerle, Türkiye'ye yardım sağlıyoruz.”¹⁸⁰

Yapılan yardım aynı zamanda tarafsız ülkelere ABD ile müttefik olmanın sağladıklarını göstermesi açısından önem taşımaktadır.¹⁸¹ Balkanlar ve Ortadoğu gibi kırılgan bir bölgede batı tarzı demokrasinin en önemli ülkesi olan Türkiye'nin desteklenerek ABD askeri varlığının bölgede hissedilmesi ABD dış politika

---

¹⁷⁸ Department of State Memorandum For Mr. William P. Clark The White House, 05.04.1982, Subject: NSSD-1, CIA-RDP85M00366R0001000050016-D, **CIA Records Search Tool (Crest), National Archives**, College Park, MD

¹⁷⁹ James Madison Garrett, **Assistance to Turkey as an Instrument of United States Foreign Policy, With Emphasis on Military Assistance**, Columbia University Yayınlanmamış Doktora Tezi, Columbia, 1960,s.1

¹⁸⁰ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 07.12.1974, Subject: Secretary's Press Conference: Statement On Military Assistance To Turkey, And Reply To Question. **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1974. Unclassified. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

¹⁸¹ James Madison Garrett, **Assistance to Turkey as an Instrument of United States Foreign Policy, With Emphasis on Military Assistance**, Columbia University Yayınlanmamış Doktora Tezi, Columbia, 1960,s.2.

amaçları ile örtüşmektedir.¹⁸² Türk yöneticilerin kendilerine büyük bir lütuf olarak algıladığı yardım, aslında yardımı alan ülkelerden ziyade ABD'nin menfaatindedir. 1975 yılı başında Washington'dan Ankara Büyükelçiliğine çekilen telgrafta Türkiye'ye yapılan yardımın amaçları belirtilmiştir. Buna göre;

- Türkiye'de stratejik öneme sahip yerlerde tesisler kurmak ve var olan tesislerin faaliyetlerini devam ettirmesini sağlamak. Bunların ABD karşıtı güçler eline geçmesini önlemek.
- ABD ve onun politikaları için sempati oluşturmak, Türkiye'yi ABD dış politikası ve askeri stratejisi ile uyumlu politikalar izlemeye sevk etmektir.¹⁸³

Burada bahsedilen sempati kavramı çok önemlidir. Amerikan askeri yardımını alan ülkeler askeri yapısını da Amerikan standartlarına göre şekillendirmektedir. Uzmanlık gerektiren savunma malzemelerinin kullanımı için Türk askeri personellerinin eğitilmesi gerekmektedir. Amerikalı uzmanların vereceği bu eğitim, Türk subaylara ABD ordusunu ve Amerikan yaşam tarzını gözlemlemesini sağlamaktadır. ABD silahlarını kullanan, ABD yedek parçasına ihtiyaç duyan ve ABD'ye karşı sempati kazanan bu subayların ordu içinde yükselmesi ile Amerikan askeri yardımı amacına ulaşmaktadır.

ABD Başkanı Nixon 1969 Mayıs'ında ABD dış yardımlarının sağladığı menfaatleri şöyle maddelemektedir;

- Yardımlarımız barışı tehdit edebilecek şiddeti ve ayaklanmaları önlemektedir.
- Müttefiklerimize askeri yardımlarımız kendimizin daha güvende olduğu bir Dünya yaratmaktadır.
- Gelişmekte olan uluslara ekonomik yardımımız kendimize deniz aşırı potansiyel pazarlar sağlamaktadır.
- Yaptığımız teknik yardımlar Dünyada ABD'ye saygı ve dostluk duyulmasının temellerini atmaktadır.¹⁸⁴

---

¹⁸² Telegram From AmEmbassy Ankara to Secretary State Washington, 18.09.1972, Subject: Turkey Summary and Conclusions of Mission's Security Assistance Analysis (FY74-78), **National Archives**, RG 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 1871, Dosya DEF 18-9 US-TUR Secret.

¹⁸³ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 20.02.1975, Subject: FY 1977-81 Security Assistance Program Guidance For Turkey. **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1975. Secret. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

Yapılan bu yardımlarla Soğuk Savaş sürecinde göreceli olarak küçük devletler, ABD'nin başını çektiği Batı kampında tutulurken, SSCB'nin politika alanı sınırlandırılmaktadır. J.F. Kennedy'nin söylediği gibi ABD yardımı, dünya üzerinde kontrolü sağlamanın ve komünist bloğa geçebilecek ülkeleri kendi yanında tutmak için kullanılan bir yöntem olmuştur. Yapılan yardımların ABD ekonomisine dış pazarlar yarattığı ve yardımı alan ülkelere Amerikan ideolojisi ve değerlerinin de transfer edildiği ABD'li uzmanlarca belirtilmektedir.¹⁸⁵ Başkan Nixon, ABD yardımını Dünyada Amerikan menfaatlerinin ve etkisinin sürdürülmesi için en etkili araç olarak tanımlamaktadır.¹⁸⁶

Yapılan askeri yardımlar başlangıçta yardım alan ülke için önemli bir destek olsa da, zaman geçtikçe süreç ters işler ve yardımı alan ülkenin malzeme standartı sebebi ile tam bir bağımlılığa dönüşür. Bu sonuç yardımı yapan ülkeye, alan ülkenin dış politikasına müdahale imkanı verir.¹⁸⁷ Türkiye'nin ABD'ye dost ve müttefik bir ülke olarak kalmasında ABD yardımları önemli rol oynamaktadır. Şubat 1969'da yani ABD Ankara Büyükelçisi Komer'in makam arabasının ODTÜ'de yakılmasından bir ay sonra Başkan Nixon'a Türk-Amerikan ilişkileri üzerine sunulan bir rapor ekonomik yardımları ikili ilişkiler üzerindeki etkisini göstermektedir. Türkiye ile ilişkilerin iyileştirilmesi için öneriler içeren rapor Türkiye'deki ABD üslerinden, Ermeni sorununa birçok tavsiyede bulunmakla beraber ilişkiler üzerindeki en önemli etkiyi ekonomik yardım seviyesine bağlamaktadır.¹⁸⁸ ABD Başkanı Nixon'un açıkça belirttiği gibi Amerikan yardımları ABD'nin şefkatinden değil kendi menfaatlerinden doğmaktadır.¹⁸⁹ Türk-Amerikan müttefikliğinin

---

¹⁸⁴ White House Foreign Aid Message From John C. Whitaket to Secretary Rogers , 28.05.1969, **National Archives**, RG 59, Office of the Secretary, Office Files of William P. Rogers, 1969-1973, Entry 5439, Box 5.

¹⁸⁵ Bostanoğlu, **a.g.e.**, s. 363.

¹⁸⁶ White House State of the Union Message to 92nd Congress , 20.01.1972, **National Archives**, RG 59, Office of the Secretary, Office Files of William P. Rogers, 1969-1973, Entry 5439, Box 5.

¹⁸⁷ Orkunt, **a.g.e.**, s.22.

¹⁸⁸ Memorandum From Secretary of State Rogers to President Nixon, 11.02.1969, **FRUS 1969-1976**, C.29, s.1037.

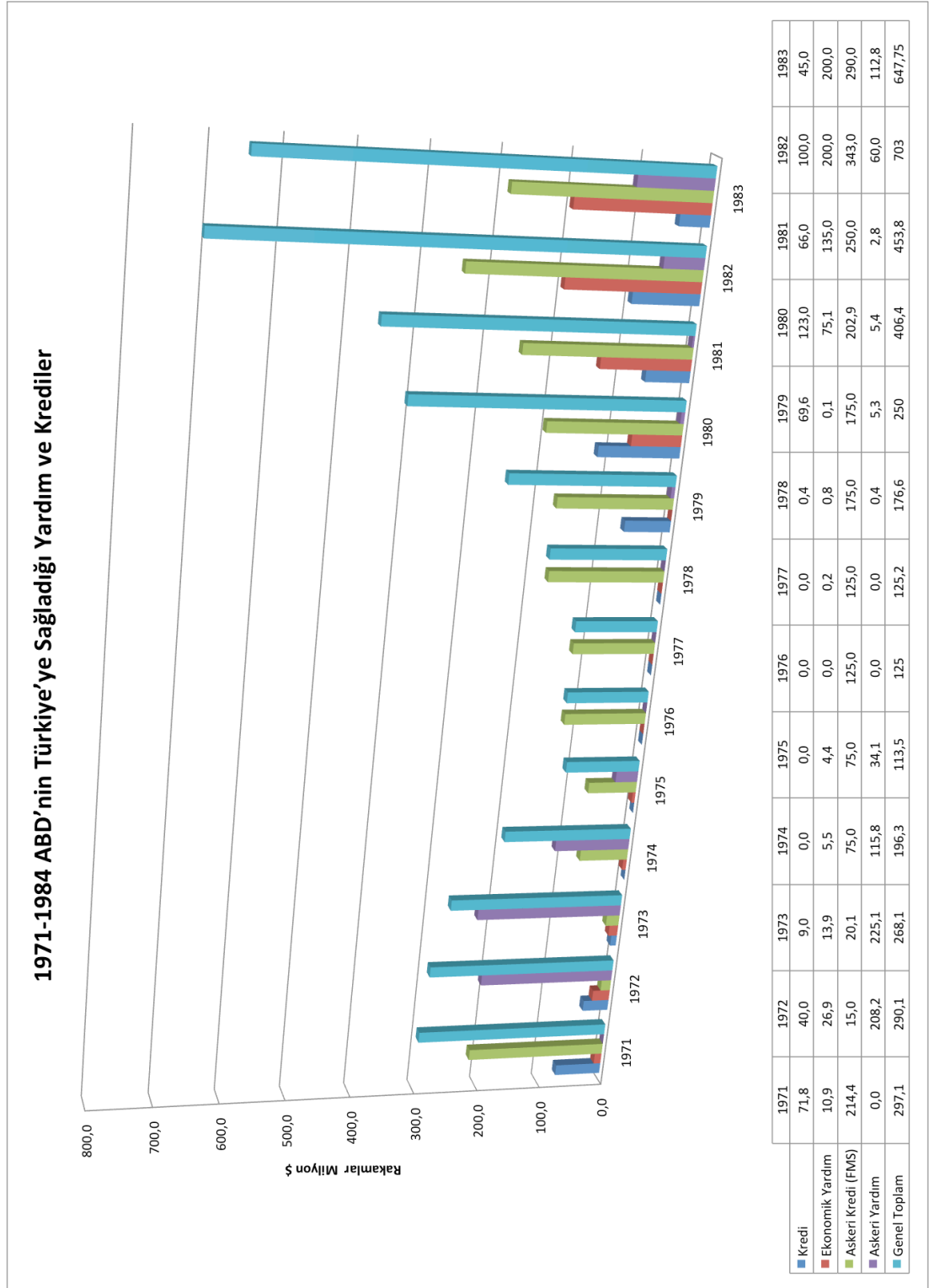
¹⁸⁹ Memorandum For the President's File 21.03.1972 **FRUS 1969-1976**, C.29, s. 1118.

temelinde yatan da budur. Askeri - ekonomik yardımların düzeyi iki ülke ilişkilerinde direk ve güçlü bir etkiye sahiptir.¹⁹⁰

ABD'nin 1971-1984 yılları arasında Türkiye'ye yaptığı askeri ve ekonomik yardım yıllara göre aşağıdaki grafikte belirtilmiştir.

---

¹⁹⁰ Askeri yardımların ülkeler üzerindeki siyasi, ekonomik, kültürel ve psikolojik etkileri hakkında detaylı bir inceleme için bkz. Sezai Orkunt, **Türkiye-ABD Askeri İlişkileri**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1978, s.15-60.

Grafik 7- 1971-1984 ABD'nin Türkiye'ye Sağladığı Yardım ve Krediler

Kaynak: U.S. Library of Congress, Congressional Research Service, Ellen Laipson, **A Congressional Tradition: 7/10 Ratio in Military Aid to Greece and Turkey**, Report No.83-524F, 15.06.1983, Washington, 1983, s. 18.

Grafiğe bakıldığında ABD ekonomik yardımlarının yıllara göre önemli ölçüde değiştiği görülmektedir. Bir diğer göze çarpan özellik ise Türkiye’de askerlerin iktidarı elinde tuttuğu ya da siyasete yön verdiği süre zarfında yapılan yardımlarda önemli artışlar olduğudur. ABD 1971-1984 yılları arasında Türkiye’ye hibe ve kredi olmak üzere toplam 1,2 milyar dolar yardım yapmıştır. Bu miktarın 1,1 milyar doları Türkiye’de askerin yönetimde söz sahibi olduğu zaman zarfında yapılmıştır. Grafikte göze çarpan bir diğer veri ise ekonomik destekler içinde hibelerin 12 Eylül yönetimi süresince belirgin bir artış gösterdiği. Türkiye’ye 1971-1984 yılları arasında yapılan 672 milyon dolarlık hibe ekonomik yardımının 610 milyon doları 1980-1983 yılları arasında yapılmıştır.

Askeri yardım ve kredilerde de durum çok farklı değildir. Türkiye’ye bu yıllarda sağlanan 2,85 milyar dolarlık askeri desteğin yaklaşık 2 milyar doları 1971-1973, ve 1980-1983 arası dönemde sağlanmıştır. Burada belirtilen yardımların tamamının dolar cinsinden olmadığı da belirtilmelidir. Özellikle hibe yardımlarda ABD Savunma Bakanlığının ihtiyacı olmayan, teknolojik açıdan hurda niteliğinde olan savunma malzemeleri bir bedel biçilerek Türkiye’ye verilmiştir. 1972 ve 1973 yıllarda askeri yardımlarda görülen artışın sebebi ABD donanmasının ihtiyaç duymadığı bir savaş gemisi ve iki denizaltının Türkiye’ye hibe edilmesidir. Türkiye’ye hibe edilen savaş gemileri ve denizaltıların okyanusu geçecek durumda olmadığı, yenilenme masraflarının da hibe edilen rakama ekleneceği kanuna ilişkin komisyon raporunda belirtilmiştir.¹⁹¹ ABD’nin ihtiyaç duymadığı ve artık üretimi yapılmayan eski teknoloji savunma araçlarının yedek parça temininde zorluk yaşanabileceği de Amerikan belgelerinde yer almaktadır.¹⁹²

Yardımları alan ülkelerde, ordunun gücünü siviller aleyhine arttırdığı görülse de, bunu tam olarak ispat etmek kolay değildir. Fakat askeri yardımlar otoriter yönetimlerin kendi insanı üzerindeki kontrolü sağlamlaştırması için

---

¹⁹¹ U.S. Congress, Senate, Committee on Foreign Relations, **Authorizing the Extension of Certain Naval Vessel Loans Now in Existence and New Loans and For Other Purposes**, Report on Public Bill, Committee Print, 91st Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1970, s. 8.

¹⁹² Telegram From AmEmbassy Ankara to Secretary State Washington , 22.08.1972, Subject: Turkey Summary and Conclusions of Missions’s Security Assistance Analysis FY74-78. **National Archives**, RG 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 1810, Dosya DEF 1 TUR. Secret.

kullanılmaktadır.¹⁹³ Artan oranda Amerikan silahı alan yönetimlerin daha fazla ABD etkisine girdiğini yapılan istatistiksel çalışmalar göstermektedir.¹⁹⁴

ABD İkinci Dünya Savaşından itibaren yaptığı yardımlarının amacını müttefik ülkelerde yaşam koşullarını iyileştirmek olarak belirtmiştir. USAID'in misyon bildirisinde ABD yardımının iki amacı olduğu belirtilmektedir. Bunlardan birincisi ABD'nin dış politika menfaatleri doğrultusunda demokrasiyi ve serbest pazarları genişletmektir. İkincisi ise gelişmekte olan ülkelerde yaşam standartlarını arttırmaktır.¹⁹⁵ Fakat bu iki amaçtan birincisi söz konusu olduğunda ABD ikincisinden kolaylıkla vazgeçebilmektedir. ABD'nin yardım miktarları ile yardımcı alan ülkelerin gerçekleştirdikleri insan hakları ihlalleri hakkında yapılan istatistiksel çalışmalar ABD yardımının insan hakları ihlalleri çok olan dönemlerde daha fazla olduğunu göstermiştir.¹⁹⁶ ABD'nin yardım sağlarken göz önünde tuttuğu temel değişkenler ekonomi ve güvenlidir.¹⁹⁷

Bunun yanında bir antlaşmaya bağlı olarak Amerikan askeri yardımı alan Türkiye ordusunun hareket serbestliği sınırlandırılmaktadır. Savunma malzemelerinin ve bunları idame edecek yedek parçaların ABD'den alınması TSK'yu dışa bağımlı kılmıştır. Bu sorun, 1964-1974 yılları arasında yaşanan Kıbrıs krizlerinde açıkça görülmüştür. ABD yardımı TSK'nın sadece savunma malzemelerini değil aynı zamanda insan alt yapısını da değişime uğratmıştır. ABD

---

¹⁹³ Henry S. Reuss, "The United States Foreign Aid Program: An Appraisal", **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, S.336 (Jul, 1961), s.25.

¹⁹⁴ John Sislin, "The Determinants of Successful Influence", **The Journal of Conflict Resolution**, C.38, S. 4 (Aralık 1994), s.665-689.

Patrick Regan, "U.S. Economic Aid and Political Repression: An Empirical Evaluation of U.S. Foreign Policy", **Political Research Quarterly**, S.48 (1995), s. 613-628.

¹⁹⁵ <https://www.usaid.gov/who-we-are/mission-vision-values> (Çevrimiçi, 3 Kasım 2015)

¹⁹⁶ Brian L. Miller, **Human Rights and US Foreign Aid: A Quantitative Analysis of Aid Allocations**, University of Maryland, Yayınlanmamış Doktora Tezi, College Park, 2011, s.128-129.

Rhonda L. Callaway, and Elizabeth G. Matthews, **Strategic US Foreign Assistance: The Battle Between Human Rights and National Security**, Ashgate Publishing, Hampshire, 2008, s.183-184.

Steven C. Poe and James Meernik, "U.S. Military Aid in the 1980s: A Global Analysis", **Journal of Peace and Research**, C.32, S.4, s.399-411.

Shannon Blanton, "Instruments of Security or Tool of Repression? Arms Imports and Human Rights Conditions in Developing Countries", **Journal of Peace and Research**, C.36, S.2, s.233-244.

¹⁹⁷ Patrick Regan, "U.S. Economic Aid and Political Repression: An Empirical Evaluation of U.S. Foreign Policy", **Political Research Quarterly**, S.48 (1995), ss. 613-628.

Bruce Bueno de Mesquita and Alastair Smith, "A Political Economy of Aid", **International Organization**, C.63, S.2 (Bahar 2009) s. 309-340.

ve NATO’da eğitim alan ve TSK’nın çeşitli kademelerinde görev yapan askerler bilgi üretmekten çok transfer etmeyi ön plana alan bir yaklaşım sergilemiştir.¹⁹⁸

Aynı bağımlılık ekonomik yardımda da geçerlidir. Yardımın kullanılma alanları konusunda ABD’nin söz hakkı vardır. ABD’den alınan ekonomik yardımları tamamı ABD ürünlerini almakta kullanılabilir. ¹⁹⁹ ABD yardımı ile elde edilen dolar, Türkiye’nin ihtiyacı olduğu ürünleri en uygun şekilde, herhangi bir ülkeden alınmasına imkân vermemektedir.

2. Ambargo Kararının Alınması

Türkiye’ye uygulanan silah ambargosu hakkında ilk ortaya konması gereken gerçek ambargonun Amerikan dış politika karar verme sisteminin bir ürünü olduğudur. İkinci gerçek ise bir önceki başlıkta belirtildiği gibi ABD yardımlarının bir dış politika aracı olduğudur. Askeri-ekonomik yardımlar bazen bir ülkeye destek olmak amacıyla kullanıldıkları gibi bazen de baskı aracı olarak kullanılmaktadır. ABD yönetimin ambargoya karşı çıkma sebebi de bu baskı aracını kaybetmemek içindir.²⁰⁰ Kissinger bu sebeple ambargo konusunda , “ ... *yardımın gerçekten kesilmesi değil, yardımı kesme tehdidi bir silahtır.*”²⁰¹ demektedir.

Ecevit Hükümetinin 1 Temmuz 1974’te haşhaş ekimini kontrollü olarak serbest bırakmasından sonra bu konu ABD Kongresinde gündeme gelmiş ve 238 temsilci ortak bir önerge ile ambargonun kararının alınması yönünde görüş bildirmişlerdir.²⁰²

---

¹⁹⁸ Levent Kalyon, **Cumhuriyet Dönemi Savunma Politikaları**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008, s.182.

¹⁹⁹ “ABD Yardımı ve Türkiye”, **Milleyet**, 18.04.1971, s.7.

²⁰⁰ Memorandum From Under Secretary of State For Political Affairs for The Secretary, 06.12.1974, Subject: Daily Activites Report, **National Archives**, RG 59, Records of Joseph Sisco 1951-1976, Entry 5405, Box 20, Secret, Nodis.

²⁰¹ Memorandum of Converstiaon, 02.10.1974, **National Archives**, RG 59, Records of Henry Kissinger 1973-1977, Entry 5403, Box 22, Secret.

Kissinger başka görüşmelerde Amerikan yardımının bu yönünü vurgulamaktadır.

Memorandum of Converstiaon, 30.09.1974, **National Archives**, RG 59, Records of Henry Kissinger 1973-1977, Entry 5403, Box 21, Secret, Nodis.

Memorandum of Converstiaon, 11.12.1974, **National Archives**, RG 59, Records of Henry Kissinger 1973-1977, Entry 5403, Box 22, Secret.

Memorandum of Converstiaon, 29.09.1974, **National Archives**, RG 59, Records of Henry Kissinger 1973-1977, Entry 5403, Box 21, Secret, Nodis.

²⁰² U.S. Congress, House, Hearings Before the Committee on Foreign Affairs, - **Turkish Opium Ban Negotiations**, 93rd Congress, 2nd Session, U.S. Government Printing Office, 1974, s.2.

Hatta bu konu o kadar çok gündeme gelmiştir ki Türkiye daha Kıbrıs'a çıkartma yapmadan gazetelerde Türkiye'ye yapılan yardımın durdurulabileceği yönünde haberler görülmeye başlamıştır.²⁰³ Ambargo kararı henüz alınmamışken Kıbrıs krizi patlak vermiş ve Kongre zaten büyük ölçüde hem fikir olduğu ambargo kararını onaylamıştır. Sonuçta silah ambargosu Türkiye'nin adaya çıkışının bir sonucu olarak ilan edilmiş ve literatürde büyük ölçüde bu şekilde yer almıştır. Dönemin Başbakanı Bülent Ecevit, haşhaş sorunu ve ambargo ilişkisi hakkında şunları söylemektedir;

“Pek çok kimse ambargo kararının Kıbrıs Barış Harekatı üzerine çıktığını zanneder. Oysa bizim Kıbrıs Barış Harekatı'mızdan 20 gün kadar önce ABD Senatosu'ndan bu karar çıkmıştır. Ancak buna sonradan Kıbrıs bahanesi de katılmıştır bir kılıf olarak, yoksa asıl nedeni haşhaştır... Aynı dönemde ABD, Hindistan'a haşhaş üretimini arttırması için baskı yapıyordu. Bunlar Amerika'da açıklanmış gerçekler. Ayrıca Laos, Kamboçya, Vietnam'da Amerikan yanlısı gerillaları maddi olanağa kavuşturmak için CIA açıkça bunların haşhaş ekimi yapmalarını destekliyor, teşvik ediyordu. Ve bunların Amerikan piyasasına sürülmesine de aracı oluyordu...”²⁰⁴

SSCB ile sürdürülen detant süreci ABD'nin dış politikasında ve güvenlik algısında değişikliğe sebep olmuştur. Başkan Truman, zamanında takip edilmeye başlanan SSCB'yi çevreleme politikası 1970 sonrasında terk edilmiştir. Tehdit-güvenlik algısındaki değişim ABD'nin yaptığı dış yardımlara da yansımıştır. ABD'nin Türkiye'ye yaptığı askeri ekonomik yardımlar ambargo öncesinde sürekli olarak azalmıştır. 12 Mart Hükümetinin Başbakanı Nihat Erim, ABD'li yetkililerin, Türkiye'ye yapılacak yardımın birkaç yıl sonra son bulacağını 1972 yılında resmen bildirdiğini ifade etmektedir.²⁰⁵ Türkiye'ye yardımı öngören 1947 Truman Doktrinin gerekçesi ABD'nin “hayati” çıkarlarını korumak olarak ilan edilmiştir. Buna göre 1975 yılındaki ambargo uygulaması değerlendirildiğinde, artık Türkiye'nin

---

²⁰³ **The Christian Science Monitor**, 05.07.1974, s.2.

The Washington Post, 06.07. 1974, s.A1.

The New York Times, 06.07. 1974, s.1.

The Washington Post, 06.07.1974, s.A14.

The New York Times, 08.07. 1974, s.8.

The Christian Science Monitor, 10.07. 1974, s.3.

The New York Times, 08.07.1974, s.11.

New York Amsterdam News, 13.07.1974,s. A1.

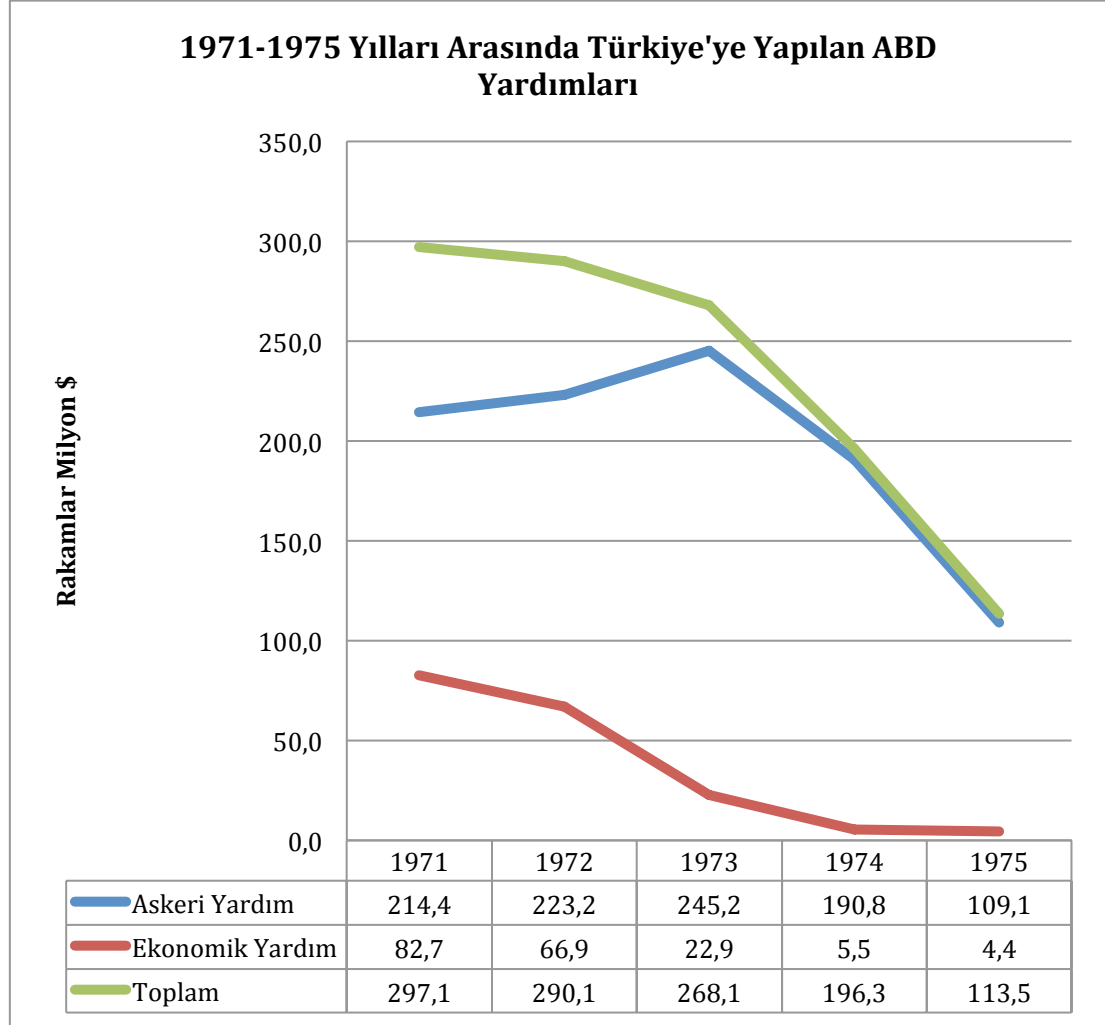
The Christian Science Monitor, 16.07.1974, 1974, s.5.

Vd.

²⁰⁴ “Müdahalecilerin Ortak Özellikleri”, **Milliyet**, 18.01.1991, s.13.

²⁰⁵ **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, 24.06.1975, Dönem 4, Birleşim 68, C.22 , Oturum 14 , s. 518.

güvenliğinin ABD için “hayati” önemde olmadığı ya da bölgeye yönelen tehlikelerin ortadan kalktığı ortaya çıkmaktadır. Aşağıdaki grafikte ABD’nin 1971-1975 yılları arasında Türkiye’ye yaptığı askeri ve ekonomik yardımlar bir bütün olarak verilmiştir.

Grafik 8- 1971-1975 Yılları Arasında Türkiye’ye Yapılan ABD Yardımları.

Kaynak: Agency For International Development, U.S. Overseas Loans And Grants, U.S. Library of Congress, Congressional Research Service, Ellen Laipson **A Congressional Tradition: 7/10 Ratio in Military Aid to Greece and Turkey**, Report No.83-524F, 15.06.1983, Washington, 1983, s. 18.

Kıbrıs sorunu ABD’nin Türkiye’ye zaten düzenli olarak azalttığı yardımları tamamen kesmesi için uygun ortam sağlamıştır. Türkiye’nin adaya müdahale ettiği tarihlerde ve biraz daha öncesinde ambargo konusu Kongrede şiddetle

tartışılmaktadır.²⁰⁶ Ekonomik yaptırım tartışmalarının uzun geçmişine rağmen Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi ambargonun tek nedeni olarak belirtilmiştir.²⁰⁷

Türkiye'ye silah ambargosu kararının alınması sürecinde ABD yönetimi ve Kongresinin aynı fikirde olmadığı hem resmi raporlarda hem de araştırma inceleme eserlerinde sıklıkla vurgulanan bir nokta olmuştur.²⁰⁸ ABD yönetiminin onaylamamasına rağmen Kongrenin bu yönde baskısı ile karşılaşan ABD yönetiminin ambargo kararını onaylamak zorunda kaldığı ileri sürülen temel görüştür. Ambargo kararının alınma sürecine baktığımızda da yasama ve yürütme arasında bir uyumsuzluk fark edilmektedir. Kongrenin ve senatonun onayladığı Türkiye'ye yapılacak askeri ve ekonomik yardımların durdurulmasını öngören 1131 ve 1163 sayılı kanun tekliflerini ABD Başkanı Ford veto etmiştir.²⁰⁹

Vietnam savaşı ve Watergate skandalı ABD Kongresinin çeşitli alanlarda ABD yönetimine meydan okumasına sebep olmuştur.²¹⁰ Dış politika bu alanlardan biridir. ABD Başkanının gücü Kongre karşısında azalmış olsa bile dış politikada belirleyici olan aktör daima ABD yönetimi olmuştur. Uluslararası sistemin gereği olarak ABD dış tehlikelere hızlı cevap vermelidir. Bu sebeple merkezi ve düzenli bir dış politika üretme sistemi vardır.²¹¹ Dış politika ile ilgili stratejik programlar Kongre tarafından değil ABD yönetimi tarafından belirlenmektedir.²¹² Beyaz Saray'ın istediği takdirde, özellikle dış politikada, etkili olmasını sağlayan sayısız olanakları vardır. ABD,

---

²⁰⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: yuk. s.122-126.

²⁰⁷ U.S. Congress, Senate, A Staff Report of the Committee on the Judiciary, **Crisis on Cyprus: 1975**, Committee Print, 94th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1975, s. 30

²⁰⁸ Bu görüşe yer veren kaynaklardan bazıları şunlardır;

U.S. Congress, Senate, A Staff Report of the Committee on the Judiciary, **Crisis on Cyprus: 1975**, Committee Print, 94th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1975, s. 9

U.S. Congress, House, Committee on Foreign Affairs, **Congressional-Executive Relations and the Turkish Arms Embargo**, Committee Print, 97th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1981, s.10.

Fusun Türkmen, **Kırılğan İttifaktan "Model Ortaklığa" Türkiye-ABD İlişkileri**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s.137.

²⁰⁹ "President Ford Vetoes Two Versions of Bill Restricting Aid to Turkey", **The Department of State Bulletin**, C.LXXI , S.1846, (Kasım 1974), Government Printing Office, Washington, 1974, s.655.

²¹⁰ Yanez Mieczkowski, **Gerald Ford and Challenges of 1970s**, The University Press of Kentucky, Kentucky, 2005, s.275.

²¹¹ Paul E. Peterson, "The President's Dominance in Foreign Policy Making", **Political Science Quarterly**, Vol.109, No.2 (Summer, 1994), s.217.

²¹² Samuel Huntington, **The Common Defence: Strategic Programs in National Politics**, Columbia University Press, New York, 1961, s. 127.

ambargo sürecinde Kongrenin dış politikada önceliği aldığı ileri sürerek Türkiye ile mevcut ilişkilerini sürdürmeyi, Türkiye topraklarında bulunan üslerini kullanmaya devam etmeyi amaçlamıştır. Bu sebeple Türkiye'ye uygulanan ambargo kararı alınırken yasama-yürütme arasındaki çatışmalardan çok Türkiye'ye yönelik ABD politikası bir bütün olarak ele alınmalıdır.

Ford ve Kissinger Türkiye'ye uygulanacak ambargo kararının ikili ilişkileri olumsuz etkileyeceği ve ABD'nin bölgedeki çıkarlarına ters düşeceği gerekçesi ile desteklememişlerdir.²¹³ Aslında 1974 yılının Eylül ve Ekim aylarında ABD Yönetimi-Kongre arasında göze çarpan fikir ayrılığı aslında daha önce kararlaştırılmış olan bir politikanın uygulamasıdır. Dışişleri Bakanı Kissinger ve Başkan Ford ambargoya güvenlik gerekçesi ile "hayır" derken, aynı tarihte, Dışişleri Bakan Yardımcısı George Ball Kongre'de Kıbrıs sorunu sebebi ile Türkiye'ye yapılan askeri yardımın kesilmesi için kulis yapmaktadır.²¹⁴ ABD yönetimi ve Kongresi iyi polis-kötü polis oyununu oynamış Türkiye'yi de tamamen terk etmiş görünmek istememiştir. Yasaktan sonraki dönemde hazırlanan ABD raporlarına bakıldığında bu politikanın işe yaradığı, Başkan Ford'un ambargoya karşı duruşunun Türkiye'nin tepkisini sınırlandırdığı görülmektedir.²¹⁵

Nixon ve Ford yönetimi süresince, Dışişleri Bakanlığı ve Ulusal Güvenlik Danışmanlığı görevlerini üstlenen Kissinger'ın, 21 Ağustos 1974 tarihli memorandumda haşhaş sorununa bağlı olarak ambargo konusunu tartışırken Kıbrıs'tan hiç bahsetmemesi dikkatten kaçmamalıdır.²¹⁶ Türkiye'nin Kıbrıs'taki ikinci harekâtının tarihinin 14 Ağustos, Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadından çekilmesinin ise 15 Ağustos olduğu düşünülürse bu ambargonun gerçek sebebinin Kıbrıs olmadığı açıkça ortaya çıkmaktadır.

Peki, gerçek nedeni haşhaş sorunu olan silah ambargosu ne sebeple Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesine bağlanmıştır. Bu noktada ABD ile Yunan

---

²¹³ Statement by President Ford, "President Ford Warns of Effects of Military Aid Cutoff to Turkey", **The Department of State Bulletin**, C.72, S.1860, (Şubat 1975), Government Printing Office, Washington, 1977, s.254.

²¹⁴ U.S. Congress, **Congressional Record-House**, 93rd Congress, 2nd Session, August 21, 1974, s.29763.

²¹⁵ Interagency Intelligence Memorandum, 21.02.1975, **FRUS 1969-1976**, C.30, s.716-717.

²¹⁶ Memorandum From the President's Assistant for National Security Affairs (Kissinger) to President Ford, 21.02.1975, **FRUS 1969-1976**, C.30, s. 678-682.

hükümeti arasındaki ilişkilere bakmak faydalı olacaktır. ABD'nin Atina Büyükelçisi Tasca, Washington'a gönderdiği 15 Ağustos tarihli telgrafta, Yunanistan'da Kıbrıs sorunundan sonra tüm ülkeyi kaplayan Amerikan karşıtlığından ve ABD yanlısı Karamanlis'in karşılaştığı politik zorluklardan uzun uzun bahsetmiş ve Washington'a Yunanistan ile ilişkilerin düzeltilmesi ve Karamanlis'in seçimi kazanarak hükümeti kurması için iki acil tavsiyede bulunmuştur.²¹⁷ Seçim için yapılan tavsiye Dışişleri Bakanı Kissinger'in kendisini ziyaret etmesi ve daha sonraki bir zamanda da Karamanlis'in ABD'ye çağırılması olmuştur. Ülkedeki Amerikan karşıtlığının azaltılması için ise Yunanistan ABD'nin " Yunanları Türklere tercih etmediğinin" gösterilmesi gerekmektedir.²¹⁸

Kıbrıs sorununda Yunanistan'ın ABD tarafından yeterince desteklenmediği düşüncesi kamuoyunda var olduğu sürece Karamanlis seçimi kazansa bile iktidarı tehlikede olacaktır. 29 Ağustos 1974 tarihli CIA raporu ülkedeki Amerikan karşıtlığı azaltılamazsa Karamanlis'in Yunanistan'daki tüm ABD varlığını silmeye zorlanacağını belirtmektedir.²¹⁹ Sol partiler tarafından başlatılacak bu baskı farklı birçok politik çevre, Yunan ordusu tarafından desteklenecek ve Karamanlis'i tüm ikili antlaşmaları feshetmek zorunda bırakacaktır. Eğer Karamanlis bu yönde bir hareket göstermezse hükümeti seçimle ya da darbe ile devrilecektir.²²⁰

Karamanlis'ten sonra gelecek hükümetin ise ABD ile işbirliğine devam etmeyeceği açıktır. Bu rapor göz önüne alındığında ABD'nin haşhaş sorunu sebebiyle koyacağı ambargoyu neden Kıbrıs konusuna bağladığı daha rahat anlaşılabilir. Türkiye'ye yapılan yardım zaten durdurulacaktır, haşhaş sorunun gündemde olduğu 1974 Mayıs'ından itibaren ABD Kongresinde bu yönde birçok karar alınmıştır. ABD yönetimi açısından önemli olan bu kararın afyon sorununa mı yoksa Kıbrıs sorununa mı bağlı olarak uygulanacağıdır. Burada ABD yönetimi ambargonun sebebini Kıbrıs olarak göstererek ABD politikasına uygun iki amaca aynı anda hizmet etme yoluna gitmiştir. Bunlardan birincisi Türkiye'de popüler olan

---

²¹⁷ Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State, 15.08.1974, **FRUS 1969-1976**, C.30, s. 80-83.

²¹⁸ Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State, 15.08.1974, **FRUS 1969-1976**, C.30, s.81.

²¹⁹ Paper Prepared in the Central Intelligence Agency, 29.08.1974, **FRUS 1969-1976**, C.30, s.86-90.

²²⁰ **A.y.**

sol parti lideri Ecevit'in biraz hırpalanması, ikincisi ise Yunanistan'da iktidarı elinde tutmaya çalışan Karamanlis'in muhafazakâr hükümetinin desteklenmesidir. Bu amaçlara biraz daha yakından bakıldığında ambargo kararının neden Kıbrıs ile ilişkilendirildiği daha açık anlaşılabilir.

Haşhaş ekim yasağının Türkiye'de Amerikan karşıtı düşüncenin yayılmasında nasıl etkili olduğu ABD yönetimi tarafından bilinmektedir. Haşhaş ekim yasağının kaldırılması gibi Türk halkı tarafından büyük memnuniyetle karşılanan bir karar sebebi ile Türkiye'ye ambargo uygulanması ABD açısından değerlendirildiğinde pek makul görülmemektedir. 1971 Dış Yardım Kanunu 109. Madde de yer alan “*...Uyuşturucu ile mücadele konusunda ABD hükümeti ile işbirliği yapmayan ülkelere yapılan yardımın durdurulması...*” cümlesine dayanarak Türkiye'ye ambargo uygulanırsa hem Türkiye'deki Amerikan karşıtlığı iyice yerleşecek hem de muhafazakâr olup, Ecevit'in bu konudaki kararını destekleyen kitlelerin CHP'ye olan desteğini kemikleşecektir. Dolayısıyla bu maddenin uygulanmasının ABD açısından hiçbir pratik ya da stratejik önemi yoktur.

Diğer yandan Kıbrıs sorununa bağlı olarak alınan bir ambargo kararı zaten Başbakanlıktan istifa etmiş durumda olan Ecevit'in politik konumunu daha da zayıflatabilecektir. Bu aynı zamanda Ecevit'in Türkiye'nin müttefiki ile arasını bozması sebebiyle eleştirilmesine sebep olacaktır. Diğer bir ifade ile Ecevit'in Washington'u memnun etmek yerine milli menfaatlere yönelmesin faturası kesilmiş olacaktır.

Kıbrıs'a bağlı olarak alınan ambargo kararının etkisi şüphesiz Türkiye'den çok Yunanistan üzerinde olacaktır. Ülkedeki Amerikan karşıtlığı ABD yanlısı olan Karamanlis hükümetini tehdit edecek boyuttadır.²²¹ Üzerindeki bu baskıyı azaltmak için Karamanlis hükümetinin NATO'nun askeri kanadından çekildiği, aslında kendisinin ABD yanlısı olduğu CIA raporlarında ve Atina'dan Washington'a çekilen

---

²²¹ Jonathan C. Randal, “Anger at U.S. Is Surfacing Among Greeks”, **The Washington Post**, 09.08.1974, s. A27.

John K. Cooley, “Greeks Blame U.S. For Weakness”, **The Christian Science Monitor**, 13.08.1974, s. 5.

Peter S. Mellas, “U.S. Cyprus Policy Draws Ire of Greeks”, **The Christian Science Monitor**, 16.08.1974, s. 2.

telgraflarda açıkça görülmektedir.²²² Yunanistan'da iç politikaya etki edecek kadar kuvvetli olan Amerikan karşıtlığının en büyük sebebi, Kıbrıs konusunda ABD tarafından kayıtsız kalınmış olmasıdır. Bu karşıtlığın temel sebebi olan Kıbrıs soruna ile ilişkili olarak Türkiye'ye bir takım yaptırımlar uygulanması var olan Amerikan karşıtlığını törpüleyecek en etkili yöntem olacaktır. Bu sağlanırsa Karamanlis hükümetinin istikrarı da sağlamlaşmış olacaktır.²²³ ABD Ulusal Güvenlik Konseyi üyesi Paul B. Henze, ambargo kararı alınmasının Yunanlıların Türkiye'den intikam alabileceğini göstererek kamuoyunu yek vücut haline getirdiğini belirtmektedir.²²⁴ ABD yönetimi bir taşla iki kuş vurma yoluna gitmiş ve Türkiye'ye ambargo uygulanmasının sebebini tüm dünyaya Kıbrıs sorunu olarak ilan etmiştir.

ABD Kongresinin 21 Ağustos 1974 tarihli oturumunda New York Temsilcisi Jonathan Bingham ambargo kararında yapılan düzeltmeye ilişkin görüşlerini şöyle dile getirmiştir;

“ Böyle bir düzeltme ABD'nin Yunanistan halkını ve Yunan pozisyonunu desteklediğini gösteren önemli bir mesaj sağlayacaktır. Türk Hükümetine ise anlaşma yoluna gitmeyip kaba kuvvet kullanmanın kabul edilemez olduğunu bildirecektir.”²²⁵

Aynı şekilde ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı George W. Ball ambargo konusunun Kıbrıs sebebi ile alınması hakkında şöyle demektedir;

“Rumların sarsılan güveninin yeniden tesis etmeli, Türk yanlısı ve Yunan karşıtı bir politika izlemediğimizi göstermeliyiz. Böyle bir yasama aynı zamanda Dışişleri Bakanı Kissinger'in de elini güçlendirecektir.”²²⁶

ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı ambargo Türkiye'nin hareketlerini kontrol altına almak amacıyla verilmiş bir ceza olarak değerlendirilebilir. Türkiye'de yavaş

---

²²² Paper Prepared in the Central Intelligence Agency, 29.08.1974, **FRUS 1969-1976**, C.30, ss.86-90
Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State, 15.08.1974, **FRUS 1969-1976**, C.30, s. 80-83.

²²³ Leslie H. Gelb, “Pentagon's Chied Cautions Turkey on Cyprus Drive”, **The New York Times**, 19.08.1974, s. 1.

“Schlesinger May Cut Off US Military Aid to Turkey”, **The Guardian**, 19.08.1974, s.2.

²²⁴ Henze, **a.g.m.**, s.81.

²²⁵ U.S. Congress, **Congressional Record-House**, 93rd Congress, 2nd Session, August 21, 1974, s.29642.

²²⁶ U.S. Congress, **Congressional Record-House**, 93rd Congress, 2nd Session, August 21, 1974, s.29763.

yavaş artan anti-Amerikan eğilimler ve buna ek olarak Ecevit Hükümeti'nin ABD sisteminin dışına çıkan politikalarının bir faturası olarak Türkiye'nin önüne koyulmuştur. Bu husus ABD Dışişleri Bakanlığının Ankara Büyükelçisi Macomber'a ambargonun uygulamaya konduğu 5 Şubat 1975 günü gönderdiği telgrafta da açıkça belirtilmektedir. Telgraf Türk hükümeti ABD yasalarına uygun davranmadıkça ve Kıbrıs konusunda ilerleme sağlanmadıkça ambargonun devam edeceğini bildirmektedir.²²⁷

Diğer yandan, Sovyetler Birliği'ne karşı ABD ile Türkiye arasında kurulan ortaklığın göz ardı edilerek böyle bir kararın alınması, aslında İkinci Dünya Savaşından itibaren sürdürülen soğuk savaş politikası ve Türkiye için sürekli olarak öne sürülen Sovyet tehdidi algısında bir değişiklik olduğunu göstermektedir. ABD Türkiye'ye ambargo uygulama kararı alırken, 14 yıldır ABD ambargosu altında olan Küba'da ise ambargo sona erdirilmiştir.²²⁸

Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi ve Cenevre konferansından adada yaşayan Türk halkını güvenceye alacak bir çözümün çıkmaması sonucu ilerlemeye devam ederek adanın kuzey kısmını kontrolü altına alması ABD Kongresi tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Kongrenin büyük bir bölümü Türkiye'nin müdahalesini saldırgan bir tutum olarak değerlendirmiş ve bunun 1961 tarihli Dış Yardım Yasasını ihlal etmek anlamına geldiğini belirtmiştir.²²⁹ Bu yasaya göre ABD tarafından sağlanan askeri yardımların iç güvenlik ya da savunma dışındaki amaçlar için kullanılması yasaktır. Bu durum ABD'nin Türkiye'ye uygulayacağı ambargonun gerekçelerine bir yenisini eklemiş ve ABD yönetimi Türkiye'ye uygulayacağı ambargonun sebebi olarak Kıbrıs sorununu göstermiştir.

Atina cuntasının Kıbrıs'ta Makarios'u devirmek için Amerikan silahlarını kullandığı bilinmesine rağmen Kongrede Yunanistan'a karşı bir yaptırım uygulanma fikri hiç dile getirilmemiştir. Başkan Ford hatıralarında Rum Milli Muhafızlarının da Amerikan silahları kullandığını bilinmesine rağmen kimsenin ambargo için harekete

---

²²⁷ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 05.02.1975, Subject: Suspension of Military Assistance To Turkey, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1975. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

²²⁸ "The World in Summary", **The New York Times**, 03.08.1975, s. 14

²²⁹ U.S. Congress, Senate, A Staff Report of the Committee on the Judiciary, **Crisis on Cyprus: 1975**, Committee Print, 94th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1975, s. 30.

geçmediğini belirtmektedir.²³⁰ Kıbrıs sorunu sürecinde Atina-Ankara-Londra arasında mekik diplomasisi yapan ABD’li diplomat Joseph Sisco ambargo ile ilgili olarak, Yunanistan’ında Kıbrıs’ta Amerikan silahlarını kullandığını, bunun açık bir gerçek olduğunu söylemektedir.²³¹ 1965-1968 yılları arasında ABD Ankara Büyükelçiliği görevini yürütmüş olan Parker T. Hart Yunanistan’ın 1964 yılında tamamen Amerikan silahlarıyla donatılmış 2 tümen askeri 1960 Londra-Zürich anlaşmalarına aykırı olarak adaya çıkarmasına rağmen Yunanistan’a herhangi bir yaptırım uygulanmadığını belirtmektedir.²³²

Sorun sadece Yunanistan’ın Kıbrıs’ta Amerikan silahları kullanması ile sınırlı değildir. Atina’da bulunan askeri cuntanın tek destekçisi ABD’dir. Kıbrıs krizi patlak vermeden önceki dönemde cunta ABD desteği ile hayatta kalmaktadır. Kıbrıs’ta darbenin gerçekleşmesinden hemen sonra, 20-30 Temmuz arasında Girit’de bulunan Amerikan silah depolarından kaybolan 4 milyon dolarlık silah ve cephanenin basit bir hırsızlık olduğunu düşünmek mümkün değildir.²³³ Cuntacılar ABD’nin siyasi ve askeri desteği ile hareket etmektedir. Bu sebeple, Türkiye’nin başarılı müdahalesi sonrasında ABD’nin Atina cuntasından desteğini çekmesi hem Kıbrıs’ta Sampson’un hem Yunanistan’da Ionnides’in düşmesi ile sonuçlanmıştır.²³⁴ Başkan Ford, 8 Şubat 1976’da New Hampshire Üniversitesinde bir soru-cevap oturumuna katılmıştır. Bir öğrenci; Makarios’a karşı darbenin Yunanistan tarafından başlatıldığını, Yunanistan’daki cuntanın ise ABD desteği ile ayakta durduğunu belirtmiş, ABD yardımlarının neden savaş çıkaran askeri yönetimlere verildiğini sormuştur. Kendisine yöneltilen tüm sorulara cevap veren Ford, bu soruya cevap vermemeyi

---

²³⁰ Gerald R. Ford, *A Time to Heal*, Harper and Row Publishers, Newyork, 1979, s.137.

²³¹ David Binder, “House Testimony Split on Aid to Turkey”, *The New York Times*, 11.07.1975, s.2.

²³² Parker T.Hart, “U.S. –Turkish Relations”, *The New York Times*, 29.09.1975, s.31.

²³³ “Barış Harekatı”, *Cumhuriyet*, 23.08.1975, s. 9.

²³⁴ ABD Dışişleri Bakanı Kissinger, Türkiye’nin Kıbrıs’a çıkmasından iki gün sonra İngiltere Dışişleri Bakanı Callaghan ile yaptığı telefon görüşmesinde Sampson’dan kurtulmak gerektiğini belirtmiş, Callaghan’ının bunun ne zaman gerçekleşeceğini sorması üzerine Kissinger Çarşamba günü (24 Temmuz) olarak cevap vermiştir. Telcon Secretary Kissinger/Foreign Minister Callaghan, 22.07.1974, **DNSA Koleksiyonu**, Kissinger Telephone Conversations. [http:// www.proquest.com](http://www.proquest.com) (Çevrimiçi, 13 Kasım 2015)

Uğur Mumcu da, Kissinger ile Callaghan’ın yaptığı bu görüşmeden 10 gün sonra yazdığı makalesinde, Konstantin Karamanlis’in Yunanistan’ın Başbakanlık koltuğuna Kissinger’in telefon emri ile oturduğunu yazmıştır. Uğur Mumcu "Olasılıklar" *Yeni Ortam*, 4 Ağustos 1974. (Aktaran Uğur Mumcu, **Amerika Küsmesin**, Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı Yayınları, Ankara, 2011, s. 17)

tercih etmiştir.²³⁵ ABD Atina cuntasına, bu cuntanın Kıbrıs'taki uzantısına yardım etmekte bir sakınca görmezken, Türkiye'nin darbe sonrası gelen müdahalesini ambargo ile cezalandırmıştır. Göz ardı edilen bir diğer durum ise adada meydana gelen geniş çaplı olaylar veya enosis tehlikesi karşısında 1960 anlaşmalarına göre Türkiye-İngiltere-Yunanistan garantör devletler olarak ortak ya da tek taraflı olarak Kıbrıs'a müdahale hakkına sahip olmasıdır.

Türkiye'nin bu haklı gerekçesine ek olarak ABD'nin diğer ülkelerde Amerikan silahlarının saldırgan amaçlarla kullanılmasına karşın herhangi bir tepki ortaya koymamıştır. Örneğin, İsrail'in bölge ülkeleriyle yaptığı savaşlarda ABD silahlarını saldırgan amaçlarla kullanması ABD'nin herhangi bir tepkisi ile karşılaşmamıştır. Hatta bazı durumlarda ABD saldırgan ülkeyi açıkça desteklemekten kaçınmamıştır. Türkiye'nin ambargonun sebep olduğu zorluklarla uğraştığı 1975 Aralık'ında Kissinger, Endonezya ordusunun yeni bağımsızlığını kazanan Doğu Timor'u nasıl işgal edeceğini görüşmektedir.²³⁶ Başkan Ford ve Kissinger yaptıkları Çin ziyaretinden dönerken 6 Aralık 1975'te Jakarta'da Endonezya diktatörü General Suharto ile görüşmüşlerdir. General bölge halkının muhalefetine rağmen Doğu Timor'u işgal ederek Endonezya'ya bağlama planlarından bahsetmiştir. Kissinger'in cevabı ise *"her ne yapıyorsan çabuk ol"* olmuştur.²³⁷ Amerikan silahlarıyla donatılmış Endonezya ordusu Doğu Timor'u işgal etmiş ve 200.000 insan bu işgal de hayatını kaybetmiştir. Bu durum sorunun sadece "Amerikan silahlarını NATO amaçları dışında kullanmak" olmadığını açıkça göstermektedir.

ABD'de oldukça kuvvetli olan Yunan lobisi de Türkiye'ye karşı ambargo kararının alınmasında etkili olmuştur.²³⁸ 1974 yazında Washington'da Türkiye'ye

---

²³⁵ Remarks and a Question-and-Answer Session at the University of New Hampshire in Durham, 08.02.1976, **Public Papers of The Presidents of The United States: Gerald R. Ford Containing the Public Messages, Speeches, and Statements of the President 1976-1977 (January 1 to April 9, 1976)**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1979, s.224.

²³⁶ Chalmers Johnson, **Amerikan Emperyalizminin Sonbaharı**, çev. Hasan Kösebalaban, Küre Yayınları, İstanbul, 2005, s. 81.

²³⁷ **A.y.**

²³⁸ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Wells Stabler, 19.07.1991, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004sta01> (Çevrimiçi,26.10.2015
"Turkish Aid and The Law", **The Christian Science Monitor**, 17.10.1974, s.12.

ambargo uygulanması amacıyla dört kez gösteri yürüyüşü düzenlenmiştir.²³⁹ 18 Ağustos'ta Beyaz Saray önüne gelen binlerce Rum ABD'nin Kıbrıs politikasını protesto etmiş, Dışişleri Bakanı Kissinger'ı istifaya çağırılmışlardır.²⁴⁰ 19 Ağustos'ta Boston'da yıllık Kongresini yapan AHEPA'nın (American Hellenic Educational Progressive Association) üzerinde durduğu asıl konu ABD'nin Kıbrıs politikasının eleştirisi olmuştur.²⁴¹ Bir gün sonra da Paris'te ABD politikasını ve Kissinger'ı protesto eden eylemler yapılmıştır.²⁴² Aynı gün Lefkoşe'deki ABD Büyükelçisi Roger Davies elçilik önünde yapılan bir protesto sırasında öldürülmüştür.²⁴³ 8 Eylül'de Washington'da toplanan yaklaşık 10.000 kişilik bir grup, ABD Kongre üyelerinden Türkiye'ye yapılan silah yardımının durdurulmasını öngören 1319 sayılı öneriyi desteklemesini istemiştir.²⁴⁴

1974-1975 yıllarında, Yunan lobisi ABD'nin Kıbrıs konusunda sürdürdüğü politikasına karşı geniş çaplı bir yıpratma kampanyası başlatmışlardır. Kıbrıs'ta 1960'lı yıllardan itibaren yaşanan olaylara değinmeden Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesine odaklanan Yunan lobisi kamuoyuna Amerikan silahlarının Türkiye tarafından sözde silahsız ada halkına karşı kullanıldığını yaymayı başarmışlardır.²⁴⁵ Oluşan bu kamuoyu desteği ABD Hükümetinin her seviyesinde kendini temsil eden Rum kökenli Amerikan vatandaşları tarafından siyasi alana çekilmiştir. ABD Senatosu 15 Ağustos 1974 tarihli raporunda ABD'nin Yunanistan'a desteğini göstermesini tavsiye etmektedir. Raporun birinci maddesi, ABD'nin Yunan halkına sivil özgürlükleri ve parlamenter sistemi geri kazandıran yeni Yunan hükümetini tüm gücüyle desteklemesini önermektedir.²⁴⁶ İlerleyen dönemler de ambargo konusunun

---

²³⁹ Alexander Kitroeff, "Diaspora-Homeland Relations and Greek-American Lobbying: The Panhellenic Emergency Committee, 1974-1978", *Journal of Modern Hellenism*, no:11, 1994, s. 30.

²⁴⁰ Leslie H. Gelb, "Pentagon's Chief Cautions Turkey on Cyprus Drive", *The New York Times*, 19.08.1974, s. 1.

²⁴¹ U.S. Congress, House, Committee on Foreign Affairs, **Congressional-Executive Relations and the Turkish Arms Embargo**, Committee Print, 97th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1981, s.17.

²⁴² "Greek Protest in Paris Against U.S.-Cyprus Role", *The New York Times*, 20.08.1974, s. 5

²⁴³ "U.S. Aide's Leave Halted by Tragedy", *The Washington Post*, 20.08.1974, s. A14.

²⁴⁴ Martin Well, "Rally Protest Cyprus Invasion,U.S. Aid", *The Washington Post*, 09.09.1974, s. C1

²⁴⁵ George Kaloudis, "The Influence of the Greek Diaspora on Greece and the United States", *International Journal on World Peace*, Vol. 25, No. 3 (September 2008), s.41.

²⁴⁶ U.S. Congress, Senate, Report By Mr. Fulbright From the Committee on Foreign Relations, **Situation in Cyprus**, Report No.93-1092, 93rd Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1974, s.1.

seyrine bakıldığında Yunan lobisinin etkisi hissedilmektedir.²⁴⁷ 1975 sonunda ambargoda Türkiye lehine bir takım düzenlemeler yapılmak istendiğinde, ABD yönetiminin sorulan ilk şey bu düzenlemenin Yunanistan karşıtı bir hareket olarak algılanıp algılanmayacağı olmuştur.²⁴⁸

Ambargo gerekçesi Kıbrıs olarak değiştikten sonra yasama süreci başlamıştır. 23 Ağustos 1974'te Dışişleri Bakanı Kissinger ABD'nin Kıbrıs'ta tek, bağımsız ve egemen bir devleti desteklediğini açıklamıştır. Kissinger'in bu ifadesi basında yer alan geniş kapsamlı makalelerle kamuoyuna duyurulmuştur.²⁴⁹ Konuşmadan sonraki yaklaşık 1 aylık süre Türkiye'nin tutumunun şiddetle eleştirildiği ve Amerikan kamuoyunun Türkiye'nin aleyhine döndüğü bir döneme işaret etmektedir.²⁵⁰ Bu süreç içerisinde Türkiye'ye yönelik bir yıpratma kampanyası başlamış, Türkiye'ye ambargo uygulanması konusu defalarca basında yer almıştır.²⁵¹

Ambargo konusunda ilk adım senatonun 19 Eylül tarihli görüşmesinde atılmıştır. ABD senatosu 64'e karşı 27 oyla Türkiye'ye yapılan yardımın kesilmesi yönünde tavsiye niteliğinde bir karar almıştır.²⁵² Bu konuda ilk bağlayıcı adım 24

---

²⁴⁷ 19 Mayıs 1975 tarihinde ambargonun kaldırılması için Senatoya yapılan teklif 41'e karşı 40 oyla kabul edilmiştir. Dışişleri Bakanı Kissinger, İhsan Sabri Çağlayangil ile yaptığı görüşmede bu sonuca ABD'de etkili olan Yunan lobisinin sebep olduğunu belirtmektedir. Memorandum of Conversation, 22.05.1975, **National Archives**, RG 59, Records of Henry Kissinger 1973-1977, Entry 5403, Box 23, Secret, Nodis.

29.05.1975 tarihinde Başkan Ford Bürksel'deki toplantıda Demirel'e ambargoyu kaldırmak istediklerini fakat ABD'deki Yunanların bu konuda çok hassas olduklarını ve olağanüstü güce sahip olduklarını belirtmiştir. Memorandum of Conversation, 29.05.1975, **National Archives**, RG 59, Records of Henry Kissinger 1973-1977, Entry 5403, Box 23, Secret, Nodis.

²⁴⁸ U.S. Congress, Senate, A Staff Report of the Committee on the Judiciary, **Crisis on Cyprus: 1975**, Committee Print, 94th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1975, s. 57.

²⁴⁹ Murrey Marder, "Kissinger Says U.S. Opposes Partition of Cyprus", 24.08.1974, **The Washington Post**, s. A16.

Bernard Gwertzman, "Kissinger Assures Greek Americans", 24.08.1974, **The New York Times**, s.3

²⁵⁰ James F. Clarity, "Turks Challenge the Role of U.N. Force on Cyprus", 25.08.1974, **The New York Times**, s.3.

Jonathan C. Randal, "U.S.- British Backing Seen as Greek Goal", 25.08.1974, **The Washington Post**, s. A.12.

Steven V. Roberts, "Cyprus Impasse : A Test of Alternatives to Force" 29.08.1974, **The New York Times**, s.12.

"Turks Being Sent to Cyprus", 05.09.1974, **The Washington Post**, s. A23.

v.d.

²⁵¹ "Loan of Navy Craft to Turks Protested", **The New York Times**, 29.08.1974, s.12.

"Four Protest U.S. Military Aid to Turkey", **The Washington Post**, 30.08.1974, s. A24.

"Eagleton Assails Turkey Arms Aid", **The New York Times**, 06.09.1974, s.5.

vd.

²⁵² "Senate Urges Ford to Halt Arms Aid to Turkey", **The New York Times**, 20.09.1974, s.4

Eylül 1974 tarihinde gelmiştir. ABD Kongresi 307'ye 90 oyla "Türkiye Kıbrıs sorununun çözümü yönünde büyük bir ilerleme göstermedikçe, ABD'nin Türkiye'ye yapacağı askeri yardım ve satışları askıya alması" kararını almıştır.²⁵³ Senato aynı kararı 30 Eylül tarihinde 57'ye 20 oyla kabul etmiştir.²⁵⁴ Başkan Ford 14 Ekim tarihinde ambargoyu içeren 1131 sayılı kanun teklifini veto etmiştir.²⁵⁵ Kongre 15 Ekim tarihli oylamasında Başkan Ford'un vetosunu geçersiz kılacak 2/3 nitelikli çoğunluğu sağlayamamıştır.²⁵⁶ Kongre 16 Ekim'de ambargo konusunu yeniden gündemine almıştır. 1163 sayılı kanun teklifi 287'ye 30 oyla Kongre, 45'e 23 oyla Senatoda onaylanmıştır. 17 Ekim'de Başkan Ford bu teklifi de veto etmiştir.²⁵⁷ Bir gün sonra, 18 Ekim'de Temsilciler Meclisi tarafından tekrar hazırlanan ve senato tarafından onaylanan yeni teklif ise "Türkiye'nin Kıbrıs'a savaş malzemesi göndermemesi şartıyla Türkiye'ye yapılan yardımın 10 Aralık'a kadar ertelenmesi için Başkan Ford'a yetki verilmesini" içermektedir.²⁵⁸ Başkan Ford bu teklifi aynı gün içinde onaylayarak Kongre ile olan görüş ayrılığını sona erdirmiştir.²⁵⁹

Ambargo konusu 1975 Yılı Dış Yardım görüşmeleri sırasında tekrar gündeme gelmiştir. ABD Senatosu 4 Aralık tarihinde 1961 tarihli Dış Yardım Kanununun 620. maddesine şu cümleyi eklemiştir;

"Türk hükümetine tüm askeri yardımların, tüm savunma malzemelerinin ve hizmetlerinin satılması (Nakit, kredi, hibe ya da diğer yollarla yapılmasına bakılmaksızın), silahların, cephanenin ve tüm savaş araçlarının nakliyesinde geçerli

---

²⁵³Richard L. Madden, "House Approves Measure to Halt Arms Aid to Turks", **The New York Times**, 25.09.1974, s.8.

U.S. Congress, House, Committee on Foreign Affairs, **Congressional-Executive Relations and the Turkish Arms Embargo**, Committee Print, 97th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1981, s.20.

²⁵⁴ Spencer Rich, "Senate Votes to End Arms Aid to Turks", **The Washington Post**, 01.10.1974, s. A1.

²⁵⁵ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 15.10.1974, Subject: U.S. Assistance to Turkey President Vetoes Continuing Resolution. **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1974. Unclassified. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

²⁵⁶ Richard L. Malden, "House Lets Stand Veto of A Cut Off of Aid To Turkey", **The New York Times**, 16.10.1974, s. 1

²⁵⁷ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 17.10.1974, Subject: Assistance to Turkey – Second Presidential Veto of Continuing Resolution. **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1974. Limited Official Use. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

²⁵⁸ Richard L. Madden, "President Agrees On Aid For Turkey", **The New York Times**, 18.10.1974, s.1.

²⁵⁹ "Statement Issued October 18: White House Press Release Dated October 18", **The Department of State Bulletin**, C.LXXI, S.1846, (Kasım 1974), Government Printing Office, Washington, 1974, s.658.

lisansların (buna ek olarak teknik verilerin) bu kanunun yayınlanma tarihinden itibaren durdurulması, Başkan Türkiye'nin 1961 tarihli Dış Yardım Kanununa, Dış Askeri Satım Kanununa uygun davrandığını hususunda Kongreyi ikna etmedikçe ve Kıbrıs'taki askeri kuvvetleri konusunda önemli bir ilerleme sağlanmadıkça ve ABD Başkanı yardımların askıya alınmasının Kıbrıs konusunda ilerleme sağlayacağına hükmettiyse, Başkan bu maddede yer alan hükümleri uygulanmaya konusunda yetkilendirilmiştir. Bu askıya alma Türkiye ateşkese uygun davranırsa ve Kıbrıs'taki askerlerini arttırmazsa ya da ABD Kaynaklı silahları Kıbrıs'a nakletmez ise 94. Kongrenin toplanmasından 30 gün sonra uygulamaya konacaktır.”²⁶⁰

Senatonun bu kararını Temsilciler Meclisi 18 Aralıkta onaylamıştır.²⁶¹ Kanuna eklenen madde ile 2 Şubat 1975 tarihine kadar Kıbrıs sorununda “önemli ilerleme”²⁶² sağlanamaz ise ABD Başkanı Türkiye'ye sağlanan tüm askeri yardımları ve kredileri askıya alacaktır.²⁶³

ABD yönetimi Türkiye'ye ambargo uygulama konusunda isteksiz görünmesine rağmen bağlayıcı olmayan Kongre ve senato kararlarını onaylayarak ambargo uygulanmasını yasallaştırmıştır. ABD Anayasası Başkan'a Kongrenin yaptığı kanunları veto yetkisi vermiştir. Bu vetonun etkisiz hale getirilmesi için Kongre ve Senatonun nitelikli çoğunlukla (2/3) aynı kararı geçirmiş olması gerekmektedir. Silah ambargosu kararının alınması sürecine baktığımızda ABD Kongresinin Başkan Ford'un vetosunu geçersiz kılacak bir karar almadığı görülmektedir. Yani Ford hazırlanan kanunu onaylayarak kendi inisiyatifi ile yürürlüğe koymuştur. Başkan Ford, hatıralarında Dışişleri Bakanı Kissinger'in karşı çıkmasına rağmen bu kararı onayladığını belirtmektedir.²⁶⁴ Kanun metninden de anlaşıldığı gibi değerlendirme ve uygulanma sürecinde tüm yetkiler Başkan'a verilmiştir. ABD Başkanı Türkiye'nin Amerikan Dış Yardım Kanunu'na uyduğu kanaatindeyse Türkiye'ye karşı herhangi bir ambargo uygulanmayacaktır.

---

²⁶⁰ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 05.12.1974, Subject: Senate Action On Military Assistance to Turkey. **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1974. Unclassified. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

²⁶¹ David Binder, “House Approves Foreign Aid Bill”, **The New York Times**, 19.12.1974, s. 6.

²⁶² “Önemli İlerleme” kanun metninde “substantial progress” olarak geçmektedir. Bununla kastedilen ise Türkiye'nin Kıbrıs'tan kısmen çekilmesi, birliklerin Adadan çekilmesi, Rumların daha önce yaşadıkları topraklara dönmesidir.

²⁶³ U.S. Congress, House, Report of the Committee on International Relations, **S.846 to Authorize the Further Suspension of Prohibitions Against Military Assistance to Turkey**, Report No.94-365, 94th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1975, s.4.

²⁶⁴ Ford, **a.g.e.**, s.199.

Türkiye'ye uygulanacak ambargo ile ilgili görüşmeler devam ederken, ABD'li askeri uzmanlar Suudi Arabistan'ın gelecek 10 yıl içinde ihtiyaç duyacakları askeri malzemeler hakkındaki çalışmasını tamamlayarak Dışişleri Bakanlığına sunmuşlardır.²⁶⁵ Detant dönemi, ABD'nin savunma stratejilerinde değişikliğe sebep olmuş, ABD Ön Asya'daki çıkarlarını İran ve Suudi Arabistan vasıtasıyla sağlamaya yönelmiştir. İkiz sütun (Twin pillar) adı verilen bu politika ile İran'ın ve Suudi Arabistan hızla silahlandırılarak ABD'nin bölgesel müttelikleri olmuşlardır. ABD'nin İran'a 1970 yılında olan silah satışı 103,6 milyon Dolarken bu rakam 1972 yılında 552 milyon dolar olmuştur. Aynı dönemde Suudi Arabistan'a olan silah satışı 15,8 milyon dolardan 312 milyon dolara çıkmıştır.²⁶⁶ Diğer yandan, Türkiye'ye silah ambargosunun öngören kanunla beraber ABD Kongresi Kamboçya, Şile, Kore ve Vietnam'a da yapılan yardımların sınırlandırılması kararını almıştır.²⁶⁷

Türkiye'ye yapılan yardımların 1973 yılında durdurulması uzun zamandır tartışılan bir konu olmasına rağmen AID aracılığıyla yardımlar 1974 yılına kadar sürdürülmüştür.²⁶⁸ 1974 yılında yaşanan gelişmeler ABD yardımının durdurulması için uygun ortamı sağlamıştır. 16 Eylül 1974 tarihinde ABD Genel Muhasebe Başkanlığının (U.S. General Accounting Office) Kongreye hazırlamış olduğu rapor bu gelişmeleri şöyle sırlamaktadır;

- ABD'nin bazı yardım türlerine artık ihtiyaç duyulmamaktadır.
- AID Türkiye'nin gelişim için ayrılan fonların kullanımında sorun yaşamaktadır.
- ABD dışında Türkiye'ye yapılan yardımlar artmıştır.
- 1970'ten itibaren Türkiye'nin ekonomik performansı önemli gelişme göstermiştir.²⁶⁹

²⁶⁵ "Saudi Arms Needs Surveyed By U.S." **The New York Times**, 19.10.1975, s.5.

²⁶⁶ F. Gregory Gause, **The International Relations of the Persian Gulf**, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, s.22.

²⁶⁷ Ford, **a.g.e.**, s.226.

Henry Kissinger, **Years of Renewal**, Simon & Schuster, New York, 1999, s.835.

²⁶⁸ U.S. General Accounting Office, **United States Economic Assistance To Turkey : Report to Congress**, Report no B125085, Washington, 1974, s.1. <http://www.gao.gov> (Çevrimiçi, 12.11.2015)

²⁶⁹ **A.e.**, s.2.

Uluslararası gelişmeler göz önünde tutulduğunda, ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosunu Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi olarak değerlendirmek mümkün değildir. Aynı şekilde ABD ambargosunun yönetim-Kongre anlaşmasının bir sonucu olarak gösterilmesi de gerçeği yansıtmamaktadır. Silah ambargosu Türkiye'ye yapılan askeri yardımlar ve sağlanan krediler için bir engel oluşturmakla beraber ekonomik yardımlar için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. ABD'nin Türkiye'ye ekonomik yardımını engelleyen herhangi bir yasa olmamasında rağmen ABD Türkiye'ye 1971-1980 arası dönemde sadece 60 milyon dolar yardım yapmıştır. ABD'nin Türkiye'ye 1980-1983 yılları arasında yaptığı hibe yardımların 610 milyon dolar olduğu göz önüne alındığında tablo daha açık ortaya çıkacaktır.²⁷⁰ ABD'nin değişen stratejik hedefleri birçok ülke gibi Türkiye'ye de yapılan yardımların durdurulmasını gerektirmiştir. ABD, Türkiye'ye ilişkin bu kararı almadan önce bunu bir baskı aracı olarak kullanmak istemiştir. İlk planda, Türkiye'nin haşhaş ekimini serbest bırakması ambargo sebebi olarak gösterilecekken, Kıbrıs krizinin patlak vermesi ile Türkiye'nin Kıbrıs'a yaptığı müdahale ambargo gerekçesi olarak ilan edilmiştir.

3. Ambargonun Uygulanma Süreci

ABD'nin Türkiye'ye 1974 Aralık'ında Kıbrıs sorununun da adım atılması için tanıdığı süre 5 Şubat 1975'te sona ermektedir. Fakat bu süre zarfında Türkiye Ecevit'in istifası ile başlayan bir siyasi bunalım içindedir. İktidarda olan hükümet güven oylamasında 450 oydan sadece 17'si alabilmiş zayıf bir hükümettir.²⁷¹ Geçici Sadi Irmak hükümeti dış politikada belirleyici bir adım atmaktan kaçınırken siyasi partiler de bir hükümet kurmayı başaramamıştır. Bu siyasal bunalım içinde ABD'nin ambargo için belirlemiş olduğu 5 Şubat günü gelmiştir. Kissinger 5 Şubat'ta Ankara Büyükelçiliğine çektiği telgrafta Macomber'a ambargonun uygulanmaya başladığını,

---

²⁷⁰ ABD'nin 1971-1984 yılları arasında Türkiye'ye yaptığı yardım ve sağladığı krediler için bkz. Grafik 7, s.148.

²⁷¹ Steven V. Roberts, "Standstill In Turkey", **The New York Times**, 02.02.1975,s.E5.

bu konuda Türk hükümetinden kendisine bir şey sorulmadıkça bir açıklama yapmamasını belirtmiştir.²⁷²

Uygulamaya konan ambargo son derece katı kurallar içermektedir. ABD Türkiye'ye tüm askeri malzeme satışını durdurmakla kalmamış aynı zamanda üçüncü ülkelerde üretilen ABD lisanslı askeri malzemelerinde satışını yasaklamıştır. Örneğin Batı Almanya'da üretilen M-48 tankları ABD lisanslı olduğu için Türkiye'ye satılamamıştır.²⁷³ Savaş araçlarının dışında yedek parçaların da büyük ölçüde ABD lisansı altında üretilmesi Türkiye'nin askeri ihtiyaçlarını karşılayamamasına sebep olmuştur.

ABD Türkiye'ye karşı almış olduğu ambargo kararını geriye dönük işletmekten çekinmemiştir. 5 Şubat 1975 tarihinden önce Türkiye'nin FMS kredisi kullanarak satın aldığı toplam 184,9 milyon dolarlık askeri malzeme Türkiye'ye verilmemiştir. Üstelik ABD teslim edilmeyen bu askeri malzemenin depolama ücretini de Türkiye'den talep etmektedir.²⁷⁴ Kontratı imzalanmasını rağmen Türkiye'ye teslim edilmeyen askeri malzemelere dair bilgiler şöyledir;

Ambargo Sebebi ile Türkiye'ye Teslim Edilmeyen Askeri Malzemeler	(Bin Dolar)
Uçak (24 Adet F4-E, yedek parça ve yer ekipmanları)	104,557
Gemi (muhtelif botlar ve bunlara ait yedek parça)	15,520
Araçlar ve silahlar (55 kamyon, 36 makineli tüfek)	1,990
Diğer cephane ve yedek parçalar	19,649
Füze ve destek ekipmanları	18,250
İletişim araçları	3,718

²⁷² Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 05.02.1975, Subject: Suspension of Military Assistance to Turkey. **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1975. Confidential. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

²⁷³ Interagency Intelligence Memorandum, 21.02.1975, **FRUS 1969-1976**, C.30, s.707.

²⁷⁴ Memorandum of Conversation, 29.05.1975, **National Archives**, RG 59, Records of Henry Kissinger 1973-1977, Entry 5403, Box 23, Secret, Nodis.

Muhtelif tamir ve destek ekipmanları	8,911
Tedarik operasyonları	5,982
Eğitim	411
Teknik destek	6,246
Toplam	184,934

Tablo 1- Ambargo Sebebi ile Türkiye'ye Teslim Edilmeyen Askeri Malzemeler

Kaynak: U.S. Congress, House, Report of the Committee on International Relations, **S.846 to Authorize the Further Suspension of Prohibitions Against Military Assistance to Turkey**, Report No.94-365, 94th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1975, s.7

Tabloda belirtildiği üzere Aralık 1974'te alınan silah ambargosu kararı sadece Türkiye'ye ABD tarafından hibe edilen silahları değil aynı zamanda Türkiye'nin 5 Şubat 1975'ten önce nakit ya da kredi ile satın aldığı askeri malzemeyi de içermektedir. Parası ödenmiş olmasına rağmen hazır olan bu askeri malzemelerin gönderilmemesi Türkiye'de ABD'ye karşı olan güveni sarsmıştır. 1947'den itibaren savunmasını ABD silahları üzerine kuran, ABD ile ittifakı ile dış politikasını şekillendiren Türkiye uygulanan silah ambargosu ile tamamen yalnız bırakılmıştır.

Ambargo uygulanmaya başladıktan sonra, Türk yöneticiler çeşitli vasıtalarla Türkiye'deki ABD üslerine karşı bir yaptırım uygulanma ihtimalini dile getirmişlerdir. Bu yöndeki kamuoyu baskısının farkında olan ABD Ankara Büyükelçisi William Macomber, Şubat ayı içinde Washington'a gelerek ABD Kongresinde ambargonun kaldırılması için temaslarda bulunmuştur.²⁷⁵ Kissinger ve Başkan Ford'un da destekleri ile ABD Senatosunun bazı üyeleri 26 Şubat 1975 tarihinde ambargonun kaldırılması için bir kanun teklifi vermiştir.²⁷⁶ S 846 sayılı kanun teklifi Türkiye ateşkese uydukça ve Kıbrıs'taki askeri kuvvetlerini arttırmadıkça ABD Başkanının ambargoyu kaldırmasına imkân tanımaktadır. Teklif göre ABD Başkanı Kongreye Kıbrıs konusunda aylık raporlar sunacak ve ambargoyu durduracaktır.²⁷⁷ Senatonun dış ilişkiler komitesinde onaylanan teklif 26 Mart

²⁷⁵ "U.S. Urged to Rescind Aid to Turkey Ban", **The Christian Science Monitor**, 11.03.1975, s.6

²⁷⁶ Bernard Gwertzman, " Key Senators Introduce a Bill To Resume Arms Aid to Turks", **The New York Times**, 27.02.1975, s.8

²⁷⁷ "Senate Unit Votes for Aid to Turkey", **The New York Times**, 27.03.1975, s.17

1975'te görüşülmek üzere senatoya sevk edilmiştir.²⁷⁸ Senato bu konuyu görüşmeden önce Türkiye'nin Kıbrıs konusunda bazı adımlar atmasını gerektiği görüşündedir.²⁷⁹ Beklenen adımı Demirel hükümeti 17 Mayıs'ta atmıştır. Türk Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ile Yunanistan Dışişleri Bakanı Dimitrios Bitsios Kıbrıs sorununu görüşmek amacıyla Roma'da bir araya gelmişlerdir.²⁸⁰ Türk-Yunan taraflarının görüşmelerin olumlu bir havada geçtiğini belirtmesinin ardından 19 Mayıs 1975'te Senatoda görüşülen ambargonun kaldırılması konusu 41'e karşı 40 oyla kabul edilmiştir.²⁸¹ Kongreye gönderilen teklif temsilcilerin onayından sonra yasalaşacaktır. Fakat Temsilciler Meclisinin Türkiye'ye karşı tutumunda bir değişiklik olmadığı gibi bazı temsilciler haşhaş sorununu sebep göstererek silah ambargosunun yanında ekonomik yardımların da durdurulmasını istemektedir.²⁸² Başkan Ford da bu görüşü desteklemiş eğer yasadışı yollarla Türk afyonu ABD'ye girse Türkiye'ye yapılan ekonomik yardımın da durdurulacağını söylemiştir.²⁸³

İkili görüşmelerin başlamasının bu kararın alınmasında etkili olduğu kabul edilebilir olmasına rağmen madalyonun diğer tarafını da gözden kaçırmamak lazımdır. Türkiye, ABD'nin bu yaptırımından oldukça rahatsız bir kamuoyuna ve bunu oldukça etkili bir şekilde siyasete dökabilen bir muhalefete sahiptir. Dolayısıyla ambargonun üçüncü ayı dolarken Türkiye'nin de ABD'ye karşı bir yaptırım uygulamaya başlaması beklenmektedir. Bu ortam içinde yaklaşan CENTO toplantısında 22 Mayıs 1975'te Türk yöneticiler ve Kissinger bir araya gelecektir. ABD Senatosu toplantıdan sadece üç gün önce aldığı bu kararlar Türk kamuoyunu yumuşatmaya ve zaman kazanmaya çalışmıştır. Senatonun bu kararının üslerin kapanmasını geciktirmeyi amaçladığı Washington Post'ta yer alan bir makalede

---

²⁷⁸ Barbara Bright, "Senate Panel Votes to lift Turk Aid Ban", **The Washington Post**, 27.03.1975, s.A2

²⁷⁹ Robert P. Hey, "Congress Awaits Sign From Turkey", **Christian Science Monitor**, 07.04.1975, s.4

²⁸⁰ "Greeks and Turks Hopefull at Talks", **The New York Times**, 19.05.1975, s.7.

²⁸¹ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 19.05.1975, Subject: Military Assistance to Turkey. **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1975. Limited Official Use. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

²⁸² "Rangel Urges End to Aid For Turkey", **The Baltimore Afro-American**, 31.05.1975, s.17. İlgili mektup için bkz. Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 06.06.1975, Subject: Letters to The President From Congressman Rangel Regarding Turkish Poppy Production, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1975. Limited Official Use. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

²⁸³ "Turkish Opium Watched", **The Christian Science Monitor**, 30.07.1975, s.2.

belirtilmiştir.²⁸⁴ Bu karar sadece Kissinger'in kullanabileceği bir koz olmakla kalmamıştır. Bir hafta sonra NATO toplantısı için Brüksel'e gelen Başkan Ford, Demirel ile görüşmesinde gönül rahatlığıyla ambargonun kaldırılması için çabalyoruz diyebilmiştir.²⁸⁵ Senatoya 26 Mart'ta sevk edilen bu kararın 2 ay bekletildikten sonra görüşülmesinin arkasında yatan sebep de budur. Yine aynı sebeple ABD yönetimi bu kararın Senatodan sonra hızlı bir şekilde Kongrede görüşülmesi ve yasağın kaldırılması için bir çaba sarf etmemiştir.

Türkiye'deki NATO üslerinin faaliyetlerinin durdurulacağını 17 Haziran'da ABD'ye bildirilmiştir. ABD için büyük öneme sahip Amerikan üs ve istihbarat tesislerinin Türkiye'de varlığını sürdürmesi için ABD yönetimi ambargo konusunda bir adım atmak zorunda kalmıştır. Ambargonun tamamen kaldırılması için daha önce hazırlanan kanun teklifinde bazı değişiklikler yapılmış, 9 Temmuz'da Başkan Ford ABD Kongresinin önde gelen üyeleri ile yeni bir metin üzerinde anlaşmıştır.²⁸⁶ ABD yönetimi ile ambargo konusu üzerine 1975 Haziran'ında birçok görüşme yapan temsilciler yeni bir teklif hazırlamışlardır.²⁸⁷ Bu teklif 5 Şubat'tan önce Türkiye tarafından satın alınan ve sevkiyata hazır olan 185 milyon dolar değerindeki askeri malzemenin²⁸⁸ ambargo kapsamı dışında tutulmasını içermektedir.²⁸⁹

Ayrıca parası nakit ödenmek şartıyla ticari satışlara izin verilmektedir. Yeni öneri askeri malzemelerin üçüncü ülkeler tarafından Türkiye'ye transfer edilmesine de imkân tanımaktadır. Fakat transferi gerçekleştiren ülke FMS kredisi kullanmamış

---

²⁸⁴ Rowland Evans and Robert Novak, "Another Foreign Policy Plus fo Mr. Ford", **The Washington Post**, 18.05.1975, s. 39.

²⁸⁵ Memorandum of Converstaiion, 29.05.1975, **National Archives**, RG 59, Records of Henry Kissinger 1973-1977, Entry 5403, Box 23, Secret, Nodis.

²⁸⁶ U.S. Congress, House, Report of the Committee on International Relations, **S.846 to Authorize the Further Suspension of Prohibitions Against Military Assistance to Turkey**, Report No.94-365, 94th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1975, s.5.

²⁸⁷ Bu görüşmelere ilişkin tutunaklar için bkz:

Memorandum of Conversation 21.07.1975, **FRUS 1969-1976**, C.30, s. 747-753.

Memorandum of Conversation 23.07.1975, **FRUS 1969-1976**, C.30, s. 753-760.

Memorandum of Conversation 26.07.1975, **FRUS 1969-1976**, C.30, s. 760-765.

²⁸⁸ Söz konusu askeri malzeme için bkz. Tablo 1.

²⁸⁹ U.S. Congress, House, Report of the Committee on International Relations, **S.846 to Authorize the Further Suspension of Prohibitions Against Military Assistance to Turkey**, Report No.94-365, 94th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1975, s.5.

David Binder, "Ford Endorses Bill to Ease Arms Embargo on Turkey", **The New York Times**, 10.07.1975, s.1.

olmalıdır.²⁹⁰ Başkan Ford bu değişikliğin ambargonun kaldırılması ya da yardım değil sadece Türklerin silah satın almasına imkân tanıyan bir düzenleme olarak değerlendirmektedir.²⁹¹ Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olan bu teklif 24 Temmuz 1975'te ABD Temsilciler Meclisinde görüşülmüş ve 223'e 206 oyla reddedilmiştir.²⁹² Kongrenin Türkiye aleyhine aldığı bu karardan sonra Kıbrıs Rum kesimi ABD Kongresine gönderdiği mesajlarla teşekkürlerini bildirmişlerdir.²⁹³

Ambargonun kaldırılması teklifine ret oyu veren bir diğer grup ise haşhaş sorunu ile ilgilenen temsilcilerdir. Bu temsilciler Türkiye'nin 1971 yılında ABD ile yaptığı anlaşmaya uymayarak haşhaş ekimine yeniden başladığını bu sebeple Türkiye'ye yapılan tüm yardımların durdurulmasını istemişlerdir.²⁹⁴

Türkiye Kongrenin bu kararına 25 Temmuz 1975'te OSİA'nın feshi ve ABD üslerinin Türkiye'nin kontrolüne geçmesi ile cevap vermiştir. Her ne kadar Türkiye'nin üslerdeki kontrolü sembolik de olsa, ABD yönetiminin ambargoyu yeniden masaya yatırmasını sağlamıştır. 28 Temmuz tarihinde daha önce Kongrenin reddettiği teklif yeniden Senato gündemine alınmıştır.²⁹⁵ Senato 47'e karşın 46 oyla²⁹⁶ S.2230 sayılı teklifi tekrar Temsilciler Meclisine göndermiştir.²⁹⁷ Fakat Meclis 31 Temmuzda ikinci teklifi görüşmeden 1 aylık bir tatile girmiştir.²⁹⁸

Türkiye'nin 40 milyon nüfusuna karşı Yunanistan'ın 8 milyon nüfusu vardır. Türkiye'de bir dizi Amerikan üssü bulunmasına rağmen Yunanistan'da bulunan üsler

---

²⁹⁰ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 12.07.1975, Subject: House Committee Action To Lift Turkish Arms Embargo, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1975. Confidential. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

²⁹¹ Memorandum of Conversation, 21.07.1975, **FRUS 1969-1976**, C.30, s.767.

²⁹² Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 24.07.1975, Subject: Vote on Turkish Arms, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1975. Limited Official Use. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

²⁹³ "Turks Move Into U.S. Bases" **The Washington Post**, 27.07.1975, s.A17.

²⁹⁴ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 01.08.1975, Subject: Narcotics-Turkey- Congressional Testimony, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1975. Limited Official Use. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

²⁹⁵ Murrey Marder, "New Try to be Made on Turkish Arms", **The Washington Post**, 30.07.1975, s. A6.

²⁹⁶ Bir önceki teklif de 41-40 oyla kabul edilmişti. Senatonun kabul kararları sadece bir oy farkla alması gereğinden fazla senatörün böyle tartışmalı bir kararın altına imza atmamasını sağlamak içindir.

²⁹⁷ Spencer Rich, "Effort to Lift Turkey Arms Ban Blocked", **The Washington Post**, 01.08.1975, s.A1.

²⁹⁸ Bernard Gwertzman, "House Maneuver Upholds Arms Embargo in Turkey", **The New York Times**, 01.08.1975, s.1.

sayıca daha azdır. Hepsinden önemlisi ABD, SSCB'nin faaliyetlerini büyük ölçüde Türkiye'deki üsleri aracılığıyla gözlemlemektedir. Bir yönü ile Yunanistan'ı memnun etmek ve Karamanlis hükümetinin devamını sağlamak amacıyla alınan ambargo kararının sonucu beklenenden büyük olmuştur. Ambargo sebebiyle ABD Türkiye'de kaybettiklerine karşı Yunanistan kamuoyundan biraz takdir görmek dışında bir şey elde edememiştir. ABD ambargoda bir takım değişiklikler yaparak kaybettiklerini geri kazanmak istemektedir.²⁹⁹

ABD yönetimi üslerin faaliyetlerini sürdürmesi için ambargo konusunda yukarıda bahsedilen düzenlemenin Kongreden geçmesine büyük önem vermektedir. Bu sebeple Kongredeki bazı grup liderleri ile görüşmeler yaparak ikna etmeye çalışmıştır. Haşhaş sorunu sürecinde ABD Kongresinin Türkiye aleyhine dönmesine sebep olan Rangel bu liderlerden biridir. ABD Dışişleri Bakanı Kissinger Başbakan Demirel ile 31 Temmuz 1975 tarihinde Helsinki'de yapılan toplantıda bu konuda Demirel'den destek istemiştir. Başkan Ford'unda katıldığı toplantıda Kissinger Rangel'in ikna edilmesi için haşhaş konusunda Türkiye'nin bir takım adımlar atmasının faydalı olabileceğini belirtmiştir. Böylece Kongreden Türkiye lehine en az 10 oy daha alınmış olacaktır.³⁰⁰ Türkiye ABD'nin teklifine sıcak bakmış olmalı ki bu konu ikinci kez Kongre gündemine gelmeden önce Turhan Feyzioğlu Türkiye'de haşhaş ekim alanlarının kısıtlanacağını açıklamıştır.³⁰¹ Başkan Ford da Rangel'in ambargo konusundaki fikrini değiştirmek amacıyla sorun yeniden Kongre gündemine gelmeden Rangel ile görüşmüştür.³⁰²

Uluslararası İlişkiler Komitesi bu teklifi 17 Eylül tarihinde görüşmüş ve 20/9 oyla Türkiye'ye uygulanan ambargoda düzenleme yapılmasını kabul etmiştir.³⁰³ 2 Ekim 1975 tarihinde Temsilciler Meclisine gelen S.2230 sayılı teklif 237 onaya karşın 176 ret ile kabul edilmiştir. Böylece 5 Şubat 1975'ten önce kontratı imzalanan

---

²⁹⁹ Statement by President Ford "President Welcomes Passage of Bill Modifying Turkish Arms Embargo" 03.10.1975, **The Department of State Bulletin**, C. LXXIII , S.1895, (Ekim 1975), Government Printing Office, Washington, 1975, s.595.

³⁰⁰ United States Secretary of State, Memorandum of Conversation, 31.07.1975, Secret, Nodis. **DNSA Koleksiyonu**, Kissinger Transcripts. <http://www.proquest.com> (Çevrimiçi, 13 Kasım 2015)

³⁰¹ "Turkey Plans to Forbid Opium Area Expansion", **The New York Times**, 11.09.1975, s.27.

³⁰² John W. Lewis, "Rangel to See Ford Over Turkey", **The Baltimore Afro-American**, 23.08.1975, s.7.

³⁰³ Marilyn Berger, "Panel Votes To Ship Some Arms to Turks", **The Washington Post**, 18.09.1975, s. A2.

185 milyon dolar değerindeki askeri malzemenin Türkiye'ye gönderilmesi onaylanmıştır.

ABD Başkan'ı Ford Demirel'in liderliğindeki koalisyon hükümetinin yaşamakta olduğu zorlukların ve yaklaşan seçimlerin farkında olarak 12 Ekim 1975 tarihinden önce, yani Türkiye'de Senato seçimleri yapılmadan, ambargo konusunda bir adım atılmasını istemektedir.³⁰⁴ Böylece Başbakan Süleyman Demirel'in Hükümeti güçlendirilmiş olacaktır. 25 Eylül'de Başkan ve Ford ve kurmaylarının Washington'da yaptığı toplantıda Türkiye masaya yatırılmıştır. Bu toplantıda ABD Başkan Yardımcısı Rockefeller Türkiye'deki seçimin Kıbrıs'a çıkarma yapan kişi ile makul bir çözümden yana olan ılımlı kişi arasında olduğunu, eğer Kongre ambargoya ilişkin teklifi reddederse bunun radikallerin yararına olacağını belirtmiştir.³⁰⁵ Aynı şekilde Cumhuriyetçi temsilcilerden Paul Findley ambargonun 12 Ekim'den önce kısmen kaldırılmasının ABD'nin çıkarlarına uygun düştüğünü, aksi takdirde Türkiye'de radikal ve Amerikan aleyhtarı akımların güçleneceğini öne sürmüştür.³⁰⁶ ABD'nin Türkiye'deki seçimi etkilemek amacıyla takvim belirlemesi Türk basınında da yer almış ve ABD Türkiye'nin içişlerine karışmakla eleştirilmiştir. Ali Sirmen 24 Eylül 1975'te Cumhuriyet gazetesindeki köşesinde şöyle demektedir;

“...Amerikan Kongresi'nin silah ambargosunu 12 ekimden önce kaldırma söylentileri ve Washington'da bu yolda harcanan çabaları değerlendirirken de, Başkan Ford'un konuşmasını unutmamak gerek. Acaba ABD Kongresi silah ambargosunu kaldırır mı? Neden bu yola başvurmuş olacak? Birden Türk dostluğunun değerini kavrayıp hidayete erdiği için mi? Yoksa Denktaş'ın tek taraflı bağımsızlık ilanına hazırlandığı, MC Hükümeti'nin MSP kanadının açıkça taksimi savunduğu bir dönemde Ankara'nın uzlaştırıcı bir tutum içine girdiğine inandığından mı kaldıracaktır Kongre silah ambargosunu? Yoksa Kongre'nin ambargoyu kaldırma eğiliminin güçlenmesinde rol oynayan, üyelerin kulağına 'Aman etmeyin, bu ambargo sürerse, bizim adamlarımız seçimi kaybedecek ulusal bağımsızlıktan yana olanlar gelecek' diye fısıldamış olması mıdır?...”³⁰⁷

³⁰⁴ “House Panel Backs Turkish Arms Vote”, **The New York Times**, 25.09.1975, s.7.

“House Unit Approves Easing Arms Embargo Against Turks”, **The New York Times**, 18.09.1975, s.2.

³⁰⁵ Memorandum of Conversation, 25.09.1975, **FRUS 1969-1976**, C.30, s. 793.

³⁰⁶ “ABD Temsilciler Meclisinde Ambargonun Seçimden Önce Kaldırılması İsteniyor”, **Cumhuriyet**, 26.09.1975, s.1.

³⁰⁷ Ali Sirmen, “Dünya'da Bugün”, **Cumhuriyet**, 24.09.1975, s.3.

Başkan Ford'un planları işlemiş olacak ki Temsilciler Meclisi ve Senatonun Ekim başında onayladığı ambargonun hafifletilmesi kararı 10 Ekim 1975'te Başkan Ford tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir.³⁰⁸

2 Ekim 1975 tarihinde Temsilciler Meclisinin onayladığı bu teklif kamuoyuna "ambargonun kısmen kaldırılması" olarak ilan edilmiştir.³⁰⁹ Teklifin içeriğine bakıldığında ise ambargonun kaldırılması ya da hafifletilmesi gibi bir durumun olmadığı görülmektedir. Bu değişiklik ABD'nin Türkiye'ye silah yardımı yapmasının ya da silah alımı için kredi sağlamasının önünü açar nitelikte değildir. Düzenleme sadece ambargo uygulamaya başlanmadan önce kontratı yapılan askeri malzemenin Türkiye'ye teslimini içermektedir. Bu düzenleme bir açıdan zorunludur çünkü Türkiye'den parasını ödediği askeri malzemeler kendisine gönderilmediği için depolama ücreti istenmektedir. Diğer bir ifade ile ABD, Türkiye'ye silah satmış parasını almış, sonrasında gelen ambargo kararı ile Türkiye'ye gönderemediği bu malzeme için depolama ücreti talep etmiştir.³¹⁰ Türkiye açısından kabul edilebilir olmayan bu durum bu kanunla düzeltilmiştir.

Yine bu kanunla, Türkiye'nin ticari kanallar vasıtasıyla ABD'den silah satın almasının önü açılmıştır. Fakat ABD Türkiye'ye silah yardımı yapmayacak ve Türkiye'nin alımları için kredi sağlamayacaktır.³¹¹ Türkiye'nin silah üreten şirketlerden satın alım yapmasına izin veren bu madde ABD'nin ticari ihtiyaçlarına cevap vermektedir. Silah üreten birçok şirket ABD hükümetine bu ambargonun kaldırılması yönünde baskı yapmıştır. Bu şirketlerin içinde F-4 uçaklarının tedarikçisi olan Raytheon gibi büyük şirketlerde vardır.³¹² Türkiye'nin bu dönemde içinde bulunduğu döviz kıtlığı hesaba katılırsa böyle bir alımın külfetini tek başına karşılayamayacağı açıktır. ABD bu yükü NATO içinde ABD'den sonra en büyük

---

³⁰⁸ "Presidential Determination on Military Sales to Turkey" 10.10.1975, **The Department of State Bulletin**, C. LXXIII, S.1897, (Kasım 1975), Government Printing Office, Washington, 1975, s.672.

³⁰⁹ Richard L. Madden, "House Approves Easing Arms Ban Against Turkey", **The New York Times**, 03.10.1975, s.1.

³¹⁰ Memorandum of Conversation, 29.05.1975, **National Archives**, RG 59, Records of Henry Kissinger 1973-1977, Entry 5403, Box 23, Secret, Nodis.

³¹¹ U.S. Congress Public Law 94-104 <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/STATUTE-89/pdf/STATUTE-89-Pg508.pdf> (Çevrimiçi, 20 Ekim 2015)

³¹² Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 07.01.1976, Subject: Commercial Sales of Military Items to Turkey, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1976. Confidential. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

orduya sahip Türkiye'nin omuzlarına bırakmaktan çekinmemiştir. ABD Dışişleri Bakanlığı Türkiye'ye ticari satın alımlar için gerekli lisansların sağlanmasında yarar görmektedir. Böylece Amerikan firmaları ticari kayba uğramayacaktır. Üstelik tedarik süreci zaman alan bu ağır silahların lisansı, gerekirse silahlar Türkiye'ye gönderilmeden iptal edilebilecektir.³¹³

ABD'nin almış olduğu bu kararın hemen ardından Demirel hükümeti bu karardan duyduğu memnuniyeti dile getirmiş ve Türkiye'de askeri üslerin statüleri ile ilgili yeni bir savunma anlaşması için görüşmelere yeniden başlanabileceğini bildirmiştir.³¹⁴ Aynı şekilde ABD Başkanı Ford konu ile ilgili verdiği demeçte Kongrenin kararından memnuniyet duyduğunu, bundan sonra atılacak ilk adımın Türkiye ile güvenlik ilişkilerinin yeniden inşa edilmesi olduğunu belirtmiştir.³¹⁵

6 Ekim 1975 Başkan'ın onayı ile kanunlaşan teklifin gözden kaçırılmaması gereken iki maddesi daha vardır. Bunlardan birincisi haşhaş sorunu, ikinci ise Yunanistan'a yapılacak yardımlar ile ilişkilidir. ABD yönetimi, Türkiye lehine yapılan bu düzeltmenin Yunanistan'ı memnun etmeyeceğinin bilincinde olarak 1. Maddenin "B" bendine "*Başkan Yunanistan'ın acil olarak ihtiyaç duyduğu askeri ve ekonomik yardımların belirlenmesi için görüşmelere başlayacaktır.*" şeklinde bir ifade koymuştur.³¹⁶ Bu madde ile ABD hem Yunanistan'da ki ABD yanlısı Karamanlis hükümetini desteklediğini göstermiş, hem de ambargonun sürdürülmesi yönünde baskı yapan Yunan lobisinin direncinin kırılmasını sağlamıştır. Aynı maddenin "C" bendinde yer alan ifade ise Başkan'ın Türk hükümeti afyonun illegal kanallara kaymasını durdurmak için görüşmelere başlamasını içermektedir. ABD yönetimi bu madde ile de haşhaş sorunu sebebi ile ambargo uygulanmasını isteyen temsilcileri ikna etmeyi amaçlamaktadır.

---

³¹³ A.y.

³¹⁴ Richard L. Madden, "Turkey Welcomes Vote", **The New York Times**, 03.10.1975, s.2.

³¹⁵ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 03.10.1975, Subject: Presidential Statement on Arms Embargo, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1975. Unclassified. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

³¹⁶ Üç sayfadan oluşan Public Law 94-104 sayılı kanunun tam metni için bkz. <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/STATUTE-89/pdf/STATUTE-89-Pg508.pdf> (Çevrimiçi, 20 Ekim 2015)

4. Türkiye'nin Ambargoya Yaklaşımı

ABD'de ambargo konusunun 1974 Eylül'ünde gündeme gelmesinin ardından Türkiye'nin bu konudaki yaklaşımı belirmeye başlamıştır. Amerikan Senatosunun Başkan Ford'a Türkiye'ye yapılan silah yardımını kesmesini tavsiye eden 19 Eylül tarihli kararından sonra ambargo konusunda Türkiye'den gelen ilk açıklama dönemin Ekonomi Bakanı Deniz Baykal'dan gelmiştir. Baykal, *“Eğer ambargo uygulanırsa Türkiye'nin alternatif silah kaynakları bulacağını”* belirtmektedir.³¹⁷ ABD Temsilciler Meclisinin 24 Eylül 1974'te aldığı Türkiye'ye yapılan yardımın durdurulması kararından sonra da Türkiye, ABD'ye karşı tutumundan taviz vermemiştir. Savunma Bakanı Hasan Işık *“Kimse bize yardım vermese bile, biz doğru bildiğimiz yolda ilerlemeye kararlıyız. Eğer Türkiye haklı bir gerekçe ile de olsa müttefiklik çantası altında aldığı silahları kullanamayacaksa bu ulus müttefikliğin faydasını sorgulayacaktır.”* demektedir.³¹⁸

Ambargo tehdidi Türkiye'nin Kıbrıs konusunda Yunanistan lehine adım atmasını sağlamayı amaçlamıştır. Fakat Türkiye'deki politik atmosfer buna müsait değildir. Hasan Işık, hiçbir Türk Hükümetinin Türkiye'nin mevcut Kıbrıs politikasını değiştirecek kadar güçlü olmadığını belirtmektedir.³¹⁹

Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, ambargo kararının Temsilciler Meclisi ve Senato tarafından onaylanmasını takiben *“Türkiye'ye yapılan Amerikan askeri yardımının kesilmesi sadece Türkiye'yi değil NATO müttefikliğini de olumsuz etkileyecektir. ABD yardımı kesse bile Türkiye NATO'da kalmaya devam edecektir.”* demektedir.³²⁰

Başkan Ford'un Kongre ile uzlaşarak 18 Ekim'de aldığı ambargo kararı sonrası Türkiye bu konuda söylemini sertleştirmeye başlamıştır. Türk Dışişleri Bakanı Turan Güneş, 25 Ekim'de ABD'nin yardımı kesilirse Türkiye'nin karşılıklı güvenlik ilişkilerini ve ikili antlaşmaları gözden geçirmek zorunda kalacağını

³¹⁷ “Turks Says Nation Can Find Arms if U.S. Drops Aid”, **The New York Times**, 24.09.1974, s.11.

³¹⁸ “Turkey Rebuffs U.S. Arms Vote”, **The Washington Post**, 26.09.1974, s. A11.

³¹⁹ Joseph Fitchett, “The Turkish View of Relations With U.S.”, **The Christian Science Monitor**, 10.01.1974, s. 5.

³²⁰ “Turkish Aid”, **The Washington Post**, 11.10.1974, s. A19.

belirtmektedir.³²¹ Güneş “ *Eğer antlaşmanın taraflardan birisi yükümlülüklerini azaltıyorsa diğer taraf da kendi yükümlülüklerini yeniden değerlendirmek zorundadır.*” demektedir.³²²

Kissinger’in Kıbrıs konusunu görüşmek üzere Türkiye’ye ineceği 8 Kasım günü 2500 üniversite öğrencisinin katıldığı bir protesto yapılmıştır. Protestocular ABD’nin Kıbrıs politikasında “ikiyüzlü” bir politika yürüttüğünü belirtmişlerdir.³²³ 12 Mart sonrası Amerikan karşıtı ilk eylem olan bu protesto üzerine Kissinger Türkiye ziyaretini iptal etmiştir. Kissinger iptal nedenini Türkiye’de hükümet kurulamamış olması olarak ifade etmektedir.³²⁴ Fakat bu iptalin asıl nedeni Türkiye’de Amerikan karşıtlığının yeniden kuvvetlenmesini önlemektir. Yoksa ABD Dışişleri Bakanı Kissinger’in hükümetin kurulacağı varsayımına dayanarak yola çıkmış olması gerekir ki bu da pek makul görülmemektedir.

Türkiye’nin Kıbrıs sorununda Amerikan silahlarını kullanması 1961 Tarihli Dış Yardım Kanununun ihlali olarak yorumlanırken aynı durumdaki Yunanistan için herhangi bir yaptırıma gidilmemiştir. Yunanistan’ın 1971 yılından itibaren Makarios’u devirmek amacıyla adaya silah gönderdiği ABD tarafından bilinmektedir.³²⁵ Hem Makarios’un devrilmesinde hem de 1974 krizindeki çatışmalarda, Yunanistan ABD silahlarını kullanmaktan çekinmemiştir. Başbakan Ecevit 22 Ekim 1974 tarihinde Dışişleri Bakanı Kissinger’a yazdığı mektubunda Türkiye’ye ambargo uygulamak konusunda bu kadar istekli olan ABD Kongresinin Yunanistan ABD silahlarını Türkleri katletmek için kullanırken neden aynı tavrı göstermediğini sormuştur.³²⁶ Ecevit’e göre Kongrenin asıl sorguladığı şey karşılıklı güvenlik ilişkisinin gerekliliğinden başka bir şey değildir ki Türkiye de bunu sorgulayacaktır.³²⁷

---

³²¹ Metin Ormancıoğlu, “Turkey’s Warning on U.S. Aid Cuts”, **The Guardian**, s.2.

³²² **A.y.**

³²³ “2,500 Turks Protest U.S. Cyprus Policy”, **The New York Times**, 09.11.1974, s. 5.

³²⁴ **A.y.**

³²⁵ Telegram From AmEmbassy Ankara to Secretary State Washington , 19.05.1971, Subject: Cobras For Cyprus. **National Archives**, RG 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 1699, Dosya DEF CYP. Secret.

³²⁶ Telegram From Secretary of State Kissinger to the President’s Deputy Assistant for National Security Affairs (Scowcroft), 24.10.1974, **FRUS 1969-1976**, C.30, s. 696.

³²⁷ **A.y.**

ABD 18 Aralık 1974 tarihinde, Türkiye'ye uygulanacak ambargonun başlama tarihini 5 Şubat 1975 olarak belirlemiştir. Aralık-Şubat ayları arasında Türkiye çeşitli demeçler ile ABD'nin kararı eleştirmiştir. Milli Savunma Bakanı İlhami Sancar ABD'nin uygulayacağı böyle bir kararın ilişkilerin tüm seyrini değiştirebileceğini, Türkiye'nin Amerikan üslerine karşı kısıtlamalar uygulayabileceğini belirtmiştir.³²⁸ Ambargonun uygulanmasının Kıbrıs sorununda ilerleme sağlanıp sağlanmamasına bağlı olması sebebiyle 5 Şubat yaklaştıkça Türkiye Kıbrıs konusunda bazı adımlar atacağını belirtmeye başlamıştır. İlk olarak 28 Ocak'ta Türkiye Kıbrıs'tan 1.000 kişilik bir birliği çekeceğini belirtmiştir.³²⁹

Kıbrıslı ve Yunanistanlı Rumlar ise Amerikan ambargosunun 5 Şubat'ta başlaması için çaba sarf etmektedir. Yunanistan tezini savunan ABD temsilcileri Kıbrıs sorununda bir ilerleme kaydedilmediğini belirtirken, 1 Şubat'ta Rumlar Kıbrıs'ta Türk kuvvetlerinin yeniden ilerlemeye başladığı yönünde propaganda yapmaktadır.³³⁰

Ambargo uygulamaya girmeden bir gün önce Başbakan Sadi İrmak, Kıbrıs meselesi sebebi ile Türkiye'ye ambargo uygulaması durumunda Türkiye'nin NATO ile ilişkilerini gözden geçirmek zorunda kalacağını belirtmektedir.³³¹ Aynı günün akşamında yaptığı açıklamada ise Türkiye'nin NATO'da kalmaya devam edeceğini ve fakat ABD ile ikili antlaşmalarını gözden geçireceğini bildirmektedir.³³² Kissinger-Esenbel-Bitsios arasında Kıbrıs sorununa ilişkin olarak 10 Şubat'ta Brüksel'de yapılması planlanan görüşme de Türk tarafından gelen talep üzerine iptal edilmiştir.³³³

5 Şubat 1975 tarihinde ABD ambargosu başlamış, takip eden dönemde Türkiye bu karardan memnuniyetsizliğini çeşitli yollarla dile getirmiştir. 4 Şubat akşamı olağanüstü toplanan MGK ambargo konusunu görüşmüş, bir hükümet bildirisi

---

³²⁸ "Turkey Warns U.S. On Arms Aid Ban", **The Washington Post**, 21.01.1975, s. A7.

³²⁹ "Turkey is Reducing Her Cyprus Force by 1.000", **The New York Times**, 29.01.1975, s. 6.

³³⁰ Bernard Gwertzman, "Kissinger Fails To Achieve Delay in Turkey Aid Cut Off", **The New York Times**, 02.02.1975, s. 1.

³³¹ "ABD Yardımı Kesiliyor", **Milliyet**, 05.02.1975, s.1.

"Turkey to Review Links With NATO", **The New York Times**, 05.02.1975,s.5.

³³² "Turkey Will Stay in NATO", **The Guardian**, 05.02.1975, s. 1.

³³³ Ford, **a.g.e.**, s.244.

Marilyn Berger, "U.S. Begins Arms Cutoff to Turkey", **The Washington Post**, 05.02.1975, s.A1.

yayınlayarak ABD ile olan ikili ilişkileri gözden geçireceğini açıklamıştır. Bildiride şu ifadelere yer verilmiştir;

“Amerika Birleşik Devletleri Kongresinin Amerikan Cumhurbaşkanı’nın ve Dışişleri Bakanının muhalefetine rağmen Türkiye’ye yapılan askeri yardımın kesilmesi hakkındaki kararında ısrar etmesi Türk kamuoyunda derin bir üzüntü ile karşılanmıştır. Bilindiği gibi yardım kavramı peşin para ile satın almalar dahil olmak üzere kredi, kiralama, ödünç verme, hibe gibi çeşitli bölümleri kapsamaktadır. Yardımın kesilmesine karar veren kongre her bakımdan çok ağır bir yenilgi içindedir. Çünkü bu yardımlar, keyfi olarak verilen ve istendiği anda kesilebilen ihsan ve lütuflar değildir. Bunlar askeri savunma ittifakının doğurduğu zaruri vecibelerdir, devamı azaltılması veya çoğaltılmasında biricik ölçü karşılıklı yararlardır. Bir tarafın vecibelere riayetsizliği, hukuk dışı bir davranış olur, öte yandan kongre yardım konusunu tamamen ayrı bir problem olan Kıbrıs meselesi ile irtibatlandırarak bir baskı denemesine girmek suretiyle diğer bir vahim sıkıntıya düşmektedir. Bu baskı tamamen ters sonuç vermeye mahkumdur. Çünkü Türkiye her koşul altında Ada Türklerinin meşru haklarını sonuna kadar savunmaya kararlıdır. Ayrıca bu baskı denemesinin Ada Rumlarının müzakerelerdeki uyuşmaz tutumlarını daha da şiddetlendireceği aşikardır.

Yardımın kesilmesinin asıl etkisi, ittifak savunması çerçevesindeki ikili işbirliği üzerinde olacaktır. Bu suretle kongre bu işbirliğindeki dengeye ve karşılıklı yardımlaşma ilkesine zarar vermektedir, bu durumda mevcut savunma işbirliğinin bu yeni koşullara göre, yeniden düzenlenmesi zorunluluğunun sorumluluğu tamamen Amerika Birleşik Devletleri kongresine raci olacaktır.

Bu koşullar altında ortak savunma işbirliği çerçevesinde yürütülmekte olan uygulama anlaşmaları müzakerelerinin devamında artık bir yarar görmemekteyiz. Mevcut işbirliğinde yeni gelişmelerin gerektirdiği düzenlemelere gidilecektir. Ayrıca bu yeni durum ittifak savunmasına olan katkımızın yeni bir düzenlemeye tabi tutulmasını da gerektirecektir. Büyük milletimiz milli menfaatlerimizin her şart altında korunacağından emin olmalıdır.”³³⁴

13 Şubat 1975 tarihinde Kıbrıs Türk Federe Devleti kurulmuş, 16 Şubat’ta Türkiye Milli Savunma Bakanı İlhami Sancar Türkiye’nin 5 Avrupa ülkesi ile silah alımı için görüştüğünü ilan etmiştir.³³⁵ 17 Şubat’ta ise Türk Dışişleri Bakanı Melih Esenbel ABD’nin ambargosuna karşılık Türkiye’nin bazı üslerindeki faaliyetlerinin kapatılabileceğini ABD’ye bildirmiştir. 18 Şubat’ta, Ankara’da Amerikan üslerinde çalışan Türk memurlar geri çekilmiştir. 24 Şubat’ta ise Türkiye NATO’nun 1975 kış tatbikatlarına katılmayacağını belirtmiştir.³³⁶ Türkiye farklı yollarla tepkisini gösterse de, ABD açısından durum değişmemiş ve ambargo devam etmiştir. Sadi Irmak’ın Başbakanlığını yürüttüğü geçici hükümet ABD ambargosuna karşı net,

³³⁴ “Amerika’ya NOTA Veriyoruz.”, **Tercüman**, 05.02.1975, s.1.

³³⁵ Craig R. Whitney, “Bonn Weighs Turkey by Aid”, **The New York Times**, 17.02.1975, s.3.

³³⁶ U.S. Congress, House, Report of the Committee on International Relations, **S.846 to Authorize the Further Suspension of Prohibitions Against Military Assistance to Turkey**, Report No.94-365, 94th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1975, s.4.

etkili bir politika ortaya koyamamıştır. Türkiye'nin gösterdiği tepkiler uzun soluklu bir dış politika arayışından çok anlık refleksler olarak değerlendirilebilir.

31 Mart 1975'te göreve başlayan Demirel hükümeti ne ambargo ne de Kıbrıs konusunda kararlı adım atacak kadar güçlü değildir. Demirel ve Dışişleri Bakanı Çağlayangil' in kişisel olarak Washington'a yakın oldukları, ABD ile ilişkilerin bozulmasını önlemek için çaba sarf edecekleri 17 Nisan'da Kissinger'a sunulan bir raporda yer almaktadır.³³⁷ Fakat Demirel'in koalisyon ortaklarından MHP ve MSP Kıbrıs konusunda geri adım atacak durumda olmaması yeni hükümetinin hareket alanının kısıtlamaktadır. Kıbrıs müdahalesi sürecinde adanın tamamının alınmasından yana olan MSP, Kıbrıs'ta taviz vermesini isteyen hükümetin en büyük koalisyon ortağıdır.³³⁸ Demirel'in Yunanlar lehine vereceği en ufak bir taviz koalisyon ortakları tarafından hükümetinin düşürülmesine sebep olacaktır.³³⁹ Demirel'in Kıbrıs konusunda vereceği bir taviz hem muhalefet hem de kamuoyu tarafından Ecevit'in kazanımlarının iadesi olarak yorumlanacaktır. Çağlayangil, Kissinger ile Ankara'da yaptığı toplantıda ne koalisyon ortakları ile ne de muhalefet partisi ile Kıbrıs'ta verilecek tavizler üzerine konuşamadığını belirtmektedir.³⁴⁰

Silah ambargosu Türkiye'nin ABD müttefikliğine duyduğu güveni sarsmıştır. Ambargonun kaldırılacağı ümidi ile Türkiye ambargo başladığında ABD'ye karşı bir yaptırım uygulamaktan kaçınmıştır. Türkiye yaptırım uygulamaktan çekinse de muhtemel yaptırımlar sıklıkla dile getirilmiştir. Türk yetkililer bu konuda, biraz da iç politikaya yönelik olarak, söylemlerini şekillendirdiği görülmektedir.

22 Mayıs 1975'te ABD Dışişleri Bakanı Kissinger ile CENTO toplantısında bir araya gelen Türk Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil "*ABD silah ambargosunu kaldırmazsa ilişkilerimiz büyük zarar görür*" demektedir.³⁴¹ Aynı şekilde Başkan Ford, Başbakan Demirel 29 Mayıs'ta Brüksel'de bir araya gelerek Kıbrıs sorunu ve silah ambargosu konularını görüşmüşlerdir. Dışişleri Bakanlarının

---

³³⁷ Briefing Memorandum From the Director of the Bureau of Intelligence and Research to Secretary of State Kissinger, 17.04.1975, **FRUS 1969-1976**, C.30, s. 723.

³³⁸ "Turks Rebuff Kissinger Bid on Cyprus", **The New York Times**, 24.05.1975, s. 3.

³³⁹ Steven V.Roberts, "Turkey's Party Wars Mirror Social Change", **The New York Times**, 05.07.1975, s. 2.

³⁴⁰ Memorandum of Conversation, 22.05.1975, **National Archives**, RG 59, Records of Henry Kissinger 1973-1977, Entry 5403, Box 23, Secret, Nodis.

³⁴¹ Murrey Marder, "Turkey Warns on Arms" **The Washington Post**, 23.05.1975, s.A1.

da katıldığı bu toplantıda Demirel ambargonun iki ülke ilişkilerinde sebep olduğu sorunları Başkan Ford'a belirtmiştir. Demirel'in görüşleri ambargonun Türkiye üzerinde ki etkisini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Demirel şöyle demektedir;

“... Silah ambargosu bizi zor bir duruma sokmuştur. Türk-Amerikan ilişkilerini zor bir duruma sokmuştur. Biz ABD'ye ne zarar verdik? Ülkemdeki insanlar bunu soracaktır. Bir anlaşmayı ya da vaadi mi yerine getirmedi? Hayır. Ben ABD Kongresinden şikâyet edemem çünkü bu benim hükümetimin bir organı değil. ABD 90 ülkeye silah satmakta fakat Türkiye'ye, sadık müttefikine, satmamaktadır. Biz riskler aldık. Sizin Atlas füzelerinize topraklarımızda üs verdiğimiz için biz Sovyetler Birliğinin öncelikli hedefi haline geldik. Biz aynı zamanda istihbarat faaliyetlerinize izin vererek SSCB'nin hedefinde olmaya devam ettik. İnsanlarımıza bizim ABD'ye nasıl bir zarar verdiğimizizi nasıl açıklayabilirim? Yugoslavya bile ABD'den silah alırken Türkiye alamıyor. Biz komünizm karşıtız ve demokratik bir rejime sahibiz... Biz 40 adet F-4 aldık. 16 tanesi teslim edilmiş, kalanı da 1975 Ağustosuna kadar teslim edilecekti fakat edilmedi. Taksitlerini ödüyoruz, faiz ödüyoruz ve depolama ücretlerini ödememiz isteniyor. Fakat teslim edilmiyor. New York ve Houston'da 100.000 Ton askeri malzememiz var. Gönderilmeyen bu malzemeler için depo masraflarını ödememiz isteniyor. Bu tür şeyleri nasıl izah edebilirim?... C-130 uçaklarımız var ve bunların bakımı gerekiyor. Lockheed ile bu uçakların bakımının Amerika'da yapılacağına dair sözleşmemiz var, fakat biz bu uçakları onlara gönderirsek ambargo sebebi ile bize geri göndermeyecekler. Eğer göndermez isek sözleşme gereği Lockheed'e ceza ödememiz gerekecek... Kıbrıs'a gelince neden bu konu Türk-Amerikan ilişkilerinde soruna sebep oluyor? ABD Kıbrıs kurulurken yapılan anlaşmalara taraf değildir. Öyleyse neden bizi cezalandırıyorsunuz? Biz Yunanlar ile uzun yıllardır sorunlar yaşıyoruz ve bunların tarihsel arka planları var. Bu karmaşık sorunlar ilişkilerimizde gerginliğe sebep oluyor. Fakat neden bu sorunları Türk-Amerikan ilişkilerine katıyorsunuz?”³⁴²

Demirel'in sorduğu bu sorular Türk kamuoyunu da meşgul eden sorulardır. Dolayısıyla Demirel'in ABD karşıtı bir adım atmaması için bu sorulara bir cevap bulması gerekmektedir. Demirel tüm bunları Türk kamuoyuna anlatmakta zorlandığını sorun devam ederse ABD'ye karşı bir takım yaptırımlar uygulamak zorunda kalacağını belirtmektedir. ABD'nin Türkiye'ye uçak göndermediği, yedek parça sağlamadığı bu durumda ortak savunmadan bahsedilemeyeceği 29 Mayıs tarihli toplantıda Başkan Ford'a iletilmiştir.³⁴³

Ambargonun kaldırılmasını öngören S846 sayılı kanun teklifi ABD Senatosunun Dış İlişkiler Komitesinde 26 Mart 1975'te görüşülmüş ve iki ay aradan

³⁴² Memorandum of Conversation, 29.05.1975, **National Archives**, RG 59, Records of Henry Kissinger 1973-1977, Entry 5403, Box 23, Secret, Nodis.

³⁴³ A.y.

sonra 19 Mayıs'ta senatodan geçirilmiştir. Aradan yaklaşık bir ay geçmesine rağmen bu teklif Haziran 15'te hala Kongrede görüşülmemiştir. Ambargo kararı alınırken Senato-Kongre oylamaları ve Başkan'ın imzasının toplam iki gün içinde tamamladığı düşünülürse bu sürenin uzunluğu gözden kaçmayacaktır. ABD Türkiye için kabul edilemez olan ambargoyu düzeltmek için çaba sarf ettiği izlenimini verirken Türkiye'deki üslerini ambargo öncesindeki gibi rahatlıkla kullanmaya devam etmektedir. Fakat bu yasama sürecinin daha fazla uzatılmaması gerektiği Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Esenbel tarafından 11 Haziran 1975'te ABD'ye bildirilmiştir. Esenbel 16 Haziran'da Milli Güvenlik kurulunun toplanacağını ve bu toplantıda ABD üslerine karşı bir kısıtlama uygulama kararı alınabileceğini Kissinger'a bildirmiştir.³⁴⁴ Kissinger Kongrenin Türkiye'ye karşı tavrının değişmeye başladığını belirtmiş ve böyle bir kısıtlamaya gidilmeden kendilerine Temmuz ortasına kadar zaman verilmesini istemiştir.³⁴⁵ 16 Haziran'da toplanan MGK'dan beklenen karar çıkmış ve Demirel hükümeti Türkiye'ye yönelik silah ambargosu sona ermezse 30 gün içinde ABD üslerinin yasal statüsünde yapılacak değişiklik için görüşmelere başlanacağını ABD'ye bildirmiştir.³⁴⁶ Demirel'in sorunu Amerikan yetkililer ile görüşmeye başlamak için tanıdığı bu 30 günlük süre Türkiye'de iki yönden tepkiyle karşılanmıştır. Birincisi, muhalefet partisinin lideri Ecevit'in dile getirdiği, anlaşmayı bozan ABD'ye karşı uygulanacak yaptırımlar için yine ABD'li yetkililer ile görüşmelerin başlatılmasıdır. İkincisi ve daha yaygın tepki ise Demirel'in ABD'ye karşı zayıf olması, Türkiye'nin tepkisini gerektiği hızda ortaya koyamamasıdır.³⁴⁷

Demirel Hükümeti, ABD Kongresi üzerinde asıl etkili olan Kıbrıs sorunu üzerinde adım atacak kadar güçlü değildir. Bu sebeple Kıbrıs konusunda hiçbir adım atmamış fakat Türkiye'nin eleştirilmesine sebep olabilecek gelişmeleri önlemek için

---

³⁴⁴ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 16.06.1975, Subject: Turkish Reaction to Arms Embargo, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1975. Secret, Nodis. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

³⁴⁵ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 16.06.1975, Subject: Turkish Reaction to Arms Embargo, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1975. Secret, Nodis. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

³⁴⁶ "Turks Say the U.S. Must End Weapons Ban of Face Reprisal", **The New York Times**, 18.06.1975, s. 6.

³⁴⁷ Sami Kohen, "Turkey Raises Stakes on U.S. Arms Pact", **The Christian Science Monitor**, 23.06.1975, s.6.

tedbir almaktan da geri kalmamıştır. 11 Temmuzda haftalık haber gazetesi Yanki'nin yayımcısı Mehmet Ali Kışlalı ulusal güvenliği ihlal etmesi sebebi ile tutuklanmıştır. New York Times'a da makaleler de yazan Kışlalı'nın tutuklanma nedeni Kıbrıs'ta Türk otoritesinin artması gerektiğini belirten bir mülakat yayınlaması olmuştur.³⁴⁸

ABD Temsilciler Meclisinin 24 Temmuz tarihli oturumunda ambargoyu kaldırmayı reddetmesi üzerine, Türkiye 25 Temmuz 1975'te topraklarındaki ABD üslerini kendi kontrolü altına alacağını ABD'ye bildirmiştir. 26 Temmuz'da başlayan bu yaptırım, 30 Temmuz'da ABD gemilerine İzmir gibi bazı limanların kapatılması takip etmiştir.³⁴⁹

Türkiye'nin ABD üslerinin kullanımını durdurmasının ardından ABD yönetimi ambargoyu kaldırma yolunda yeni bir adım atmıştır. 1975 Eylül'ünde hazırlanan bir kanun taslağı ile ambargoda Türkiye lehine bazı düzeltmeler yapılması öngörülmüştür. Türkiye'nin 12 Ekim 1975 Senato seçimlerine hazırlandığı bu kritik süreçte Türkiye, ABD Kongre üyelerinin Türkiye aleyhine olan görüşlerini değiştirmek amacıyla temsilciler göndermiştir.

Cumhuriyet Senatosu Bitlis üyesi Kamran İnan Temmuz ayı başında Washington'a gelerek Kongre üleriyle görüşmeler yapmıştır.³⁵⁰ Aynı şekilde Türkiye'nin önde gelen işadamları da ambargonun kalkması için ABD Kongresinin üleriyle görüşmeler yapmıştır. Rahmi Koç, Necat Eczacıbaşı, Feyyaz Berker ve Salahattin Beyazıt'ın dahil olduğu 13 kişilik grup 1975 Eylül'ünde ABD'ye giderek Kongre üleriyle görüşmeler yapmışlardır.³⁵¹ Bu kişiler Washington'a gitmeden önce ABD Dışişleri Bakanlığı ambargonun kaldırılmasına "kabul" oyu vermesi beklenirken "ret" oyu veren temsilcilerin listesini Ankara Büyükelçiliğine ve İstanbul konsolosluğuna göndermiştir. Dışişleri Bakanlığı Türkiye'deki elçiliklerinden bu

---

³⁴⁸ "Ankara Newsman Arrested, Security Breach Charged", **The New York Times**, 12.07.1975, s.2

³⁴⁹ Bernard Gwertzman, "Turkey-Aid Move Blocked in Senate", **The New York Times**, 31.07.1975, s.5.

³⁵⁰ David Binder, "Ford Hopes to Sway House on Weapons Aid to Turkey", **The New York Times**, 09.07.1975, s. 3.

³⁵¹ "Türk İş Adamları ABD'de İlan-Bildiri Yayınladı ve Basın Toplantısı Yaptı", **Tercüman**, 10.09.1975, s.1.

"Turks Lobbying Here for End of Arms Ambargo", **The Washington Post**, 09.09.1975, s. A15

listeleri Türk işadamlarıyla paylaşmalarını istemiştir.³⁵² TUSİAD tarafından finanse edilen bu işadamları Washington'da buldukları süre içinde yaklaşık 50 Kongre üyesi ile görüşmüş New York Times, Washington Post gibi gazetelerde tam sayfa ilanlar vererek Türkiye'nin durumunun Kongre tarafından yanlış anlaşıldığını belirtmişlerdir.³⁵³

Ambargonun hafifletilmesi 3 Ekim 1975'te ABD Kongresinde kabul edilmiştir. Türk hükümeti bunu memnuniyetle karşılarsa da yaklaşan Senato seçimleri öncesinde ABD yanlısı görülmemek adına bir adım atmaktan kaçınmıştır. Sadece Dışişleri Bakanı Çağlayangil birkaç hafta içinde üsler ile ilgili görüşmelerin yeniden başlayacağını belirtmiştir.³⁵⁴ Muhalefetin, kamuoyunun ve koalisyon ortaklarının ABD'nin bu kararına yaklaşımı ise çok daha serttir. Ana muhalefet lideri Ecevit ve AP'nin en büyük koalisyon ortağı MSP, Kongrenin onayladığı kararda yer alan bir madde sebebi ile kararı eleştirmişlerdir. Bu ABD Başkanının haşhaş sorunu ile ilgili olarak Türk hükümeti ile görüşmelere başlamasını öngören maddedir. Ecevit ve Erbakan bu maddeyi Türkiye'nin egemenlik haklarına müdahale olarak değerlendirmiştir.³⁵⁵ Türk basını da bu kararı eleştirmiş, ABD'nin ambargo kararı alınmadan parası ödenen silahları göndermek yerine bu silahların parasını Türkiye'ye iade etmesini ve Türkiye'deki Amerikan üslerinin kapatılmasını istemiştir.³⁵⁶

5. Silah Ambargosunun Türkiye Üzerindeki Etkileri

“Askeri yardım ya süreklidir ya da hiçtir. Bir ülkeye önemli miktarda askeri teçhizat verebiliriz, fakat yedek parça sağlamayı durdurursak yaptığımız yardım

---

³⁵² Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 21.08.1975, Subject: Turkish Businessmen's Visit to US, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1975. Limited Official Use. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

³⁵³ Barbara Bright Sagnier, “Turks Lobby Here for Arms Renewal”, **The Washington Post**, 11.09.1975, s. A36.

“ABD'ye İyi Niyet Gezisi Düzenleyen Türk İş Adamları Heyeti Döndü”, **Cumhuriyet**, 22.09.1975, s.5.

³⁵⁴ “Turkey Praises Easing of Curbs”, **The New York Times**, 04.10.1975, s.7.

³⁵⁵ Sami Kohen, “Turkish Opposition Resist U.S. Arms Decision”, **The Christian Science Monitor**, 10.10.1975, s.19.

³⁵⁶ **A.y.**

tamamen faydasız olur. Bu da bir ülke üzerinde baskı kurmakta oldukça etkilidir.”
George Ball (20.08.1974)³⁵⁷

ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosunun etkileri Türkiye açısından kısa vadede telafi edilemeyecek kadar büyük olmuştur. Ambargonun uygulamaya konduğu tarihlerde Türkiye'nin silah temini için ABD'nin yerine koyacağı bir alternatifi bulunmamaktadır. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde, ABD Türkiye'nin askeri teçhizatının %90'ından fazlasını temin etmektedir.³⁵⁸ Bu askeri malzemenin yanında, insan kaynakları açısından da Türk ordusunun modernizasyonunu ABD tarafından sağlamaktadır. 1950-1975 yılları arasında 18,500 Türk askeri personeli ABD yardımlarıyla yine ABD'de eğitim görmüştür.³⁵⁹

Türkiye'nin NATO ülkeleri içinde GSMH'den savunmaya ayırdığı pay birçok NATO ülkesine göre, oransal olarak, fazla olmasına rağmen yerli silah sanayi yok denecek kadar azdır. Var olan sanayi ise küçük silahların ve mühimmatın üretimini sağlamaktadır. Türkiye'nin askeri açıdan ABD'ye bu kadar bağımlı olması iki soruna sebep olmaktadır. Ambargo sebebiyle ortaya çıkan bu sorunlardan birincisi ordunun modernleşmesinin sekteye uğramasıdır. İkinci, fakat daha önemli, sorun ise yedek parça temininin imkânsız hale gelmesidir. Mevcut malzemenin çalışır durumda tutulması yedek parça sorunu sebebiyle mümkün olmayacak ve bu durum ordunun mevcut gücünün de azalmasına sebep olacaktır. Türkiye'nin elinde yedek parça stoğu bulunmamaktadır. Nitekim 1974 Aralık ayında ABD Türkiye'ye yedek parça göndermeyi durdurunca, üç hafta içinde askeri teçhizatın bakımları aksamış hatta tamir için çıkma parçalar kullanılmaya başlanmıştır.³⁶⁰ Amerikan istihbaratı, yedek parça gönderilmemesi durumunda başka yerden temini mümkün olmayan uçak parçaları sebebi ile Türk Hava Kuvvetlerinin üç ay içinde büyük ölçüde gücünü

---

³⁵⁷ George Ball Başkan Nixon döneminde Dışişleri Bakan Yardımcısıdır. U.S. Congress, **Hearings Before the Committee on Foreign Affairs- HRG-1974-FOA-0010**, 93rd Congress, 2nd Session, U.S. Government Printing Office, 1974, s.48.

³⁵⁸ Askeri Yardım Programı (MAP) vasıtasıyla 1950 yılından itibaren Türkiye ABD'den 3 milyar dolar değerinde askeri malzeme almıştır. Türk ordusunun elindeki tanklardan %95'i Amerikan yapımıdır. Aynı şekilde Türk Hava Kuvvetlerine ait uçakların yaklaşık %85 ABD'den alınmıştır. Deniz kuvvetlerinde de durum farklı değildir, Türk savaş gemilerinin hemen hemen tamamı MAP kapsamında ABD'den satın alınmıştır. Interagency Intelligence Memorandum, 21.02.1975, **FRUS 1969-1976**, C.30, s. 704.

³⁵⁹ Interagency Intelligence Memorandum, 21.02.1975, **FRUS 1969-1976**, C.30, s. 703-704.

³⁶⁰ Interagency Intelligence Memorandum, 21.02.1975, **FRUS 1969-1976**, C.30, ss.705.

kaybedeceğini belirtmektedir.³⁶¹ Bu süreler barış zamanı için öngörülen sürelerdir herhangi bir savaş durumunda yüksek teknoloji kullanılan askeri araçlar 7-10 gün arasında kullanılamaz hale gelecektir.³⁶²

Türkiye'ye ABD silahları satılmadığı gibi üçüncü ülkelerde üretilen ABD lisanslı savaş araçlarının da satışı yasaklanmıştır.³⁶³ Türkiye'nin bu şartlar altında başlıca silah tedarikçisi Batı Almanya olmuştur. Almanya Türkiye'ye kendi yapımı olan uçak, denizaltı, devriye botu gibi araçları satmıştır. İtalya'dan ise Helikopter, kamyon ve savaş uçağı alınmıştır.³⁶⁴ Fakat bu alımlar, ABD'den yapılan alımlarla kıyaslandığında hem miktar olarak çok az hem de kalite olarak daha düşüktür. Aynı zamanda bu silahların yüksek maliyetleri Türkiye ekonomisine zarar vermiştir. ABD lisanslı yedek parçaların da satılmaması Türkiye'nin silahlı kuvvetlerinin bir süre sonra tamamen yeniden donatılmasını gerektirecektir.³⁶⁵

Yukarıda bahsedilen kaynakların tümü kullanılsa bile ABD ambargosunun sebep olduğu boşluğun doldurulması mümkün değildir. Türkiye'ye Libya-İran gibi ülkeler maddi yardım yapsa bile Türkiye'ye ABD üretimi silah ve parça satılmayacağı için sorun Türkiye için çözülemeyecektir. Senatör Kamran İnan ambargonun Türkiye üzerindeki etkisini şöyle anlatmaktadır;

“Silah konusunda tamamen ABD'ye güvenmekle büyük hata yaptık. Şimdi bu boşluğu mümkün olan tüm kaynaklardan doldurmaya çalışıyoruz. Bu kolay olmayacak, Türkiye'nin bu konuda iyi alternatifleri yok ve mevcutlar pahalı.”³⁶⁶

Başbakan Demirel ise 1 Aralık 1976 günü ABD'ye serzenişte bulunmuş, yeni silah almaya çalışmadığını fakat var olanları kullanabilmek için yedek parçaya ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir.³⁶⁷ Demirel silah ambargosu sebebi ile Türkiye'nin

---

³⁶¹ A.y.

³⁶² A.y.

³⁶³ Dusko Doder, “Haig in Turkey to Weigh Arms Needs”, **The Washington Post**, 04.03.1975, s. A10.

³⁶⁴ Interagency Intelligence Memorandum, 21.02.1975, **FRUS 1969-1976**, C.30, s.707.

³⁶⁵ Dusko Doder, “Haig in Turkey to Weigh Arms Needs”, **The Washington Post**, 04.03.1975, s. A10.

³⁶⁶ Bowen Northrup, “Turks See Ties to U.S. Irrevocably Damaged”, **The Wall Street Journal**, 26.08.1975, s.28.

³⁶⁷ “Premier of Turkey Calls U.S. Embargo Threat to Strength”, **The New York Times**, 02.12.1976, s. 13.

içine düştüğü çıkmazı şöyle özetlemiştir; “ 10 milyon dolar değerinde uçağa sahip olabiliriz fakat 1 Dolarlık yedek parça yüzünden onu kullanamıyoruz, biz yardım istemiyoruz, sadece silah satın almak istiyoruz.”³⁶⁸

CIA'nın 3 Haziran 1977 tarihli raporu, Türkiye'nin ABD dışındaki kaynaklardan silah temininde kısmen başarılı olduğu, fakat bu kaynakların hepsi göz önüne alındığında dahi ABD'nin sebep olduğu boşluğun doldurulamayacağı belirtilmiştir.³⁶⁹ Uluslararası sistemde meydana gelen değişimler Türkiye'nin ABD'nin küresel politikasındaki önemini azaltmıştır. ABD haşhaş sorununda Türkiye'nin egemenlik hakkına müdahale etmekten çekinmemiş, Türkiye buna karşı koyduğunda ise cezalandırmaktan kaçınmamıştır. Aynı şekilde Kıbrıs sorunu süresince Türkiye'nin tutumunu desteklemesine rağmen buna bağlı olarak Türkiye'ye ambargo uygulamaktan çekinmemiştir. Her iki durumda da ortak olan şey ise tüm bu gelişmelerin ABD yönetiminin kontrolü dışında, istemediği bir yönde, Kongrenin dış politikada öncülüğü alması ile ortaya çıktığı iddiasıdır. Fakat olayların seyrine bakıldığında her iki sorunda da Amerikan kamuoyunun basın vasıtasıyla bu yönde, Türkiye aleyhine şekillendirildiği göze çarpmaktadır.

Türk kamuoyu ABD'nin uyguladığı bu ambargoyu anlamakta zorlanmıştı. Yunanistan ile yaşadığı probleme bağlı olarak ABD'nin ambargo uygulaması ve bu ambargonun ABD'deki Yunan lobisine bağlanması Türk halkının aklına “ABD'nin dış politikasını Amerikalılar mı Yunanlar mı yönetiyor?” sorusunu getirmiştir.³⁷⁰ 200 Milyon vatandaşı bağlayan Amerikan politikasının 3 milyonluk bir Yunan lobisi tarafından yönetilmiş olması Türkiye'nin ABD'ye olan güvenini sarsmıştır. Bir milletvekili durumu şöyle değerlendirmektedir; “Eğer Sovyetler Birliği bize saldırırsa Başkanınız misilleme emri verecektir. Fakat sizin Kongreniz 48 saat içinde Başkan'ı veto edebilecektir.”³⁷¹ Oluşan bu güvensizlik ortamı ambargo sonrası dönemde de etkisini sürdürmeye devam etmiştir.

---

³⁶⁸ A.y.

³⁶⁹ Intelligence Memorandum Prepared in the Central Intelligence Agency, 03.06.1977, **FRUS 1977-1980**, C.21 s.306.

³⁷⁰ Sami Kohen, “Turkey U.S. Try to Avert Break”, **The Christian Science Monitor**, 10.02.1975, s. 3

³⁷¹ Rowland Evans and Robert Novak, “U.S. Turkish Relations”, **The Washington Post**, 28.08.1975, s.A29.

Türkiye'ye karşı ambargo uygulanmaya başladıktan sonra Türkiye'de Amerikan karşıtlığı yeniden yükselmeye başlamıştır. ABD'nin müttefik bir ülkeye uyguladığı bu ambargo Küba, Vietnam, Kamboçya, Arjantin gibi ABD ile çatışma içerisinde olan ülkelere uyguladığı ambargolarla aynı kategoridedir.³⁷² Türkiye'de bulunan Amerikan personeli de ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı ambargoyu eleştirerek en kısa zamanda yardımların yeniden başlamasını istemektedir.³⁷³ Amerikalı bir personelin ambargo hakkında görüşleri Türkiye'de yaşayan Amerikan vatandaşlarının görüşlerini yansıtmaları açısından önemlidir;

“Türkler Kıbrıs'ta ortaya çıkan durum sebebiyle suçlanıyor. Yunanlar Amerika'da oldukça popüler, fakat Türklerin hikâyesi Amerikan halkına hiç anlatılmadı... Buradaki Amerikalılar Yunan tarafının da suçlanması gerektiğini düşünüyorlar. Yunanlar bizim Büyükelçimizi öldürdü, konsolosluğumuzu yaktı ve NATO'dan çekildiler. Türkiye hiçbir zaman böyle bir şey yapmadı. Buradan bakıldığında Kongrenin tavrı anlaşılabilir görülüyor. Eğer amaçları gerçekten Kıbrıs konusunda Türkiye'den taviz almak ise Türkiye'nin psikolojisini tamamiyle yanlış okumuşlar.”³⁷⁴

ABD 'nin ve NATO'nun sadık bir müttefiki olan Türkiye'ye karşı uygulanan ambargo Türk halkının onurunu kırmıştır. Topraklarında kurulmasına izin verdiği ABD üsleri yüzünden savaşın eşiğine gelen Türkiye, Yunanistan ile yaşadığı ve haklı olduğuna inandığı bir problemden dolayı terkedilmiştir. Bu durum Türkiye'de görev yapan Amerikalı diplomatlar tarafından da dile getirilmektedir. 1974-1975 yıllarında Ankara'da politik danışmanlık görevini yapan Myles Greene, Yunan saldırganlığı sonrasında gelen Türk müdahalesinin ABD ambargosu ile karşılık bulmasını doğru bulmadığını belirtmektedir.³⁷⁵ Kore gazileri kendilerine ABD tarafından verilen başarı madalyaları Washington'a geri göndermeye başlamışlardır.³⁷⁶ 1954 yılından beri Ankara'da “Washington Restoran” adı altında protokole hizmet veren

³⁷² C.L. Sulzberger, “Catch 22” in Turkey”, **The New York Times**, 21.08.1977, s. 16.

³⁷³ Steven V. Roberts, “Americans in Turkey Encountering Signs of Strain” **The New York Times**, 13.02.1975, s.8.

³⁷⁴ Steven V. Roberts, “Americans in Turkey Encountering Signs of Strain” **The New York Times**, 13.02.1975, s.8.

³⁷⁵ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Myles Greene, 22.02.2002, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004gre01> (Çevrimiçi,26.10.2015)

³⁷⁶ Steven V. Roberts, “Bitterness in Turkey Over U.S. Aid Cutoff Is Widespread”, **The New York Times**, 20.02.1975, s.4.

restorantın adı 1975 Ağustos’unda Kristal Restoran olarak değiştirilmiştir. İşyeri sahibi Yunus Şişman bu değişikliğin sebebinin silah ambargosu olduğunu belirtmiştir.³⁷⁷ İstanbul’daki Amerikan Bank’ın camlarının kırılması, Büyükelçilik önünde Amerikan bayrağının yakılması Türk halkının ABD’ye olan tepkisini gösteren olaylardan bazılarıdır.³⁷⁸

Ambargonun sebep olduğu bu hayal kırıklığı ve askeri malzemelerin temininde yaşanan zorluk gibi olumsuz yönlerinin yanında bir takım faydaları da olmuştur. Kısa dönemde etkisi hissedilemeyen bu yönlerin başında yerli silah sanayi için bir adım atılmış olmasıdır. Türkiye savunma sanayisini güçlendirmek için bütçeden savunmaya ayırdığı payı %60 oranında yükseltmiştir.³⁷⁹ Ambargonun sebebi ile ortaya çıkan acil ihtiyaçlar yerli kaynaklar ve üretim tesisleri kullanılarak temin edilmeye çalışılmıştır. Makine Kimya Endüstrisi piyadenin ihtiyaç duyduğu hafif silahları üretmeye başlamıştır. Otomobil montaj fabrikaları ve lastik fabrikaları kara kuvvetlerine destek sağlamaktadır. Ankara ve Adapazarı’nda kara taşıtları için kapsamlı tamirhaneler kurulurken Eskişehir ve Kayseri’de uçakların bakımı yapılmaktadır.³⁸⁰ ABD’nin bile artık yedek parçasını üretmeyi bıraktığı, 1950-1960’lardan kalma tank ve uçaklar Türkiye’nin kurduğu bu tesislerin sayesinde kullanılabilir duruma getirilmiştir.³⁸¹

Milli Savunma Bakanlığı 17 Ağustos 1975’te yerli silah sanayinin kurulması için çerçeve niteliğinde bir plan hazırlamıştır. Bu plana göre Türkiye artan ihtiyaçlar karşısında tank ve silahlı araçlara öncelik verilmek üzere uçak, helikopter, uçak savar, roket, güdümlü füze gibi silahları ülkesinde üretmek için harekete geçecektir.³⁸²

---

³⁷⁷ Bowen Northrup, “Turks See Ties to U.S. Irrevocably Damaged”, **The Wall Street Journal**, 26.08.1975, s.1.

³⁷⁸ Rowland Evans and Robert Novak, “U.S.-Turkish Relations”, **The Wall Street Journal**, 28.08.1975, s.A29.

³⁷⁹ “Harb Sanayii İçin Çalışmalar Hızlandı”, **Tercüman**, 09.02.1975, s. 1,7.

³⁸⁰ Joh K. Cooley, “Turks Fear Greek Arms Advantage”, **The Washington Post**, 13.08.1975, s. A14

³⁸¹ Richard Halloran, “U.S. Puts New Stress on Close Military Ties to Turkey”, **The New York Times**, 21.01.1980, s. A8.

³⁸² Metin Ormancıoğlu, “Turks to Make Own Guns”, **The Guardian**, 18.08.1975, s. 2.

Sami Kohen, “Turkey Begins Military Muscle Building Program”, **The Christian Science Monitor**, 31.12.1976, s. 4.

Türk yetkililer kısa vadede ambargonun sebep olduğu eksikliği gideremeyeceklerinin farkındadırlar. Bu sebeple ABD'nin yerine başka bir silah üretici koymaktan ziyade ABD'nin ambargoyu kaldırmasını istenmektedir. Türk hükümetinin bu politikası söylemlerinde de açıkça görülmektedir. Turhan Feyzioğlu'nun Başbakanlığa vekâlet ettiği bir tarihte söylediği şu sözler Türkiye'nin ambargo konusundaki politikasını göstermesi açısından önemlidir;

“Türkiye’yi bu son derece kritik coğrafyada zayıflatmamanın yüzlerce yolu vardır. Dünyadaki konvansiyonel silahların yarısı komşu ülkelerde üretilmekte ya da satılmaktadır. Satın aldığımız silahların kaynağı ülkelerin dış politikası üzerinde bazı roller oynamaktadır. Bu sebeple eğer başka kaynaklar bulmaya zorlanırsak bu özgür dünyanın savunması açısından kötü sonuçlar doğurabilir.”³⁸³

Türkiye bu mesajında ABD'nin ambargo uygulamaya devam etmesi durumunda kendisine yeni silah kaynakları arayacağını ve bunun Türk dış politikasında ABD için pek de hayırlı olmayan bir değişime işaret edeceğini açıkça ABD'ye bildirmiştir. Feyzioğlu'nun bahsettiği bu değişimin ilk adımı 1975 sonunda Türkiye'nin SSCB'den 60 helikopter almasıyla atılmıştır.³⁸⁴ Türkiye'nin silah tedarikçisi olarak öne çıkan bir diğer ülke ise Almanya olmuştur. Türkiye 1976 yılında Almanya'dan 4 yıl içinde 400 Milyon değerinde silah alınmasını öngören bir antlaşma yapmıştır.³⁸⁵ Bu kapsamda Almanya Türkiye'ye 40 adet Alpha-Jet uçak, hava ve kara savunma füzeleri, 150 adet Leopar tankı ve çeşitli silahlar satmıştır.³⁸⁶

ABD Ankara Büyükelçisi Macomber silah ambargosu sebebi ile Türkiye ile 30 yıldır sürdürülen müttefik ilişkilerin ciddi bir kırılma yaşadığını belirtmektedir.³⁸⁷ Macomber yeniden ilişkiler canlandırılırsa bile bunun öncekine göre çok daha resmi,

---

³⁸³ “Turkey May Modify NATO Role”, **The Christian Science Monitor**, 20.08.1975, s.15.

³⁸⁴ Fred S. Hoffman, “Turks Said to Buy 60 Soviet Copters”, **The Washington Post**, 28.10.1975, s.A2.

³⁸⁵ Steven Roberts, “Turkey, Long a U.S. Ally, Now Seeks Wider Circle of Friends”, **The New York Times**, 12.02.1976, s.2.

³⁸⁶ John K.Cooley, “Military Proliferation Greece, Turkey Build Up Arms Supplies”, **The Christian Science Monitor**, 29.04.1976, s.12.

³⁸⁷ Telegram From AmEmbassy Ankara to Secretary State Washington, 05.11.1975, Subject: Current Situation in Turkey, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1975. Confidential, Exdis. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

fedakârlık içermeyen ve karşılıklı güven tesis etmeyen bir ilişki olacağını söylemektedir.³⁸⁸

D. ABD Üsleri Sorunu

1. Türkiye'deki ABD Üsleri ve Faaliyetleri

ABD, İkinci Dünya Savaşından sonra kurduğu güvenlik sistemleri ve deniz aşırı üsleri vasıtasıyla dünyanın birçok bölgesinde kontrolünü arttırmıştır. Savaşla birlikte Amerika dünyanın en güçlü ve zengin ülkesi olarak savaş sürecinde çöken İngiltere'nin mirasına talip olmuştur. Savaş sürecinde Almanya'ya karşı oluşan ABD ve SSCB'nin sınırlı müttefikliği savaş sonunda varlığını sürdürememiştir. Birbirinden farklı yollar ile modernleşme ve özgürleşme vaat eden iki sistem, komünizm ve kapitalizm doğal olarak karşı karşıya gelmiştir. Bu kutuplaşma içinde ABD yönetimi, Amerikan kamuoyunu “hayati çıkarlarının SSCB'nin kuşatılmasında olduğu” konusunda ikna etmekte zorlanmamıştır. Böylece ABD dünyanın birçok bölgesine inşa ettiği üsler ile bir sulh döneminde sahip olunan en büyük askeri varlığı oluşturmuştur.³⁸⁹

15 Şubat 1952'de Yunanistan ile birlikte NATO'ya alınan Türkiye, Soğuk Savaşın en şiddetli yıllarında ABD'nin bu amaçlarını gerçekleştirmesine büyük katkıda bulunmuştur. Sovyetler Birliği'ne olan coğrafi yakınlığı ve Sovyetler Birliği'nin Akdeniz'e geçişine imkân sağlayan Boğazlar üzerindeki kontrolü, Türkiye'nin NATO'ya alınmasının temel nedenini oluşturmuştur.

NATO antlaşması, Türkiye ile ABD arasında bir dizi ikili antlaşma yapılmasına da zemin hazırlamıştır. ABD'ye kurtarıcı bir müttefik olarak bakan Türkiye, ikili antlaşmalarda ABD'ye karşı oldukça cömert olmuştur. 1952 sonrası dönemde Türkiye ve ABD ortak savunma ve güvenlik konularında bir dizi gizli antlaşma imzalamıştır. Hükümetler arası nota değişimi şeklinde yapılan bu antlaşmalarda; ülkeye konuşlanacak ABD askerleri, yapılacak askeri tatbikatlar,

---

³⁸⁸ Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State, 05.11.1975, **FRUS 1969-1976**, C.30, s. 797.

³⁸⁹ Johnson, **a.g.e.**, s. 2.

Amerikan askeri personelinin yasal statüsü, istihbarat faaliyetleri gibi konularda detaylar kararlaştırılmıştır.³⁹⁰ Türkiye'nin NATO'ya girişinden sonra imzalanan bu ikili antlaşmalar Türk kamuoyunda oluşan baskı sonucu konsolide edilmiş ve 3 Temmuz 1969'da Savunma İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Ankara'daki ABD Büyükelçisi ile Türk Dışişleri Bakanının imzaladığı bu antlaşma Türkiye'de bulunan ABD askerlerinin, üslerinin statüsü ile ilgili maddeler içermektedir. Bu çerçevede ABD'nin Türkiye'de sahip olduğu üsler Akdeniz'de kontrolü açısından büyük önem taşımaktadır. Akdeniz'deki ABD varlığının stratejik önemi ABD'li uzmanlarca şöyle belirtilmektedir;

1. NATO'nun Güney kanadının gücünü muhafaza etmek.
2. Akdeniz'deki "Özgür Dünya" ile ticaret yollarını korumak.
3. Başta İsrail olmak üzere Akdeniz'deki NATO üyesi olmayan müttefik devletleri desteklemek.
4. Savaş zamanında SSCB'nin Süveyş Kanalını kullanmasını önlemek.³⁹¹

Türkiye'nin askeri üslerle ilgili olarak ABD'ye sağladığı imkânların başında istihbarat edinimi gelmektedir. Türkiye'nin çeşitli bölgelerine kurulan istihbarat üsleri ABD'ye Sovyetler Birliği'nin askeri hareketliliğini, füze ve nükleer silah denemelerini gözlemek için fırsat sağlamıştır. Özellikle, Karadeniz Bölgesinin sahil kesimi boyunca sıralanan bu istihbarat üsleri bölge halkı tarafından "radar" olarak anılmaktadır. Bunun yanında, Türkiye topraklarında kurulan üslerde ABD'nin savaş uçakları konuşlandırılmış, ABD ordusunun Akdeniz'de faaliyetleri için ikmal depoları ve cephanelikler inşa edilmiştir. Avrupa yakasında yer alan Kargaburun

---

³⁹⁰ U.S. Congress, House, Committee on International Relations, Subcommittee on Europe and The Middle East, **United States Military Installations and Objectives in The Mediterranean**, Committee Print, 95th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1977, s. 41.

³⁹¹ U.S. Congress, House, Committee on International Relations, Subcommittee on Europe and The Middle East, **United States Military Installations and Objectives in The Mediterranean**, Committee Print, 95th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1977, s. 5.

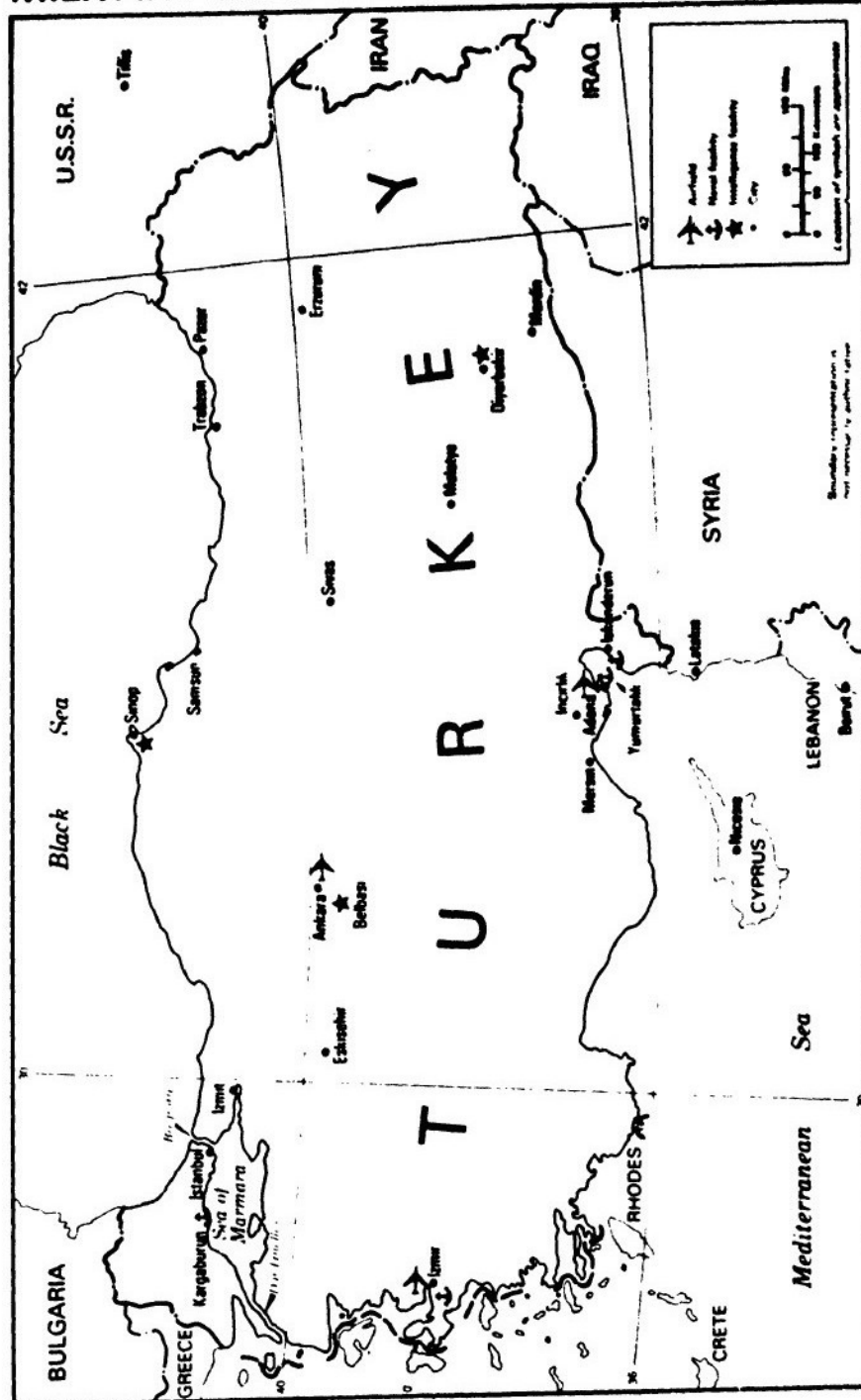
donanma üssü, Sinop, Samsun ve Karadeniz sahilinde muhtelif yerlerdeki istihbarat üsleri, Ankara Belbaşı hava üssü, Diyarbakır ve Karamürsel'deki istihbarat üsleri, İncirlik hava üssü, İskenderun ve Yumurtalık lojistik üsleri, Ankara, İzmir ve Çiğli'de hava üsleri Türkiye'de kurulan başlıca üslerdir. Bunların dışında ABD ve NATO kapsamında Türkiye'de bulunan diğer üsler de hesaba katıldığında toplam sayı 61'e yükselmektedir.³⁹² Aşağıdaki haritalarda ABD'ye ait önemli üsler ve faaliyet alanları belirtilmiştir.³⁹³

---

³⁹² A.e., s. 8.

³⁹³ Türkiye'deki ABD üslerinin faaliyet alanları, sorumlulukları ile ilgili detaylı bilgi için bkz. U.S. Congress, House, Committee on International Relations, Subcommittee on Europe and The Middle East, **United States Military Installations and Objectives in The Mediterranean**, Committee Print, 95th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1977, s. 37-41.

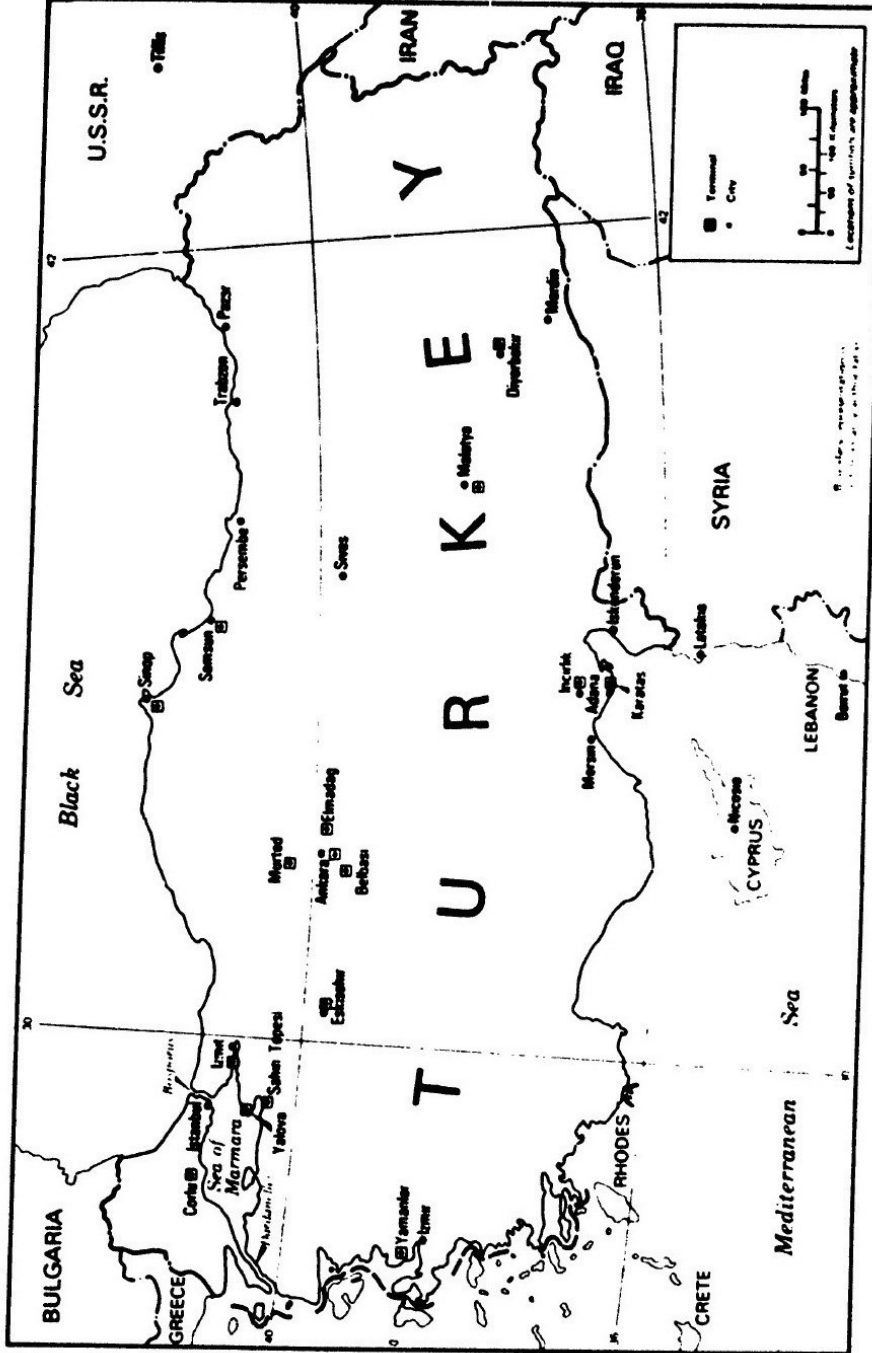
MAJOR UNITED STATES MILITARY INSTALLATIONS IN TURKEY

Harita 2 Türkiye'deki Amerikan Askeri Üsleri

Kaynak: U.S. Congress, House, Committee on Foreign Affairs, Subcommittee on Europe and Middle East, **Turkey's Problems and Prospects: Implications for U.S. Interests**, Committee Print, 96th Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1980, s. 16.

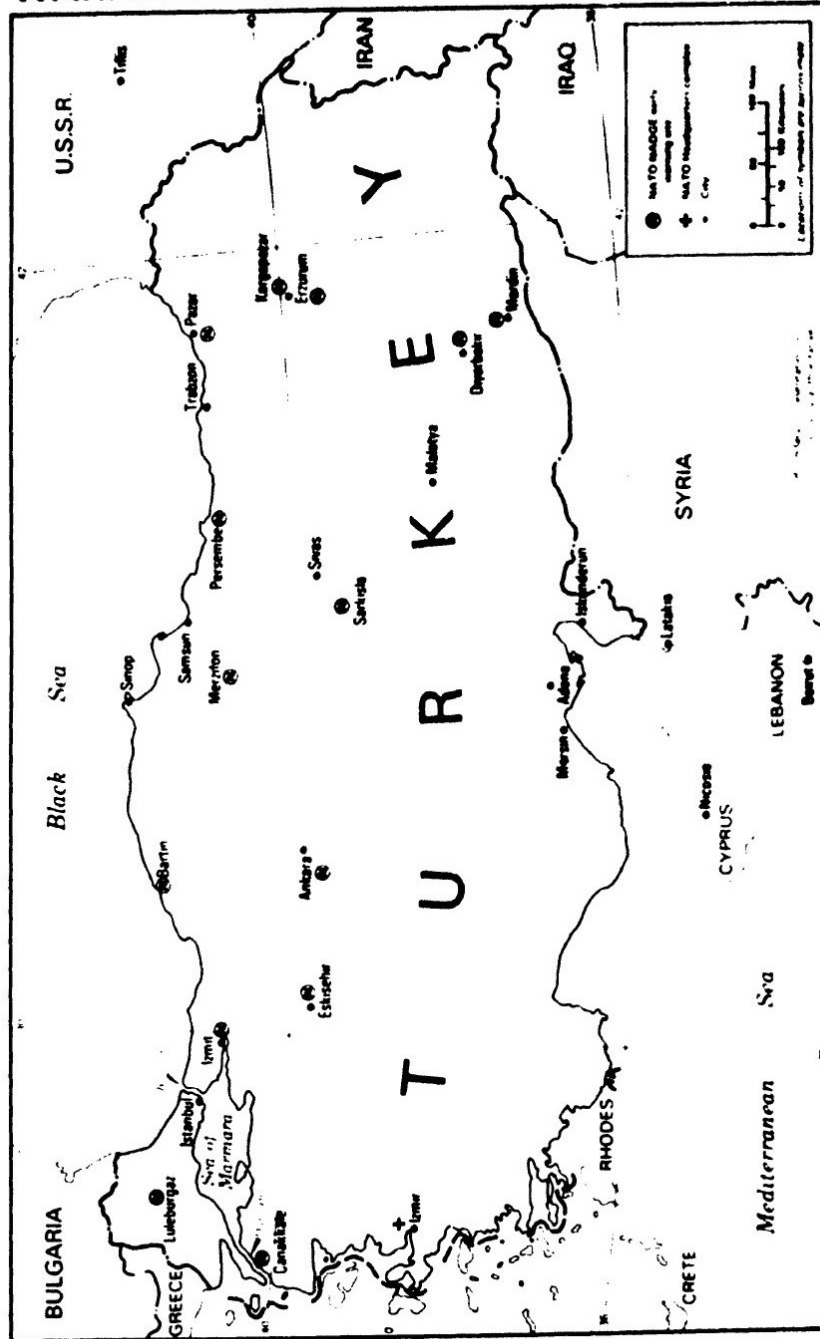
SELECTED MAJOR UNITED STATES MILITARY COMMUNICATIONS FACILITIES IN TURKEY

Harita 3- Türkiye'deki Askeri Muhaberat Tesisleri

Kaynak: U.S. Congress, House, Committee on Foreign Affairs, Subcommittee on Europe and Middle East, **Turkey's Problems and Prospects: Implications for U.S. Interests**, Committee Print, 96th Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1980, s. 17.

NATO NADGE EARLY WARNING SITES IN TURKEY

Harita-4 Türkiye'deki NADGE Erken Uyarı Tesisleri

Kaynak: U.S. Congress, House, Committee on Foreign Affairs, Subcommittee on Europe and Middle East, **Turkey's Problems and Prospects: Implications for U.S. Interests**, Committee Print, 96th Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1980, s. 18.

ABD'nin Türkiye'de sahip olduğu bu üs ağı hem sayısal hem de işlevsel olarak ABD'nin sahip olduğu en önemli istihbarat tesislerini kapsamaktadır. Bu istihbarat üslerinde bulunan ve yüksek frekansta radyo sinyallerini dinlemek için kurulan 400 metre çapındaki dev antenler, SSCB ve Varşova Paktı ülkelerinin hava kuvvetleri arasındaki iletişim takip ettiği gibi yeryüzünün bütün ülkelerinden gelen diplomatik mesajlarda yakalanmaktadır.³⁹⁴ Türkiye'de sahip olduğu hava üsleri ise ABD'nin Ortadoğu bölgesinde yürüttüğü faaliyetlerinin kavşak noktasıdır.³⁹⁵ Türkiye'deki tüm Amerikan üs ve tesisleri bir arada görüldüğünde ise ortaya aşağıdaki harita çıkmaktadır

Harita 5- Türkiye'de bulunan ABD Üs ve Tesisleri
Kaynak: **Tercüman**, 24.01.1980, s.1.

Türkiye'nin NATO'ya girmesinden sonra ABD'ye sağladığı askeri üsler SSCB'nin hava, deniz faaliyetlerinin görüntülenmesinde, füze ve silah testlerine dair istihbarat edinilmesine büyük katkı sağlamıştır. 1980 yılında hazırlanan bir rapor SSCB hakkında toplanan tüm istihbaratın dörtte birinin Türkiye'de yer alan üsler vasıtasıyla elde edildiğini belirtmektedir.³⁹⁶ Kıbrıs krizi sonrasında Türkiye'ye uygulanan silah ambargosunun, Türkiye'nin tüm çabasına rağmen, kaldırılmaması üzerine Türkiye 25 Temmuz 1975'te 1969 tarihli Ortak Savunma İşbirliği

³⁹⁴ Johnson, **a.g.e.**, s. 176.

³⁹⁵ Nurrey Marder, "Turkey Warns On Arms", **The Washington Post**, 23.05.1975, s. A1.

³⁹⁶ U.S. Library of Congress, Congressional Research Service, Ellen Laipson, **Turkey and U.S. Interests**, Report No. IB79089, Washington, 1980, s. 2.

Antlaşmasının geçerliliğini kaybettiğini ve ABD'ye ait üslerin kullanımının durdurulduğunu açıklamıştır.

Soğuk savaş süresince geçerli olan askeri doktrine göre ABD askeri üslerinin dört amacı bulunmaktadır. Bunlardan ilki ABD açısından önemli görülen bölgelerde konvansiyonel gücün gösterilmesi, nükleer savaş için hazırlıklı olunması, herhangi bir saldırıya karşılık verileceğinin gösterilmesi ve Amerikan gücünün düşmana olduğu kadar dostta da gösterilmesinin sağlanmasıdır.³⁹⁷

Nükleer teknolojinin yok edici özelliği ortadayken ABD'nin denizaşırı ülkelerde sahip olduğu üslerin varlığını sadece "askeri amaçlara" bağlamak doğru değildir. ABD'nin kendi topraklarından binlerce kilometre uzakta sahip olduğu bu üsler, aynı zamanda ABD'nin siyasi etkinliğini sürdürmeyi amaçlamaktadır. Amerikan üsleri sıcak savaşın stratejik bölgeleri değil, soğuk savaşın psikolojik ve siyasi kuruluşları olarak da kullanılmaktadır.³⁹⁸ ABD Ankara Büyükelçisi Komer'in de ifade ettiği gibi askeri açıdan önemi olmayan üsler Pentagon'un sembolü olarak varlıklarını sürdürmektedir.³⁹⁹ Dünyanın dört bir tarafına yayılan bu üslerin faaliyetleri NATO veya ev sahibi ülkenin çıkarlarından çok Amerikan militarizmine hizmet etmektedir. ABD'nin askeri gücünün ve varlığının en önemli delilleri olan bu üsler yerel halklar tarafından tepkiyle karşılanmış, Türkiye örneğinde olduğu gibi bazı hükümetler kamuoyu baskısı karşısında bu üslerin faaliyetlerini durdurma ya da sınırlandırma yoluna gitmişlerdir.

2. Üslerin Kullanımının Durdurulması

Üslerin kullanımının durdurulması Türk hükümetinin silah ambargosu sebebi ABD'ye karşı uygulamak zorunda kaldığı bir yaptırım olarak öne çıkmaktadır. Demirel ABD'ye karşı uygulanacak böyle bir yaptırma karşı olsa da kamuoyundan, muhalefetten en önemlisi de koalisyon ortaklarından gelen baskı Demirel'i üslerin

---

³⁹⁷ Johnson, **a.ge.**, s. 24.

³⁹⁸ Uğur Mumcu "Amerikan Üsleri " **Yeni Ortam**, 9 Ağustos 1974. (Aktaran Uğur Mumcu, **Amerika Kümesin**, Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı Yayınları, Ankara, 2011, s. 27)

³⁹⁹ Telegram From AmEmbassy Ankara to Secretary State Washington, 07.12.1970, Subject: Interview With Ambassador Komer , **National Archives**, RG 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 1812, Dosya DEF 15 TUR-US.

kullanımının durdurulması yönünde karar almaya zorlamıştır.⁴⁰⁰ ABD Dışişleri Bakanlığı raporları da Demirel'in koalisyon ortakları olan Erbakan ve Türkeş sebebi ile ABD'ye karşı yaptırım uygulamak zorunda kalabileceğini belirtmektedir.⁴⁰¹ Aynı şekilde Başkan Ford ve Dışişleri Bakanı Kissinger'da ambargoya Türkiye'nin cevabının üstlerin kullanımını durdurması olacağını bildiklerini belirtmektedir.⁴⁰²

Silah ambargosuna karşı Türkiye'de çığ gibi büyüyen tepkiyi kontrol etmek Demirel hükümeti için büyük bir problem olmuştur. Demirel yaklaşan seçimlerde bir yenilgi ile karşılaşmamak için bu yönde bir adım atmak zorunda kalmıştır. Dışişleri Bakanı Çağlayangil 9 Haziran 1975'te Amerikan Büyükelçiliğine getirdiği mesajda ambargo devam ettiği sürece hükümetin buna karşı ortaya çıkacak gelişmeleri kontrol etmekte zorlandığını bildirmektedir.⁴⁰³

16 Haziran 1975 toplanan MGK altı saat süren uzun bir toplantı sonrasında silah ambargosu sebebi ile Türkiye-ABD ilişkilerinin gözden geçirilmesi kararını almıştır.⁴⁰⁴ Toplantı sonrası yapılan açıklamada, ABD ambargosu ikili antlaşmalarının tek taraflı ihlali olarak değerlendirmiş ve buna Türkiye'nin karşılık vermesi gerektiğini belirtmiştir.⁴⁰⁵ Milli Güvenlik Kurulundan bir gün sonra toplanan Bakanlar Kurulu Türkiye'deki ortak savunma tesis ve faaliyetlerinin tabi olacağı yeni statüyü ABD ile müzakereye karar verdiğini açıklamıştır. 17 Haziran'da ABD Ankara Büyükelçiliğine verilen nota OSİA'nın ve ilgili anlaşmaların artık geçerli olamayacağını ve Türkiye'deki ABD üslerinin durumuna ilişkin görüşmelerin 30 gün içinde başlayacağını bildirmiştir.⁴⁰⁶ Aslında 23 Haziran'dan itibaren

---

⁴⁰⁰ DP Grubu adına M. Vedat Önsal, MSP Grubu adına Yasin Hatipoğlu, CGP Adına Mehmet Altımyedioğlu'nun bu konuda görüşlerini bildirdiği tutanaklar için bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, 12.06.1975, Dönem 4, Birleşim 88, C.12, Oturum 2, s. 582,586, 592.

⁴⁰¹ Briefing Memorandum From the Director of the Bureau of Intelligence and Research to Secretary of State Kissinger, 17.04.1975, **FRUS 1969-1976**, C.30, s. 723.

Memorandum From the President's Deputy Assistant for National Security Affairs to President Ford, 23.05.1975, **FRUS 1969-1976**, C.30, s. 738.

⁴⁰² Ford, **a.g.e.**, s.137.

Henry Kissinger, **Years of Renewal**, Simon & Schuster, New York, 1999, s.236.

⁴⁰³ Telegram From AmEmbassy Ankara to Secretary State Washington, 09.06.1975, Subject: Meeting With FonMin Çağlayangil, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1975. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

⁴⁰⁴ "ABD'ye Karşı Alınacak Olan Tedbirler Saptandı", **Cumhuriyet**, 17.06.1975, s.1.

⁴⁰⁵ "Turkey Plans Revision on U.S. Bases", **The Washington Post**, 17.06.1975, s. A15.

⁴⁰⁶ Telegram From AmEmbassy Ankara to Secretary State Washington, 17.06.1975, Subject: Foreign Minister's Comments At Time of Delivery of Turkish Note, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1975. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

kapatılması kararlaştırılan üsler ABD konsolosluğunun nota öncesi yaptığı müdahale ile bir ay ertelenmiştir.⁴⁰⁷ Böylece ambargo konusu ABD Kongresince yeniden ele alınmadan Türkiye'nin adım atması engellenmiştir.

ABD'nin tek taraflı olarak aldığı ambargo kararına, Türkiye'nin cevabı sorunun görüşülmesi için müzakerelere başlanması olmuştur. Ambargo konusunun gündeme geldiği 1974 yılından beri savunma antlaşmasının gözden geçirilmesi hem iki ülke arasında hem de kamuoyunda tartışılmaktadır. Buna rağmen Türkiye, ABD'nin yaptığı gibi tek taraflı bir karar almak yerine, müzakere yapmayı ve buna da 30 gün sonra başlamayı tercih etmiştir.

Türkiye'nin ABD'ye verdiği 30 günlük süre 17 Temmuz'da dolmasına rağmen ABD Kongresi bu konuda herhangi bir karar almış değildir. Bunun üzerine ABD Ankara Büyükelçisi Macomber ve beraberindeki elçilik personeli 17 Temmuz'da Türk yetkililer ile görüşmüşlerdir. Yaklaşık 90 dakika süren bu görüşme sonrası Türk Dışişleri Bakanı Çağlayangil yaptığı açıklamada üslerin statüsü ile ilgili görüşmelerin başladığını belirtmiştir.⁴⁰⁸ Türk hükümeti verdiği 30 günlük sürenin sonunda elçilik personeli ile görüşme yapmış, bu görüşme üslerin statüsünün tartışılmaya başlandığı şeklinde kamuoyuna duyurulmuştur.⁴⁰⁹ Böylece bu görüşme ile amaç hasıl olmuş durumdadır. Hiçbir teknik personeli olmadığı bu kısa toplantı aslında sadece 30 günlük süreyi biraz daha uzatarak ambargo konusunun Kongrede görüşülmeden bir adım atmamak amaçlanmıştır. Zaten Kissinger de bu konuda daha önce Türk hükümetini defalarca uyarmıştır.⁴¹⁰

24 Temmuz 1975'de konuyu gündemine alan ABD Kongresi Türkiye'ye uygulanan ambargonun kaldırılmasını reddetmiştir. 25 Temmuz günü Kissinger, Başbakan Süleyman Demirel ile telefonla görüştüğünde, Demirel, hükümetinin büyük bir baskı altında olduğunu ne yapacağını bilmediğini belirtmiştir.⁴¹¹ Takip eden 24 saat içinde Türkiye topraklarındaki ABD üslerini "geçici statü" de

⁴⁰⁷ Memorandum of Conversation, 19.06.1975, **FRUS 1969-1976**, C.30, s. 748.

⁴⁰⁸ "ABD ile Görüşmeler Teknik Seviyede Başladı", **Tercüman**, 18.07.1975, s. 1.

⁴⁰⁹ "U.S. and Turkey Discuss Bases", **The Guardian**, 18.07.1975, s.4.

⁴¹⁰ Steven V. Roberts, "Turkey is Halting Most Operations at Bases of U.S.", **The New York Times**, 26.07.1975, s.1.

⁴¹¹ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 25.07.1975, Subject: Secretary's Telcon With Prime Minister Demirel, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1975. Secret, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

değerlendirmeye başlamıştır. Washington Post Gazetesi Amerikan karşıtı bu kararın Türkiye'nin en Amerikan yanlısı politikacısı tarafından alınmış olmasını "ironik" olarak değerlendirmektedir.⁴¹² Kararın açıklanmasının ardından Demirel Başkan Ford'a gönderdiği telgrafta şöyle demektedir;

"...sizin de farkında olduğunuz gibi karşılıklı savunma ilişkimizin sürdürülmesi için gerekli tüm sabrı ve itidali gösterdik. Bu sebeple kamuoyundan ağır eleştiriler aldık... Şunu anlayabileceğinizi düşünüyorum ki, hiçbir hükümet kendi kamuoyuna, ileri düzeyde işbirliği yaptığı, ülkesinde ayrıcalıklar tanıdığı, üsler kurmasına izin verdiği bir ülkenin kendisine karşı yaptığı düşmanca bir kararı, müttefiki tarafından yalnız bırakılmayı izah edemez. Hükümetim tarafından alınan ve 25 Temmuz'da büyükelçinize bildirilen bu karar büyük bir gönülsüzlükle alınmıştır. Fakat Kongrenin olumsuz karar almasından sonra başka bir alternatifimiz kalmamıştır..."⁴¹³

Demirel'in bu kararı ABD'ye bildirirken kullandığı üslup Washington Post yazarı Kenneth'in haklılığını ispatlar niteliktedir. Demirel ABD'ye açıkça böyle bir kararı istemediğini fakat kamuoyu baskıları sebebiyle başka bir şansı kalmadığını belirtmektedir. Türk kamuoyuna yapılan açıklama ise yukarıdaki gibi nazik bir üslupla yazılmamıştır. Demirel üslerin tam kontrol ve gözetiminin ele alındığını, asla taviz verilmeyeceğini ilan etmektedir.⁴¹⁴ 25 Temmuz günü ABD üsleri ile ilgili yapılan açıklama şöyledir;

"Türkiye ile ABD arasındaki ortak savunma işbirliğini düzenleyen 3 Temmuz 1969 tarihli savunma işbirliği anlaşması, bununla ilgili diğer anlaşmalar, hukuki geçerliliklerini kaybetmişlerdir. Bu durum muvacehesinde Türkiye'deki bütün ortak savunma tesislerinin faaliyeti, İncirlik ortak savunma tesisinin münhasıran NATO görevi mahfuz kalmak kaydıyla yarından, yani 26 Temmuz 1975 tarihinden itibaren durdurulmuştur. Faaliyetleri durdurulan bütün tesisler Türk Silahlı Kuvvetleri'nin tam kontrol ve gözetimine devredilecektir."⁴¹⁵

Demirel hükümeti Türk kamuoyuna gösterişli açıklamalar yapmasına karşı ABD hükümetine karşı aynı kararlılığı gösterememiştir. Türkiye'nin üslerle ilgili

---

⁴¹² Kenneth Mackenzie, "Decision Reflects Turks' Humiliation", **The Washington Post**, 26.07.1975, s. A13.

⁴¹³ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 26.07.1975, Subject: Message From Prime Minister Demirel to President Ford, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1975. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

⁴¹⁴ "Demirel: Asla Taviz Yok" **Tercüman**, 27.07.1975, s.1-3.

⁴¹⁵ "Üsler Türk Ordusu Denetimine Veriliyor", **Milliyet**, 26.07.1975, s.1.

karar almadan ABD'ye tanıdığı süreler dahi Amerikan Kongresinin toplantı tarihleri esas alınarak belirlenmiştir. Hükümet ABD'ye karşı bir yaptırım uygulamamak için elinde olan tüm imkânları kullanmıştır.

Türkiye'nin üslerin faaliyetlerini durdurma kararının ardından Kıbrıs Türk Federe Devleti Başkan Yardımcısı Osman Örek Kıbrıs'ta bulunan Amerikan üslerinin kapatılacağını bildirmiştir.⁴¹⁶ Fakat Kıbrıs Türk Yönetiminin bu kararı tamamen semboliktir. 29 Temmuz günü Rauf Denктаş Karavas, Ierolakko ve Milia'da bulunan Amerikan üslerinin faaliyetlerine son vermesini istediğinde Amerikan yetkililerinin cevabı; bu üslerin yaklaşık bir yıldır kullanılmadığı olmuştur.⁴¹⁷

Üslerin faaliyetlerinin durdurulması ya da geçici statüye alınması ifadeleri Türk kamuoyunda Amerika'ya karşı oluşan tepkiyi azaltmaya yetse bile bu kesinlikle Türkiye'deki Amerikan askeri üslerinin kapatılması anlamına gelmemektedir. Zaten ne Türk ne de Amerikalı yetkililer bu üslerin nasıl Türkiye'ye devredileceği hakkında detaylı bilgi vermemişlerdir.⁴¹⁸ 26 Temmuz Amerikan askeri üslerine girmeye başlayan Türk askerinin tek yaptığı şey ABD Bayrağını indirerek yerine Türk Bayrağı çekmek olmuştur. Türkiye'nin yarı resmi haber ajansı Anadolu Ajansı Karamürsel'deki Amerikan deniz üssünün tüm kontrolünün Türklerin eline geçtiğini bildirirken, Pentagon yetkilileri Türklerin ne Sinop'ta ne de Karamürsel'de Türk Bayrağı çekmek dışında hiçbir şey yapmadığını bildirmektedir.⁴¹⁹ Üslerde görev yapan Türk komutanlarda geçici statü hakkında kendilerine yazılı bir talimat verilmediğinden, şifai talimatlarla hareket ettiklerinden yakınmaktadır.⁴²⁰

Türkiye, ABD üslerinin faaliyetlerini durdurduğunu belirtmesine rağmen bu üstlerde çalışan askerler de Türkiye'de kalmaya devam etmektedir. Milli Savunma Bakanı Ferit Melen “Üslerdeki Amerikan personelinin durumuna ilişkin bir şey

---

⁴¹⁶ “Kıbrıs Türk Federe Devletindeki ABD Üslerinin Kapatılacağı Açıklandı”, **Cumhuriyet**, 27.07.1975, s. 1.

⁴¹⁷ Bernard Gwertzman, “Senators hoping to Force New House Vote on Turkey”, **The New York Times**, 30.07.1975, s.3.

⁴¹⁸ Robert Keatley, “ Turkey Begins Take-Over of U.S. Bases As NATO Alliance Continues to Unravel”, **The Wall Street Journal**, 28.07.1975, s. 8.

⁴¹⁹ “Turks Move Into U.S. Base”, **The Washington Post**, 27.07.1975, s. A17.

⁴²⁰ “Üslerdeki Faaliyetleri Durdurduk”, **Tercüman**, 27.07.1975, s.7.

söylemek için henüz çok erken” demektedir.⁴²¹ Amerikan personeli gibi üslerde bulunan Amerikan teçhizatına da dokunulmamıştır. 28 Temmuzda Wall Street Journal, SSCB’nin Güney yarısını dinleyebilen Sinop üssünün ve üste bulunan karmaşık elektronik cihazların aynı şekilde faaliyetlerini sürdürdüğünü bildirmektedir.⁴²² Cihazların donanımlara zarar vereceği gerekçesi ile henüz kapatılmadığı fakat artık istihbarat toplanmadığı üslerden çalışan personel tarafından yapılan ilginç açıklamalardan biridir.⁴²³ Bu dönemde Türkiye’de görev yapan ABD Güvenlik Danışmanı Paul F. Gardner, üslerin sadece teorik olarak kapatıldığını, tüm personelin üslerde kalmaya devam ettiğini belirtmektedir.⁴²⁴ Özetle, Türkiye Amerikan askerleri ve teçhizatları, tıpkı eskiden olduğu şekilde, üslerde bulunmaya devam ederken, üslerde yer alan bayrağı değiştirerek ABD üslerini Türk kontrolü altına aldığını kamuoyuna duyurmuştur. Hâlbuki üslerde bowling salonları dâhil olmak üzere tüm faaliyetler devam etmektedir.⁴²⁵

ABD üslerine gönderilen Türk komutanların herhangi bir yetkisi olmadığı da basında yer alan haberler arasındadır. New York Times üslere gelen Türk komutanların var olan Amerikan komuta sistemi içinde çalışacağını, Amerika askerlerine emir veremeyeceğini yazmaktadır.⁴²⁶

Türkiye’nin üsler üzerinde kuracağı “tam kontrol” üslerin gerçek faaliyetlerinde ziyade sembollerini üzerine yoğunlaşmıştır. Türk kamuoyu için eskiden Amerikan Bayrağı dalgalanan üslerde Türk Bayrağının dalgalandığını görmek yeterince ikna edici olmuştur. The Guardian 25-26 Temmuz tarihlerinde Türk basınında yer alan haberlere dayanarak, Türk halkının Demirel’in kararını sonuna kadar desteklediğini belirtmektedir.⁴²⁷ Üslerdeki personelin varlığını sürdürmesi ve

---

⁴²¹ “Turks Move Into U.S. Base”, **The Washington Post**, 27.07.1975, s. A17.

⁴²² Robert Keatley, “Turkey Begins Take Over of U.S. Bases as NATO Alliance Continues to Unravel”, **The Wall Street Journal**, 28.07.1975, s.8.

⁴²³ “U.S. Cuts Activities in Turkey”, **The Washington Post**, 28.07.1975, s.A1.

⁴²⁴ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Paul F. Gardner, 04.11.1991, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004gar01> (Çevrimiçi,26.10.2015)

⁴²⁵ Steven V. Roberts, “Turks Begin Take-Over”, **The New York Times**, 27.07.1975, s. 9.

⁴²⁶ Steven V. Roberts, “Turks Assert Some Bases Will Stay Closed for Good”, **The New York Times**, 29.07.1975, s.1 .

⁴²⁷ “Turkey Calls NATO Meeting to Explain U.S. Bases Takeover”, **The Guardian**, 28.07.1975, s.4.

komutanın Amerikalı komutanlarda olması Türkiye'nin Amerikan üslerinde kontrolünün sembolik olduğunu göstermektedir.

Demirel hükümetinin aldığı bu kararın iç politikaya yönelik bir hamle olduğu Amerikan basınında da yer almaktadır. New York Times, Amerikan üslerinin kapatılmasının Demirel'in içerideki durumunu güçlendirdiğini ve kendisine yöneltilen eleştirilerin azaldığını yazmaktadır.⁴²⁸ Demirel'in bu politikasında ki asıl amacın ABD'ye karşı durduğunu göstermek, böylece Ecevit'in oylarından biraz almak olduğu ABD belgelerinde yer almaktadır.⁴²⁹

Türkiye, NATO'ya girişinden itibaren üslerin kurulması sürecinde Amerikan üsleri ile NATO üsleri arasında pek bir ayırım gözetmemiştir. ABD Ulusal Güvenlik Konseyi Üyesi Paul B. Henze, Türkiye'de bulunan üslerden hangilerinin NATO için hizmet verdiğinin 1975 öncesi dönemde Türkiye tarafından tam olarak bilinmediğini belirtmektedir.⁴³⁰ Fakat konu üslerin kapatılmasına geldiğinde Türk Hükümeti ABD üsleri ile NATO üslerini birbirinden ayırarak hareket etmeyi seçmiştir. Amerikan üsleri ile NATO üslerinin faaliyetleri iç içe geçmiş olmasına rağmen Türkiye NATO üslerine müdahalede bulunmamıştır. Bu ayırım kritik öneme sahip bazı üslerin faaliyetlerini sürdürmesini sağlamak için Türk hükümetine bir sebep oluşturmuştur.⁴³¹ NATO kapsamında görev yaptığı gerekçesi ile kapatılmayan İncirlik üssü tek başına Türkiye'deki Amerikan askerlerinin yarısından fazlasını barındırmaktadır.⁴³² İncirlik üssünün faaliyetleri durdurulmadığı gibi Amerikan gemileri ile üsse silah ve malzeme sevkiyatı da devam etmiştir.⁴³³ Üstelik bu büyük hava üssü Amerika'ya aittir, NATO ile olan ilişkisi NATO'ya tahsis edilen

---

⁴²⁸ Steven V. Roberts, "Turkish Closing Seems to Aid Premier", **The New York Times**, 01.08.1975, s.3.

⁴²⁹ Memorandum of Conversation, 19.06.1975, **FRUS 1969-1976**, C.30, s. 748.

⁴³⁰ Paul B. Henze, **Türkiye ve Atatürk'ün Mirası**, çev. Orhan Azizoğlu, Kömen Yayınları, Konya, 2003, s.83.

⁴³¹ Steven V. Roberts, "Turkish Closing Seems to Aid Premier", **The New York Times**, 01.08.1975, s.3.

⁴³² Steven V. Roberts, "American Servicemen and Turks Share Tense", **The New York Times**, 20.12.1976, s.5.

⁴³³ "İncirlik'teki Amerikan Üssü İçin Gelen Yeni Silah ve Malzemeler Boşaltılıyor.", **Cumhuriyet**, 30.08.1975, s.1.

Amerikan uçaklarına düzenli olarak ev sahipliği yapmasından ibarettir.⁴³⁴ Bu konuya Ecevit de dikkat çekmekte, Amerikan üslerinin “NATO üssü” adı altında faaliyetlerine devam ettiğini söylemektedir.⁴³⁵ Ecevit’in bu iddiaların asılsız olmadığı ABD belgelerine bakıldığında açıkça görülmektedir. Ulusal Güvenlik Raporu’na ilişkin olarak hazırlanan 20 Ağustos 1975 tarihli bir memorandum ikili antlaşmalara dayanarak faaliyet gösteren üslerin NATO şemsiyesi altında çalışabileceğini belirtmektedir.⁴³⁶ Demirel bu yönde kendisine yöneltilen eleştirileri reddetse bile üslerin faaliyetlerinin şimdilik TSK’nın eline geçmediğini açıkça belirtmiştir.⁴³⁷

ABD’nin 1980 tarihli raporuna bakıldığında Türkiye’de NATO üsleri hariç toplam 27 adet üs ve tesis bulunmaktadır.⁴³⁸ Türkiye’nin 1975 Temmuz’unda kontrolü ele aldığını söylediği üslerin sayısı ise sadece 4’tür. Bu üsler, Karamürsel, Sinop, Diyarbakır, Belbaşı üsleridir.⁴³⁹ Kalan 23 üssün durumu ile ilgili bir açıklama yapılmamıştır. Christian Science gazetesinde yer alan bir makale de, kalan Amerikan üslerinin faaliyetlerine sessizce izin verileceğini, Türk kontrolünün sadece görünüşte olacağını yazmaktadır.⁴⁴⁰ Üsler ile ilgili görüşmeleri ABD adına yürüten Paul F. Gardner, bu süreçte üslerde Türk Bayrağı asılması, üslerinin adının Türk üssü olması fakat ABD faaliyetlerini aynı şekilde sürdürmesi şeklinde önerilerin ABD Savunma Bakanlığı ile görüşüldüğünü belirtmektedir.⁴⁴¹

Buradan hareketle, Türkiye’nin ABD üslerine karşı uyguladığı yaptırımın gerçekte çok sınırlı olduğunu, ABD menfaatlerine ciddi zarar verecek bir hamle yapılmadığını, fakat Türk kamuoyuna durumun çok farklı yansıtıldığını söylemek

---

⁴³⁴ U.S. Congress, House, Hearing Before the Subcommittee on Europe and the Middle East, **United States – Turkey Defense and Economic Cooperation Agreement**, 98th Congress, 2nd Session, U.S. Government Printing Office, Washington, 1980, s.11.

⁴³⁵ “Ecevit Says US Bases Should Go”, **The Guardian**, 05.08.1975, s.2.

⁴³⁶ Paper Prepared in Response to National Security Study Memorandum, 20.08.1976, **FRUS 1969-1976**, C.30, s.781.

⁴³⁷ “Turkey Links Defense Set-Up To Success of Talks With U.S.”, **The New York Times**, 03.08.1975, s.14.

⁴³⁸ U.S. Congress, House, Committee on Foreign Affairs, Subcommittee on Europe and Middle East, **Turkey's Problems and Prospects: Implications for U.S. Interests**, Committee Print, 96th Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1980, s. 16-18.

⁴³⁹ Dana Adams Schmidt, “What Next on Vital U.S. Bases in Turkey”, **The Christian Science Monitor**, 28.07.1975, s.1.

⁴⁴⁰ **A.y.**

⁴⁴¹ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Paul F. Gardner, 04.11.1991, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004gar01> (Çevrimiçi,26.10.2015)

yanlış olmayacaktır. Üslerdeki Türk kontrolünün faaliyetleri aksatmadığı ve komutanların üslerinin yönetimine karışmadığı ABD basınında sıklıkla yer almıştır.⁴⁴²

Ecevit ise ABD üsleri ile ilgili bu adımın yetersiz olduğunu, ambargo devam ederse bu üslerin tamamen kapatılmasını ve üslerdeki Amerikan askerinin evlerine gönderilmesini istemektedir.⁴⁴³ Ecevit'e göre, Demirel hükümeti böyle bir kararı almakta çok gecikmiştir ve alınan kararın uygulamasında da belirsizlikler mevcuttur. Ecevit, "*Üsler kapandığına göre, Amerikalıların Türkiye'yi terketmesi gerekir.*" demektedir.⁴⁴⁴ Ecevit'in bu eleştirileri Demirel'i tedirgin etmiş olacak ki Türkiye ABD'ye bir nota daha göndererek 30 Eylül'e kadar ambargo kaldırılmazsa üslerin tamamen kapatılacağını bildirmiştir.⁴⁴⁵ Ekim ayında Senato seçimlerinin yapılacağı hesaba katılırsa Demirel'in yine iyi bir zamanlama yaptığı gözden kaçmayacaktır. Eğer o tarihe kadar ambargo kaldırılırsa Demirel bunu oya çevirecek, kaldırılmazsa da üsleri kapatarak Amerikan karşıtlığını oya çevirecektir.

Bu görüşü destekleyen makaleler New York Times'da de yer almaktadır. Dusko Doder imzalı bir makale Demirel'in aldığı bu kararın Washington'daki yetkililer tarafından kendi durumunu kurtarmak amacıyla yapılan bir taktik olarak değerlendirildiğini yazmaktadır.⁴⁴⁶ Bazı üsler kapatılmıştır fakat asıl önemli olanları hala faaliyettedir. Makale aynı zamanda artan baskılar karşısında bu taktiğin yetersiz kalmaya başladığını ambargo devam ederse Demirel'in daha ciddi yaptırımlar uygulamak zorunda kalacağı belirtilmektedir.⁴⁴⁷ Bu zorunluluk mevcut koalisyon hükümetinin dinamiklerinden kaynaklanmaktadır. Eğer Demirel ABD'ye karşı gerçek yaptırımlar uygulamazsa zaten oldukça zayıf olan milliyetçi cephe hükümeti

---

⁴⁴² Bernard Gwertzman, "Colby Says Other Bases Cannot Replace Turkey's", **The New York Times**, 02.08.1975, s.3.

Steven V. Roberts, "Turkish Closing Seems to Aid Premier", **The New York Times**, 01.08.1975, s.3

⁴⁴³ Juan de Onis, "Oppositionist Turk Calls for Removal of the U.S. Military", **The New York Times**, 05.08.1975, s.9.

⁴⁴⁴ "Ecevit: ABD Personelinin Türkiye'den Gitmesi Gerekir.", **Cumhuriyet**, 05.08.1975, s.1.

"Ecevit Says US Bases Should Go", **The Guardian**, 05.08.1975, s.2.

⁴⁴⁵ Metin Ormancıoğlu, "Turkey Sets Deadline for US to Leave", **The Guardian**, 07.08.1975, s. 4.

⁴⁴⁶ Dusko Doder, "Turks Press New Moves to Counter U.S. Embargo", **The Washington Post**, 14.09.1975, s.A26.

⁴⁴⁷ A.y.

dağılacak ve kamuoyu beklentilerini karşılamayan yaptırımlar yaklaşan Senato seçimlerinde kaybedilen oylar olarak AP'ye dönecektir.

ABD'nin, 8 Ekim 1975'te ambargoda Türkiye lehine küçük düzenlemeler yapmasından sonra Türkiye üslerin kullanımıyla ilgili görüşmelere yeniden başlanacağını bildirmiştir. Washington ambargoya ilişkin düzenlemenin Kongreden geçmemesi durumunda, ABD yanlısı Demirel hükümetinin mili onuru ve kendi siyasi hayatını kurtarmak için bir takım sert tedbirler almak zorunda kalacağını farkındadır.⁴⁴⁸ ABD bu tehlikenin farkında olarak Türkiye'ye uygulanan ambargoda bazı tavizler vermiştir.

ABD'den gelen bu mesajı algılamakta Türk yöneticiler gecikmemiş, Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ambargo Kongreden geçtikten bir gün sonra yaptığı açıklamada üsler ile ilgili görüşmelerin yeniden başlayacağını bildirmiştir.⁴⁴⁹ Türkiye hükümetinin “görüşmelerin başlatılacağı” şeklindeki bu muğlak ifadesinin sebebi ise ABD'ye karşı mesafeli duruşundan değil, Türkiye'de yaklaşan Senato seçimlerinden kaynaklanmaktadır. Christian Science gazetesinde yer alan bir makale Başbakan Süleyman Demirel'in koalisyon hükümetinin içeride çok zayıf bir pozisyonda olduğunu bu sebeple 12 Ekim seçimleri öncesinde ABD'ye taviz vermek istemediğini yazmaktadır.⁴⁵⁰

21 Ekim 1975 tarihli basın toplantısında Dışişleri Bakanı Çağlayangil, ABD Büyükelçisi Macomber ile üslere ilişkin görüşmelerin başlayacağını, Kıbrıs sorunu dahil tüm meseleler üzerinde uzlaşmaya çalışılacağını belirtmiştir.⁴⁵¹ Çağlayangil' in dış politikaya ilişkin bu mesajlarından daha net mesaj ise Çağlayangil'in basın bildirisi vermeden ABD'nin onayını almasıdır. 20 Ekim 1975 tarihinde, yani Çağlayangil mikrofon karşısına geçmeden bir gün önce, Washington Ankara Büyükelçiliğine gönderdiği telgrafında “*Beyaz Saray bildiriye gözden geçirdi, Türk*

---

⁴⁴⁸ Dusko Doder, “Lifting of Arms Embargo Hearten Turks”, **The Washington Post**, 05.10.1975, s.5.

⁴⁴⁹ “Turkey Praises Easing of Curbs”, **The New York Times**, 04.10.1975, s. 7.

⁴⁵⁰ Geoffrey Godsell, “U.S. to Keep Its Bases in Spain and Turkey”, **The Christian Science Monitor**, 06.10.1975, s.3.

⁴⁵¹ Murrey Marder, “Turkey,U.S. to Reopen Base Talks”, **The Washington Post**, 22.10.1975, s.A1.

hükümeti tarafından, 21 Ekim tarihli basın konferansında okunmak üzere hazırlanan aşağıdaki metnin bir sakıncası bulunmamaktadır.” notu yer almaktadır.⁴⁵²

Bu dönemde Türkiye gibi başka ülkelerde ABD üslerinin kullanımına sınırlama getirmeye çalışmışlardır. Filipin hükümeti ABD'nin Vietnam da yenilmesinin ardından 1947 yılında imzalanan üs antlaşmasını yenilemiştir. 1975 tarihli yeni antlaşma tıpkı Türkiye'nin 1976 yılındaki antlaşması gibi ev sahibi ülkenin hâkimiyetine daha fazla yer verecek şekilde gözden geçirilmiştir. 1974'te Yunanistan'da iktidara gelen Karamanlis hükümeti ABD üslerinin yeniden faaliyete geçirilmesi için eski şartlarda bir antlaşmayı kabul etmemiştir. ABD Yunanistan'a yapacağı 700 milyon dolarlık bir yardım karşılığında üslerin kullanım hakkını tekrar elde edebilmiştir. İspanya'da bulunan faaliyetleri durdurulan ABD üsleri ise 1975 Ekim'inde yeniden açılabilmiştir.⁴⁵³

3. Üslerin Kullanımının Durdurulmasının ABD Üzerindeki Etkisi

Türkiye'nin üsler üzerinde sembolikte olsa bir kontrol kurması ve OSİA'yı feshettiğini bildirmesi ABD'ye alternatif üs arayışına sokmuştur. Türkiye'de kapatılan üslerin görevini Suriye ve Mısır'da açılacak üsler görebilecektir. Fakat bölgede mevcut olan Arap - İsrail gerginliği sebebi ile bu iki ülke de ABD'nin topraklarında üs kurmasına sıcak bakmamaktadır.⁴⁵⁴ Kıbrıs da Türkiye'de var olan üslerin taşınmasına uygun değildir. Yunanistan ve Türkiye arasında adada yaşanan politik gerilim üslerin kurulması için gereken istikrarı sağlamaktan uzaktır. İsrail'de Hayfa limanına kurulabilecek üs ABD'ye ait cephane depolarına ve bazı gemilere ev sahipliği yapabilse de coğrafi olarak yeterli değildir. Hayfa yeterli hava alanlarına, tersanelere sahip olmadığı gibi yapılabilecek terörist saldırılara karşı da oldukça

---

⁴⁵² Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 20.10.1975, Subject: Proposed Turkish Press Statement, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1975. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

⁴⁵³ Geoffrey Godsell, “U.S. to Keep Its Bases in Spain and Turkey”, **The Christian Science Monitor**, 06.10.1975, s.3.

⁴⁵⁴ U.S. Congress, House, Committee on International Relations, Subcommittee on Europe and The Middle East, **United States Military Installations and Objectives in The Mediterranean**, Committee Print, 95th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1977, s.44-45.

savunmasızdır.⁴⁵⁵ Akdeniz’de Türkiye gibi stratejik bir konumda bulunan Lübnan ise bu dönemde iç savaş yaşamaktadır. Dolayısıyla ABD’nin buraya taşıyacağı üslerin güvenliğini sağlamakta zorlanacaktır.⁴⁵⁶

Bu şartlar altında, Türkiye’de yer alan üslerin kapatılması ya da kullanımın kısıtlanması ABD’nin Türkiye’de sürdürdüğü istihbarat faaliyetlerinin Batı Almanya, İtalya ya da Yunanistan’a kaydırılmasını gerektirecektir.⁴⁵⁷ Pentagon yetkilileri Türkiye’deki ABD üsleriyle ilgili kamuoyuna tam bir bilgi vermese de Türkiye’de o tarihlerde 25’ten fazla üs ve 7000’den fazla Amerikan askeri personeli bulunduğu tahmin edilmektedir.⁴⁵⁸

Türkiye’nin 25 Temmuz’da ABD üslerini geçici bir statüye aldığını bildirmesi ABD’de tepkiyle karşılanmıştır. Başkan Ford, Kongrede 24 Temmuz’da yapılan oylama sonrasında Türkiye’nin böyle bir karar aldığını, bu kararın ABD’nin güvenliğini zedeleyeceğini bildirmiştir.⁴⁵⁹ Aynı şekilde ABD Savunma Bakanı James R. Schlesinger’de Kongrenin tutumunu eleştirmiş, Türkiye’ye silah ambargosu uygulanmasının ve Türkiye’nin üslerin faaliyetlerini askıya almasının Atlantik ittifakını zayıflattığını belirtmiştir.⁴⁶⁰ CIA yöneticisi William E. Colby 1 Ağustosta yaptığı açıklama da *“Türkiye’de yer alan üslerin kalıcı olarak kaybedilmesi telafi edilemeyecek kayıplara neden olacaktır. Türkiye ABD’nin istihbarat toplama programları açısından hayati öneme sahiptir.”* demektedir.⁴⁶¹

Türkiye’ye uygulanan silah ambargosunun devam etmesi yönünde oy kullanan Amerikan temsilcileri ise Türkiye’nin kararı hakkında şu bildiriye yayınlamışlardır;

---

⁴⁵⁵ A.y.

⁴⁵⁶ A.y.

⁴⁵⁷ Guy Halverson, “Seeking Alternatives to U.S. Bases in Turkey”, **The Christiane Science Monitor**, 24.06.1975, s.3.

⁴⁵⁸ A.y.

⁴⁵⁹ “Statement By President Ford” 25.07.1975, **The Department of State Bulletin**, C.LXIX , S.1888, (Eylül 1975), Government Printing Office, Washington, 1975, s.351.

Bernard Gwertzman, “Ford Appeals for Reversal Of House Vote on Turkey”, **The New York Times**, 26.07.1975, s. 6.

⁴⁶⁰ Bernard Gwertzman, “Turkey-Aid Move Blocked in Senate”, **The New York Times**, 31.07.1975, s. 6.

⁴⁶¹ Bernard Gwertzman, “ Colby Says Other Bases Cannot Replace Turkey’s”, **The New York Times**, 02.08.1975, s.3.

“Türkiye’nin bir kaç aydır ABD üslerini rehin olarak kullanarak ABD’nin silah satışı hakkındaki prensiplerini değiştirmeyi amaçladığı bilinmektedir. ABD kendinden silah alan bir ülkenin, karşılıklı menfaatlere hizmet eden üsleri kapatma tehdidine boyun eğemez. Türkiye Kıbrıs sorununun çözülmesi için adım atmalı, ABD’yi temel politikalarından vazgeçirmek için çabalamamalıdır.”⁴⁶²

Üslerde çalışan personel açısından Türkiye’nin biçimsel kontrolü pek bir şeyi değiştirmemiştir. Türkiye’de yaşayan yaklaşık 7000 Amerikan askeri açısından en önemli etkiyi oluşturan adım PX mağazalarının kapatılması olmuştur. Üslerin içinde gerçekleşen olaylardan Türk kamuoyunu haberdar olmasa da üssün dışına taşan PX mağazaları ambargo öncesinde dahi Türk kamuoyunu rahatsız etmektedir. Ülkelerinden gümrüksüz olarak beyaz eşya dâhil birçok şeyi Türkiye’ye getiren Amerikan askerleri PX mağazalarında oldukça ucuz alışveriş yapabilmektedir.⁴⁶³ Hatta bazı personelin gümrüksüz olarak Türkiye’ye sokulan bu ürünleri Türklere satarak kar ettiği bile bilinmektedir.⁴⁶⁴ Bu sebeplerle kamuoyunda rahatsızlık oluşturan bu mağazaların, üsler Türk kontrolü altındayken faaliyet gösterme imkânı kalmamıştır. Türkiye üslerin kontrolünü, sembolik olarak da olsa, ele geçirdikten sonra PX mağazaları kapatacağını bildirmiştir.⁴⁶⁵ Bu haber sonrasında Amerikalı ev hanımları ihtiyaçlarını stoklamak üzere mağazalar önünde uzun kuyruklar oluşturmuştur.⁴⁶⁶ Takip eden dönemde Amerikan askeri personeli ve aileleri Türklerin yaptığı gibi pazarlardan alışverişe başlamış, kutu Amerikan sütlerini içmek yerine kendileri kaynatarak içmeye başlamışlardır. Hatta daha önce Türk pazarlarında alışveriş yapmış, Türkiye’yi biraz daha yakından tanımış olan Amerikalı kadınlar, Türk yiyeceklerinin nasıl alınacağı ve pişirileceği konusunda diğerlerine dersler vermiştir.⁴⁶⁷ Türkiye’de yaşayan Amerikan vatandaşları Türk esnaflarıyla pazarlık yapmayı öğrense de PX mağazalarından yaptığı gibi ucuz alışveriş yapma şansı bulunmamaktadır. Örneğin Amerikalılar üslerde bir kavanoz bala 50 Cent

---

⁴⁶² Bernard Gwertzman, “Ford Appeals for Reversal Of House Vote on Turkey”, **The New York Times**, 26.07.1975, s. 6.

⁴⁶³ “Türkiye’de Amerikalıların Yararlandıkları Gümrüksüz Satış Mağazaları (PX) ve Ordu Posta Servisi (APO) Kapatıldı.” **Cumhuriyet**, 29.07.1975, s.1.

⁴⁶⁴ Steven V.Roberts, “ American Servicemen and Turks Share Tense”, **The New York Times**, 20.12.1976, s.5.

⁴⁶⁵ “Turks Set Control of U.S. Bases”, **The Washington Post**, 29.07.1975, s.A10.

⁴⁶⁶ John K. Cooley, “ Turkey Hold Ax Over U.S. Bases”, **The Christian Science Monitor**, 11.08.1975, s.13.

⁴⁶⁷ “Turkey Closes U.S. Base PXs”, **The Washington Post**, 17.08.1975, s.20.

öderken Türk dükkânlarından aynı ürünü almak için 1.20 \$ ödemek zorunda kalmışlardır. Aynı şekilde üslerden 3,5 Dolara aldıkları içkiyi 10,3 dolara Türkiye’den alabilmektedir.⁴⁶⁸ Sorun sadece daha fazla ödeme sorunu değildir, PX mağazalarında bulunan kasetçalar gibi bazı ürünler Türkiye’de üretilmemektedir. İthal edilen bu ürünlerin fiyatı üslerdeki fiyatları en az ikiye katlamaktadır.⁴⁶⁹ Ayrıca domuz eti, jambon gibi ürünlerin bulunması da neredeyse imkânsızdır.⁴⁷⁰ 25 Temmuz’da kapatılan PX mağazaları ambargo sonrasında üslerin geçici statüde tekrar açılmasından sonra yeniden açılmıştır.⁴⁷¹

ABD üslerinin Türk kontrolü altına alınmaya başlanmasından bir hafta sonra, 31 Temmuz 1975’te Başbakan Süleyman Demirel ile Başkan Ford Helsinki’de bir araya gelmiştir. Sabah saat 8’de başlayan bu görüşmede ambargo ve Kıbrıs konusunda görüşmeler yapılmıştır.⁴⁷² Başkan Ford bu görüşmede Türkiye’nin üslerle ilgili kararından vazgeçmesi karşılığında ABD’nin Türkiye’ye 50 milyon dolar değerinde yardım sağlayabileceğini belirtmiştir.⁴⁷³ Fakat Demirel, Başkan Ford’un bu teklifini reddetmiş, Türk halkının onurlu olduğunu dostça davranmayan bir ülkenin parası karşılığında üs verilmesine razı olmayacağını belirtmiştir.⁴⁷⁴ Demirel’in bu tavrının paranın miktarı ile yakından ilgili olduğu 26 Mart 1976 tarihli antlaşmanın hazırlık aşamasında açıkça görülmüştür. Bu antlaşma le Türkiye yıllık 250 milyon dolarlık bir yardım karşılığında üslerin kullanımını ABD’ye açmayı planlamıştır.

Türkiye’nin ABD’ye karşı uyguladığı bir diğer yaptırım ise 1954 tarihli anlaşmanın rafa kaldırılmasıdır. ABD uçaklarının iniş kalkışlarında vergiden muaf tutulmalarını sağlayan bu anlaşma Türkiye tarafından yürürlükten kaldırılmış ve ABD uçaklarından vergi alınmaya başlanmıştır.⁴⁷⁵

---

⁴⁶⁸ “Families of G.I.’s in Turkey Miss PX”, **The New York Times**, 25.08.1975, s. 5.

⁴⁶⁹ **A.y.**

⁴⁷⁰ **A.y.**

⁴⁷¹ “4 ABD Üssü Yarın Faaliyete Geçiyor”, **Tercüman**, 08.10.1978, s.7.

⁴⁷² United States Secretary of State, Memorandum of Conversation, 31.07.1975, Secret, Nodis. **DNSA Koleksiyonu**, Kissinger Transcripts. [http:// www.proquest.com](http://www.proquest.com) (Çevrimiçi, 13 Kasım 2015)

⁴⁷³ **A.y.**

⁴⁷⁴ **A.y.**

⁴⁷⁵ Bernard Gwertzman, “ Colby Says Other Bases Cannot Replace Turkey’s”, **The New York Times**, 02.08.1975, s.3.

Bu süreçte ABD'ye ait 26 adet üssün kontrolü Türkiye'ye devredilmiş, bu üslerden ise 6 tanesinin faaliyetleri durdurulmuştur.⁴⁷⁶ Türkiye'de bulunan ABD personellerinden 1000 kişi ülkesine geri çağırılmıştır.⁴⁷⁷ Sovyetler Birliğini görüntülemeye kullanılan bazı istasyonların kapatılması ABD'nin yeni arayışlar içine girmesine sebep olmuştur. Türkiye'deki üslerin NATO'nun SSCB hakkında edindiği istihbaratın %25'ini sağladığı belirtilmektedir.⁴⁷⁸ 23 Ağustos 1975 tarihli Washington Post makalesi Pentagon'un Türkiye'nin sebep olduğu istihbarat kaybını gidermek amacıyla bazı gemilere gerekli elektronik donanımlar takılarak uluslararası sulardan SSCB hakkında bilgi toplamayı planladığını yazmaktadır.⁴⁷⁹

Türkiye'deki üslerden bazılarının komşu ülkelere taşınması ya da Akdeniz'e yüzen istihbarat tesislerinin konuşlandırılması Türkiye'nin sebep olduğu istihbarat açığını giderecek kadar etkili değildir. Bu sebepten dolayı olmalı ki, ABD Türkiye'yi üsler konusunda ikna etmek için Türkiye'nin komşularından da destek istemiştir. Kissinger 8 Temmuz 1975'te Tahran'da ki ABD Büyükelçiliğine yazdığı telgrafta Büyükelçinin İran Şahı ile görüşmesini ve Türkiye'nin ABD üs ve tesislerine karşı bir harekete girişmemesi yolunda Şah'ın Türkiye'yi ikna etmeye çalışmasını istemiştir.⁴⁸⁰

---

⁴⁷⁶Steven V.Roberts, "Turkey's Goal : Independence, Respect", **The New York Times**, 15.02.1976, s.E2.

⁴⁷⁷Murray Marder, "Turk Bases Pact Faces Fight", **The Washington Post**, 30.03.1976, s. A8

⁴⁷⁸Bowen Northrup, "Turks See Ties to U.S. Irrevocably Damaged", **The Wall Street Journal**, 26.08.1975, s.1.

U.S. Congress, House, Committee on International Relations, Subcommittee on Europe and The Middle East, **United States Military Installations and Objectives in The Mediterranean**, Committee Print, 95th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1977, s. 46.

⁴⁷⁹Jack Anderson, "U.S. Consider Floating SpyBases", **The Washington Post**, 23.08.1975, s.B7.

⁴⁸⁰Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 08.07.1975, Subject: Arms to Turkey, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1975. Secret, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. 1976-1980 TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKADA YENİ ARAYIŞLARI VE ABD İLE İLİŞKİLER

Kıbrıs krizi ve sonrasında ABD'nin uygulamaya koyduğu silah ambargosu, Türkiye'nin yeni müttefikler arayışına sebep olmuştur. Türkiye güvenlik ilişkilerini ve dış politika yönelimlerini gözden geçirmek zorunda kalmıştır. ABD'nin Türkiye'ye yaptığı yardımları azalttığı 1970'li yıllarda, Türkiye Avrupa'yı özellikle de Batı Almanya'yı bir alternatif olarak görmeye başlamıştır.

Türkiye'nin bu dönemde sürdürdüğü dış politika, ABD çıkarlarını merkezde konumlandıran yaklaşımın dışına çıkmaktadır. Aşağıda detaylandırılacak olan Türk dış politikasındaki bu sapma Türkiye'nin ABD çizgisinden çıkması anlamına gelmektedir. Bu süreçte Türk dış politikasında elde edilen kazanımlar 12 Eylül sonrası dönemde terkedilmiştir. Türk dış politikasında görülen bu değişimin ve bu değişimin ABD tarafından nasıl algılandığının ortaya koyulması 12 Eylül sonrasında dış politikada yaşanan gelişmelerin daha sağlıklı değerlendirilmesine imkân tanıyacaktır.

Türkiye silah ambargosunun devam ettiği 1975-1979 yılları arasında bağımsız bir dış politika yolunda iki önemli girişimde bulunmuştur. Bunlardan birincisi, ilişkilerinde çok yönlülüğü esas alarak Batı bloğu dışında da ilişkilerini geliştirmeye çalışmasıdır. İkincisi kendi silahını kendisi üreterek savunma ihtiyacı bakımından dışa olan bağımlılıktan kurtulmayı amaçlamasıdır.

Ecevit'in 1974 yılından itibaren dile getirdiği daha bağımsız ve çok yönlü politika söylemelerini, Demirel hükümeti, 1975 sonunda uygulamaya koymaya başlamıştır. Bunun fark edilmesinde ambargoya ilişkin ABD Kongresinin yaptığı düzeltme etkili olmuştur. ABD'nin 1975 Ekim'inde aldığı bu karar Türkiye'nin savunma ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaktır. Bu hayal kırıklığı içinde Demirel'in Başbakanlığını yaptığı Türk hükümeti dış politikada ABD çizgisinden sapmaya başlamıştır. Bu sapma ilk önce 25 Temmuz 1975'te kapatılan ABD üslerinin ambargonun hafifletilmiş olmasına rağmen yeniden açılmaması ile kendisini göstermiş. Daha sonra ise Türkiye'nin Doğu Bloğu ve Ön Asya ülkeleriyle

ilişkilerini geliştirmesiyle devam etmiştir. Türkiye'nin ABD hegemonyasından çıktığı bu yıllar Türkiye'nin dış politikada pazarlık gücünü kullanmaya başladığı, komşuları ile ilişkilerini iyileştirdiği bir dönem olmuştur.

Demirel'in Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil 1976'nın Ocak ayında şöyle demektedir;

“ Çok yönlü dış politikanın anlamı sistemlerine bakılmaksızın tüm ülkeler ile ilişkilerin geliştirilmesi demektir. Rusya ile dostça ilişkiler kurmamız ABD'ye arkamızı dönmemiz anlamına gelmemektedir. Üsler ile ilgili görüşmelerimiz sona erse bile ABD ile ilişkilerimiz devam edecektir.”¹

Çağlayangil' in bu sözleri Türkiye'nin dış politikasında kendi menfaatleriyle özdeşleşmiş, gerektiğinde ABD'ye “hayır” denebilen bir yol izleneceğini göstermektedir. Türkiye Batı bloğu dışındaki ülkelerle ilişkilerini geliştirirken bir yandan da savunma politikalarını gözden geçirmeye başlamıştır. Ecevit'in 1978 başında kurduğu hükümet NATO'yu Türkiye'nin savunması için yeterli görmemiş ve bu doğrultuda yeni bir savunma politikası için harekete geçmiştir.

A. Ulusal Savunma ve Dış Politika Doktrini

Türkiye'nin dış politikada ABD'ye eklemlediği İkinci Dünya Savaşı yıllarından itibaren iktidara gelen Türk hükümetlerinin hiç biri dış politikada uluslararası dengeleri ve ulusal çıkarları gözetenek yeni bir adım atmamışlardır. Johnson Mektubu, füze krizi, haşhaş yasağı gibi dış politikanın sorunlu yanlarını açığa çıkaran gelişmeler bile Türk hükümetini bu yönde bir karar almaya ikna edememiştir. Hükümetlerin bu kayıtsızlığına rağmen kamuoyu sürdürülen bu dış politikanın ulusal çıkarlarla örtüşmediğini fark etmiş ve 1970'li yıllarda Amerikan karşıtı sloganlar Türkiye'de sağ-sol her kesimin birleştiği ortak sözler olmuştur. Soğuk Savaşın ilk yıllarından itibaren sadık bir müttefik olarak ABD politikalarına uyum sağlayan Türkiye, ulusal menfaatlerini korumak isteyince ABD ile karşı

---

¹ Sami Kohen, “Turkey Courts Eastern Europe”, **The Christian Science Monitor**, 06.01.1976, s. 13.

karşıya gelmiştir. 1971-1974 yıllarında yaşanan gelişmeler Türkiye'nin "çok yönlü" bir dış politika takip etmesinin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Türk dış politikasında değişime işaret eden ilk gelişmeler 1974 yılında Ecevit'in başkanlığında kurulan 37. Türk hükümetinin koalisyon protokolünde yer almıştır. CHP-MSP'nin 25 Ocak 1974'de altına imza attığı bu koalisyon protokolünün ulusal güvenlik ve dış politika ile ilgili maddeleri şöyledir;

• Dış politikada temel görüşümüz barışçı, devletler hukuku kurallarına saygılı, Türkiye'nin bağımsızlığını gözeten ve kışkırtıcı olmayan bir politika izlemektir.

• Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesi gereğince Türkiye, bloklar ve büyük devletler arasındaki yumuşamaya katkıda bulunmak için elinden geleni yapacaktır. Ancak bu sırada kendi güvenliğinin tehlikeye düşürülmesine karşı son derece dikkatli olacaktır.

• İçinde bulunduğumuz ortak güvenlik sistemine ve mevcut ittifaklarımıza bağlı kalınacaktır.

• Ancak milli güvenliğimiz ve savunmamız için yalnızca ortak güvenlik sistemleriyle yetinilmeyecek, kendi milli savunma politikamız, stratejimiz ve olanaklarımız da geliştirilecektir. Bu arada ordumuzun vurucu gücü arttırılacaktır.

• Ortak güvenlik sistemi dışında bütün ülkelerle dostane ilişkiler sürdürülecek, özellikle komşu ve yakın ülkelerle de sıkı dostluk ilişkileri kurulacak ve yürütülecektir.

• Topraklarımızdaki ortak savunma üs ve tesislerinin, savaş araç ve gereçlerinin Türk devletinin denetimi altında bulunmasını gerekli görüyoruz.

• Anayasamızın 60. maddesinin verdiği imkân değerlendirilerek askerlik veya yedek subaylık çağı gelmiş bulunanlardan modern bir ordunun ihtiyaç fazlası sayılabilecek olanlar, yurt kalkınmasına yararlı başka kamu hizmetlerinde çalıştırılacaktır.

• Kıbrıs sorunu için Türkiye'nin ve Kıbrıs Türklerinin yararına ve bölge barışına en uygun çözümün, Kıbrıs'ı bağımsız federatif devlet statüsüne kavuşturmak olduğuna inanıyoruz. Bu federatif devlette, Türkler devlet yönetimine eşit egemenlik hakları ile katılacaklardır. Kıbrıs Türklerinin toprak mülkiyetleri ve ekonomik gelişme olanakları teminat altına alınacaktır.²

Koalisyon protokolünün ulusal güvenlik ile ilgili bu maddeleri Türk dış politikası için önemli çıkışlarının işaretini vermektedir. İkili antlaşmalar ve tesislerin statüsü, NATO dışı milli bir gücün kurulması, SSCB ve Ortadoğu ülkeleri ile yakın ilişkilerin kurulması gibi planlar Türk dış politikasının yeni bir yöneliş içine girdiğini göstermektedir.

² <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler.KP37.html> (28.01.2015 Çevrimiçi)

Protokolde yer alan maddelerin ilk uygulaması haşhaş sorununda olmuştur. Türkiye 1 Temmuz 1974'ten itibaren geçerli olmak üzere altı ilde haşhaş ekimine kontrollü olarak izin vermiştir. Türkiye, ABD'nin tüm baskılarına rağmen ulusal çıkarlarını ön planda tutmuş ve haşhaş ekim yasağını kaldırmıştır. Bunu yaparken de ABD ile Türkiye ilişkilerinin haşhaş sorunundan ibaret olmadığını, iki ülke arasında yapılmış çok sayıda ikili antlaşma bulunduğunu belirtmekten çekinmemiştir.

Yeni hükümetin bu yaklaşımı Türkiye'nin dış politikasında ki değişime de işaret etmektedir. İki ülke arasındaki ilişkilerde öncelikli konular ABD tarafından tayin edilirken yeni hükümet ABD'nin pek de gündeminde olmayan ikili antlaşmaları da ele alacağını belirtmiştir. Türkiye-ABD ilişkilerinin sadece haşhaş sorunundan ibaret olmadığını belirten bu yaklaşım, Türkiye'nin dış politikada daha eleştirel hareket etmeye başladığını göstermektedir. Yeni hükümet Batı ile müttefiklik ilişkilerini sürdürürken komünist ülkelerle ve İslam dünyası ile de ilişkilerini geliştireceğini programında belirtmiştir.³

ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosu Türkiye'yi ABD'ye olan askeri bağımlılığını gözden geçirmek zorunda bırakmıştır. CHP lideri Ecevit, ambargonun uygulamaya gireceği gün yaptığı açıklamada Amerikan askeri yardımının kesilmesi halinde NATO ortak güvenlik kavramının tümüyle yeniden ele alınması gerektiğini belirtmektedir.⁴ Ecevit Türkiye'nin çok yönlü bir dış politika izlemesi gerektiğini ve bunu karşılıklı güvene ve dostluk antlaşmalarına dayandırması gerektiğini belirtmiştir.⁵ Kıbrıs müdahalesinden sonra erken seçim amacı ile istifa eden Ecevit 1978 yılına kadar bu planlarını uygulama fırsatı bulamamıştır. Ecevit muhalefette olduğu bu dönemde uluslararası dengelerin değişmeye başladığını fark etmiş, detant dönemine uygun daha dengeli bir dış politika takip edilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁶

Ambargo devam ederken Ecevit'in görevde olan MC hükümetini eleştirdiği bir diğer nokta savunma konuları olmuştur. Ecevit Türkiye'nin silah kaynaklarını

---

³ Sami Kohen, "Left-oriented Coalition Ends Turkish Political Stalemate", **The Christian Science Monitor**, 28.01.1974, s.10.

⁴ "Ecevit : Ortak Güvenlik Kavramı Yeniden Ele Alınmalı", **Milliyet**, 05.02.1975, s.6.

⁵ Juan de Onis, "Oppositionist Turk Calls for Removal of the U.S. Military", **The New York Times**, 05.08.1975, s.9.

⁶ Dusko Doder, "Ecevit Voices Doubts About US Alliance", **The Guardian**, 30.09.1975, s.2.

çeşitlendirmesini ve yerli silah sanayini kurması gerektiğini düşünmektedir.⁷ Ecevit'in 1975 Eylül'ünde " yeni savunma kavramı" olarak tanımlamaya başladığı bu yaklaşım, uluslararası ortamı göz ederek savunma harcamalarını kısımaya, Bağlantısızlar ile ilişkilerini geliştirmeye ve SSCB dahil tüm komşularıyla iyi ilişkiler kurmaya dayanmaktadır.⁸ Ecevit, 1975 yılına gelindiğinde SSCB'yi artık Türkiye'ye bir tehdit olarak değerlendirmemektedir.⁹ Soğuk savaşta detant dönemi Türkiye'nin SSCB algısını değiştirmesini gerektirmiştir. Ecevit dış politikada bu değişimin gerekliliğini her fırsatta vurgulasa da Türk kamuoyu ve iktidarda olan hükümet aynı düşüncede değildir. Türkiye'de görev yapan ABD'li diplomatlar da SSCB'nin bu dönemde artık Türkiye için tehdit oluşturmadığını, fakat buna rağmen birçok Türk'ün SSCB'yi gerçek bir tehdit olarak algıladığını belirtmektedir.¹⁰

Ecevit, muhalefette olduğu dönemde yeni savunma kavramı sıklıkla dile getirmiş ve bu politikayı uygulamakta geciktiği için MC hükümetini eleştirmiştir. Ecevit 1976 yılı bütçesi üzerine Mecliste yaptığı konuşmada şöyle demektedir;

"Önemli olan, Türkiyenin savunması, Türkiye'nin ulusal güvenliği Amerika'nın iki dudağı arasında olmaktan nasıl çıkarılacak ? Bunun çözümünü bulmak önemli olan. Bizim 'ulusal savunma politikası oluşturmalıyız' derken, anlatmak istediğimiz bu...

On yıldan beri ambargo tehditlerini dinleriz. Sağa bakarız kabahat etmiş oluruz, ambargo tehditi gelir; sola bakarız ambargo tehditi gelir. Jeopolitik açıdan Türkiye kadar kritik bir bölgede, bir yerde bulunan bir ülke, kendi ulusal güvenliğini, bir başka devletin iç politikasındaki dalgalanmaların seyrine, tesadüflerine bırakamaz.

Türkiye mecburdur bir ulusal güvenlik kavramı oluşturmağa. Ben bunu söylüyorum, 'nedir o ? ' diye soruluyor. Bunu askerlerle birlikte hükümetler oluşturur; bunu muhalefet oluşturmaz. Muhalefet bu ihtiyacı belirtir, bunun ilkelerini ortaya koyar. Bu, bir muhalefet partisinin oluşturamayacağı kadar, bir hükümetin de kendi başına oluşturamayacağı kadar ciddi bir sorundur, teknik ayrıntıları olan bir sorundur. Ne asker tek başına oluşturabilir, ne hükümet tek başına oluşturabilir. Ama bu ihtiyacı kabul etmek gerekir. Mesele, üslerin nasıl idare edileceği değil; kendi memleketimizdeki üslere Türk bayrağı çekecek miyiz, çekmeyecek miyiz, bu değil mesele...

⁷ John K. Cooley, " Turkish Regime Pressed to Meet Defense Needs", **The Christian Science Monitor**, 13.08.1975, s.6.

⁸ Dusko Doder, " Turks Press New Moves to Counter U.S. Embargo", **The Washington Post**, 14.09.1975, s.A26.

⁹ Dusko Doder, " Turkish Leader See Shifting Away From NATO Alliances", **The Washington Post**, 06.10.1975, s.A6.

¹⁰ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview with Morris Draper, 27.02.1991, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004dra01> (Çevrimiçi,26.10.2015)

Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview with James W.S. Spain, 31.10.1995, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004spa01> (Çevrimiçi,26.10.2015)

...Değerli arkadaşlarım, sözlerim yanlış anlaşılmasın, NATO'dan ayrılmayı öneriyor değilim. Bugün dünyada, 'detant' denen, 'yumuşama' denen şey, son derece hassas bir dengeye dayanmaktadır. Bu dengede iki kolektif güvenlik sisteminin geçerliliği vardır, önemli bir yeri vardır. Ama bu hassas denge içinde fonksiyonu sürekli değişen, üyelerinin tavrı sürekli değişen, kolektif güvenlik sistemine kendimizi teslim edemeyiz. Hele Amerika'nın son davranışlarının Türkiye için nasıl kaygı verici bir durum ortaya çıkardığı anlaşıldıktan sonra hiç teslim edemeyiz. O halde Türkiye, bir an önce, kendi ekonomik olanaklarıyla uyumlu bir yeni savunma kavramı oluşturmak zorundadır. Bu, NATO üyeliği ile çelişmez; bu kolektif güvenlik sistemi ile çelişmez; ve bu Türkiye'nin ekonomik olanakları ile de çelişmemelidir... Kendi ihtiyaçlarımız çerçevesinde ve ölçüsünde bir savunma kavramını süratle oluşturmak zorundayız. Bize bu konudaki teklifler Amerika'dan gelmemeli; bize bu konudaki planlar Almanya'dan gelmemeli; Avrupa Ekonomik Topluluğu üyelerinden gelmemeli. Kendi aklımız var, kendi olanaklarımızı, ihtiyaçlarımızı en iyi biz biliriz. Türkiye için bu ulusal savunma kavramını da en iyi biz oluşturabiliriz. Türk Milletinin kendisi oluşturabilir."¹¹

Ambargo uygulamaya konduğunda Türkiye'nin yerli sanayisinin gelişmemiş olması, yatırım için ekonomik imkânlarının kısıtlı olması, yeterli teknik işgücüne sahip olmaması Türkiye'yi hem ekonomik açıdan hem de güvenlik açısından zor durumda bırakmıştır.¹² Öyle ki, Türkiye 14 milyar dolar olan 1977 bütçesinin 1/5'ini, yaklaşık 2,8 milyar dolarını, savunma harcamalarına ayırmak zorunda kalmıştır.¹³ Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye düşüren bu durum karşısında Ecevit, "*Türkiye'nin jeopolitik konumunda olan bir ülkenin kendi güvenliğini Kongre'den çıkıp çıkmayacağı belli olmayan kararlara bağlaması akıl dışıdır.*"¹⁴ demektedir.

Ecevit dış politikada ve savunma konularında gerekli gördüğü değişimi 1977 Haziran seçimleri için yürüttüğü kampanyada da dile getirmektedir. Dünyanın Türkiye'nin NATO'ya katıldığı 25 yıl önceki dünyadan çok farklı olduğunu, Türkiye'nin artık daha esnek politikalar izleyebileceğini belirtmektedir.¹⁵ Ecevit'in "ulusal savunma kavramı" olarak bahsettiği bu yaklaşım asker sayısının kısmen azaltılması ve potansiyel düşman olarak değerlendirilen SSCB'nin yerine Yunanistan'ın koyulmasını içermektedir.¹⁶ Ecevit'in seçim kampanyasında sıklıkla dile getirdiği yeni ulusal savunma kavramı ABD'nin dikkatle takip ettiği bir konu olmuştur. ABD Ulusal Güvenlik Konseyinden Paul B. Henze, hazırladığı raporda

¹¹ Bülent Ecevit, **Türkiye 1965-1975**, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara, t.y., s.164-166.

¹² Interagency Intelligence Memorandum, 21.02.1975, **FRUS 1969-1976**, C.30, ss.706.

¹³ "\$14 Billion Turkish Budget", **The Washington Post**, 02.12.1976, s.18.

¹⁴ "Ecevit'in Diğer Demeçleri", **Milliyet**, 08.05.1977, s.7.

¹⁵ Rowlan Evans, Robert Novak, "Turkey's Troubled 'U.S. Connection'", **The Washington Post**, 22.04.1977, s. A21.

¹⁶ Steven V. Roberts, "Ecevit's New Course for Turkey", **The New York Times**, 11.06.1977, s. 2.

Ecevit'in yeni savunma doktrinin Türkiye için daha fazla bağımsızlık anlamına geldiği belirtmektedir.¹⁷ Bu sebeple, seçimi kazanması halinde Ecevit'in ABD'ye davet edilerek, ABD yönetiminin kendisi ile özel bir ilişkisi olduğu izlenimi verilmesinin Ecevit'in daha ılımlı bir yol izlemesini sağlayabileceğini belirtmektedir.¹⁸

Türkiye'nin iç politikasında yaşanan gelişmeler Ecevit'in bu planlarını uygulamaya koymasına 1978 yılına kadar izin vermemiştir. Ecevit'in Kıbrıs ve haşhaş sorunlarında kazandığı prestiji oya çevirmek amacı ile Eylül 1974'te Başbakanlıktan istifa etmiştir. Fakat süreç Ecevit'in planlandığı gibi gitmemiş Meclisten erken seçim kararı yerine 4 partiden oluşan zayıf bir koalisyon hükümeti çıkmıştır. 1975 Mart'ından 1978 Ocak'ına kadar iki farklı koalisyon hükümetinin Başbakanlığını yürüten Demirel'in ise güvenlik soruna yaklaşımı oldukça pasiftir.

Ecevit'in 1974 yılından itibaren bahsettiği "ulusal savunma kavramı" Demirel hükümeti tarafından tam olarak anlaşılammış olacak ki, 1 Aralık 1976'da Demirel, Türkiye'nin ambargo sebebiyle SSCB'ye karşı "zayıf bir ABD müttefiki" olduğunu belirtmektedir.¹⁹ Türkiye bu dönemde değişen dünya içinde bloklar devrini yaşamaya devam etmiştir. Demirel, Doğu-Batı çekişmesinde en önemli ülke olan Türkiye'nin ambargo sebebi ile savunma gücünü kaybettiğini söylemektedir.²⁰ SSCB ile ABD'nin neredeyse her gün yeni bir antlaşma imzaladığı bu dönemde Türk Hükümeti sahip olduğu geniş hareket alanını fark edememiş ve geleneksel salt Batı yanlısı dış politikasını sürdürmeyi tercih etmiştir.

Haziran 1977'de yapılan genel seçimlerde sandıktan güçlü bir hükümet oluşturabilecek bir sonuç çıkmamıştır. CHP 213 sandalye ile mecliste en fazla temsil edilen parti olsa da çoğunluk sağlamak için gerekli olan 226 sayısına ulaşamamıştır. Ecevit'in bu sonuçlar altında kurduğu azınlık hükümeti güvenoyu alamayarak 4

---

¹⁷ United States National Security Council Staff, Information Memorandum From Paul B. Henze For Zbigniew Brzezinski, 03.06.1977, Subject: Evening Report—3 June 1977 (includes 2 June), Confidential. **DNSA Koleksiyonu**, CIA Covert Operations: From Carter to Obama, 1977-2010. <http://www.proquest.com> (Çevrimiçi, 13 Kasım 2015)

¹⁸ Brzezinski raporda yer alan bu önerinin yanına el yazısı ile kabul ettiğini belirten bir not düşmüştür.

¹⁹ Philip Shabecoff, "Carter Stresses Bases in Turkey", **The New York Times**, 02.12.1976, s.12.

²⁰ "Premier of Turkey Calls U.S. Embargo Threat to Strength", **The New York Times**, 02.12.1976, s.13.

Temmuz 1977'de düşmüştür. 21 Temmuz'da kurulan İkinci MC hükümeti 1977 sonunda düşmüştür. 5 Ocak 1978'de kurulan üçüncü Ecevit hükümeti ise AP'den istifa etmiş bağımsız adayların desteği ile kurulmuştur.

Ecevit hükümeti 1978 başında tekrar iktidara geldiğinde Türk-Amerikan ilişkilerindeki en önemli sorun olan silah ambargosu halen devam etmektedir. Fakat Türkiye geçmişte yaşadığı deneyimlerden dersini almıştır. Ecevit 1978 Ocak'ında Türkiye'nin hızlı bir şekilde yeni bir ulusal savunma doktrinine ve dinamik bir dış politikaya ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir.²¹ Ecevit'in bahsettiği bu savunma doktrini 12 Ocak 1978 tarihinde Mecliste okuduğu hükümet programında da yer almaktadır. Bu program, Türk ordusunun NATO'dan bağımsız olarak yeniden yapılanmasını ve asker sayısının Türkiye'nin ihtiyaçlarına göre şekillenmesi gerektiğini ileri sürmektedir.²² Ecevit Hükümetinin programında yer alan savunma ile ilgili satırlar şöyledir;

“Hükümetimiz, ulusal güvenliği ön planda tutan, ülkemizin çıkarları ile başta ülkeleri ve sınır komşularımız olmak üzere, başka ulusların çıkarları arasında adil bir denge kurulmasını gözetken, doğruluk, tutarlılık ve açıklığı bir ilke olarak benimseyen dinamik bir dış politika izleyecektir. Dünyanın en hassas bölgesinde bulunan Türkiye, kendi ulusal savunmasını başka ülkelerin kararlarına veya kararsızlığına bağlı tutamaz.

Üyesi bulunduğu ortak savunma sistemine yıllardır ekonomik olanaklarının çok üstünde katkılarda bulunan Türkiye, son zamanlarda, gerek duyduğu savunma araçlarını ve gereçlerini veya sahip olduğu araçların gereçlerin parçalarını, müttefiklerinden kendi parasıyla sağlamakta bile güçlük çeker durumda bırakılmıştır.

Bu acı deney, ulusal güvenliğimizi bir ölçünün ötesinde dış olanaklara, hele tek kaynağa dayandırmanın sakıncalarını ortaya koymuştur. Hükümetimiz, Türkiye'nin gereksinmelerine ve olanaklarına uygun bir ulusal güvenlik kavramı oluşturmayı ivedi sorunlarımızın başında saymaktadır. Bu, ittifak üyeliğimizin önemini göz önünde tutmakla birlikte, Türkiye'nin ulusal güvenliğini öncelikle gözetken ve bağımsızlığımızı sağlam temellere dayandıran bir kavram olmalıdır. Böyle bir kavram süratle oluşturulup uygulamaya konuncaya kadar, ulusal güvenliğimizde herhangi bir aksama ve boşluk olmaması göz önünde tutulacaktır...

...Hükümetimiz dış politikanın ulusal savunma politikasından ayrılamayacağına inanır. Bu inançla, Türkiye'nin savunmasını aşırı ölçüde dış desteğe ve belirli bir kaynağa bağımlılıktan esirgeyici bir ulusal güvenlik kavramı oluştururken, dış politikada da bunun gereği olan düzenlemeleri yapacaktır. Bölge ülkeleriyle ilişkilerini karşılıklı güvene ve ortak yarara dayandırarak, ulusal güvenliği, en başta böyle bir barışçı dış politika ile güçlendirmeye çalışacaktır. İttifaklara olan katkısının bölge ülkeleri için bir kuşku ve güvensizlik etkeni olmamasına sürekli özen gösterecektir. İttifaklar çerçevesi içinde olsun

²¹ Metin Ormancıoğlu, “Ecevit Takes a Tough Line on Arms Ambargo”, *The Guardian*, 13.01.1978, s. 7.

²² Sami Kohen, “Ecevit's Turkey: a Bit More Aloof Within NATO”, *The Christian Science Monitor*, 13.01.1978, s. 5.

veya olmasın, uluslararası ilişkilerde ulusal güvenliğimiz olumsuz yönde etkileyici ulusal haklarımızı ve çıkarlarımızı ve uluslararası ilişkilerde amaç edindiğimiz ilkeleri zedeleyici politikalar Hükümetimizce benimsenmeyecektir.

Hükümetimiz, Türkiye'nin dostluk ilişkilerini, üye olduğu ittifak ve topluluklardaki ilişkileri dışında da, iç düzen bakımından ayırım gözetmeksizin genişletecektir. Özellikle bölge ülkeleriyle ve gelişme sürecindeki ülkelerle yakın ilişkiler, işbirliği ve dayanışma kuracaktır. Hükümetimiz, Türkiye'nin dünya ülkeleriyle ilişkilerini genişletip geliştirirken, bir Orta Doğu, Akdeniz ve Balkan ülkesi olarak bölgedeki tarihi ve coğrafi yerinin önemini kalıcı bir unsur olarak değerlendirecektir. Bölge ülkeleriyle tarihsel ve kültürel bağlarının bu ülkelerle yeni ilişkilere ve işbirliğine de manevi güç katmasını ve sağlam bir temel olmasını gözeticektir.”²³

Ecevit yeniden Başbakan olduğunda içeride olmasa dış politikada Türkiye'nin konumu güçlendirecek gelişmeler yaşanmıştır. Afganistan'da sol eğilimli bir hükümetin darbe ile iktidara gelmesi Türkiye'nin stratejik önemini Washington'a bir kez daha hatırlatmıştır. Uluslararası ortamın kendine sağladığı avantajı iyi değerlendiren Ecevit yeni bir ulusal savunma ve dış politika doktrini ortaya koymuştur. Doktrin özetle dış politikada "çok yönlülük", savunmada ise ulusal kaynakların kullanılmasını öngörmektedir.

Ecevit, ABD'nin Türkiye'de bulunan istihbarat üslerinin Türkiye'den çok ABD'nin menfaatine olduğunu düşünmektedir.²⁴ Topraklarında bulundurduğu bu üsler sebebi ile risk altında olan NATO üyesi Türkiye'nin takdir edilmek yerine ambargo ile cezalandırıldığını belirtmektedir.²⁵

Ambargo sonrası dönemde müttefikleri tarafından desteklenmeyen Türkiye kendi kaynakları ile ayakta durmayı öğrenmiştir. "*Türkiye'nin savunması deniz aşırı bir ülkenin insafına bırakılamaz*"²⁶ diyen Ecevit, Türkiye'nin NATO'ya olan katkısının, NATO'nun Türkiye'ye olan katkısı ile orantılı olacağını belirtmiştir. Ecevit 23 Mart 1978'de Senatoda yaptığı konuşmada şöyle demektedir;

---

²³ III. Ecevit Hükümeti Hükümet Programı <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP42.htm> (23 Ekim 2015, Çevrimiçi)

²⁴ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 05.08.1976, Subject: Ecevit's Visit to US, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1976. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

²⁵ **A.y.**

²⁶ Michael Getler, "Turks Vows to Resist Pressure Despite Rebuff in Senate", **The Washington Post**, 13.05.1978, s. A13.

Jonathan Steele, "Ecevit Attacks US Decision", **The Guardian**, 13.05.1978, s.5.

“Türkiye, NATO içinde ekonomik gücü ile bağdaşmayacak bir yük yüklenmiştir. Türkiye'nin NATO'ya katkısı NATO'nun savunma gücümüze katkısından çok daha fazladır. Artık Türkiye kendisini ekonomik bakımdan zor duruma düşürecek tek yanlı anlaşmalara daha fazla katlanacak durumda değildir.”²⁷

Ecevit'in dile getirdiği bu sözler, ABD Kongre raporları tarafından da doğrulanmaktadır. 1980 başında hazırlanan bir rapor ekonomik olarak zayıf olan Türkiye'nin yarım milyonluk bir ordu ile NATO'ya önemli katkı sağladığını belirtmektedir.²⁸

Ecevit'e göre bu yaklaşım Türkiye'nin dış politikasında büyük bir değişime ya da içinde bulunduğu ittifak örgütlerinden çekilmesi anlamına gelmemektedir. Türkiye'nin NATO üyeliğine verdiği önemi Ecevit her fırsatta dile getirmektedir. Uygulanmak isteyen yeni dış politika biçimi ittifaklarına bağlı kalarak dış politikada daha bağımsız hareket etmeyi önermektedir. Ecevit bu politikaların gerçekleştirilmesi için Savunma, Dışişleri Bakanlığı ve Genel Kurmay Başkanlığı personellerinden oluşan bir çalışma grubu kurmuştur.²⁹ 1978 Mart'ında kurulan Savunma Araştırma ve Danışma Kurulu, Türkiye'nin savunma durumunun, izlediği savunma politikaların yeniden ele alınmasını sağlamıştır.

Türkiye, ABD'nin ya da diğer NATO ülkelerinin kendi dış politikası üzerinde baskı kurmasını istememektedir. Bu politikanın ilk örneğini Türk Dışişleri Bakanı Ökçün, ABD Dışişleri Bakanı Vance 20 Ocak 1978'te Ankara'ya geldiğinde vermiştir. Ökçün, karşılama mesajında “*Sayın Vance'in Kıbrıs, Türk-Yunan ilişkileri gibi sorunlarla ilgilenecek zamanı olmadığını düşünüyorum.*” demiştir.³⁰ Ecevit de Vance ile görüşmesinde, ABD'nin Kıbrıs konusunda arabuluculuktan vazgeçip sorunun çözümünü adada yaşayan toplumlara bırakmak gerektiğini açıkça

²⁷ “Ecevit: Türkiye NATO'da Ekonomik Gücüyle Bağdaşmayan Ağır Bir Yük Üstlenmiştir.”, **Milliyet**, 24.03.1978, s.1,4.

Paul B. Henze, ABD'nin NATO'yu güçlendirmekten bahsederken Türkiye'ye yardım yapılmaması ve Ecevit'in dile getirdiği bu haklı görüşlerin Türk Silahlı Kuvvetlerinin gözünde ABD'nin önemini azaltabileceğini belirtmektedir. United States National Security Council Staff, Memorandum From Paul B. Henze For Zbigniew Brzezinski, 30.01.1978, Subject: Evening Report—30 January 1978, Secret. **DNSA Koleksiyonu**, CIA Covert Operations: From Carter to Obama, 1977-2010. <http://www.proquest.com> (Çevrimiçi, 13 Kasım 2015)

²⁸ U.S. Library of Congress, Congressional Research Service, Ellen Laipson, **Turkey and U.S. Interests**, Report No. IB79089, Washington, 1980, s. 3.

²⁹ Sami Kohen, “Turkey Moves to Shift Defence Policy Away From U.S.”, **The Christian Science Monitor**, 28.03.1978, s.11.

³⁰ “Turkey Greets Vance With Cyprus Warning”, **The New York Times**, 21.01.1978, s.6.

belirtmiştir.³¹ Vance'ın yeni Türk hükümetini ziyaretinden sonra Atina'ya gitmeyi planladığı hesaba katıldığında, Ecevit hükümeti ile ABD'nin ilk üst düzey görüşmesinin büyük bir hayal kırıklığı yarattığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Ulusal Savunma Doktrinine göre Türkiye yerli silah sanayisini geliştirmek için çaba harcamalı ve askeri teçhizatı tedarik ettiği ülkeleri çeşitlendirmelidir. 1978 Mayıs'ında Almanya'yı ziyaret eden Ecevit, Türk-Alman ortak savunma sanayi kurulmasını ve bazı alanlarda teknoloji transferi ya da kredi yoluyla savunma sanayisi yatırımlarının desteklenmesini istemiştir.³² Ecevit'e göre kolektif bir savunma sisteminin üyesi olmak Türkiye'nin savunma ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli değildir. Ecevit, birçok konuşmasında Türkiye'nin savunma ve dış politika konularında ihtiyaç duyduğu gelişmelere yer vermiştir. Fakat bu konuda geniş kapsamlı basın açıklamasını 15 Mayıs 1978'de Londra'da yapmıştır. Bu konuşmadan sonra ABD Ankara Büyükelçiliği, Washington'u Türkiye-ABD ilişkilerini düzeltmek için hızlı bir şekilde harekete geçmeye davet etmiştir.³³ Ecevit'in Londra'dan duyurduğu yeni savunma kavramı hakkında şunları söylemektedir;

“... Türkiye şimdi bazı acil sorunlarla karşı karşıya bulunmaktadır. Bu sorunlar uzun süredir askıda kalmıştır. Bildiğiniz gibi Türkiye, dünyanın çok nazik bir bölgesinde bulunmaktadır. Bu bakımdan Türkiye güvenliğini ihmal edemez. Savunma sorunlarının uzun süre askıda kalmasına izin veremez. Amerikan ambargosu yüzünden zaten uzun süre sürüncemede kalmıştır. Ambargonun kaldırılacağı konusunda bazı ümitler vardı. Amerikan Kongresinin yaz tatili yaklaştıkça bu ümitler zayıflamaktadır. Ben şahsen kendimi zihnen ve psikolojik olarak ambargonun kaldırılmaması ihtimaline karşı hazırlamış bulunuyorum.

Türkiye, güvenliğini sağlamak konusunda başka kaynaklar bulmaya muktedirdir. Bunu dünya için büyük problemler yaratmadan yapabilecektir... Türkiye'nin kendi başının çaresine bakabileceğini ve bakmaya azimli olduğuna inanıyoruz. Güvenliğimiz değişik bir savunma kavramı içinde gerçekleştirilecektir. Çünkü bir kere dünya çok değişmiştir. Artık soğuk savaş günlerinde değil, bir detant dönemindeyiz. Hâlbuki Türkiye'nin bugünkü savunma kavramı soğuk savaş döneminden kalmadır. Bunun değişmesi gerekir. Son yıllarda Türkiye'nin karşılaştığı tehlikelerin önemi de değişmiştir. Örneğin, Sovyetler Birliği'nden doğrudan doğruya ve hemen olan bir tehdit altında değiliz. Fakat başka köşelerden gerçek tehlikelerle karşı karşıya bulunuyoruz. Savunma kavramımızı ve yapımızı buna göre değiştirmemiz gerekmektedir. Dünyadaki teknolojik değişiklikleri göz önüne almak ve bunlara kendimizi uydurmak zorundayız.

³¹ “Vance Arrives in Greece for Talks After Discussion in Turkish Capital”, **The New York Times**, 22.01.1978, s.3.

³² “Ecevit, Almanlara Silah Yapımında Ortaklık Önerdi”, **Milliyet**, 10.05.1978, s.8.

³³ Telegram From AmEmbassy Ankara to Secretary State Washington, 16.05.1978, Subject: Turkish Defence Policy: Ecevit's Statements and Press Comments, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1978. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

Savunma yapımızın da artık ekonomimize ağır bir yük olmamasına çalışmamız gerekmektedir. Türkiye, ortak savunma sistemi için çok uzun süre çok ağır bir yük taşımıştır. Bunu da ekonomik kalkınma ve halkın refahı pahasına yapmıştır. Şimdi hükümet olarak üzerinde çalıştığımız savunma kavramının ekonomimize bir yük değil bir canlandırma unsuru olmasına gayret ediyoruz. NATO'ya üyeliğimiz devam edecektir. Fakat katkımız, müttefiklerimizin yapacakları veya yapmayacakları katkıya göre saptanacaktır. NATO üyeliğimiz devam edeceğine göre, silah ihtiyaçlarımızı sağlayacağımız kaynakları da bu üyelik tayin edecektir. Yeni savunma kavramından kastetmek istediğim şey, savunma yapısının, Türk ekonomisine yük olmayacak çeşitte silahlara dayanmasıdır...

...İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği boğazlar ve Kuzey Doğu vilayetlerimizde isteklerde bulunmuştur. Şimdi böyle ihtirasları olduğu konusunda belirtiler yoktur. Sovyetler Birliği gibi güçlü bir devlet ile yan yana yaşamakta olduğumuz gerçeğini de unutmuyoruz. Bu konuda tecrübelerimiz vardır. Şurası da bir gerçektir ki Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki gerginlik büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Bundan da memnunuz. Birleşik Amerika ile Sovyetler Birliği arasındaki diyalog da tahminlerin üstünde bir gerginlik azalmasına yol açmıştır. Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile iktisadi işbirliği artmıştır, fakat yine de Batılı dostlarımızın Sovyetler Birliği ile yaptığı işbirliğinin çok gerisinde kalmıştır. Tabii bu tür işbirliği dünyada gerginlikleri azaltmaktadır. Detant tam barış demek değildir ama hiç değilse, soğuk savaşın yerini soğuk barış almıştır.”³⁴

Türkiye'nin NATO müttefiki bir ülke olarak NATO'nun güvenlik politikalarını eleştirmesi ve Türkiye'nin savunma konusunda başka alternatifleri olduğu dile getirmesi Türk dış politikasının ABD ekseninden uzaklaşması anlamına gelmektedir. ABD Ulusal Güvenlik Konseyi üyesi Paul B. Henze, Türkiye'yi ABD'nin yanında tutmanın kolay olmayacağını belirtmektedir.³⁵ Zaten, Ecevit aynı gün Başkan Carter'a gönderdiği mesajda Türkiye'nin 30-31 Mayıs'ta Washington'da yapılacak NATO zirvesi için ABD'nin önerdiği ortak bildiriye katılmayacağını belirtmiştir.³⁶ Ecevit bu kararının sebebini ise bildirin dilinin detant süreci ile uyumlu olmaması ve Türkiye'nin savunma ihtiyaçlarının karşılanmaması olarak belirtmiştir.³⁷ NATO zirvesi öncesi iki ülke arasındaki görüş ayrılığı iyice açığa çıkmıştır. Ecevit'in tutumunun sertleşmesi ABD'yi ambargo konusunda harekete geçmeye zorlamıştır. Başkan Carter, 26 Mayıs 1978 ve 14 Haziran 1978'de yaptığı basın toplantılarında

³⁴ Kasım Yargıcı, “Savunma Kavramı Oluşturulacak”, **Milliyet**, 16.05.1978, s.9.

³⁵ United States National Security Council Staff, Memorandum From Paul B. Henze For Zbigniew Brzezinski, 16.02.1979, Subject: Evening Report- While You Are Away 14-16 February 1979, Secret. **DNSA Koleksiyonu**, CIA Covert Operations: From Carter to Obama, 1977-2010. <http://www.proquest.com> (Çevrimiçi, 13 Kasım 2015)

³⁶ Letter From Turkish Prime Minister Ecevit to President Carter, Letter From Turkish Prime Minister Ecevit to President Carter, 15.05.1978, **FRUS 1977-1980**, C.21 s.358 .

“NATO'nun Geleceği ile İlgili Yükümlülükler Türkiye Katılmayacak”, **Milliyet**, 16.05.1978, s.9

³⁷ Letter From Turkish Prime Minister Ecevit to President Carter, Letter From Turkish Prime Minister Ecevit to President Carter, 15.05.1978, **FRUS 1977-1980**, C.21 s.358 .

ambargonun kaldırılmasını en öncelikli ve acil dış politika kararı olarak tanımlamıştır.³⁸

Ecevit hükümeti dış politikada yeni savunma doktrini ile bir hareketlilik getirmeye çalışırken içeride siyasal şiddet tırmanmaya devam etmektedir. 10 Ocak 1979 tarihli bir CIA raporu, ilan edilen sıkıyönetim sebebi ile askerlerin politik etkisinin arttığını, savunma bütçesinin azaltılması ile bu gücün 1960'da olduğu gibi askeri bir müdahaleye dönüşebileceğini belirtmektedir.³⁹

1976-1980 arası dönemde Türk hükümetleri dış politikayı ABD ekseninden kurtararak farklı yönlerde çekmeye çalışsa da bunu başaramamıştır. Artan ekonomik kriz, politik kutuplaşma ile birlikte artan terör olayları Türkiye'yi yıpratmaya başlamıştır. Türkiye'nin bütçe ve dış ticaret açıklarını kapatmak için yabancı kaynaklara ihtiyaç duyması ve Batılı ülkelerinin bu kaynağı sağlamayı reddetmeleri krizi derinleştirmiştir.

Ecevit hükümeti IMF, Dünya Bankası gibi batılı finans kurumlarının desteğini alamadığı için ihtiyaç duyduğu krediyi temin edememiş ve Türkiye ekonomik olarak bir çıkmaza girmiştir. Türk hükümetleri ulusal menfaatlerini gözeterek dış politikada temel parametrelerin dışına çıkmayı başaramamıştır. Bunun sebebi ise ulusal menfaatlerin Türkiye'ye yapılacak askeri yardımları ve ekonomik sorunları hafifletecek yabancı yatırımları da içine alan geniş bir tabanı olmasıdır. Diğer bir ifade ile daha güçlü, daha bağımsız bir Türkiye'yi hedefleyen Ecevit'in bunu yapmak için dış yardıma ihtiyaç duyması aşılması zor bir paradoks oluşturmuştur. ABD yöneticileri Türkiye'nin bu yumuşak karnının farkında olmuş olmalı ki Ecevit 1977 seçimleri sonrasında hükümeti kurduğunda Washington, Türkiye'deki Büyükelçiliğinden Türkiye'nin ödeme dengesi, bütçe durumu, finansal kaynakları ve

---

³⁸ Interview With The President, 26.05.1978, **Public Papers of The Presidents of The United States: Jimmy Carter –1978 (January 20 to June 30, 1978)**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1979, s.937.

The President's News Conference, 14.06.1978, **Public Papers of The Presidents of The United States: Jimmy Carter –1978 (January 20 to June 30, 1978)**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1979, s.1091.

³⁹ CIA, "Western Europe Review, 10 January 1979", CIA-RDP 79T00912A001700010002-9, **CIA Records Search Tool (Crest), Natinal Archives**, College Park, MD

rezervleri hakkında detaylı bir rapor istemiştir.⁴⁰ Türkiye artan savunma harcamaları, dış ticaret açığı, döviz kıtlığı gibi sorunlar sebebi ile uğraşırken, IMF Türkiye heyeti başkanı Woodward ile ABD Hazine Bakanlığı ve FED yetkilileri bu süreci birlikte, büyük bir gizlilik içinde yürütmüşlerdir.⁴¹

B. Türkiye'nin Dış Politikada Yeni Arayışları

*“SSCB ile ABD'nin neredeyse her gün bir antlaşma imzaladığı ortamda, Türkiye'nin aynısını yapmaması için bir sebep bulunmamaktadır.”*⁴² İhsan Sabri Çağlayangil

1976 yılı Türkiye'nin uluslararası yalnızlığını en yoğun olarak hissettiği dönem olmuştur. SSCB ile ABD arasında 1970'li yılların ilk yarısında yapılan bir dizi antlaşma sonucu soğuk savaş hızını kaybetmiştir. İki kutup arasındaki bu yakınlaşma Türkiye'nin stratejik öneminin belirli bir süreliğine dikkate alınmayıp, uluslararası ortamda yalnızlaşması ile sonuçlanmıştır. ABD'nin desteğini ve ABD'ye olan güvenini kaybeden, AET'den beklediği cevabı alamayacağını fark eden Türkiye dış politika da yeni arayışlar içine girmiştir.⁴³

---

⁴⁰ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 14.07.1977, Subject: Turkey Balance of Payments Financing, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1977. Limited Official Use, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

⁴¹ Gayriresmi ve gizli olarak yapılan bu toplantılara ilişkin Dışişleri Bakanlığının Ankara Büyükelçiliğine gönderdiği telgraflar için bkz.

Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 23.08.1978, Subject: Next Steps in IMF-Turkish Relations, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1978. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 15.12.1978, Subject: Status of Turkey's Negotiations with the IMF, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1978. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 20.10.1978, Subject: Turkey-IMF Relations, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1978. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

⁴² Steven Roberts, “Turkey, Long a U.S. Ally, Now Seeks Wider Circle of Friends”, **The New York Times**, 12.02.1976, s.2.

⁴³ Ekonomik krizin Avrupa'da sebep olduğu daralma sebebi ile Avrupa'nın, özellikle Batı Almanya'nın işçi alımını durdurması, Türkiye'nin dış ticaret açığındaki artış ve ekonomik kriz sebebi ile AET ülkelerinin Türkiye'ye finansal yardım sağlamayı istememesi, AET'nin Kıbrıs sorununda Türkiye'yi desteklememesi, Yunanistan'ın AET'ye üyelik başvurusu yapması sebebi ile ortaya çıkan veto ihtimali Türkiye'nin bu dönemde AET'den beklentilerini sınırlandırmıştır.

Türkiye-ABD ilişkilerinin gelişimine bakıldığında en büyük itici gücün Türkiye açısından Sovyet tehdidi, ABD açısından ise komünizmi sınırlandırmak ve kapitalizmi geliştirmek olduğu görülmektedir. Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya girmesinde asıl etken Sovyet tehdidi olmuştur. Bu tehdit varlığını koruduğu müddetçe Türkiye ABD'nin desteğini ve korumasını sağlamak amacıyla gönüllü olarak ABD etkisi altına girmiştir.

Bu yaklaşım detant dönemi ile birlikte ABD ile SSCB arasındaki tansiyonun düşmesi ile sorgulanabilir bir hal almıştır. Türkiye'nin SSCB'yi bir tehdit unsuru olarak görmeyişi dış politikasında ulusal çıkarlarını daha kolay takip edebilmesine fırsat sağlamıştır. Türkiye'nin uluslararası dengelerde meydana gelen bu değişmeye ayak uydurmaya başladığı bu dönemde, Türkiye NATO ittifakı dışındaki ülkelerle ilişkilerini geliştirmek için çaba sarf etmiştir.

Türkiye'nin çok yönlü bir dış politika izlemesinde uluslararası sistemde meydana gelen değişimler kadar Türkiye-ABD ilişkilerinin seyri de etkili olmuştur. 1970 başından itibaren ABD ekonomik yardımının gittikçe düşmesi, ABD'nin haşhaş sorununda izlediği politikalar ve silah ambargosu Türkiye'nin dış politikasını gözden geçirmesine sebep olmuştur. Türkiye, ABD ambargosu ile mevcut dış politikasının ülkenin güvenliğini sağlamadığını görmüştür. Silah alımında ve yedek parça temininde yaşanan zorluk, Türkiye'ye savunmanın tamamen ABD üretimi silahlara dayandırılmasının yanlış olduğunu göstermiştir. Detant süreci ile eş zamanlı olarak ikili ilişkilerde görülen bu bozulma Türkiye'ye dış politikada daha özgür davranma imkânı tanımıştır. Bu sebeple Türkiye, SSCB dahil birçok ülke ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır.

Türkiye'nin dış politikada yeni arayışlar içine girmesinde ekonomik sorunların da payı bulunmaktadır. Petrol krizine bağlı olarak artan dış ticaret açığı 1976-1980 döneminde Türkiye'nin petrol üreticisi Ortadoğu ülkeleri ile daha yakın ilişkiler kurmasını gerektirmiştir.

Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler içinde olunması Atatürk'ün temel dış politika ilkelerinden biridir. Türkiye'nin soğuk savaş sonrası ABD ile ilişkilerinde yaşadığı problemler, bu ilkenin yeniden gündeme gelmesine sebep olmuştur. Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile ilişkileri İkinci Dünya Savaşı sonrası gelen Sovyet talepleri ile

bozulmuştur.⁴⁴ Soğuk Savaş'ın en şiddetli döneminde Türkiye kendisine biçilen SSCB'yi çevreleme rolünü gönüllü olarak kabul etmiş ve SSCB ile ilişkilerini sınırlı tutmuştur.

1960'lı yıllar Türkiye'nin SSCB ile yeniden ilişkilerini geliştirmeye çalıştığına tanıklık etmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin Sovyetler Birliğine karşı daha ılımlı politikalar izlemesinin bazı somut gerekçeleri vardır. Küba füze krizi sonrasında Türkiye topraklarında yer alan Jüpiter füzelerinin sökülmesi Türkiye'nin NATO ittifakına olan güvenini sarsmıştır. Türkiye, ABD'nin çıkarları söz konusu olunca görüşü dahi sorulmadan kendi menfaatlerinin terk edilebildiğini görmüştür. Aynı şekilde Kıbrıs krizi sonrasında gelen Johnson mektubu ABD ile ittifakın güvenilir olmadığını Türkiye'ye bir kez daha göstermiştir. Bu süreçte Türkiye, Batı ittifakı ile ilişkilerini azaltmadan Doğu Bloğu ülkeleri ile ilişkilerini de geliştirmeye çalışmıştır. Demirel'in 1967 yılında yaptığı Moskova ziyaretinden sonra iki ülke arasında ilişkiler özellikle ekonomik alanda ilerleme kaydetmiştir.

1960'ların ikinci yarısından itibaren iki ülke arasındaki ilişkilerdeki gelişme 1975 sonrası dönemde ivme kazanmıştır. Türkiye'nin ambargo konusunda yaşadığı hayal kırıklığı Türkiye'nin kuzey komşusu ile daha iyi ilişkiler kurmaya yönlendirmiştir. Türkiye 1970'lerin ikinci yarısından itibaren siyasi ve ekonomik alanda SSCB ile daha iyi ilişkiler kurmuştur. ABD-SSCB arasında başlayan detant sürecinin etkisi, 1975 sonundan itibaren, gecikmeli de olsa Türk-Sovyet ilişkilerinde kendisini hissettirmeye başlamıştır.⁴⁵ Türkiye'nin ABD ile mevcut problemlerine AET ile olan problemleri de eklenince, Türkiye doğu bloğu ile ilişkilerini geliştirmek zorunda kalmıştır.⁴⁶ Bu süreçte üst düzey karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmiş, SSCB Türkiye'ye ekonomik yardım ve Türkiye'nin sanayisi için uzun vadeli, uygun koşullarda krediler sağlamıştır.

---

⁴⁴ SSCB savaş sonrasında Montrö Antlaşmasının gözden geçirilmesini ve Boğazlar da kendisine üs verilmesini istemiştir. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'ye bırakılan Kars ve Ardahan'ın yeniden Sovyetler Birliğine bırakılmasını istemiştir.

⁴⁵ Steven V. Roberts, "Turks on Russian Frontier Lose Their Fear But Not Their Distrust", **The New York Times**, 11.10.1976, s. 2.

⁴⁶ Sami Kohen, "Turkey Prepares to Sign Friendship Accord With Soviets", **The Christian Science Monitor**, 29.12.1976, s.6.

SSCB Başbakanı Alexei Kosygin, İskenderun'da SSCB kredisi ile yapılan Demir-Çelik fabrikasının açılışı için 26 Aralık 1975 tarihinde Türkiye'ye gelmiştir.⁴⁷ SSCB bu fabrika için 700 milyon dolarlık kredi sağlamıştır.⁴⁸ Bu kredi, tek başına son 22 yılda sağlanan SSCB yardımının yarısından fazladır.⁴⁹ İskenderun Demir-Çelik fabrikası NATO ülkeleri içinde SSCB finansmanı ile inşa edilen ilk fabrikadır.⁵⁰ SSCB'den böylesine büyük ekonomik destek alan Türkiye, siyasi alanda da SSCB'den uzak kalmamıştır.

Ziyareti sırasında, Kosygin ülkesinin detant sürecinin bir gereği olarak iki komşu ülke arasında kültürel ve teknik alanlarda işbirliği yapılması gerektiğini söylemiştir.⁵¹ Dört gün süren bu ziyaret sırasında Türkiye ve SSCB arasında dostça ilişkiler ve işbirliği kurulmasını öngören bir siyasi belge kaleme alınmasına karar verilmiştir.⁵² İkili ilişkileri düzenleyen bu belgenin Demirel'in 1976 başında yapacağı Moskova ziyareti sırasında imzalanması planlanmıştır.⁵³

ABD bu ziyareti yakından takip etmiştir. Kosygin'in Türkiye'den ayrılmasından iki hafta sonra istihbarat servisi tarafından hazırlanan rapor, ziyarete ve SSCB-Türkiye arasında planlanan anlaşmaya dair değerlendirmeler içermektedir. Rapor, özetle, Türkiye-SSCB yakınlaşmasının sınırlı olacağını, ABD askeri yardımları devam ettiği sürece Türkiye'nin Batı ve ABD ile yakın ilişkiler kurmayı tercih edeceğini belirtmektedir.⁵⁴ ABD basınında yer alan haberler ise Türk-Sovyet yakınlaşmasını Türk dış politikasında bir değişimin sinyali olarak değerlendirmektedir.⁵⁵ New York Times, son 30 yıldır Sovyet karşıtı ve ABD yanlısı

---

⁴⁷ Metin Ormancıoğlu, "Detente Comes to Turkey", **The Guardian**, 29.12.1975, s.3.

⁴⁸ "Turkey, Soviets Sign \$700 Million Accord", **The Washington Post**, 10.07.1975, s.A20.

⁴⁹ Davit K. Willis, "Soviet Hit on 'Third-World' Aid", **The Christian Science Monitor**, 05.10.1976, s. 6.

⁵⁰ Steven V. Roberts, "East and West Meet in Turkish Steel", **The New York Times**, 30.01.1977, s.31.

⁵¹ "Turkish Steel Mill Opened by Soviet Prime Minister", **The New York Times**, 29.12.1975, s. 28.

⁵² Report Prepared in the Bureau of Intelligence and Research, 14.01.1976, **FRUS 1969-1976**, C.30, s.798.

"Soviet and Turkey Plan Document on Friendly Ties", **The New York Times**, 30.12.1975, s.3.

⁵³ Sami Kohen, "Soviets, Turks to Widen Contacts", **The Christian Science Monitor**, 31.12.1975, s.4

⁵⁴ Raporun tamamı için bkz., Report Prepared in the Bureau of Intelligence and Research, 14.01.1976, **FRUS 1969-1976**, C.30, s.799-800.

⁵⁵ Steven Roberts, "Turkey, Long a U.S. Ally, Now Seeks Wider Circle of Friends", **The New York Times**, 12.02.1976, s.2.

olarak tanınan Ankara'nın bugün birkaç yıl önce akla gelmeyecek seçenekler üzerinde durduğunu belirtmektedir.⁵⁶

Kosygin 'den bir hafta sonra 1976 Ocak'ında başka bir Doğu Bloğu ülkesi lideri, Çekoslovakya Başbakanı Lubomir Strougal Türkiye'ye iki günlük bir ziyaret düzenlemiştir.⁵⁷ Türkiye Strougal'ı davet ederek Süleyman Demirel'in de artık bahsetmeye başladığı "çok yönlü" dış politika konusunda kararlılığını göstermek istemiştir. Çekoslovakya Başbakanı ile iki ülke arasında ilişkileri geliştirmek için neler yapılabileceği konuşulmuş ve Başbakandan Türkiye'ye yapılacak termik santral için destek istenmiştir.⁵⁸

SSCB'nin Türkiye'ye olan ekonomik desteği birçok farklı projede gözler önüne çıkmaktadır. 1976 Nisan'ında Türkiye ile bir antlaşma yapan SSCB, Aras nehri üzerine inşa edilecek baraj için Türkiye'ye 30 milyon dolar tutarında yardım yapmayı taahhüt etmiştir.⁵⁹ Sovyet yardımı ile kurulacak bu baraj 4 yılda tamamlanacak ve barajda toplanan su Türkiye ile SSCB arasında eşit olarak paylaşılacaktır.⁶⁰

Türkiye Enerji Bakanı Selahattin Kılıç, 21 Aralık 1976'da yaptığı açıklamada SSCB'nin Türkiye'ye 1,23 milyar dolar değerinde kredi sağlayacağını belirtmiştir.⁶¹ 10 yıl içinde, Türkiye'nin SSCB'ye yapacağı ihracat ile geri ödenecek bu kaynak, İskenderun'daki Demir-Çelik fabrikasının genişletilmesinde⁶², Seydişehir'de alüminyum fabrikasının kurulmasında, Orhaneli ve Çan'da termik santral inşa edilmesinde, kullanılacaktır.⁶³ Kamuoyuna duyurulan bu yardıma ilişkin protokol, 27

---

⁵⁶ Steven Roberts, "Turkey, Long a U.S. Ally, Now Seeks Wider Circle of Friends", **The New York Times**, 12.02.1976, s.2.

⁵⁷ Sami Kohen, "Turkey Courts Eastern Europe", **The Christian Science Monitor**, 06.01.1976, s. 13.

⁵⁸ A.y.

⁵⁹ "Turkey, Soviets Sign Dam-Building Agreement", **The Christian Science Monitor**, 08.04.1976, s.23.

⁶⁰ A.y.

⁶¹ "Soviet Will Lend Turks \$1.23 Billion For Industrial Plans", **The Wall Street Journal**, 22.12.1976, s.4.

⁶² İskenderun Demir Çelik Fabrikasının kapasitesi bu yardımla 1 milyon tondan 3.2 milyon tona çıkarılmıştır. (Steven V. Roberts, " East and West Meet in Turkish Steel", **The New York Times**, 30.01.1977, s.31)

⁶³ Sami Kohen, "Turkey Prepares to Sign Friendship Accord With Soviets", **The Christian Science Monitor**, 29.12.1976, s. 6.

Aralık 1977’de imzalanarak hayata geçirilmiştir.⁶⁴ SSCB bu yardımlarla Batı ile ekonomik, siyasi ve askeri ilişkilerini gözden geçiren Türkiye üzerindeki etkisini arttırmayı amaçlamıştır. Enerji Bakanı Selahattin Kılıç Moskova ziyareti sonrasında *“Batılı ülkeler ile olduğu gibi sosyalist ülkelerle de antlaşmalar yapıyoruz. Diğer ülkeler ile benzer antlaşmalar yapmamızın önünde de bir engel bulunmamaktadır.”* demektedir.⁶⁵

Türkiye Rusya dışında diğer SSCB bloğu ülkeleriyle de iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. I. Milliyetçi Cephe hükümetinin iktidarda olduğu bu yıllarda Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya Başkanları Türkiye’ye davet edilerek çok yönlü dış politikaya yeni bir ivme katılmak istemiştir.⁶⁶

SSCB ile ilişkilerdeki bu yaklaşma siyasi alanla sınırlı kalmamış, Türkiye askeri alanda da SSCB’ye bir takım “kolaylıklar” sağlamıştır. SSCB’nin ilk uçak gemisi olan 40.000 Tonluk Kiev gemisinin, Montrö anlaşmasına aykırı olarak, 18 Temmuz 1976’da Boğazlardan geçişine Türkiye izin vermiştir.⁶⁷ ABD ve diğer NATO ülkelerinin karşı çıkmasına rağmen Türkiye’nin aldığı bu karar, Türkiye’nin Batı ile ilişkilerinin dış politikası üzerindeki belirleyici etkisinin kırıldığını göstermektedir.

SSCB ülkelerinden Türkiye’ye yapılan ziyaretler karşılık bulmakta gecikmemiş, 12 Mart 1977 Türk Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil Moskova’ya resmi bir ziyaret yapmıştır.⁶⁸ ABD’nin silah ambargosunu kaldırmadığı gibi yeni yapılan savunma işbirliği antlaşmasının onaylamaması Türkiye’yi harekete geçmek zorunda bırakmıştır. SSCB’nin haber ajansı Tass, ziyaretin ikili ilişkileri geliştireceğini ve Türkiye-SSCB arasındaki işbirliğini arttıracakını belirtmektedir.⁶⁹

---

⁶⁴ “Turkey and Soviet Sign Aid Accords For Refinery and Industrial Plants”, **The New York Times**, 28.12.1977, s.10.

⁶⁵ “Soviets Aid Turkey”, **The Christian Science Monitor**, 29.12.1977, s.5.

⁶⁶ Steven V. Roberts, “East and West Meet in Turkish Steel”, **The New York Times**, 30.01.1977, s.31.

⁶⁷ Sami Kohen, “Turkey Widens East Doorwith Communist Visits”, **The Christian Science Monitor**, 04.06.1976, s.7.

⁶⁸ Sami Kohen, “Soviet Carrier Allowed in Mediterreanean”, **The Christian Science Monitor**, 21.07.1976, s.5.

⁶⁹ “Turkish Minister in Moscow”, **The Washington Post**, 13.03.1977, s.4.

⁶⁹ A.y.

Ziyaretten bir kaç gün sonra SSCB'nin Genel Kurmay Başkanı General Nikolai Ogarkov Türkiye'ye davet edilmiştir.⁷⁰

Ecevit 1978 başında iktidara geldiğinde Türkiye SSCB ilişkilerinde var olan gelişme hız kazanmıştır. Başbakanlığının ilk ayı dolmadan Ecevit SSCB'ye bir ziyaret düzenleyeceğini ve SSCB ile dostluk ve işbirliğini öngören bir "siyasi belge" imzalayacağını belirtmiştir.⁷¹ Ecevit'in planladığı bu ziyaret, 1975 yılında SSCB Başbakanı Kosygin'in Türkiye'ye gelmesinden sonraki en üst düzey ziyarettir. 21 Haziran 1978 tarihinde Moskova'ya gelen Ecevit SSCB Başbakanı Kosygin ve Dışişleri Bakanı Gromyko tarafından karşılanmıştır.⁷² 23 Haziran tarihinde ise Türkiye ve SSCB iyi komşuluk ve dostça işbirliğini öngören bir siyasi belge imzalamıştır.⁷³ Bu belgeye ek olarak SSCB Türkiye'ye yılda 3 Milyon ton petrol gönderecek, bunun karşılığında ise Türkiye'den hammadde ve tahıl alacaktır.⁷⁴

Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde yaşadığı sorunlar, SSCB'ye NATO üyesi önemli bir ülke ile ilişkilerini geliştirme imkânı tanımıştır. Türkiye'nin dış politikada hareket alanı olduğunu fark eden SSCB en iyi diplomatlarını Türkiye'de görevlendirmeye başlamıştır. SSCB'nin Türkiye'ye atadığı Büyükelçi, Washington, Londra ve Paris'e atanan Büyükelçiler gibi üst düzey bir diplomattır.⁷⁵ SSCB, Türkiye'nin NATO'ya olan bağlılığını azaltmak ve Türkiye'yi tarafsız hale getirmeyi amaçlamaktadır. Türkiye bu dönemde SSCB'nin komünist blok ülkelerinden sonra en fazla yardımı yaptığı ülke olmuştur.⁷⁶

Ecevit'in iktidarının ilk aylarında ABD ile yaşadığı gerilim, Moskova'ya harekete geçmek için uygun ortamı sağlamıştır. Ecevit NATO'ya olan bağlılığı azaltmak ve silah kaynaklarını çeşitlendirmekten bahsetmektedir. Türkiye'nin ulusal savunma politikasını şekillendirdiği bu kritik günlerde SSCB Genel Kurmay Başkanı

⁷⁰ Sami Kohen, "Turkey May Sound Out Soviets on Arms Deal", **The Christian Science Monitor**, 16.03.1977, s.8.

⁷¹ Metin Ormancıoğlu, "Ecevit to Visit Moscow", **The Guardian**, 02.02.1978, s. 5.

Sami Kohen, "Turkey Moves to Shift Defence Policy Away From U.S.", **The Christian Science Monitor**, 28.03.1978, s.11.

⁷² "Turkish Prime Minister Opens Soviet Visit", **The New York Times**, 22.06.1978, A9.

⁷³ Craig R. Whitney, "Soviet Union and Turkey Sign Nonaggression, Trade and Cultural Pacts", **The New York Times**, 24.06.1978, s.3.

⁷⁴ Kevin Klose, "Turks, Soviets Sign Friendship Pact", **The Washington Post**, 24.06.1978, s.A19

⁷⁵ Rowland Evans ve Robert Navak, "Russian Ventures In Turkey", **The Washington Post**, 25.04.1974, s. A23.

⁷⁶ Mehmet Ali Birand, **12 Eylül Saat : 04:00**, Karacan Yayınları, İstanbul, 1984, s.104.

Marshall Nikolai V. Ogarkov Türkiye'yi ziyaret etmiştir.⁷⁷ Ogarkov' un ziyaretinin neyi amaçladığı bilinmese de, SSCB ordusunun en yetkili isminin Türkiye'yi ziyaret etmesi başlı başına bir anlam taşımaktadır.⁷⁸ Bu anlam Türkiye'nin Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya gibi ülkelerle yaptığı üst düzey ziyaretlerle daha da derinleşmektedir.⁷⁹

Ekonomik açıdan ilişkilere bakıldığında ise Türkiye 1976 yılında SSCB'nin en fazla ekonomik yardım yaptığı ülke olmuştur.⁸⁰ 12 yıla kadar geri ödeme süresi olan ve yıllık %3-4 faiz oranlarına sahip Sovyet kredisi Türkiye için oldukça cazip olmuştur. Dünya Bankasının orta vadeli kredilerinin %8,5 olduğu⁸¹ göz önünde tutulursa Sovyet kredisinin avantajı daha açık görülecektir. Üstelik bu geri ödeme, tütün, portakal gibi ürünlerle yapılabilecektir.⁸²

1978 yılında SSCB ile Türkiye arasında yeni bir ticaret antlaşması yapılmıştır. İki ülkenin ticaretini %40 arttırmayı amaçlayan bu antlaşmaya göre Türkiye SSCB'ye silah yapımında kullanılmak üzere maden, tarım ürünleri satacak SSCB'de Türkiye'ye elektrik, makina ve endüstriyel ürünler satacaktır.⁸³

Türkiye'nin ekonomik krizi derinleştikçe ve Batılı ülkeler ekonomik yardım tartışmalarını uzattıkça Türkiye'nin SSCB ile olan ilişkileri gelişmeye devam etmiştir. Ecevit, 1978 Haziran'ında Moskova'dan döndükten sonra *“ambargo bizim düşüncemizi çok çeşitli yollarda etkilemekte, bizim ekonomi ve savunma ile ilgili*

---

⁷⁷ Sami Kohen, “Soviet Visit to Turkey Stirs Arms-aid Speculation”, **The Christian Science Monitor**, 27.04.1978, s.4.

⁷⁸ ABD basınında Türkiye'nin Doğu Bloğu ülkeleri ile kurduğu ilişkiler endişe ile karşılanmıştır. Bunun örnekleri için bkz.

Sami Kohen, “Turkey and East Bloc Nations Grow Neighborly”, **The Christian Science Monitor**, 02.05.1978, s.5.

Sami Kohen, “Soviet Visit to Turkey Stirs Arms-aid Speculation”, **The Christian Science Monitor**, 27.04.1978, s.4.

Nicholas Gage, “Turks' Eastern Ties Worrying the West”, **The New York Times**, 28.04.1978, s.A5

⁷⁹ Bülent Ecevit Nisan 1978'de Yugoslavya'yı ziyaret etmiş, Mayıs ayında Bulgaristan'a, Haziranda da SSCB'ye ziyaret planlamıştır. SSCB Genel Kurmayı ve Romanya Başbakanı'nda Türkiye'yi ziyaret etmişlerdir. Nicholas Gage, “Turks' Eastern Ties Worrying the West”, **The New York Times**, 28.04.1978, s.A5.

⁸⁰ Rowland Evans ve Robert Navak, “Russian Ventures In Turkey”, **The Washington Post**, 25.04.1974, s. A23.

⁸¹ Paul Wohl, “Soviet Seek Advantage in U.S. Turkish Impasse”, **The Christian Science Monitor**, 31.07.1975, s.1.

⁸² Richard F. Janssen, “Russia's Economic Aid to Turkey”, **The Wall Street Journal**, 01.06.1977, s.16.

⁸³ “Turkey, Soviet Union Agree to Boost 1978 Trade by %40”, **The Wall Street Journal**, 06.04.1978, s.7.

problemlerimizin çözümü hakkında daha yaratıcı olmamızı sağlamaktadır.” demektedir.⁸⁴ Türkiye'nin yaşamakta olduğu ekonomik krizin temelinde artan petrol fiyatları sebebiyle yaşanan döviz kıtlığı yatmaktadır. Türkiye bu sorunu çözmek için 6 Haziran 1979'da SSCB ile yeni bir ticaret anlaşması yapmıştır.⁸⁵ Bu antlaşma ile SSCB, Karadeniz kenarında 880 milyon dolar değerinde bir enerji santrali kuracak, 1978 yılında Türkiye'ye verilen 1,5 Milyon tonluk petrol iki katına çıkarılacaktır.⁸⁶ Türkiye'nin SSCB'den aldığı yardımların büyük bir kısmı baraj, otoyol, elektrik, demir çelik tesisleri, gübre fabrikası, petrol rafinerisi gibi yatırımlar üzerinde yoğunlaşmıştır.⁸⁷

SSCB ile Türkiye arasında kurulan ilişkilerin en büyük problemi bu ilişkiyi ortaya çıkaran sebebin kendisidir. Diğer bir ifadeyle, SSCB ile Türkiye'nin ilişkisi ABD'nin uyguladığı ambargoya bağlı olarak bozulan Türk-Amerikan ilişkilerinden güç almaktadır. NATO ülkesi olan Türkiye'nin ABD'den istediği düzeyde askeri ekonomik yardım alamaması yeni kaynaklara yönelmesine sebep olmuştur. Türkiye'nin tercihi Batı ittifakından yana olsa da Batılı devletler tarafından hayal kırıklığına uğratılmış olması Türkiye'yi daha dengeli bir Doğu-Batı politikası izlemek zorunda bırakmıştır. Eş zamanlı olarak SSCB'de harekete geçmiş, Türkiye'ye yaptığı yardımları arttırmıştır. Türkiye'nin içeride yüksek enflasyon, işsizlik, dış ticaret açığı gibi sorunlar ile uğraştığı, Batılı bankaların borç vermek istemediği bu dönemde Türkiye, SSCB yardımını memnuniyetle karşılamıştır.

1976-1980 dönemde Türkiye SSCB ile kurduğu ilişkilerin yanında Ortadoğu ülkeleri ile de ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Türkiye'nin Batı ile özellikle de ABD ile yaşadığı problemler, Türkiye'nin kuvvetli tarihi, kültürel ve dini bağları olan Ortadoğu bölgesine yeni bir yönelimi beraberinde getirmiştir.

ABD ile 1976 Mart'ında yeni bir savunma antlaşması yapılmış olmasına rağmen bu antlaşmanın bir türlü Kongrenin onayına sunulmaması Türkiye'nin

---

⁸⁴ “Başbakan'ın UPITV'E Demeci”, **Milliyet**, 01.07.1978, s.8.

U.S. Congress, House, Committee on Foreign Affairs, Subcommittee on Europe and Middle East, **Turkey's Problems and Prospects: Implications for U.S. Interests**, Committee Print, 96th Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1980, s. 45.

⁸⁵ “Soviet Union Agrees With Turkey to Built Nuclear Power Plant”, **The Wall Street Journal**, 07.06.1979, s.20.

⁸⁶ **A.y.**

⁸⁷ **A.y.**

kendine yeni silah kaynakları bulmasını gerektirmiştir. Türkiye'nin yaşadığı döviz kıtlığı ve dış ticaret açığı hesaba katıldığında başka ülkelerden finansman bulmanın Türkiye için zorunluluk olduğu görülmektedir. Bu amaçla Türkiye petrol zengini Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir.

1976 Mayıs'ında Türkiye 41 Müslüman ülkeden Dışişleri Bakanlarının katıldığı İslam Konferansına ev sahipliği yapmıştır.⁸⁸ Türkiye'nin İslami kimliği ile ön plana çıkararak bu toplantı yenice izlemeye başladığı "çok yönlü" dış politikanın bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Türkiye, ABD ve Batı ile ilişkilerinde yaşadığı sorunları takiben dış politikasını çeşitlendirme yoluna gitmiştir. Güney komşuları ile daha yakın ilişkiler kurmaya çalışan Türkiye ekonomik krizi hafifletmek için Arap finansmanı sağlamaya çalışmıştır.⁸⁹ Türkiye bu konuda bir başarıyı 1978 Ağustos'unda elde edebilmiştir. Libya, Türkiye ile 17 Ağustos 1978'de Türkiye'ye 100 milyon dolarlık kredi antlaşması imzalamıştır.⁹⁰ İki yıl geri ödemesi olmayan bu kredi takip eden 3 yıl içinde geri ödenecektir.⁹¹ Bu kredi Türkiye'nin derin bir ekonomik kriz yaşadığı dönemde elde edebildiği ilk büyük miktarda kredi olması açısından önem taşımaktadır. Libya 1979 yılında da Türkiye'ye yardım etmeye devam etmiştir. 300 milyon dolarlık bir kredi sağlayacağını belirten Libya ticaret, teknik işbirliği ortak yatırım gibi konularda da Türkiye'ye destek olmuştur.⁹²

Silah ve yardım antlaşmaları dışında Türkiye bölge ülkeleri ile ekonomik bağlantılarını da güçlendirmiştir. Türkiye-Irak yakınlaşması da yine Türkiye ile ABD'nin ilişkilerinin ambargo sebebi ile gergin olduğu bir döneme denk gelmektedir. 1977 başında, Irak petrolünün Akdeniz'e ulaştırılması için Kerkük'ten Yumurtalık'a uzanan bir boru hattı için Türkiye-Irak arasında antlaşma yapılmıştır.⁹³ Yıllık 25 Milyon ton petrol taşıyacak hattan Türkiye 10 Milyon ton petrol alacaktır.⁹⁴

---

⁸⁸ Sami Kohen, "Turkey Extends Symbol of Recognition to PLO", **The Christian Science Monitor**, 11.05.1976, s.5.

⁸⁹ John Palmer, "Turkey Re-Examines Its Foreign Relations", **The Guardian**, 19.10.1976, s.4.

⁹⁰ Metin Ormancıoğlu, "Turkey Secures Loan", **The Guardian**, 18.08.1978, s.6.

⁹¹ "Turkey to Get Loan Totaling \$100 Million", **The Wall Street Journal**, 18.08.1978, s.21.

⁹² Sami Kohen, "Turkey Decides to Cast Its Lot With Arab World", **The Christian Science Monitor**, 20.03.1979, s.6.

⁹³ Sami Kohen, "Turkey Makes Friends, Gets Oil", **The Christian Science Monitor**, 05.01.1977, s.7.

⁹⁴ A.y. .

1976 yılına kadar olan dönemde İsrail sorununa karşı ABD ile aynı çizgide duran Türkiye bu tarihten sonra Filistin yanlısı bir politika takip etmeye çalışmıştır. Yine aynı yıl Türkiye Filistin Kurtuluş Ordusu'nu resmen tanımış, 1979 yılında ise Türkiye'de ofis açmasına izin vermiştir.⁹⁵ Türkiye'nin bu çabalarına rağmen Ortadoğu ülkeleri ile ilişkileri sınırlı kalmıştır. Irak ve Libya dışındaki Ortadoğu ülkeleri Türkiye'nin ekonomik zorluklarına destek olamaya yanaşmamışlardır. Türkiye Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye çalışsa bile, bu dönemde kurulan ilişkiler Batı ile ilişkilerine alternatif olabilecek bir düzeye hiçbir zaman ulaşamamıştır.

C. ABD ile İlişkiler

1. 26 Mart 1976 Türk Amerikan Antlaşması

a) Antlaşma Öncesi Tarafların Görüşleri

Türkiye silah ambargosu sebebi ile 25 Temmuz 1975 tarihinde, 1969 tarihli OSİA'nın feshedildiğini bildirip, ABD üslerinin kullanımını teorik olarak durdurmuştur. Bu kararın alınmasından sonra ABD'ye ait tüm üslere karşı gerçek bir el koyma gerçekleşmese de, ABD'ye ait önemli dört istihbarat üssünün faaliyetleri durdurulmuştur. Karamürsel, Sinop, Diyarbakır ve Belbaşı'nda bulunan bu üslerinin faaliyetlerinin durdurulması ABD ve Türkiye arasında yeni bir savunma antlaşması yapılmasını gerektirmiştir.⁹⁶ 2 Ekim 1975'te ABD'nin Türkiye lehine ambargoda bir takım düzenlemeler yapmasının ardından iki ülke arasında yeni bir savunma anlaşması için görüşmeler başlamıştır.

ABD'nin ambargo konusunda yaptığı düzenlemeler Türkiye'nin ihtiyaçlarından ziyade ABD'nin ticari ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte olmasına rağmen Türk yöneticiler yeni bir anlaşma için hazır olduklarını ifade etmişlerdir.⁹⁷ Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil 3 Ekim 1975'te ambargo sebebi ile Türk-

⁹⁵ Sami Kohen, "Turkey Extends Symbol of Recognition to PLO", **The Christian Science Monitor**, 11.05.1976, s.5.

⁹⁶ U.S. Congress, House, Committee on International Relations, Subcommittee on Europe and The Middle East, **United States Military Installations and Objectives in The Mediterranean**, Committee Print, 95th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1977, s. 44.

⁹⁷ Ambargoda yapılan bu düzeneleme için bkz.: a.ş., s. 168-177.

Amerikan ilişkileri üzerine düşen gölgenin kalktığını birkaç hafta içinde görüşmelere başlanacağını ifade etmiştir.⁹⁸ Türkiye’de Senato seçimlerinin tamamlanmasının ardından Başkan Ford 14 Ekim 1975’te Süleyman Demirel’e bir mektup yazarak özetle, seçimlerin tamamlandığını, ambargonun hafifletildiğini bu sebeple Türkiye ve ABD arasında yeni bir işbirliği sürecinin başlayabileceğini belirtmiştir.⁹⁹ Başkan Ford öncelikli olarak, yeni bir savunma antlaşması yapılmasını beklemeden üslerinin geçici statüde de olsa yeniden faaliyete başlamasını beklemektedir.¹⁰⁰

Yeni savunma anlaşmasına ilişkin ilk taslak Türkiye tarafından 28 Ekim 1975’te ABD Ankara Büyükelçiliği’ne iletilmiştir.¹⁰¹ Türkiye, üslerin kullanımının 25 Temmuz 1975 öncesinde olduğu gibi devam etmesi için ABD’nin yıllık 1,5 milyar dolar ödeme yapmasını istemiştir.¹⁰² Beş yıl süre ile geçerli olması planlanan anlaşmada Türkiye belirtilen tutar ödenmezse üslerin faaliyetlerini askıya alabileceğini ABD’ye bildirmiştir.¹⁰³

ABD ise bunun bir ortak savunma anlaşması olduğunu, ABD’nin Türkiye’den üs satın almak niyetinde olmadığını belirtmiştir.¹⁰⁴ Türkiye’den üs satın almak istemediğini belirten ABD, İspanya’daki üsleri için yıllık 1,2 milyar dolar ödeme yapmaktadır.¹⁰⁵ Türk yöneticiler bu gerçeğin fark etmiş olmalı ki bedel konusunda ABD’ye taviz vermek istememişlerdir. Türkiye’nin bu bedeli istemesinin asıl sebebi ise Kongre onayı gerekmeksizin ABD’den yardım alabilmektir.¹⁰⁶

---

⁹⁸ “Turkey Praises Easing of Curbs”, **The New York Times**, 04.10.1975, s.7

⁹⁹ Başkan Ford’un Başbakan Süleyman Demirel’e gönderdiği mektubun tam metni için bkz. Ek 3 Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 14.10.1975, Subject: President Ford’s Letter to Demirel, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1975. Secret, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

¹⁰⁰ **A.y.**

¹⁰¹ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 01.11.1975, Subject: Turkish Draft Bilateral Defense Agreement, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1975. Confidential, Exdis, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

¹⁰² Telegram From Secretary State Washington to Dırnsa, 28.10.1975, Subject: October 28 Negotiating Session on Defense Cooperation, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1975. Secret, Exdis, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

¹⁰³ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 06.01.1976, Subject: Turkish Base Negotiations, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1976. Secret, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

¹⁰⁴ **A.y.**

¹⁰⁵ Steven V. Roberts, “U.S. Seeks Accord on Turkey Bases”, **The New York Times**, 08.02.1976, s.13.

¹⁰⁶ Memorandum of Conversation , 23.09.1976, **FRUS 1969-1976**, C.30, s.785.

ABD dış yardımları kongre onayı gerektirmektedir. ABD yöneticileri bu gerekliliği ambargo sürecinde Türk hükümetine defalarca bildirmiş ve Türkiye'nin kendi kamuoyuna açıklayamayacağı bir yönetim-kongre çatışması ambargonun temel sebebi olarak Türkiye'nin önüne konmuştur. Bu sebeple Türkiye yeni yapılacak antlaşmada kongrenin onayını gerektirmeyen bir bedel ya da tazminat karşılığında üsler konusunda karara varmak istemektedir.

Türkiye, üsler için ABD'den talep ettiği yıllık 1,5 milyar dolara ek olarak Türk ordusunun mevcut gücünü muhafaza etmesi için ABD tarafından donatılmasını da istemektedir.¹⁰⁷ Türkiye ayrıca, yeni bir savunma antlaşması yapılmadan üslerin açılmasının mümkün olmadığını belirtmiştir.¹⁰⁸ Türkiye'nin göndermiş olduğu bu taslak ABD'yi memnun etmemiş, Washington bu taslağın görüşmelere esas oluşturamayacağını belirtmiştir. Kissinger, Türkiye'nin hazırlamış olduğu taslağın daha önce Türkiye-ABD arasında var olan ve ABD'nin diğer NATO ülkeleriyle aralarında yapmış olduğu antlaşmalardan çok farklı olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁹ ABD, Türkiye'de yer alan ortak savunma üslerinin her iki ülke için gerekli olduğunu bu sebeple bedel karşılığı bir antlaşma yapılamayacağını ileri sürmektedir.¹¹⁰

ABD, Türkiye'de daha önce sahip olduğu ayrıcalıklara aynı şekilde sürdürmeyi amaçlarken, Türkiye ambargo ile bedelini ödediği bu ittifaka karşı daha temkinli yaklaşmaktadır. Ambargonun hafifletilmesi yönünde bir adım atan ABD yeni bir savunma anlaşmasının hemen yürürlüğe girmesini istemektedir. Ambargo sebebi ile ABD'ye olan güveni sarsılan Türkiye ise üsler karşılığında bu üsleri topraklarında barındırmanın sebep olduğu riskin bedelini ABD'den talep etmektedir. Türkiye'de yeniden alevlenen Amerikan karşıtlığı hükümetin bu konuda verebileceği tavizleri sınırlandırmıştır. Tarafların yaklaşımındaki bu farklılıklar yeni bir savunma

---

¹⁰⁷ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 06.01.1976, Subject: Turkish Base Negotiations, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1976. Secret, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

¹⁰⁸ Sami Kohen, "U.S. Rejects Turk Base Terms", **The Christian Science Monitor**, 26.11.1975, s. 3

¹⁰⁹ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 01.11.1975, Subject: Turkish Draft Bilateral Defense Agreement, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1975. Confidential, Exdis, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

¹¹⁰ Telegram From The Secretary of State to AmEmbassy Ankara, 19.11.1975, Subject: Cyprus Negotiations: Us-Turkish Base Negotiations, **National Archives**, RG 59, Records of Joseph Sisco 1951-1976, Entry 5405, Box 19, Secret.

anlaşması yapılmasını geciktirirken, ABD'nin Türkiye'deki istihbarat üslerinin hemen açılması da mümkün olmamıştır.

Kasım ve Aralık aylarında görüş ayrılıkları sebebi ile kesintiye uğrayan savunma anlaşması görüşmeleri 6 Ocak 1976'da yeniden başlatılmıştır.¹¹¹ Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Melih Esenbel ile Dışişleri Bakan Yardımcısı Sisco Washington'da üslerle ilgili bir anlaşmaya varabilmek için bir araya gelmişlerdir. 7 Ocak 1976 tarihli görüşmede Esenbel, Demirel'in mesajlarını Sisco'ya iletmiş, Türkiye için ambargo tamamen kalkmadan yeni bir antlaşma yapmanın mümkün olmadığını söylemiştir.¹¹² Demirel ise mesajında ABD için yapabileceklerinin sınırlı olduğunu, Türkiye'deki Amerikan karşıtı solun ve koalisyon ortaklarının elini bağıladığını belirtmiştir.¹¹³ Sisco ise Kıbrıs konusunda adım atılmadan, ambargonun tamamen kaldırılmasının mümkün olmadığını belirtmiştir.¹¹⁴

Türkiye-ABD ikili ilişkilerde sorunların başlangıç noktasını tarafların farklı belirlemesi bir anlaşmaya varılmasını zorlaştırmıştır. Türkiye, ABD'nin uygulamaya başladığı ambargoyu ilişkileri bozan en önemli gelişme olarak ele alırken ABD için sorunun başlangıcı Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi olmuştur. Bu farklılığın yanında yönetimin hareket alanını kısıtlayan iç faktörlerde bulunmaktadır. Bu Türk hükümeti için ABD'ye taviz vermesini istemeyen etkili bir sol muhalefet ve daha da önemlisi MSP gibi Amerikan karşıtı bir partinin koalisyondaki varlığıdır. Bunlara Kıbrıs'taki kazanımlarının durumunu dikkatle takip eden meclisin sayıca en büyük partisi CHP eklenebilir.

ABD açısından ise, içeride göz önünde tutulması gereken gerçek ambargonun Kıbrıs sorununda kat edilecek yola bağlı olarak yumuşatıldığıdır. Diğer bir ifade ile Kıbrıs'ta ilerleme kat etmeden ambargonun tamamen kaldırılması mümkün değildir. Beklentiler ve dinamikler arasındaki bu farklılar ikili anlaşma konusunda hızlı bir

---

¹¹¹ "Turkey and U.S. Resume Defense Pact Negotiations", **The New York Times**, 07.01.1976, s. 4

¹¹² Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 29.01.1976, Subject: Turkish Ambassador's Discussion With Under Secretary Of Us-Turkish Base Negotiations And Cyprus Talks, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1976. Secret, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

¹¹³ A.y.

¹¹⁴ A.y.

adım atılmasını imkânsız kılmıştır. ABD Ankara Büyükelçisi Macomber 5 Kasım 1975 tarihinde Washington'a çektiği telgrafında Türk hükümetinin içinde bulunduğu zorluklar sebebi ile daha önce sahip olunan şartlarda bir antlaşma yapmanın imkânsız olduğunu belirtmiştir.¹¹⁵ Bu sebeple ABD Dışişleri Bakanı Türkiye'den bazı Ortak Savunma Üslerini (CDI) anlaşma yapılmaksızın açmasını talep etmiştir.¹¹⁶ Türk yöneticiler ambargonun tamamen kaldırılmamasını “düşmanca bir hareket” olarak algılayacaklarını bu sebeple üslerin yeniden kullanımına izin vermeyeceklerini belirtmişlerdir.¹¹⁷

ABD, bu görüş ayrılıklarının bir ortasını bularak, Çağlayangil' in Washington ziyaretinden önce imzalanacak anlaşma metnini oluşturmayı planlamaktadır.¹¹⁸ Bu sebeple Ankara Büyükelçisi Macomber, Çağlayangil ile görüşerek Türklerin kabul edebileceği en düşük ABD yardımı miktarının belirlenmesini istemiştir.¹¹⁹ Plana göre anlaşma imzalanacak, hemen ardından ABD'nin istihbarat üsleri açılacak ve sonrasında Türkiye'ye yapılacak yardımları içeren paket ABD Kongresinin onayına sunulacaktır.¹²⁰ Bu süreçte ABD basınında Türkiye'nin yeni bir üs antlaşması için yardım talep ettiği ve bu yardımın yıllık 400 milyon dolar civarında olduğu yer almaktadır.¹²¹ ABD ile Türkiye üsler karşılığında yapılacak yardım konusunda anlaşamamış olacak ki, Çağlayangil' in antlaşmayı imzalamak üzere 10 Şubata planladığı Washington seyahati Kissinger'in eşinin rahatsızlığı sebebi ile son dakika da daha sonraki bir tarihe ertelenmiştir.¹²²

---

¹¹⁵ Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State, 05.11.1975, **FRUS 1969-1976**, C.30, s. 795

¹¹⁶ Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State, 05.11.1975, **FRUS 1969-1976**, C.30, s. 796

¹¹⁷ Sami Kohen, “Turkey Warns U.S.: No String on Military Aid”, **The Christian Science Monitor**, 02.02.1976, s.34

¹¹⁸ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 04.02.1976, Subject: US-Turkish Defense Cooperation Agreement Negotiations, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1976. Secret, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

¹¹⁹ **A.y.**

¹²⁰ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 04.02.1976, Subject: Secretary's Oral Message to Caglayangil, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1976. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

¹²¹ Steven V. Roberts, “U.S. Seeks Accord on Turkey Bases”, **The New York Times**, 08.02.1976, s.13

¹²² Bernard Gwertzman, “Turk Postpones U.S. Visit, Dimming Hope on Bases”, **The New York Times**, 11.02.1976, s.10

Harry B. Ellis, “Senate Words Ire Turks; U.S. Listening Posts Stay Shut”, **The Christian Science Monitor**, 13.02.1976, s. 1

ABD basınında yer alan haberler ise Senatonun Türkiye'ye askeri yardımı kısıtlama yönünde aldığı karardan dolayı ziyaretin ertelendiğini belirtmektedir.¹²³ New York Times yazarı Steven Roberts ise iki taraf arasındaki görüş ayrılıkları sebebi ile ziyaretin ertelendiğini bildirmektedir.¹²⁴ Türkiye'nin 1976 yılı bütçe görüşmelerinin 16-17 Şubat 1976'da yapıldığı¹²⁵ hesaba katılırsa Çağlayangil' in bu plan değişikliği daha anlamlı hale gelmektedir. ABD anlaşma taslağında yer alan yardım konusunda Türkiye'ye yeşil ışık yakmamıştır. Demirel Hükümetinin yardım almaksızın böyle bir antlaşma imzalaması bütçe görüşmeleri sırasında güvenoyu alamamasına sebep olacaktır. Hükümet böyle kritik bir dönemde koalisyon ortaklarını kızdıracak bir adım atmaktan kaçınmıştır.

Türkiye, üsler sebebi ile yapılacak yardım miktarının dışında üslerin hukuki statüsünde de bir takım değişiklikler istemektedir. Bunların başında üslerin egemenlik hakkı sorunu gelmektedir. Türkiye topraklarına egemen bir ülke olarak yeni yapılan anlaşmada üslerde yapılan faaliyetlerden haberdar olmak istemiştir. Bu sistem içinde ABD'li komutanlara sınırları iyi çizilmiş yetkiler verilecektir, fakat idari ve teknik sorumluluk Türklerde olacaktır.¹²⁶ ABD ise üslerdeki faaliyetlerini 1975 öncesinde olduğu gibi Türk hükümetine bir ön bildirimle gerek duymadan yürütmek istemektedir.¹²⁷ ABD sahip olduğu üslerde en yüksek düzeyde operasyonel yetki istemektedir. Bu sadece Türkiye için değil tüm dünyadaki üsleri için geçerlidir. Böylece ABD yerel hükümete ait kurumlardan izin almak zorunda kalmayacak, kendi kararını vererek istediği üsünden, istediği yere, istediği uçuşu yapabilecektir.

Üsler ile oldukça karmaşık görünen antlaşmalar aslında çok basit bir noktada düğümlenmektedir. Ankara'da Askeri Danışmanlık görevini yapmış olan Richard W. Boehm temel meseleyi "bir uçuş yapmadan ev sahibi ülkeden izin almak gerektiği

---

¹²³ Don Oberdorfer, "New Turkey Pact is Near", **The Washington Post**, 11.02.1976, s.A1

¹²⁴ Steven Roberts, "Turkey, Long a U.S. Ally, Now Seeks Wider Circle of Friends", **The New York Times**, 12.02.1976, s.2

¹²⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, 17.02.1976, Dönem 4, Birleşim 58, Cilt 15, Oturum 1, ss. 166-305

¹²⁶ Don Oberdorfer, "New Turkey Pact is Near", **The Washington Post**, 11.02.1976, s.A1

Steven V. Roberts, "U.S. Seeks Accord on Turkey Bases", **The New York Times**, 08.02.1976, s.13

¹²⁷ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview with Richard W. Boehm, 27.06.1994, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004boe01> (Çevrimiçi,26.10.2015)

mi? Yoksa haber vermenin yeterli olduğu mu?” şeklinde özetlemektedir.¹²⁸ Türkiye bu üsleri tam olarak kontrol etmek isterken ABD sahip olduğu üslerin kontrolünün kendilerinde olmasını istemektedir.

Antlaşma öncesi masaya yatırılan bir konu ise Türkiye’deki Amerikan personeline sağlanan ayrıcalıklar olmuştur. Bunların başında ise gümrüksüz olarak Türkiye’ye ürün getirtme ayrıcalığı gelmektedir. Amerikalı personellerin 1969 OSIA antlaşmasında sahip olduğu bu hak, 1975 Temmuz’unda üslerin kapatılmasının ardından fesih edilmiştir. Türk kamuoyunun da rahatsız olduğu bu ayrıcalıkları, Türk hükümeti yeni yapılacak antlaşmada ABD’ye tanımak istememiştir.¹²⁹

Ambargoda Türkiye lehine yapılan düzeltmelerin yetersiz olması Türkiye’nin yeni bir savunma antlaşması imzalamadan önce topraklarını kullandırmanın karşılığı olarak ABD’den para talep etmesine sebep olmuştur. ABD ise bu talebi uygun bulmamış ve ekonomik yardım yerine Türkiye’ye yıllık 125 milyon dolarlık bir FMS kredisi sağlamayı önermiştir.¹³⁰ ABD üsler konusunda anlaşma yapıldıktan sonra hibe yardımların da 1977 yılı bütçe görüşmelerinde gündeme alınabileceğini belirtmektedir.¹³¹ Türkiye ise ambargonun hiçbir ön şarta bağlanmadan kaldırılması gerektiğini düşünmektedir.¹³² Ancak böyle olursa Türkiye-ABD arasında daha önce var olan dostluk, güven ve işbirliği ortamının yeniden tesis edilebileceği düşünülmektedir.¹³³

---

¹²⁸ A.y.

¹²⁹ Steven V. Roberts, “U.S. Seeks Accord on Turkey Bases”, **The New York Times**, 08.02.1976, s.13

¹³⁰ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 12.03.1976, Subject: FY 1976 Security Assistance For Turkey, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1976. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

¹³¹ A.y.

¹³² Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 13.03.1976, Subject: Cento Secretary General Comments on US- Turkish Relations, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1976. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

¹³³ A.y.

b) Savunma İşbirliği Antlaşması ve Önemi

Türk ve Amerikalı yetkililer bu görüş ayrılıklarına son verip yeni bir SIA hazırlamak amacıyla 24 Mart 1976'da Washington'da bir araya gelmişlerdir.¹³⁴ Toplantıda masaya yatırılacak başlıca altı konu bulunmaktadır. Bu konular şunlardır:

1. Yardım miktarı,
2. ABD'nin Türkiye'nin savunma ihtiyaçlarını karşılamak için yapabileceği diğer yardımlar,
3. Antlaşmanın geçerlilik süresi ve bunun yardım süresi ile ilişkisi,
4. Antlaşmanın Amerikan kanunlarına uygun olma problemi,
5. İkili savunma antlaşmalarının NATO antlaşmaları kapsamında nasıl tanımlanacağı,
6. Ulusal güvenliğin gerektirdiği durumda ortak üslerin Türkiye tarafından tek taraflı olarak kullanılması.¹³⁵

Yardım miktarı hariç tüm konular yapılan ilk toplantıda karara bağlanmıştır. ABD'nin vermek istemediği ya da minimum düzeyde vermeyi planladığı bu yardım Türkiye'nin savunma ihtiyaçları açısından önemlidir. Ambargonun devam ettiği bu ortamda Türkiye artan savunma giderlerini karşılamak için kaynak yaratma çabası içindedir. Diğer yandan, Türk Hükümeti ABD'nin NATO kapsamında Türkiye'ye yaptığı yardımları da yetersiz görmektedir. Çağlayangil, Washington'da yapılan bu toplantıda Türkiye-Yunanistan'a yapılan NATO yardımlarında $\frac{3}{4}$ oranın gözetilmesinin SSCB'ye en uzun sınırı olan ve Yunanistan'dan 5 kat fazla nüfusu olan Türkiye için kabul edilebilir olmadığını belirtmiştir.¹³⁶ ABD'nin yardım konusunda planladığı ise Türkiye'ye yıllık 250 milyon dolar tutarında FMS kredisi sağlamaktır.¹³⁷

¹³⁴ "U.S., Turkey Renew Talks on Bases", *The Washington Post*, 25.03.1976, s.A14

¹³⁵ Memorandum of Conversation, 24.03.1976, *FRUS 1969-1976*, C.30, s. 801

¹³⁶ Memorandum of Conversation, 24.03.1976, *FRUS 1969-1976*, C.30, s. 803

¹³⁷ Memorandum of Conversation, 24.03.1976, *FRUS 1969-1976*, C.30, s. 811

Üç gün süren pazarlıklar sonrasında, 26 Mart 1976'ta, imzalanan savunma antlaşmasının en tartışmalı maddesi olan yardım konusu ABD'nin öngördüğü şekilde kabul edilmiştir. 4 yıl geçerli olacak antlaşmada ABD Türkiye'ye yaklaşık 1 milyar dolarlık askeri kredi sağlayacaktır.¹³⁸ Türkiye'nin yıllık 1,5 milyar dolar yardım talebiyle başlayan görüşmelerde yıllık 250 milyon dolarlık bir FMS kredisine Türk heyeti razı olmuştur. Rakamlardaki bu uçurum Türkiye'nin pazarlık gücünü kendi lehine kullanmak yerine ABD'nin istekleri doğrultusunda şekillendirdiğini göstermektedir. 1,5 milyar dolarlık yardım Türkiye'ye askeri alanda önemli bir kaynak sağlayacakken, 250 milyon dolarlık kredi ile Türkiye NATO ittifakı bünyesinde yer alan ordusunun modernleşmesi için kredi faizi ödemek zorunda bırakılmıştır. Antlaşma şartlarındaki bu değişim, Türk hükümetinin kamuoyuna yaptığı hararetli açıklamaların, Washington'a gelince unutulduğunu göstermektedir. Türk heyetinin antlaşma sürecinde verdiği tüm tavizlere rağmen bu antlaşma Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu tarafından Türk Dış Politikasının "büyük zaferi" olarak tanımlanmıştır.¹³⁹

Antlaşma her iki ülkenin de parlamentosu tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe girecektir.¹⁴⁰ Bu antlaşmanın bazı özellikleri vardır.

1-) Antlaşma, Türkiye'ye uygulanan ambargonun kalkmasından sonra yürürlüğe girecektir.

2-) Antlaşma Kongre tarafından onaylanacaktır.

3-) Türkiye'ye 4 yılda 1 milyar dolarlık yardım yapılacak ve bunun en az 200 milyon doları hibe olacaktır.¹⁴¹

Antlaşmanın bu temel özelliklerine ek olarak üslerdeki egemenlik hakları da bu antlaşma ile yeniden düzenlenmiştir. Buna göre, üsler yasal olarak Türkiye'ye ait olacak, geçmişte olduğu gibi ortak üsler olmayacaktır. Üslerin komutanı Türk olacak

---

¹³⁸ Bernard Gwertzman, "U.S. and Turkey Reach an Accord on Bases and Aid", **The New York Times**, 27.03.1976, s. 1

¹³⁹ "Turkish Official Praises New Accord With the U.S.", **The New York Times**, 29.03.1976, s.34

¹⁴⁰ U.S. Congress, H. Doc.94-531, **Defence Cooperation Agreement With Turkey**, 94th Congress, 2nd Session, 16.06.1976, s.1

¹⁴¹ Kosta Daponte, "ABD Üslerine Karşı 4 Yıl İçin 15 Milyar Veriyor.", **Cumhuriyet**, 28.03.1976, s.1. Bernard Gwertzman, "Kissinger is Told Turks' Pact Faces 'Rough Sledding' ", **The New York Times**, 30.03.1976, s. 5

ve üslere Türk bayrağı asılacaktır.¹⁴² Amerikan bayrağı üssün tamamında değil, üste bulunan en kıdemli Amerikan askerinin ofisinin olduğu binada yer alacaktır.¹⁴³ ABD üslere yeni teçhizat sokmadan ya da üslerde bulunan teçhizatı Türkiye dışına çıkarmadan Türkiye’den izin alacaktır.¹⁴⁴ Ayrıca her iki hükümet toplanan istihbarat verilerini ortak olarak kullanacaktır.¹⁴⁵ Bu maddeler Türkiye-ABD arasındaki karşılıklı güvenin sarsıldığını, yeni antlaşma yürürlüğe girse bile ABD’nin ambargo öncesi sahip olduğu hakları yeniden elde edemeyeceğini göstermektedir.

Antlaşmanın 4. Maddesi üslerin Türkiye’nin kontrolü altında olduğunu belirtmektedir. 5.Madde ise Türkiye kontrolü altındaki bu üslerde bulunan Amerikan askeri personellerinin komuta ve kontrolünün ise ABD’nin yetkisinde olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁶

1969 tarihli OSİA’nın yerini alacak bu yeni antlaşma daha önceki antlaşmada bahsedilmeyen askeri yardım konusunu da içermektedir. 26 Mart tarihli bu antlaşmanın 1969 antlaşmasında en büyük farkı da budur. 1969 antlaşmasında Türkiye’nin savunmasının destekleneceği belirtilmesine rağmen yapılacak yardımlar Kongre tarafından belirlenecektir. Bu sebeple antlaşma imzalandığı gün, Kongrenin onayına sunulmadan kabul edilmiştir. 1976 antlaşmasında ise Türkiye’nin ABD’ye sağladığı bu imkânlar karşısında ne kadar askeri yardım alacağı belirtilmiştir. Bu sebeple antlaşma Kongrenin onayını gerektirmektedir.

Antlaşmanın 19. Maddesi ABD’nin Türkiye’ye yapacağı askeri yardımları konu almaktadır. Antlaşma metninde bu yardımların gerekçesi Türkiye’nin savunmasını güçlendirmek ve karşılıklı güvenlik ve işbirliğini geliştirmek olarak belirtilmiştir.¹⁴⁷ Antlaşmada belirtilen yardım miktarı 1 milyar dolardır. Bu miktar ABD’nin sağlayacağı kredi, hibe, finansman garantilerinin tümünü kapsamaktadır. Türkiye’ye yapılacak bu savunma yardımının en az 200 milyon doları hibe olacaktır

---

¹⁴² U.S. Congress, H. Doc.94-531, **Defence Cooperation Agreement With Turkey**, 94th Congress, 2nd Session, 16.06.1976, s.9

¹⁴³ Savunma İşbirliği Antlaşması Madde 5, Bent 3, **a.y.**

¹⁴⁴ Savunma İşbirliği Antlaşması Madde 8, Bent 1, **a.e.**, s.11

¹⁴⁵ Savunma İşbirliği Antlaşması Madde 10, Bent 1, **a.e.**, s.11

¹⁴⁶ **A.e.**, s. 9

¹⁴⁷ **A.e.**, s.13

ve bunun 75 milyon doları antlaşmanın yürürlüğe girdiği ilk sene yapılacaktır.¹⁴⁸ Antlaşmanın bu maddesi herhangi bir konuda ortaya çıkan anlaşmazlık durumunda Türkiye'nin çıkarlarını korumayı amaçlamıştır. Diğer bir ifade ile silah ambargosu sürecinde olduğu gibi ABD hem yaptığı yardımı kesip hem de Türkiye'deki üslerini kullanmaya devam edemeyecektir.

26 Mart 1976'da imzalanan bu savunma antlaşması Türkiye'ye sağladığı haklar bakımından 1969 tarihli OSİA'dan ayrılmaktadır. Bu antlaşmanın maddeleri incelendiğinde Türkiye'nin üsler üzerindeki kontrolünün arttığı açıkça görülmektedir. Türkiye lehine yapılan bu değişikliklere ek olarak, üslerin kullanımı için ABD'den sağlanacak yardım ve kredi miktarlarının önceden belirlenmiş olması Türkiye'nin, ambargoda olduğu gibi, kötü bir sürprizle karşılaşmasını önleyecektir. Antlaşmada ev sahibi ülke lehine yapılan bu düzeltmelerde, Türk kamuoyunun ABD karşıtı duruşu oldukça etkili olmuştur. Bu durum hem Türkiye'deki Demirel Hükümeti hem de Yunanistan'daki Karamanlis hükümeti için geçerlidir. Türkiye ile eş zamanlı olarak Yunanistan ile de savunma antlaşması yapmaya çalışan ABD Yunanistan'a üsler konusunda birçok taviz vermek zorunda kalmıştır. Örneğin Yunanistan'da bulunan 4 adet üsün kontrolü Yunan generallere verilmiş ve Amerikan bayrakları sadece dışarıdan görülemeyecek binalara çekilmiştir.¹⁴⁹ Aynı şekilde, üslerde bulunan Amerikan askerlerinin sahip olduğu ayrıcalıklar sınırlandırılmış, Yunan askerlerin istihbarat birimlerine ve üslerden yürütülen operasyonlara katılımı arttırılmıştır.¹⁵⁰ Türkiye-Yunanistan'ın ayrı ayrı ABD ile imzalamış bulunduğu bu antlaşmalardaki paralellik her iki ülkenin de Kıbrıs krizi sonrasında ABD ile olan ilişkilerine daha temkinli yaklaştığını göstermektedir. Her iki hükümetinde ülkelerinde mevcut olan Amerikan karşıtlığı karşısında hareket alanının sınırlandığı, bu sebeple ulusal çıkarlarla daha fazla örtüşen antlaşmalar imzaladığı görülmektedir.

Savunma antlaşmasının imzasını takiben Türkiye üslerde Amerikan personeline uyguladığı yaptırımları yumuşatmaya başlamıştır. Üslerin faaliyetlerinin

---

¹⁴⁸ A.e., s.14

¹⁴⁹ Steven V. Roberts, " U.S. Bases in Greece Stir Athens Dispute", **The New York Times**, 21.10.1976, s.9

¹⁵⁰ A.y.

durdurulmasını takiben kapatılan gümrüksüz posta servisi, anlaşma sonrası dönemde yeniden Amerikan askerlerince kullanılmaya başlanmıştır.¹⁵¹

Antlaşma 4 yıl süre ile geçerli olacaktır ve taraflardan biri bu süre içinde aksi bir bildirimde bulunmadıkça antlaşmanın süresi 4 yıl daha uzayacaktır. Eğer bu süre içinde, taraflardan biri anlaşmadan çekilirse tarafların düzenli olarak geri dönmesini sağlamak için antlaşma 1 yıl daha geçerli kalacaktır.

c) Türkiye'nin Antlaşmanın Onaylanması için Gösterdiği Çaba

Antlaşmanın onayının gecikmesi Demirel'in antlaşmanın durumuyla ilgili sorulara gittikçe daha fazla maruz kalmasına sebep olmuştur.¹⁵² Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Esenbel, 6 Temmuz 1976'da ABD Dışişleri Bakanı Yardımcısı Hartman'ı telefon ile arayarak Türk hükümetinin antlaşmanın en kısa zamanda onaylanmasını beklediğini iletmıştır.¹⁵³ 10 Temmuz 1976'da ABD Dışişleri Bakanlığını tekrar arayan Esenbel, Türkiye'de gerginliğin giderek arttığını, hükümete yönelen eleştirilerin sertleştiğini bildirerek, Türk hükümetinin 1976 yazında Kongre onayını beklediğini belirtmiştir.¹⁵⁴

Başkan Carter yönetime geldikten sonra NATO'nun en problemlili ülkeleri olan Türkiye ve Yunanistan ile ilişkileri gözden geçirmek amacı ile eski Savunma Bakanı Clark M. Clifford'u şahsi temsilcisi olarak görevlendirdiğini bildirmiştir.¹⁵⁵ 21 Şubat 1977 tarihinde Ankara'da Türk yöneticilerle görüşmeler yapan Clifford'a 26 Mart 1976'da imzalanmasına rağmen Kongrenin onayına sunulmayan savunma

¹⁵¹ Steven V. Roberts, "American Servicemen and Turks Share Tense", **The New York Times**, 20.12.1976, s.5

¹⁵² Sami Kohen, "Turkey Speeds Efforts to Modernize Military", **The Christian Science Monitor**, 15.07.1976, s.12

¹⁵³ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 06.07.1976, Subject: US-Turkish Defense Cooperation Agreement (DCA) : The Aegean, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1976. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

¹⁵⁴ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 10.07.1976, Subject: US-Turkish Defense Cooperation Agreement (DCA) : International Security Assistance and Arms Control Act For 1976, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1976. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

¹⁵⁵ President's Personal Emissary to Greece, Turkey and Cyprus, Designation of Clark M. Clifford, 03.02.1977, **Public Papers of The Presidents of The United States: Jimmy Carter –January 20 to June 24, 1977**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1977, 77

antlaşmasının akıbeti de sorulmuştur.¹⁵⁶ Clifford diğer tüm Amerikan yöneticiler gibi savunma antlaşmasını Kıbrıs sorunu ile ilişkilendirerek, Kıbrıs'ta önemli bir ilerleme kaydedilemedikçe askeri yardım konusunun gündeme gelemeyeceğini belirtmiştir.¹⁵⁷ Başbakan Demirel ise bu iki konunun birbirinden tamamen ayrı olduğunu, ABD'nin Kıbrıs konusuna müdahil olmadan, ikili ilişkileri düzeltmek amacı ile savunma antlaşmasını yürürlüğe koyması gerektiğini belirtmiştir.¹⁵⁸ Bu ziyaret sırasında, Türk yöneticiler savunma antlaşmasının onayının geciktirilmesinin iki ülke ilişkilerine kalıcı hasarlar verebileceğini, Türkiye'de bulunan üslerinin kapatılabileceğini ve Türkiye'nin NATO ile bağlarının zayıflayacağını Clifford'a bildirmişlerdir.¹⁵⁹

1976 tarihli SİA'nın onaylanma meselesi Türkiye'nin ABD Büyükelçisi Melih Esenbel'in Türkiye'ye dönüşünden bir gün önce 8 Nisan 1977 tarihinde tekrar gündeme gelmiştir. Esenbel ve ABD Dışişleri Bakanı arasında geçen görüşmede Esenbel Türk hükümetinin bu anlaşmanın onaylanmasına büyük önem verdiğini, anlaşma seçimden önce onaylanmazsa Demirel hükümetinin uygulamaya konmayacak bir anlaşmayı imzalamakla eleştirileceğini belirtmiştir.¹⁶⁰ Türkiye'nin Washington Büyükelçisi'nin seçimleri göz önünde tutarak mevcut hükümet yanlısı bir yaklaşım sergilemesi iki açıdan dikkate değerdir. Bunlardan birincisi seçimlerde tarafsız olması gereken elçilik gibi bir kurumun açıkça taraf olmasıdır. İkincisi fakat daha da önemlisi ise bir Türk Büyükelçinin ABD'nin menfaatlerinin hangi hükümetin iktidara gelmesinde olduğuna dair Amerikan yöneticilere fikir beyan etmesidir.¹⁶¹

25-29 Nisan 1977 tarihleri arasında TÜSİAD üyelerinden oluşan bir heyet iki ülke arasındaki ilişkileri görüşmek için Washington'da görüşmeler yapmıştır. 29 Nisan tarihinde Beyaz Saray'da ABD Başkan Yardımcısı Mondale ve Ulusal

¹⁵⁶ Memorandum of Conversation, 22.02.1977, **FRUS 1977-1980**, C.21 ss. 288-289

¹⁵⁷ John Lawton, "Clifford Seen Failing to Bridge U.S. Differences With the Turks", **The Washington Post**, 24.03.1977, s. A22

¹⁵⁸ Sami Kohen, " Turkey's Straightforward Advice For U.S.", **The Christian Science Monitor**, 23.02.1977, s.4

¹⁵⁹ **A.y.**

¹⁶⁰ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 09.04.1977, Subject: Turkish Ambassadors Meeting With Secretary, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1977. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

Memorandum of Conversation, 04.08.1977, **FRUS 1977-1980**, C.21 s. 292-293

¹⁶¹ Esenbel'in buna benzer taraflı bir yaklaşımı haşhaş meselesinde de görülmektedir. Bkz.: Yuk., s. 111.

Güvenlik Danışmanı Brzezinski ile görüşen heyet, Türk-Amerikan ilişkilerinin düzelmemesi sonucunda Türkiye'nin Batı yanlısı dış politikasında ve ABD ile müttefikliğinde büyük değişiklikler olabileceğini bu sebeple savunma anlaşmasının en kısa zamanda onaylanması gerektiğini belirtmiştir.¹⁶²

İş adamlarının bu uyarıları ABD açısından pek dikkate alınmamış olsa da Ecevit'in 1978 Ocak'ında yaptığı benzer uyarılar ABD yönetimini üzerinde etkili olmuştur. 21 Ocak'ta Dışişleri Bakanı Vance ile Ankara'da bir görüşme yapan Ecevit, SİA onaylanmazsa Türkiye'nin ittifaklarını yeniden gözden geçireceğini belirtmiştir.¹⁶³ Ecevit'in bir önceki iktidarında ABD'ye rağmen aldığı kararlar inandırıcılığını arttırmış olmalı ki ABD yönetimi oyalama politikalarından vazgeçmiş, SİA onaylama ya da ambargoyu kaldırma konusunda nasıl bir adım atacağını planlamaya başlamıştır.¹⁶⁴

d) Antlaşmaya ABD'nin Yaklaşımı

Türkiye'ye uygulanan silah ambargosunda olduğu gibi, Mart 1976 tarihli savunma antlaşmasında da ABD yönetimi ve Kongre arasında bir fikir ayrılığı olduğu ifade edilmektedir. ABD yönetimi bu antlaşmanın onaylanmasının önemine vurgu yaparken Kongrenin karşı çıkacağı gerekçesi ile onaya sunmamaktadır. ABD yönetimi bu endişesinin sebebini ise Kıbrıs konusunda bir adım atılmamış olması olarak açıklamaktadır. Türk Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ise antlaşmanın herhangi bir değişikliğe uğramadan Kongreden geçmesinin, üslerin faaliyetlerine yeniden başlaması için zorunlu olduğunu belirtmektedir.¹⁶⁵ Her iki ülkenin yola çıkış amacının birbirinden farklı olması uzun bir bekleme sürecinden sonra antlaşmanın rafa kaldırılmasına sebep olmuştur. Antlaşmanın uygulamaya konmamış olması bu antlaşmayı önemsiz kılmamaktadır. Onaylanma süreci içindeki gelişmelere

---

¹⁶² Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 30.04.1977, Subject: Visit of Turkish Businessmen to Washington, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1977. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

¹⁶³ Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State 24.02.1978, **FRUS 1977-1980**, C.21 s. 346

¹⁶⁴ **A.e.**, s. 353-358.

¹⁶⁵ "Greece Summons Two Envoys For Talks on U.S. – Turkey Pact", **The New York Times**, 31.03.1976, s.3.

yakından bakıldığında 1976 antlaşmasının ABD dış politikası için bir araç olarak planladığı görülmektedir.

ABD yönetimine göre, anlaşmanın Kongre tarafından onaylanmasını zorlaştıran iki etken bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Kongrenin birkaç yıllık ödemeyi kapsayan antlaşmalara sıcak bakmamasıdır.¹⁶⁶ İkincisi fakat daha da önemlisi ise Kıbrıs konusunda Yunanistan ile bir antlaşmaya varılamamış olmasıdır.¹⁶⁷ ABD’de bulunan Yunan lobisi Türkiye’ye yardım yapılmasına karşı çıkmaktadır. Bu sebeple bu anlaşmanın Kongreden geçmemesi için çalışmaya başlamışlardır. Aynı şekilde Yunanistan’da, Türkiye-ABD arasında yapılan bu antlaşmaya tepkisini göstermek için Washington ve Ankara’da bulunan Büyükelçilerini Atina’ya geri çağırarak, ABD ile sürdürdükleri üs görüşmelerine son vermişlerdir.¹⁶⁸ Türkiye-ABD arasında yapılan anlaşmada Kıbrıs sorunundan bahsedilmemesi Yunanistan’ın yeni anlaşmaya cephe almasının temel nedeni olmuştur.¹⁶⁹ Yunanistan gibi Kıbrıs’ta yaşayan Rumlar da antlaşmaya karşı çıkmışlardır. 12 Nisan 1976’da Lefkoşe’deki ABD Büyükelçiliğine yürüyen 3000 kadar gösterici ABD’nin Türkiye ile imzaladığı anlaşmayı protesto etmişlerdir.¹⁷⁰

Antlaşmaya ilişkin detayların kamuoyuna açıklanmasını takiben Kongrenin antlaşmaya karşı bir tutum almaya başladığı görülmektedir. Amerikan basınında Kongre-yönetim arasındaki savaşın yeniden alevleneceği şeklinde haberler yer almıştır.¹⁷¹ Hatta bu anlaşmanın değil Kongre gündemine gelmek komisyonlardan bile geçemeyeceği belirtilmiştir.¹⁷²

Türkiye ile yapılan anlaşmanın onaylanmama ihtimalin giderek artması ABD’nin Yunanistan ile sürdürdüğü üs anlaşmalarına hız vermesine sebep olmuştur.

---

¹⁶⁶ “Military-Base Pact Providing \$1 Billion To Turkey Will Be Sent to Congress”, **The Wall Street Journal**, 30.03.1976, s. 2

¹⁶⁷ A.y.

¹⁶⁸ “Greece Summons Two Envoys For Talks on U.S. – Turkey Pact”, **The New York Times**, 31.03.1976, s.3

“Greeks, Turks Threaten Future of U.S.Bases”, **The Washington Post**, 31.03.1976,s.A1

¹⁶⁹ Dana Adams Schmidt, “U.S. Bases in Turkey May Stay Shut”, **The Christian Science Monitor**, 01.04.1976 s.6

¹⁷⁰ “Cypriot Police Repulse Greeks Protesting U.S. Arms to Turkey”, **The New York Times**, 13.04.1976, s. 4

¹⁷¹ “The New Turkish Bases Agreement”, **The Washington Post**, 09.04.1976, s.26

¹⁷² Rowland Evans, “A NATO Defense Triangle of Worsening Relations”, **The Washington Post**, 13.04.1976, s. A19

ABD Dışişleri Bakanlığı 12 Nisan 1976'da Yunanistan ile 4 yıl süreli bir savunma anlaşması için prensipte anlaşıldığını kamuoyuna duyurmuştur.¹⁷³ Yunanistan Türkiye'nin imzaladığı anlaşmadan esinlenmiş olmalı ki 4 yıl için ABD'den 700 milyon dolar tutarında bir yardım talep etmiştir.¹⁷⁴ Bu açıklamanın Türkiye ile yapılan anlaşmanın yoğun olarak eleştirildiği bir döneme denk gelmesi gözden kaçırılmaması gereken bir detaydır. ABD Dışişleri Bakanlığı, Yunanistan ile Türkiye ile yapılan anlaşmaya benzer bir anlaşma yapılacağını belirterek kendisine yönetilen eleştirileri azaltmak istemiştir. Henüz ortada bir anlaşma metni olmamasına rağmen yapılan bu açıklama kamuoyunda oluşan tepkiyi azaltmayı amaçlamaktadır. Washington Post ise, Türkiye ile yapılan anlaşmaya paralel olarak atılan bu adımın Kongreyi Türkiye-ABD anlaşmasını onaylamaya ikna etmeyi amaçladığını yazmaktadır.¹⁷⁵ Yunanistan ile üs anlaşması 15 Nisan 1976'da ABD Dışişleri Bakanı Kissinger ile Yunanistan Dışişleri Bakanı Dimitrios Bitsios arasında imzalanmıştır.¹⁷⁶

Yunanistan ile yapılan anlaşmayı takiben 17 Nisan 1976 tarihinde Türk ve Yunan Başbakanlarının çözüm yönünde ılımlı mesajları gelmeye başlamıştır.¹⁷⁷ Tarafların ikili ilişkilerde var olan sorunları çözme, Kıbrıs'taki durumun düzeltilmesi yönündeki mesajları ilişkileri yumuşatmayı amaçlamıştır. Böylece ABD Kongresine Kıbrıs sorununda çözüm yolunda adım atıldığı izlenimi verilerek üs anlaşmalarının onaylanması sağlanmaya çalışılmıştır.¹⁷⁸

Antlaşma, Mart ayında yapılmış olmasına rağmen 1976 Temmuz'una gelindiğinde henüz Kongrenin onayına sunulmuş değildir. 16 Haziran 1976'da, Başkan Ford Türkiye ile yapılan savunma anlaşmasına ilişkin 3 sayfalık mesajını

---

¹⁷³ Bernard Gwertzman, "U.S. Tells of Gain Toward Accord on 4 Greek Bases", **The New York Times**, 13.04.1976, s.1

¹⁷⁴ Bernard Gwertzman, "U.S. Tells of Gain Toward Accord on 4 Greek Bases", **The New York Times**, 13.04.1976, s.1

700 milyon dolar tesadüfen belirlenmiş bir rakam değildir. ABD'nin Türkiye-Yunanistan yardımlarında göz önünde tuttuğu 10/7 oranı hesaba katılarak Türkiye'ye vaad edilen 1 milyar dolar yardım karşılığında Yunanistan da 700 milyon dolar istemiştir.

¹⁷⁵ "Greek, U.S. Base Accord Seen Near", **The Washington Post**, 14.04.1976, s.A24

¹⁷⁶ Dana Adams Schmidt, "Battle in Congress Seen on Greek, Turkish Treaties", **The Christian Science Monitor**, 16.04.1976, s.4

¹⁷⁷ "Greek Bids Turks Conclude a Pact of Nonaggression", **The New York Times**, 18.04.1976, s.1

¹⁷⁸ Geoffrey Godsell, "Ford, Kissinger Revive NATO's Southeast Flank", **The Christian Science Monitor**, 19.04.1976, s.1

Kongreye göndermiştir.¹⁷⁹ Fakat ABD yönetimi bu mesaj üzerinde fazla durmadığı gibi, antlaşmanın Kongrenin onayına sunulmasını da istememiştir.¹⁸⁰ Kongre üyeleri ile görüşmeler yapan Ford yönetimi Türkiye ile yapılan yeni savunma antlaşmasının yakın bir zamanda onaylanmasının mümkün olmadığını fark etmiş bu sebeple oylamaya alınmasını istememiştir.¹⁸¹

Türkiye, kendisine 4 yıl için 1 milyar dolar yardım sağlayacak antlaşmanın onayını beklerken, ABD Kongresinde 1976-1977 yılı dış yardım görüşmeleri yapılmış ve bu görüşmelerde Türkiye lehine bir karar alınmamıştır.¹⁸² Hatta Türkiye'ye ticari satışlara izin veren düzenlemenin iptali için bazı Kongre üyeleri girişimde bulunmuştur.¹⁸³

1976 Eylül'üne gelindiğinde savunma antlaşması hala Kongrenin onayı için rafta bekletilmektedir. Bunun üzerine Esenbel, ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Hartman ile görüşerek Kongre tatile girmeden önce antlaşmanın oylanmasını istemiştir.¹⁸⁴ Hartman, hem antlaşmaya olan muhalefetten hem de Kongrenin tatile girmesinin yaklaşmasından dolayı antlaşmanın dış ilişkiler komitesi tarafından değerlendirilemediğini belirtmiştir.¹⁸⁵ 8 Ekim 1976'da Dışişleri Bakanlığından tekrar bilgi isteyen Esenbel, antlaşmanın bir sonraki yasama dönemine kaldığı ve 1977 yılında görüşüleceği cevabını almıştır.¹⁸⁶

ABD Ankara Büyükelçiliği, savunma antlaşması ile ilgili olarak Washington'a gönderdiği 8 Kasım 1976 tarihli telgrafında 94. Kongre döneminde onaylanmayan

---

¹⁷⁹ U.S. Congress, H. Doc.94-531, **Defence Cooperation Agreement With Turkey**, 94th Congress, 2nd Session, 16.06.1976, s.1-3

¹⁸⁰ Bernard Gwertzman, "Ford Bids Congress Back Turks' Pact", **The New York Times**, 20.06.1976, s.2

¹⁸¹ Bernard Gwertzman, "Ford Bids Congress Back Turks' Pact", **The New York Times**, 20.06.1976, s.2

¹⁸² Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 23.07.1976, Subject: FY 1976-1977 Foreign Assistance Legislation For Turkey – Third Party Transfers, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1976. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

¹⁸³ **A.y.**

¹⁸⁴ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 02.09.1976, Subject: Hearings on US-Turkish Defense Cooperation, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1976. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

¹⁸⁵ **A.y.**

¹⁸⁶ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 08.10.1976, Subject: US-Turkish Security Relationship, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1976. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

antlaşmanın bir sonraki yasama döneminde hızlı bir şekilde gündeme alınması gerektiğini bildirmektedir.¹⁸⁷ Büyükelçi Macomber, 1977 Nisan'ına kadar Kongre bu antlaşmayı onaylamazsa Türkiye'nin seçim sürecine gireceğini ve bu tür tartışmalı konuların meclisin gündemine alamayacağını belirtmektedir.¹⁸⁸ Macomber ayrıca, ABD Kongresinin antlaşmanın onayını erteledikçe Demirel'e olan muhalefetin güçlendiğini, bunun sonucu olarak Demirel hükümetinin düşebileceğini ve ABD müttefikliğini Türkiye'de destekleyecek kimse kalmayacağını belirtmektedir.¹⁸⁹

ABD Başkanı Ford görev süresi bitmeden 2 gün önce yani 18 Ocak 1977 tarihinde savunma antlaşmasını Kongreye göndermiştir.¹⁹⁰ Fakat Kıbrıs konusunda bir ilerleme sağlanmadığı için antlaşmanın onaylanmayacağı yönünde görüşler ABD temsilcileri tarafından dile getirilmiştir.¹⁹¹ Bunun üzerine, ABD Dışişleri Bakanlığı, Başkan Ford'un bu kararını Carter yönetimi ile görüşmeden aldığını, yeni yönetimin antlaşmayı gözden geçireceğini belirtmiştir, bu süreç tamamlanana kadar antlaşmanın Kongre gündemine alınmamasını istemiştir.¹⁹²

Antlaşmanın 1977 Mart'ında hala onaylanmamış olması Ankara Büyükelçiliğini yukarıda bahsedilen riski kısmen de olsa azaltmak için yeni yöntemler bulmaya zorlamıştır. 5 Mart 1977 tarihinde Ankara'dan Washington'a çekilen telgrafta, seçimin Ekim yerine Haziran ayında yapılacağı, bu sebeple antlaşma Kongre tarafından onaylanmasa dahi Başkan Carter'ın bu yönde vereceği bir demecin Türkiye üzerinde olumlu etki oluşturacağı belirtilmiştir.¹⁹³ Ankara

---

¹⁸⁷ Telegram From AmEmbassy Ankara to Secretary State Washington, 08.11.1976, Subject: Future Course of US/Turkish Security Relationship, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1976. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

¹⁸⁸ **A.y.**

¹⁸⁹ **A.y.**

¹⁹⁰ U.S. Congress, H. Doc.95-57, **Defence Cooperation Agreement With Turkey**, 95th Congress, 1st Session, 18.01.1977, s.1

¹⁹¹ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 20.01.1977, Subject: US-Turkey Defense Cooperation Agreement (DCA), **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1977. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

“Vance Aide Accuses Ford on Turkish Pact”, **The New York Times**, 20.01.1977, s.2

¹⁹² Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 20.01.1977, Subject: US-Turkey Defense Cooperation Agreement (DCA), **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1977. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

Memorandum of Conversation, 21.01.1977, **FRUS 1977-1980**, C.21 s. 279

“Turkish Pact Delay Sought”, **The Washington Post**, 22.01.1977, s.A4

¹⁹³ Telegram From AmEmbassy Ankara to Secretary State Washington, 05.03.1977, Subject: US-Turkey Security Relationship, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1977. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

Büyükelçisi Macomber'a göre, Başkan'ın mesajı ile eş zamanlı olarak ABD yönetiminin antlaşmayı Kongre gündemine getireceğini bildirmesi Türkiye'deki ABD karşıtlığının azalmasını ve Demirel'in seçimde daha başarılı olmasını sağlayabilecektir.¹⁹⁴ ABD Ulusal Güvenlik Konseyi personeli Paul B. Henze aynı uyarıyı 5 ve 8 Nisan'da hazırladığı memorandumlarla Ulusal Güvenlik Konseyi Başkanı Brzezinski'ye iletmiştir.¹⁹⁵ Carter, Ankara'dan gelen uyarıları dikkate almış olmalı ki Macomber'ın bahsettiği mesajı 19 Nisanda vermiştir. Carter, Beyaz Saray'ın savunma antlaşmasını desteklediğini, bu antlaşmayı prensipte onayladığını belirtmiştir.¹⁹⁶ Fakat bu “harekete geçişin” çok hızlı olmayacağı da Carter tarafından bildirilmiştir.¹⁹⁷ Dolayısıyla plan, Ankara Büyükelçiliği'nin Mart ayında hazırladığı rapora uygun olarak işlemiş, ABD yönetimi Türk halkı nezdinde itibarını arttırmaya çalışırken kendi politik tutumundan da taviz vermemiştir. Carter'ın açıklamaları Türk kamuoyunda memnuniyetle karşılanmış, Türk Dışişleri Bakanı Çağlayangil bu açıklamaları “doğru yönde atılmış bir adım” olarak değerlendirmiştir.¹⁹⁸

İlerleyen dönemde de bu antlaşmanın bir türlü Kongre gündemine alınmadığı görülmektedir. Antlaşmanın hazırlık döneminde ABD adına savunma anlaşması görüşmelerini sürdüren Paul F. Gardner bu anlaşmanın aslında ABD Kongresi gündemine hiç gelmediğini belirtmektedir.¹⁹⁹ Türk Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ise bunun sebebini anlayamamış olmalı ki, 1977 yılında New York'ta yapılan toplantıda “*Kimse ABD'yi antlaşma imzalamak için zorlamadı, şimdi neden bu antlaşma Kongrenin gündemine gelmiyor? Neden ABD Kıbrıs sorununa*

---

¹⁹⁴ A.y.

¹⁹⁵ United States National Security Council Staff, Memorandum From Paul B. Henze For Zbigniew Brzezinski, 05.04.1977, Subject: Evening Report--5 April 1977, Confidential. **DNSA Koleksiyonu**, CIA Covert Operations: From Carter to Obama, 1977-2010. <http://www.proquest.com> (Çevrimiçi, 13 Kasım 2015)

United States National Security Council Staff, Memorandum From Paul B. Henze For Zbigniew Brzezinski, 08.04.1977, Subject: Evening Report—7-8 April 1977, Confidential. **DNSA Koleksiyonu**, CIA Covert Operations: From Carter to Obama, 1977-2010. <http://www.proquest.com> (Çevrimiçi, 13 Kasım 2015)

¹⁹⁶ Bernard Gwertzman, “Carter Supports Arms for Turks In Policy Review”, **The New York Times**, 20.04.1977, s.1

¹⁹⁷ “Carter Reported to Back Turkish Base Agreement”, **The Washington Post**, 20.04.1977, s.A9

“Proposal to Relax Turkey Arms Ban Meets Resistance”, **The New York Times**, 22.04.1977, s.7

¹⁹⁸ John K.Cooley, “Cypriots Eye Carter's Peace Efforts”, **The Christian Science Monitor**, 26.04.1977, s.7

¹⁹⁹ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Paul F. Gardner, 04.11.1991, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004gar01> (Çevrimiçi,26.10.2015)

odaklanıyor?” diye sormaktadır.²⁰⁰ Aslında Çağlayangil’ in bu iki sorusunun cevabı takdir ve oldukça basittir. ABD 26 Mart 1976 tarihli Savunma işbirliği Antlaşmasını Kıbrıs’ta Türkiye’den taviz almak amacıyla kullanmıştır. Bu sebeple ne zaman Türkiye antlaşmayı gündeme getirirse ABD Kıbrıs’ta çözüm yönünde adım atılması gerektiğini belirtmiştir. Bu yaklaşım ABD Dışişleri Bakanlığına ait bir raporda da açıkça görülmektedir.²⁰¹

Türkiye’ye silah ambargosu uygulanması ile ABD dış politikada en önemli araçlarından biri olan “yardım”ı kaybetmiştir. Türkiye’ye baskı uygulamak için yeni araçlara ihtiyaç duyan ABD, 26 Mart 1976 tarihli savunma antlaşmasını dış politikada baskı unsuru olarak kullanmıştır. Bu sebeple ABD Dışişleri Bakanı, Kongrede bulunan Yunan lobisi liderleriyle görüşürken, *“Ecevit’in Kıbrıs konusunda görüşlerini almadan savunma antlaşması üzerinde karar vermeyeceğiz.”* demektedir.²⁰² ABD aslında uygulamaya koymayı düşünmediği bir antlaşma üzerinden Türkiye’nin dış politikası üzerinde etkili olmayı amaçlamıştır.

ABD yönetiminin antlaşmayı istediği fakat Kongrenin bunu onaylamayacağı yönünde Türkiye’ye bildirilen görüşler gerçeği yansıtmaktan uzaktır. ABD Kongresinde Yunanları temsil eden Brademas, Sarbanes gibi temsilcilerin Türkiye’ye askeri- ekonomik yardım içeren her başlık gibi 26 Mart 1976 tarihli savunma antlaşmasına da karşı çıktıkları doğrudur. Fakat bu anlaşmanın bu muhalefete rağmen Kongreden geçeceği Başkan Carter’a Yönetim-Kongre ilişkilerinden sorumlu yardımcılar tarafından hazırlanan raporda açıkça belirtilmiştir.²⁰³ Aynı şekilde Senatör Jacob K. Javits de Türk-Amerikan savunma antlaşmasının Kongrenin onayından geçebileceğini söylemiştir.²⁰⁴ ABD Ulusal Güvenlik Konseyi raporları da Kongrenin yönetimin bu konuda alacağı kararı

²⁰⁰ Memorandum of Conversation , 27.09.1977, **FRUS 1977-1980**, C.21 s.313.

²⁰¹ Memorandum From the Counselor of the Department of State (Nimetz) to Secretary of State Vance, 19.09.1977, **FRUS 1977-1980**, C.21 s.310

²⁰² Department of State Briefing Memorandum to The Deputy Secretary, 22.02.1978, **National Archives**, RG 59, Records of the Deputy Secretary Warren Christopher, 1977-1980, Entry 14, Box 19, Limited Official Use.

²⁰³ Memorandum From the President’s Assistant For Congressional Liaison (Moore), the Deputy Assistant Secretary of State For Congressional Relations (Beckel), and the Assistant Secretary of State for Congressional Relations (Bennet) to President Carter, 04.03.1978, **FRUS 1977-1980**, C.21 s. 350

²⁰⁴ “Javits is Optimistic That Congress Will Approve New Pact With Turkey”, **The New York Times**, 26.03.1978, s.12

destekleyeceğini belirtmektedir.²⁰⁵ 1978 başında göreve başlayan Ecevit de bunun bir yönetim-Kongre çatışması olmadığını anlamıştır. Ecevit 1978 Mart'ında, Kongre üyelerinin antlaşmayı onaylamaya hazır olduklarını fakat yönetimin bunu Kıbrıs sorunu çözülmeye gündenme getirmediğini ifade etmektedir.²⁰⁶

2. Türkiye-ABD Suçluların Geri Verilmesi Anlaşması

ABD, 1977 yılında yabancı ülkelerin hapisanelerinde bulunan Amerikan mahkûmlarının kendi hapisanelerine transferi için antlaşmalar düzenlemeye başlamıştır. Türkiye'de de uzun dönem hüküm giyen dört Amerikalı bulunması sebebi ile ABD yönetimi transfer antlaşması için harekete geçmiştir. ABD Dışişleri Bakanlığı 23 Aralık 1976 tarihinde Ankara'ya gönderdiği telgrafında Türkiye'deki mahkûmların sorunun ele alınma vakti geldiğini bu sebeple Türk kanunları hakkında bir çalışma yapılarak Washington'a bildirilmesini istemiştir.²⁰⁷ Washington, Ankara'dan bazı kanunların İngilizce'ye çevrilmesini, Türkiye'nin daha önce başka ülkelerle bu tür bir anlaşma yapıp yapmadığının incelenmesini istemiştir.²⁰⁸

Dışişleri Bakanlığı konunun kamuoyuna duyurulmadan Türk Hükümeti ile görüşülmesini istemektedir. Bu amaçla, Washington 1977 Kasım'ında, Türk Dışişleri Bakanlığı'nın konudan haberdar edilmesini istemiştir.²⁰⁹ 28 Aralık 1977 tarihinde Türk Dışişleri Bakanlığına, Türkiye-ABD arasında bir mahkûm değişimi anlaşması

---

²⁰⁵ United States National Security Council Staff, Memorandum From Paul B. Henze For Zbigniew Brzezinski, 08.04.1977, Subject: Evening Report—2 May 1977, Confidential. **DNSA Koleksiyonu**, CIA Covert Operations: From Carter to Obama, 1977-2010. <http://www.proquest.com> (Çevrimiçi, 13 Kasım 2015)

²⁰⁶ Nicholas Gage, "Turkish Leader, Ending Greek Talks, Assails the U.S.", **The New York Times**, 12.03.1978, s.3.

²⁰⁷ Telegram From AmEmbassy Ankara to Secretary State Washington, 23.12.1976, Subject: Repatriation of American Prisoners in Turkey, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1976. Limited Official Use. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

²⁰⁸ **A.y.**

²⁰⁹ Telegram From AmEmbassy Ankara to Secretary State Washington, 22.11.1977, Subject: Prisoner Transfer Treaty, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1977. Limited Official Use, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

istendiği bildirilmiştir.²¹⁰ Bunu takiben de ABD'nin Bolivya ile yaptığı benzer bir antlaşmanın taslağı Türkiye'ye iletilmiştir.²¹¹

ABD, henüz Türkiye'nin bu konuda cevabını beklerken Mayıs 1978'de İngiliz-Amerikan yapımı bir film olan Geceyarısı Ekspresi Cannes Film Festivalinde yabancı ülkelerden gelen ve gazetecilerden oluşan bir izleyici grubuna gösterilmiştir.²¹² Uyuşturucu kaçakçılığı suçu sebebi ile İmralı'da tutuklu bulunan William Hayes'in hikâyesini anlatan film uluslararası kamuoyunda Türkiye'nin itibarını sarsacak nitelikte hazırlanmıştır. Geniş kitlelere ulaşan film 1979 yılında bile Türkiye hapishanelerinden "Midnight Express Prison" olarak bahsedilmesine sebep olacak bir etki uyandırmıştır.²¹³ Filmin gerçekte bağdaşmadığı ve büyük abartmalar içerdiği bizzat hikâyenin kahramanı William Hayes ve avukatı tarafından yıllar sonra dile getirilse de film Türkiye'nin prestijine büyük bir darbe olmuştur.²¹⁴ Filmin gözden kaçırılmaması gereken bir diğer yönü ise hapishanelerde Amerikalı mahkûmların tutulmasının ne kadar ağır faturaları olabileceğinin Türkiye'ye gösterilmiş olmasıdır. Türkiye'de yasaklanan bu filmin üzerinden 2 ay geçmeden ABD Türkiye ile mahkûm değişimi antlaşması görüşmelerine başlamıştır.

Ambargo sebebi ile Türk-Amerikan ilişkilerinin en gergin günlerin yaşadığı bu günlerde Türkiye böyle bir anlaşmaya sıcak bakmamıştır. Ayrıca, Türk hapishanelerini ve genel olarak Türkleri kötü gösteren Geceyarısı Ekspresi filminin şoku devam etmektedir. Türkiye böyle bir ortamda yapılacak antlaşmayı onur kırıcı bir antlaşma olarak değerlendirmektedir.²¹⁵

Amerikan Senatosunun 26 Temmuz 1978'de ambargoyu kaldırma kararını almasından birkaç gün sonra Türkiye mahkûm transferi antlaşmasını değerlendirmek

---

²¹⁰ Telegram From AmEmbassy Ankara to Secretary State Washington, 30.12.1977, Subject: Prisoner Transfer Treaty, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1977. Limited Official Use. <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

²¹¹ Jack Anderson, "Turkey's Prisons: Hearthbreak Houses", **The Washington Post**, 27.06.1978, s. E12.

²¹² "Cannes Festivali'ne Katılan Türk Aleyhtarı Film için İngiliz Basını 'Tüyle Ürpetici' Diyor.", **Milliyet**, 21.05.1978, s.9.

²¹³ "Drug Suspect Gets Break", **The Boston Globe**, 26.12.1979, s. 20.

"Turks Ok U.S. Jail Treaty", **Chicago Tribune**, 22.11.1980, s.N17.

²¹⁴ Selim Yalçın, "Esrarcı Billy, Türkiye'de Ne İşkence Ne de Baskı Gördü", **Cumhuriyet**, 28.08.1978, s.1.

²¹⁵ Jack Anderson, "Turkey's Prisons: Hearthbreak Houses", **The Washington Post**, 27.06.1978, s. E12.

için Ankara'ya bir heyet gönderilmesini istemiştir.²¹⁶ 15 Mart 1979 tarihinde iki taraf arasında görüşmeler başlatılmıştır.²¹⁷ Türkiye ve ABD'li yetkililerin 7 Haziran 1979 imzaladıkları antlaşma her iki ülkenin meclisi tarafından onaylandıktan sonra uygulamaya girecektir.²¹⁸ Antlaşmanın 3 ay içinde her iki ülke tarafından onaylanarak yürürlüğe girmesi beklenmektedir.²¹⁹

ABD antlaşmayı 1979 Aralık'ında onayladığında Türkiye henüz bu konuyu gündeme getirmiş değildir.²²⁰ 25 Haziran 1980'de mahkûm transferi konusunu Demirel ile görüşmesinde dile getiren ABD Dışişleri Bakanı Muskie, Demirel'den sorunun çözümüne destek olacağını garantisini almıştır.²²¹ Demirel hükümetinin böyle hassas bir kararı meclisten geçirip geçiremeyeceği bilinmese de, yönetime el koyan generaller Milli Güvenlik Konseyinin yakında bu antlaşmayı onaylayacağını 27 Eylül'de Muskie'e müjdelemiştir.²²²

Milli Güvenlik Konseyi 8 Ekim 1980'de aldığı kararla Türkiye ile ABD'nin arasında yapılacak mahkûm değişimi antlaşmasını onaylamıştır.²²³ Antlaşmanın en göz çarpan özelliği ise, uçak kaçırıcıları, vergi kaçırıcıları, uyuşturucu kaçırıcıları, silah kaçakçıları, hırsızları, katilleri, tecavüzcüleri içermesine rağmen ideolojik suçlardan dolayı hüküm giyenleri içermemesidir.²²⁴ Türkiye hapishanelerinde bulunan Amerikalı mahkûmlar 9 Ocak 1981 tarihinde Adalet Bakanlığına yazdıkları

---

²¹⁶ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 31.07.1978, Subject: Prisoner Transfer Treaty, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1978. Limited Official Use, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

5 Americans Held In Turkish Jails May be Freed", **The Washington Post**, 01.08.1978, s. A8.

²¹⁷ "U.S. - Turkey Initial Accord", **The Washington Post**, 16.03.1979, s. C12.

²¹⁸ "U.S. - Turkey Sign Jail Pact", **The Washington Post**, 08.06.1979, s.A26.

²¹⁹ "U.S. - Turkey Prisoner Pact is Set", **The New York Times**, 07.06.1979, s.A6.

²²⁰ Marvine Howe, "3 Americans in Turkish Prison Hopeful of Freedom in '80", **The New York Times**, 23.12.1979, s. 3.

²²¹ Telegram From Secretary of State Muskie to the Department of State, 25.06.1980, **National Archives**, Record Group 59, Subject Files of Edmund S. Muskie, 1963-1981, Box 2. Secret.

²²² Telegram From Secretary of State Muskie to the Department of State, 27.09.1980, **National Archives**, Record Group 59, Subject Files of Edmund S. Muskie, 1963-1981, Box 2. Confidential, Nodis.

²²³ **Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi**, 08.10.1980, Birleşim 7, C.1 s.113.

"Suçluların İadesi Anlaşması", **Cumhuriyet**, 09.10.1980, s.5.

"Turkish Junta Ratifies U.S. Prisoner Exchange Accord", **Los Angeles Times**, 10.10.1980, s.8.

²²⁴ 44 Maddeden oluşan Antlaşmanın tam metni için bkz. **Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi**, 08.10.1980, Birleşim 7, C.1 s.113-124.

Marvine Howe, Turkey Ratifies U.S. Convict Exchange", **The New York Times**, 09.10.1980, s.A3.

dilekçe ile Amerikan hapisanelerine nakillerini istemişlerdir.²²⁵ Mahkûmların talebi kabul edilmiş 20 Şubat 1981 tarihinde İzmir’de serbest bırakılan mahkûmlar THY uçağı ile New York’a gitmişlerdir.²²⁶ ABD’ye ulaşan bu mahkûmlar hızlı bir şekilde yeniden yargılanmış ve iki hafta içinde kefalet ile serbest bırakılmışlardır.²²⁷ Anlaşmanın uygulanma şekline bakıldığında aslında antlaşmanın mahkûm değişimi antlaşmasından çok Amerikan mahkûmların serbest bırakılması antlaşması olduğu göze çarpmaktadır. Değişim kapsamında ABD’de bulunan Türk mahkûmların ülkeye dönüşünü sağlayacak bir girişim yapılıp yapılmadığına dair bir bilgiye ulaşmak bu çalışmada mümkün olmamıştır.

3. Silah Ambargosunun Kaldırılması

*“Türkiye’nin ABD ile daha iyi ilişkiler kurması için en iyi yaklaşım ABD’den fazla şey beklememektir.”*²²⁸ Bülent Ecevit

1976 yılına gelindiğinde ABD Akdenizli müttefiklerinin birçoğu ile problemler yaşamaktadır. Portekiz’deki devrimci askeri yönetim, Atlas okyanusunda Azor adalarında bulunan Amerikan askeri üslerinin faaliyetlerini sürekli olarak kısıtlamaktadır.²²⁹ İspanya’daki Franco rejimi ise ABD ile üs antlaşmalarını yenilese bile içeriden gelen baskılar sebebi ile faaliyetlere sınırlama getirmektedir.²³⁰ İtalya’da ise güçlü komünist parti ikili sorunlar ilişkilerde sorunlar yaratmaktadır.²³¹ Aynı şekilde İspanya, ABD’nin balistik füze taşıyan deniz altılarını tedricen azaltmaktadır.²³² İtalya artan politik ve ekonomik krizle birlikte komünistler güç

²²⁵ “Americans Ask Transfer From Prisons in Turkey”, **The New York Times**, 10.01.1981, s.4.

²²⁶ “Turkey to Free 4 Americans in Jail For Drugs”, **Los Angeles Times**, 20.02.1981, s.A2.

²²⁷ “Parole Approved for Four Back From Jail”, **The New York Times**, 06.03.1981, s.A10.

²²⁸ “Ecevit’in Diğer Demeçleri”, **Milliyet**, 08.05.1977, s.7.

²²⁹ U.S. Department of State Inspection Report 7520809, The Conduct of Relations With Spain and Portugal. 01.09.1975, **National Archives**, RG 59, Records of Joseph Sisco 1951-1976, Entry 5405, Box 19, Secret.

²³⁰ **A.y.**

²³¹ Franz Schurmann, **The Foreign Politics of Richard Nixon: The Grand Design**, Institute of International Studies, Berkeley, 1987, s.333.

²³² U.S. Congress, House, Committee on International Relations, Subcommittee on Europe and The Middle East, **United States Military Installations and Objectives in The Mediterranean**, Committee Print, 95th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1977, s. 3.

kazanmaktadır.²³³ ABD'nin Yunanistan ve Türkiye olan ilişkileri ise Kıbrıs krizinden itibaren gittikçe gerginleşmektedir. ABD Akdeniz'de kendisini sarmaya başlayan bu yalnızlığı kırmak, kolaylıkla doldurulabilecek herhangi bir güç boşluğuna fırsat vermemek için harekete geçmiştir.

1977 yılında ABD'nin Akdeniz kıyısındaki ülkelerde bulunan üslerinin sayısı 199'dur ve bu üstlerden 61 tanesi Türkiye'dedir.²³⁴ Akdeniz'de ABD'nin en fazla üssüne ev sahipliği yapan Türkiye ile olan ilişkiler bölgenin kontrolü için ABD açısından hayati önem taşımaktadır. Üslerin yanında ABD'den sonra NATO'da en fazla askeri olan Türk ordusu ambargo sebebi ile zayıflamış durumdadır. Türk ordusunun ambargo sebebi ile yaşamakta olduğu kriz o kadar büyüktür ki ABD'li uzmanlar ambargo kaldırılrsa bile Türkiye'nin yeniden NATO standartlarını yakalamasının en az 10 yıl alabileceği düşünülmektedir.²³⁵

Türkiye, Akdeniz'deki konumu itibari ile ABD'nin öncelikli olarak ilgilendiği ülke olmuştur. Haşhaş sorunu, Kıbrıs sorunu, silah ambargosu, üslerin kullanımı, savunma antlaşması gibi birçok önemli konuda Türkiye ile ters düşen ABD, 1977 yılının başında Türkiye ilişkilerini normalleştirme amacı ile bir dizi adım atmıştır. Ocak 1977'de ABD'de gerçekleşen Başkan değişikliği ilişkilere yeni bir dinamizm katmak için uygun havayı sağlamıştır. Başkan Ford'dan görevi devralan James Earl Carter özel temsilcisi olarak Clifford'u Türkiye'ye göndererek ilişkilerdeki sorunları ele almak istediğini belirtmiştir.²³⁶

ABD bu yolla, özellikle Kıbrıs sorunu ve üsler konusunda ABD kendi menfaati ile örtüşen bir takım gelişmeler elde etmek istemektedir. Burada gözden kaçırılmaması gereken nokta ABD'nin yukarıda bahsedilen sorunlarda iyileşme sağlamayı amaçlarken Türkiye'nin hassasiyetlerine önem vermeden yol almaya

---

²³³ Franz Schurmann, **The Foreign Politics of Richard Nixon: The Grand Design**, Institute of International Studies, Berkeley, 1987, s.333

²³⁴ Yunanistan'da 24, İtalya'da 58, İspanya'da 28, Fas'ta 2, Fransa'da 4, Portekiz'de 22 tane ABD üssü bulunmaktadır. U.S. Congress, House, Committee on International Relations, Subcommittee on Europe and The Middle East, **United States Military Installations and Objectives in The Mediterranean**, Committee Print, 95th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1977, s. 8

²³⁵ Memorandum From the Counselor of the Department of State (Nimetz) to Secretary of State Vance, 19.10.1977, **FRUS 1977-1980**, C.21 s.311.

²³⁶ "Clifford Concludes Talks About Cyprus and Arms With Leaders of Turkey", **The New York Times**, 23.02.1977, s.7

çalışmasıdır. Diğer bir ifade ile ABD Kıbrıs konusunda Türkiye'den bir takım tavizler isterken, silah ambargosu sorununu ortadan kaldırmaya yanaşmamıştır. Aynı şekilde Türkiye'deki üslerinin açılmasını talep ederken 26 Mart 1976 tarihli savunma antlaşmasını imzalamaktan çekinmiştir. ABD Dışişleri Bakanlığı belgelerine bakıldığında ABD'nin bu ikili tutumu açıkça görülmektedir. ABD Ankara Büyükelçiliğinden 5 Mart 1977 tarihinde Washington'a çekilen telgraf ABD Başkanının, somut bir adım atmasa bile 26 Mart 1976 tarihli antlaşmasının onaylanmasından yana olduğunu ifade etmesini istemektedir.²³⁷ Başkanın bu sözlerinin yönetim tarafından da dile getirildiği süreç içerisinde, ABD Türkiye ile pazarlık masasına oturacak ve kapatılmış olan bazı üslerin yeniden açılmasını sağlayacaktır.²³⁸ Hatta ABD Ulusal Güvenlik birimi tarafından kapatılması kararlaştırılan Karamürsel üssü bile pazarlıklarda gündeme getirilerek başka üslerin açılması sağlanmaya çalışılacaktır.²³⁹ Böylece, ABD sadece bir takım soyut demeçler verecek karşılığında ise Türkiye'deki üslerinden bazılarını yeniden faaliyete sokacaktır. ABD Doğu Akdeniz'de varlığını ve gücünü sürdürmek için Türkiye ile ilişkilerini iyileştirmek zorundadır. ABD yönetimi bunun bilincinde olarak hareket etmektedir ve bu süreçte Türkiye'ye mümkün olduğu kadar az taviz vermek istemektedir.

ABD'nin 1977 yılı başında, Türkiye ile ilişkilerinde hızlı bir normalleşme sağlamak istemesinin bir diğer sebebi seçimlerdir. 1977 Haziran'ında yapılacak olan seçimleri Ecevit'in kazanması, ABD'nin Türkiye ile ilişkilerini düzeltmesini zorlaştıracaktır. Bu sebeple ABD Türkiye seçime gitmeden mevcut hükümetin elini güçlendirecek bir takım demeçler vermeyi gerekli görmektedir.²⁴⁰ ABD yönetimi anlaşmayı yürürlüğe koymamaya kararlı olmasına rağmen, olumsuz bir hava oluşmasını önlemek amacıyla anlaşmanın "değerlendirme" aşamasında olduğunu belirtecektir.

---

²³⁷ Telegram From AmEmbassy Ankara To Secretary State Washington, 05.03.1977, Subject: US-Turkish Security Relationship, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1977. Confidential, Exdis <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

²³⁸ A.y.

²³⁹ A.y.

²⁴⁰ Telegram From AmEmbassy Ankara to Secretary State Washington, 08.11.1976, Subject: Future Course of US/Turkish Security Relationship, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1976. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

Türkiye, ABD ile askeri müttefikliğini sürdürmek için SİA'nın onaylanmasına büyük önem vermektedir. ABD, bu antlaşmanın onaylanmasını istemese de Türkiye'nin beklentilerinin aksine bir adım atarak Türkiye'yi büsbütün küstürmek istememektedir. Bu sebeple antlaşmanın "değerlendirme aşamasında" olduğu belirtilerek zaman kazanmak amaçlanmıştır. ABD Ankara Büyükelçisi Macomber'a göre askeri bir müttefik olarak Türkiye'nin kaybedilmesi ABD açısından üç istenmeyen durum oluşturacaktır. Bunlardan ilki NATO'nun doğu kanadının gücünü kaybetmesidir. İkincisi bu bölgede oluşacak güç boşluğunun muhtemel tehlikeler doğurmasıdır. Üçüncüsü, NATO'nun yanında, İsrail ve Ortadoğu'nun diğer ülkelerinde ki ABD menfaatleri zarar görecektir.²⁴¹

ABD, ulusal çıkarlarına en uygun şekilde Türkiye politikasına yön vermek için planlar yaparken, Türkiye'de meydana gelen değişmeler planları sekteye uğratmıştır. 1978 başında iktidar olan Ecevit'in izlediği politikalar ABD'yi Türkiye politikasında hızlı bir şekilde karar vermeye zorlamıştır. Türkiye'nin ABD ile müttefikliğinden gerekli karşılığı alamadığını düşünen Ecevit, Türkiye'nin NATO ile ilişkisini gözden geçireceğini ve yeni bir savunma doktrini geliştireceğini belirtmiştir. Sürdürülen çok yönlü dış politika ve geliştirilen ulusal savunma doktrini, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşından itibaren sürdürdüğü ABD eksenli politikadan sapması anlamına gelmektedir. ABD, buna karşı tedbir almakta gecikmemiş, öncelikli olarak iki ülke arasında en ciddi problem olan silah ambargosu konusunu ele almıştır.

a) Türkiye'nin Ambargonun Kaldırılması için Gösterdiği Çaba

Türkiye-ABD arasında 26 Mart 1976'da yapılan SİA'nın ABD Kongresince onaylanmamış olması Türkiye yapılacak askeri yardımın önünde engel teşkil etmektedir. Savunma antlaşması karşılığında almayı düşündüğü askeri yardımın ABD Kongresinin raflarında kalacağını fark eden Türkiye, ambargonun kaldırılması için çaba göstermeye başlamıştır. 1977 Şubat'ında Rahmi Koç, İhsan Doğramacı, ve Fatma Mansur Çoşar farklı zamanlarda Washington'u ziyaret ederek, Joseph Sisco,

---

²⁴¹ A.y.

Parker Hart gibi Dışişleri Bakanlığı yetkilileriyle ve Kongre üyeleriyle görüşmeler yapmışlardır.²⁴² Ambargonun kaldırılması konusu Türkiye’de yaklaşan genel seçim sebebi ile Türk hükümetinin gündeminden uzaklaşmıştır. Seçim öncesi ne iktidar ne de muhalefet partileri ABD’ye bir taviz vermek istememişlerdir. 1977 Nisan’ında başlayan seçim sürecince siyasiler sadece ambargoyu eleştirmeyi tercih etmiş, Kıbrıs konusunda taviz vermeye yaklaşmamışlardır.

1977 Temmuz’unda II. MC hükümetinin kurulmasının ardından ABD’ye giden Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ambargonun destekçisi olan Kongre üyeleriyle görüşmüştür. Kıbrıs konusunda Yunan tezini savunan Brademas, Rosenthal, Sarbanes ve Eagleton gibi temsilcilerle görüşen Çağlayangil, Kıbrıs konusunda Türkiye’nin çözüme hazır olduğunu belirtmiştir.²⁴³ Çağlayangil bu toplantının Türk kamuoyu tarafından bilinmesinin bir takım ters etkileri olabileceğini bu sebeple gizli kalması gerektiğini ayrıca eklemiştir.²⁴⁴ 25 Kasım tarihinde ise Kıbrıs’tan daha fazla askerin geri çekilebileceği, hatta bir takım toprak tavizleri verilebileceği Amerikan basınında yer almaya başlamıştır.²⁴⁵

Türkiye bir yandan ambargoya sebep olan Kıbrıs sorununda adım atmaya hazır olduğunu belirtirken, diğer yandan ambargo kaldırılmazsa Yunanistan’ın yaptığı gibi NATO’nun askeri kanadından geri çekilebileceğini belirtmiştir.²⁴⁶ Hatta 1978 yılı baharına kadar ambargo kaldırılmazsa Türkiye’deki üslerin tamamen kapatılıp ülkede bulunan Amerika personellerinin geri gönderileceği Türk yöneticiler tarafından dile getirilmiştir.²⁴⁷ Bu söylemin iç ve dış politikaya yönelik amaçları bulunmaktadır. ABD’nin bölge ile ilgili endişelerinin arttığı bir zamanda yapılan bu açıklamanın dış politika açısından ambargonun hızlı bir şekilde sona erdirilmesini amaçladığı söylenebilir. İçeride ise TSK’nın güç kaybetmesi, ekonominin bozulması,

---

²⁴² Telegram From Secretary State Washington To AmEmbassy Ankara, 09.02.1977, Subject: Turkish Visitors to US, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1977. Limited Official Use, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

²⁴³ Telegram From Secretary State Washington To AmEmbassy Ankara, 15.10.1977, Subject: Çağlayangil Meeting With Congressional Reps, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1977. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

²⁴⁴ **A.y.**

²⁴⁵ Richard Burt, “Turkey Said to Shift Its Stand on Cyprus”, **The New York Times**, 03.12.1977, s. 5

²⁴⁶ John Palmer, “Turkey Threatens NATO If US Arms Embargo Continues”, **The Guardian**, 05.12.1977, s.6.

²⁴⁷ Sami Kohen, “ U.S. Turkish Deal Reported on Cyprus and Arms Ban”, **The Christian Science Monitor**, 07.12.1977, s.3.

kamuoyu baskısının artması gibi sebeplerle Türk hükümetinin harekete geçmek zorunda kalmıştır.

Ecevit, Ocak 1978'te hükümeti bağımsız milletvekilleri ile beraber olarak tekrar kurmasının ardından, ambargo devam ederse NATO'dan ayrılmayı düşünebileceklerini belirtmiştir.²⁴⁸ Ecevit dış politikada Demirel'e göre daha aktiftir ve daha sıkı pazarlık edebilmektedir. Kısa süren 1974 iktidarında, ABD çizgisinin dışında aldığı askeri ve siyasi kararlar masada Ecevit'in pazarlık gücünü arttıran bir etken olmuştur. Demirel 1976-1977 yıllarında SİA'nın onaylanması için ABD ile çeşitli kanallardan talepler iletmiştir. Ecevit ise iktidarının ikinci haftasında ABD Dışişleri Bakanı ile yaptığı toplantıda 1976 tarihli SİA'nın günün koşullarına uymadığını ve gözden geçirilmesi gerektiğini belirtmektedir.²⁴⁹ Ecevit'e göre 26 Mart 1976 tarihli savunma antlaşmasının Türkiye'ye külfeti ABD'nin yapacağı yardımla karşılaştırılamayacak kadar büyüktür.²⁵⁰ Bu sebeple ABD'nin ilk olarak ambargoyu kaldırması gerektiğini, sonrada antlaşmanın bazı maddelerinin gözden geçirilmesi gerektiğini belirtmektedir.²⁵¹

Ecevit, Karamanlis ile Kıbrıs konusu üzerine yaptığı görüşmeler sırasında ABD'den gelen ambargo açıklamasını takiben tutumunu daha da sertleştirmiştir. Görüşmeler devam ederken, ABD Dışişleri Bakanı Vance'ın görüşmelerin sonucuna göre ambargo konusunu Kongre ile görüşeceklerini belirtmesi Ecevit tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Ecevit, ambargonun asıl sebebinin Kongre değil, ABD yönetimi olduğunu belirtmiş, Mayıs ayında toplanacak NATO liderler zirvesi öncesinde ambargo konusunda ABD'nin kesin kararını bilmek istediğini buna göre Türkiye'nin de pozisyon alacağını belirtmiştir.²⁵² Ecevit'in bu çıkışı ABD üzerinde etkili olmuş ve ABD Dışişleri Bakanı Sözcüsü Hodding Carter, talihsiz bir yanlış anlaşılma olduğunu, Türkiye'ye yapılacak yardımın ABD'nin ikili ilişkileri ve Doğu

---

²⁴⁸ Bostanoğlu, a.g.e., s. 464.

²⁴⁹ Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State, 23.01.1978, **FRUS 1977-1980**, C.21 s. 337.

²⁵⁰ A.y.

²⁵¹ A.y.

²⁵² John Lawton, "Turkish Premier Criticizes Carter on Arms Ambargo, **The Washington Post**, 12.03.1978, s.A21.

Joe Alex Morris, "US Under Fire From Ecevit", **The Guardian**, 13.03.1978, s.6.

Nicholas Gage, "Turk Attacks Delay In Arms Aid From U.S.", **The New York Times**, 13.03.1978, s.A2.

Akdeniz'deki diğer gelişmeleri içeren tüm politik menfaatleri göz önüne alınarak Kongre onayına gönderileceğini söylemiştir.²⁵³

b) ABD'nin Ambargoyu Kaldırma Kararını Alması

Türkiye'ye uygulanan silah ambargosu üçüncü yılını doldurmak üzeri iken uluslararası ortamda meydana gelen bazı gelişmelerin yanında Türkiye'nin kendi iç dinamiklerinin sebep olduğu problemler ABD'nin ambargoyu kaldırmak için harekete geçmesine sebep olmuştur. 1977 Mayıs'ında NATO ve ABD güvenliği üzerine hazırlanan bir raporda Varşova Paktı ülkelerinin savunma ihtiyaçlarını aşan bir silahlanmaya giriştiklerini, SSCB ile sürdürülen stratejik silahların sınırlandırılması görüşmelerinin çıkmaza girdiğini belirtilmektedir.²⁵⁴

Diğer yandan Türkiye kritik bir seçime yaklaşmakta, yeni bir savunma yaklaşımından bahseden güçlü bir muhalefet meydanlarda sesini duyurmaktadır. Ecevit liderliğindeki bu muhalefet, 1974 yılında yaşanan, ABD çizgisinin dışına çıkan politikalarından dolayı ABD yönetimi açısından oldukça kötü bir üne sahiptir. Dolayısıyla seçim öncesinde Türkiye lehine ambargo konusunda atılacak bazı adımlar seçimlerde Adalet Partisinin elini güçlendirecektir. Bu politika aynı zamanda Türkiye'de yeniden filizlenmekte olan Amerikan karşıtlığını törpüleme de etkili olacaktır. Bu şartlar altında ABD ambargonun uygulanmasında bir takım değişiklikler yapmayı gerekli görmüş ve bunu 1977 Şubat'ından sonra sıklıkla dile getirmiştir.

NATO Komutanı General Alexander M. Haig, 1 Mart 1977 tarihinde ABD Senatosunun Silahlı Hizmetler Komitesinde Türkiye'ye uygulanan silah ambargosunun sona erdirilmesi gerektiğini bildirmiştir.²⁵⁵ General Haig, silah ambargosu sebebi ile Türkiye'nin askeri gücünün ancak yarısını kullanabildiğini, bu sebepten dolayı NATO'nun Güneydoğu kanadının yeterince güven vermediğini

---

²⁵³ Bernard Gwertzman, "U.S. Tries to End Rift With Turkey", **The New York Times**, 14.03.1978, s.6.

²⁵⁴ U.S. Congress, House. Rpt 95-18, **NATO and U.S. Security**, 95th Congress, 1st Session, 25.05.1977, s.3.

"NATO Failure Over Greece and Turkey", **The Guardian**, 11.05.1977, s. 1.

²⁵⁵ "Gen. Haig Urges Congress to End Arms-Sale Embargo Against Turkey", **The New York Times**, 02.03.1977, s.15.

belirtmektedir.²⁵⁶ ABD Dışişleri Bakanlığı Avrupa Masası Başkanı Raymond C. Ewing ise, 1977 sonrası bölgede ortaya çıkan yeni gelişmeler karşısında Türkiye ile ilişkilerin yeniden kurulmasına karar verildiğini belirtmektedir.²⁵⁷ Ewing, ABD'nin fikrinin değişmesinde Başkan Ford'un özel temsilcisi olarak bölgeye gelen Clark Clifford'un etkili olduğunu belirtmektedir.²⁵⁸ Clifford ziyareti sonrası hazırladığı raporda, Türkiye'nin hassasiyetlerine dikkat çekerek ambargonun kaldırılmasının Kıbrıs konusu ile ilişkilendirilmemesi gerektiğini, böyle bir yaklaşımın Türk hükümetinin tavrını daha da sertleştirebileceğini belirtmiştir.²⁵⁹ Clifford ayrıca 5 Haziran'da yapılacak seçimlerden sonra güçlü bir hükümet iktidara gelirse yeni bir Amerikan karşıtlığı yayılabileceğini bu sebeple Türk hassasiyetlerine önem verilmesi gerektiğini söylemektedir.²⁶⁰

ABD'nin Türkiye ile yaşadığı problemler NATO'nun bu bölgede olan gücünü sınırlandırmıştır. Diğer yandan Türkiye'ye uygulanan askeri ve ekonomik yaptırımlar, ABD'nin umduğu sonuçları vermemiş, Türkiye dış politikada ABD baskılarına boyun eğmemiştir. Bu durum, Türkiye'de yeni bir ABD karşıtlığı oluşturmuş ve tarafsızlık politikaları önem kazanmıştır. Bu tehlikeli gidişe bir son verilmesi için ABD Dışişleri Bakanlığı harekete geçmiş, Amerikalı gazetecilerle ambargonun kaldırılmasının önemini vurgulayan görüşmeler yapmışlardır.²⁶¹ Böylece sorunun gazetelere çıkması ve tartışma zemininin oluşturulması amaçlanmıştır. İlk makale ABD yönetimine yakınlığı ile tanınan, New York Times gazetesinin de ortaklarından olan Sulzberger'dan gelmiştir. New York Times yazarı C.L. Sulzberger²⁶² 21 Ağustos 1977 tarihli makalesinde ABD'nin hızlı ve etkili bir

---

²⁵⁶ A.y.

²⁵⁷ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Raymond C. Ewing, 29.11.1993, ADST, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004ewi02> (Çevrimiçi,26.10.2015)

²⁵⁸ A.y.

²⁵⁹ Bernard Gwertzman, "Carter Supports Arms for Turks After a Three Month Policy Review", **The New York Times**, 20.04.1977, s.10

²⁶⁰ A.y.

²⁶¹ Mehmet Ali Birand, **Diyet: Türkiye ve Kıbrıs Üzerine Uluslararası Pazarlıklar 1974-1980**, Milliyet Yayınları, İstanbul,1987, s.334

²⁶² Sulzberger aynı zamanda New York Times gazetesinin ortaklarından ve yazıları ABD yönetiminin görüşleri ile paralellik göstermektedir. Belirtilen makale yayınlanmadan önce Türkiye'ye gelen Sulzberger, ABD Büyükelçiliğinin yönlendirmesi ile Ecevit, Demirel ve Çalayangil ile görüşmeler yapmıştır. Telegram From AmEmbassy Ankara To Secretary State Washington,

şekilde harekete geçmesi gerektiğini aksi takdirde Türkiye'nin kaybedileceğini belirtmektedir.²⁶³ 17-22 Ağustos arasında Türkiye'de olan, Demirel, Ecevit gibi liderlerle görüşen Sulzberger, iki ülke arasındaki sorunlar çözülmezse 6 ay gibi bir sürenin ardından Türkiye'deki ABD üslerinin tamamen kapatılabileceğini hatta Türkiye'nin NATO'dan çekilebileceğini söylemiştir.²⁶⁴ Sulzberger'in bu yönde çıkan bir dizi makalesinin ardından ABD Dışişleri Bakanlığı Ankara'ya gönderdiği telgrafta Sulzberger'in makalelerinin ABD'de büyük bir ilgi uyandırdığını, Washington'da bulunan basın mensuplarının kendilerine Türkiye'nin nereye doğru gittiği hakkında sorular sormaya başladığını belirtmiştir.²⁶⁵ Sulzberger ile başlayan ambargo eleştirisi bu tarihten sonra ABD basını tarafından sürekli olarak gündemde tutulmuştur.²⁶⁶ Gazetelerde yer alan haberlerde Kongrenin dış politikaya müdahalesinin ABD ulusal çıkarları ile örtüşmediği vurgulanmaktadır. Daha önce ambargoyu destekleyen Amerikan basını bu dönemde yoğun bir şekilde ambargo karşıtı haberlere yer vermektedir. ABD yönetiminin ambargoyu kaldırmak için harekete geçtiği bir zamana denk gelen bu haberler ABD yönetiminin yürüttüğü bir kampanyaya işaret etmektedir.²⁶⁷

26.08.1977, Subject: Sulzberger Articles on Turkey, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1977. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

²⁶³ C.L. Sulzberger, "Catch 22" in Turkey", **The New York Times**, 21.08.1977, s. 16.

²⁶⁴ **A.y.**

²⁶⁵ Telegram From Secretary State Washington To AmEmbassy Ankara, 25.08.1977, Subject: Sulzberger Articles on Turkey, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1977. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

Telegram From Secretary State Washington To AmEmbassy Ankara, 30.11.1977, Subject: US-Turkey Relations: November 30 Press Briefing, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1977. Limited Official Use, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

²⁶⁶ Dana Adams Smith, "Decline in Turkish Arms Poses Weak Link For NATO", **The Christian Science Monitor**, 29.08.1977, s. 7.

Richard Burt, "Turkey Threatens to Expel U.S. Troops", **The New York Times**, 30.11.1977, s.11

Bernard Weinraub, "NATO Working to End Arms Ban on Turkey", **The New York Times**, 12.01.1978, s.A2.

Michael Getler, "White House to Press Turkish Arms Aid", **The Washington Post**, 22.01.1978, s.A17.

Albert Wohlstetter, "Lift the Turkish Arms Embargo", **The Wall Street Journal**, 14.06.1978, s.22.

"Lift Turkish Arms Ban", **The Christian Science Monitor**, 25.06.1978, s.24.

"Lift the Turkish Embargo", **The Washington Post**, 24.07.1978, A.14.

Lee H. Hamilton, "Why We Should Lift the Turkish Arms Embargo", **The Washington Post**, 19.06.1978, s. A23.

²⁶⁷ Gazetelerde yer alan bu haberler ve makalelerin içeriği neredeyse aynıdır, hatta bazılarının içeriği gibi başlığı bile aynıdır.

ABD Türkiye ile imzalayacağı savunma anlaşması için bir bedel ödemeyi istememektedir. Bu sebeple Mart 1976 tarihli savunma antlaşması Kongrenin gündemine getirilmemiştir. ABD yönetimi savunma antlaşması yerine ambargo konusunda bir adım atarak Türkiye'nin müttefikliğini yeniden kazanmak istemiştir. Böylece ABD, Türkiye'ye yapacağı yardımı önceden kararlaştırılmış bir bedele göre değil de kendi uygun gördüğü şekilde yapabilecektir.

Başkan Carter'ın 21 Nisan 1977'de Kongreye sunduğu öneri, savunma antlaşması imzalanmadan Türkiye uygulanan ambargonun hafifletilmesini öngörmektedir.²⁶⁸ Buna göre Türkiye'ye 1978 yılı için 175 milyon dolar tutarında bir kredi sağlanacak ve parası nakit olarak ödenmek şartı ile yaklaşık 320 milyon dolar değerinde 40 adet F-4 satışı yapılacaktır.²⁶⁹ Türkiye'ye sağlanacak bu kredi ile Türkiye'nin savunma ihtiyaçlarının bir ölçüde karşılanması, ileride ortaya çıkabilecek gelişmelerde Türkiye ile işbirliği yapılabilmesi ve Türkiye'nin Kıbrıs konusunda adım atması sağlanmaya çalışılmıştır.²⁷⁰

Türkiye'de 5 Ocak 1978'de kendisini "ortanın solunda" konumlandıran yeni bir hükümet göreve başlamıştır. Ecevit liderliğindeki bu hükümetin göreve başlamasının ardından New York Times NATO'nun Türkiye'ye uygulanan silah ambargosunu sona erdirmek için harekete geçtiğini bildirmektedir.²⁷¹ Gazetede yer alan habere göre Türkiye'nin SSCB ile ilişkilerini geliştirmesi ve Yunanistan ile yaşadığı gerilimler, NATO'nun bu yönde bir karar almasında etkili olmuştur.²⁷² Dış politikada somut adımlar atmaya çalışan Ecevit ABD'nin ambargoyu kaldırmasını istemiştir. Ecevit'in iktidarının ikinci ayında, 24 Şubat 1978'de, ABD Ankara Büyükelçisi Spiers Washington'a bir telgraf çekerek Türkiye ile ilişkilerin düzeltilmesini aksi takdirde Türkiye'nin ulusal menfaatlerini ve ittifaklarını yeniden değerlendireceği konusunda ABD'yi uyarmıştır.²⁷³ Büyükelçi Spiers, Türkiye'nin ilk

---

²⁶⁸ "Proposal to Relax Turkey Arms Ban", **The New York Times**, 22.04.1977, s. 7.

²⁶⁹ U.S. Congress, Senate. Rpt 95-195, **The International Security Assistance and Arms Export Control Act of 1977**, 95th Congress, 1st Session, 16.05.1977, s.28.

²⁷⁰ Memorandum From Secretary of State Vance to President Carter, 15.04.1977, **FRUS 1977-1980**, C.21 s. 297.

²⁷¹ Bernard Weinraub, "NATO Working to End Arms Ban on Turkey", **The New York Times**, 12.01.1978, s.A2.

²⁷² **A.y.**

²⁷³ Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State 24.02.1978, **FRUS 1977-1980**, C.21 s. 346.

olarak geçici statüde açık olan 5 ABD üssünü kapatabileceğini, sonrasında ise Mayıs ayında Washington'da yapılması planlan NATO toplantısına katılmayabileceğini belirtmiştir.²⁷⁴ Spiers, ambargonun Kıbrıs sorununun çözümünde de bir faydası olmadığını belirtmiş, ittifakın bir bütün olarak devamını sağlamak için ambargonun kaldırılması gerektiğini belirtmiştir.²⁷⁵

Türkiye'nin bu kararlı tutumu, ABD'nin Ecevit'e karşı olan endişeleri ile birleşince ABD yönetimi hızlı bir şekilde harekete geçmiştir.²⁷⁶ Ecevit'in ABD'yi eleştirdiği sert açıklamalarından sadece bir hafta sonra, 24 Mart 1978'de Carter Kongredeki Yunan taraftarı temsilciler ile görüşmüş ve ambargonun kaldırılması yönünde görüş bildirmiştir.²⁷⁷ Carter aynı gün aldığı bir kararla Türkiye'ye 81,3 milyon dolar değerinde askeri satış yapacağını Dışişleri Bakanlığına bildirmiştir.²⁷⁸ Bu görüşmenin birkaç gün sonrasında da ABD Dışişleri Bakanlığından üst düzey bir heyetin Türkiye'yi ziyaret edeceği bildirilmiştir.²⁷⁹ Bu heyetin ziyaret amacının Türkiye'ye uygulanan silah ambargosunun kaldırılması olduğu basında yer almıştır.²⁸⁰ Ankara'da yapılan görüşmeler sırasında ABD Dışişleri Bakanı Vekili Christopher, Carter'ın ambargoyu kaldırmak için 6 Nisan 1978 tarihinde Kongreye öneri götüreceğini resmi olarak Ecevit'e bildirmiştir.²⁸¹

---

²⁷⁴ A.y. , NATO Toplantısına katılmama düşüncesi Ecevit tarafından da 12 Mart 1978 tarihinde dile getirilmiştir. Ecevit bunun sebebini ABD'nin Kongreyi bahane ederek savunma antlaşmasını onaylamaması ve Türk-Yunan ilişkilerine müdahil olarak çözümü zorlaştırması olarak açıklamıştır. John Lawton, "Turkish Premier Criticizes Carter on Arms Ambargo, **The Washington Post**, 12.03.1978, s.A21

²⁷⁵ Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State 24.02.1978, **FRUS 1977-1980**, C.21 s. 347

²⁷⁶ Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State, 29.03.1978, **FRUS 1977-1980**, C.21 s. 356

²⁷⁷ Bernard Gwertzman, "Carter Send Aides to Turkey fo Talks", **The New York Times**, 29.03.1978, s. A6.

²⁷⁸ Başkan Carter'ın mesajı ve Türkiye'ye satılacak askeri malzemenin listesi için bkz.

U.S. Congress, H. Doc.95-312, **Military Sales to Turkey Communication From President**, 95th Congress, 1st Session, U.S. Government Printing Office, Washington, 1978, s. 57

²⁷⁹ Don Oberdorfer, " 3 Senior Diplomats Off On Mission to Turkey", **The Washington Post**, 29.03.1979, s. A14

²⁸⁰ John Lawton, " Top-Level U.S. Mission Said to Carry Proposal to Resume Arms Aid to Turkey, **The Washington Post**, 30.03.1978, s.A16.

Metin Ormancıoğlu, "US Begins Talks With Turks on Defence Pact", **The Guardian**, 30.03.1978, s.7.

²⁸¹ Sami Kohen, "U.S. Calms Tempest in Turkey", **The Christian Science Monitor**, 31.03.1978, s.3
John M. Goshko, "U.S. Turkey Said to Agree On Arms Pact", **The Washington Post**, 01.04.1978, s. A1.

Bunun üzerine Başkan Carter, Dışişleri Bakanlığı ile yaptığı görüşmelerin ardından Kongrede ambargonun kaldırılması için mücadeleye başlamıştır. ABD yönetiminin bu mücadele de ileri sürdüğü bir diğer tez ambargonun Kıbrıs sorununun çözülmesinde bir engel teşkil etmesidir.²⁸² Bu yaklaşım dikkate değerdir, çünkü bunun dışında ileri sürülecek nedenler ABD'nin geri adım atması anlamına gelecektir. Dış politikasında Panama Kanalı antlaşmaları, SALT antlaşmaları gibi sorunlar sebebi ile zor durumda olan ABD buna bir de Kıbrıs yenilgisini eklemek istememiştir.²⁸³ Ambargonun sebebini Türkiye'nin Kıbrıs harekâtı olarak dünyaya duyuran ABD, Kıbrıs'ta çözümsüzlük devam ederken aldığı kaldırma kararının da Kıbrıs sorununu çözmeyi amaçladığını belirtmektedir.

Gelişmeler belirlenen takvime uygun işlemiş Başkan Carter 6 Nisan'da Türkiye'ye uygulanan ambargoyu kaldırmak için Kongreye teklif götürmüştür.²⁸⁴ 3 Mayıs tarihli oturumda Kongrenin uluslararası ilişkiler komitesi Carter'ın teklifini kabul etmiştir.²⁸⁵ 5 Haziran 1978 tarihli kabine toplantısının açılışında Carter ambargo konusunun öncelikli olarak ele alınması gerektiğini bildirmiştir.²⁸⁶ Beyaz Saray, Dışişleri Bakanlığı, Savunma Bakanlığı ve Kongre arasında 1978 Nisan'ından itibaren sürdürülen görüşmeler sonunda, Senato 57'ye 42 oyla, 25 Temmuz 1978 tarihinde ambargonun kaldırılmasını kabul etmiştir.²⁸⁷ ABD Temsilciler Meclisi ise 1 Ağustos 1978 tarihli oylamada 208'e 205 oyla ambargonun kaldırılmasını

Bernard Gwertzman, "President, In Shift, Will Try to End Ban on Arms For Turkey", **The New York Times**, 02.04.1978, s.1

²⁸² ABD hükümetinden ya da Kongresinden olan kişilerin ambargonun kaldırılmasının Kıbrıs'ta çözüme daha kolay ulaşmayı amaçladığını belirten açıklamaları için bkz. Bernard Gwertzman, "Vance Says Arms for Turks Will Bring Moves on Bases and Cyprus", **The New York Times**, 07.04.1978, s. A8

Michael Getler, "Shift on Turkish Arms Ban", **The Washington Post**, 26.04.1978, s.A18

George C. Wilson, "Carter Opposed on Bid To Lift Turk Arms Curb", **The Washington Post**, 03.05.1978, s. A16

Lee H. Hamilton, "Why We Should Lift the Turkish Arms Ambargo", **The Washington Post**, 19.06.1978, s.A23

²⁸³ Sami Kohen, "Turkey Moves to Shift Defence Policy Away From U.S.", **The Christian Science Monitor**, 28.03.1978, s.11

²⁸⁴ "Move to Lift Turkish Arms Ban", 07.04.1978, s. 7

²⁸⁵ John M. Goshko, "Drive to Repeal Turks Arms Curb Clear 1st Hurdle", **The Washington Post**, 04.05.1978, s.A1

²⁸⁶ Memorandum of Conversation, 05.06.1978, **FRUS 1977-1980**, C.21 s. 371

²⁸⁷ John M. Goshko, "Senate Approves Lifting Embargo On Turkish Arms", **The Washington Post**, 26.07.1978, s.A1

onaylamıştır.²⁸⁸ 26 Eylül 1978 tarihinde Başkan Carter'ın onayı ile Türkiye'ye uygulanan ambargo tamamen kaldırılmıştır.²⁸⁹

c) Ambargonun Kaldırılma Nedenleri

Carter yönetiminin ambargonun kaldırılması yönünde karar almaya zorlayan etken kendi ifadesiyle; ambargonun Türkiye'nin askeri gücünü ve dolayısıyla NATO'nun Güneydoğu kanadını zayıflatmasıdır.²⁹⁰ Silah ambargosu uygulanan her ülkenin yaşayacağı bu problem ABD yönetimi tarafından tahmin edilememiş olmalı ki NATO üyesi müttefik bir ülkeye silah ambargosu uygulamakta ve bunu iki yılı aşkın bir dönem boyunca sürdürmekte bir sakınca görmemişlerdir. Üstelik bu süreç içinde, NATO komutanları, ABD'li uzmanlar, CIA görevlileri Türkiye'nin askeri gücünün hızla azaldığını hazırladıkları raporlarla sürekli olarak Washington'a bildirilmektedir.²⁹¹ Bu durumda akla, ABD yöneticilerin ambargonun Türkiye'yi zayıflattığını bilmelerine rağmen neden kaldırmadığı sorusu gelmektedir. Ya da tersten sorduğunda, 1975 Şubat'ında alınan ambargo kararına sebep olan sorunlarda bir ilerleme kaydedilememesine rağmen, neden ambargo 1978'de tasfiye sürecine girmiştir?

Bunun öncelikli sebebi Türkiye'nin artık kendi ulusal çıkarlarını ön plana alan bir savunma politikasına geçmeye kararlı olmasıdır. Ecevit, NATO'nun Türk ekonomisine getirdiği yüke karşın Türkiye için yeterli güvenliği sağlamadığını, bu sebeple NATO dışında bir askeri yapılanmanın gerekli olduğunu düşünmektedir.²⁹² Yaklaşık üç yıl süre ile uygulanan ambargo Türkiye'nin müttefikleri tarafından nasıl kolayca yalnız bırakılabildiğini göstermiştir. Diğer yandan ABD ile yapılan savunma antlaşması Kongre gündemine alınmayarak, Türkiye'nin Kıbrıs'ta bir takım tavizler vermesini sağlamak için kullanıldığı Türkiye tarafından fark edilmiştir. 1978 yılı

---

²⁸⁸ Adam Clymer, "House, By 208-205, Votes to Drop Ban On Arms To Turkey", **The New York Times**, 02.08.1978, s.A1

²⁸⁹ "President Lifts Arms Embargo Against Turkey", **The Washington Post**, 27.09.1978, s.A20

²⁹⁰ Michael Getler, "White House to Press Turkish Arms Aid", **The Washington Post**, 22.01.1978, s.A17.

²⁹¹ Ambargonun Türk ordusu üzerindeki etkileri için bkz. : yuk., s.186-192.

²⁹² Ecevit NATO'nun Türkiye bütçesine olan yıllık maliyetinin 1 milyar dolar olarak açıklamıştır. Sami Kohen, " Ecevit Plans to Shift Defense Emphasis to National Needs", **The Christian Science Monitor**, 18.05.1978, s. 3

başında Türkiye Kıbrıs için Yunanistan ile masa başında iken ABD'nin yaptığı açıklamalar²⁹³ Türkiye'nin ABD'ye olan güvenini tamamen sarsmıştır. Tüm bu gelişmeler Türkiye'nin savunma politikasında değişim ihtiyacını açığa çıkarmıştır. “Ne ABD'ye, ne de NATO'ya fazla bağlanmamalıyız” diyen Ecevit, “Batı'nın, Türkiye'nin güvenliği için yeterli bir garanti olmadığını” belirtmektedir.²⁹⁴ 1978 yılında SSCB'yi ziyaret edeceğini belirten Ecevit, SSCB ile karşılıklı dostluk ve işbirliği öngören bir siyasi belge imzalayacağını da açıkça belirtmiştir.²⁹⁵

Daha önceki dönemde iktidarda olan hükümetlerin aksine Ecevit hükümeti ambargonun kaldırılması için bir çaba harcamamıştır. Ecevit'in bu konudaki tutumu Kongrenin istediği kararı alması, çıkacak kararı değiştirmek için Türkiye'nin perde arkası çalışmalar yapmaması yönündedir. Ecevit, “ABD'ye gidip ambargonun kaldırılması için yalvarmayacağız.” demektedir.²⁹⁶ Hatta Ecevit'in danışmanlığını yürüten Prof. Dr. Mümtaz Soysal ambargonun kaldırılmaması Türkiye'nin yararına olacağını ifade etmiştir.²⁹⁷ Soysal'a göre silah ambargosu kaldırılmazsa Türkiye politikasını değiştirmek zorunda kalacak ve böylece ABD'ye bağımlı olmaktan kurtulacaktır.²⁹⁸

ABD, ambargo konusunda henüz kesin bir karar almamışken Türkiye NATO'ya resmi olarak NATO'nun uzun vadeli savunma politikalarına dahil olmayacağını iletmiştir.²⁹⁹ Türkiye'nin bu kararı Avrupa Ekonomik Topluluğu

---

²⁹³ ABD Dışişleri Bakanı Vance, savunma antlaşmasının Kongre gündemine getirilmeden önce Kıbrıs ile ilgili alınan kararlardan haberdar olmak istediğini belirtmiş, Türkiye Başbakanı Ecevit bunun üzerine uzlaşma görüşmelerine son vermiştir.

²⁹⁴ “Ecevit'in Diğer Demeçleri”, **Milliyet**, 08.05.1977, s.7

²⁹⁵ Sami Kohen, “Turkey Moves to Shift Defence Policy Away From U.S.”, **The Christian Science Monitor**, 28.03.1978, s.11

²⁹⁶ Ecevit'in bu yaklaşımı Türk kamuoyu tarafından da takdir edilmiştir. Sami Kohen, “Turkey Looking to Its Defenses Without U.S. Aid”, **The Christian Science Monitor**, 08.05.1978, s.5

²⁹⁷ United States National Security Council Staff, Memorandum From Paul B. Henze For Zbigniew Brzezinski, 05.05.1978, Subject: Evening Report--5 May 1978 (includes May 4, 1978), Secret. **DNSA Koleksiyonu**, CIA Covert Operations: From Carter to Obama, 1977-2010. [http:// www.proquest.com](http://www.proquest.com) (Çevrimiçi, 13 Kasım 2015)

²⁹⁸ Sami Kohen, “Turkey Looking to Its Defenses Without U.S. Aid”, **The Christian Science Monitor**, 08.05.1978, s.5

²⁹⁹ Sami Kohen, “Ecevit Plans to Shift Defense Emphasis to National Needs”, **The Christian Science Monitor**, 18.05.1978, s. 3

Dusko Doder, “Turkey Hedges on NATO Role”, **The Washington Post**, 17.05.1978, s.A17

tarafından da Türkiye'nin Batı kampından uzaklaşması olarak algılanmıştır.³⁰⁰ Ecevit, 29 Mayıs 1978 tarihinde NATO toplantısı öncesinde yaptığı açıklamada ambargoya dair ABD'nin alacağı karara bakılmaksızın Türkiye'nin yeni bir savunma politikası takip edeceğini, NATO'ya olan katkılarını sınırlandıracağını tekrar etmiştir.³⁰¹ Ecevit'in bu kararlı tutumuna ABD'den gelen cevap da aynı kararlılıktadır. 1 Haziran tarihinde ambargonun kaldırılması konusunda kararlı olduğunu belirten Carter, bunun Kongreden geçmesi için atacağı adımları belirlemiş ve bunu New York Times aracılığıyla tüm dünyaya duyurmuştur.³⁰² 18 Haziran 1978 tarihli, Başkan Carter'a hazırlanan bir memorandum, ambargonun kaldırılmasının asıl faydasını, Türkiye'yi yeniden NATO ittifakının gerektirdiği tüm rolleri oynamak zorunda bırakması olarak ifade etmektedir.³⁰³

Türkiye'de bulunan ABD üslerinin kapatılması, iki ülke arasındaki işbirliğinin azalması gibi sorunlar ABD tarafından tolere edilebilir gerçekliklerdir. Fakat 1978 yılı başından itibaren Türkiye'nin dile getirdiği NATO ile ilişkilerin gözden geçirilmesi, yeni bir savunma yapılanmasına gidilmesi, doğu bloğu ülkeleri ile iyi ilişkiler kurulması konuları ABD'nin Türkiye için çizdiği sınırları aşan gelişmelerdir. ABD Senatosunda ambargonun oylanacağı 25 Temmuz 1978 günü Senatörlerin konuşmalarında vurgulanan nokta, ambargo kaldırılmazsa Türkiye'nin NATO'nun askeri kanadından çıkabileceğini, topraklarında ki Amerikan üslerini tamamen kapatabileceğini ve savunma politikasını değiştirebileceği olmuştur.³⁰⁴

ABD için Türkiye'nin değeri, Türk topraklarında bulunan üslerden, ya da Türkiye aracılığıyla edinilen istihbarattan çok daha önemlidir. Türkiye'nin

³⁰⁰ Bu sebeple AET Türkiye'ye yapılan yardımların arttırılmasını ve Akdeniz ile ilgili konularda Türkiye'nin AET toplantılarına davet edilmesini tavsiye etmiştir. John Palmer, "EEC Tries to Halt Turks' Neutral Drift", **The Guardian**, 22.05.1978, s.6

³⁰¹ Bernard Gwertzman, "Turkish Chiefs Sees No Russian Threat", **The New York Times**, 30.05.1978, s.1

³⁰² Ambargo konusunda atılacak adımlara dair 400 kelimelik kısa bildirinin tam metni için bkz. Graham Hovey, "Carter Organizes Drive to End Ban on Arms to Turks", **The New York Times**, 02.06.1978, s.A1

Carter bu açıklamayı yapmadan önce ABD Ankara Büyükelçiliğinden Washington'a çekilen telgafalarda ABD'nin ilişkileri düzeltme yolunda adım atması gerektiği aksi takdirde Türkiye'nin NATO'dan çıkabileceği belirtilmektedir.

³⁰³ Department of State Memorandum From Warren Christopher to The President, 18.06.1978, **National Archives**, RG 59, Records of the Deputy Secretary Warren Christopher, 1977-1980, Entry 14, Box 20, Confidential.

³⁰⁴ U.S. Congress, **Congressional Record-Senate**, 95th Congress, 2nd Session, July 25, 1978, s.22510, 22519.

müttefikliğinin bitmesi ve Türkiye'nin SSCB ile iyi ilişkiler kurması ABD açısından önemli riskler içermektedir. Bunların başında stratejik olarak önemli bir konumda bulunan, hava sahası, boğazları ile SSCB'nin askeri hareketlerini sınırlandıran, asker sayısı bakımından ABD'den sonra NATO'da en fazla asker bulunduran, bütçesinin yaklaşık ¼'ünü savunmaya ayıran, bir ülkede ki ABD etkisinin son bulması gelmektedir.

4. Ekonomik Kriz ve IMF ile İlişkiler

“Alman Başbakanı, Türkiye için şapkasını çıkardı ve herkese içine ne kadar para atabileceğini sordu. Sonunda şapkası boş kaldı.”³⁰⁵ Van Agt (Hollanda Başbakanı)

1976-1980 yılları arasında Türkiye'nin dış politikasını ve ABD ile ilişkilerini daha iyi anlamak için Türkiye'nin ekonomik durumunu da göz önünde tutmak gerekmektedir. Türkiye'nin dış politikası Soğuk Savaş süresince ekonomik politikaların da temelini oluşturmuştur. Türkiye'nin ABD'ye sadık bir müttefik olduğu dönemde ABD yardımı ile büyüyen Türk ekonomisi ikili ilişkilerdeki bozulma ile ABD desteğini kaybetmiştir. Ekonomi ile dış politika arasındaki bu ilişkinin en açık örneğini Kıbrıs müdahalesi ve Silah Ambargosu göstermektedir. Uluslar arası alanda olduğu gibi ekonomik alanda da yalnızlaşan Türkiye için önemli talihsizlik ise petrol krizi ve içeride artan siyasal şiddet olmuştur. 1976-1980 arası dönemde dışarıda bağımsız dış politika diyen Türkiye, içeride fakirleşmiş ve istikrarsızlaşmıştır.

1970'li yılların ikinci yarısından itibaren ağırlaşan ekonomik buhran Türkiye'nin siyasetinde bir çıkmaza sebep olmuş ve hükümetleri kırılğan bir yapıya bürümüştür. Artan işsizlik ve enflasyon toplumun büyük bir kısmının siyaset ve siyasetçilerden umudunu kesmesine, özellikle gençlerin içinde bulunduğu bir kısmının da şiddet yöntemlerine başvurmasına sebep olmuştur. Türkiye'nin içinden geçtiği bu zor dönemde ABD ile ekonomik ilişkilerinin seyri, ABD'nin bu tablo içindeki yerini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

---

³⁰⁵ Mehmet Ali Birand, **Diyet: Türkiye ve Kıbrıs Üzerine Uluslararası Pazarlıklar 1974-1980**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1987, s.411.

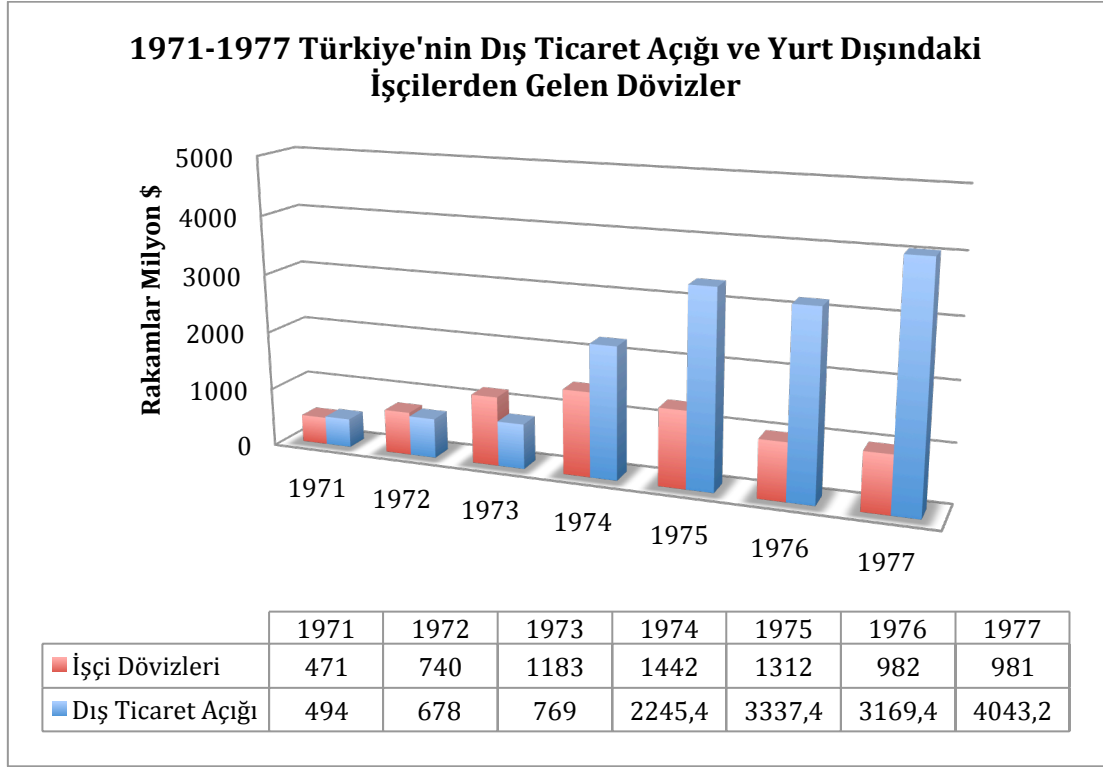
Türkiye 1970’li yıllara ortalama %7 büyüme ve ödemeler dengesinde fazla vererek girmiştir. 1970’li yılların ikinci yarısında Türkiye’nin yaşadığı ekonomik problemler 1973 yılında yükselen petrol fiyatlarıyla başlamış, artan kısa vadeli borçlanma, döviz girdisinin azalması ile katlanarak büyümüştür.

1973 yılında 782 milyon dolar olan dış ticaret açığı, petrol fiyatlarındaki artış sebebi ile 1974 yılında 2,2 milyar dolara yükselmiştir.³⁰⁶ Diğer yandan küresel ekonomik kriz ile birlikte yurtdışında çalışan işçilerden gelen dövizler azalmaya başlamıştır. 1973 yılında dış ticaret açığının tamamını kapatmaya yeterli olan işçi dövizleri, 1977 yılına gelindiğinde dış ticaret açığının ¼ ünü bile kapatmamaktadır.³⁰⁷ 1974-1978 yılları arasında görev yapan hükümetler artan dış ticaret açığı azaltmak için etkili bir politika izleyememiştir.

---

³⁰⁶ Organization For Economic Cooperation and Development, **Economic Surveys: Turkey**, OECD, Paris, 1976, s.

³⁰⁷ Türkiye’nin 1971-1977 yılları arasındaki dış ticaret açığı ve yurda giren işçi dövizleri için bkz. Grafik 9.

Grafik 9 - 1971-1977 Türkiye'nin Dış Ticaret Açığı ve Yurt Dışındaki İşçilerden Gelen Dövizler
Kaynak: Organization For Economic Cooperation and Development, **Economic Surveys: Turkey**, OECD, Paris, 1974.

Dış ticaret açığı ile birlikte dış borçta yükselmeye başlamıştır. 1973 yılında 2,8 milyar dolar olan dış borç 1977 yılında 14,2 milyar dolara çıkmıştır.³⁰⁸ 1977 Kasım'ında Türkiye ekonomik kriz sebebi ile ABD'den aldığı F-4'lerin taksitini ödemeyeceğini Büyükelçi Macomber aracılığıyla ABD'ye iletmektedir.³⁰⁹

1978 yılında ise Ecevit'in iktidara gelmesi ile bu büyük borçlar Türkiye'nin siyaseti üzerinde baskı kurmak için kullanılmıştır. Ecevit 1974 yılından itibaren ulusal bir savunma doktrinini ve çok yönlü daha bağımsız bir dış politikayı vurgulamaktadır. ABD'nin Türkiye için biçtiği rol ile uyuşmayan bu politikalar, borçların baskı aracı olarak kullanılmasında etkili olmuştur. ABD Ankara

³⁰⁸ U.S. Congress, Senate, Committee on Foreign Relations, **Turkey, Greece and NATO: The Strained Alliance**, Committee Print, 96th Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1980, s.32

³⁰⁹ United States National Security Council Staff, Information Memorandum From Paul B. Henze For Zbigniew Brzezinski, 09.11.1977, Subject: Evening Report—9 November 1977, Secret. **DNSA Koleksiyonu**, CIA Covert Operations: From Carter to Obama, 1977-2010. [http:// www.proquest.com](http://www.proquest.com) (Çevrimiçi, 13 Kasım 2015)

Büyükelçisi Spiers, 9 Ocak 1978 tarihinde, Ecevit hükümeti kurduktan 4 gün sonra, Washington'a gönderdiği telgrafta Ecevit'in IMF ile masaya oturma dışında bir şansı olmadığını belirtmektedir.³¹⁰

Türkiye'nin yaşamakta olduğu ekonomik sıkıntıları yakından takip eden ABD, Ecevit'in ekonomik kaynak için kendileri ile temasa geçebileceğini düşünerek, Ankara Büyükelçiliğine bu konuda Türk taleplerine nasıl cevap verilmesi gerektiğini belirtmiştir. 19 Ocak 1978 tarihli telgraf ABD'den istenecek yardımlarda Kongre onayı gerektiğini fakat Kongrenin bu konuda ikna edilmesinin zor olduğunu, bu sebeple Türkiye'nin en kısa zamanda IMF ile görüşmelere başlaması gerektiğini belirtmektedir.³¹¹ ABD Ankara Büyükelçi James Spain, 1980 öncesi dönemde ABD'nin Türkiye'ye yardım yapmamasının sebebinin Türkiye'nin izlediği ekonomi politikaları olduğunu belirtmektedir.³¹² Fakat ilişkilerin seyrine bakıldığında bu süreçte Türkiye'nin izlediği dış politikanın da etkili olduğu görülmektedir.

Ecevit, milli güvenliğin milli ekonomi üzerine inşa edilmesi gerektiğini düşünmektedir.³¹³ Ulusal çıkarları gözetilen bir sistemin yabancı kaynaklarla varlığını sürdürmesi mümkün değildir. Ecevit bunun bilincinde olarak, büyük siyasi riskleri göze alarak ekonomide de bir takım tasarruf tedbirlerine yönelmiştir. 1978 yılı başında Ecevit Hükümeti göreve başladığında ülke ekonomik olarak iflasın eşiğindedir. Bütçe 2,9 milyar dolar açık vermiş, dış ticaret açığı 4 milyar dolar olmuş ve ülkenin 1978 yıl içinde ödemesi gereken kısa vadeli borçları 6 milyar dolara yaklaşmıştır.³¹⁴ Türkiye borçlarını ödeyebilmek için hızlı ve büyük miktarlarda krediye ihtiyaç duymaktadır. 1978 Kasım'ında hazırlanan OECD raporu Türkiye'nin

---

³¹⁰ Telegram From AmEmbassy Ankara to Secretary State Washington , 09.01.1978, Subject: Ecevit Government Likely to Reach Early Agreement With IMF , **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1978. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

³¹¹ Telegram From Secretary State Washington To AmEmbassy Ankara, 19.01.1978, Subject: Turkey, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1978. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

³¹² James W. Spain, **American Diplomacy in Turkey : Memoirs of an Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary**, Praeger Publishers, New York, 1984, s.72

³¹³ "Turkey to Step Up Defence", **The Guardian**, 14.02.1978, s.7

³¹⁴ Organization For Economic Cooperation and Development, **Economic Surveys: Turkey**, OECD Publishing, Paris, 1978, s.12

krizden çıkabilmesi için dış borçları yeniden yapılandırılması ve kredilendirilebilirlik düzeyinin artırılması gerektiğini belirtmektedir.³¹⁵

Batılı hükümet ya da finansörlerin ise borçlandırma konusunda ön koşulu IMF'nin yeşil ışığıdır. IMF'nin mevcut önerileri ise Türkiye'nin yaşadığı ekonomik ve politik krizi daha da derinleştirecektir. Türkiye bunun farkında olarak IMF ile ilişkilerde ABD'nin desteğini istemiştir. 8 Şubat 1978'de ABD Dışişleri Bakan yardımcısı Robert Hormats ile görüşen Türkiye Washington Büyükelçiliği Danışmanı Nurver Nureş, Türkiye'nin yaşamakta olduğu ekonomik krizde ABD politikalarının da etkili olduğunu belirtmiş, ABD'nin IMF üzerindeki etkisine dikkat çekerek, bu etkinin Türkiye lehine kullanılmasını istemiştir.³¹⁶ Hormats cevaben, ABD'nin IMF ile bir üye ülke arasındaki görüşmelere müdahale etmesinin uygun olmadığını belirtmiştir.³¹⁷

ABD'nin uygun görmediğini belirttiği bu müdahale 15 Şubat 1978'de ABD Dışişleri Bakanlığı, Hazine Bakanlığı, Exim Bank, FED, ve IMF'den üst düzey yetkililerin katıldığı bir toplantıda yapılmıştır.³¹⁸ Fakat müdahalede ABD'nin IMF üzerindeki etkisi, Türkiye'nin beklentilerinin aksine, Türkiye'nin aleyhine kullanılmıştır. Gizli yapılan ve Türk Hükümeti başta olmak üzere kimseye duyurulmaması gerektiği belirtilen bu toplantıda, IMF'nin Türkiye ziyaretinin orta ve uzun vadeli borçlanma sağlayacak hükümet ve bankaların oluşturduğu geniş bir heyet tarafından yapılmasına ABD hükümetinin sıcak bakmadığı belirtilmiştir.³¹⁹ IMF Türkiye heyeti başkanı Woodward, Türkiye için orta ve uzun vadeli planlamanın hayati öneme sahip olduğunu, kısa vadeli kredilerin ya da borç

³¹⁵ Organization For Economic Cooperation and Development, **Economic Surveys: Turkey**, OECD Publishing, Paris, 1978, s.17

³¹⁶ Telegram From Secretary State Washington To AmEmbassy Ankara, 08.02.1978, Subject: Turkish Economic Problems, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1978. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

³¹⁷ **A.y.** 1977 Kasım'ında Demirel hükümeti IMF ile ilişkilerde ABD desteğine ihtiyaç duyduğunda, ABD'nin bu desteği verdiği fakat bunu Türk hükümetin fark edemeyeceği şekilde yaptığı Paul B. Henze'in raporlarından görülmektedir. Türkiye'ye IMF desteği sağlamakla ilgilenen kişi ise yine Hormats olmuştur. United States National Security Council Staff, Information Memorandum From Paul B. Henze For Zbigniew Brzezinski, 01.11.1977, Subject: Evening Report—1 November 1977, Secret. **DNSA Koleksiyonu**, CIA Covert Operations: From Carter to Obama, 1977-2010. <http://www.proquest.com> (Çevrimiçi, 13 Kasım 2015)

³¹⁸ Telegram From Secretary State Washington To AmEmbassy Ankara, 18.02.1978, Subject: Turkish IMF Negotiations, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1978. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

³¹⁹ **A.y.**

yapılandırmalarının sadece daha kötüye gidişi erteleyeceğini belirtmiştir. Woodward, IMF'nin Türkiye için uzun vadeli krediyi uygun gördüğünü fakat bu konuda ABD'den gelecek tavsiyelere göre hareket edeceğini de eklemiştir.³²⁰ IMF heyetinin Türkiye ile ilgili kararları ABD hükümeti ile kararlaştırıldıktan sonra alınmaktadır. IMF yetkilileri Türkiye bütçesi ile ilgili rakamları ABD yönetimine bildirip onların görüşüne göre hareket etmektedir. IMF heyeti daha Türkiye'ye gelmeden kararının ne yönde olacağı Washington'dan çekilen telgraflarla ABD Ankara Büyükelçiliğine bildirilmektedir.³²¹

Ecevit hükümeti dış ticaret açığını kapatmak için yüksek faizlerle borçlanmaya sınırlandırma getirmiş, ithal edilen otomobil parçaları azaltılmış, Türklerin yurtdışına çıkışı iki yılda bir kez olacak şekilde sınırlandırılmıştır.³²² Ecevit aynı zamanda kısa vadeli ödemeleri gerçekleştirmek için IMF'nin tavsiyelerine kısmen uyararak, TL'yi devalüe etmiş, kamu harcamalarını kısmıştır.³²³ Ecevit ekonomiyi yavaşlatma, işsizliği artırma pahasına da olsa, dış ticaret açığını azaltmak için bu tedbirleri almıştır. Ecevit'in aldığı bu tedbirler dış ticaret dengesi açısından önemli olmakla birlikte petrol fiyatlarındaki artış sürmesi dış ticaret açığının kapanmasına fırsat vermemiştir. Aşağıdaki grafikte Türkiye'nin 1975-1979 yılları arasındaki dış ticaret açığı ve bu açıktaki petrol ithalatının payı verilmiştir. 1978 Ocak'ından 1979 Kasım'ına kadar görevde kalan Ecevit hükümeti döneminde petrol dışı dış ticaret açığının düştüğü göze çarpmaktadır.

---

³²⁰ Telegram From Secretary State Washington To AmEmbassy Ankara, 18.02.1978, Subject: Turkish IMF Negotiations, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1978. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

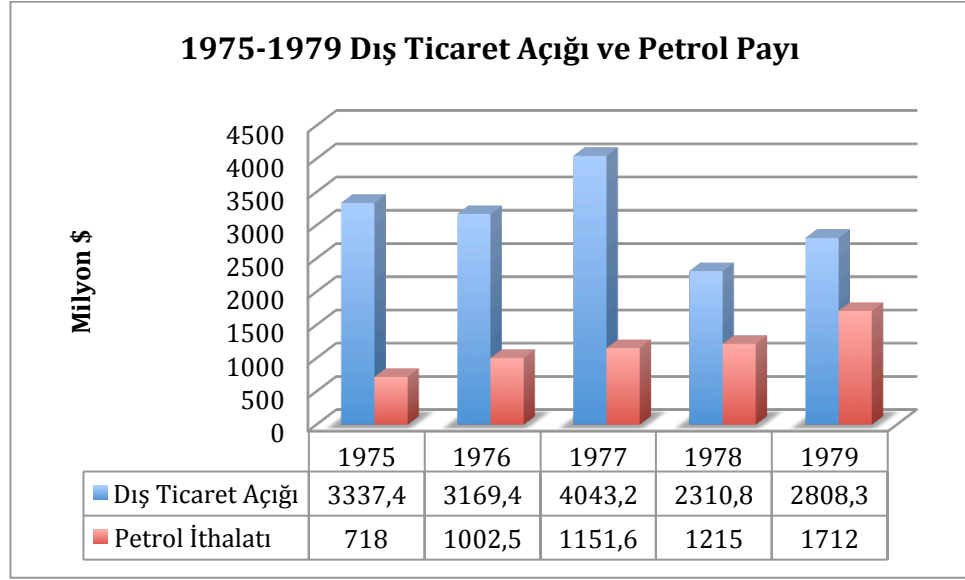
³²¹ Telegram From Secretary State Washington To AmEmbassy Ankara, 20.10.1978, Subject: Turkish IMF Relations, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1978. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

20 Ekim 1978 tarihinde gerçekleşen görüşmeye ilişkin ABD Ankara Büyükelçiliğine bilgi veren 1978STATE266549 sayılı telgraf için bkz. Ek-4

³²² "Turkey Acts to Reduce Foreign Cash Flow", **The Wall Street Journal**, 17.02.1978, s.20.

³²³ Sami Kohen, "Ecevit Belt Tightening Aims to Dull Turkey's Appetite for Foreign Debts", **The Christian Science Monitor**, 07.03.1978, s.9

Ecevit Hükümetinin 1978 Şubat'ında aldığı ekonomik tedbirlerin tamamı için bkz. **Resmi Gazete**, 16.02.1978, S.16202, s.9-18

Grafik 10- 1975-1979 Dış Ticaret Açığı ve Petrol Payı

Kaynak: Organization For Economic Cooperation and Development, **Economic Surveys: Turkey**, OECD Publishing, Paris, 1976. Organization For Economic Cooperation and Development, **Economic Surveys: Turkey**, OECD Publishing, Paris, 1978. Organization For Economic Cooperation and Development, **Economic Surveys: Turkey**, OECD Publishing, Paris, 1980.

1978 baharında Türk ekonomisi bütçe ve dış ticaret açıkları sebebi ile ekonomik bir darboğaza girmiştir. Ecevit, müttefiklerinden kredi sağlamak istediğinde ise IMF'nin “yeşil ışığı” bir problem olarak önüne çıkmıştır.³²⁴ ABD, NATO ve OECD ülkeleri bir ekonomik program dahilinde olmadıkça Türkiye'ye ekonomik yardım vermeyi reddetmişlerdir.³²⁵

Türkiye'nin aldığı tasarruf tedbirlerinin ekonomik krizi aşmada yeterli olmayacağını fark eden Ecevit hükümeti 23 Mart 1978'de Washington'da IMF ile bir niyet mektubu imzalayarak kredilendirilebilirlik düzeyini arttırmaya çalışmıştır.³²⁶ Bu niyet mektubu IMF'nin masasında onay beklerken, 4 Nisan 1978'de ABD Hazine Bakanı Blumental ile görüşen Müezzinoğlu, borçlanma konusunda ABD'nin

³²⁴ Türkiye Batılı devletlerden ve finans kurumlarından kredi almak istediğinde, fonları sağlayacak ülkeler öncelikli olarak IMF'nin onayına bakmaktadır. IMF ise Türk hükümetinin aldığı tedbirleri yetersiz bulması sebebi ile bu onayı vermemektedir. Sami Kohen, “ Turkey: ‘Swift’ Economic Aid Lags: Aiding Countries Await ‘Green Light’ From IMF”, **The Christian Science Monitor**, 14.02.1979, s.11

³²⁵ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With G. Clay Nettles, 08.07.1997, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004net01> (Çevrimiçi,26.10.2015)

³²⁶ “Maliye Bakanı IMF ile Anlaşmayı İmzaladı”, **Cumhuriyet**, 24.03.1978, s. 1,9

desteğini istemiştir. Fakat Blumenthal ABD kredisinin Kongre onayı gerektirdiği için mümkün olmadığını, özel kuruluşlara ise hükümetin müdahale etme yetkisi olmadığı cevabını almıştır.³²⁷ Müezzinoğlu aynı görüşmede, en azından ABD hükümetinden bir ismin Türkiye'ye ekonomik ambargo uygulanmadığı yönünde açıklama yapmasını istemiştir, fakat ABD bunu da kabul etmemiştir.³²⁸

24 Nisan 1978 tarihinde IMF Yönetim Kurulu niyet mektubunu onaylamıştır.³²⁹ 300 milyon dolar tutarındaki bu stand-by antlaşması ile Ecevit diğer finans kurumlarının da Türkiye'ye kredi sağlamasının yolunu açmak istemiştir. Böylece ekonomi yeniden işler hale getirilerek, üretimin ve ihracat gelirleri arttırılacaktır. Türkiye'nin IMF ile anlaşma yapmasında ki bir diğer amacı ise, bu antlaşmanın oluşturduğu olumlu atmosfer içinde mevcut borçların ertelenebileceği düşüncesi olmuştur.³³⁰ Fakat sonuç beklenenin aksine olmuştur.

IMF bu stand-by antlaşması kapsamında Türkiye sadece 90 milyon dolar kredi sağlamıştır.³³¹ 1978 Ağustos'unda Türkiye'ye gelen IMF heyeti Türkiye'nin, Ocak-Eylül arasındaki performansına bakarak, Türkiye'nin performansını düşük bulduğunu, düşen enflasyon ve artan ihracatın IMF'nin beklentileri ile uyuşmadığını belirtmiştir.³³² Yeni tasarruf tedbirleri ile hükümetin görevine devam etmesini istemiştir. Woodward başkanlığındaki heyet Türkiye'den ücret artışlarının durdurulmasını, yeni bir develüasyon yapılmasını, petrole ve KIT ürünlerine zam yapılmasını ve Merkez Bankası kredilerinin azaltılmasını istemiştir.³³³ IMF heyeti ayrıca 1976 ve 1977 yıllarında Türkiye'nin IMF'ye verdiği sözlerini tutmadığını bu sebeple güvenilir olmadığını belirtmiştir.³³⁴ Bu değerlendirmeler Türkiye'ye borç verebilecek Batı ülkeleri ve özel bankalar tarafından endişe ile karşılanmıştır.

---

³²⁷ United States Department of State, Meeting between Turkish Finance Minister and Treasury Secretary, 04.04.1978, Confidential. **DNSA Koleksiyonu**. [http:// www.proquest.com](http://www.proquest.com) (Çevrimiçi, 23 Ekim 2015)

³²⁸ Görüşmeye ilişkin telgraf için bkz Ek 5

³²⁹ <http://www.imf.org/external/np/fin/tad/extarr2.aspx?memberkey1=980&date1Key=2015-11-30>, (Çevrimiçi, 26.10.2015)

³³⁰ "IMF Yönetim Kurulu", **Cumhuriyet**, 31.08.1978, s.9

³³¹ <http://www.imf.org/external/np/fin/tad/extarr2.aspx?memberkey1=980&date1Key=2015-11-30>, (Çevrimiçi, 26.10.2015)

³³² Metin Ormancıoğlu, "Bulent Ecevit Talks Turkey to the IMF", **The Guardian**, 05.09.1978, s.17

³³³ Mehmet Ali Birand, **Diyet: Türkiye ve Kıbrıs Üzerine Uluslararası Pazarlıklar 1974-1980**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1987, s.374

³³⁴ Metin Ormancıoğlu, "Bulent Ecevit Talks Turkey to the IMF", **The Guardian**, 05.09.1978, s.17

Türkiye ile IMF, 1978 Nisan'ında anlaşma yapmış olmasına rağmen IMF Ocak-Eylül arasındaki verileri değerlendirmiştir. IMF Türkiye heyeti başkanı Woodward'ın, 1976-1977 yıllarına dair değerlendirmelerinin ise Türkiye'nin kredilendirilebilirliğini düşürmekten başka bir işe yaramayacağı açıktır. Türkiye'nin aldığı tasarruf tedbirlerine rağmen IMF'nin olumsuz yaklaşımını sadece sayısal verilere dayandırmak gerçekçi değildir. Woodward, Türkiye'ye gelmeden ABD Dışişleri Bakanlığı ile görüşmüş ve bu ziyaretle ilgili talimatlar beklediğini belirtmiştir.³³⁵ Bu görüşme ile ilgili bilgilendirmeyi ABD Ankara Büyükelçiliğine gönderen Dışişleri Bakanı Christopher, kendileri ile IMF arasındaki görüşmelerin kesinlikle saklı tutulması gerektiğini eklemiştir.³³⁶ Christopher aynı zamanda Suudi Arabistan ve Kuveyt'in Türkiye'ye sağlayacağı yaklaşık 1,5 milyar dolarlık kredinin de IMF kapsamına alınmasında etkili olmuştur.³³⁷

Türkiye'nin politik çatışmalar ile çevrelendiği, işsizliğin %20'lere yükseldiği bir ortamda Türk Hükümetinden istenen yeni tasarruf tedbirleri var olan ekonomik ve politik krizi derinleştirmekten başka hiçbir işe yaramayacaktır. Ekonomi yavaşlayacak, işsizlik artacak, sosyal ve politik kriz derinleşecektir. Diğer yandan IMF'nin talepleri yerine getirilmezse Türkiye ile yapılan antlaşma gereğince IMF 1978 stand-by anlaşması gereği yapacağı ikinci ödemesini yapmayacaktır. IMF'nin Türkiye'ye sağladığı kredi Türkiye'nin ihtiyacı olan kredinin küçük bir kısmını oluşturmaktadır.³³⁸ Fakat IMF'nin yaklaşımı Türkiye'ye kredi veren Batılı finans kurumları tarafından göz önünde tutulduğu için Türkiye'nin kredi sağlamasını zorlaştıracaktır.³³⁹ Dolayısıyla Türkiye için IMF ile sürdürülen iyi ilişkiler, IMF'nin sağlayacağı kredi tutarından çok daha önemlidir

1978 Mayıs'ında Washington'da yapılan NATO toplantısında Portekiz, Yunanistan ve Türkiye'ye yapılacak yardımlar konuşulmuştur. Türkiye'nin

---

³³⁵ Telegram From Secretary State Washington To AmEmbassy Ankara, 23.08.1978, Subject: Next Steps in IMF-Turkish Relations, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1978. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

³³⁶ **A.y.**

³³⁷ Ahmad, **a.g.e.**, s.431

³³⁸ U.S. Congress, House, Committee on Foreign Affairs, Subcommittee on Europe and Middle East, **Turkey's Problems and Prospects: Implications for U.S. Interests**, Committee Print, 96th Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1980, s. 34

³³⁹ CIA, "Turkey: Problems For Ecevit", 22.12.1978, CIA-RDP 80T00634A000500010039-9, **CIA Records Search Tool (Crest)**, **Natinal Archives**, College Park, MD

ekonomik ihtiyaçlarının aciliyeti ve stratejik konumu sebebi ile birçok NATO ülkesi Türkiye'nin desteklenmesine olumlu yaklaşmıştır. NATO Genel Sekreteri Luns ise Türkiye yerine, ittifak içinde daha az gelişmiş olan ülkelere yardım sağlanmasının gerektiğini ısrarla vurgulamıştır.³⁴⁰

Türk Dışişleri Bakanı Şükrü Elekdağ, 1978 Ağustos'unda Washington'da ABD Dışişleri Bakanı Christopher ile yaptığı görüşmede Türk ekonomisinin yaşadığı zorluklara rağmen IMF taleplerini yerine getirmeye çalışıldığını belirtmiştir.³⁴¹ Türkiye'ye yapılacak ikinci ödemenin yapılması için ABD'nin IMF üzerindeki etkisini kullanmasını istemiştir.³⁴² Fakat ABD Türkiye'nin bu talebini kabul etmemiştir.³⁴³ ABD hükümeti, OECD heyeti ile yaptığı toplantıda da Türkiye IMF ile ilişkilerini düzeltmedikçe ABD'nin Türkiye'ye yapılacak yardımlara sıcak bakmadığını belirtmiştir.³⁴⁴

Türkiye, IMF ile anlaşarak develüasyon yapmasına rağmen ülkeye sıcak para girişi sağlanamış, üretim azalmış ve enflasyon hız kazanmıştır. Bu ortam içinde, 26 Ekim'de Türkiye'ye gelen IMF heyeti, Türkiye'nin durumunu “kaygı verici” olarak nitelendirmiş, 36 milyon dolar tutarındaki üçüncü kredi diliminin verilmesinin çok güç olduğunu belirtmiştir.³⁴⁵ Ödemenin yapılması için IMF'nin yeni bir develüasyon talebi IMF ile ilişkilerini bir çıkmaza sokmuştur. Ecevit 30 Ekim'de yaptığı konuşmada IMF reçetelerinin Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere başarılı olamayacağını hatta mevcut durumu daha kötüleştireceğini ifade etmiştir.³⁴⁶ Ecevit,

---

³⁴⁰ CIA, “Western Europe Review, 3 January 1979”, CIA-RDP 79T00912A001700010001-0, **CIA Records Search Tool (Crest), National Archives**, College Park, MD

³⁴¹ Telegram From Secretary State Washington To AmEmbassy Ankara, 12.08.1978, Subject: Elekdag Visit to Washington: Turkey-IMF, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1978. Confidential, Exdis, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

³⁴² Telegram From Secretary State Washington To AmEmbassy Ankara, 15.08.1978, Subject: Elekdag Meeting With Deputy Secretary, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1978. Confidential, Exdis, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

³⁴³ Telegram From Secretary State Washington To AmEmbassy Ankara, 22.08.1978, Subject: Conclusion of Elekdag and Muezzinoglu Visit, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1978. Confidential, Exdis, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

U.S. Congress, Senate Rpt 95-125, **American Foreign Policy Interest in Europe, The Middle East and India**, 95th Congress, 2nd Session, 19.09.1978, s.32

³⁴⁴ Telegram From Secretary State Washington To AmEmbassy Ankara, 30.08.1978, Subject: OECD Turkey Consortium Officials Visit Washington, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1978. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

³⁴⁵ Nilüfer Yalçın, “IMF'nin Ekonomik Durumla İlgili Kaygıları Var”, **Milliyet**, 28.10.1978, s.6

³⁴⁶ Mustafa İstemi, “Başbakan Ecevit: IMF, Güçlükleri Arttırıcı Reçetelerde Israr Etmemelidir.”, **Milliyet**, 30.10.1978, s.3

Türkiye'nin ekonomik sorunlarına dost ve müttefiklerinden yeterince ilgi gelmediğinden yakınmakta, alınan tüm önlemlere rağmen IMF'nin verdiği sözleri tutmamasını eleştirmektedir.³⁴⁷

Türkiye'de bu dönemde ABD Büyükelçiliği'ne bağlı olarak Ekonomik Danışmanlık görevini yürüten G. Clay Nettles, kendisi ile yapılan mülakatta ABD'nin ve diğer OECD ülkelerinin Türkiye'ye yardım vermeyi reddederek serbest piyasa ekonomisine geçmeyi öngören bir program için dolaylı bir baskı oluşturduğunu belirtmektedir.³⁴⁸

Türkiye ekonomik zorlukları aşmak amacıyla gösterdiği çabalardan bir sonuç alamamıştır. Tasarruf tedbirlerine rağmen ABD'nin ve IMF'nin Türkiye'ye yardıma yanaşmaması sonucu Ecevit Türkiye'nin duvara sıkıştırıldığını ve bu sıkıştırma devam ederse duvarda bulunan pencerelerden diğer tarafa geçebileceği belirtmektedir. Ecevit müttefiklerinin Türkiye'ye yaklaşımı hakkında 1978 Kasım'ında şöyle demektedir;

“ Zorunlu adımları atarken bazı ülkeler veya kuruluşlar bize yeterince yardımcı olmazlarsa, elbette elimizi kolumuzu bağlayıp oturacak değiliz, başka olanaklar arayacağız. Eğer bizi dış politikada ulusal bazı haklarımızdan özveride bulunmak için ekonomik baskılar kullanılacaksa buna boyun eğmeyeceğiz... Bu bizim dünyadaki siyasal yerimizi değiştirme niyetinde olduğumuz gibi bir anlama gelmez, o şekilde yorumlanmamalıdır. Ama uzun vade içinde düşünülürse, ekonomik ilişkilerle siyasal ilişkilerin de birbirini zaman içinde, ister istemez etkileyebileceği göz önünden uzak tutulmamalıdır... Bazı ülkelerden veya kuruluşlardan bu olanakları sağlayamazsak, başka bazı ülkelerden veya kuruluşlardan sağlama yollarını arayacağız... Türk ekonomisinin bugünkü darboğaza gelişine kadar birtakım olanaklar sağlanmıştır. Şimdi Batı'nın da kabul ettiği gibi çok ciddi tedbirler, sorumluca tedbirler alma aşamasına geldik. Bunun karşılığında bazı sözler de aldık. Ama onların bir kısmı gerçekleşme aşamasına girmedi. Biz aslında kendi faturamızı kimseye ödetmek de istemiyoruz. Ama o borçları ödeyebilme gücüne bir an önce erişebilmemiz için dostlarımızın ve bazı uluslararası kuruluşların katkılarını bekliyoruz.”³⁴⁹

Ecevit AET'nin 1978 yılı sonunda yapılan toplantısında da Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik zorluklara dikkat çekmiştir. Ecevit, Batı dünyası Türkiye'ye

³⁴⁷ “Ecevit: Önlemler Karşılığında Söz Verilen Ekonomik Olanaklar Gelmedi”, **Milliyet**, 23.11.1978, s.9

³⁴⁸ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With G. Clay Nettles, 08.07.1997, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004net01> (Çevrimiçi,26.10.2015)

³⁴⁹ Abdi İpekçi, “Ecevit'in Açıklamaları”, **Milliyet**, 07.11.1978, s. 9

yardım etmezse Türk demokrasisinin zayıflayabileceğini otoriter eğilimli güçlerin yönetime el koyabileceğini söylemektedir.³⁵⁰ CIA'nın 1978 sonunda hazırladığı raporunda, Ecevit'in seçeneklerin azaldığını, ekonomi ve iç politikaya yönelik eleştirilerin arttığını, IMF'nin önerdiği tasarruf tedbirlerine karşı durmasının zorlaştığını belirtmektedir.³⁵¹ 1979 yılında Türkiye'nin dış borcu yaklaşık 15 milyar dolardır ve bu borçların faizleri Türkiye'nin ihracat gelirlerinin yaklaşık yarısına denk gelmektedir. Türkiye'nin borçları yeniden yapılandırılmadıkça ülkenin iflasa doğru gittiği açıkça görülmektedir. Bu borçlarının irili ufaklı birçok konsorsiyum tarafından verilmiş olması IMF bu yönde bir adım atmadıkça yeniden yapılandırmayı imkânsız kılmıştır.

Bu zorluk, 6 Mart 1979'da bir araya gelen kreditor ülkeler (ABD, Batı Almanya, Fransa, İngiltere) IMF tarafından istenilen kemer sıkma politikalarına uymadığı için Türkiye'ye kredi verilmesini reddetmesiyle daha da netleşmiştir.³⁵² Hemen ardından, New York'un kurumsal yatırımcıları Türkiye'nin kredilendirebilirlik düzeyini 10 üzerinden 1,48 olarak değerlendirerek Türkiye'yi sıralama da yer alan 93 ülkeden sondan beşinci sıraya yerleştirmiştir.³⁵³

Batının Türkiye'ye yardım etmeyi reddetmesi Ecevit'in tutumunu iyice sertleştirmiştir. Ecevit, 8 Mart 1979'da bu durumun Türkiye'nin dış politikasını da etkileyebileceğini dile getirmiştir.³⁵⁴ Fakat uzun vadeli ve büyük miktarlarda krediye ihtiyaç duyan Türkiye'nin Batılı finansörlerin yerine koyabileceği bir alternatifi bulunmamaktadır. Bu sebeple Türkiye IMF'nin taleplerine razı olmak zorunda kalmıştır. Başbakan Ecevit ilk olarak 20 Mart 1979'da IMF'nin talep ettiği, Türkiye için siyasi ve ekonomik riskler içeren tasarruf tedbirleri aldığını açıklamıştır.³⁵⁵

---

³⁵⁰ John Palmer, "Turkey Warns EEC of "Economic Peril", **The Guardian**, 12.05.1978, s.5

³⁵¹ CIA, " Turkey: Problems For Ecevit", 22.12.1978, CIA-RDP 80T00634A000500010039-9, **CIA Records Search Tool (Crest), Natinal Archives**, College Park, MD

³⁵² Clyde H. Farnsworth, "Creditors Delay Aid To Turkey", **The New York Times**, 07.03.1979, D1

³⁵³ U.S. Congress, Senate, Committee on Foreign Relations, **Turkey, Greece and NATO: The Strained Alliance**, Committee Print, 96th Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1980, s.34

³⁵⁴ "Ecevit Criticizes West For Not Helping Turkey", **The Washington Post**, 09.03.1979, s.A20

³⁵⁵ Bill Paul, "Turkey Is Meeting Some IMF Demands For Austerity Moves", **The Wall Street Journal**, 21.03.1979, s. 20.

Bu doğrultuda hükümet şeker, çimento, demir, petrol ve kömür gibi birçok ürüne %10 ile %86 arasında değişen zamlar yapmıştır.³⁵⁶ Ecevit, IMF'nin kendisine büyük siyasi riskler içeren kararlar almak için baskı yapmasına rağmen dış yardıma ilişkin bir güvence vermediğinden, Türkiye'ye gönderilen IMF heyetinin yetersiz olduğundan yakınmaktadır. Paul Henze ise 30 Mart 1979 tarihli, ABD Ulusal Güvelik Konseyi Başkanına hazırladığı raporunda Türkiye'deki IMF taktiklerinin oldukça başarılı olduğunu belirtmektedir.³⁵⁷

Türkiye'nin yaşamış olduğu döviz kıtlığı dışarıdan yapılan yardımların da azalması ile iyice tırmanmıştır. Ecevit hükümeti bunu çözmek için yurtdışındaki Türk işçilerin ve ülkeye gelen turistlerin Türk bankalarına yatırdıkları dövizler için %40' a varan faizler sunmuştur.³⁵⁸ Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik zorlukların bu tedbirlere rağmen aşılması mümkün olmamıştır. Batılı devletler Türkiye'ye ekonomik yardım yapılması gerektiğini belirtmekle birlikte bu yardımı yapmakta yavaş kalmışlardır. CIA'nin 1979 Ocak tarihli raporu AB, OECD ve birçok uluslararası finans kurumunun Türkiye'ye farklı miktarlarda ve farklı yollarla yardım sağlamaya hazır olduğunu fakat IMF Türkiye ile anlaşmadıkça bu kurumların yardım sağlamayacağını belirtmektedir.³⁵⁹ Türkiye'nin IMF onayını almak için uyguladığı tasarruf tedbirleri ise enflasyonu, işsizliği arttırmış, ampulden kahveye birçok ürünün bulunamaz hale gelmesine sebep olmuş, hammadde kıtlığı sebebiyle fabrikalar kapasitelerinin ancak %50'sini kullanabilmişlerdir.³⁶⁰ Bu süreçte Türkiye'nin dış borcu 15 milyar doları bulmuş, yıllık enflasyon %90'lara çıkmış, bütçe açığı 2 milyar doları geçmiştir.³⁶¹ IMF'den kaynak alabilmek adına atılan adımlar Türkiye'nin ekonomik darboğazdan kurtulması için ihtiyaç duyduğu krediyi

---

³⁵⁶ A.y.

³⁵⁷ United States National Security Council Staff, Memorandum From Paul B. Henze For Zbigniew Brzezinski, 30.03.1979, Subject: Evening Report—30 March 1979 (includes 29 March), Confidential. **DNSA Koleksiyonu**, CIA Covert Operations: From Carter to Obama, 1977-2010. <http://www.proquest.com> (Çevrimiçi, 13 Kasım 2015)

³⁵⁸ "Turkey Devaluates Currency %5.7 Against U.S. Dollar", **The Wall Street Journal**, 11.04.1979, s. 19.

³⁵⁹ CIA, "Western Europe Review, 3 January 1979", CIA-RDP 79T00912A001700010001-0, **CIA Records Search Tool (Crest)**, **Natinal Archives**, College Park, MD.

³⁶⁰ U.S. Library of Congress, Congressional Research Service, Ellen Laipson, **Turkey and U.S. Interests**, Report No. IB79089, Washington, 1980, s. 6.

³⁶¹ "Turkey Launches Sweeping Reform Program to Rescue Ailing Economy", **Los Angeles Times**, 04.02.1980, s. E3.

sağlamamıştır. Halkın refah düzeyini doğrudan etkileyen bu tasarruflar Ecevit hükümetine olan desteği azaltmış ve 14 Ekim 1979’da yapılan ara seçimlerde mevcut hükümet hem Mecliste hem Senatoda çoğunluğu kaybederek düşmüştür.³⁶² 1977 seçimlerinde yüzde 41 olan CHP oyları, Ekim 1979’da yüzde 29’a düşmüştür.

CIA’nın 1979 Ocak’ında hazırlamış olduğu rapor Ecevit hükümetinin siyasi ve ekonomik kriz sebebi ile yaşayacağı sorunları açıkça ortaya koymaktadır. Kahramanmaraş olayları sonrasında, Ecevit hükümeti, 25 Aralık 1978 tarihinde 13 ilde sıkıyönetim kararı almıştır. CIA’nın 10 Ocak 1979 tarihli raporu, Ecevit’in almak zorunda kaldığı bu kararlarla kendi partisi içindeki gücünü büyük ölçüde kaybettiğini ve bundan sonra ekonominin gerektirdiği zor kararları almakta zorlanacağını belirtmektedir.³⁶³

ABD’nin 1980 öncesi dönemde Türkiye’ye yaptığı askeri yardımlarda ve sağladığı kredilerde aynı baskı hissedilmektedir. Türkiye’ye yapılan ABD askeri yardımları azaltılmış ve NATO ittifakı içindeki diğer ülkelerin yardım sorumluluğunu üstlenmesini istemiştir.³⁶⁴ Fakat Almanya’nın liderliğini yürüttüğü çok taraflı ekonomik yardım programının Türkiye’ye sağladığı yardımlar sınırlı kalmıştır.³⁶⁵ ABD’nin 1979 yılı için Türkiye’ye vermeyi düşündüğü FMS (Foreign Military Sales) kredisi 175 milyon dolardır ve Türkiye’ye karşılıksız askeri yardım programı MAP’den (Military Assistance Program) ise sadece 5,3 milyon dolar yardım yapılmıştır.³⁶⁶ Mısır’a sağlanan 1,5 milyar dolarlık, Yemen’e sağlanan 400 milyon dolarlık askeri yardımlar³⁶⁷ göz önüne alındığında 30 yıldır NATO ittifakı

---

³⁶² Marvin Howe, “Ecevit Party Loses Majority in Turkey”, **The New York Times**, 15.10.1979, s.A1.

MSP lideri Necmettin Erbakan da IMF’nin tasarruf tedbirlerinin Türkiye üzerinde yıkıcı etkileri olduğunu, Ecevit hükümetinin düşmesine IMF’nin talepleri doğrultusunda alınan tasarruf tedbirlerinin sebep olduğunu belirtmektedir. “IMF Pressure Embitters Turks”, **The New York Times**, 15.12.1979, s. 33.

³⁶³ CIA, “Western Europe Review, 10 January 1979”, CIA-RDP 79T00912A001700010002-9, **CIA Records Search Tool (Crest), National Archives**, College Park, MD.

³⁶⁴ Memorandum From Paul B. Henze of the National Security Council Staff to the President’s Assistant for National Security Affairs (Brzezinski), 22.02.1979, **FRUS 1977-1980**, C.21 s. 403.

³⁶⁵ Summary of Conclusions of a Policy Review Committee Meeting, 07.03.1979, **FRUS 1977-1980**, C.21 s. 406-407.

³⁶⁶ U.S. Congress, Senate, Committee on Foreign Relations, **Turkey, Greece and NATO: The Strained Alliance**, Committee Print, 96th Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1980, s.17

³⁶⁷ Telegram From the Embassy in Turkey to The Department of State, 13.04.1979, **FRUS 1977-1980**, C.21 s.412

için çalışan Türkiye'ye yapılan yardım miktarının ne kadar sınırlı olduğu daha iyi anlaşılabilir.³⁶⁸

Üstelik Türkiye'ye sağlanan krediler çok yüksek faizlidir. 1980 Aralık'ında ABD Dışişleri Bakanı ile görüşen Türk Dışişleri Bakanı Türkmen, alınan her 1 doların, geri 2,8 dolar olarak ödendiği bir döngüde Türk ekonomisinin düzelemeyeceğini belirtmektedir.³⁶⁹ Bu şartlar altında Türkiye, ekonomik krize eklenmiş bir politik şiddet sarmalı içinde çatışmaya sürüklenmiştir.

Soğuk Savaşın Türk dış politikasına yansımaları olan, ABD'ye sıkı sıkıya bağlılık 1975 sonrası dönemde terk edilmeye başlamıştır. Türkiye uluslararası alanda daha dengeli bir politika izleyerek bölgesindeki ülkelerle ilişkilerini geliştirmiştir. Türkiye'nin dış politikasındaki bu değişiklik ABD açısından riskler içermektedir. Bunların başında, ABD'nin Ortadoğu bölgesindeki menfaatlerini etkili bir şekilde takip edememesi gelmektedir. Türkiye'nin kendisine dünya siyasetinde yeni bir rol biçmeye çalıştığı bu dönem ekonomik ve siyasi kriz sebebiyle bir sonuca ulaşmadan son bulmuştur.

5. Kıbrıs Sorunu

1976-1980 arasında dönemde Kıbrıs sorununda hem Türk hem de Amerikan yönetimi etkili bir politika izleyememiştir. Uluslararası ilişkilerin Türkiye için büyük önem kazandığı bir dönemde kurulan Milliyetçi Cephe hükümeti dış politikada karar alabilecek uyumdan yoksundur. 1978 yılına kadar görevde kalan MC hükümetleri döneminde Türkiye Kıbrıs konusunda önemli bir adım atamamıştır. MC'yi oluşturan partilerin dış politika konusunda birbirlerinden farklılıkları ve Kıbrıs konusunda en rahat hareket edebilecek parti olan CHP'nin muhalefette oluşu MC'yi bu konuda sınırlandırmıştır. Aradan geçen zaman Kıbrıs sorununun çözümünü büsbütün

---

³⁶⁸ ABD'nin 1971-1984 yılları arasında Türkiye'ye yaptığı askeri ve ekonomik yardımlar için bkz. Grafik 7, s. 148.

³⁶⁹ Telegram From Secretary of State Muskie to the Department of State, 11.12.1980, **National Archives**, Record Group 59, Subject Files of Edmund S. Muskie, 1963-1981, Box 2. Secret.

güçleştirmiş, Yunanistan'a karşı olan devletlerin tutumu büyük ölçüde değişmiştir.³⁷⁰ 1978 başında göreve gelen Ecevit hükümeti Kıbrıs sorununu için harekete geçtiğinde ise ABD'nin soruna Yunanistan lehine müdahil olması çözümü engellemiştir.

ABD'de Ford yönetiminin görevde olduğu 1974-1977 yılları arasında Kıbrıs sorunu konusunda etkili bir politika izlenmemiştir. Yunanistan-Türkiye arasındaki bir problemden dolayı ABD tarafından uygulanan silah ambargosu, ABD'nin Kıbrıs konusunda etkili bir politika izlemesine olanak vermemiştir. 20 Ocak 1977 göreve başlayan Carter yönetimi Kıbrıs politikasında yeni bir arayışın işaretçisi olarak eski Savunma Bakanı Clark M. Clifford'u Türkiye'ye göndermiştir.³⁷¹ Başkan Carter'ın özel temsilcisi olarak bu ziyarete başlayan Clifford'un amacı Atina, Ankara ve Lefkoşe'de görüşmelerde bulunarak, izlenimlerini Başkan'a aktarmaktır.³⁷² 20 Şubat 1977 tarihinde Ankara'ya gelen Clifford'un ziyareti Türk gazeteler tarafından "zamansız ve gereksiz" olarak değerlendirilmiştir.³⁷³ Savunma Antlaşmasının onaylanmadığı ve ambargonun devam ettiği bir ortamda Clifford'un ziyaretinin amacına ulaşamayacağı belirtilmektedir.³⁷⁴ Clifford'un ziyareti Türkiye'de var olan Amerikan karşıtlığını da tekrar alevlendirmiştir. Clifford, Başbakan Süleyman Demirel ve Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ile görüşürken bir grup protestocu, Ankara'da bulunana ABD Bilgi Merkezini (US Information Agency) taşlamışlardır.³⁷⁵

Yaklaşık 6 saat süren görüşmelerde Başbakan Demirel Clifford'a, kritik bir seçim dönemine yaklaşıldığı için Kıbrıs konusunda taviz verilemeyeceğini, fakat seçim sonrası yeniden iktidara gelirse önceliği Kıbrıs sorununun çözümüne vereceğini belirtmiştir.³⁷⁶ Demirel, ayrıca, seçimden önce ambargonun

---

³⁷⁰ Akın Simav, **Turan Güneş'in Siyasal Kavgaları**, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2009, s.243

³⁷¹ Steven V.Roberts, "Clifford in Athens in on Mission For Carter to Resolve Cyprus Problem", **The New York Times**, 18.02.1977, s.6

³⁷² Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview with William R. Crawford,24.10.1988, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004cra05> (Çevrimiçi,26.10.2015)

³⁷³ Steven V.Roberts, "Clifford in Athens in on Mission For Carter to Resolve Cyprus Problem", **The New York Times**, 18.02.1977, s.6

³⁷⁴ "Clifford Arrives in Ankara For Talks on Cyprus", **The New York Times**, 21.02.1977, s. 12

³⁷⁴ "Clifford Arrives in Ankara For Talks on Cyprus", **The New York Times**, 21.02.1977, s. 12

³⁷⁵ "Clifford Meets Turkish Leaders", **The New York Times**, 22.02.1977, s.2

³⁷⁶ Metin Ormancıoğlu, "Turks Seek End to US Ban On Arms", **The Guardian**, 22.02.1977, s.3

kaldırılmasının Kıbrıs konusunda adım atılmasını kolaylaştıracağını Clifford'a iletmiştir.³⁷⁷

Clifford'un ziyaretini değerlendiren Türk Genel Kurmay Başkanı Semih Sancar ise, *"Türkiye'nin fikirlerini öğrenmeye geldiğini belirten Clifford, aslında Türkiye'ye, Kıbrıs'la savunma antlaşması arasında seçim yapması gerektiğini belirten bir ültimatolara sunmuştur."* demektedir.³⁷⁸

Ecevit 1978 başında yeniden hükümeti kurduğunda ise ABD'yi Kıbrıs'ta Yunanistan'ı desteklemekle eleştirmektedir. Ecevit'e göre ABD Yunanistan'ı koşulsuz desteklemeye devam ettiği sürece Kıbrıs sorununun çözülmesi imkânsızdır.³⁷⁹ 15 Mayıs'ta Londra'da basın mensuplarına yaptığı açıklamada Ecevit, *" Yunan hükümeti ülkelerimiz arasındaki sorunlarla ambargoyu o kadar birbirine karıştırmıştır ki, aramızdaki sorunları başka ülkelerin etkisi ve gölgesi altında çözemeyiz."* demektedir.³⁸⁰ Ecevit iki ülke sorunlarını çözmek için baş başa bırakılırsa çözümün daha kolay ve hızlı olacağını düşünmektedir.³⁸¹

ABD'nin Kıbrıs sorununda Makarios'un devrilmesinden sonra izlediği politika aslında süreklilik göstermektedir. Adada 1968 sonrası ortaya çıkan fiili federasyon Türkiye'nin adaya müdahalesinden sonra resmîyet kazanmıştır. Ada toplumları arasındaki çatışma son bulmuş, sol eğilimli Makarios devrilmiş ve dış müdahaleye sebep olabilecek bir istikrarsızlık kalmamıştır. Kıbrıs, 1974 sonrası dönemde Bağlantısızlar Hareketi içindeki varlığını sürdürse bile NATO ülkeleri ile daha yakın ilişkiler kurmuştur.

ABD'nin Kıbrıs sorununda izlediği politikaya bakılırsa mevcut durumun sürdürülmesini amaçladığı göze çarpmaktadır. ABD'nin Kıbrıs sorununa ilişkin sürekli vurguladığı nokta adada toplumlar arası görüşmelerin sürdürülmesi

---

³⁷⁷ "Clifford Concludes Talks About Cyprus and Arms With Leaders of Turkey", **The New York Times**, 23.02.1977, s.7

³⁷⁸ Intelligence Information Cable Prepared in the Central Intelligence Agency, 03.03.1977, **FRUS 1977-1980**, C.21 ss. 290-291

³⁷⁹ Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State 23.01.1978, **FRUS 1977-1980**, C.21 s.337

³⁸⁰ "Ecevit, İngiliz Başbakanı Callaghan ve Muhalefet Lideri Thatcher ile Görüştü", **Milliyet**, 16.05.1978,s.1

³⁸¹ John Lawton, "Leave Greece, Turkey Alone Ankara's Leader Urges U.S.", **The Washington Post**, 05.01.1978, s.5

olmuştur.³⁸² ABD Birleşmiş Milletlerin bu konuda etkili olamayacağını bilmesine rağmen taraflar arası görüşmelerde BM'nin öncülüğünü vurgulamaktadır.³⁸³ Ada toplumlarının ise Türkiye ve Yunanistan'ın onaylamadığı bir çözüm kararı alması mümkün değildir. ABD'nin Kıbrıs sorununda Yunanistan'ın haklılığını ileri sürmesi ve Türkiye'ye bu sebeple ambargo uygulaması ise Yunanistan'ın elini güçlendirmektedir. Yunanistan, ABD desteği altında Türkiye'den daha fazla taviz almak istemiş, Türkiye ise Yunanistan-Türkiye'yi ilgilendiren bu konuda ABD'nin tarafsızlığını sağlamayı amaçlamıştır. Dolayısıyla adada yaşayan Türk ve Rumların müzakeresi ile başlayan süreç, doğal olarak, çözüme Türkiye ve Yunanistan'ı da dahil etmiş, ABD'nin izlediği Kıbrıs politikası ise sorunun düğümlendiği nokta olmuştur. Bu şartlar altında 1976 yılında başlayan taraflar arası görüşmeler 1980 yılına kadar devam etmiş fakat önemli bir ilerleme kaydedilememiştir.

ABD Kongresi için hazırlan bir komisyon raporu da Kıbrıs'ta statükonun devamının ABD çıkarlarına en uygun yol olduğunu ileri sürmektedir.³⁸⁴ Mevcut durumun ada toplumları arasında çatışmaya son verdiği, Türk ve Rumları'nın yeniden aynı çatı altına gelmesinin eski yaraları açabileceği raporda vurgulanan noktalar olmuştur.³⁸⁵

6. U2 Uçuşları Sorunu

İran'da Şahın devrilmesini takiben ABD İran'daki üslerini kaybetmiştir. Bu üslerin kaybının sebep olduğu istihbarat açığı Türkiye'deki üsler kullanılarak giderilmek istenmiştir. Türkiye'ye gelen Amerikalı uzmanlar, coğrafi yapı sebebi ile

---

³⁸² 1976-1980 yılları arasında ABD Başkanlarının Kıbrıs sorununda katedilen ilerlemeye ilişkin Kongreye verdiği raporlarının hepsinde taraflar arası görüşmelerin sürdürülmesi için çaba sarfedildiği belirtilmektedir.

³⁸³ Department of State Memorandum From Matthew Nimetz to The Secretary, 10.07.1978, **National Archives**, RG 59, Records of the Deputy Secretary Warren Christopher, 1977-1980, Entry 14, Box 26, Confidential.

³⁸⁴ U.S. Congress, House, Report Prepared For The Subcommittee on Europe and The Middle East of The Committee on Foreign Affairs U.S., **U.S. Interests In The Eastern Mediterranean: Turkey, Greece and Cyprus**, Committee Print, 98th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1983, s.35

³⁸⁵ U.S. Congress, House, Report Prepared For The Subcommittee on Europe and The Middle East of The Committee on Foreign Affairs U.S., **U.S. Interests In The Eastern Mediterranean: Turkey, Greece and Cyprus**, Committee Print, 98th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1983, s.35

Türkiye'deki üslerden yeterli bilginin toplanamadığı sonucuna varmışlardır.³⁸⁶ Bunun üzerine Carter, SSCB'nin SALT II görüşmelerine uygun hareket edip etmediğini görüntülemek gerekçesi ile Türkiye'den U-2 uçuşları gerçekleştirmek istemiştir. Fakat Türkiye, SSCB ile ilişkilerin bozulmasına sebep olabilecek bu uçuşlara SSCB'nin onayı olmaksızın izin vermek istememiştir.

1978 yılında Türkiye'ye uygulanan ABD silah ambargosunun kaldırılmış olması ABD'li diplomatların elini güçlendirmiştir. ABD, Türkiye'nin hava sahasından yapılacak uçuşlarla SSCB hakkında istihbarat edinmeyi amaçlamaktadır. Başkan Carter, Ecevit'e 14 Nisan 1979 tarihinde yazdığı mektubunda, Türkiye'nin Doğu-Batı barışına katkıda bulunmak ve SSCB'nin SALT antlaşmalarına uygun hareket edip etmediğini görüntülemek amacıyla hava sahasında yapılacak uçuşlara izin vermesini istemektedir.³⁸⁷ Türk hükümeti ise Sovyetler Birliği ile bir antlaşmaya varmadan kendi hava sahasından yapılacak istihbarat uçuşlarına sıcak bakmamaktadır. Ecevit, Carter'a cevaben yazdığı mektupta, ABD ile işbirliği içinde dünya barışına katkı sağlamaktan memnun olacağını fakat SSCB'nin bir tepkisiyle karşılaşmamak için konunun öncelikle SSCB-ABD arasında karara bağlanmış olması gerektiğini belirtmiştir.³⁸⁸ Carter ile Ecevit arasında 1979 Nisan'ında yapılan bu yazışmalar 14 Mayıs'ta Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklama ile kamuoyuna duyurulmuştur.³⁸⁹

ABD, bu uçuşların SSCB'nin SALT antlaşmalarına uygun hareket edip etmediklerinin denetlenmesi amacıyla yapılacağını belirtmektedir. U-2 uçuşlarının nereye kadar SALT'ı denetlediği, nereye kadar istihbarat topladıklarını belirlemek ise imkânsızdır. Üstelik U-2 uçakları 1960 krizinden³⁹⁰ sonra casus uçağı olarak kötü bir üne kavuşmuştur. SSCB bu sebeple ABD'nin yapmayı planladığı U-2 uçuşlarına

---

³⁸⁶ Mehmet Ali Birand, "ABD, U-2 Uçaklarının Türkiye Üzerinden Uçmasını İstiyor", **Milliyet**, 14.05.1979, s.9

³⁸⁷ Telegram From the Department of State to the Embassy in Turkey, 14.04.1979, **FRUS 1977-1980**, C.21 s.414

³⁸⁸ Letter From Turkish Prime Minister Ecevit to President Carter, 21.04.1979, **FRUS 1977-1980**, C.21 s.416

³⁸⁹ "Dışişleri, U-2 ile İlgili Haberleri Doğruladı", **Milliyet**, 15.05.1979, s.1

Edward Cody, "U.S. Requests Turkey to Allow U2 Overflights", **The Washington Post**, 15.05.1979, s.A12

³⁹⁰ 1960 yılında İncirlik'ten kalkan ABD'ye ait bir U-2 Casus uçağı SSCB toprakları üzerinde uçarken düşürülmüştür. Canlı olarak ele geçirilen Francis Gary Powers isimli Amerikan pilotu görevinin SSCB hakkında istihbarat toplamak olduğunu itiraf etmiştir.

sıcak bakmamaktadır.³⁹¹ 1965 yılından itibaren topraklarında U-2 uçuşlarını yasaklayan Türkiye, ABD-SSCB kendi aralarında mutabakata varmadan SSCB ile ilişkilerini bozacak bir adım atmaktan çekinmektedir.³⁹²

ABD ise Moskova'yı karıştırmadan Türkiye'den onay alma taraftarıdır. Bunun için Türkiye'yi ikna etme yoluna girmiştir. ABD'nin bu sorunu aşmak için ilk kullandığı yöntem oldukça bilindik bir teknik olan yardım konusudur. 8 Mayıs 1979'da Ankara'yı ziyaret ABD Dışişleri Bakan Vekili Christopher "*U-2 konusu başlı başına bir mesele olsa da, Türkiye'nin bu konuda ki kararı Kongrenin Türkiye'ye ekonomik yardım konusunda yaklaşımını etkileyecektir.*" demektedir.³⁹³ Aynı ay Türkiye'ye gelen SSCB Sözcüsü Pavloviç Şitikov ise "*Türkiye'nin U-2 uçuşlarına izin vermeme yönündeki kararı SSCB tarafında olumlu karşılanacaktır.*" demektedir.³⁹⁴ ABD ve SSCB'den yetkili isimlerin yaptıkları bu açıklamalar 1979 yılında detant döneminin geldiği aşamayı göstermesi açısından da önem taşımaktadır. Dünya siyasetinde en etkili iki devlet olan SSCB ve ABD, silahsızlanma görüşmeleri ile ilgili bir konuda dahi Türkiye üzerinde baskı kurarak sonuç almaya çalışmaktadır.

Türkiye-ABD arasındaki bu görüş ayrılığı ABD'nin SSCB'ye konuyu bildirmek için hazırladığı mesaj taslağında iyice belirginleşmiştir. ABD Dışişlerinden Christopher ile SSCB'ye gönderilecek mesaj üzerinde görüşen Ecevit, Türkiye'nin uçuşlara ev sahipliği yapmak için işbirliğini kabul ettiğini bildiren paragrafı taslaktan çıkarmıştır.³⁹⁵ ABD Dışişleri Bakanlığında Ulusal Güvenlik Danışmanı Brzezinski'ye çekilen telgraf, Ecevit'in istihbarat uçuşları konusunda Christopher'a problem çıkarttığını belirtmektedir.³⁹⁶ Ecevit'in bu temkinli yaklaşımı yersiz değildir. ABD ile U-2 uçuşlarının gündemde olduğu 1979 Mayıs'ında Türkiye'ye

---

³⁹¹ "U.S. in Moscow Broaches Salt Verification Flights", **The Washington Post**, 23.05.1979, s.A16

³⁹² Bernard Gwertzman, "Turkey Would Bar U-2 Use of Airspace If Soviet Objected", **The New York Times**, 15.05.1979, s.A1

³⁹³ Nicholas Gage, "Ecevit Called Irate On Spy-Flight Plea", **The New York Times**, 24.05.1979, s.A13

³⁹⁴ Richard Burt, " Russian Hints Soviet Would Favor A Rejection by Turkey of U-2 Plan", **The New York Times**, 29.05.1979, s.A6

³⁹⁵ Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State, 08.05.1979, **FRUS 1977-1980**, C.21 ss.421-425

³⁹⁶ Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State, 08.05.1979, **FRUS 1977-1980**, C.21 s.421

gelen SSCB Yüksek Şura Birlik Başkanı Pavloviç Şitikov Türkiye'nin U-2'lere izin vermemesini olumlu karşıladıklarını belirtmiştir.³⁹⁷ Aynı şekilde 1979 Eylül'ünde Moskova'yı ziyaret eden Türk heyetine, SSCB'nin U-2 uçuşlarına karşı olduğunu açıkça belirtilmiştir.³⁹⁸

ABD ile SSCB arasında yapılması planlanan SALT-2 anlaşması için, Viyana'da bir araya gelen taraflar Türkiye'den yapılması planlanan U-2 uçuşlarını görüşmüşlerdir.³⁹⁹ Fakat Carter, Sovyet liderinden bu konuda olumlu bir cevap alamamıştır.⁴⁰⁰ ABD Ankara Büyükelçisi Spiers, Dışişleri Bakanlığına gönderdiği telgrafta U-2 uçuşları konusunda Türkiye ile ilerleme kaydetmenin mümkün olmadığını, SSCB bu uçuşlara karşı olduğu sürece Türkiye'nin onay vermeyeceğini bildirmektedir.⁴⁰¹ CIA'nin hazırladığı bir rapor ise Türkiye'de ekonominin çok kötü durumda olduğunu, sıkıyönetime rağmen şiddetin artmaya devam ettiğini, Ecevit'i zayıflatan bu durum sebebi ile U-2 uçuşlarına ilişkin Türkiye'den yakın zamanda olumlu cevap almanın mümkün olmadığı belirtilmektedir.⁴⁰²

Türk hükümetinden SSCB'nin onayı olmaksızın bir cevap alınamayacağını anlayan ABD yönetimi sivillerin almadığı kararı askerler aracılığıyla aldırma istemiştir. ABD Savunma Bakanı Harold Brown, 8 Haziran 1979'da Pentagon'da Türk Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren ile yaptığı görüşmede şöyle demektedir;

“Siz Türkler kendi topraklarınızda ne yapacağınıza dair kararı kendiniz vermelisiniz. Türkiye egemen bir devlet, değil mi? Siz onun en üst düzey generali değil misiniz? U-2 uçuşlarını Moskova ile görüşmenize gerek yok.”⁴⁰³

³⁹⁷ “Şitikov:Türkiye'nin U-2'lere İzin Vermemesini Olumlu Karşılız”, **Milliyet**, 29.05.1979, s.1

³⁹⁸ Telegram From AmEmbassy Ankara to Secretary State Washington, 19.09.1979, Subject: Turkey and Salt II Verification, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1979. Secret, Nodis, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

³⁹⁹ “Carter ile Brejnev Viyana'da Buluştu”, **Tercüman**, 16.06.1979, s.11

⁴⁰⁰ Hedrick Smith, “Carter Pressed Brezhev at Vienna to Allow U-2 Flights Over Turkey”, **The New York Times**, 22.06.1979, s. A6

⁴⁰¹ Telegram From AmEmbassy Ankara to Secretary State Washington, 19.09.1979, Subject: Turkey and Salt II Verification, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1979. Secret, Nodis, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

⁴⁰² Intelligence Assessment Prepared in the Central Intelligence Agency, 24.05.1979, **FRUS 1977-1980**, C.21 s.427

⁴⁰³ Rowland Evans and Robert Novak, “U.S. Turkish Relations Retarded”, **Lawrence Journal World**, 09.07.1979, s. 4

Saynur Gören, “Carter'in, U-2'ler için Moskova Yerine Ecevit'e Baskı Yapması İkinin de Durumunu Zedeledi.”, **Milliyet**, 11.07.1979, s.12

ABD Savunma Bakanı, en iyi ihtimalle, Kenan Evren aracılığıyla Türk hükümeti üzerinde baskı kurmak istemektedir. Diğer ihtimal ise, sivillerin alması gereken kararı askerlerin alması için baskı kurmasıdır. İkinci ihtimalin gerçekleşmesi için yönetimin sivillerden alınması yani askeri bir müdahale gerekmektedir.

Türkiye'nin dış politikada yalnızlaştığı bir dönemde yeniden gündeme gelen U-2 meselesi kamuoyunda geniş yankı bulmuştur. 1979 Mayıs-Haziran aylarında ABD-Türkiye arasında U-2 sorunu Türk basınında sıklıkla yer almıştır. ABD senatosunun Türkiye'ye verilecek 50 milyon dolarlık yardımı reddettiği dönemde gündemde olan U-2 sorunu ABD karşıtı eylemlerin görülmesine sebep olmuştur. 26 Haziran 1979 tarihinde İzmir'de Konak Meydanında bir araraya gelen protestocular maket U-2 uçaklarını yakarak, ABD yönetimini protesto etmiştir.⁴⁰⁴

Türkiye'nin U-2 uçuşlarına SSCB'nin onayı olmadan izin vermek istememesi ve SSCB'nin de bu uçuşlara karşı çıkması ABD'yi bu konuda yalnız bırakmıştır. ABD Türkiye'nin tek taraflı onayı ile bu uçuşları yapmak isteğini 1979 Haziran'ında yenilemiş fakat 12 Eylül öncesi görevde olan Türk hükümetleri buna izin vermemiştir.

---

⁴⁰⁴ "Maket U-2'yi Yaktılar", **Tercüman**, 27.06.1979, s.1

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

IV. 1980-1984 ÇATIŞMADAN İŞBİRLİĞİNE TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ

Türkiye'nin dış politikada ABD çizgisine dönüşünü iki safhada ele almak sağlıklı olacaktır. İlk aşama Demirel liderliğinde kurulan azınlık hükümetinin, ekonomi ve dış politikada Batı yanlısı adımlar atması ile başlatılabilir. AP hükümeti kredi sorununu çözmek ve borç ertelemeleri sağlamak amacıyla bir yandan ABD'nin istediği ekonomik yapıya geçmeye çalışmış, diğer yandan ABD ile savunma antlaşması imzalayarak siyasi olarak ABD'ye bağlılığını göstermiştir. Rehine sorunu, SSCB'nin Afganistan'ı işgali, İran-İrak çatışması gibi gelişmeler AP üzerindeki dış baskıyı hiçbir dönemde olmadığı kadar arttırırken, içerideki güçlü muhalefet, sosyal ve ekonomik sorunlar azınlık hükümetinin kolay bir adım atmasına fırsat vermemiştir. Yunanistan'ın NATO'ya dönüşü, imzalanan savunma antlaşmasının onaylanması gibi konularda azınlık hükümeti hızlı hareket edememiş, ABD'nin beklentilerini karşılayamamıştır. 12 Eylül sonrası başlayan ikinci aşamada ise, generaller ABD'den gelen taleplere daha hızlı ve kararlı cevap vermiştir. Meclisin dağıtıldığı, en ufak bir muhalefete izin verilmediği bu ortam içinde, askeri yönetim Türkiye'nin hem ekonomik sistem hem de dış politika açısından ABD çizgisine dönmesine ön ayak olmuştur. Ecevit hükümeti döneminde başlatılan çok yönlü dış politika ve ulusal savunma gibi politikalar bu dönemde terk edilmiştir.

A. Türkiye Müttefikliğinin ABD için Yeniden Önem Kazanması

1979 yılında Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler ABD'nin dış politikasında Türkiye'nin önemini daha da arttırmıştır. ABD Başkanı Nixon döneminde, Ortadoğu'daki Amerikan çıkarlarını korumak için yeni bir politika geliştirilmiştir. İkiz Sütun (Twin Pillar) adı verilen bu politika ABD'nin Ortadoğu bölgesinde iki ülke merkezli olarak çıkarlarını korumasını hedeflemektedir.¹ Suudi Arabistan'ın finansal kaynakları ile İran'ın insan kaynakları kullanılarak ABD'nin Basra

---

¹ Zbigniew Brzezinski, **Power and Principle: Memoirs of the National Security Adviser 1977-1981**, Farar Straus Giroux, Newyork, 1983, s.455.

Körfezi'ndeki menfaatleri korunacaktır.² Bu süreçte ABD bu iki ülkeye yaptığı yardımları büyük ölçüde arttırarak bu ülkeler üzerindeki kontrolünü güçlendirmiştir.³ Nixon-Kissinger döneminde ABD İran'ı büyük bir hızda silahlandırmaktadır. Şahın istediği her şeyi vermek bu dönemde ABD'nin politikası olmuştur.⁴

Bu destekle birlikte İran, ABD'nin körfez bölgesindeki etkisinin ve istikrarın en önemli dayanağı olmuştur. İkinci Dünya Savaşından sonra Başkan Carter dahil tüm Amerikan Başkanları İran'ı desteklemiştir.⁵ İran'ın yaşam standartlarında yükselmesine rağmen Şah'a karşı olan muhalefet güçlenmiş, 1979 yılı Ocak'ında bu muhalefet İran'da bir devrim gerçekleştirmiştir. Yurtdışına kaçan Şah'ı, ABD desteklenmeye devam etmiştir. 4 Kasım 1979'da Tahran'daki ABD Büyükelçiliğini basan İranlı öğrenciler 63 elçilik çalışanını rehin almıştır. Eylemciler, rehinelere karşı Şah'ın İran'a teslim edilmesini istemişlerdir. Buna karşılık, ABD İran'ın ABD'deki tüm mal varlığını dondurmuş, İran'ın elçilerini ve İranlı öğrencileri sınır dışı etmiştir. İran ile yaşanan bu sorun ABD'nin bölgedeki en önemli müttefikini kaybetmesi anlamına gelmektedir.

İran'da yaşanan kriz devam ederken SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesi Türkiye'nin stratejik önemini ABD'ye bir kez daha hatırlatmıştır. Sovyetler Birliği'ni Türkiye-İran-Pakistan ile çevreleyen ABD için, Afganistan tarafsız bir tampon bölge olarak değerlendirilmektedir.⁶ 1979 Şubat'ında İran'da gerçekleşen devrim ve 25 Aralık 1979'da başlayan işgal ABD'nin bölgedeki ittifaklarını aktif olarak kullanmasını gerektirmiştir.⁷ SSCB işgali, ABD tarafından Basra Körfezindeki petrol alanlarına ve stratejik öneme sahip Hürmüz Boğazına bir tehdit

---

² Majid Behestani, Mehdi Hedayati Shahidani, "Twin Pillars Policy : Engagement of US-Iran Foreign Affairs During Last Two Decades of Pahlavi Dynasty", *Asian Social Science*, C. 11, S.2 (Çevrimiçi 15.10.2015, <http://www.ccsenet.org/journal/index.php/ass/article/view/43510>), s.20.

³ Zbigniew Brzezinski, *Power an Principle: Memoirs of the National Security Adviser 1977-1981*, Farar Straus Giroux, Newyork, 1983, s.357.

⁴ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview with Richard W. Boehm, 27.06.1994, *ADST*, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004boe01> (Çevrimiçi,26.10.2015)

⁵ Jimmy Carter, *Keeping Faith : Memoirs of President*, Bantam Books, New York, 1982, s.143.

⁶ Brzezinski, *a.g.e.*, s.455.

⁷ Paul B. Henze, *Türkiye ve Atatürk'ün Mirası*, çev. Orhan Azizoğlu, Kömen Yayınları, Konya, 2003, s.95.

olarak değerlendirilmiştir.⁸ SALT II görüşmelerini askıya alan ABD, SSCB'nin Basra Körfezinde yayılmasının önüne geçmek için gerekirse güç kullanacağını açıklamıştır. 23 Ocak 1980'de Carter ABD'nin körfez politikası ile ilgili şöyle demektedir;

“Herhangi bir dış güç tarafından Basra Körfezinin kontrolünün ele geçirilmeye çalışılması ABD'nin hayati çıkarlarına saldırı olarak algılanacak ve ABD bu saldırıya askeri güç dahil, gereken tüm şekilde cevap verecektir.”⁹

Bu politika ABD'nin İkiz Sütun politikası ile bölge ülkelerine yüklediği sorumluluğun tekrar ABD tarafından üstlenilmesi anlamına gelmektedir.¹⁰ Carter Doktrini olarak anılan bu politika ABD'nin bölgedeki askeri varlığını arttırmasını beraberinde getirmiştir. Dışişleri Bakanı Cyrus Vance, iki ay sonra Körfezdeki Amerikan askeri varlığının arttırıldığını ilan etmektedir.¹¹

ABD'nin uygulamaya koyduğu bu politikanın önemli bir ayağını ise Türkiye oluşturmaktadır. ABD Dışişleri Bakanı Muskie, Ankara'da Demirel ile yaptığı görüşmede Türkiye'nin istikrarının, ekonomik durumunun ve güçlü olmasının artık ABD için çok daha önemli olduğunu belirtmiştir.¹² Türkiye'nin dış politikasını çeşitlendirdiği bu dönemden sonra yaşanan gelişmeler de ABD'yi Türkiye ile ilişkilerini gözden geçirmeye mecbur kılmıştır. Bölgede yaşanan problemlerle başa çıkmak için NATO'nun Güneydoğu kanadının tekrar güçlendirilmesi gerekmiştir.

ABD, NATO'nun Güneydoğu kanadının önemini vurgularken bu kanatta yer alan Türkiye ve Yunanistan hem kendi içinde hem de birbirleriyle ciddi problemler yaşamaktadır. SSCB'nin bir sonraki adımının Basra körfezi olduğunu düşünen Amerikalı uzmanlar, Türkiye ve Yunanistan'ın askeri açıdan güçlü olması

---

⁸ Jimmy Carter, **Keeping Faith : Memoirs of President**, Bantam Books, New York, 1982, s.143 471-472

⁹ <http://www.jimmycarterlibrary.org/documents/speeches/su80jec.phtml> (Çevrimiçi, 15.10.2015)

¹⁰ Chalmers Johnson, **Amerikan Emperyalizminin Sonbaharı**, çev. Hasan Kösebalaban, Küre Yayınları, İstanbul, 2005, s. 244

¹¹ Cyrus Vance, “U.S. Foreign Policy: Our Broader Strategy”, **The Department of State Bulletin**, C.80, S.2037, (Nisan 1980), Government Printing Office, Washington, 1980, s.17

¹² Telegram From Secretary of State Muskie to the Department of State, 25.06.1980. **National Archives**, Record Group 59, Subject Files of Edmund S. Muskie, 1963-1981, Box 2. Secret.

gerektiğini belirtmektedir.¹³ Amerikalı uzmanlar Türkiye'nin ittifak içindeki öneminde hem fikir olmakla beraber Türkiye'nin bu ittifakın sorumluluklarını yerine getirip getiremeyeceği konusunda kararsız kalmışlardır. 1980 başında, Türk-Amerikan ilişkilerinde ambargo sonrası ortaya çıkan problemler aşılmış değildir. ABD Dışişleri Bakanlığı Danışmanı Nimetz, 1980 Ocak'ında Türkiye'ye gelmiş fakat iki ülke arasında yeni bir savunma işbirliği antlaşması imzalamayı başaramamıştır.¹⁴

Türkiye'nin iç dinamikleri ABD ile Türkiye'nin ulusal menfaatleri ile örtüşmeyen bir antlaşma yapmak için müsait değildir. Demirel'in Başbakanlığındaki azınlık hükümeti hayatta kalabilmek için MSP ve MHP'nin desteğine ihtiyaç duymaktadır. Erbakan'ın, Washington'a olan düşmanlığı Demirel'i ABD'ye karşı yürüteceği politikalarda temkinli olmasını gerektirmiştir. Bu kadar kırılğan bir hükümet ile böylesine büyük sorunların olduğu bir coğrafyada, "ulusal çıkarları" korumak ABD için makul görülmemiştir.¹⁵

B. 12 Eylül Öncesi Türk ABD İlişkilerinde Aşulamayan Sorunlar

Türkiye ekonomik sorunlara eşlik eden siyasi şiddet sarmalı içinde bir darbeye doğru giderken ABD ile yaşadığı sorunlar da kronikleşmiş durumdadır. Mevcut şiddet ortamının zayıflattığı siyasi liderler dış politikada ABD çıkarlarına uygun hareket etmemiş veya kamuoyu baskısı sebebiyle edememiştir. Ambargo sebebi ile kapatılan üslerin yeniden açılması için ABD menfaatleriyle örtüşen bir antlaşma yapılamamış, Türkiye üzerinden yapılacak Amerikan istihbarat uçuşlarına izin verilmemiş, ABD'nin talebine rağmen Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönüşü onaylanmamış, ABD'nin İran'a uyguladığı ambargoya Türkiye katılmamış

---

¹³ Drew Middleton, "On Eastern Flank of NATO : Greek-Turkish Feud Saps Power", **The New York Times**, 02.06.1980, s. A12

"Turkey to Stress Its Key NATO Role", **The New York Times**, 24.06.1980, s.A8

¹⁴ John K. Cooley, "U.S. Turkey Speed Pact With the Eye on Afghan Fighting", **The Christian Science Monitor**, 09.01.1980, s.4

"U.S. Reaches Impasse in Negotiating Pact to Keep Using Military Bases in Turkey", **The Wall Street Journal**, 01.10.1980, s.14

¹⁵ Raymond Coffey, "Reluctant Ally Turkey Distrusts U.S. Campaigns", **Chicago Tribune**, 20.01.1980, s. B2

ve ekonomik alanda Türk ekonomisinin kapitalist sisteme tam olarak entegre olmasını sağlayacak ekonomik adımlar atılmamıştır. ABD ile Türkiye'nin bu problemleri çözmek amacıyla izlediği yollar aslında bu iki ülkenin dış politikasının birbirinden ne kadar farklılaştığını göstermektedir. Türkiye NATO ile sınırlı bir ilişki içinde kendine daha bağımsız bir yol çizmeye çalışırken, ABD kendi ekseninden uzaklaşan Türk dış politikasını yeniden merkeze çekmeye çalışmaktadır. Aşağıdaki başlıklar altında yer alan görüşmeler Türkiye demokratik bir hükümet tarafından idare edilirken ABD'nin ilişkilerde yaşadığı problemleri göstermesi açısından önem taşımaktadır.

1. Savunma Antlaşması ve ABD Üsleri Sorunu

1975 Temmuz'unda Türkiye 1969 tarihli savunma işbirliği antlaşmasını silah ambargosu sebebi ile feshettiğini ABD hükümetine bildirmiştir. Bununla eş zamanlı olarak Türkiye'de bulunmakta olan ve NATO faaliyetleri ile ilişkili olmayan ABD üslerinin de kontrolünü ele almıştır. Türkiye ile 26 Mart 1976 tarihinde yeni bir savunma antlaşması imzalanmış olmasına rağmen, bu antlaşma ABD Kongresinin onayına sunulmamış ve uygulamaya konmamıştır. 1969 antlaşmasının Türkiye tarafından tek taraflı olarak feshedilmesi ve 1976 antlaşmasının taraflarca onaylanmamış olması üsler konusunda bir hukuki boşluk oluşturmuştur.

Türkiye'de 1978 yılı başında göreve başlayan yeni Ecevit hükümetinin ambargo karşısındaki kararlı tutumu ABD yöneticilerinin Türkiye'yi oyalama politikasından vazgeçerek somut adımlar atmasını sağlamıştır. Türkiye'nin yeni bir savunma politikası ortaya koyması ve NATO ile ilişkilerini sınırlandırma kararı alması üzerine ABD Türkiye'ye uygulanan ambargoyu kaldırma yönünde harekete geçmiştir. 25 Temmuz 1978 tarihinde Amerikan Senatosunun ambargoyu kaldırma kararı sonrasında Türkiye ABD üslerinin durumunu konuşmaya hazır olduğunu belirtmiştir.¹⁶

---

¹⁶ "Ecevit Says Turkey Prepared to Reopen U.S. Bases Quickly", 12.08.1978, **The Washington Post**, s.A13

Türkiye'ye uygulanan silah ambargosunun kaldırılmasından bir gün sonra Başbakan Ecevit yaptığı açıklamada ABD'nin Türkiye'deki savunma üslerinin yeniden açılacağını bildirmiştir.¹⁷ Öncelikli olarak elektronik dinleme sistemleri ile donatılmış Sinop, Belbaşı, Pirinçlik ve Kargaburun'da yer alan ABD üsleri geçici statüde yeniden açılmasına karar verilmiştir.¹⁸ 9 Ekim 1978'de başlayan bu süreç içinde ABD ile Türkiye arasında üslerin faaliyetlerini ve yönetim şekillerini de düzenleyecek bir savunma antlaşması görüşmeler başlamıştır. Türkiye bu süreci Türk-Amerikan askeri ilişkilerinde bir geçiş dönemi olarak değerlendirmektedir. Bir yıl süreli geçici statü ile faaliyete geçecek üslerde 1 Türk, 1 ABD'li komutan olacak ve tesisler Türkiye'nin izin vermediği amaçlar için kullanılmayacaktır.¹⁹ ABD üslerinin nihai statüsü yapılacak olan savunma antlaşması ile belirlenecektir. Dışişleri Bakanı Yardımcısı Lucy Benson 6 Kasım 1978'de Türkiye ile yapılacak savunma antlaşması görüşmeleri için Ankara'ya gelmiştir.²⁰

Bu görüşmeler başlamadan Türk hükümeti yeni yapılacak antlaşmada Türkiye'nin nasıl bir savunma yaklaşımına ihtiyacı olduğunu dile getirmiştir. Bu yaklaşımda, uluslararası ortamda meydana gelen değişmelerin ve yeni politik şartların NATO algısında bir takım değişimleri birlikte getirdiğini, ordunun ekonomi üzerinde yük olmaktan çıkarılıp ekonomiyi destekleyen bir yapıya dönüştürülmesi gerektiğini belirtilmiştir.²¹ Bunu gerçekleştirmek için ABD ve Türkiye'nin birlikte hareket etmesi gerektiğini belirten Ecevit, Türkiye'nin en büyük sorununun savunma sanayinde tek bir kaynağa bağlı olması olduğunu düşünmektedir. Ecevit'e göre bu bağımlılık Türkiye'nin de diğer Avrupa ülkelerinde yapıldığı gibi silah sanayinde ortak üretime dahil edilmesi ile büyük ölçüde düzelebilecektir.²² Böylece Türkiye'ye

---

¹⁷ Telegram From AmEmbassy Ankara To Secretary State Washington, 27.09.1978, Subject: Prime Minister Ecevit's Public Statement: Comment, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1978. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

Bu üsler Sinop, Diyarbakır, Belbaşı, Kargaburun üsleridir. U.S. Congress, House, Committee on International Relations, Subcommittee on Europe and The Middle East, **United States Military Installations and Objectives in The Mediterranean**, Committee Print, 95th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1977, s. 37

¹⁸ "Üsler Geçici Statü ile Açılıyor", **Tercüman**, 05.10.1978, s.1

¹⁹ "4 ABD Üssü Bugün Çalışmaya Başlıyor", **Tercüman**, 09.10.1978, s.1

²⁰ "Türk-ABD Savunma İşbirliği Görüşmeleri Ankara'da Başladı", **Milliyet**, 07.11.1978, s.1

"Top U.S. Official In Turkey For Talks", **The Washington Post**, 09.11.1978, s. A4

²¹ Memorandum of Conversation, 05.06.1978, **FRUS 1977-1980**, C.21 s. 372

²² Nicholas Gage, "Turkey Seeks Long-Term U.S. Aid and Joint Arms Industry Ventures", **The New York Times**, 10.06.1979, s.1

yabancı finansman destekleri gelecek, yeni endüstri kolları kurulacak ve teknoloji transferi gerçekleşecektir.²³ Ecevit, ekonomi ile savunma arasında güçlü bir bağ olduğunu, zayıf bir ekonomi üzerinde ağır bir savunma yapısının ayakta kalamayacağını belirtmektedir. Bu zorluğu aşmak için Türkiye’de savunma sanayinin geliştirilmesini, böylelikle Türkiye’nin kendi ihtiyaçları dışında müttefiklerinin de ihtiyaçlarına cevap vererek askeri malzeme ihraç edebilmesi sağlanmalıdır.²⁴

Türkiye ABD üslerinin yeniden açılması için bazı Amerikan silahlarının kendi topraklarında üretilmesini istemektedir.²⁵ Türk askerinin ihtiyacı olan bazı silahların Türkiye’de üretilmesi Türkiye’nin kendi kaynaklarına dayanan bir savunma sanayisi olmasını sağlayacaktır. Türkiye’de yapılacak üretim aynı zamanda 500.000 kişilik ordunun yerli üretim silahlarla donatılması anlamına gelmektedir ki, bu Türkiye bütçesinde savunmaya ayrılan payın azaltılmasını sağlayacaktır. ABD’li yetkililer ise Amerikan silahlarının Türkiye’de üretilmesi fikrine sıcak bakmamaktadır. Çünkü bu durum, ABD’nin gelecekte Türkiye ile yaşayabileceği bir anlaşmazlıkta kullanabileceği ön önemli baskı aracını kaybetmesi anlamına gelmektedir.²⁶ Türkiye bu düşüncelerle yola çıktığı antlaşmada ABD’nin öncelikleri ise çok farklıdır.

ABD, ambargonun kaldırılmasının sağladığı uygun atmosfer içinde yeni savunma antlaşması görüşmelerinin hızlı bir şekilde başlatılmasını istemektedir. 1976’da imzalanan savunma antlaşmasında ABD’nin üslerdeki faaliyetlerine getirilen kısıtlamaların yeni savunma antlaşmasında yer almamasını istemektedir.²⁷ Bu sebeple antlaşma dilinin mümkün olduğunca geniş tutulmasını, böylelikle tüm konular için detaylı operasyonel düzenlemeler yerine karşılıklı iyi niyete dayalı pragmatik çözümlerin faaliyetlere yön vermesini istemektedir.²⁸ ABD’nin üzerinde durduğu bir diğer konu ise 1976 tarihli antlaşmada yer alan, Türkiye’ye yapılacak

---

²³ Memorandum of Conversation, 05.06.1978, **FRUS 1977-1980**, C.21 s. 372

²⁴ **A.y.**

²⁵ Jim Anderson, “Turkey’s Base Negotiators Seek Embargo Safeguards”, **The Washington Post**, 22.01.1979, s.A14.

²⁶ **A.y.**

²⁷ Action Memorandum From the Counselor of the Department of State (Nimetz) to Secretary of State Vance, 02.01.1980, **FRUS 1977-1980**, C.21 s.449.

²⁸ Action Memorandum From the Assistant Secretary of State for European Affairs (Vest) to the Under Secretary of State for Political Affairs (Newsom), 03.11.1978, **FRUS 1977-1980**, C.21 s. 389.

ekonomik yardımı içeren maddelerin bu antlaşmada yer almamasıdır.²⁹ ABD yardım miktarı belirtmek yerine, “*ABD, Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu askeri ve ekonomik yardımı sağlamak için elinden geleni yapacaktır.*” gibi geniş bir ifadeye yer vermek istemektedir.³⁰

Savunma işbirliği dışında bir diğer sorun ise üslerde yürütülen faaliyetlerle ilgilidir. Türkiye topraklarında yabancı bir ülke tarafında yürütülen faaliyetlerin tamamından haberdar olmak istemektedir.³¹ SSCB ile ilişkilerini geliştirmeye çalışan Türkiye için üslerden yürütülen faaliyetler yıkıcı olabilecektir. Bu sebeple Türkiye Amerikan üslerinde yürütülecek faaliyetlerin tamamından haberdar olmak istemektedir. ABD ise Türkiye’nin karmaşık elektronik cihazları kullanacak yetişmiş elemanı olmadığı gerekçesi ile buna sıcak bakmamaktadır.³²

Savunma İşbirliği Antlaşmasınının temel problemini askeri üs ve bu üslerdeki söz hakkı mücadelesi oluşturmaktadır. ABD’li yetkililer bu sorunu aşmak için üslerin sadece ABD için değil Türkiye’nin SSCB’ye karşı güvenliğini sağlamak için de gerekli olduğunu öne sürmektedir. Fakat, Küba krizi sonrası dönemde üslerin faydası tartışma konusu olduğu gibi, ABD ile SSCB arasında sürdürülen detant süreci de SSCB kozunun Türkiye’ye karşı etkisini kaybetmesi ile sonuçlanmıştır. Üstelik geçen süre zarfında Türkiye SSCB ile ilişkilerini normalleştirmeyi başarmıştır. ABD Kongre araştırma servisinin 1980 Ocak’ında hazırladığı rapor, Türkiye’nin artık Sovyet tehdidi gerekçesi ile ABD’nin yanında tutulmasının mümkün olmadığını belirtmektedir.³³ Rapor ayrıca, Türkiye’nin artık ABD isteklerini sorgulamadan gerçekleştiren bir müttefik olmadığını açıkça belirtmektedir.³⁴

---

²⁹ A.y.

³⁰ Action Memorandum From the Counselor of the Department of State (Nimetz) to Secretary of State Vance, 02.01.1980, **FRUS 1977-1980**, C.21 ss. 448-449

James W. Spain, *American Diplomacy in Turkey : Memoirs of an Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary*, Praeger Publishers, New York, 1984, s.31

³¹ Michael Getler, “U.S. Intelligence Facilities in Turkey Get New Attention After Iran Turmoil”, **The Washington Post**, 09.02.1979, s.A15

³² Bradley Graham, “ U.S. Turkish Negotiators Report Progress in Talks on Bases Pact”, **The Washington Post**, 07.09.1979, s. A20

³³ U.S. Library of Congress, Congressional Research Service, Ellen Laipson, **Turkey and U.S. Interests**, Report No. IB79089, Washington, 1980, s. 2

³⁴ A.y.

Tarafların antlaşmaya ilişkin beklentilerindeki farklılık görüşmelerin hızlı bir şekilde sonuca erişmesini engellemiştir.³⁵ Türk Dışişleri Bakanı Okçun, 1 Haziran 1979'da Madrid'de ABD Dışişleri Bakanı Vance ile yaptığı görüşmede Türkiye'nin bu antlaşmayı sadece bir askeri mesele olarak görmediğini belirtmiştir. Okçun'a göre antlaşma aynı zamanda ekonomik işbirliği, ortak üretim gibi konuları da kapsamalıdır.³⁶ 1978 Ekim'inde başlayan görüşmeler 1979 Eylül'üne gelindiğinde hala devam etmektedir. ABD Türkiye'nin silahlarını modernleştirmek için 4 yıl zarfında istediği 3 milyar dolarlık askeri yardımı çok bulmuş, üslerin sadece NATO ile ilişkili durumlarda kullanılmasını da kabul etmemiştir.³⁷ İran'daki üslerini kaybeden ABD için, Türkiye'deki üslerin NATO dışında da faaliyet göstererek, istihbarat edinimi için kullanılması gerekmektedir. Bu sebeple ABD antlaşmaya üsler için "*NATO taahhütlerinin yerine getirilmesini desteklemek*" gibi geniş bir cümle eklemek istemektedir.³⁸

1979 yılı başında İran'da gerçekleşen devrim Türkiye'deki üslerin stratejik önemini arttırmıştır. 1979 başında şah devrilmiş ve devrimciler Amerikan Büyükelçiliğini işgal ederek ABD ile diplomatik bağları koparmıştır. 27 Aralık 1979 tarihinde SSCB'nin Afganistan'ı işgali ABD'ye Türkiye'nin stratejik konumundan doğan önemini tekrar hatırlatmıştır.³⁹ ABD bu sebeple Türkiye ile sürdürmekte olduğu savunma antlaşması görüşmelerini hızlandırmıştır. ABD Ankara Büyükelçiliği 13 Nisan 1979 tarihli telgrafında İran, SALT ve Ortadoğu'nun genel durumu göz önüne alınarak savunma antlaşması kriterlerinin gözden geçirilmesi gerektiğini bildirmektedir.⁴⁰

---

³⁵ "Ecevit: ABD ile Teknik Sorunlar Çözülmemiştir", **Milliyet**, 09.05.1979, s.1

³⁶ Telegram From Secretary of State Vance to the Department of State, 01.06.1979, **FRUS 1977-1980**, C.21 s. 431

³⁷ "U.S. and Turkish Negotiators Near an Accord Base: Amount of Aid Disputed Turks", **The New York Times**, 06.09.1979, s.A3

³⁸ U.S. Congress, House, Committee on Foreign Affairs, Subcommittee on Europe and Middle East, **Turkey's Problems and Prospects: Implications for U.S. Interests**, Committee Print, 96th Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1980, s. 28

³⁹ **The Department of State Bulletin**, C.80, S.2040 (Temmuz 1980), Government Printing Office, Washington, 1980, s.30

"Turkey, U.S. Reach Accord On Vital Bases", **Hartford Courant**, 10.01.1980,s.1A

⁴⁰ Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State, 13.04.1979, **FRUS 1977-1980**, C.21 s.30-31

Görüşmeler için tanınan bir yıllık süre içinde Türkiye-ABD bir antlaşmaya varamamıştır. Bunun üzerine Ecevit hükümeti, antlaşma görüşmeleri sonuçlanana kadar 3 ay süre ile üslerin geçici statüsünü uzatmıştır.⁴¹ 14 Ekim’de 1979’da yapılan seçimlerde ise CHP hem Senatoda hem de Mecliste çoğunluğu kaybetmiştir.⁴² Bir gün sonra da Ecevit Başbakanlıktan istifa ettiğini duyurmuştur.⁴³ ABD üslerine ilişkin antlaşma, 12 Kasım 1979’da Demirel liderliğinde MHP ve MSP destekli olarak kurulan 43. Türk hükümetine kalmıştır.

Türkiye’nin hem siyasi hem de ekonomik olarak en ciddi buhranını yaşadığı bu günlerde ABD ile yapılacak savunma antlaşması sonuçlandırılmamıştır. Üslerin geçici olarak açık olduğu sürenin dolmasına bir kaç gün kala ABD Dışişleri Bakanlığı danışmanı Matthew Nimetz başkanlığında bir heyet Ankara’ya gelmiştir.⁴⁴ İki taraf arasında yapılan görüşmelerde ABD’nin Türkiye’de yer alan üslerini istihbarat amaçlı ya da Ortadoğu bölgesine yapılacak askeri operasyonlar için kullanımına Türk tarafı onay vermemiştir.⁴⁵ Bunun üzerine 8 Ocak 1980 tarihinde geçici olarak açık olan 3 ABD üssünün⁴⁶ faaliyetlerine devam etmesini sağlayacak yeni bir antlaşma yapılmıştır.⁴⁷ ABD yeni kurulan Türk hükümetinden de üslerin NATO dışı amaçlarla kullanılması konusunda onay alamamış ve Nimetz Türkiye’den ayrılmıştır.⁴⁸ Nimetz’ in ziyareti sonrasında hazırlanan Kongre raporu, Türkiye’nin yaşadığı problemlerin NATO sorumluluklarını yerine getirmesine engel olduğu sonucuna varmıştır.⁴⁹

---

⁴¹ “Turkey Extends U.S. Base Accord”, **The Washington Post**, 09.10.1979, s.A16.

Action Memorandum From the Counselor of the Department of State (Nimetz) to Secretary of State Vance, 02.01.1980, **FRUS 1977-1980**, C.21 s.448.

⁴² Marvine Howe, “Ecevit Party Loses Majority in Turkey As Right Wing Gains”, **The New York Times**, 15.10.1979, s. A1.

⁴³ Metin Munir, “Turkish Premier Quits After Suffering Severe Defeat in Assembly Elections”, **The Washington Post**, 16.10.1979, s. A12.

⁴⁴ George C. Wilson, “U.S. Pushes Turks Arms Deal”, **The Washington Post**, 05.01.1979, s. A8

⁴⁵ “3 Turkey Bases Stay”, **The Baltimore Sun**, 09.01.1980, s.A2.

⁴⁶ Açık olan üsler Sinop, Diyarbakır, ve İncirlik üsleridir, Karamürsel üssü teknolojik ilerlemelerin etkisi ile önemini kaybetmiş ve maliyetleri azaltmak amacıyla ABD’nin kendi inisiyatifi ile kapatılmıştır. (James W. Spain, *American Diplomacy in Turkey : Memoirs of an Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary*, Praeger Publishers, New York, 1984, s.38)

⁴⁷ “Turkish Bases Stay Open”, **The Boston Globe**, 09.01.1980, s.5

“U.S. –Turkey to Sign Interim Agreement on 3 Vital Bases”, **The Washington Post**, 09.01.1980, s. A24

⁴⁸ “Turkey and U.S. Disagree on Bases”, **The Guardian**, 09.01.1980, s.5

⁴⁹ “ABD Senatosu Türkiye’nin Durumundan Endişe Duyuyor”, **Cumhuriyet**, 31.03.1980, s.1

“Problem Hinders Turkey’s NATO Duties, Report Says”, **Chicago Tribune**, 11.03.1980, s.8

ABD ile Türkiye'nin anlaşamadığı üs sorunu dışında askeri nitelikli başka sorunlarda bulunmaktadır. Türkiye, topraklarında yer alan ABD üslerine nötron bombası ya da başka atom silahları koymasına izin vermemiş, ABD'nin Afganistan'ın işgali sebebi ile SSCB'ye uyguladığı yaptırımlara katılmamıştır.⁵⁰ Aynı şekilde Türkiye İran'daki rehine krizinde ABD'ye yardımcı olsa da İran'a uygulanan ambargoyu desteklememiştir.⁵¹ Kongre Araştırma Servisinin hazırladığı bir rapor artık Türkiye-ABD ilişkisinin geleneksel "bir süper güç" ilişkisi olarak görmenin gerçekçi olmadığını belirtmektedir.⁵²

29 Mart 1980'de ABD ile Savunma ve İşbirliği Anlaşması imzalanca da bu anlaşma TBMM'nin onayına sunulmamıştır. Hükümetin kırılğan yapısı böyle bir anlaşmanın onaylanmasına imkân vermemektedir. Demirel hükümetini dışarıdan destekleyerek ayakta tutan MSP ise dış politikada Batı yerine milli bir politikaya bağlanmak gerektiğini belirtmekte ve antlaşmayı mecliste reddedeceğini sinyali vermektedir.⁵³ Savunma antlaşması Türkiye ile ABD arasında çözülmesi gereken önemli bir sorun olarak 12 Eylül dönemine kadar varlığını sürdürmüştür. Bu sorunun çözümünün gecikmesinin sebebi ise tarafların kendi ulusal çıkarları en üst düzeyde sağlamaya çalışmaları olmuştur. ABD, Türkiye'nin sadık bir NATO üyesi olarak ABD'nin bölgedeki çıkarlarını korumasını istemektedir. Fakat iki ülke arasında yaşanan sorunlar, 12 Eylül dönemine kadar Türkiye'nin böyle bir rolü gönüllü olarak kabul etmesini olanaksız kılmıştır.

2. Yunanistan'ın NATO'nun Askeri Kanadına Dönüş Sorunu

Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan problemlerinin tarihi, kültürel temelleri bulunmaktadır. Her iki ülke de, İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD yardımları almış ve NATO çatısı altında bulunmuş olsa da geçmişten gelen bu

---

⁵⁰ Raymond Coffey, "Reluctant Ally Turkey Distrusts U.S. Campaigns", **Chicago Tribune**, 20.01.1980, s.B2.

⁵¹ "Carter, İran'a Ambargo Koymaları İçin Müttefiklerine 21 Nisana Dek Süre Tanıdı", **Cumhuriyet**, 14.04.1980, s.1.

⁵² U.S. Library of Congress, Congressional Research Service, Ellen Laipson, **Turkey and U.S. Interests**, Report No. IB79089, Washington, 1980, s. 2.

⁵³ MSP Grubu Adına Necmettin Erbakan'ın Açıklamaları, **TBMM Tutanak Dergisi**, 23.01.1980, C.1, Birleşim 2, Toplantı 19, s.50.

düşmanlık içten içe devam etmiştir. Fakat 1970’li yıllarda yaşanan gelişmeler iki ülke arasında var olan düşmanlığın yeniden su üstüne çıkmasına sebep olmuştur. Bu gelişmelerin şüphesiz en önemlisi Kıbrıs sorunudur. Kıbrıs’la başlayan gerilim kısa süre içinde Ege Denizinde kıta sahanlığı, hava sahası, deniz tabanında yer alan doğal kaynaklar gibi sorunlarla dallanıp budaklanmıştır. Aynı zaman diliminde, ABD’de bulunan Yunan lobisinin ambargonun sürdürülmesi için var gücüyle çalışması Türkiye’nin Yunanistan’a karşı olan tavrını daha da katılaştırmıştır. Bu ortam içinde, Yunanistan yeniden NATO’ya dönmek istediğinde, Türkiye öncelikli olarak Ege denizindeki sorunların çözülmesini istemiştir. İki NATO ülkesi arasındaki bu gerilim ittifakın güneydoğu kanadını istikrarsızlaştırdığı için ABD bu soruna müdahil olmuştur.

Yunanistan’ın NATO’ya yeniden entegrasyonu, ilk bakışta askeri bir onu olarak görülse de, sorunun iç ve dış politika ile ilgili hatırı sayılır detayları bulunmaktadır. Yunanistan Başbakanı Karamanlis 1974 yılında ABD ile anlaşmalı olarak NATO’nun askeri kanadından çekilmiştir.⁵⁴ Karamanlis’in “seçim yatırımı” olarak aldığı bu Amerikan karşıtı kararı kaldırma görevi iktidarının son yılında yine Karamanlis’e düşmüştür. ABD yanlısı politikalarıyla tanınan Karamanlis, iktidarı kaybetmeden ülkesini tekrar NATO’ya entegre etmek istediğinde ise hesapta olmayan iki sorunla karşılaşmıştır.

Bunlardan biri Yunanistan’da sosyalist PASOK partisinin ve Amerikan karşıtlığının hala güçlü olmasıdır. İkincisi ise, NATO’ya girmek için onayı alınması gereken Türkiye’nin bunu vermeye pek de niyetli olmamasıdır. Birinci sorun, Karamanlis’in Yunanistan’da 1981 yılında yapılacak seçim sonrası Başbakanlık koltuğunu kaybetme riski sebebi ile aciliyet kazanmaktadır.⁵⁵ Çünkü NATO’ya karşı olan Papandreu’nun seçimleri kazanması durumunda Yunanistan’ın bir daha askeri

---

⁵⁴ Bu süreç ile ilgili detaylı bilgi için bkz. :yuk., s. 139-141.

⁵⁵ Karamanlis’in acele etmesine sebep olan bu risk gereksiz değildir. 1981 Ekim’inde yapılan seçimlerden Papandreu’nun sosyalist PASOK partisi birinci çıkarak iktidara gelmiştir. Greek Socialist Win Worries U.S., Turks, **Chicago Tribune**, 20.10.1981, s.2

kanada dönmesinin mümkün olmayacağı ABD tarafından bilinmektedir.⁵⁶ İkinci sorun ise, birincinin gerektirdiği aciliyeti karşılayamayacak kadar çetrefillidir.

Yunanistan 1978 yılında tekrar NATO'ya girmek istediğinde ABD'nin bu konuda tam desteğini almıştır.⁵⁷ Fakat Ege Denzinde yaşanan sorunlar Yunanistan'ın önüne engel olarak çıkmıştır. Türkiye Yunanistan'ın NATO'ya dönmesine taraftardır. Fakat, Yunanistan'ın NATO'ya katılmasından önce çözülmesi gereken bazı sorunlar olduğunu düşünmektedir.⁵⁸ Bu sorunlardan ilki Ege Denzinde NATO'nun komutasının kimde olacağı sorunudur. Yunanistan NATO'nun askeri kanadından çekilmeden önce komuta İzmir'de bulunan NATO üssünün Amerikalı komutanındadır. Fakat Yunanistan NATO komutanlığını Yunanistan liderliğinde Larissa'dan yönetmek istemektedir.⁵⁹

Yunanistan ile yaşanan bir diğer sorun da kıta sahanlığı sorunudur. Yunanistan Ege'de bulunan adalarının kıta sahanlığını 6 milden 12 mile çıkarmak istemektedir. Böyle bir durum sadece Yunanistan'ın Ege denizindeki hâkimiyetini %35'den, %64'te çekmekle kalmayacak, Ege Denzinde yer alan bazı Türk limanlarına Akdeniz'den gelecek gemilerin Yunanistan sularından geçmesini gerektirecektir.⁶⁰ Bu Türkiye'nin Ege Denzindeki haklarının korunması ve Türkiye'nin güvenliğinin sağlanması için son derece önemli bir konudur. Başbakan Demirel Ege sorunları çözülmeyen Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönmesine olumlu bakmamaktadır.⁶¹

Üçüncü bir sorun ise Ege Denizi üzerindeki hava sahasının kontrolü ile ilgilidir. Türkiye güvenliği açısından hava kontrol sahasının Ege sahilinden 30 mil

---

⁵⁶ U.S. Congress, Senate, Committee on Foreign Relations, **Turkey, Greece and NATO: The Strained Alliance**, Committee Print, 96th Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1980, s.46

“NATO'nun Telaşı”, **Cumhuriyet**, 27.06.1980, s.9.

⁵⁷ Letter From The Deputy Secretary to John Brademas, 07.11.1978, **National Archives**, RG 59, Records of the Deputy Secretary Warren Christopher, 1977-1980, Entry 14, Box 17, Confidential.

⁵⁸ Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 01.07.1978, Subject: Greek Re-Entry Into NATO: Turkish/Greek Relations, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1978. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

⁵⁹ U.S. Congress, House, Committee on Foreign Affairs, Subcommittee on Europe and Middle East, **Turkey's Problems and Prospects: Implications for U.S. Interests**, Committee Print, 96th Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1980, s. 52

⁶⁰ U.S. Congress, Senate Delegation Rpt , **Perspectives on NATO'S Southern Flank**, 96th Congress, 2nd Session, 03.04.1980, s.13

⁶¹ “Demirel: Biz Kimseye Yük Olmak İstemeyiz”, **Milliyet**, 08.04.1980, s.7

olmasını istemektedir.⁶² Yunanistan ise Türkiye lehine bir düzeltme yapılması gerektiğini kabul etse de, Türkiye'nin önerdiği 30 millik mesafeyi kabul etmemektedir. Sorunun aciliyeti sebebi ile Yunanistan, ABD'nin Ankara'ya baskı yaparak Türkiye'nin bu önerisini değiştirmesini sağlamaya çalışmaktadır.⁶³

ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosunu kaldırmasından kısa bir süre sonra, Türkiye'ye gelen NATO Genel Sekreteri Joseph Luns, Yunanistan'ın yeniden NATO'ya entegrasyonu için Türk yetkililerle görüşmeler yapmıştır.⁶⁴ Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönüşü ABD Dışişleri Bakanlığının 1979 yılında çözmeyi planladığı bir sorun olarak ajandasında yer almaktadır.⁶⁵ Fakat Türkiye'nin soruna yaklaşımı ABD'nin bu planını sekteye uğratmıştır. İran ve Afganistan'da yaşanan gelişmeler sebebi ile Türkiye ve Yunanistan'ın ittifak içindeki önemi artmıştır. Yunanistan ile Türkiye arasındaki sorunlar, Türkiye-ABD ilişkilerindeki sürtüşme, Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönüşünün gecikmesi gibi olaylar NATO'nun bölgedeki etkinliğini kısıtlamıştır. ABD Dışişleri Bakanı Muskie, Atina ziyaretinden sonra, 24 Haziran 1980'de Ankara'ya gelerek Demirel ile görüşmüştür. Muskie, Demirel ile yaptığı görüşmede Yunanistan'ın yeniden NATO'ya entegrasyonun ABD için çok önemli olduğunun altını çizmiştir.⁶⁶ Demirel ise yakın zamanda kıta sahanlığı ve hava sahası sorunları sebebi ile Yunanistan ile ciddi problemler yaşadıklarını bu problemlere makul bir çözüm bulunmadan Türk halkının böyle bir kararı desteklemeyeceğini belirtmiştir.⁶⁷ Demirel, Muskie'ye bu sorunun çözülmesini istediklerini belirtmekle birlikte bunun için politik bir çözüm yolu bulamadıklarını ifade etmiştir.⁶⁸ Politik olmayan çözüm ise bu görüşmeden yaklaşık 3 ay sonra, 12 Eylül 1980'de Türkiye'de darbenin gerçekleşmesi ile gelmiştir.

---

⁶² "Greece's Re-Entry Into NATO Snagged", **The New York Times**, 03.05.1979, s.A7

⁶³ **A.y.**

⁶⁴ "NATO Leader in Turkey", **The Washington Post**, 20.11.1978, s. A4

⁶⁵ Department of State Memorandum From George Vest to The Secretary, 10.08.1979, Subject: Goals For The Bureau of European Affairs, **National Archives**, RG 59, Records of the Deputy Secretary Warren Christopher, 1977-1980, Entry 14, Box 20, Confidential.

⁶⁶ Telegram From Secretary of State Muskie to the Department of State, 25.06.1980. **National Archives**, Record Group 59, Subject Files of Edmund S. Muskie, 1963-1981, Box 2. Secret.

⁶⁷ **A.y.**

⁶⁸ Henry L. Trewhitt, "Muskie Walks Faint Line Between Greece and Turkey", **The Baltimore Sun**, 25.06.1980, s.A2

Sonuç olarak Ecevit ve Demirel hükümetleri, ABD'nin bölgedeki istekleri konusunda yeterince işbirlikçi olmamışlardır. Üslerin kullanımı kısıtlanmış, Yunanistan'ın NATO'ya dönüşü konusunda Ege sorunları çözülmeden adım atmaktan kaçınılmıştır. İran ve Afganistan'da yaşanan gelişmeler de göz önüne alındığında Türkiye'nin bu temkinli yaklaşımı ABD için gittikçe daha büyük bir sorun haline almıştır.

C. 12 Eylül ve Dış Politikada ABD Çizgisine Dönüş

1. ABD'nin 12 Eylül'e Bakışı

*"Siz Türkiye için ne yapmak gerekiyorsa onu yapmak zorundasınız ve yapıyorsunuz. Tarih bu sorumluluğu size verdi."*⁶⁹ Alexander M. Haig (ABD Dışişleri Bakanı)

1970'li yılların ikinci yarısında tırmanmaya başlayan şiddet olayları 1979 yılına gelindiğinde her gün onlarca kişinin öldürüldüğü bir iç savaş görüntüsü almıştır. Demirel hükümetinin TSK'ya şiddet olaylarını bastırmak için verdiği tüm yetkilere rağmen olaylar hız kesmeden devam etmiştir. Siyasi ve ekonomik kriz görev süresi dolan Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün yerine yeni bir kişinin seçilememesi ile iyice derinleşmiştir. 12 Eylül'de Yüksek Komuta Kademesinin önceden planladığı "Bayrak" harekâtı başlamış ve TSK yönetime el koymuştur. Genel Kurmay Başkanı ve Silahlı Kuvvetlerin dört kuvvet komutanının teşkil ettiği MGK Kasım 1983 genel seçimlerine kadar ülkeyi yönetmiştir.⁷⁰ MGK çıkardığı kararnameler ile anayasayı askıya almış, parlamentoyu dağıtmış, siyasal partileri kapatmış, sendikal faaliyetlere son vermiş belediye başkanlıkları ve valilikler ordu mensubu kişilere verilmiştir. Böylece ordunun yönetimde mutlak bir hâkimiyeti kurulmuştur.⁷¹

12 Eylül'ün "akan kanı durdurmak ve milli birlik ve beraberliği sağlamak" amacıyla yapıldığı kabul etmek beraberinde 1976'dan itibaren yaşanan şiddet olaylarına niçin tepkisiz kalındığı sorusunu akla getirmektedir. 1979 yılına gelindiğinde Türkiye için içeride yaşanan siyasi çekişme ana gündemi oluştursa da

⁶⁹ . Kenan Evren, **Kenan Evren'in Anıları**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1990, C.III, s.169.

⁷⁰ Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, s. 230.

⁷¹ Ahmad, **a.e.**, s. 231.

Batı basını için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. İran devriminden hatta Afganistan'da komünist partinin iktidara gelmesinden itibaren "NATO'nun Güneydoğu Kanadı" söylemi sıklıkla gündeme gelmiştir.

ABD liberal demokrasinin en büyük savunucusu olmasına rağmen ulusal çıkarları söz konusu olduğunda demokrasiyi arka plana atmaktan çekinmemektedir. Bu Yunanistan'da Papandreu devrildiğinde de, Türkiye'de Demirel devrildiğinde de aynıdır. Yeni yönetim halk desteğinden yoksun, içeride güçlü fakat dışarıda zayıf bir hükümet olduğundan ABD çıkarlarına uyumlu davranması muhtemeldir. Bu sebeple ABD bu tür darbeleri engellemeye çalışmak ya da darbe sonrasında eleştirmek gibi yöntemlere başvurmamaktadır. Hatta stratejik olarak önemli ülkelerdeki istikrar ABD için o kadar önemlidir ki, kendinden yana olan yöneticilerin bile ordu tarafından devrilmesini memnuniyetle karşılamıştır.

Müttefik ülkeleri yöneten siyasi elit ABD'nin ulusal çıkarlarını göz önünde tutsa bile zaman zaman kamuoyu baskısı sebebi ile istenen adımı atmakta zorlanmaktadır. Hatta kamuoyu baskısı, Demirel'in ABD üslerini kapatma kararı almasında olduğu gibi, tamamen ABD çıkarlarına ters düşen kararların alınmasına da sebep olabilmektedir. Bu sebepten olmalı ki, CIA Ocak 1979 tarihi raporunda Ecevit devrilse bile yerine kurulacak hükümetin iç ve dış politikada istikrar sağlayamayacağını, bu sebeple ordunun yönetiminde yeni bir dönemin Türkiye'yi beklediğini belirtmektedir.⁷² Aynı şekilde 1979 Mayıs'ında hazırlanan bir başka CIA raporunda Ankara'daki zayıf hükümetlerin Türkiye'nin müttefikleri ile ilişkilerinde zorluklar çıkarmaya devam edeceğini belirtmektedir.⁷³

Türkiye'de parlamenter sistemin varlığı ve Türkiye'nin NATO içinde üstlendiği rol ABD'nin Ortadoğu'daki diplomatik ve stratejik amaçlarına katkı sağlamaktadır. Fakat 1978-1980 yıllarında Türkiye'nin ve ABD'nin bölgedeki amaçları birbirinden ayrılmaya başlamıştır. 1980 başında hazırlanan bir Kongre raporu Amerikalı yöneticilerin Türkiye'yi ABD'nin Ortadoğu politikası çizgisine

---

⁷² Memorandum Prepared in the Central Intelligence Agency, 03.01.1979, **FRUS 1977-1980**, C.21, s. 399-400.

⁷³ Intelligence Assessment Prepared in the Central Intelligence Agency, 24.05.1979, **FRUS 1977-1980**, C.21, s. 427-428.

çekmekte zorlanmaya başladığını belirtmektedir.⁷⁴ 1980 Mart'ında Kongre için hazırlanan bir diğer rapor ise ABD'nin bölgedeki çıkarlarının Türkiye'deki siyasi ve ekonomik kriz sebebi ile iki yıl daha tehlike altında bulunacağını belirtmektedir.⁷⁵

a) 12 Eylül Öncesi ABD'nin Darbeye İlişkin Görüşleri

Türkiye'de askerın yönetime el koyma ihtimali 12 Eylül'den önce defalarca gündeme gelmiştir. Darbe ihtimali Türkiye'den Washington'a çekilen telgraflarda, CIA tarafından hazırlanan raporlarda, hatta Amerikan basınında sıklıkla dile getirilmiştir. Bu erken tahminlere ilişkin Ankara'dan Washington'a çekilen ilk telgraf 5 Mart 1977 tarihli dir.⁷⁶ ABD Ankara Büyükelçisi Macomber bu telgrafta ekonominin ve sivil istikrarın bozulduğunu bu sebeple askerlerden her an bir müdahale gelebileceğini belirtmektedir.⁷⁷

CIA'nın Türkiye'de bir darbenin yaklaştığına dair erişilebilen ilk raporu 27 Aralık 1978 tarihli dir.⁷⁸ Bu raporda, sıkıyönetime rağmen sağ ve sol gruplar arasında çatışmalar devam ederse Ecevit'in kısa sürede itibarını kaybedeceği, parti içinden ve dışından şiddetli eleştirilere maruz kalacağı, ordunun 1971'de olduğu gibi yönetime yeniden el koyabileceği belirtilmektedir.⁷⁹ ABD Ankara Büyükelçiliği de benzer raporları Washington'a sunmaktadır. Ankara'dan 20 Nisan 1978 günü Washington'a çekilen telgrafta Ecevit hükümetini ilk 100 günü değerlendirilmektedir. Ekonomiden dış politikaya birçok konunun değerlendirildiği raporda siyasi şiddet ortamının

---

⁷⁴ U.S. Library of Congress, Congressional Research Service, Ellen Laipson, **Turkey and U.S. Interests**, Report No. IB79089, Washington, 1980, s. 5.

⁷⁵ U.S. Congress, Senate, Committee on Foreign Relations, **Turkey, Greece and NATO: The Strained Alliance**, Committee Print, 96th Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1980, s.1

Raporda yer alan Türkiye'nin sebep olduğu istikrarsızlığa ilişkin kısım ABD basınında da yer almıştır. "U.S. Caught in Greco-Turkish Rift, Study Says", **The Baltimore Sun**, 30.03.1980, s.A10

⁷⁶ Telegram From AmEmbassy Ankara to Secretary State Washington, 05.03.1977, Subject: US Turkish Security Relationship, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1977. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

⁷⁷ **A.y.**

⁷⁸ Bu raporun tamamı için bkz. Memorandum Prepared in the Central Intelligence Agency, 27.12.1978, **FRUS 1977-1980**, C.21, s. 394-396.

⁷⁹ Memorandum Prepared in the Central Intelligence Agency, 27.12.1978, **FRUS 1977-1980**, C.21, s.396.

sürerse Ecevit'in askeri bir darbe ile devrilebileceği belirtilmektedir.⁸⁰ Ankara ABD Büyükelçiliği'nde Politik Danışman olarak çalışan Dennis Cox, Ankara'dan Diyarbakır'a Türkiye'nin her yerinde güvenlik problemi yaşandığını, fakat ülkede yaşanan her şeyin ABD çıkarlarına uygun olarak geliştiğini belirtmektedir.⁸¹

New York Times gazetesinden Richard Burt, 1979 Ocak'ında yazdığı makalede, Carter yönetiminin istihbarat servislerinin faaliyetlerini gözden geçirerek Türkiye, Mısır gibi stratejik önemi olan ülkelerdeki etkisini arttıracaklarını belirtmektedir.⁸² ABD Ankara Büyükelçisi Spiers, 19 Temmuz 1979 tarihli telgrafında politik ve ekonomik durum kötüleşmeye devam ederse ordunun yönetime üçüncü kez el koyabileceğini, fakat bunun 1979 Ekim'inde yapılacak seçimlerden önce gerçekleşmesini beklemediğini söylemektedir. Spiers, üst düzey askeri bürokratların darbe ihtimalini kendi aralarında ve Türk siyasetinden bazı kişilerle tartışıldığını da bildiğini belirtmektedir.⁸³ Ordunun darbe yapmadan önce böyle bir müdahalenin halk tarafından kabul edilebilir olmasını istediğini bu sebeple biraz daha beklediğini belirtmektedir.⁸⁴ Spiers'ın bu yaklaşımı, Kenan Evren'in anılarında yer alan ve birkaç yerde bahsedilen “bıçağın kemiğe dayanmasını bekledik.” cümlesi ile büyük paralellik göstermektedir.

1 Ocak 1980 tarihinde, Generaller Cumhurbaşkanı Korutürk'e verdikleri mektupta ülkenin yaşamış olduğu politik sorunların çözülerek istikrarsızlığa son verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.⁸⁵ Genel Kurmay Başkanı Evren'in yanında Hava, Kara, Deniz ve Jandarma Kuvvet Komutanları tarafından da imzalanan mektubun birer kopyaları Korutürk tarafından Demirel ve Ecevit'e verilmiştir. “Türk Silahlı Kuvvetlerinin Görüşü” başlıklı yazılı uyarıda şu satırlar yer almaktadır;

---

⁸⁰ Telegram From AmEmbassy Ankara to Secretary State Washington, 20.04.1978, Subject: Political Trend Analysis: The Ecevit Governments First Hundred Days-And The Next, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1978. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

⁸¹ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Dennis Cux, 13.01.1995, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004kux01> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

Dennis mülakat sırasında ABD yerine Uncle Sam demiştir. Uncle Sam, ABD'nin baş harflerini içeren (U.S.), bir takma isim olarak 1812 yılından itibaren ABD için kullanılmaktadır.

⁸² Richard Burt, “ U.S. Seeks Ways to Gauge Foreign Nations' Stability”, **The New York Times**, 29.01.1979, s. A-2.

⁸³ Telegram From the Embassy in Turkey to The Department of State, 19.07.1979, **FRUS 1977-1980**, C.21, s.434.

⁸⁴ **A.y.**

⁸⁵ “Military Says Anarchy Near in Turkey”, **The Boston Globe**, 03.01.1980, s.8.

“Anarşiye, yıkılıcığa, bölücülüğe milletimizin tahammülü kalmamıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri, ülkemizin sorunlarına bir çözüm getiremeyen, anarşi ve bölücülüğün ülke bütünlüğünü tehdit eden boyutlara varmasını önleyemeyen, bölücü ve yıkıcı gruplara taviz veren ve kısır çekişmeler nedeniyle uzlaşmaz tutumlarını sürdüren siyasi partileri uyarmaya karar vermiştir. Anarşist ve bölücüler, genel bir ayaklanmanın provasını yapmaktadır. Siyasi partiler, anarşiye, teröre, bölücülüğe karşı bütün önlemleri müştereken almalı, diğer anayasal kuruluşlar da bu yönde yardımcı olmalıdır.”⁸⁶

Türkiye'nin bir darbeye doğru gittiği ABD basınında da geniş yankı bulmuştur. 3 Ocak günü çıkan gazetelerin birçoğu Türkiye'de bir askeri darbenin olabileceği haberini vermektedir.⁸⁷ Generaller tarafından istikrar yönünde bir çağrı da Mayıs ayında Brüksel'de yapılan NATO toplantısından dönen Kenan Evren tarafından yapılmıştır. Evren, yaptığı açıklamada ülkede artan anarşiye dikkat çekerek “sabrın da bir sonu var.” demektedir.⁸⁸

ABD Ulusal Güvenlik Konseyi Üyesi Paul B. Henze 20 Şubat 1980 tarihli raporunda Demirel'in kamu düzeni sağlamak yolunda adımlar attığını ama askeri müdahale ihtimalinin var olmaya devam ettiğini bildirmektedir.⁸⁹ 9 Mart 1980'de CIA tarafından hazırlanan bir raporda ise Demirel'in azınlık hükümetinin Türkiye'nin politik ve ekonomik problemleriyle başa çıkamadığını, siyasi şiddetin tırmanmaya devam ettiğini bildirmektedir.⁹⁰ Türkiye yabancı fonlara hızlı ve kolay bir şekilde erişemediği sürece sanayisini ve tarımını tekrar harekete geçirmeyeceğini ve ordunun ülkenin problemlerini çözmek için yönetimi ele geçirebileceğini belirtmektedir.⁹¹

⁸⁶ “Ordu, Partileri Son Defa Uyardı”, **Tercüman**, 03.01.1980, s.1.

⁸⁷ “Turkish Military Blast Terrorism, Hints Take Over”, **Los Angeles Times**, 02.01.1980, s.A1A.

“Political Move By Turkish Military Looms”, **The Baltimore Sun**, 03.01.1980, s.A5.

“Turkish Military Takeover Hinted in The Face of Terrorism”, **Chicago Tribune**, 03.01.1980, s.2.

Sami Kohen, “Turk Military Gives Politicians ‘Last Warning’”, **The Christian Science Monitor**, 03.01.1980, s. 3.

“Military Demands End to Violence in Turkey”, **Hartford Courant**, 03.01.1980, s.23.

“Turkish Military Take Over Suggested”, **Los Angeles Times**, 03.01.1980, s.B13.

⁸⁸ Marvine Howe, “34 Are Slain in Turkey As Generals Demand Moves to End Violence”, **The New York Times**, 31.05.1980, s.1.

⁸⁹ United States National Security Council Staff, Information Memorandum From Paul B. Henze For Zbigniew Brzezinski, 20.02.1980, Subject: Evening Report—20 February 1980, Secret. **DNSA Koleksiyonu**, CIA Covert Operations: From Carter to Obama, 1977-2010. [http:// www.proquest.com](http://www.proquest.com) (Çevrimiçi, 13 Kasım 2015)

⁹⁰ Intelligence Memorandum Prepared in the Central Intelligence Agency, 09.03.1980, **FRUS 1977-1980**, C.21, s.453-454.

⁹¹ **A.y.**

ABD Kongresi için 1980 Mart'ında hazırlanan başka bir rapor ise, son bir kaç yıldır ülkede devam eden politik kriz sebebi ile demokratik kurumların yerini askeri diktatörlüğe bırakabileceğini belirtmektedir.⁹² Rapor, Türkiye'deki ekonomik krizin politik çatışmayı alevlendirdiğini ve krizin demokratik sistemi tehdit eder boyutlara ulaştığını belirtmektedir.⁹³ Yine Mart ayında dış ilişkiler komitesi için hazırlanan başka bir rapor, Türkiye'nin ekonomik olarak varlığını sürdürebilmesinin parlamenter demokrasinin ayakta kalması için kritik öneme sahip olduğunu belirtmektedir.⁹⁴ Bu raporda, Türkiye'de politik sistemin geleceği hakkında ileri sürülen ilk alternatif askeri darbedir.⁹⁵

ABD makamlarına sunulan raporların yanında basında da darbe ihtimali sürekli olarak canlı tutulmaktadır. Amerikan gazeteleri 1977 yılı başından itibaren farklı tarihlerde Türk ordusunun yönetime el koyabileceğini sayfalarına taşımışlardır.⁹⁶ The New York Times gazetesi yazarı Marvine Howe ise 31 Mayıs 1980 tarihli makalesinde *“Buradaki askeri personele göre Türkiye’de yapılacak bir darbenin ABD tarafından tasdik edilmesi gerekmektedir. Türk Silahlı Kuvvetleri büyük ölçüde Amerikan desteğine ihtiyaç duyduğundan ABD’den onay almadan böyle bir harekete*

---

⁹² U.S. Congress, Senate, Committee on Foreign Relations, **Turkey, Greece and NATO: The Strained Alliance**, Committee Print, 96th Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1980, s.22.

⁹³ **A.e.**, s.40.

⁹⁴ U.S. Congress, House, Committee on Foreign Affairs, Subcommittee on Europe and Middle East, **Turkey's Problems and Prospects: Implications for U.S. Interests**, Committee Print, 96th Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1980, s. 4.

⁹⁵ **A.e.**, s. 43.

⁹⁶ Sami Kohen, “Turkish Leader Warns: Shape Up or Military Intervene Again”, **The Christian Science Monitor**, 08.02.1977, s. 6.

John Lawton, “ Turkish General Says Government is Mismanaging”, **The Washington Post**, 11.02.1977, s.A16.

Steven V. Roberts, “There is Always the Military Solution”, **The New York Times**, 29.05.1977, s.111.

Carlos L. Sulzberger, “No Straw Vot in Turkey”, **The New York Times**, 04.06.1977, s.15.

Carlos L. Sulzberger, “Turkey’s Poltical Dilemma”, **The New York Times**, 17.08.1977, s.21.

James M. Markham, “Greek, Turkish Students March”, **The New York Times**, 13.03.1977, s.156.

Dusko Doder, “Embattled Turkey: A Dying Economy, Growing Terrorism”, **The Boston Globe**, 11.02.1980, s.3.

“Turkey May Topple, Says U.S. Report”, **The Boston Globe**, 11.03.1980, s.3.

Michael K. Burns, “Turkish Polarization Grows as Military Ponder Its Role”, **The Baltimore Sun**, 29.06.1980, s.1.

“Turkey’s Political Nightmare”, **The Baltimore Sun**, 11.07.1980, s.A18.

girişilmeyecektir.” demektedir.⁹⁷ Gazetenin Ankara temsilcisi olan Howe, darbeden bir gün sonraki yazısında da TSK personellerinin kendisine Washington’dan onay almadan böyle bir darbeyi yapmayacaklarını söylediğini belirtmektedir.⁹⁸ Aynı şekilde ABD Dışişleri Bakanlığı görevlileri de gerçekleşen darbenin kendilerine sürpriz olmadığını, hatta böyle bir darbeyi beklediklerini belirtmişlerdir.⁹⁹

1977-1980 yılları arasında ABD Ankara Büyükelçisi Ronald I. Spiers, kendisi ile yapılan mülakatta Türkiye’de bulunduğu süre içinde generallerle çok yakın ilişkiler kurduğunu belirtmektedir.¹⁰⁰ 12 Eylül’den kısa bir süre önce, Dışişleri Bakanlığı İstihbarat Bürosu Başkanlığı görevi için Türkiye’den ayrılan Spiers, Türkiye’nin ekonomi politikaları üzerine generaller ile düzenli olarak görüştüğünü söylemektedir.¹⁰¹ Spiers’in Türk Genel Kurmayı ile kurduğu bu ilişki, bir Dışişleri Bakanlığı diplomatı için çok sıradan değildir. Generaller ile ilişkilerinin daha sonraki dönemde de faydalı olduğunu dile getiren Spiers, Türkiye’den ayrılmadan önce Genel Kurmay Başkanı, Hava, Kara, Deniz ve Jandarma Kuvvet komutanlarının kendisi için veda yemeği düzenlediğini de eklemiştir.¹⁰²

ABD Ulusal Güvenlik Konseyi’nde Türkiye üzerine çalışan Paul B. Henze 10-12 Eylül 1979 tarihinde İstanbul’da düzenlenen “Türkiye’nin Güvenliği ve Müttefikleri” konulu bir çalışmaya katılmıştır. Henze bu çalıştayda Ordu’nun Türk toplumu üzerindeki etkili olduğunu belirtmiş, ordunun gelişmekte olan bir ülkede oynayabileceği role Türk ordusunun çok iyi bir örnek olduğunu belirtmiştir.¹⁰³

---

⁹⁷ Marvine Howe, “34 Are Slain in Turkey As Generals Demand Moves to End Violence”, **The New York Times**, 31.05.1980, s.4.

⁹⁸ Marvine Howe, “Military Motives in Turkey”, **The New York Times**, 13.09.1980, s.4.

⁹⁹ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Dennis Cux, 13.01.1995, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004kux01> (Çevrimiçi,26.10.2015)

“Turkey Junta Vows a Pro-West Stance”, **Chicago Tribune**, 13.09.1980, s.N1.

¹⁰⁰ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Ronald I. Spiers, 11.11.1999, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004spi02> (Çevrimiçi,26.10.2015) Spiers, Türkiye’den ayrılırken askerler tarafından bir kahraman olarak görüldüğünü de belirtmiştir.

¹⁰¹ **A.y.**

¹⁰² **A.y.**

¹⁰³ Record of The Workshop on The Security of Turkey and Its Allies, Held at Istanbul, September 10-12,1979, **National Security Archive**, Milton Moss Donation, , Box 4.

ABD Ankara Büyükelçisi Spain de, darbeden 3 ay kadar önce Türkiye’de bir darbenin kaçınılmaz olduğunu kararına vardığını belirtmektedir.¹⁰⁴ ABD Ankara Büyükelçiliği’nde 1980-1983 yılları arasında Ekonomik danışman olarak çalışan Arma J. Karaer, kendisi ile yapılan mülakatta askeri darbenin uzun zamandır beklenildiğini belirtmektedir.¹⁰⁵ Karaer, askeri yardımlar sayesinde askerler ile çok yakın ilişki kurduklarını, darbe sonrasında askerler ve yeni kurulacak hükümet üzerinde etkili olabileceklerini bildiklerini dile getirmektedir.¹⁰⁶

New York Times yazarı C.L. Sulzberger makalelerinde belirli aralıklarla Türk ordusunun yönetime müdahalelerini dile getirmiş ve ortamın böyle bir müdahale ile sonuçlanmasını adeta temenni etmiştir. Gazetenin ortaklarından olan ve II. Dünya Savaşı yıllarından itibaren ABD dış politikası ve Türkiye üzerine yazılar yazan Sulzberger’in ABD yönetimine yakın bir gazeteci olduğu bilinmektedir.

Türkiye hakkında hem CIA’nin hem de Ankara Büyükelçiliğinin hazırlamış olduğu raporlar ülkenin bir darbeye doğru gittiğini açıkça belirtmektedir. Bu gidişte politik kutuplaşma kadar Türkiye’nin içinde bulunduğu ekonomik darboğazında etkisi bulunmaktadır. Demokrasinin kalesi olan ABD, bir demokrasinin adım adım darbeye gidişine göz yummuş, Türkiye’nin ekonomik sorunlarını görmezden gelerek krizin derinleşmesine neden olmuştur.

b) 12 Eylül Sonrası ABD’nin Darbeye Yaklaşımı

Türkiye’de yapılan darbenin ardından ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü John Trattner yaptığı ilk açıklamada, Türkiye’nin derin ekonomik ve politik zorluklar yaşadığını ordunun hareketinin bunun sonrasında geldiğini belirterek, darbeyi meşru görmüştür.¹⁰⁷ Yine aynı açıklamada, Türkiye’ye yapılan ABD yardımların devam

---

¹⁰⁴ Spain, **a.g.e.**, s.26.

¹⁰⁵ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Arma J. Karaer, 19.04.2004, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2007kar01> (Çevrimiçi,26.10.2015)

¹⁰⁶ **A.y.**

¹⁰⁷ Telegram From the Department of State to the Embassy in Turkey, 20.09.1980, **FRUS 1977-1980**, C.21, s.474.

Açıklamanın tam metni için bkz. **The Department of State Bulletin**, C.80, S.2044 (Kasım 1980) U.S. Government Printing Office, Washington, 1980, s.50.

edeceği bildirilmiştir.¹⁰⁸ ABD yardımıyla ilgili kararını ayrıca, tüm NATO ve OECD üyesi ülkelere Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla da iletmiştir.¹⁰⁹ Böylece, ABD'nin darbenin karşısında olmadığı, yeni yönetimin ABD tarafından destekleneceği ittifak üyesi tüm ülkelere duyurulmuştur.

Darbenin yapıldığı gün ABD Ulusal Güvenlik Konseyince hazırlanan rapor, yönetimi ele geçiren cuntanın Yunanistan'ın NATO'ya dönüşü, Ege sorunlarının çözümü konularında işbirliğine açık olduğunu belirtmektedir.¹¹⁰ Raporu hazırlayan konseyin üyesi Henze, darbenin pozitif bir gelişme olduğunu, Amerika ya da NATO karşıtı bir hareket olmadığını bu sebeple ABD'nin darbeyi açık olarak eleştirmemesi gerektiğini belirtmektedir.¹¹¹

Demokrasiyi, parlamenter sistemi her fırsatta savunan, bu idealler için askeri müdahalede bulunmaktan çekinmeyen ABD Türkiye'deki darbeyi sempati ile karşılamıştır.¹¹² Türkiye'de gerçekleşen darbeden yaklaşık bir yıl sonra Polonya'da gerçekleşen darbeye şiddetle karşı çıkan Amerikan tavrı Türk darbesinde görülmemektedir.¹¹³ Yine aynı zamanlarda İspanya'da başarısız olan darbe girişimi sonrasında ABD, desteğini mevcut yönetimden yana koymuştur.¹¹⁴

ABD Ankara Büyükelçisi James W. Spain hatırlarında 11 Eylül günü American Officers Wives Clup'a öğle yemeği için gittiğini, orada genç bir Amerikan subayın kendini beklediğini belirtmektedir. Subay, Büyükelçiye askeri darbenin bu gece olacağına dair bir telgrafı Washington'daki karargâha bildirmek istediğini söylemiştir.¹¹⁵ 12 Eylül 1980 günü ordunun yönetime el koyduğu radyolarda daha yayınlanmadan bir saat on beş dakika önce Türk Genel Kurmayı ABD Büyükelçiliğini arayarak Türkiye'de Amerikan ya da NATO karşıtı olmayan bir

---

¹⁰⁸ Johnston Oswald, "U.S. Planning to Continue Turkish Aid", **Los Angeles Times**, 13.09.1980, s.A9.

¹⁰⁹ Telegram From the Department of State to the Embassy in Turkey, 20.09.1980, **FRUS 1977-1980**, C.21, s.474.

¹¹⁰ Memorandum From Paul B. Henze of the National Security Council Staff to the President's Assistant for National Security Affairs (Brzezinski), 12.09.1980, **FRUS 1977-1980**, C.21, s.113.

¹¹¹ Memorandum From Paul B. Henze of the National Security Council Staff to the President's Assistant for National Security Affairs (Brzezinski), 12.09.1980, **FRUS 1977-1980**, C.21, s.114.

¹¹² Henze, **a.g.e.**, s.100.

¹¹³ Lee Lescaze, "Reagan Takes Economic Action Against Poland", **The Washington Post**, 24.12.1981, s.A1.

¹¹⁴ Johnston Oswald, "U.S. Backs Spain Democracy", **Los Angeles Times**, 10.04.1981, s.B7.

¹¹⁵ Spain, **a.g.e.**, s.17.

darbe yapılacağı bilgisini vermiştir.¹¹⁶ Bu bilgi darbeden sonra ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü John H. Tratter tarafından yapılan açıklamada da yer almıştır.¹¹⁷ ABD Ankara Büyükelçiliği'nin Finans bölümünde çalışan Alfred Joseph White ise, 12 Eylül gecesi saat 3'te ev telefonunun çaldığını ve elçilik personeli tarafından kendisine “*yarın sabah işe gitme, bir şeyler oldu.*” denildiğini kaydetmektedir.¹¹⁸

Carter yönetiminin demokratik olarak seçilen meşru bir hükümetin düşürülmesine tavrı son derece yumuşak olmuştur. Yapılan açıklamalarda Türkiye'nin seçilen Başbakanının görevine son verilmesinden çok, askerlerin demokrasiye olan inancına, anarşiyi bitirip ülkeye huzura kavuşturma planlarına vurgu yapılmıştır. 4 Nisan 1949 tarihli NATO antlaşmasının amacı demokrasi, bireysel özgürlük ve hukukun üstünlüğü ilkelerini korumak olmasına rağmen, Türkiye'de bu ilkelerin hepsi ihlal edilmesine rağmen ABD darbeye eleştiri getirmekten kaçınmıştır.¹¹⁹

Carter yönetiminden bürokratların darbenin yapılmasına şaşırmadıkları, darbeyi gerçekleştiren generallerin Batı tarafından iyi tanınan, güvenilir generaller olduğu, ABD basınında yer alan haberlerde görülmektedir.¹²⁰ Bu haberlerin darbenin yapıldığı gün yayına hazırlanan gazetelerde olduğu düşünülürse, 12 Eylül darbesinin

---

¹¹⁶ John M. Goshko, “ From the Allies: Patience: For Turkey, Understanding by the Allies”, **The Washington Post**, 13.09.1980, s. A17.

“Coup in Turkey Concerns U.S.”, **The San Bernardino County Sun**, 13.09.1980, s.2

¹¹⁷ “Turks Gave Assurances Before Coup”, **The New York Times**, 13.09.1980, s.5

“Jonathan Steele, “ Washington Given one Hour Notice of Ankara Coup”, **The Guardian**, 13.09.1980, s.24

¹¹⁸ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Alfred Joseph White, 17.09.1997, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004whi01> (Çevrimiçi,26.10.2015)

ABD Ankara Büyükelçisi James W. Spain'de hatırlarında saat 3 civarında Askeri Yardım ve Eğitim Komisyonunda bulunan general Dick Boehm tarafından arandığını belirtmektedir. (James W. Spain, **American Diplomacy in Turkey : Memoirs of an Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary**, Praeger Publishers, New York, 1984, s.18)

¹¹⁹ NATO'nun kuruluş amacı şöyle belirtilmiştir ; “Bu Antlaşma'nın Tarafları, Birleşmiş Milletler Yasası'nın amaçları ve ilkelerine olan inançlarını ve bütün halklar ve bütün hükümetlerle barış içinde bir arada yaşama arzularını teyid ederler. Demokrasi, bireysel özgürlük ve hukukun üstünlüğü ilkeleri temelinde bütün halkların özgürlüklerini, ortak miraslarını ve uygarlıklarını korumakta kararlıdırlar. Kuzey Atlantik bölgesinde istikrar ve refahın geliştirilmesini amaçlarlar. Toplu savunma ve barış ile güvenliğin korunması için çabalarını birleştirmekte kararlıdırlar.” http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=tr (Çevrimiçi, 10.12.2015)

¹²⁰ “Turks Gave Assurances Before the Coup”, **The New York Times**, 13.09.1980, s.5

Türkiye ile ilgilenen hemen hemen her gazeteci tarafından beklendiği, bunu ABD yönetiminden kişilerin kendilerine daha önceden dile getirdiği anlaşılmaktadır.

ABD yönetimi gibi ABD basını da Türkiye’deki darbeyi olumlu bir gelişme olarak değerlendirmiştir. 12 Eylül sonrası gazetelerde yoğun bir şekilde işlenen darbe konusunda en çok vurgulanan temalar, askerlerin demokrasiden yana olduğu, daha önce de benzer darbelerin yaşandığı ama sonuçta demokrasiye dönüldüğü, askerlerin NATO’ya ve ekonomik reform paketine sadık kalacağı olmuştur.¹²¹ Hatta bazı gazeteler kavşaklarda tankların yanında bekleyen güler yüzlü askerlerden, Evren’in demokrasinin savunucusu olduğundan, darbe sebebi ile işe gitmeyen insanların mutluluğundan bahsetmekte, “*iyi ki darbe oldu.*” diyen Türk vatandaşlarının görüşlerine yer vermektedir.¹²² Türkiye’deki darbenin demokrasi için gerekli olduğunu savunan makaleler bile görmek mümkündür.¹²³ Darbe sonrası dönemde gazetelerde yer alan, yazarı bazen belli olmayan bu makaleler açık bir şekilde Amerikan kamuoyuna Türkiye’de darbenin gerekli olduğunu bildirmektedir. Böylece ABD yönetiminin darbeye karşı sempatik duruşu kamuoyu tarafından daha anlaşılır olacaktır.

---

¹²¹ John Kifner, “Turkish Coup Chiefs Make Vow to Bring Stability to Nation”, **The New York Times**, 13.09.1980, s. 1

Marvine Howe, “Military’s Motives in Turkey”, **The New York Times**, 13.09.1980, s.1

Nicholas Gage, “Greece Hopeful That Coup Will Improve Turkish Ties”, **The New York Times**, 13.09.1980, s.4

Drew Middleton, “Friend to the West, Foe of Turkish Terrorists Kenan Evren”, **The New York Times**, 13.09.1980, s.4

“Turkey’s Pledge to West”, **The Boston Globe**, 13.09.1980,s.3

John M. Goshko, “From the Allies : Patience”, **The Washington Post**, 13.09.1980, s.A1

“All Else Failing, Turkey’s Military Takes Over Again”, **The New York Times**, 14.09.1980, s.E4

“The Turkish Take Over”, **The Christian Science Monitor**, 15.09.1980, s. 28

John Kifner, “Turkey’s Task After the Coup”, **The New York Times**, 16.09.1980, s.A11

“Judging the Coup in Turkey”, **The Boston Globe**, 13.09.1980, s.10

“Turkey to Keep Pro-West Views”, **The Baltimore Sun**, 13.09.1980,s.A1

¹²² “Turkish Junta Maps Shifts”, **The Washington Post**, 13.09.1980, s. A1

“Normality Returns to Turkey’s Cities After ‘Gentle Coup’ ”, **The Washington Post**, 14.09.1980, s. A1

“Turkey Stays Calm After Coup”, **The Baltimore Sun**, 14.09.1980,s.A1

“ Tanks Ordered Back to Base”, **The New York Times**, 14.09.1980, s. 1

Doyle McManus, “Coup in Turkey Brings Relief to Slum Battlefields”, **Los Angeles Times**, 14.09.1980, s.A1

¹²³ Doyle McManus, “In Turkey, the Army Is Democracy’s Strong Arm”, **Los Angeles Times**, 21.09.1980, s.E2

Virginia Canfield, “Turkey’s Military Take Over Is Best for Nation”, **The Baltimore Sun**, 27.09.1980, s.A15

Türkiye’de 12 Eylül darbesi olduğunda Brüksel’den NATO yetkililerinin yaptığı açıklamada istikrarın önemine dikkat çekilmiştir. Darbe ile ilgili açıklamada şöyle denilmektedir;

“Türkiye’de gerçekleşen kansız darbe Türkiye’nin kendi iç sorunudur fakat güçlü, istikrarlı ve çatışmanın olmadığı bir Türkiye Batı ittifakının için hayati öneme sahiptir.”¹²⁴

ABD, Türkiye’de darbe ile yönetimi ele geçiren cuntaya desteğini sadece açıklamaları ile vermemiş, darbeden 3 gün sonra 15 Eylül 1980’de Türkiye’de yapılması planlanan NATO Askeri Komitesi toplantısının gerçekleşmesi ve “Anvil Express” adı verilen NATO tatbikatının yapılması için de çok çabalamıştır.¹²⁵ ABD’nin çabaları amacına ulaşmış ve darbeden sadece üç gün sonra Türkiye’de NATO toplantısı ve tatbikatı yapılmıştır.¹²⁶ 30 Eylülde Çorlu’da yapılan iki günlük başka bir tatbikatla cuntanın NATO ile iyi ilişkiler içinde olduğu bir kez daha tüm dünyaya, özellikle de batılı demokrasilere gösterilmiştir.¹²⁷

ABD Ankara Büyükelçiliği 19 Eylül 1980 tarihli telgrafta darbenin öncesi ile ilgili bilgiler vermiş ve darbe sonrası beklentilerinden bahsetmiştir.¹²⁸ Yaklaşık 5 sayfalık telgrafın ilk paragrafı ABD açısından darbenin önemini ortaya koymaktadır. Büyükelçi Spain, Türkiye’nin dış politikasında ve ekonomik sisteminde bir değişiklik olmayacağını, 1980 başında alınan ekonomik kararlara¹²⁹ generallerin uyacağını, Yunanistan ile problemlerin çözüleceğini Washington’a bildirmektedir.¹³⁰

Darbe ile ABD yönetiminin Türkiye’den beklentileri artarken, diğer yandan Türkiye’deki yönetimin meşru ve gerekli olduğuna ABD ve dünya kamuoyu ikna

¹²⁴ “NATO Designates Turkey Coup As Internal Matter”, **Los Angeles Times**, 12.09.1980, s.A2

¹²⁵ Telegram From the Department of State to the Embassy in Turkey, 20.09.1980, **FRUS 1977-1980**, C.21, s.474

¹²⁶ “6th Fleet Announces Mediterranean Exercises”, **The Washington Post**, 18.09.1980, s. A34

¹²⁷ “NATO Maneuvers Test Straits Defense”, **The Washington Post**, 01.10.1980, s. A15

¹²⁸ Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State, 19.09.1980, **FRUS 1977-1980**, C.21, ss.468-473

¹²⁹ Özal’ın hazırlamış, Demirel’in onaylamış olduğu 24 Ocak 1980 kararlarından bahsedilmektedir. Genrallerin bu programa sadık olacağını belirtmesi ABD tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Telegram From the Department of State to the Embassy in Turkey, 20.09.1980, **FRUS 1977-1980**, C.21, ss.474-475

¹³⁰ Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State, 19.09.1980, **FRUS 1977-1980**, C.21, s.468

edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, Kenan Evren'in darbenin demokrasi getirmek amacı ile yapıldığını belirten mektubuna ABD Kongresinin 29 Eylül 1980 tarihli oturumunda yer verilmiştir.¹³¹ Mektup Türkiye'de darbeden başka bir seçenek kalmadığını ve ülkeye daha ileri bir demokrasi getirmek amacı ile darbe yapıldığını belirtmektedir. 12 Eylül sonrası ABD Kongresi için hazırlanan birçok raporda da ülkedeki siyasi ve ekonomik kriz sebebi ile Türkiye'deki darbenin gerekli olduğu ima edilmektedir.¹³² Bu raporların hepsinde Türkiye'de gerçekleşen darbeye "askeri müdahale" olarak değinilmiş ve askerlerin demokrasiye bağlılığı vurgulanmıştır.

ABD Ulusal Güvenlik danışmanına 12 Eylül ile ilgili olarak "*Bizim çocuklar yaptı.*" mesajını ileten Paul B. Henze ise, 1981 yılında katıldığı bir çalıştayda Türk askerinin demokrasinin koruyucusu olduğunu etkili ve başarılı bir şekilde gösterdiğini belirtmektedir.¹³³ Ayrıca Hacettepe Üniversitesinde iktisat profesörü olan Aydın Yalçın, ABD'ye davet edilmiş ve Senatoya bağlı bir alt komisyonda 12 Eylül öncesi Türkiye'de yaşanan terör olaylarında SSCB'nin etkili olduğunu öne sürmüştür.¹³⁴ Yalçın, Türkiye'de Paul B. Henze' in yazılarına sıklıkla yer veren Yeni Forum dergisini çıkarmaktadır. Bu ilişkiler, 12 Eylül sonrası dönemde bazı Türk

---

¹³¹ U.S. Congress, **Congressional Record-House**, 96th Congress, 2nd Session, September 29, 1980, s.27897

¹³² U.S. Congress, House, Report Prepared For The Subcommittee on Europe and The Middle East of The Committee on Foreign Affairs U.S., **U.S. Interests In The Eastern Mediterranean: Turkey, Greece and Cyprus**, Committee Print, 98th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1983.

U.S. Congress, Senato, A Report to The Committee on Foreign Relations United States Senate, **U.S. Security Assistance to NATO's Southern Flank**, Committee Print, 98th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1983.

U.S. Congress, Senato, A Report to The Committee on Foreign Relations United States Senate, **NATO Today : The Alliance in Evolution**, Committee Print, 97th Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1982.

U.S. Congress, Commission on Security and Cooperation in Europe, **Staff Report on The Human Rights Situation in Turkey**, Government Printing Office, Washington, 1982.

CIA, "Turkey: Forging a New Order An Intelligent Assesment", 15.01.1981, CIA-RDP83B00140R000100120002-0, **CIA Records Search Tool (Crest)**, **Natinal Archives**, College Park, MD.

¹³³ Paul B. Henze, "Instability an Terrorism in NATO South, Records of Workshop on NATO's Southern Flank, The Mediterranean and the Persian Gulf, Napel, September 21-23,1981, **National Security Archive**, Milton Moss Donation, , Box 4

¹³⁴ U.S. Congress, Senato, **Terrorism: Turksih Experiiece Hearings Before the Subcommittee of The Committee on The Judiciary**, 97th Congress, 1st Session, U.S. Government Printing Office, Washington, 1981, ss.4-27

entelektüelleri ile CIA personellerinin Türkiye'deki askeri yönetimi meşrulaştırmak için birlikte çalıştıklarını göstermektedir.

12 Eylül sonrasında ABD Dışişleri Bakanlığı, cuntacıların Amerikan kamuoyu nezdinde itibarlarını arttıracak, yardım programının kesintiye uğramadan devam etmesini sağlayacak bir takım önerileri de Büyükelçi Spain vasıtasıyla Türkiye'ye bildirmiştir. Dışişleri Bakanlığının cuntacılara önerileri şu maddelerden oluşmaktadır.

1. Hızlı bir şekilde demokrasiye dönüş için yol haritası çıkarılmalı, bu haritada aşama aşama ne zaman hangi adımın atılacağı belirtilmelidir.

2. Gözaltında tutulan siyasi liderler ve hakkında suçlama olmayan diğer siyasiler serbest bırakılmalı, gözaltında tutulmaya devam edenlerin kanunlar çerçevesinde işlem göreceği ilan edilmelidir.

3. General Rogers ile Yunanistan'ın NATO'ya dönüşü konusunda görüşülmeli, hızlı bir şekilde (birkaç hafta içinde) Yunan ordusu NATO'ya dahil edilmelidir.

4. Kıbrıs konusunda toplumlar arası görüşmelerin yeniden başlamasına destek verildiği belirtilmelidir.¹³⁵

ABD'nin cuntacılara yapmış olduğu bu uyarıların tamamı özenle yerine getirilmiştir. İlk olarak, 16 Eylül'de Kıbrıs sorununun çözümü için taraflar arası görüşmelere 14 ay aradan sonra yeniden başlanılmıştır.¹³⁶ Sabık Başbakan Demirel, muhalefet partisi lideri Ecevit ve 61 Milletvekili 12 Ekim 1980'de serbest bırakılmıştır.¹³⁷ Sıkıyönetim kanunun öngördüğü bir aylık gözaltı süresi dolar dolmaz liderlerin çıkarılması, cuntanın kanunlara uygun davrandığı izlenimi vermesi açısından önemlidir. ABD'nin Yunanistan'ın NATO'ya yeniden entegrasyonunu

---

¹³⁵ Telegram From the Department of State to the Embassy in Turkey, 20.09.1980, **FRUS 1977-1980**, C.21, s.475

¹³⁶ "Turks and Greeks of Cyprus Talk On Unity Again After Long Delay", **The New York Times**, 17.09.1980, s. A9.

¹³⁷ Marvine Howe, "Ex-Premiers Freed by Junta in Turkey", **The New York Times**, 12.10.1980, s.1.

içeren üçüncü talebi ise 20 Ekim 1980’de yerine getirilmiştir.¹³⁸ Altı yıldır devam eden bu sorun Türkiye’yi yöneten generallerin idaresinde bir ay gibi kısa bir sürede çözülmüştür. Türkiye’nin daha önce anlaşma için öne sürdüğü şartlar ise cuntacılar tarafından göz ardı edilmiştir.

Demokrasiye dönüş konusunda da generaller ABD tavsiyelerine uymuş ve anarşi ve üç haneli enflasyon sona erdikten, seçimler ve siyasi partiler hakkında gerekli kanunları çıkarttıktan, yeni bir anayasa hazırladıktan sonra seçilmiş bir meclise yönetimi bırakacaklarını 14 Ekim 1980’de açıklamışlardır.¹³⁹ Detaylı takvimi ise Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreteri Haydar Saltık 1 Kasım 1980’de açıklamıştır. Saltık, Türkiye’nin demokrasiye dönüş yolunda sırasıyla uygulayacağı 8 adımı İngilizce ve Türkçe olarak okumuştur.¹⁴⁰ Açıklamadan sonra Türkçe ve İngilizce metinlerin basın mensuplarına dağıtılması ile ABD’nin cuntacıardan acilen yapmasını istediği her şey tamamlanmıştır.

ABD Senatosu Silahlı Kuvvetler Komitesi Başkanı Senatör John G. Tower, 1981 Şubat’ında ABD ile Türkiye arasında hiçbir zaman olmadığı kadar yakın dostluk oluştuğunu söylemektedir.¹⁴¹ Tower, ayrıca Türkiye’nin ekonomik problemlerinin çözülmesi için daha fazla yardım yapılması gerektiğini belirtmektedir.¹⁴² ABD Dışişleri Bakanı Haig, 1981 dış ilişkiler komisyonu toplantısında Türkiye’nin ekonomik ihtiyaçlarını karşılamaya devam edeceklerini belirtmiştir.¹⁴³

ABD Savunma Bakanı Caspar Weinberger 1981 Aralık ayında Ankara’yı ziyaret etmiş ve bu ziyaretle “iki ülke arasındaki sıcak ve yakın ilişkileri gösterme

---

¹³⁸ Marvine Howe, “Turks Welcome Greece’s Return To NATO Wing”, **The New York Times**, 21.10.1980, s. A7.

¹³⁹ Marvine Howe, “Turk Says Junta Will Stay Till ‘Anarchy’ is Ended”, **The New York Times**, 15.10.1980, s. A11.

¹⁴⁰ Karin Chenoweth, “Turkey’s Regime Plans for Civilian Rule”, **The Boston Globe**, 02.11.1980, s.65.

Marvine Howe, “Turks Outline Path Back to Democracy”, **The New York Times**, 02.11.1980, s.11.

¹⁴¹“Türk-ABD İlişkileri En İyi Dönemini Yaşıyor”, **Cumhuriyet**, 13.02.1981, s.1.

“Tower Endorses Turkish Junta”, **The Baltimore Sun**, 13.02.1981,s.A10.

¹⁴² Marvine Howe, “Senator Tower Favors More U.S. Assistance”, **The New York Times**, 13.02.1981, s.8.

¹⁴³ “ABD Dışişleri Bakanı: Türkiye’nin Ekonomik İhtiyaçlarını Karşılamaya Devam Edeceğiz.”, **Cumhuriyet**, 20.03.1981, s.1.

fırsatı bulduğunu” dile getirmiştir.¹⁴⁴ 1982 Mayıs’ında Türkiye’ye gelen ABD Dışışleri Bakanı Alexander M. Haig, ABD’nin Türkiye ilişkilerinin son yıllarda geliştiğini ve Türkiye’ye olan askeri, ekonomik yardımların devam edeceğini söylemiştir.¹⁴⁵ Kenan Evren, Haig’le görüşmesinde ABD’nin bu dönemde Türkiye’ye verdiği destek ve gösterdiği anlayış için minnettar olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁶ Bu olaylar ABD'nin askeri yönetimi desteklediğini gösteren önemli gelişmelerdir. Avrupa ülkeleri ile bozulan ilişkiler ABD’yi Türkiye’deki askeri rejimin tek destekçisi yapmıştır. ABD askeri rejimin uluslararası alanda yalnızlığını kırmak için Türkiye’yi üst düzey ziyaretler ile desteklemiştir.

12 Eylül öncesi Türkiye ile ilgili hazırlanan raporlar, gazetelerde yer alan haberler Türkiye’de bir darbenin adım adım yaklaştığını belirtmektedir. Bu darbeyi gerçekleştiren isimler ABD tarafından yakinen tanınmaktadır. Fakat Türkiye bölgede kendisine ABD tarafından biçilen role razı olmadığı için, ABD darbenin gerçekleşmesine, en iyimser durumda, “seyirci” kalmıştır. Generallerin, darbe öncesinde ABD Savunma Bakanlığı tarafından, dış politikada inisiyatif almak için cesaretlendirilmesi ABD’nin Türkiye ile yaşadığı zorlukları göstermektedir.

Gizliliği kalkmış belgelere dayanarak ABD’nin darbeye seyirci kaldığını söylemekten ileri gidilemeye de darbe sonrası gelişmeler ABD’nin darbeyi ve darbecileri desteklediğini göstermektedir. 12 Eylül öncesi dönemde Türkiye lehine açıklama yapmaktan çekinen ABD, darbeyi takiben cuntacıları destekleyen önemli açıklamalar yapmıştır. Darbe gerçekleşmeden ABD Dışışleri Bakanlığına darbe hakkında bilgi verilmiştir. Darbe sonrasında da cuntacıları destekleyen ilk açıklamanın ABD’den gelmesi manidardır. Darbe sonrası izlenecek politikalar hakkında ABD Dışışleri Bakanlığının çizdiği yol haritasına harfiyen uyulması, cuntacılar ile ABD arasında ne kadar sıkı bir işbirliği olduğunu göstermektedir.

Türkiye’de gerçekleşen darbe ile yakın zamanda Dünyanın başka bölgelerinde gerçekleşen darbelere bakıldığında ABD’nin ağırlığını bazen demokrasiden bazen ise darbecilerden yana koyduğu görülmektedir. Bu değişkenlik, yönetimi ele geçiren askerlerin ya da elinde tutmayı başaran parlamenterlerin, ABD ile ilişkilerin

¹⁴⁴ “Weinberger Arrives in Turkey for Talks”, **The Boston Globe**, 04.12.1981, s.6.

¹⁴⁵ “Haig: Turks a ‘Valued’ Ally”, **The Boston Globe**, 14.05.1982, s.6.

¹⁴⁶ Kenan Evren, **Kenan Evren’in Anıları**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1990, C.III, s. 168.

yakınlığına göre şekillenmektedir. Örneğin, Güney Kore’de 1979 sonunda gerçekleşen darbeye ABD oldukça olumlu yaklaşmış ve darbecileri desteklemekten kaçınmamıştır.¹⁴⁷ Polonya 1981 Aralık’ında gerçekleşen darbeye karşı ise ABD tepkisi oldukça şiddetli olmuştur. Darbeden sadece birkaç gün sonra ABD, Polonya’ya gıda yardımı dâhil yaptığı tüm yardımları durdurduğunu açıklamıştır.¹⁴⁸ İspanya’da ise başarısız olan bir darbe girişimi sonrası, ABD Dışişleri Bakanı Alexander M. Haig İspanya’yı ziyaret etmiş ve ABD’nin İspanya demokrasisinin arkasında olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁹

Askeri darbe sonrası politikadan uzaklaştırılan geniş kitleler ve medya üzerindeki sıkı denetim MGK’nın dış politika kararlarını dilediği gibi alabileceği bir ortam doğurmuştur. Bu siyasi sessizlik ortamı için ABD Türkiye ile ilişkilerini kendi istediği şekilde kolaylıkla düzenleyebilmiştir. ABD'nin bu politikası siyasi ve ekonomik menfaatlerinin demokrasi idealinden çok daha önemli olduğunu göstermektedir.

Eski Başbakan Ecevit, askeri cunta yönetimde olduğu süre zarfında iç ve dış basında Türkiye’nin demokrasiye ihtiyacı olduğunu belirten demeçler vermiştir. Bu demeçlerinden dolayı askeri bir hâkime savunmasını yapan Ecevit şöyle demektedir;

“İngiltere ve ABD bizim NATO müttefiki ve Batı topluluğunun bir üyesi olduğumuzu söylemektedir. Fakat ittifakın diğer üyelerine yaptıklarının aksine bizde özgürlük ve demokratik hakların sürmesi konusunda ısrarlı değiller. Bizi sadece sınır koruyan nöbetçiler gibi görüyorlar, ülkede ne olup bittiği ile ilgilenmiyorlar.”¹⁵⁰

Ecevit’in savunmasında yer alan bu ifadeler, ABD’nin Türkiye’de gerçekleşen darbeye sessiz kalması göz önüne alındığında haklı çıkarmaktadır. 2 Nisan 1981

---

¹⁴⁷ William Chapman, “Ex-Im Bank to Continue Seoul’s Loans Despite Military Rule”, **The Washington Post**, 06.06.1980, s.A19.

¹⁴⁸ “U.S. Suspends Food Shipments to Poland”, **Los Angeles Times**, 14.12.1981, s. A1.

Lee Lescaze, “Reagan Takes Economic Action Against Poland”, **The Washington Post**, 24.12.1981, s.A1.

¹⁴⁹ Don Oberdorfer, “Haig Visits Spain to Explain Comment on Coup Attempt”, **The Washington Post**, 10.04.1981, s.A30 ABD’nin eleştirdiği bu başarısız darbe girişimi sonrası, İspanya iktidarı elinde tutan yönetim NATO’ya katılmak için çalışmalarına hız vermiştir. (Louis, B.Fleming, “Spain Seeking Closer Western Ties”, **The Los Angeles Times**, 21.03.1981, s. B1)

¹⁵⁰ David Barchard, “Ecevit Says NATO is Ignoring Abuse of Rights in Turkey”, **The Guardian**, 30.04.1982, s.9

tarihinde Beyaz Saray, Türk hükümetinin terörizmi sona erdirmek ve uzun dönem istikrar sağlayacak reformları yapmak için gösterdiği çabayı sonuna kadar desteklediğini ifade etmektedir.¹⁵¹ 12 Eylül'den sonra ABD'nin askeri cuntayı desteklemesi ABD için, demokrasiden çok, ABD çıkarlarına hizmet eden istikrarlı bir yönetimin gerekli ve önemli olduğunu göstermiştir.

2. Dış Politikada ABD Çizgisine Dönüş

“ABD ile bir ara ilişkileri gölgelemiş olan bulutlu günler tamamen arkada kalmıştır.”¹⁵² Dışişleri Bakanı İter Türkmen, 11 Nisan 1981

Askeri yönetim 1974 yılından itibaren çeşitlendirilmeye çalışılan dış politikayı bir yana bırakarak Türkiye'nin yeniden tümüyle ABD çizgisine gelmesine sebep olmuştur. Darbe öncesinde ABD Dışişleri Bakanlığını arayarak darbeyi haber veren generaller, darbe ile ilgili yaptıkları açıklamada da Türkiye'nin ittifaklarına sadık kalacağını açıklamışlardır. Askeri yönetimin ABD ve NATO'ya sadakatini gösteren bir diğer gelişme ise NATO ile kuvvetli bağları olan emekli amiral Bülent Ulusu'nun Başbakanlık koltuğuna getirilmesidir.¹⁵³

Bülent Ulusu 27 Eylül 1980'de MGK'ya sunduğu hükümet programında Türkiye'nin taraf olduğu her alandaki ikili ve çok taraflı anlaşmaların geçerli olduğunu, özellikle NATO ve ABD ile olan ilişkilerin geliştirilerek sürdürüleceğini belirtmektedir.¹⁵⁴ Türk Dışişleri Bakanı İter Türkmen, bağlantısızlığın Türkiye için doğru bir politika olmadığını belirtmekte ve “ *Kendimizi Batı'nın bir parçası sayıyoruz.*” demektedir.¹⁵⁵

---

¹⁵¹ White House Statement Concerning the Centennial Anniversary of the Birth of Mustafa Kemal Atatürk of Turkey, 02.04.1981, **Public Papers of The Presidents of The United States: Ronald Reagan- January 20 to December 31,1981**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1982, s.323

¹⁵² “Türkmen:Türk-ABD İlişkileri”, **Cumhuriyet**, 12.04.1981, s.1.

¹⁵³ “Turkish Premier Chosen”, **Chicago Tribune**, 21.09.1980, s.2.

¹⁵⁴ Başbakan Bülent Ulusu Tarafından Hükümet Programının Okunması, **Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi**, 27.09.1980, Birleşim 4, C.1 s.92.

¹⁵⁵ “Dışişleri Bakanı İter Türkmen, Türkiye'nin Dış Politikasına İlişkin Önemli Açıklamalar Yaptı”, **Cumhuriyet**, 21.02.1981, s.1.

Türkiye, 12 Eylül ile başlayan bu dönemde ulusal çıkarlarını ön planda tutmadan, ABD'nin kendisi için öngördüğü role uygun bir dış politika takip etmiştir. ABD tarafından önerilen her konuya olumlu yaklaşmıştır. Bunlar arasında Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönüşünün kabul edilmesi özel önem taşımaktadır. 18 Kasım 1980'de ABD ile yapılan savunma antlaşmasının onaylanması da askeri hükümetin ABD'ye sağladığı kolaylıklardan bir diğeridir. Böylelikle Türkiye elinde tuttuğu pazarlık kartlarını bir karşılık beklemezsizin ABD isteği doğrultusunda kullanmıştır.

Türkiye'nin AET'ye tam üyelik için çalıştığı bir dönemde yaşanan 12 Eylül darbesi ile AET ile ilişkiler sekteye uğramıştır. Avrupa Parlamentosu 10 Nisan 1981'de aldığı kararla demokrasiye 2 ay içinde geçilmez ise AET ilişkilerini askıya alacağını açıklamıştır.¹⁵⁶ 5 Haziran 1981 tarihinde Brüksel'de toplanan AET Konseyi Türkiye'nin demokrasiye geçmeden tam üyelik başvurusu yapamayacağı kararını almıştır.¹⁵⁷ 22 Ocak 1982 tarihinde Avrupa Parlamentosu, konsey ve komisyondan gelen talep üzerine Türkiye-AET anlaşmasının askıya alınmasını kararlaştırmıştır.¹⁵⁸ Türkiye'nin SSCB ile ilişkilerini normalleştirdiği, ticaret ve dostluk antlaşmaları yaptığı bir dönemde gerçekleşen darbe SSCB ile ilişkileri de sınırlandırmıştır. Türk kamuoyu şiddet olaylarının arkasında SSCB'nin olduğuna inandırılmaya çalışılmış, Türkiye'de yeni bir "Sovyet tehdidi" algısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Askeri rejim Türkiye'nin Avrupa Topluluğu ve bu topluluğa mensup ülkeler ile sürdürmeye çalıştığı çok yönlü dış politikasını yeniden ABD merkezine çekmiştir. 1983 tarihli Kongre raporu, generallerin Ortadoğu'daki istikrarsızlığa ve Sovyet tehdidine odaklanarak Türk dış politikasını yeniden Batı ittifakının içine çektiğini belirtmektedir.¹⁵⁹

---

¹⁵⁶ "Başbakanlık: Demokrasiye Geçişte Dış Tesirlerin Etkisinde Kalmayacağız." **Cumhuriyet**, 11.04.1981, s.1.

¹⁵⁷ "Tam Üyelik Başvurusu Demokrasiden Sonra", **Cumhuriyet**, 06.06.1981, s.1.

¹⁵⁸ Arslan, **Efendi ve Uşak**, s.128.

¹⁵⁹ U.S. Congress, House, Report Prepared For The Subcommittee on Europe and The Middle East of The Committee on Foreign Affairs U.S., **U.S. Interests In The Eastern Mediterranean: Turkey, Greece and Cyprus**, Committee Print, 98th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1983, s.13.

a) Yunanistan'ın NATO'nun Askeri Kanadına Dönmesinin Kabulü

ABD'nin NATO'ya olan ihtiyacının arttığı bir dönemde Türkiye-Yunanistan ilişkileri tarihsel kökleri olan önemli sorunlar sebebi ile bir kriz yaşamaktadır. Kıbrıs sorunu çözülmemişken buna eklenen Ege Denizi kıta sahanlığı sorunu NATO'nun Güneydoğu kanadını parçalayan gelişmeler olarak öne çıkmıştır. Yunanistan ve Türkiye arasında yaşanan sorunlar bu iki ülkenin NATO çatısı altında işbirliği yapmalarını engellemiştir. Yunanistan askerlerini NATO'nun kontrolünden çıkarmış, Türkiye ise ambargo sonrası dönemde ordu ile ilgili gerekli raporları NATO'ya göndermemiştir.¹⁶⁰ Ayrıca silah ambargosunun sebep olduğu yedek parça kıtlığı Türk ordusunun savunma gücünü azaltmıştır. Bu ortam içinde ABD NATO'nun Güneydoğu kanadında tekrar istikrar sağlamak için harekete geçmiştir.

Yunanistan Dışişleri Bakanı Mitsotakis, ülkesinin NATO'ya yeniden katılmaya taraftar olduğunu ve bunun hızlı bir şekilde gerçekleşmesi gerektiğini ABD Dışişleri Bakanı Muskie'ye 23 Haziran 1980'de bildirmiştir.¹⁶¹ Yunanistan'ın bu aceleci tavrının sebebi ise ülkede yeni bir seçimin yaklaşması ve yeni kurulacak hükümetin NATO'ya entegrasyonu kabul etmeyeceği endişesidir.¹⁶² ABD, NATO'nun gücünü bölgede tesis etmek amacıyla Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına yeniden dönmesini istemektedir. Fakat Türkiye Yunanistan ile yakın zamanda Ege denizinde yaşadığı problemlerin de etkisi ile Yunanistan'ın bu talebini veto etmektedir.

ABD Dışişleri Bakanı Muskie, Başkan Carter'a hazırladığı raporda Demirel ile görüştüğünde Demirel'in defalarca borçların yeniden yapılanmasını dile getirdiğini, kendisinin ise Yunanistan ile ilgili meselelerin üzerinde durulduğunu belirtmektedir. Muskie'ye göre Demirel'in ekonomik alanda ABD'ye olan ihtiyacı Yunanistan

---

¹⁶⁰ U.S. Congress, House. Rpt 95-18, **NATO and U.S. Security**, 95th Congress, 1st Session, 25.05.1977, s.5.

¹⁶¹ Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State and Secretary of State Muskie, 23.06.1980, **FRUS 1977-1980**, C.21, s. 618-619.

¹⁶² Memorandum For The Secretary, 25.09.1980. **National Archives**, Record Group 59, Subject Files of Edmund S. Muskie, 1963-1981, Box 3. Secret/Sensitive.

Yunanistan'da 1981 yılında yapılan seçimlerde Karamanlis iktidarı kaybetmiş, Andreas Papandreu liderliğinde sol bir hükümet kurulmuştur.

konusunda “*daha uyumlu*” davranmasını sağlayacaktır.¹⁶³ ABD, Türkiye’nin yaşamakta olduğu ekonomik zorlukların farkında olarak Yunanistan ile ilgili karara karşılık Türkiye’nin zorluklarını azaltmayı vaat etmektedir. ABD’nin havuç-sopa politikasının klasik bir örneği olan bu yaklaşım, Türkiye’nin borçlarının yeniden yapılandırılması karşılığında dış politikada taviz vermesini amaçlamaktadır.

Demirel Hükümeti “*daha uyumlu*” davranmaya fırsat bulamadan 12 Eylül darbesi ile ordu yönetime el koymuştur. Darbeye en çok sevinen taraflardan biri de Yunanistan olmuştur. Yunanistan Dışişleri Bakanı Mitsotakis darbeden sonra yaptığı açıklamada askeri yönetiminin Yunanistan’ın NATO’ya dönüş sorunu hakkında olumlu kararlar almasını beklediğini belirtmiştir.¹⁶⁴ Yunanistan bu konuda sadece umutlu olduğunu belirtse de ABD cephesinde durum daha nettir. 12 Eylül günü ABD Ulusal Güvenlik Konseyinden Paul B. Henze, Başkan yardımcısı Brzezinski’ye Türkiye’de gerçekleşen darbenin Yunanistan meselesi açısından önemini değerlendiren bir rapor vermiştir.¹⁶⁵ Bu raporda Generallerin Yunanistan’ın NATO’ya dönüşüne karşı olmadıkları açıkça belirtilmektedir. Henze bu raporda, sorunun çözüleceğine inandığını, bu süreçte sadece Generalleri utandıracak, zor durumda bırakacak açıktan bir baskı uygulanmamasının gerektiğini belirtmektedir.¹⁶⁶

ABD’nin darbe öncesi ve darbe sonrasında Türkiye’den beklentilerinde bir değişiklik olmasa da bu beklentilerini dile getiriş tarzı darbe sonrasında tamamen değişmiştir. ABD Dışişleri Bakanlığı yaptığı kamuoyu açıklamalarında cuntaya karşı sempatik tavırlar gösterse de, cuntacılarla masa başında yapılan pazarlıklarda çok daha sert bit üslup takınmaktadır. 27 Eylül sabahı Türk Dışişleri Bakanı Türkmen ile görüşen ABD Dışişleri Bakanı Muskie, Yunanistan meselesinin çok uzadığını çözülmesi gerektiğini ve bunun hızlı bir şekilde olması gerektiğini söylemiştir.¹⁶⁷

---

¹⁶³ Telegram From Secretary of State Muskie to the President Carter, 02.07.1980, **FRUS 1977-1980**, C.21, s.466.

¹⁶⁴ “Reaction of Greeks to Coup in Turkey is Cautious”, **The Baltimore Sun**, 14.09.1980, s.A5.

¹⁶⁵ Memorandum From Paul B. Henze of the National Security Council Staff to the President’s Assistant for National Security Affairs (Brzezinski), 12.09.1980, **FRUS 1977-1980**, C.21, s.113-114.

¹⁶⁶ **A.y.**

¹⁶⁷ Telegram From Secretary of State Muskie to the Department of State, 27.09.1980, **National Archives**, Record Group 59, Subject Files of Edmund S. Muskie, 1963-1981, Box 2. Confidential, Nodis.

Muskie, bu sorunlar çözüldükten sonra ekonomik yardım meselelerine geçilebileceğini belirtmiştir.¹⁶⁸

ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Jack Cannon 1 Ekim 1980'de Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunların hızlı bir şekilde çözülerek Yunanistan'ın NATO'ya dönüşünün bir an önce gerçekleşmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁶⁹ 3 Ekim 1980 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığında, Ankara Büyükelçiliğine çekilen telgrafta, Başkan Carter'ın mektubunun Kenan Evren'e iletilmesini istenmektedir.¹⁷⁰ Bakanlık mektubun imzasız olduğunu ve dışarı sızdırılmamasını gerektiğinin altını çizmiştir.¹⁷¹ Bu mektupta Carter, ne ABD'nin ne de NATO üyesi başka bir ülkenin demokratik yönetimin başarısız olmasını normalde kabul edemeyeceğini belirtmiş, hemen ardında da Yunanistan'ın yeniden NATO'ya dahil edilmesi için hızlı bir şekilde karar alınması gerektiğini yazmıştır.¹⁷² Daha açık bir ifade ile Carter, Yunanistan konusunda adım atılmasını yoksa ABD gibi diğer NATO ülkelerinin de darbecilere olan desteklerine son vereceklerini belirtmiştir. Bu sebeple mektup imzasız olarak Büyükelçi Spain tarafından Evren'e ulaştırılmıştır.¹⁷³ Türkiye'nin mektuba cevabı gecikmemiş Özal, bir gün sonra, Washington'da Dünya Bankası ve IMF ile yaptığı toplantının ardından yaptığı açıklamada "*Önce Yunanistan'ın yeniden NATO'ya girmesine izin verelim, sonra Ege'deki hava sahası ve kıta sahanlığı sorunlarını görüşürüz.*" demiştir.¹⁷⁴ Türkiye bu görüşmeden tam 15 gün sonra General Rogers'ın planına uygun olarak Yunanistan'ın NATO'ya dönüşünü kabul etmiştir.

---

¹⁶⁸ A.y.

¹⁶⁹ "U.S. hoping to Save Its Bases in Greece", **The New York Times**, 02.10.1980, s.A9

¹⁷⁰ Telegram From the Department of State to the Embassy in Turkey, 03.10.1980, **FRUS 1977-1980**, C.21, s.479

¹⁷¹ ABD Ankara Büyükelçisi James Spain hatıralarında bu mektubun, Kenan Evren NATO Genel Komutanı Bernard Rogers ile görüşmeden Evren'e iletilmesinin istendiğini aktarmaktadır. Spain, Evren'e bu sorunun General Rogers ile çözülmesini aksi halde ABD'nin ve ABD Başkanının bu sorunu çözmek için harekete geçeceğini de Evren'e söylemiştir. (James W. Spain, *American Diplomacy in Turkey : Memoirs of an Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary*, Praeger Publishers, New York, 1984, s.24)

¹⁷² Telegram From the Department of State to the Embassy in Turkey, 03.10.1980, **FRUS 1977-1980**, C.21, ss.479-480.

¹⁷³ Spain, **a.g.e.**, s.24

¹⁷⁴ Juan de Onis, "Turkey Rejects Greece's Terms For NATO Return", **The New York Times**, 04.10.1980, s. 24

Generaller, en büyük destekçileri olan ABD'den gelen bu uyarıları dikkate almış olmalı ki iktidarlarının ikinci ayında, 20 Ekim 1980'de Yunan kuvvetleri NATO'nun askeri kanadına yeniden dahil olmasını kabul etmiştir. Ege'deki hak ve sorumluluklar düzenlenmeden alınan bu kararda Türkiye Yunanistan'ın ileride makul olacağını varsayarak cüretli bir karar almıştır. Aynı gün Başkan Carter yaptığı açıklamada, bu günün sadece Yunanistan için değil ABD için de büyük bir gün olduğunu belirtmiş, bu olayın Başkanlığı süresince yaşadığı en memnun edici gelişme olduğunu söylemiştir.¹⁷⁵ Siyasi partilerin kapatıldığı, basın sıkı bir oto-kontrol geliştirdiği bu dönemde generallerin aldığı kararı kimse eleştirememiştir. Kararın Kurban bayramının ilk gününde alınmış olması ve bayram süresince gazete çıkmaması sebebi ile kamuoyu bu karardan 4 gün gecikmeli olarak haberdar olmuştur. 23 Ekim'de yayınlanan gazeteler ise Türkiye'nin gösterdiği bu iyi niyetin Yunanistan tarafından Türkiye aleyhine kullanılmamasını temenni etmekle yetinmiştir.¹⁷⁶ 12 Eylül yönetimi bölgede zarar gören ABD-NATO çıkarlarına uygun bir dış politikayı benimsemiştir. Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönmesinin onaylanması da bu kararlardan biridir.

b) Savunma Anlaşmasının Onaylanması

1980'li yıllında Türk-ABD ilişkileri açısından önemli gelişmelerden biri de savunma anlaşmasının onaylanmasıdır. Bu anlaşma, 1970'lerin ikinci yarısından itibaren değişim gösteren Türk dış politikasını yeniden ABD çizgisine getirmiştir. 29 Mart 1980 tarihinde Türk Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen ile ABD Ankara Büyükelçisi James Spain arasında imzalanan anlaşma geçici olarak yürürlüğe girecek, TBMM tarafından onaylanmaması durumunda ise anlaşma geçerliliğini yitirecektir.¹⁷⁷ 12 Eylül öncesi TBMM'nin onaylamadığı bu anlaşma darbeden sonra

---

¹⁷⁵ Remarks to Leaders of the Greek American Community, 20.10.1980, **Public Papers of The Presidents of The United States: Jimmy Carter 1980-1981**, C.III, U.S. Government Printing Office, Washington, 1982, s.2369

¹⁷⁶ "Ege için Geçici Düzenleme Yapıldı", **Cumhuriyet**, 23.10.1980, s.1,7

Mehmet Ali Birand, "NATO'da Yıldırım Harekat", **Milliyet**, 23.10.1980, s.7

¹⁷⁷ "ABD ile Savunma İşbirliği Anlaşması Dün İmzalandı", **Cumhuriyet**, 30.03.1980, S.9

18 Kasım 1980 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmış, 1 Şubat 1981’de Resmi Gazete’de yayınlanarak antlaşma yürürlüğe girmiştir.¹⁷⁸

Resmi Gazete’de yer aldığı şekilde antlaşmanın adı, “*Türkiye Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümetleri Arasında Kuzey Atlantik Andlaşmasının II. Ve III. Maddelerine Uygun Olarak Savunma ve Ekonomi Alanında İşbirliğinde Bulunulmasına Dair Anlaşma*”dır.¹⁷⁹ Beş yıl süre ile geçerli olacak bu antlaşma, ABD’nin Türkiye’deki üsleri kullanmaya devam etmesini sağlarken, askeri ve ekonomik yardım konularında herhangi bir miktar belirtmemektedir. Türkiye’ye yapılacak ekonomik yardım “*Türkiye’nin yaşadığı ekonomik zorlukları aşması için ABD elinden geleni yapacaktır.*” şeklinde muğlak bir ifadeye bağlanmıştır.¹⁸⁰ Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen bunun gerekçesi olarak ekonomik işbirliğinin savunma işbirliği ile bağdaşmasının güç olduğunu ileri sürmüştür.¹⁸¹ Ayrıca bu yardımların ABD Dış Yardım Kanununa uygun olarak belirleneceği antlaşmada yer almıştır. Bunun anlamı, Türkiye’ye yapılacak yardımların bütçe görüşmelerinde yer alarak yıllık olarak belirlenmesi demektir. Yıl içinde yaşanan gelişmeler ABD’yi memnun etmezse Türkiye’ye yapılan yardım, ambargo yıllarında olduğu gibi tamamen durdurulabilecektir, çünkü nihai onay Kongreden çıkmaktadır. Türkiye’de bulunan Amerikan üslerinin içerdiği potansiyel savaş riskleri ve NATO üyesi olmanın Türk ekonomisine getirdiği yükler göz ardı edilmiş, bu risklere karşı bir bedel alınması cuntacılar tarafından onaylanan savunma antlaşmasında yer almamıştır. Yıllık olarak Türkiye’ye yapılacak yardımların nasıl ve nerede kullanılacağı konusu 1980 antlaşmasında yer almıştır. Bunun için Türk Genel Kurmayı ve Ankara’daki Amerikan Askeri Yardım Danışma Kurulu bir araya gelerek Türk-Amerikan Ortak Komisyonunu kurmuştur. Bu komisyon Türkiye’ye yapılacak yardımın nasıl kullanılacağını belirlemede yetkilidir.

Ecevit’in savunma antlaşması görüşmelerine başlarken özellikle vurguladığı “Türkiye’de silah sanayinin kurulması konusundaki işbirliği” ise antlaşmada yer

¹⁷⁸ Resmi Gazete, 01.02.1981, S.17238 , s.1-47

¹⁷⁹ Resmi Gazete, 01.02.1981, S.17238 , s.2

¹⁸⁰ “U.S., Turkey Sign 5-Year Pact Pledging Defence Corporation” **The Baltimore Sun**, 30.03.1980, s.A10

¹⁸¹ Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen’in Açıklamaları, **TBMM Tutanak Dergisi**, 23.01.1980, C.1, Birleşim 2, Toplantı 19, s.41

almamıştır. Ecevit, Türkiye’de bazı silahların üretilmesini ve üretilen silahların satışından elde edilecek gelire Türkiye’nin savunma giderlerinin bir kısmının karşılanmasını istemektedir. 1980 antlaşması bu konuda da Türkiye’nin lehine somut bir madde içermemiş, ABD’nin Türkiye’yi savunma malzemelerinin üretiminde desteklemesi şeklinde bir ifade antlaşmada yer almıştır.¹⁸²

Antlaşmanın üsler ile ilgili kısmı ise üslerde Türkiye’nin hâkimiyeti olduğu görüntüsünü verse de, ABD’nin üslerde yürüttüğü faaliyetlere Türkiye’nin müdahale hakkı yoktur. Üslerin en yetkili komutanı Türk olacak ve üslerde Türk bayrağı dalgalanacaktır. ABD Bayrağı sadece Amerikan komutanın olduğu binada asılı olacaktır. Fakat operasyonla ilgili bölümlerde personel, donanım, faaliyetler ile ilgili tüm yetkiler ABD komutanının yetkisinde ve kontrolünde olacaktır. Üsler bu haliyle, şeklen Türk üssü gibi görünecek fakat bu üslerin kullanımı yani üslerden yürütülecek faaliyetler Amerikan komutanlar tarafından idare edilecektir.¹⁸³ Üslerde bulunan Türk askeri de üsleri çevreleyen yüksek tellerin güvenliğini sağlamakla sorumlu olacaktır.

1980 Antlaşmasının adı Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması olmasına rağmen antlaşma metninin içinde Türkiye’ye yapılacak ekonomik yardımla ilgili bir madde bulmak mümkün değildir. Dolayısıyla antlaşmanın ekonomik boyutu ABD’nin Türk ekonomisi için yapacağı iyi niyet temennilerinden ibarettir. Hâlbuki başlığında “ekonomik” kelimesi geçmeyen 26 Mart 1976 Tarihli Savunma İşbirliği Antlaşması Türkiye’ye antlaşmanın geçerli olduğu sürece yapılacak yardım miktarlarına dair hüküm içermektedir. 1976’da yapılan antlaşmayı Kongre onayı olmaması sebebi ile uygulamaya koymayan ABD 1980 tarihli Antlaşmayı yürütmenin yaptığı bir antlaşma olarak değerlendirmiş ve uygulamaya girmesi için Kongre onayına lüzum görmemiştir.¹⁸⁴ ABD, NATO’da olmanın tüm külfetinin Türkiye üzerine yüklendiği 1980 antlaşmasını memnuniyetle karşılamıştır.

---

¹⁸² “Türk-ABD Ortak Savunma Antlaşması”, **Tercüman**, 30.03.1980, s.4

¹⁸³ Defense Cooperation Agreement With Turkey, **The Department of State Bulletin**, C.80 , S.2040, (Temmuz 1980), Government Printing Office, Washington, 1980, ss. 30-31

¹⁸⁴ Metin Munir, “U.S. Signs 5-Year Accord to Use 12 Turkish Bases”, **The Washington Post**, 30.03.1980, s.A24

1980 tarihli SEİA'nın 1976 tarihli antlaşmadan ayrıştığı bir diğer nokta ise üslerin kullanım amacı ile ilgilidir. 1976 antlaşması üslerin NATO faaliyetleri dışındaki amaçlarla kullanımını yasaklarken, 1980 antlaşmasını bu konuya bir esneklik getirmiştir. Üslerin kullanım amacı "NATO ile ilişkili operasyonlar" olarak genişletilmiştir. "İlişkili" kelimesinin içerdiği anlam üslerin kullanımına ABD'nin inisiyatifine bırakmaktadır. Bu cümlenin sağladığı esneklikle ABD, NATO ile ilişkilendirdiği her konuda, Türkiye'nin görüşünü almadan, Türkiye topraklarında yer alan üslerini kullanabilecektir. Bu sebeple, ABD'li uzmanlar antlaşmada böyle bir dil kullanılmasını özellikle istemiştir.¹⁸⁵ 12 Eylül sonrası dönemde Türkiye'ye yapılacak askeri yardıma ilişkin hazırlanan Kongre raporları da SİA'da yer alan bu maddeyi gerekçe göstererek Türkiye'nin desteklenmesini tavsiye etmektedir.¹⁸⁶

c) Askeri İlişkiler ve Yeni ABD Üsleri

12 Eylül yönetimi, ABD ile mevcut üslerin kullanımını düzenleyen SEIA onaylamak ile kalmamış, ABD ile askeri ilişkilerini geliştirmiştir. 20 Şubat 1981'de Pentagon'da ABD Savunma Bakanı Weinberger ile Turgut Özal bir araya gelmiş, askeri işbirliğinin temelini oluşturan silah alımları ve ABD'nin sağlayacağı FMS kredilerini görüşmüştür.¹⁸⁷ Özal görüşmede artan FMS kredisi düzeyinden duyduğu memnuniyeti ifade etmiş, Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik şartlar sebebi ile geri ödeme sürelerinin arttırılmasını ve faizlerin düşürülmesini istemiştir.¹⁸⁸ Özal haberdar mıdır bilinmez ama kendisinin ABD ziyaretten bir ay önce Beyaz Saray'da yapılan güvenlik zirvesinde Türkiye'ye yapılan yardımların arttırılması karara

---

¹⁸⁵ U.S. Congress, House, Committee on Foreign Affairs, Subcommittee on Europe and Middle East, **Turkey's Problems and Prospects: Implications for U.S. Interests**, Committee Print, 96th Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1980, s. 28

¹⁸⁶ U.S. Congress, Senato, A Report to The Committee on Foreign Relations United States Senate, **U.S. Security Assistance to NATO's Southern Flank**, Committee Print, 98th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1983, s. 3

U.S. Congress, Senato, A Report to The Committee on Foreign Relations United States Senate, **NATO Today : The Alliance in Evolution**, Committee Print, 97th Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1982, s.92.

¹⁸⁷ Office of the Assistant Secretary of Defense, Memorandum For The Record, 20.02.1981, Subject: Secretary of Defense Meeting With Turkish Deputy Prime Minister, CIA-RDP84B00049R001403560033-2, **CIA Records Search Tool (Crest)**, **Natinal Archives**, College Park, MD

¹⁸⁸ A.y.

bağlanmışır.¹⁸⁹ Türkiye’de ABD ile ilişkileri geliştirmeye hazır bir yönetim bulunması ABD’nin yardımları artırma konusunda karar vermesini kolaylaştırmıştır.

Washington ile Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşmasını onaylayan 12 Eylül yönetimi, Türkiye’ye yeni ABD üslerinin inşa edilmesi, var olan üslerin geliştirilmesi için ABD ile yeni bir askeri mutabakat yapmıştır.¹⁹⁰ İlk olarak, ABD’nin Ortadoğu’daki en önemli askeri varlığını oluşturan İncirlik üssünün yenilenmesi programa alınmıştır.¹⁹¹ İncirlik üssü ambargo sonrası dönemde geçici statüde açık tutulan üslerden biridir. Fakat bu süreçte üslerde bir geliştirme, yenileme yapmak mümkün olmamıştır. İncirlik, ABD’nin Basra körfezi başta olmak üzere, Ortadoğu bölgesinde yürüteceği operasyonların ana üssüdür. ABD bu coğrafya üzerinde askeri etkisini, İncirlik’in kapasitesini, sosyal imkânlarını arttırarak, üsde yer alan binaları yenileyerek arttırmayı amaçlamıştır.¹⁹²

11 Mart 1982’de CIA, Dışişleri Bakanlığı, Genel Kurmay Başkanlığı’nın katılımı ile yapılan güvenlik zirvesinde, ABD ulusal güvenlik stratejisi değerlendirilmiştir. Toplantıda alınan karar Türkiye’deki üslerin bölgede yapılabilecek operasyonlarda kullanılması için yenilenmesi ve geliştirilmesi olmuştur.¹⁹³ Türkiye’ye yapılan yardımların artırılması, Türkiye’nin ABD güvenlik politikalarında daha aktif rol almasını sağlayacak ve üsler ile ilgili alınacak kararlarda kolaylık sağlayacaktır.¹⁹⁴

ABD’li stratejistler 1980’den itibaren “doğudaki savunma boşluğunu” doldurmak için planlar yapmaktadır.¹⁹⁵ Bu planlar içinde Türkiye’de bulunan üslerin modernleştirilmesinin yanında Türkiye’nin doğusunda yeni üsler kurulması da yer almaktadır. ABD’nin üsler konusunda izlediği strateji başarılı olmuş olmalı ki, 1982

---

¹⁸⁹ The White House, Presidential Directive PD/NSC-62, 15.01.1982, Subject: Modification in U.S. National Strategy, CIA-RDP85M00366R000100006D0035-8, **CIA Records Search Tool (Crest), Natinal Archives**, College Park, MD

¹⁹⁰ Sedat Ergin, “ABD ile Yeni Bir Askeri Mutabakat Belgesi”, **Cumhuriyet**, 15.12.1981, s.1.

¹⁹¹ Spain, **a.g.e.**, s.37

¹⁹² Marvine Howe, “U.S. Acts to Improve Air Base in Turkey : Seeks to Enhance Military Capactiy”, **The New York Times**, 05.03.1981, s.A11

¹⁹³ Memorandum From Department of State to White House, 11.03.1982, Subject: Interagency Review Group Meeting on NSSD 1-82, US National Security Strategy, Top Secret. CIA-RDP85M00366R00001000060015-0, **CIA Records Search Tool (Crest), Natinal Archives**, College Park, MD

¹⁹⁴ **A.y.**

¹⁹⁵ Ufuk Güldemir, **Çevik Kuvvetin Gölgesinde Türkiye**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1986, s.156.

Kasım'ından itibaren Türkiye'de yer alan ABD üslerinin artırılması ve geliştirilmesi ilgili haberler sıklıkla gazete sayfalarında görülmeye başlamıştır. Chicago Tribune 8 Kasım 1982'de, ABD'nin Muş'ta yeni bir havaalanı inşa edeceğini, Erzurum ve Batman'da ise havaalanlarını modernize ederek bombardıman ve savaş uçaklarını bu havaalanlarına konuşlandıracağını yazmaktadır.¹⁹⁶ Üslerin Sovyet güçlerinin Basra Körfezine yapabileceği muhtemel bir saldırıda kullanılacağı belirtilmiştir.¹⁹⁷ Yine aynı gerekçe ile 1982 yılında Türkiye'de bulunan 10 hava alanının modernizasyonu için ABD ile antlaşma yapılmıştır.¹⁹⁸

ABD Kongresi için hazırlanan bir rapor, Türkiye'nin yaptığı bu antlaşmaların Basra Körfezi üzerindeki Sovyet tehdidine karşı daha aktif rol oynayacağı anlamına geldiğini belirtmektedir.¹⁹⁹ Türk Dışişleri Bakanlığı da bu havaalanlarının “ihtiyaç durumunda” NATO güçleri tarafından kullanılacağını belirtmektedir. Fakat antlaşmanın ABD Savunma Bakanlığı ile yapılması ve masrafların ABD bütçesinden karşılanması bu havaalanlarının ABD'nin bölge yürüteceği her türlü faaliyette kullanılabilmesine işaret etmektedir.²⁰⁰ Mehmet Ali Birand'da Milliyet gazetesindeki köşesinde bu konuya yer vermiş, üslerin amacı “NATO savunması” olarak belirlenmesine rağmen ABD'nin başka amaçlarla bu üsleri kullanabileceğine dikkat çekmiştir.²⁰¹

ABD Kongresinde Türkiye'ye yapılacak yardım konusu tartışılırken bir temsilci, “Basra Körfezini Savunmak için Türkiye'den daha iyi bir yer bulamazsınız.” demektedir.²⁰² Türkiye gibi kararlı bir müttefiki olan ABD Basra körfezinde başlayan İran-İrak savaşına gerektiğinde müdahale edecek askeri üsleri elde etmekte zorlanmamıştır.

---

¹⁹⁶ “U.S. Initials Pact For Bases n Turkey”, **Chicago Tribune**, 08.11.1982, s.13

¹⁹⁷ “US to Build an Air Base in Turkey”, **The Boston Globe**, 08.11.1982, s.32

¹⁹⁸ “On Askeri Alan Modern Hale Getiriliyor”, **Milliyet**, 14.10.1982, s.3

¹⁹⁹ U.S. Congress, House, Report Prepared For The Subcommittee on Europe and The Middle East of The Committee on Foreign Affairs U.S., **U.S. Interests In The Eastern Mediterranean: Turkey, Greece and Cyprus**, Committee Print, 98th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1983, s.2

²⁰⁰ “U.S. to Pay For Upgrading Turkish Military Aierfields”, **The New York Times**, 16.10.1982, s.5

²⁰¹ Mehmet Ali Birand, “On Havaalanının Genişletilmesinin NATO ile İlgisi Yok”, **Milliyet**, 21.10.1982, s.9

²⁰² George C. Wilson, “U.S. Turkey Pact Sets Air Forces Nearer U.S.S.R.”, **The Washington Post**, 07.1.1982, s.A1

12 Eylül sonrasında Türkiye'nin NATO üyeliği ve ABD ile sürdürdüğü ikili askeri ilişkiler yeniden dış politikanın köşe taşları olmuştur. 15 Ocak 1981 tarihli bir CIA raporu, askeri yönetimin Türkiye'yi daha güvenilir bir NATO müttefiki yaptığını belirtmektedir. Rapor, Meclis çoğunluğu sağlamaya ya da siyaseten desteklenmeye ihtiyaç duymayan generallerin daha önceki hükümetlerin aksine Yunanistan ile ilgili sorunlarda ve savunma antlaşmasının uygulanmasında daha etkili olduklarını belirtmektedir.²⁰³ 1983 yılında hazırlanan bir diğer Kongre raporu ise generallerin yönetime el koymasının ardından Türkiye-ABD askeri ilişkilerinin yeniden geliştiğini belirtmektedir.²⁰⁴

3. Ekonomide Liberalizme Geçiş

Uluslararası ilişkilerde kaynakların güvenlik için ya da halkın refahı için harcanması seçenekleri önemli bir ikilem oluşturmaktadır. Bağımsız bir Türkiye, ulusal bir savunma için yola çıkan Ecevit hükümeti küresel baskılara karşı direnmesine rağmen ekonomik-sosyal kriz içerisinde halkın desteğini kaybederek düşmüştür. 1979 Kasım'ında kurulan Demirel hükümeti ise Türkiye'nin içinden geçmekte olduğu kaos dönemi içinde dış yardım sağlamak amacıyla 24 Ocak Kararlarını almıştır. Ulusal ve uluslararası sermaye çevrelerinin liberalleşme yönünde yaptığı baskıların bir sonucu olarak alınan bu kararlar cumhuriyet tarihinde atılan en radikal ekonomik adım olmuştur. 1980-1984 arası dönemde Türk dış politikasını sağlıklı değerlendirmek için izlenen ekonomi politikalarına ve bunun kamuoyundaki yansımalarına dikkatli bakmak gerekmektedir.

---

²⁰³ CIA, "Turkey: Forging a New Order An Intelligent Assesment", 15.01.1981, CIA-RDP83B00140R000100120002-0, **CIA Records Search Tool (Crest)**, **Natinal Archives**, College Park, MD.

²⁰⁴ U.S. Congress, House, Report Prepared For The Subcommittee on Europe and The Middle East of The Committee on Foreign Affairs U.S., **U.S. Interests In The Eastern Mediterranean: Turkey, Greece and Cyprus**, Committee Print, 98th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1983, s.12.

a) 24 Ocak Kararları ve Uygulanmasında Yaşanan Sorunlar

*“ Ben, 24 Ocak 1980 kararlarını CHP Genel Başkanı olarak, Güney Amerika ülkelerindeki uygulamaya benzer bulduğum içi eleştiriye başladım. Eleştiriye başlamamla birlikte çok garip bir şey oldu. Bana hükümetten çok bazı komutanlardan tepki geldi.”*²⁰⁵ Bülent Ecevit.

Türkiye, 1980 yılının Ocak ayında Cumhuriyet’in kuruluşundan sonra alınan en radikal ekonomik kararları alarak, ülke ekonomisini karma ekonomiden serbest piyasa ekonomisine çekme yolunda adım atmıştır. Demirel hükümeti görevdeyken alınan bu kararlarda IMF başta olmak üzere yabancı kreditorlerin etkisi büyüktür.²⁰⁶ Türkiye bu kararlarla yabancı sermayeyi ülkeye çekmek için “açık kapı” politikası uygulamaya başlamıştır. Ülkeye yabancı sermaye girişi kolaylaştırılmış, yabancı şirketlerin karlarının bir bölümünü Türkiye’den çıkarmalarına izin verilmiş, ithalat kontrolleri azaltılmıştır.²⁰⁷

Demirel Hükümeti’nin 24 Ocak’ta aldığı kararla TL dolar karşısında %48 devalüe edilmiştir. Bu kararda kamu iktisadi teşebbüslerine devletin yaptığı yardımlar durdurulmuş, fiyatlar üzerindeki devlet denetimi kaldırılmış, yabancı sermayenin ülkeye girişi teşvik edilmiş, yabancı şirketlere petrol çıkarmak için izin verilmiştir.²⁰⁸ Kararlara göre yabancı şirketler, madencilik, ormancılık, finans, tarım, gıda endüstrisi, demir-çelik, kimyasal, otomotiv üretimi gibi alanlarda faaliyet gösterebilecektir.²⁰⁹

Cumhuriyet tarihinde alınan en radikal ekonomik karar olarak nitelendirilebilecek 24 Ocak kararlarına yurtiçi ve yurtdışından farklı tepkiler gelmiştir. Demirel hükümetine yakın olan Tercüman Gazetesi, 24 Ocak kararlarını “kaçınılmaz operasyon” olarak değerlendirmekte, bu kararlar karşılığında Türkiye’ye

²⁰⁵ “Ecevit’ten Evren’in Anıları Üzerine Düşünceler”, **Milliyet**, 29.11.1990, s.9.

²⁰⁶ U.S. Congress, Senate, Committee on Foreign Relations, **Turkey, Greece and NATO: The Strained Alliance**, Committee Print, 96th Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1980, s.40.

²⁰⁷ 24 Ocak kararlarının tamamı için bkz. **Resmi Gazete**, 25.01.1980, S.16880 (Mükerrer), s.3-39.

²⁰⁸ “Ekonomi Özel Kesim ve IMF’nin İsteklerine Açıldı”, **Cumhuriyet**, 26.01.1980, s.1.

²⁰⁹ “Turkey to Allow Foreign Investors”, **Chicago Tribune**, 28.01.1980, s.D7.

2 milyar dolar yardım yapılacağını belirtmektedir.²¹⁰ TÜSİAD, her kesime ağır yükler getiren bu ekonomik kararlarının desteklenmesi gerektiğini savunmuş, bu kararların ciddi ve sürekli olarak uygulanması gerektiğini belirtmiştir.²¹¹ Daha önceleri ekonomide devlet müdahalesinin azaltılması için tam sayfa ilanlar veren TÜSİAD yeni alınan bu kararlarla ekonomik sorunların çözülebileceğini ifade etmektedir.²¹²

Ana muhalefet lideri Ecevit ise “Devlet daireleri bozkurtlara, ekonomi de bazı kurtlara bırakıldı.” diyerek, bu kararların bazı çıkar çevrelerinin işine yarayacağını vurgulamaktadır.²¹³ Ekonomide devletin devreden çıkarıldığını ve planlı kalkınma sürecinin fiilen sona erdiğini belirten Ecevit bu kararları şöyle değerlendirmektedir;

“...Bundan böyle Türk ekonomisini, toplumun yönetimini, ve yönlendirilmesini geniş ölçüde bazı büyük sermaye çevreleri üstlenmiş olacaktır. Bu, kimi Güney Amerika ülkelerinde bile iflas etmiş bir düzendir ve şimdi Türkiye’ye ithal edilmektedir. Bu yola gidilirken, Türkiye’nin toplumsal bunalımlar içinde kıvranan bir demokratik ülke olduğu, böyle bir ülkede o tür bir düzenin nasıl gerilimlere ve sorunlara yol açabileceği unutulmuş görünüyor...”²¹⁴

ABD Ulusal Güvenlik Konseyi Üyesi Paul B. Henze, 25 Ocak Tarihli raporunda Türkiye’nin aldığı kararların IMF ve diğer finans kuruluşlarını memnun edeceğini bildirmektedir.²¹⁵ Bu memnuniyet IMF yardımlarına yansımakta gecikmemiş 12 Şubat’ta IMF Türkiye için 400 milyon dolarlık bir kredi sağlamıştır.²¹⁶ 24 Ocak kararların mimarı DPT Müsteşarı Turgut Özal, 1980 Şubat’ında ABD’ye iki haftalık bir seyahat yaparak, IMF, Dünya Bankasından yetkililerle ve New York bankerleri ile toplantılar yapmıştır.²¹⁷ Özal yaptığı görüşmelerde Türkiye’ye yapılan yardım devam ederse yaklaşık iki yılda Türkiye’de

²¹⁰ “2 Milyar Dolar Yardım Sözü Alındı”, **Tercüman**, 25.01.1980, s.1.

²¹¹ “TÜSİAD Ekonomik Kararların Desteklenmesini İstedi.” **Cumhuriyet**, 29.01.1980, s.1.

²¹² “TÜSİAD: Ekonomik Sorunlar Çözülebilir”, **Tercüman**, 26.01.1980, s.5.

²¹³ “Ecevit: Ekonomide Devlet Devreden Çıkarılıyor”, **Tercüman**, 29.01.1980, s.1

²¹⁴ “Ekonomik Paket ve CHP”, **Cumhuriyet**, 29.01.1980, s.1.

²¹⁵ United States National Security Council Staff, Information Memorandum From Paul B. Henze For Zbigniew Brzezinski, 25.01.1980, Subject: Evening Report—25 January 1980 (includes 24 January), Confidential. **DNSA Koleksiyonu**, CIA Covert Operations: From Carter to Obama, 1977-2010. <http://www.proquest.com> (Çevrimiçi, 13 Kasım 2015)

²¹⁶ “Talking Turkey”, **Wall Street Journal**, 12.02.1980, s. 24.

²¹⁷ Marvine Howe, “Angry Turks Resist New Policies and Higher Prices”, **The New York Times**, 11.02.1980, s.A2.

her şeyin normale döneceğini belirtmektedir.²¹⁸ Özal'ın bu görüşmelerde sözünü aldığı 380 milyon dolarlık yardım, Türkiye'nin aldığı kararların Batı tarafından uygun görüldüğü anlamını taşımaktadır.²¹⁹

Küresel şirketler de Türkiye'nin mesajını almakta gecikmemiştir. 1980 Mayıs'ında Citibank Türkiye'nin umut veren bir piyasa olduğunu ve Bakanlar Kurulunun izniyle Türkiye'de şube açacağını belirtmiştir.²²⁰ Citibank'a Bakanlar Kurulundan izin çıkıp çıkmayacağı bilinmese de, 12 Eylül'de yönetime el koyan cuntacılar Citibank'a gerekli onayları vermişlerdir. 1981 Haziran'ında İstanbul'da açılan Citibank, Türkiye'de 1923 sonrası açılan ilk yabancı banka olmuştur.²²¹ 1981 Kasım'ında Citibank'ın 10 milyon dolar olan yatırım izni 1 milyar dolara çıkarılmış ve bankaya Ankara, İzmir ve Mersin'de şube açma izni verilmiştir.²²² Uluslararası Kredi ve Ticaret Bankası da Türkiye'de şube açacağını 1980 Kasım'ında ilan etmiştir.²²³ Türkiye'de anayasal temeli olmayan bir askeri yönetim olmasına rağmen American Express Bank dahil olmak üzere birçok yabancı banka 1981 yılında Türkiye'de şube açmayı planlamaktadır.²²⁴ MGK'nın aldığı kararların anayasanın üstünde olduğu bir ülkeye, yabancı sermayenin güvenli bir şekilde gelmesi dikkate değerdir.

Yabancı ülkeleri ve bankerleri memnun eden bu kararlar içeride aynı memnuniyetle karşılanmamıştır. 24 Ocak kararları KİT'lere yapılan devlet desteklerinin büyük oranda durdurulmasını içermektedir. KİT'lerin Türk sanayisinin %47' sini oluşturduğu göz önüne alındığında bu memnuniyetsizliğin sebebi daha kolay anlaşılabilir.²²⁵ Fiyatlar üzerindeki denetimin kalkmasının ardından gübre

---

²¹⁸ Paul Lewis, "Fresh Aid Requested By Turkey", **The New York Times**, 26.02.1980, s.D6

²¹⁹ Marvine Howe, "Angry Turks Resist New Policies and Higher Prices", **The New York Times**, 11.02.1980, s.A2.

²²⁰ "Citibank Gets Approval To Open Unit in Turkey", **The Wall Street Journal**, 15.05.1980, s.16

²²¹ "Citibank Opens Branch In Turkey After Army Eases Financial Curbs", **The Wall Street Journal**, 08.06.1981, s.25

²²² "Turkish Government Will Permit Citibank To Expand Operations", **The Wall Street Journal**, 09.11.1981, s.33

²²³ **Milliyet**, 07.11.1980, s. 9

²²⁴ "Citibank Opens Branch In Turkey After Army Eases Financial Curbs", **The Wall Street Journal**, 08.06.1981, s.25

²²⁵ U.S. Congress, Senate, Committee on Foreign Relations, **Turkey, Greece and NATO: The Strained Alliance**, Committee Print, 96th Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1980, s.35

fiyatlarında %700, posta ücretlerinde %400'e varan fiyat artışları olmuştur.²²⁶ Otomobil vergisi 10 katına çıkmış, televizyon vergisi ise beşe katlanmıştır. Et, yumurta, şeker gibi temel besin maddelerin fiyatları da hızla yükselmeye başlamıştır. Türk kamuoyu refah düzeyini iyiden iyiye azaltan bu gelişmelere protestolarla cevap vermiştir.²²⁷ DİSK başta olmak üzere sendikaların faaliyetleri Özal'ın ekonomi politikasının uygulanmasına izin vermemiştir.²²⁸

Şubat ayında İzmir'de Tariş fabrikasından çok sayıda işçi çıkarılmış, buna tepki gösteren işçiler fabrikayı işgal ederek polis ve askerlerle çatışmaya girmiştir.²²⁹ Yaklaşık 11 bin işçinin desteklediği eylem tank ve helikopterler kullanılarak sonlandırılabilmiştir.²³⁰ Şehir hatlarına gelen %900 zamları protesto eden halk bilet almadan vapura binmiştir.²³¹ İstanbul'da feribot kullanıcıları iki katına çıkan bilet fiyatlarını kabul etmeyerek feribot seferlerini durdurmuştur.²³² 14 Şubatta İstanbul'da esnaflar kepenk kapatmaya zorlanmış ve birçok dükkân açılmamıştır.²³³ İstanbul ve Ankara'da bazı marketler protestocular tarafından yağmalanmış, alınan ürünler şehrin fakir bölgelerinde dağıtılmıştır.²³⁴

12 Eylül öncesi alınan bu kararların uygulanması büyük tepkiler ile karşılaşmış, mevcut siyasal şiddet ortamı daha da alevlenmiştir. Marketlerin yağmalanmasına, dükkânların kapatılmasına, fabrikaların işgal edilmesine sebep olan bu kararların sivil yönetim idaresi altında uygulanamayacağı açığa çıkmıştır. Hem muhalefet hem de AP vekilleri dışarıdan büyük miktarda hızlı bir para akışı olmadığı müddetçe Demirel'in ekonomik tedbirlerinin uygulanamaz olduğunu

---

²²⁶ "Gübreye Cumhuriyet Tarihinin En Büyük Zammı Yapıldı", **Cumhuriyet**, 28.02.1980, s.1
Marvine Howe, " Angry Turks Resist New Policies and Higher Prices", **The New York Times**, 11.02.1980, s.A2

²²⁷ "Talking Turkey", **Wall Street Journal**, 12.02.1980, s. 24

²²⁸ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.390

²²⁹ Sami Kohen, "Wave of Violence Perils Turkey's Democracy", **The Christian Science Monitor**, 14.02.1980, s.4

²³⁰ "Turkey Retakes Besieged Factory", **Los Angeles Times**, 14.02.1980, s.A1

"With Tank, Helicopter Support: Turkish Troops Rout 1.000 From Factory in Gun Battle", **The Baltimore Sun**, 15.02.1980, s.A2

²³¹ "Deniz Yolları Zammı Dün Yürüğe Girdi", **Cumhuriyet**, 05.02.1980, s.1

²³² Marvine Howe, " Angry Turks Resist New Policies and Higher Prices", **The New York Times**, 11.02.1980, s.A2

²³³ Sami Kohen, "Turkish Riot Dust Settles", **The Christian Science Monitor**, 20.02.1980, s. 5

²³⁴ Howe, **a.g.m.**, s.A2

belirtmişlerdir.²³⁵ Ecevit, Türkiye gibi bir ülkede, bu tür bir model uygulanırken şikâyetleri önleyebilmek için değişik bir siyasal model getirmenin kaçınılmaz olduğunu düşünmektedir.²³⁶ Mevcut siyasal ve toplumsal yapının 24 Ocak kararlarının uygulanmasına imkân vermediği ABD Ulusal Güvenlik Konseyi uzmanı Paul B. Henze tarafından da belirtilmektedir.²³⁷ Artan dış yardıma rağmen, Türkiye’de ekonomik-sosyal kriz önlenememiş ve 24 Ocak Kararlarının uygulanması mümkün olmamıştır.

Ecevit’in ekonomik kriz boyunca sürekli olarak dile getirdiği gibi IMF reçetelerini Türkiye gibi ülkelerde demokrasiyi yaşatarak hayata geçirmek mümkün olmamıştır. 12 Eylül sonrası dönem, Ecevit’in bu söylemini bir de tersden değerlendirme imkânı vermiştir. Diğer bir ifade ile demokrasinin olmadığı bir ülkede bu tür ekonomik kararların uygulanabilirliği 12 Eylül sonrası dönemde test edilmiştir.

b) 12 Eylül’ün Ekonomi Politikası ve ABD

1981 Kasım’ında İzmir’de generaller, kabine üyeleri, sanayiciler, iş adamları, çiftçiler ve işçi temsilcilerinden oluşan yaklaşık 1500 kişilik bir grup İkinci İzmir İktisat Kongresini gerçekleştirmek üzere bir araya gelmişlerdir.²³⁸ 1923 yılında yapılan İzmir İktisat Kongresi gibi amaç yine dışarıya mesaj vermektir. Fakat bu sefer konuşulan, 1923’te yapılan Kongrenin aksine, karma bir ekonomik sistem değil, serbest piyasa ekonomisidir.

Generallerin yönetime el koymasının hemen ardından yapılan açıklamada Türkiye’nin siyasi ve askeri açıdan NATO’ya olan bağlılığı dile getirilmiştir. Ekonomik alanda da Batılı ülkelere verilen mesaj en az NATO’ya olan bağlılık açıklaması kadar nettir. 12 Eylül günü 24 Ocak kararlarının mimarı Turgut Özal ile

---

²³⁵ A.y.

²³⁶ “Ecevit: Enflasyon İlk Kez Yüzde 100’ü Aşacak”, **Cumhuriyet**, 07.04.1980, s.1

²³⁷ Paul B. Henze, “Instability an Terrorism in NATO South”, Background Papers of Workshop on NATO’s Southern Flank, The Mediterranean and the Persian Gulf, Naples, September 21-23, 1981, **National Security Archive**, Milton Moss Donation, Box 22.

²³⁸ “Türkiye İkinci İktisat Kongresi Bugün Başlıyor”, **Milliyet**, 02.11.1981, s.13

“Turkish Leaders Open Congress on Economy”, **The Wall Street Journal**, 03.11.1981, s.42

iki kez görüşen cunta Türkiye'nin küresel ekonomiye entegrasyon yolunda ilerlemeye devam edeceğini ortaya koymuştur. Bu sebeple olmalı ki, ABD Ulusal Güvenlik Konseyi uzmanı Paul B. Henze 12 Eylül tarihli raporunda generallerin aldığı bu kararın son derece olumlu bir adım olduğunu belirtmiş, “son derece” ifadesinin altını çizmiştir.²³⁹

Generaller darbeden bir kaç gün sonra da Türkiye'nin daha önceki sivil hükümetler tarafından IMF ve Batılı kreditorlerle yapılan antlaşmalara uyacağını açıklamıştır.²⁴⁰ Türkiye'nin küresel ekonomik sisteme entegrasyonunda önemli rol oynayan 24 Ocak kararlarının mimarı Turgut Özal'ın 15 Eylül tarihinde MGK tarafından ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcılığına getirilmesi ile cuntanın ekonomi politikası netlik kazanmıştır.²⁴¹

Özal işleri yoluna koyabilmek için, kendisine istikrar içinde geçecek beş yıllık bir süre verilmesini istemiştir.²⁴² 12 Eylül ile başlayan süreç Özal'a siyaset ve her türlü muhalefetten uzak bir sükûnet dönemi sağlamıştır. Generallerin Demirel hükümetin miras aldıkları tek isim Özal olduğu gibi müdahalede bulunmadıkları tek konu 24 Ocak 1980 tarihinde yürürlüğe konan ekonomi kararları olmuştur. Evren 17 Eylül'de yaptığı basın toplantısında “*24 Ocak kararları diye bilinen istikrar programı, hem içeriği, hem de uygulayıcı kişileri ile devam etmektedir.*” demektedir.²⁴³ 21 Eylül 1980'de kurulan, Türkiye'nin 44. Hükümetinin Başbakanı Ulusu; hükümet programında ülke ekonomisinin geliştirilmesi için ekonomik istikrar programı uygulamasına titizlikle devam edileceğini bildirmiştir.²⁴⁴

---

²³⁹ Raporda yer alan “Son derece olumlu” ifadesinin altı çizilmiştir. United States National Security Council Staff, Memorandum From Paul B. Henze For Zbigniew Brzezinski, 12.09.1980, Subject: Evening Report—12 September 1980 (includes 11 September), Confidential. **DNSA Koleksiyonu**, CIA Covert Operations: From Carter to Obama, 1977-2010. [http:// www.proquest.com](http://www.proquest.com) (Çevrimiçi, 13 Kasım 2015)

²⁴⁰ “Turkey’s New Regime Indicates It Intends To Honor Prior Debts”, **The Wall Street Journal**, 16.09.1980, s. 43.

Sami Kohen, “Turkish Junta Gives Top Priority to Salvaging Precarious Economy”, **The New York Times**, 16.09.1980, s.1.

²⁴¹ **A.y.**

²⁴² “Turkey’s Economic Planner Sees Hope But Seeks Aid”, **Los Angeles Times**, 20.01.1981, s.E10

Juan de Onis, “Turkey Rejects Greece’s Terms For NATO Return”, **The New York Times**, 04.10.1980, s. 24.

²⁴³ “Bölücülük ve Görüş Ayrılığı”, **Milliyet**, 18.09.1980, s.1.

²⁴⁴ “Ulusu: Başlıca Görev Terörü Önlemek”, **Cumhuriyet**, 23.09.1980, s.7.

Siyaset yapılacak alanı mümkün olduğu kadar sınırlayan cuntacılar, ekonomik alanda son derece “serbest” davranmaktan çekinmemişlerdir. Fakat aynı serbestlik ekonomi politikalarına ilişkin haber yapan kişi ya da gazeteler için söz konusu değildir. Generallerin serbest piyasa ekonomisini direkt ya da dolaylı olarak eleştiren haberlere bile tahammülü yoktur. Cumhuriyet Gazetesi, 11 Kasım 1980’de serbest pazar ekonomisini eleştiren bir yazı yayınladığı gerekçesiyle ile 10 gün kapatılmıştır.²⁴⁵ Aynı şekilde, Hürriyet Gazetesi editörü Taygun Türe, KİT ürünlerine yeni zamların yapılacağı yönünde yaptığı bir haber için gözaltına alınmıştır.²⁴⁶ Bülent Ecevit’in kurduğu “Arayış” dergisi ekonomik krizin tüm yükünün işçi ve memurların omuzlarına yüklendiğini belirten bir haber yapması sebebi ile süresiz kapatılmıştır.²⁴⁷ Ecevit, ülkenin yönetimini doğru bulmadığını açıklaması üzerine 4 ay hapis cezası almıştır.²⁴⁸ Bu gelişmeler Özal’a sağlanan sükûnet ortamının boyutlarını göstermesi açısından önemlidir.²⁴⁹

24 Ocak kararları, karma ekonomiden serbest piyasaya geçiş felsefesi ile hazırlanmıştır. Demirel’in azınlık hükümeti bu kararların uygulanması için yeterince istikrarlı değildir.²⁵⁰ 12 Eylül yönetimi altında Türkiye’yi serbest piyasa ekonomisine entegre edecek adımlar herhangi bir muhalefetle karşılaşmadan atılabılmıştır. Atatürk ilkelerini her fırsatta vurgulayan generaller ekonomi politikalarına gelince aynı özeni göstermemişlerdir. Atatürk’ün devletçi ekonomik yaklaşımının yerine Turgut Özal’ın liberal politikalarını koymakta bir sakınca görmemişlerdir.

---

²⁴⁵ “Military Junta in Turkey Bans a Major Newspaper”, **The New York Times**, 12.11.1980, s.A5. Cumhuriyet Gazetesinin kapatılmasına sebep olan ekonomi ile ilgili 11 Kasım 1980’de gazetede yer alan makalelerin başlıkları şunlardır:

Yalçın Doğan, “İşsizlik Oranı Artı, Yatırımlar Geriledi.”, **Cumhuriyet**, 11.11.1980, s.1,7.

Refik Balcı, “Sürekli Para Ayarlaması İç Piyasada Büyük Bunalımlar Yaratıyor.”, **Cumhuriyet**, 11.11.1980, s.1,7.

“Aliğa Çelik Fabrikası Yabancı Şirketlere Tatlı Kar Alanı Oldu”, **Cumhuriyet**, 11.11.1980, s.1,7.

²⁴⁶ “Third Editor Is Detained In Turkey Over Article on Price-Rise Plans”, **The New York Times**, 22.01.1981, s.A2.

²⁴⁷ “Turkish Military Closes Ex-Premier’s Magazin”, **The New York Times**, 03.03.1982, s.A5.

²⁴⁸ “Ex-Turkish Premier Ecevit Sentenced to Jail”, **The Boston Globe**, 04.11.1981, s.79.

²⁴⁹ Türkiye’de 12 Eylül’den 27 Aralık’a kadar toplam 30.000 kişinin göz altına alındığı göz önünde tutulduğunda ülkedeki sükûnet ortamının boyutları daha net anlaşılabilir. Bu sayı 1981’in ilk altı ayı içinde 100.000’e yükselmiştir.

“30.000 Extremist Detained in Turkey Since September Coup”, **Los Angeles Times**, 28.12.1980, s. A14.

“Ankara Is Said to Jail 100.000”, **The New York Times**, 24.05.1981, s.5.

²⁵⁰ Spain, **a.g.e.**, s.71.

Darbe sonrası dönemde ise ekonomiden sorumlu Başbakan yardımcılığına getirilen Turgut Özal, kendisine ya da ekonomi politikalarına hiçbir eleştirinin yöneltilemediği bir ortamda Türkiye'nin küresel liberal ekonomiye entegre oluşu için gerekli adımları atmıştır. Türkiye'nin ekonomik sistemine köklü değişiklikler getirecek bu adımların atılmasında 12 Eylül yönetimi önemli rol oynamıştır.²⁵¹

MGK Turgut Özal'a ülkenin ekonomik sorunlarını çözmesi için tam bir serbestlik vermiştir. Bu serbestlik içinde fiyatları serbest bırakarak enflasyon düşürülmüştür, ücretler düşük seviyede tutularak tüketim sınırlandırılmıştır, 18 milyar dolar civarındaki dış borcun ertelenmesi içi yabancı finans çevreleriyle anlaşmalar yapılmıştır.²⁵² Özal'ın ekonomi politikası dış ticaret açıkları sebebi ile darboğaza girmiş olan Türk ekonomisini düzeltmek için yeterli değildir. 1981 yılı için beklenen dış ticaret açığı 1980 yılından en az %30 daha fazladır.²⁵³ Özal'ın avantajı ise, Ecevit hükümetinin aksine IMF, Dünya Bankası, Batılı Bankalar gibi finans kurumlarının desteğini almış olmasıdır.²⁵⁴

Özal'ın ekonomik politikaları yabancı sermayeyi sevdirse içeride hissedebilir bir olumlu etki oluşturmamıştır. Aksine kamu harcamalarını azaltma politikaları üretimi yavaşlatmış, işsizlik %20'nin üzerine çıkmıştır. Vergilendirme de indirimle gidilse de bu azalan alım gücünü telafi edecek düzeyde olmamıştır.²⁵⁵ Turgut Özal'ı zor durumda bırakacak bu gelişmeler dışarıdan verilen destekle azaltılmaya çalışılmıştır.²⁵⁶ Darbenin birinci yılı dolarken Türkiye'ye gelen IMF'li uzmanlar, Türkiye'nin ekonomik programından memnuniyetlerini dile getirip, sonucun

---

²⁵¹ Kevin Klose, "Leader of Turkey's Military Rule Shows Interest in Retaining Power", **The Washington Post**, 29.05.1981, s.A26.

²⁵² Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, s. 233.

²⁵³ "Turkish Trade Deficit", **The Wall Street Journal**, 05.01.1981, s.14.

²⁵⁴ "Turkey to Receive World Bank Loans", **The Wall Street Journal**, 21.11.1980, s.32.

"IMF Group Starts Consultations on Turkish Economy", **The Washington Post**, 03.12.1980, s.B2.

"Major Banks to Meet On Tuesday in London On Turkish Problems", **The Wall Street Journal**, 08.01.1981, s. 22.

"Turkey's Bank Lenders Are Seen Sympathetic To Debt Rescheduling", **The Wall Street Journal**, 15.01.1981, s. 26.

"Turkey Loan Extended", **The New York Times**, 30.01.1981, s.D9.

²⁵⁵ Marvine Howe, "Turkish Junta Plans Changes Far Wider Than Initial Aims", **The New York Times**, 12.04.1981, s.14.

²⁵⁶ Stuart Schaar, "Turkey: Democracy Deferred", **The Christian Science Monitor**, 24.12.1981, s.27

beklentilerinin üzerinde olduğunu belirtmişlerdir.²⁵⁷ IMF’li uzmanlar, Türkiye’nin bir süre de sıra dışı bir yardıma ihtiyaç duyduğunu da eklemişlerdir.²⁵⁸ İçeride ise cuntacılar Özal’ı siyaseten desteklemektedirler. MGK Başkanı Kenan Evren 28 Mayıs 1981’de yaptığı açıklamada askerlerin biraz daha yönetimde kalacağını belirtmiş, bunun bir sebebinin de 24 Ocakta alınan kararların genişletilerek uygulanmasını sağlamak olduğunu belirtmiştir.²⁵⁹ Evren, 24 Ocak kararları ile ilgili “*insanlar memnun olsa da, olmasa da bu sıkı politikaları uygulayacağız.*” demektedir.²⁶⁰

Generallerden başka, Özal’ın ekonomi politikalarını sistematik olarak destekleyen bir isim daha vardır: ABD Ulusal Güvenlik Konseyinden Paul B Henze. Henze çeşitli gazetelerde çıkan yazılarında, darbecileri ve icraatlarını övmenin dışında, Türkiye’nin ekonomik politikalarını sürekli olarak yüceltmektedir. 1981 yılından itibaren gazetelerde yer almaya başlayan yazılarında Henze, Türkiye’nin “anarşi” tehlikesinden kurtulduğunu artık ekonominin sağlıklı bir zeminde, başarıyla ilerlemeye devam ettiğine dikkat çekmektedir. 13 Ağustos 1981 tarihinde, The Christian Science Monitor’de yayınlanan bir makalesinde Henze, Özal’ın, ekonomik atılımların mimarı olduğunu, Türkiye’de sürekliliğin bir sembolü haline geldiğini ve generallerin bir önceki hükümetten devrıldıkları tek kişi olduğunu belirtmektedir.²⁶¹ Henze, Özal’ın uyguladığı ekonomik politikalar sayesinde Türkiye’nin ekonomik bir patlama yaşadığını, üretimin arttığını ve kuyrukların sona erdiğini belirtmektedir.²⁶² 17 Mart 1982 tarihinde yayınlanan makalesinde ise Henze, Türkiye’nin serbest piyasa ekonomisine geçişinin ikinci yılını kutladığını ve kutlamayı gerekli kılan haklı sebepleri olduğunu belirtmektedir.²⁶³ Henze, ekonomik düzelmenin sembolü olan

---

²⁵⁷ Marvine Howe, “ Turkey’s Economic Miracle, Exceeded I.M.F. Expectations”, **The New York Times**, 12.09.1981, s.29.

²⁵⁸ A.y.

²⁵⁹ Kevin Klose, “Leader of Turkey’s Military Rule Shows Interest in Retaining Power”, **The Washington Post**, 29.05.1981, s.A26.

²⁶⁰ A.y.

²⁶¹ Paul B. Henze, “Turkey Pulling Itself Together”, **The Christian Science Monitor**, 13.08.1981, s.12.

²⁶² A.y.

²⁶³ Paul B. Henze, “Turkey Tries Free, Disciplined Economy and It Delivers”, **The Christian Science Monitor**, 17.03.1982, s.11.

kahvenin yeniden Türkiye'ye geldiğini, gıda ve tüketim ürünlerinin artık kolaylıkla bulunabildiğini belirtmektedir.²⁶⁴

ABD başta olmak üzere Batılı devletler tarafından Türkiye'ye serbest ekonomiye geçiş sürecinde verilen destekler karşılıksız değildir. Türkiye 24 Ocak 1980'de ekonomisini dışarıya açma yolunda karar alsa bile bunu uygulayamamıştır. Askeri rejimin sağladığı baskı ortamı içinde daha önce alınmış olan bu kararların uygulanma süreci başlamıştır.

24 Ocak kararlarıyla, yabancı şirketlere petrol çıkarmak için gerekli lisansların belirtilse de bu konuda ilk lisans askeri yönetim tarafından 1980 Kasım'ında verilmiştir.²⁶⁵ Bir Amerikan firması olan Huffington'un darbenin hemen sonrasında aldığı bu lisans başka yabancı firmalara verilen lisanslar izlemiştir. 1981 Nisanına kadar Türkiye'de 8 yabancı şirkete petrol arama için lisans verilmiştir.²⁶⁶ 24 Ocak kararlarıyla karlarının %35'ini yurtdışına çıkarma hakkı verilen petrol şirketlerine, 1983 Mart'ında yapılan bir düzenleme ile Türkiye topraklarında bulunan petrolün %35'ini, Türkiye karasularında bulunan petrolün ise %45'ini ihraç etme hakkı yabancı şirketlere tanınmıştır.²⁶⁷ Böylece yabancı şirketlerin Türkiye'nin yer altı kaynaklarını kullanmaları için büyük bir rahatlık sağlanmıştır. Türkiye petrolünün satışından elde edilen karın %35'in yurtdışına çıkarılması ile doğal kaynakların %45'e varan bölümünün yurtdışına satılabilmesi arasında dikkate değer bir fark vardır.

12 Eylül yönetimi boyunca, Türkiye'de demokrasi rafa kaldırılmış olmasına rağmen Batı'nın Türkiye'ye ekonomik yardımı devam etmiştir. Demokrasi, insan hakları gibi değerlerden bağımsız olarak sürdürülen yardım liberalleşme programının aksamadan sürdürülmesini amaçlamıştır. ABD Ankara Büyükelçisi James Spain bu dönemde Türkiye'de politik olarak neler yaşandığına bakmaksızın Özal'ın ekonomi politikalarını desteklediklerini açıkça belirtmektedir.²⁶⁸ Aynı şekilde

---

²⁶⁴ A.y.

²⁶⁵ "Turkey Encourages New Oil Drilling, and Huffco Takes Lead", **The New York Times**, 06.04.1981, s.D4.

²⁶⁶ A.y.

²⁶⁷ "Turkey Allows Foreign Companies to Export A Portion of the Oil, Gas They Produce Locally", **The Wall Street Journal**, s.32.

²⁶⁸ Spain, a.g.e., s.73.

OECD Türkiye Masası Şefi Kuhn, örgütün iktidar yapısını değil, uygulanacak ekonomi politikalarını dikate aldığını belirtmektedir.²⁶⁹ Takip eden süreçte verilen krediler ve borç yapılandırmaları Türkiye'nin yeni ekonomi politikasını başarı ile uygulamasını sağlamıştır.

c) 12 Eylül Sonrası ABD'nin Türkiye'ye Ekonomik Yardımları

Türkiye 1980-1985 yılları arasında Türkiye 5 Milyar \$ ekonomik yardım almıştır. Buna ek olarak OECD aracılığıyla Türkiye'nin 6,5 Milyar \$ tutarındaki borcu uygun koşullarda yeniden yapılandırılmıştır.²⁷⁰ Türkiye'nin ekonomik alanda liberalleşmeyi öngören kararlar alması sonrasında gelmeye başlayan bu krediler Turgut Özal'ın ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcısı olduğu 12 Eylül döneminde artarak devam etmiştir.

1980 yılından itibaren düzelmeye başlayan Türkiye ABD ilişkileri Dünya Bankası, IMF gibi uluslararası kuruluşların ekonomik yardımları ile desteklenmiştir. Bu yardımlar, Türkiye'nin 1980 öncesi dönemde yaşamış olduğu ekonomik krizin aşılmasını sağlamıştır.²⁷¹ IMF'nin Türkiye ile Stand-by anlaşmasını imzalayarak ABD'den yıllık 1 milyar dolar sağlayacağını belirtmesi Türkiye'nin bu borçlarını yeniden yapılandırmasını kolaylaştırmıştır. Bu dönemde Türkiye sadece OECD ülkeleri ile 5 milyar dolardan fazla bir borcu yeniden yapılandırmıştır. 1981 yılına kadar ödenmesi gereken dış borç faizi ihracat gelirlerinin %37'sine düşürülmüştür.²⁷² ABD'nin daha önce yeniden yapılandırdığı borçları, geleneklerine uygun olmamasına rağmen tekrar yapılandırmasından destek alan diğer hükümetler ve bankalar harekete

---

²⁶⁹ Birand, 12 Eylül, s.304.

²⁷⁰ Eleftherios Botsas, "The U. S.-Cyprus-Turkey-Greek Tetragon: The Economics of Alliance" **NJPMS : Journal of Political and Military Sociology**; Fall 1988; 16, 2;s. 255.

²⁷¹ Yasemin Çelik, **Contemporary Turkish Foreign Policy**, Praeger, London,1999, s.21

²⁷² Spain, **a.g.e.**, s.73

geçerek Türkiye'nin borçlarını yeniden yapılandırmışlardır.²⁷³ Bunun ardından yeni kredi teklifleri ile Türkiye ekonomisi tekrar hareketlendirilmiştir.

Bu süreçte, başta ABD olmak üzere Batılı finansörler Türkiye'nin ekonomik krizden çıkması için yardımlarını arttırmışlardır. Daha darbenin ilk üç ayı dolmadan Batılı finansörler Türkiye'nin yaklaşık 3 milyar dolarlık borcunu 'finansal kurtarma operasyonu' kapsamında 5 yıl ötelemiş, beş yıl sonra başlayacak ödemeleri de 10 yıllık bir zaman dilimine yayarak Türkiye'nin ekonomik darboğazdan çıkmasını sağlamıştır.²⁷⁴ 1979-1982 yıllarında Ankara'da ABD Büyükelçiliği'nde Ekonomik Danışman olarak bulunan Nettles, liberalleşmeyi öngören program sonrası ABD ve diğer OECD üyelerinin Türkiye'ye büyük miktarda yardım sağladığını belirtmektedir.²⁷⁵

1980 Ekim'inde, ABD Export-Import Bankası Türkiye ile ticareti arttırmak amacıyla Türkiye'ye 95 milyon dolar kredi verileceğini belirtmiştir.²⁷⁶ Hemen ardından, yine Ekim ayında, ABD Türkiye ile 350 milyon dolarlık borcun ödemesini yeniden yapılandıran bir antlaşma imzalamıştır. Bu antlaşmaya göre Türkiye'nin borcu 5 yıl ötelenecek ve sonrasında 10 yıl vade ile ödenecektir.²⁷⁷ 3 Aralık 1980'de yapılan bir başka anlaşma ile ABD Türkiye'ye 134 milyon doları hibe olmak üzere 200 milyon dolarlık yeni bir kredi daha sağlamıştır.²⁷⁸ İlk 5 yıl ödemesi olmayan bu kredi, 20 yıllık bir zaman zarfında geri ödenecektir.²⁷⁹ 1981 yılında Dünya Bankası, Türkiye'de ihracata yönelik tarımsal üretimin arttırılması için 40 milyon dolarlık bir kredi sağlamıştır.

---

²⁷³ United States Department of State Memorandum From Edmund S. Muskie to The President, 22.07.1980, Secret. **DNSA Koleksiyonu**, CIA Covert Operations: From Carter to Obama, 1977-2010. <http://www.proquest.com> (Çevrimiçi, 13 Kasım 2015)

²⁷⁴ U.S. Agrees to Postpone Turkey's Debt Payments", **The New York Times**, 26.10.1980, s. 5

"US and Turkey Agree on Debt Postponement", **The Christian Science Monitor**, 27.10.1980, s.2

²⁷⁵ Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With G. Clay Nettles, 08.07.1997, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004net01> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

²⁷⁶ "Turkey Gets \$95 Million Loan", **Los Angeles Times**, 19.10.1980, s.E16.

Export-Import Bankası 1981 yılı içinse Türkiye'ye 400 milyon dolar yardım yapacağını açıklamıştır. **The Wall Street Journal**, 23.02.1981, s.26.

²⁷⁷ "U.S., Turkey Agree to Delay Debt Payment", **Los Angeles Times**, 26.10.1980, s. A30.

²⁷⁸ "Ankara Will Receive \$200 Million in U.S. Aid", **Los Angeles Times**, 05.12.1980, s. A20.

²⁷⁹ **A.y.**

1981 Şubat'ında ABD'yi ziyaret eden Özal, Reagan hükümetinin Bakanları, Dünya Bankası Başkanı Robert S. McNamara, IMF'nin üst düzey yöneticilerinden Jacques de Larosiere ile toplantılar yapmıştır.²⁸⁰ Özal seyahatinden dönüşünde yaptığı açıklamada, IMF, Dünya Bankası ve Batılı ülkelerin 1981 yılında, Türkiye'ye 2 milyar dolardan fazla yardım yapacaklarını belirtmektedir.²⁸¹ Başkan Carter'da aynı yılın Mart ayında yaptığı açıklamada Türkiye yapılacak yardımların artırılacağını belirtmiştir.²⁸² Bu tür açıklamalar, Türkiye için ABD'nin görüşünü bildirmesini aşan öneme sahiptir. ABD Başkanının böyle bir konuda olumlu görüş bildirmesi Türkiye'ye başka ülkeler tarafından yapılacak yardımların da önünü açmaktadır. Bu sebeple Türkiye Ekonomi Bakanı Müezzinoğlu, 1978 yılında Washington'da yaptığı görüşmede, ABD Hükümetinden bir kişinin Türkiye'ye ekonomik ambargo uygulanmadığı yönünde bir açıklama yapmasını istemektedir.²⁸³ Türkiye'nin en derin ekonomik krizi yaşadığı o günlerde böyle bir açıklamanın gereksiz olduğunu düşünen ABD, 12 Eylül sonrası, (12 Eylül günü dahil) en yetkili ağızlardan, her fırsatta Türkiye'ye yapılan yardımın artarak devam edeceğini belirtmiştir.²⁸⁴

ABD'nin ve IMF'nin Türkiye'yi finansal alanda desteklemesi Avrupa ülkelerinin de Türkiye'ye artan oranda yardım yapmalarını sağlamıştır. 15 Ocak 1981'de Batı Almanya Türkiye için yeni bir yardım paketi üzerinde anlaşmıştır.²⁸⁵

Sovyetler Birliğinin Afganistan'ı işgali ve İran'da gerçekleşen devrim soğuk savaşta detant döneminin sonuna işaret etmektedir. Ortadoğu'da yaşanan bu gelişmeler Türkiye'nin stratejik önemini arttırdığı gibi Türkiye'ye sağlanan FMS kredilerinin düzeyini de bir anda arttırmıştır. 1980 yılında 250 milyon dolar olan kredi limiti, 1981 yılında 450 milyon dolar olmuş, 1982 yılında ise 700 milyon

---

²⁸⁰ **The Wall Street Journal**, 23.02.1982, s.26.

²⁸¹ **A.y.**

²⁸² "Transcript of the President's News Conference on Foreign and Domestic Policy", **The New York Times**, 07.03.1981, s.10.

²⁸³ United States Department of State, Meeting between Turkish Finance Minister and Treasury Secretary, 04.04.1978, ProQuest Digital National Security Archive. (Çevrimiçi, 23 Ekim 2015)

²⁸⁴ "Türkiye ile İlgili Haber Yabancı Ajans ve Radyolarda İlk Sıradaydı", **Cumhuriyet**, 13.09.1980, s.5.

²⁸⁵ "Loan to Turkey", **The New York Times**, 16.01.1981, s.D14.

dolara ulaşmıştır.²⁸⁶ CIA'ye bağlı olarak Ankara Büyükelçiliğinde çalışan Paul B. Henze Türkiye'ye yapılacak yardımların tartışıldığı komitelere katılarak Türkiye'ye yapılan askeri-ekonomik yardımların arttırılması yönünde konuşmalar yapmıştır.²⁸⁷ Ekonomik finans paketlerinde yer alan kredilere göre daha düşük faiz oranları ile verilen bu krediler, savunma harcamalarının Türkiye bütçesi üzerindeki olumsuz etkisini azaltmaktadır.

Türkiye'de yapılan işkenceler yabancı basında yer almaya başlayınca Avrupa kamuoyu askeri rejimi eleştirmeye başlamıştır. Fakat ABD'nin hem maddi hem moral destek sağlamaya devam etmesi askeri yönetimin kendinden emin bir şekilde baskıyı arttırmasına sebep olmuştur. 4 Kasım 1981'de AET Başkan Yardımcısı Lorenzo Natali, Belçika'daki Türk Büyükelçisi Cenap Keskin ile görüşerek baskı yöntemlerinin durdurulmasını aksi halde Türkiye'ye yapılan ekonomik yardımın askıya alınacağı bildirmiştir.²⁸⁸ Bundan tam bir ay sonra, 4 Aralık 1981 günü, AET yaptığı açıklamada, eski Başbakan Ecevit'in hapse atılması sebebi ile 650 milyon dolarlık yardımı askıya aldığını duyurmuştur.²⁸⁹

AET'den gelen bu açıklamalar sonrası ABD askeri rejime olan desteğini belirtmekte gecikmemiştir. Türkiye'nin Avrupalı müttefikleri ile problem yaşadığı bir zamanda, Ankara'ya gelen ABD Savunma Bakanı Casper Weinberger, Avrupalı müttefiklerden bağımsız olarak ABD yardımların arttırılarak süreceğini belirtmiştir.²⁹⁰ Weinberger ve Kenan Evren ile yaptığı görüşmeden sonra şu demeci vermiştir;

---

²⁸⁶ Judith Miller, "U.S. Plans Military Loans For 15 Nations", **The New York Times**, 11.01.1981, s.B5.

²⁸⁷ Henze hem 1982 yılında hem de 1983 yılında yapılan oturumlara katılarak Türkiye'ye yapılan ABD yardımının arttırılmasını sağlamaya çalışmıştır.

U.S. Congress, Senate, **Fiscal Year 1983 Security Assistance Hearings Before the Committee on Foreign Relations**, 97th Congress, 2nd Session, U.S. Government Printing Office, Washington, 1982, s.253-257.

U.S. Congress, House, **Foreign Assistance Legislation For Fiscal Years 1984-1985 (Part 3) Hearings and Markup Before the Subcommittee on Europe and the Middle East of the Committee on Foreign Affairs**, 98th Congress, 1st Session, U.S. Government Printing Office, Washington, 1983, s.327-333.

²⁸⁸ "Common Market Reprimands Turkey on jailing Ex-Premier", **The New York Times**, 05.11.1981, s.D22.

²⁸⁹ "EEC Delays Aid to Turks in Wake of Ecevit Arrest", **The Baltimore Sun**, 05.12.1981, s.A2.

²⁹⁰ Marvine Howe, "U.S. and The Turks Agree to Create Joint Defense Unit", **The New York Times**, 06.12.1981, s. 21.

“Bazı Avrupalı devletlerin yardımı kesme kararına bakmaksızın Amerika Türkiye’ye askeri ve ekonomik yardım yapmaya devam edecektir... İnsan hakları ancak kanun ve nizamın olduğu yerde yeşerir, Türk hükümetini anarşi ve terörü önlemedeki başarısını takdir ediyorum.”²⁹¹

Weinberger Türkiye’den ayrılalı bir hafta olmadan bu kez, ABD Dışişleri Bakanı Alexander M. Haig Ankara’yı ziyaret edeceği açıklamıştır.²⁹² Bu ziyaretler açık bir şekilde, Avrupa’nın Türkiye’yi eleştirdiği bir zamanda askeri rejimin kendine olan güvenini tazelemek ve ABD’nin Türkiye’nin yanında olduğunu Avrupa’ya göstermek için yapılmıştır. Yardımın devam edeceği ABD hükümet yetkilileri tarafından sürekli dile getirilmiş, basında arka arkaya yer alan haberlerle de tüm dünyaya duyurulmuştur.²⁹³ Türk Dışişleri Bakanı İlder Türkmen, 12 Aralık 1981’de yaptığı açıklamada, “ABD’nin Türkiye ile olan ilişkileri diğer Avrupalı müttefikleriyle olan ilişkileri ile karşılaştırılmamalıdır.” demektedir.²⁹⁴ ABD’nin Türkiye’deki askeri yönetime olan desteği ve insan hakları ihlallerini göz ardı ederek askeri yönetimi desteklemeye devam etmesi Avrupa ülkeleri tarafından desteklenmediği gibi Amerikan kamuoyu tarafından da eleştirilmektedir.²⁹⁵ Buna rağmen ABD’nin Türkiye’ye yaptığı yardımlar ve sağladığı krediler artarak devam etmiştir. Aşağıdaki grafikte 1978-1983 yıllarında Türkiye’ye yapılan ABD yardımı yer almaktadır.

---

²⁹¹ A.y.

²⁹² Marvine Howe, “Haig Ankara Visit Encourages Turks”, **The New York Times**, 13.12.1981, s.17.

²⁹³ Bu haberlerden bazıları şunlardır;

Marvine Howe, “Turks Reassured By Weinberger’s Visit”, **The New York Times**, 12.05.1981, s.3.

“U.S. Endorses Turkish Regime”, **Chicago Tribune**, 06.12.1981, s.B22.

“U.S. Joins Turkey”, **The Baltimore Sun**, 06.12.1981, s. A1.

Marvine Howe, “U.S. and The Turks Agree to Create Joint Defense Unit”, **The New York Times**, 06.12.1981, s. 1.

“U.S. to Speed Up Turkish Aid”, **The Guardian**, 07.12.1981, s.7.

Gerald F. Seib, “U.S. Plans to Bolster Turkey’s Army”, **The Wall Street Journal**, 07.12.1981, s.35.

Marvine Howe, “Effusive Talk With Turkey: Closer U.S. Ties”, **The New York Times**, 08.12.1981, s.A9.

“A Time For the Turks”, **The Christian Science Monitor**, 08.12.1981, s.24.

Marvine Howe, “Haig Ankara Visit Encourages Turks”, **The New York Times**, 13.12.1981, s.17.

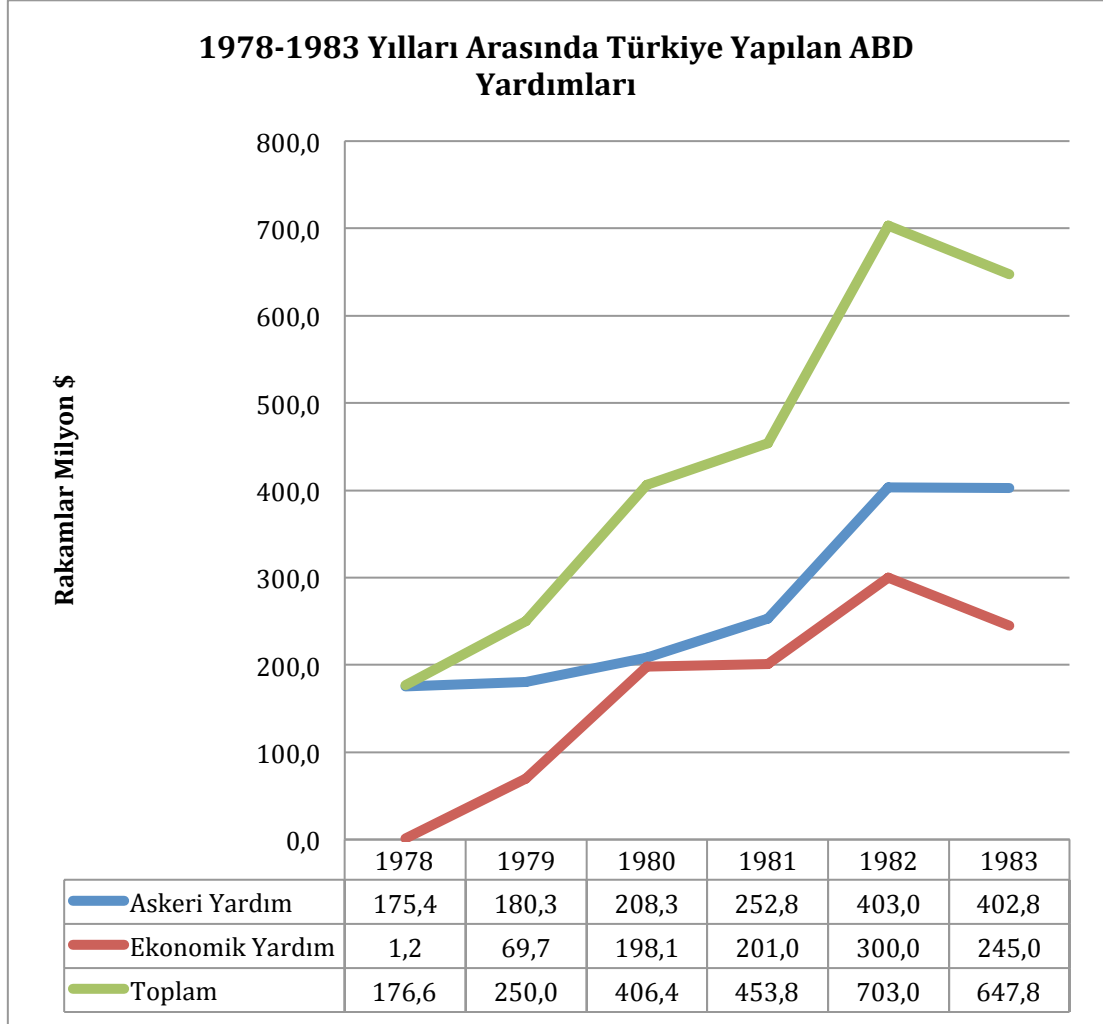
Pierre Schori, “U.S. Policy Toward Turkey”, **The New York Times**, 13.12.1981, s.E29.

Stephen Larrabee, “Trust Ankara”, **The New York Times**, 15.12.1981, s.A31

Sami Kohan, “Turkey Moving Away From Europe and Closer to US”, **The New York Times**, 15.12.1981, s.14

²⁹⁴ Marvine Howe, “Haig Ankara Visit Encourages Turks”, **The New York Times**, 13.12.1981, s.17

²⁹⁵ U.S. Congress, House, Report Prepared For The Subcommittee on Europe and The Middle East of The Committee on Foreign Affairs U.S., **U.S. Interests In The Eastern Mediterranean: Turkey, Greece and Cyprus**, Committee Print, 98th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1983, s.37

Grafik 11- 1978-1983 Yılları Arasında Türkiye Yapılan ABD Yardımları

Kaynak: Agency For International Development, U.S. Overseas Loans And Grants

U.S. Library of Congress, Congressional Research Service, Ellen Laipson **A Congressional Tradition: 7/10 Ratio in Military Aid to Greece and Turkey**, Report No.83-524F, 15.06.1983, Washington, 1983, s. 18

U.S. Congress, House, Committee on Foreign Affairs, Subcommittee on Europe and Middle East, **Turkey's Problems and Prospects: Implications for U.S. Interests**, Committee Print, 96th Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1980, s. 38

U.S. Congress, House, Report Prepared For The Subcommittee on Europe and The Middle East of The Committee on Foreign Affairs U.S., **U.S. Interests In The Eastern Mediterranean: Turkey, Greece and Cyprus**, Committee Print, 98th Congress, 1st Session, Government Printing Office, Washington, 1983, s.39

Türkiye'ye sağlanan krediler 1982 yılında da devam etmiştir. Dünya Bankası 31 Mayıs tarihinde Türkiye'ye 304 milyon dolar kredi vereceğini açıklamıştır.²⁹⁶ Üç yıl geri ödemesi olmayan bu kredi 17 yıllık bir zaman zarfında ödenecektir.²⁹⁷ Dünya Bankasının yaptığı yardımların yanında, ABD hükümeti de yaptığı yardımları arttırmış 1981'de 453 milyon dolar olan ABD yardımı 1982'de 703 milyon dolara yükselmiştir. Bu yardım miktarları ile Türkiye İsrail ve Mısır'dan sonra en fazla Amerikan yardımı alan ülke olmuştur.²⁹⁸ Mısır, İsrail ve Türkiye, ABD'nin 1982 yılında bütçe açıklarını kapatmak amacıyla tüm dünyada müttefiklerine yaptığı yardımların %70'ini almıştır.²⁹⁹

IMF, Dünya Bankası gibi finans kurumlarının Türkiye'ye desteği askeri yönetimin son yılında da artarak devam etmiştir. IMF, 1983 Haziran'ında Türkiye'nin bütçe açığını kapatmak amacı ile 245 milyon tutarında bir fonu onayladığını belirtmiştir.³⁰⁰ IMF bunu fonu sağlama amacının Türkiye'nin 1980 başında aldığı kemer sıkma politikalarına devam etmesini sağlamak olduğunu belirtmiştir.³⁰¹ Dünya Bankası da askeri yönetime olan ekonomik desteğini sürdürmüştür. 27 Haziran 1983 tarihinde 463 milyon dolarlık bir fon Türkiye'nin kullanımına sunulmuştur.³⁰² IMF ve Dünya Bankası'nın Türkiye'ye karşı olumlu yaklaşımları diğer finans kurumlarını da etkilemiştir. 14 ülkeden çeşitli bankalar 1983 Temmuz'unda Türkiye'ye 200 milyon dolar kredi vereceklerini açıklamıştır.³⁰³

Türkiye'ye yapılan büyük ölçekli yardımlar, Türk ekonomisinin içinde bulunduğu dar boğazı aşmasını sağlamıştır. Yurda akan sıcak para ithalatın önündeki

---

²⁹⁶ "Loan For Turkey", **The New York Times**, 01.06.1982, s.D14.

²⁹⁷ **A.y.**

²⁹⁸ Metin Demirsar, "U.S. Upgrades Military Links to Turkey With Eye to Soviet Union and the Mideast", **The Wall Street Journal**, 12.01.1983,s.32.

²⁹⁹ Department of State Memorandum For Mr. William P. Clark The White House, 05.04.1982, Subject: NSSD-1, CIA-RDP85M00366R0001000050016-D, **CIA Records Search Tool (Crest), Natinal Archives**, College Park, MD.

³⁰⁰ "IMF Grants Turkey \$245,3 Million Loan", **The Wall Street Journal**, 27.06.1983, s.6.

³⁰¹ **A.y.**

³⁰² "Word Bank Approves Total of \$463,8 Million In Loans to Turkey", **The Wall Street Journal**, 28.06.1983, s.45.

³⁰³ "Banks Approve a \$200 Million Loan to Turkey, otting Country's Return to Credit Standing", **The Wall Street Journal**, 20.07.1983, s.30.

engelleri kaldırmış, fabrikaların yeniden tam kapasite ile çalışmasını sağlamış, daha önce bulunamayan birçok ürün yeniden pazara çıkmıştır. Bu gelişmeler aynı zamanda, generallerin ülkeyi iyi yönettiği ve Özal'ın ekonomi politikalarının başarılı olduğu düşüncesinin kamuoyunda yayılmasında etkili olmuştur.

D. Demokrasiye Dönüş Süreci ve ABD'nin Sürece Yaklaşımı

*“Çoğulcu parlamenter demokrasimizin bir kez daha kesintiye uğramayacak şekilde sağlam temeller üzerine yeniden tesisi yolunda yapılanları bir kez daha şükranla anıyoruz.”*³⁰⁴ Turgut Özal

Generaller 12 Eylül günü gerçekleştirdikleri darbenin ardından yaptıkları açıklamada demokrasiyi yeniden, “daha sağlam” temeller üzerine inşa etmeyi vaat etmiştir. ABD ile yaşanan sorunlar, ABD ulusal çıkarlarına uygun olarak çözüldükten sonra Türkiye demokrasi yolunda ilk adımını atmıştır. 16 Ekim 1981 tarihinde atılan bu adımla Türkiye'deki tüm politik partiler kapatılmış ve bu partilerin mallarına el konulmuştur.³⁰⁵ Bu kararlar Türkiye'deki 120 yıldır her koşulda devam eden “Partili yaşam” sona ermiş, 16 Mayıs 1983 tarihine kadar devam edecek bir buçuk yıllık bir partisiz dönem Türk demokrasi tarihine yazılmıştır.³⁰⁶ Bu karar generaller tarafından demokrasi yolunda atılmış bir adım olarak görülmektedir. Kenan Evren bu karara ilişkin açıklamasında “ *Yeni bir evi eski evin kalıntıları üzerine inşa edemezsiniz.* ” demektedir.³⁰⁷

Diğer yandan, 1981 Ekim'inde kurulan Danışma Meclisi ile askıya alınan anayasa yerine yeni bir anayasa yapılması için çalışmalar başlatılmıştır. Basın mensubu, siyasetçi, akademisyen, avukat, taksici, eşcinsel ayırt etmeden toplumun her kesimine uygulanan yaklaşık 2 yıllık bir baskı ve sindirme sürecinin ardından 8 Kasım 1982'de anayasa referandumuna sunulmuştur. 20 Milyon seçmenin zorunlu olarak oy kullandığı referandumda %90'ını aşan bir kabulle Anayasa onaylanmış ve Kenan Evren yedi yıl süre ile Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Referandumda kullanılan

³⁰⁴ “12 Eylül'ün 10. Yılı”, **Milliyet**, 13.09.1990, s. 10

³⁰⁵ “Generals Dissolve Turkey's Political Parties”, **Los Angeles Times**, 17.10.1981, s.A9

³⁰⁶ Yalçın Doğan, **Dar Sokakta Siyaset (1980-1983)**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1985, ss.137-138

³⁰⁷ “Turkish Generals Disband Parties”, **Hartford Courant**, 17.10.1981, s. A13

zarfların içini göstermesinin oluşturduğu psikolojik baskı bir yana Kenan Evren'in referanduma ilişkin yaptığı mitinglerde istikrar ve güvenliğe karşı, anarşi seçeneğini vurgulaması halkın referandumun içeriği ile pek de ilgilenmeden kabul yönünde oy kullanmasına sebep olmuştur.³⁰⁸ Referandumda Anayasa ve Kenan Evren'in Cumhurbaşkanlığı tek sandıkta birleştirilmiş böylece Anayasanın kabul edilmesi Evren'i de Cumhurbaşkanı yapmıştır.

ABD, Türkiye'de siyasal partilerin kapatılmasına ve kadrolarına Anayasa'nın geçici maddeleri ile siyaset yasağı konulması karşısında da tepkisiz kalmıştır. 1982 yılında Ankara'yı ziyaret eden ABD Dışişleri Bakanı Alexander M. Haig, ABD yönetiminin Türkiye'ye verdiği desteğin sürdüğünü, 12 Eylül hareketini anlayışla karşıladıkların ve demokrasiye dönüş takviminin zamanında gerçekleştirileceğinden emin olduğunu vurgulamıştır.³⁰⁹ İşkence olayları, idamlar, siyasilerin hapse atılması, basının sansürlenmesi gibi gelişmeler Avrupa ülkelerinin askeri rejimle aralarına mesafe koymasına sebep olmuştur. Türkiye'nin Avrupa Parlamentosu üyelik başvurusu beklemeye alınmış, demokrasiye dönülmezse Türkiye'ye yapılan yardımların durdurulacağı açıklanmıştır.³¹⁰ ABD ise Türkiye'de yaşanan tüm bu olumsuz gelişmelere rağmen generalleri desteklemeye devam etmiş, askeri ve ekonomik yardımı arttırmıştır.³¹¹ MGK'nın yönetimde olduğu üç yıllık süre içinde Türkiye'ye gelen çeşitli görevlerdeki Amerikalılar, yaptıkları ziyaretlerden sonra Türkiye-ABD ilişkilerinin tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar iyi olduğunu her fırsatta belirtmişlerdir.

Türkiye'deki insan hakları ihlalleri ve işkenceler, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu tarafından eleştirildiğinde de ABD Türkiye'nin yanındadır. Diğer NATO ülkelerinin aksine Reagan yönetimi terörizmi durdurduğu ve ekonomiyi yoluna koyduğu gerekçesi ile 12 Eylül yönetimini sürekli olarak övmüştür.³¹² Türkiye'ye yönelik eleştirilerin yoğunlaştığı bir zamanda ABD Dışişleri Bakanlığı resmi bir

---

³⁰⁸ Marvine Howe, "What Turks Said in Voting", **The New York Times**, 09.11.1982, s.A5

³⁰⁹ "Haig, Türkiye-Avrupa İlişkilerinden Kaygılı", **Cumhuriyet**, 15.05.1982, s.1

"Haig: Turks a 'Valued' Ally", **The Boston Globe**, 14.05.1982, s.6

³¹⁰ John Palmer, "EEC Warning Over Turkey", **The Guardian**, 05.11.1981, s.7

³¹¹ Marvine Howe, "Political Future is Worrying Turks", **The New York Times**, 11.09.1981, s.A9

³¹² U.S. Congress, Commission on Security and Cooperation in Europe, **Staff Report on The Human Rights Situation in Turkey**, Government Printing Office, Washington, 1982, s. 3

açıklama yaparak Türkiye'deki askeri cuntayı savunmuştur.³¹³ Bakanlık açıklamasında, Türkiye'deki mevcut yönetimin terör sebebi ile gerçekleşen insan hakları ihlallerine son verdiğini, askeri yönetimin hapisanelerde yaşanan işkence olayları üzerine giderek faillerini cezalandıran ilk hükümet olduğunu belirtmiştir.³¹⁴

İnsan hakları konusu 1976'den sonra ABD yönetimi tarafından sürekli gündemde tutulmaktadır. Bu süreç içinde ABD dış yardım kanunlarında ve çeşitli kurumlarının yönetmeliklerine insan haklarını gözeten birçok düzenleme yapılmıştır.³¹⁵ ABD'nin dış yardım kanununda 1977 yılında yapılan değişikliklerle insan haklarını ihlal eden ülkelere yapılan yardımın durdurulacağı vurgulanmasına rağmen, ABD bu kanunu göz ardı ederek Türkiye'de askeri rejimi desteklemeye devam etmiştir. Bu yaklaşım, ABD yardımlarında esas belirleyici unsurun yardımı alan ülkenin politikalarının ABD politikaları ile uyuşması olduğunu göstermektedir.

1974-1977 yıllarında, CIA'ye bağlı olarak Ankara Büyükelçiliğinde görev yapmış ABD Ulusal Güvenlik Konseyi üyelerinden Paul B. Henze, darbeden sonraki dönemde çeşitli gazetelerde Türkiye ile ilgili makaleler yazmıştır. Henze, Carter yönetimi süresince Ulusal Güvenlik Konseyinde görev yapmış ve Türkiye ile ilgili alınan her karar ve eyleme müdahil olmuştur.³¹⁶ Henze, bu makalelerinde askerlerin ülkeyi yeniden yönetilebilir bir hale getirdiğini, ekonomiyi yoluna koyduğunu, demokrasiye dönüş yolunda önemli adımlar attığını belirten makaleler yazmaktadır.³¹⁷ Christian Science' da yer alan makalelerin birinde Henze, generallerin ülke yönetimine "*hafif bir dokunuş*" gerçekleştirdiklerini, basının daha

---

³¹³ "U.S. Defends Turkey on Rights Criticism", **Los Angeles Times**, 10.07.1982, s.A21

³¹⁴ "U.S. Defends Turkey On Human Rights", **The New York Times**, 10.07.1982, s.10.

ABD'nin bu görüşü 1982 Ekim'inde hazırlanan komisyon raporu ile resmîyet kazanmıştır. (U.S. Congress, Commission on Security and Cooperation in Europe, **Staff Report on The Human Rights Situation in Turkey**, Government Printing Office, Washington, 1982.) 16 sayfalık rapor özetle işkence olaylarının yaygın olmadığını ve bu işkencenin 12 Eylül öncesi dönemde de Türkiye'de var olduğunu vurgulamaktadır. Raporda bu konuda yer alan yer bu cümleler, Kenan Evren'in anılarında yer alan cümleler ile birebir aynıdır. (Kenan Evren, **Kenan Evren'in Anıları**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1990, C.III, s. 167)

³¹⁵ 1961 Tarihli Dış Yardım Kanuna 1 Nisan 1977'de yapılan düzenleme ile, insan hakları ihlalleri yapan ülkelere yardım yapılması yasaklanmıştır. Bu madde, 1977 Ağustos'unda IMF, Dünya Bankası, Exim-Bank, PL 480 kredilerini kapsayacak şekilde genişletilmiştir. (Memorandum From Warren Christopher For The Secretary, 22.03.1978, **National Archives**, RG 59, Records of the Deputy Secretary Warren Christopher, 1977-1980, Entry 14, Box 18, Confidential.)

³¹⁶ Henze, **a.g.e.**, s.103.

³¹⁷ Paul B. Henze, "An Optimistic Turkey Moves Closer Democracy", **The Christian Science Monitor**, 24.12.1981, s.14

önceki dönemlerden bile daha ciddi haber ve köşe yazılarına yer verdiğini, ülkede ifade özgürlüğünü kısıtlandığını söylemenin mümkün olmadığını belirtmektedir.³¹⁸

Wall Street Journal’ da yer alan başka bir makalede ise, Henze Türkiye’deki darbe ile Polonya’daki darbeyi karşılaştırmaktadır.³¹⁹ Bu makale Polonya’daki darbenin demokrasiyi yıkmak için yapıldığını, Türkiye’deki darbenin ise demokrasiyi yıkmak için değil korumak için gerçekleştiğini belirtmektedir.³²⁰ Polonya’daki darbenin Moskova tarafından desteklendiğini belirten Henze, Türkiye’deki darbenin dışarıdan desteklenmediğini, generallerin kimseye danışmadan böyle bir karar aldığını belirtmektedir.³²¹

Henze’ in bu makalede kullandığı terminoloji de dikkate değerdir. Polonya’daki darbeden “*Moskova destekli askeri darbe*” diye bahseden Henze, Türkiye’deki darbe için “*Türkiye’nin askeri liderlerinin kendi ülkelerinin hükümetini kontrol altına alması*” demektedir. Reagan Başkanlığındaki ABD yönetimi de Henze gibi düşünüyor olmalı ki, Polonya’ya ekonomik yaptırımlar uygulamasına rağmen, Türkiye’de 100.000 binden fazla kişiyi gözaltına alan askeri cuntaya için Kongreye artan oranda askeri-ekonomik yardım paketleri teklif etmektedir.³²²

Demirel, Ecevit, Erbakan, Türkeş gibi eski siyasi parti liderlerinin siyasetten 10 yıl men edildiği rakipsiz bir ortamda, MGK 24 Nisan 1983’te aldığı kararla yeni partilerin kurulmasının yolunu açmıştır.³²³ Yeni kurulacak partilere kredi veya yardım verilmesini yasaklayan karar ise geniş tabanlı yeni bir partinin kurulmasını zorlaştırmıştır.³²⁴ Bu ortam içinde ilk siyasi parti MGK’nin desteklediği Emekli General Turgut Sunalp tarafından kurulmuştur. 16 Mayıs’ta kurulan Milliyetçi

---

³¹⁸ Paul B. Henze, “Turkey Pulling Itself Together”, **The Christian Science Monitor**, 13.08.1981, s.12

³¹⁹ Paul B. Henze, “The Differences Between Turkey and Poland”, **The Wall Street Journal**, 12.03.1982, s.22

³²⁰ A.y.

³²¹ A.y.

³²² Don Oberdorfer, “Administration Plans Major Boost in Aid To Turkey”, **The Washington Post**, 09.02.1982, s. A16

Dan Morgen, “U.S. Plans Sharp Rise In Military Aid to Turkey”, **The Washington Post**, 05.02.1983, s.A11

³²³ “Turkey Permits Political Parties but Keeps Ban on Former Leaders”, **The New York Times**, 25.04.1983, s.A6

³²⁴ “Turkey’s Junta Lifts Political Ban”, **Hartford Courant**, 25.04.1983, s.A15

Demokrasi Partisi (MDP), NATO'ya olan bağılılığı sürdürmeyi, AET üyeliği için çalışmayı ve bölge ülkeleri ile iyi ilişkiler kurmayı programına almıştır.³²⁵ İkinci parti ise yine bir Emekli General tarafından kurulan Büyük Türkiye Partisidir. Ali Fethi Esener liderliğinde kurulan BTP kısa süre içinde Demirel'in Adalet Partisi ile ilişkili olduğu söylenerek kapatılmıştır.³²⁶ Partinin kurucuları ile birlikte Demirel'i de Çanakkale'de göz hapsine gönderen MGK, siyasetçilerin kendilerini dinlemelerini aksi takdirde yapılacak seçimleri ertelemek dahil çeşitli sert tutumlar alabileceklerini belirtmekten çekinmemişlerdir.³²⁷

MGK, Turgut Sunalp'ın MDP'sine rakip olarak sadece iki partinin kurulmasına izin vermiştir. Bunlardan birincisi eski Ekonomi Bakanı Turgut Özal'ın kurduğu Anavatan Partisi, diğeri ise Necdet Calp'ın kurduğu Halkçı Partidir (HP). Erdal İnönü'nün kurduğu Sosyal Demokrasi Partisi ve Doğru Yol Partisi'nin 1983 Kasım'ında yapılacak seçimlere girmesine MGK izin vermemiştir.³²⁸

Bu durumda yapılacak seçimlere girecek sadece üç parti kalmıştır. Birincisi, generallerin desteklediği MDP, ikincisi solda sadık bir muhalefet olarak planlanan HP, üçüncüsü ve askerlerden bağımsız olarak kurulan Turgut Özal'ın Anavatan partisidir.³²⁹ Seçim sürecinde Özal, MDP'den gelen birleşme teklifini reddetmiş, 1983 seçimlerine askerlerden doğrudan emir almayan tek siyasetçi olarak girmiştir. Özal'ın rakipleri ise halk desteğinden yoksun, tabanı olmayan, askerlerin desteklediği kukla siyasi partilerdir. DYP ve SODEP gibi sağ ve soldan blok oyları alabilecek partilerin kurucuları MGK tarafından veto edilmiş ve bu partilerin seçimlere katılmasına izin verilmemiştir.³³⁰ Bu tablo içinde, 6 Kasım 1983 seçimlerini “demokrasiye geçiş” olarak değil, “demokrasiye geçiş yolunda bir adım” olarak tanımlanmalıdır.

Türkiye'deki darbecilerin koşulsuz şartsız en büyük destekçisi olan ABD, askerlerin demokrasiye geçiş yolunda attıkları tüm anti-demokratik adımlar

³²⁵ “First New Political Party is Formed in Turkey”, **The New York Times**, 17.05.1983, s.A5

³²⁶ “New Party in Turkey Is Quickly Abolished”, **The New York Times**, 01.06.1983, s.A5

³²⁷ “Turkish Leader Warns of Delay in Fall Elections”, **Los Angeles Times**, 02.06.1983, s.B9

³²⁸ “SODEP'e 13 Veto Daha Geldi”, **Cumhuriyet**, 09.07.1983, s.1

³²⁹ David Barchard, “Turkish Military Block Opposition Parties”, **The Washington Post**, 20.08.1983, s. A16

³³⁰ Mehmet Ali Birand, Hikmet Bila ve Rıdvan Akar, **12 Eylül Türkiye'nin Miladı**, Doğan Kitap, İstanbul, 2010, s.226

karşısında tepkisiz kalmıştır. Fakat, Kenan Evren'in meydanlarda seçimi iki parti arasında yapılacak bir futbol maçına benzetmesi ABD'nin harekete geçmesine sebep olmuştur. Evren bu sözleri seçimin ikisi de askerlerin partisi olarak kurulan MDP ve HP arasında geçeceği ve ANAP'ın kapatılabileceği anlamına gelmektedir. 24 Ocak kararlarının sahibi Özal'ın partisinin kapatılma tehlikesine ABD'nin cevabı gecikmemiştir. 26 Ağustos 1983'te Wall Street Journal' da yer alan bir makale, ABD Dışişleri Bakanlığının gayri resmi yollarla generallere bu konu hakkındaki endişelerini bildirdiğini, ANAP kapatılırsa demokrasiye gerçek bir geçişin sağlanamayacağını belirttiğini yazmaktadır.³³¹

Ecevit, Demirel dahil 150 siyasetçiye 10 yıl süre ile yasak getirildiğinde, yeni kurulan partiler MGK tarafından kapatıldığında, işkenceler gündeme geldiğinde, basın susturulduğunda, Ecevit hapse girdiğinde, ABD tarafından Türk demokrasisinin gidişatı üzerine bir eleştiri yapılmamıştır. Fakat serbest piyasa ekonomisini savunan, uluslararası finans çevreleri tarafından sevilen Özal'a karşı bir tehdit olduğunda ABD yöneticileri demokrasi ideallerini gecikmeden dile getirmişlerdir. ABD'nin bu mesajı cuntacılar için artık mumun alevinin söndüğünü göstermektedir. Kendilerini, istikrar ve işbirliği için üç yılı aşkın bir süre destekleyen ABD artık Özal'ı desteklemektedir. Hatta İstanbul Başkonsolosu Newberry katıldığı toplantılarda ve kokteylerde açık bir şekilde "*Özal'ı diğer iki partiyle nasıl bir tutarsınız, Özal'ın partisi yapay bir parti değil, Özal Türkiye'de geleceğin temsilcisidir ve halkla bağı bulunan tek partidir, temsil niteliği vardır ve sivil rejimi temsil etmektedir. Özal seçimi kazanırsa çok seviniriz.*" demektedir.³³²

Seçime yaklaşırken Özal'ın anketlerde başarılı çıkması ve seçimden iki gün önce İstanbul'da yaptığı mitingde büyük bir kalabalığı toplaması askerlerin iktidarının sonuna işaret etmektedir.³³³ Bunu fark eden Cumhurbaşkanı Kenan Evren, tarafsız görünmeyi bir tarafa bırakıp Milliyetçi Demokrasi Partisi lehine kampanyaya

³³¹ "Turkish Turning Point", **The Wall Street Journal**, 26.08.1983, s.14.

Yalçın Doğan, Washington Post'da yer alan bu makalenin tercüme edilerek Türk Dışişleri Bakanlığına gönderildiğini ve bu makalenin tümüyle Amerikan yönetiminin görüşünü yansıttığı notunun telgrafa düşüldüğünü belirtmektedir. (Yalçın Doğan, **Dar Sokakta Siyaset (1980-1983)**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1985, s.16)

³³² Doğan, **a.g.e.**, s.408.

³³³ Marvine Howe, "Turks Electing First Parliament Since Coup", **The New York Times**, 06.11.1983, s.6.

başlasa da sonuç değişmemiştir. Turgut Özal'ın Anavatan Partisi 6 Kasım 1983 yılında yapılan seçimlerde %45 oy alarak tek başına iktidar olmaya hak kazanmıştır. Özal seçim sonrası yaptığı ilk konuşmada, “*Türk Silahlı Kuvvetlerine ve Milli Güvenlik Konseyine ülkede yeniden kanun ve düzeni sağladıkları, demokrasiyi getirdikleri için teşekkür ederim.*” demiştir.³³⁴

---

³³⁴ “Party Led By Economist Wins in Turkey”, **The Boston Globe**, 08.11.1983, s. 3.

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde güvenlik konusu Türk-Amerikan ilişkilerine yön veren en önemli etken olarak öne çıkmıştır. ABD'nin SSCB'yi çevreleme politikası ve Türkiye'nin Sovyet tehdidini dengeleme politikası savaş sonrası kurulan işbirliğinin temelini oluşturmuştur. Türkiye, SSCB'ye, Ön Asya'ya ve Balkanlara olan coğrafi yakınlığı yanında Boğazlar üzerindeki kontrolü ile de iki süper güç arasında çekişmede önemli bir ülke olmuştur. Türkiye'nin jeostratejik önemi ABD ile müttefikliğine yön veren temel değerdir. Fakat savaş sonrası dönemde Türkiye'nin ABD için önemi her zaman aynı kalmamıştır. İki ülkenin politikalarında görülen değişiklikler gibi bir bütün olarak uluslararası sistemin değişmesi Türkiye-ABD ilişkilerini etkilemiştir.

ABD ile SSCB arasındaki ilişkiler, Türkiye-ABD ilişkilerini ve buna bağlı olarak Türk dış politikasını şekillendiren çerçeveyi oluşturmuştur. Soğuk Savaş yıllarında uluslararası ilişkiler önceki dönemlerden çok farklı olarak şekillendirmiştir. Çok yönlü politikalar, ikili ve çoklu paktlar yerini iki büyük güçten biriyle müttefik olmaya bırakmıştır. Bu politikalar bazen koşulsuz bir bağlılık gösteren uydu devlet ilişkisi şeklinde bazen de bir gücü diğerine karşı kullanma şeklinde görülmüştür. İkinci şıkkı seçen devletler, gerektiğinde bu güçleri yer değiştirme esnekliği sunabilecek bir politika izlemeyi tercih etmiştir. Türkiye bu ilişki tiplerinin her ikisine de örnek olabilecek dönemlerden geçmiştir.

Doğu-Batı çekişmesinin uluslararası ilişkilere damgasını vurduğu 1950'li yıllarda, ABD Türkiye'deki varlığını hızla arttırmış, askeri üsleri ve istihbarat tesislerini kapsayan büyük bir ağ kurmuştur. 1960'lı yıllarda ikili ilişkilerde füze krizi, Johnson mektubu gibi önemli sorunlar yaşanmasına rağmen ilişkilerin seyrinde önemli bir değişiklik olmamış, Türkiye üzerindeki ABD etkisi devam etmiştir. ABD'nin müttefik olarak güvenilirliğinin sorgulanmasına sebep olan bu olaylar, Türkiye'de Amerika karşıtı düşüncenin de yayılmasında etkili olmuştur.

Müttefikliğin başlangıcında iki ülkenin politikaları birlikte aynı cephede savaşacak kadar paralelken, 1970'li yıllara gelindiğinde Türkiye-ABD ilişkilerinin altın çağı geride kalmış ikili ilişkilere haşhaş sorunu, Amerika karşıtlığı gibi

problemler damgasını vurmuştur. Bunun başlıca sebebi uluslararası politikada meydana gelen değişmelere bağlı olarak, ABD'nin değişen politik amaçlarıdır.

1971-1974 yılları arasında, ABD ile SSCB arasında sürdürülen görüşmeler Soğuk Savaşın sonuna işaret etmektedir. İki süper güç arasındaki bu yakınlaşmayı ABD'nin kendi bloğunda olan ülkelere yaptığı askeri-ekonomik yardımları azaltması ve buna bağlı olarak müttefikleriyle ilişkilerinin bozulması takip etmiştir.

İki kutuplu sistem içinde gerçekleşen bu kırılmanın, ABD-Türkiye ilişkilerine yansımaları çok zaman almamıştır. ABD, 1971 yılından itibaren ittifakın askeri ve ekonomik yükünü Türkiye'nin kendi kaynakları ile karşılamasını istemiş ve bu doğrultuda Türkiye'ye yaptığı askeri ve ekonomik yardımları azaltmıştır. ABD ile ilişkilerinde topraklarının stratejik önemi dışında öne sürebileceği bir kozu olmayan Türkiye dış politikada yalnızlaşmıştır.

ABD'nin Türkiye'ye yönelik politikaları 1960'lı yıllardan itibaren yavaş yavaş gelişmekte olan Amerika karşıtlığının geniş kitlelere yayılmasına etkili olmuştur. Füze krizi, Johnson mektubu ve haşhaş sorunu gibi Türkiye'nin menfaatlerini hiçe sayan ve egemenliğini zedeleyen olaylar Türkiye'de Amerika karşıtlığını arttırmıştır. Bu karşıtlık, 1970 yılından itibaren Türkiye'de bulunan Amerikan kişi ve kurumlarına karşı yapılan eylemlerle kendisini göstermeye başlamıştır.

1970 yılından itibaren şiddeti ve sıklığı artan Amerika karşıtlığına ek olarak haşhaş sorunu Türkiye-ABD ilişkileri üzerinde baskı oluşturmaya başlamıştır. Türkiye'de üretilen afyonun ABD'de uyuşturucu kullanımı üzerinde doğrudan bir etkisi olmamasına rağmen, Nixon yönetimi ABD'ye giren uyuşturucunun %80'inin Türkiye kaynaklı olduğunu iddia etmiştir. ABD, kendi iç politikasına yönelik bir hamle olarak Türkiye'de haşhaş ekiminin yasaklanmasını istemiştir. Bu yönde Türk hükümetine baskı yapılmasına rağmen seçim kaygısı olan hükümet kendi halkının menfaatlerini göz ardı edememiş ve haşhaş sorunu 1971 yılına kadar varlığını sürdürmüştür.

İkili ilişkiler bu iki sorun etrafında düğümlenirken Türkiye'de askerlerin verdiği bir muhtıra ile demokrasi kesintiye uğramıştır. 12 Mart muhtırası ile Türkiye'deki seçilmiş hükümetin devrilmesini ABD memnuniyetle karşılamıştır.

Ulusal Güvenlik Danışmanı Kissinger'ın ifadesi ile “*Türkiye’de ABD lehine gerçekleşen bir askeri müdahale*” den sonra ise ilişkilerde öne çıkan bu iki sorun hızlı bir şekilde çözülmüştür. Askerler tarafından desteklenen Erim hükümeti sıkıyönetim altında Türkiye’deki ABD varlığına karşı çıkan sesleri susturmuştur. Aynı şekilde, Demirel’in seçim kaygısı ile almaya cesaret edemediği haşhaş ekiminin yasaklanması kararı, Erim hükümeti tarafından muhtırayı takip eden üç ay içinde alınmıştır.

Erim hükümeti ABD ile ilişkilerde öne çıkan pürüzleri ortadan kaldırmasını takiben siyasi açıdan da Türkiye’nin ABD’ye olan bağlılığını teyit etmiştir. 1972 Mart’ında Erim’in Washington’a yaptığı ziyaretin amacı ABD ile dostluğun devam ettiğine, Türk dış politikasında bir değişime ihtiyaç duyulmadığına kamuoyunu ikna etmek olmuştur. 12 Mart yönetimi süresince askeri alanda da ABD’ye bağlılık arttırılmıştır. Türkiye’de yeni üslerin açılmasına ve yüksek maliyetli savunma araçlarının alınmasına bu dönemde karar verilmiştir. Ordunun hükümet üzerinde etkisinin sürdürdüğü bu dönemde ikili ilişkilerde öne çıkan sorunlar çözülmüş, ABD’ye bağlılık teyit edilmiştir.

Bu bağlılığın yönetimin sivillere devredildiği 1974 başından itibaren aynı şekilde sürdüğünü söylemek mümkün değildir. Türk dış politikasında değişime işaret eden ilk gelişmeler CHP-MSP’ nin kurduğu koalisyon hükümetinin programında yer almıştır. Program, Türkiye’nin ulusal çıkarlarını koruması amacı ile milli savunma politikası geliştirilmesini ve NATO üyesi olmayan ülkelerle sıkı dostluk ilişkileri kurulmasını önermektedir. Emperyalizm karşıtı düşüncede birleşen CHP ve MSP, ABD baskısı sebebi ile getirilen haşhaş ekim yasağını kaldırmakta tereddüt etmemişlerdir. ABD’nin askeri-ekonomik yardımları kesme tehditlerine rağmen hükümet, Türk üreticilerin menfaatlerini ön planda tutarak, 1974 Temmuz’unda haşhaş ekimini kontrollü olarak serbest bırakmıştır.

Türk hükümetinin ABD çizgisi dışına çıkan bu politikasının cevabı gecikmemiştir. 1971 yılından itibaren uluslararası dengelerde meydana gelen değişim sebebi ile Türkiye’ye yaptığı yardımı azaltan ve tamamen durdurulmasını defalarca tartışan ABD, haşhaş sorununu gerekçe göstererek Türkiye’ye yapılan

yardımın durdurulması için harekete geçmiştir. Bunun gerekçesi olarak ise uyuşturucu ile mücadelede Türkiye'nin işbirliği yapmaması gösterilmektedir.

Yardımanın durdurulması için görüşmeler devam ederken ortaya çıkan Kıbrıs krizi ikili ilişkilerin gündemine damgasını vurmuştur. Yeni ortaya çıkan durumu değerlendiren ABD yönetimi, hem Ecevit hükümetini cezalandırmak hem de Yunanistan'daki ABD yanlısı Karamanlis hükümetini desteklemek amacıyla Kıbrıs'ı gerekçe göstererek Türkiye'ye silah ambargosu uygulama kararı almıştır. Bu kararı alırken ise ABD yönetimi ve Kongresi arasındaki görüş ayrılığına vurgu yaparak, Türkiye üzerindeki ABD etkisini sürdürmeyi amaçlamıştır.

Türkiye'ye uygulanan silah ambargosu çok katı şartlar içermektedir. Anlaşması yapılmış, parası ödenmiş savunma malzemelerinin ABD limanlarından çıkışına izin verilmediği gibi ABD dışında üretilen ABD lisanslı savunma malzemelerinin de Türkiye'ye satılması engellenmiştir. Türkiye'ye uygulanan ambargo, Küba, Vietnam, Kamboçya gibi ABD ile çatışma halinde olan ülkelere uyguladığı ambargolarla aynı kategoridedir. Türkiye'deki askeri malzemenin %90'ından fazlasının ABD üretimi olması, bunlara ilişkin yedek parça temini ve teknik desteğinde durdurulması Türkiye'nin güvenliğini tehlike altına sokmuştur.

Türkiye'nin, Yunanistan ile yaşadığı ve haklı olduğuna inandığı bir problemden dolayı ABD ambargosu ile karşılaşması büyük bir hayal kırıklığı olmuştur. Kore gazilerinin kendilerine verilen ABD madalyalarını Washington' a geri göndermesi bu hayal kırıklığının boyutlarını göstermektedir. Oluşan bu güvensizlik ortamında kamuoyunda Amerika karşıtlığı yeniden yükselmeye başlamış ve ABD müttefikliğinin değeri siyasi çevrelerce tartışılmaya başlanmıştır.

Müttefikliğin sorgulandığı bu dönemde gündeme gelen ilk konu Türkiye-ABD askeri ilişkilerinin düzenleyen 1969 tarihli OSİA olmuştur. Kamuoyundan, ana muhalefet partisi CHP'den ve en önemlisi koalisyon ortaklarından gelen baskıya dayanamayan Demirel hükümeti 25 Temmuz 1975 tarihinde OSİA'nın askıya alındığını ve Türkiye'deki Amerikan üslerinin kullanımının durdurulduğunu ilan etmiştir. Türkiye'nin ambargoya cevabı olan bu kararın, ABD yanlısı olarak bilinen bir Başbakan tarafından alınması Türkiye'de var olan ABD karşıtlığının boyutlarını göstermesi açısından önemlidir.

Demirel'in "büyük bir gönülsüzlükle" aldığını ifade ettiği bu kararın uygulanma sürecine bakıldığında; bu kararın Türkiye'nin ABD ekseninden çıkması olarak yorumlanamayacağı görülmektedir. Topraklarına üs kurulurken NATO ya da ABD üssü olarak bir ayırım yapmayan Türkiye, üslerin kapatılması kararında NATO üslerini hariç tutmuştur. Bu kapsamda faaliyetlerine devam eden İncirlik üssünün tek başına Türkiye'deki toplam Amerikan askerinin yarısını barındırması bu ayırımın önemini ortaya çıkarmaktadır. Aynı şekilde üslerde bulunan Amerikan askerleri ülkesine gönderilmemiş, Türkiye'nin üsler üzerindeki kontrolü sembolik kalmıştır.

Türkiye üslerin yeniden faaliyetlerine devam etmesi için ambargonun kaldırılmasını isterken, ABD ambargonun kaldırılması için Kıbrıs sorununun çözülmesini istemektedir. Aşılması zor bir kısır döngü ortaya çıkaran bu durumun çözülmesi için, üslerin kullanımına izin veren ve Türkiye'ye askeri yardım yapılmasını içeren yeni bir savunma antlaşması imzalanmıştır.

26 Mart 1976 Tarihli bu antlaşma Türkiye'ye yapılacak 1 milyar dolar ekonomik yardım karşılığında ABD üslerinin yeniden kullanıma açılmasını içermektedir. Uygulamaya girmesi için her iki ülkenin de meclisi tarafından onaylanması gereken antlaşma, ABD Kongresinin gündemine hiç getirilmemiştir. Anlaşmanın onaylanması sürecinde ikili ilişkilerin seyrine bakıldığında, antlaşmanın ABD yönetimi tarafından baskı unsuru olarak planlandığı göze çarpmaktadır. Ambargo sebebi en önemli baskı unsurunu kaybeden ABD, 1976 antlaşmasının onaylanması için Kıbrıs'ta adım atılmasını ve üslerin yeniden açılması gerektiğini belirtmektedir. ABD antlaşmayı kullanarak Türkiye'den taviz almayı başaramamış, fakat Türkiye'nin ABD'ye olan güveni bir kez daha sarsılmıştır.

Demirel hükümetleri, 26 Mart 1976 tarihli Savunma antlaşması ABD'nin onaylaması için çaba sarf ederken, Türkiye'de gerçekleşen iktidar değişikliği ilişkilere yeni bir boyut kazandırmıştır. Ecevit Başbakanlığında, 1978 başında göreve başlayan yeni hükümet ulusal güvenlik konusunu öncelikli olarak ele almıştır. Türkiye'nin güvenliğini deniz aşırı bir ülkenin insafına bırakılmayacağını belirten Ecevit savunma politikalarına öncelik vermiştir. Ecevit'in "*Yeni Ulusal Savunma Kavramı*" olarak adlandırdığı bu politikalar, Türkiye'nin yerli silah sanayini geliştirmesini ve askeri malzemeyi tedarik ettiği ülkeleri çeşitlendirilmesini

içermektedir. Daha da önemlisi Türkiye'nin NATO'ya olan katkısının NATO'nun Türkiye'ye olan katkısı ile orantılı olması gerektiğini belirtmektedir. Ortak savunma sisteminin Türk ekonomisine getirdiği büyük yüke rağmen yeterli güvenliği sağlamadığı Ecevit tarafından vurgulanan nokta olmuştur.

ABD'den sonra NATO içinde en fazla asker bulunduran, ekonomik kalkınma ve halkın refahı pahasına bütçesinin önemli bir bölümünü savunmaya ayıran Türkiye'nin güvenlik politikalarındaki bu kırılma ABD'yi harekete geçirmiştir. Türkiye'nin NATO güvenlik politikalarını eleştirilmesi, savunma konusunda başka alternatifleri dile getirmesi Türkiye'nin ABD ekseninden uzaklaşması anlamına gelmektedir. Bu adımın daha önce dış politikada ABD'ye rağmen harekete geçmekten kaçınmayan Ecevit tarafından atılması, ABD için tehlikenin boyutunu arttırmıştır.

Bu tehlike Türkiye'nin NATO'dan çıkması ya da komünizme geçmesi değildir. Aynı şekilde, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler kurması da ABD açısından doğrudan bir risk oluşturmamaktadır. 1970'li yılların sonuna doğru Türkiye'nin SSCB ile geliştirdiği ilişkiler Türkiye'nin ideolojik olarak SSCB tarafına geçmesi anlamına gelmemektedir. Zaten Türk yöneticiler de bunu sürekli olarak vurgulamaktadır. Komünizme karşı tavır almamakla eleştirilen CHP'nin 1970'li yılların sonundaki felsefesi Avrupa'daki sosyal demokratlara daha çok benzemektedir. Bunlar göz önüne alındığına, ABD için asıl risk Türkiye'nin SSCB ile kurduğu bağlar sonucunda Batı ittifakına yabancılaşmasıdır. Diğer bir ifade ile ABD Türkiye'de radikal bir ideolojik değişiklikten ziyade Türkiye üzerindeki etkisini kaybetmekten endişe etmektedir. Türkiye'nin ulusal savunma doktrini ile kendine NATO dışında bir savunma inşa etmek istemesini ABD kabul etmemiştir. Aynı dönemde Türkiye'nin komşuları ile iyi ilişkiler kurma yolunda attığı adımlar da ABD politikalarıyla uzlaşmamaktadır.

Türkiye'nin, dış politikada ulusal menfaatlerini takip etmeyi amaçladığı bu günlere içeride siyasal şiddet ve ekonomik kriz eşlik etmektedir. 1973 yılında yükselen petrol fiyatları ile artmaya başlayan dış ticaret açığı beş yıl içinde ülkeyi iflasın eşiğine getirmiştir. 1979 yılında Türkiye'nin dış borç faizi ihracat gelirlerinin yaklaşık yarısına denk gelmektedir. Ekonomik krizi aşmak ve yeni savunma

politikalarını hayata geçirmek için dış yardıma ihtiyaç duyulması Ecevit hükümeti için aşılması zor bir paradoks oluşturmuştur.

Türkiye'nin dış borcunun sürekli olarak arttığı 1973-1978 arası dönemde Türkiye'ye kredi sağlayan IMF, Dünya Bankası gibi batılı finans kurumları 1978 sonrasında bu desteği durdurmuşlardır. Desteği durdurmalarının yanında, Türkiye'nin kredilendirebilirlik düzeyini düşürerek Avrupa'daki finans kurumlarının da Türkiye'ye kredi sağlamamasına sebep olmuşlardır. Türkiye Ekonomi Bakanı Washington'da yaptığı tüm görüşmelere rağmen ABD hükümetinden hiç kimseyi "Türkiye'ye ekonomik bir ambargo uygulanmadığı" yönünde bir açıklama yapmaya ikna edememiştir. Türk liderler ABD'nin Türkiye lehine IMF'ye müdahalede bulunmasını istemiş, fakat olumsuz cevap almışlardır. ABD dış yardımlarının amacı demokrasiyi ilerletmek olarak tanımlanmasına, Ecevit başta olmak üzere Türk liderlerin ekonomik krizin Türk demokrasisini tehdit ettiğini belirtmesine rağmen ABD Türkiye'ye kredi sağlamaya yanaşmamıştır.

IMF'nin özel bir finans kurumu olması sebebi ile kararlarına müdahale edemeyeceğini belirten ABD hükümeti, IMF heyeti Türkiye'ye gelmeden Dışişleri Bakanı, Hazine Bakanı, FED yetkililerin katıldığı toplantılarda Türkiye aleyhine müdahalede bulunmaktan çekinmemiştir. Bu şartlar altında derinleşen ekonomik krize kendi imkânları ile çare bulmak isteyen Türkiye ithalata sınırlamalar getirmiştir, ampulden kahveye birçok ürün bulunamaz olmuştur. Döviz yokluğu sebebi ile fabrikalara yedek parça temin edilememiş ve üretim düşmüştür. Artan işsizlikle birlikte siyasal şiddet tırmanmıştır. Ekonomik ve siyasi bir kaos içinde, 1979 sonunda seçime giren Ecevit hükümeti, hem mecliste hem de Senatoda çoğunluğu kaybederek düşmüştür.

1979 Kasım'ında kurulan Demirel'in azınlık hükümeti ise dış politikada karar alamayacak kadar zayıftır. Bu sebeple Demirel'in izlediği dış politika kendisinden önceki Ecevit hükümetinden farklı olmamıştır. Yunanistan'ın NATO'ya dönüşü, U-2 uçuşlarına izin verilmesi, Amerikalı mahkûmların iadesi gibi sorunlarda Türkiye ABD'ye taviz vermemiştir. Aynı şekilde, iki ülke arasında 1980 Mart'ında yeni bir Savunma İşbirliği Antlaşması imzalanmasına ve ABD tarafından onaylanmasına rağmen anlaşma TBMM gündemine getirilmemiştir.

1970'li yılların sonuna gelirken Türkiye- ABD ilişkileri bölgesel dinamikler sebebi ile önem kazanmamıştır. Tahran'daki ABD Büyükelçiliğinin, 4 Kasım 1979'da işgal edilmesi, 1979 yılı sonunda Afganistan'ın SSCB tarafından işgali Türkiye'nin önemini arttırmıştır. 1980 başında ilan edilen Carter doktrini, Basra körfezinde ABD menfaatlerinin korunması için gereken her adımın atılacağını belirtmektedir. Bu doktrin, ABD'nin 1980 öncesinde İran başta olmak üzere bölge ülkelerine yüklediği sorumluluğun tekrar ABD tarafından üstlenilmesi anlamına gelmektedir. ABD bu tarihten itibaren Sovyet tehdidini ve Basra Körfezi'ndeki Amerikan menfaatlerini gerekçe göstererek Amerikan askeri gücünü Ortadoğu coğrafyasında yeniden tesis etmek istemişlerdir. ABD'nin bölgede askeri varlığını arttırmasını amaçlayan bu politikanın önemli bir ayağını ise Türkiye oluşturmaktadır.

ABD'li askeri uzmanlar Türkiye'nin ittifak için önemi konusunda hem fikir olsa da Türkiye'nin bu sorumluluğu yerine getirip getiremeyeceği konusunda kararsız kalmışlardır. ABD NATO'nun Güneydoğu kanadının önemini her fırsatta vurgulamasına rağmen bu kanatta yer alan Türkiye ve Yunanistan hem birbirleriyle hem de kendi içinde ciddi sorunlar yaşamaktadır. Türkiye'deki hükümet ABD ve NATO ile ilişkilerin hızlı bir şekilde yoluna koyulmasını sağlayacak kadar istikrarlı değildir.

Türkiye'deki siyasal şiddet ortamı katlanarak artarken ekonomik kriz de derinleşmeye devam etmiştir. Bu buhran ortamı içinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren ekonomik alanda en radikal değişikliğe işaret eden 24 Ocak kararları alınmıştır. Türk ekonomisi üzerindeki devlet kontrolüne son veren bu kararlar ile Türkiye'nin serbest piyasa ekonomisine geçmesi amaçlanmıştır. İthalat kontrolleri azaltılmış, yabancı sermaye giriş kolaylaştırılmış, yabancı şirketlerin karlarının bir bölümünü yurtdışına çıkarmalarına izin verilmiştir. Yabancı yatırımcıları memnun eden bu kararlar içeride aynı memnuniyetle karşılanmamıştır. Halkın refah düzeyini iyiden iyiye azaltan bu kararlar protesto edilmiş, dükkânlar kapatılmış, feribot seferleri durdurulmuş, fabrikalar işgal edilmiştir. Mevcut siyasal ve toplumsal yapı, Türk ekonomisinin küresel liberal ekonomik sisteme entegrasyonunu sağlayacak 24 Ocak kararların uygulanmasına imkân vermemiştir.

Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik krizin iflasa, siyasal krizin ise darbeye doğru gittiği ABD makamlarınca hazırlanan raporlarda yer almasına rağmen, ABD Türk demokrasisini desteklemek için harekete geçmemiştir. ABD liberal- demokratik sistemin en büyük savunucusu olmasına rağmen kendi çıkarları söz konusu olduğunda demokrasi idealini arka plana atmaktan çekinmemiştir. 12 Eylül yönetimi ile ABD arasındaki ilişkilere bakıldığında bu durum açıklıkla görülmektedir.

12 Eylülde generallerin yaptığı bir darbe ile Türkiye'de demokrasi sona ermiş, askeri bir dikta rejimi başlamıştır. Siyasi partiler kapatılmış, mensupları hakkında soruşturmalar başlatılmış, gazeteler kapatılmış, yüz binlerce kişi gözaltına alınmış ve işkence olayları yaşanmıştır. Türkiye'de gerçekleşen askeri darbeyi Avrupa ülkeleri endişe ile karşılarken aynı şeyi ABD için söylemek mümkün değildir. ABD Dışişleri Bakanlığı darbeden sonra yaptığı ilk açıklamada Türkiye'nin seçilmiş hükümetinin düşürülmesinden çok askerlerin demokrasiye olan inancına vurgu yapmıştır. Türkiye'nin durumunu anlayışla karşıladığını belirtmiş, Türkiye'ye yapılacak yardımlarının devam edeceğini bildirmiştir. Aynı gün tüm NATO ülkelerine gönderdiği mesajda Türkiye'nin yeni yönetiminin desteklenmesi gerektiğini ifade etmiştir. 4 Nisan 1949 tarihli NATO antlaşmasının amacı demokrasi, bireysel özgürlük ve hukukun üstünlüğünü korumak olarak belirtilmesine rağmen ABD bu ilkelerin hepsini çiğneyen askeri cuntaya eleştiri getirmekten kaçınmıştır.

12 Eylül tarihli ABD Ulusal Güvenlik raporu yönetimi ile geçiren cunta ile ikili ilişkilerdeki sorunların daha rahat çözülebileceğini belirtmektedir. 12 Eylül dönemi ikili ilişkilerin seyrine bakıldığında bu rapora hak vermemek mümkün değildir. ABD Ankara Büyükelçiliği, yönetime el koyan generallere iç ve dış politikada atılması gereken adımlar konusunda tavsiyelerde bulunmuş ve generaller bu tavsiyelere uygun olarak hareket etmiştir. Demokrasiye geçiş takvimi ilan edilmesi, gözaltındaki siyasi parti liderlerin serbest bırakılması, Yunanistan'ın NATO'ya yeniden entegrasyonu, Kıbrıs konusunda müzakerelere başlanacağını açıklanması bu tavsiyelerde yer alan bazı başlıklardır.

Darbeyi takip eden ilk altı hafta içinde bu siyasal sorunların çözülmesini takiben, ABD Türkiye'nin ekonomik sorunlarının çözülmesi için harekete geçmiştir. Generallerin, Demirel hükümetinden miras aldıkları tek isim 24 Ocak kararların

mimarı Turgut Özal olmuştur. Daha önce Dünya Bankasında çalışmış, Batılı finans çevreleri tarafından tanınan, serbest piyasa fikrini savunan Özal'ın ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcılığına getirilmesiyle, ABD'nin rejime olan ekonomik desteği artmıştır. Türkiye'ye yapacak ekonomik yardımların liberalleşme yolunda bir ilerleme sağlayacağından emin olan ABD Türkiye'ye yaptığı maddi yardımları arttırmıştır. ABD hükümetinin yaptığı yardımların yanında IMF, Dünya Bankası gibi ABD merkezli finans kurumları Türkiye'nin ekonomik performansından, 1980 öncesinin aksine, övgüyle bahsetmişlerdir. Türkiye'nin dış borç ödemeleri ötelenmiş ve uygun koşullarda yeniden yapılandırılmıştır. ABD'nin rejime olan güvenini üst düzey ziyaretlerle sürekli olarak vurgulaması, ekonomik yardımları kararlılıkla sürdürmesi Batılı kreditorleri de harekete geçirmiş ve Türkiye'nin ekonomik darboğazdan çıkması sağlanmıştır. ABD'nin 12 Eylül yönetimine olan siyasi ve ekonomik desteği Türkiye'deki dikta rejiminin kendine güvenle yoluna devam etmesini sağlamıştır.

ABD yardımlarının insan hakları ihlallerini önlemek ve demokrasiyi geliştirmek amacıyla verildiği söylenmesine rağmen, 1971-1984 yılları arasında Türkiye en fazla yardımı 1981-1984 yılları arasında almıştır. ABD'nin Türkiye'ye yaptığı yardımlar Türkiye'nin politik şiddet yaşadığı 1977-1980 yıllarında oldukça sınırlıdır. İnsan hakları ihlallerinin, işkencelerin yaşandığı 1980 sonrası dönemde ise ABD Türkiye'ye yaptığı yardımı arttırmıştır.

Bu gerçek ABD'nin insan hakları ve ulusal güvenlik konuları arasında bir seçim yapması gerektiğinde tercihini ulusal güvenlikten yana kullandığını göstermektedir. ABD'nin "ulusal güvenlik" anlayışı ise siyasi sınırlar ile belirlenmiş bir alanda değil, tüm dünya üzerinde etkili olacak kadar geniştir. ABD'nin ideallerini benimsemeyen, dış politikasını desteklemeyen herhangi bir ülke ABD tarafından ulusal güvenliğe tehdit olarak algılanmaktadır. Bu algı içinde politika belirleyen ABD, dünyada demokrasi idealini bir kenara koyup, kendini destekleyen otoriter rejimleri yüceltmış, bu güçlerin iktidara gelmesine doğrudan ya da dolaylı olarak sebep olmuştur.

1971-1984 arası dönem Türkiye'de bir darbenin başlangıcından bir diğersinin sonuna işaret etmektedir. Tez bu yönüyle 1971 darbesi ve 1980 darbelerini de ABD

ile ilişkiler açısından karşılaştırma fırsatı vermiştir. Edinilen bilgiler sonunda ulaşılan sonuca göre askeri yönetimler zamanında Türkiye-ABD ilişkilerinde var olan sorunlar ABD lehine çözümlenmiştir. Buna paralel olarak liberal demokrasinin dünyadaki lideri konumunda olan ABD, askeri yönetimin iktidarda olduğu zamanlarda Türkiye'ye daha fazla askeri-ekonomik yardım sağlamıştır. Bu hem ABD hükümetinin yardımları, hem de ABD merkezli IMF, Dünya Bankası gibi finans kuruluşları açısından geçerlidir.

ABD ile ilişkiler açısından değerlendirildiğinde, 1971 muhtırası ile 1980 darbesi iki ülke arasındaki ilişkilere birbirine benzer dinamikler getirmiştir. 1971 muhtırası sonrası generallerin desteği ile kurulan Erim hükümeti kendi halkının refahını göz ardı ederek, ABD'nin baskısı üzerine haşhaş ekimini yasaklamıştır. ABD ile F-4 gibi uçakların alımı için büyük maliyetli antlaşmalar yapmıştır. ABD'nin Türkiye'ye kuracağı yeni üsler için anlaşmaya varılmış, Türkiye'de Amerikan kurum ve personellerini hedef alan eylemlere son verilmiştir. Bu dönemde Türkiye –ABD ilişkileri ABD'nin menfaatleri doğrultusunda gelişmiştir.

12 Eylül ile yönetime el koyan generaller de, Erim hükümetine paralel adımlar atmıştır. Askeri açıdan 12 Eylül yönetimi, ABD'ye Türkiye'nin güneydoğusunda yeni üsler kurmasına izin vermiş, büyük askeri satın alımlar yapmıştır. Siyasi açıdan ise generallerin yaptığı ilk şey ABD ile ilişkilerde olan sorunları ABD lehine çözmek olmuştur. Bunlar arasında, yeni bir savunma antlaşmasının onaylanarak yürürlüğe konması, Yunanistan'ın NATO'ya dönüşünün Ege sorunları çözümlenmeden kabul edilmesi, Türkiye'de bulunan Amerikan vatandaşı mahkûmların, işledikleri suçlar göz ardı edilerek ülkelerine gönderilmesi göze çarpmaktadır. ABD için var olan sorunların ortadan kalkması ile Türk dış politikası yeniden ABD ve NATO eksenine çekilmiştir. 12 Mart ile Türkiye'deki Amerikan karşıtlığı törpülenirken, 12 Eylül ile Türkiye'nin NATO dışında bir güvenlik arayışına son verilmiştir.

BİBLİOGRAFYA

I. Birincil Kaynaklar

A. Arşiv Belgeleri*

National Archives, RG 59, Subject Numeric Files 1970-1973, Political & Defense, Box 1690, 1810, 1811, 1812, 1870, 1871, 2223, 2636, 2637,2638, 2639.

National Archives, RG 59, Office of the Secretary, Office Files of William P. Rogers, 1969-1973, Entry 5439, Box 1, 4, 5, 18

National Archives, RG 59, Records of Under Secretary of State for Political Affairs Joseph J. Sisco, 1951-1976, Entry 5405, Box 18, 19, 20.

National Archives, RG 59, Subject Files of Edmund S. Muskie 1963-1981, Entry 10, Box 2, 3.

National Archives, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1974.

National Archives, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1975.

National Archives, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1976.

National Archives, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1977.

National Archives, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1978.

National Archives, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1979.

National Archives, RG 59, Records of Henry Kissinger 1973-1977, Entry 5403, Box 21, 22, 23.

National Archives, RG 59, Office of the Deputy Secretary, Records of Warren Christopher, (1977-1980), Entry 14, Box 16, 17, 18, 19,20, 26.

National Security Archive, Milton Moss Donation, Box 3, 4, 22

*Dosya ve belge numaraları dipnotlarda verilmiştir.

B. Yayınlanmış Belge Katalogları **

U.S. Department of State, **Foreign Relations of United States, 1958-1960, C.X** Eastern Europe; Eastern Mediterranean, 1969-1972, U.S. Government Printing Office, Washington, 2007.

U.S. Department of State, **Foreign Relations of United States, 1969-1976, C.XXIX** Eastern Europe; Eastern Mediterranean, 1969-1972, U.S. Government Printing Office, Washington, 2007.

U.S. Department of State, **Foreign Relations of United States, 1969-1976, C.XXX** Greece; Cyprus; Turkey, 1973-1976, U.S. Government Printing Office, Washington, 2007.

U.S. Department of State, **Foreign Relations of United States, 1977-1980, C.XXI** Cyprus; Turkey; Greece, U.S. Government Printing Office, Washington, 2014.

C. Arşiv Belgelerine Erişim Sağlayan Veritabanları

CIA Records Search Tool (Crest), Natinal Archives, College Park, MD

National Archives, **Access to Archival Databases (AAD)**

ProQuest, **Digital National Security Archive**, Kissinger Telephone Conversations Transcripts (Telcons). [http:// www.proquest.com](http://www.proquest.com)

ProQuest, **Digital National Security Archive**, Presidential Directives, Part II. [http:// www.proquest.com](http://www.proquest.com)

ProQuest, **Digital National Security Archive**, Kissinger Transcripts. [http:// www.proquest.com](http://www.proquest.com)

ProQuest, **Digital National Security Archive**, CIA Covert Operations: From Carter to Obama, 1977-2010. [http:// www.proquest.com](http://www.proquest.com)

**Belge detayları dipnotlarda verilmiştir.

D. Resmi Yayınlar

1. TBMM ve Kongre Tutanakları

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 4, Birleşim 2, Oturum 2 (Gizli Oturum), C.13/1, 18 Temmuz 1974.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 4, Birleşim 88, Oturum 2, C.12, 12 Haziran 1975.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 4, Birleşim 58, Oturum 1, C.15, 17 Şubat 1976.

TBMM Tutanak Dergisi, Toplantı 19, Birleşim 2, C.1, 23 Ocak 1980.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Dönem 4, Birleşim 68, Oturum 14, C.22, 24 Haziran 1975.

Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi, Birleşim 7, C.1, 08 Ekim 1980.

Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi, Birleşim 4, C.1, 27 Eylül 1980.

U.S. Congress, **Congressional Record**, 93rd Congress, 1st Session, March 18, 1974.

U.S. Congress, **Congressional Record**, 93rd Congress, 1st Session, March 19, 1974.

U.S. Congress, **Congressional Record**, 93rd Congress, 2nd Session, July 2, 1974.

U.S. Congress, **Congressional Record**, 93^d Congress, 2nd Session, July 3, 1974.

U.S. Congress, **Congressional Record**, 93^d Congress, 2nd Session, July 8, 1974.

U.S. Congress, **Congressional Record**, 93^d Congress, 2nd Session, July 9, 1974.

U.S. Congress, **Congressional Record**, 93^d Congress, 2nd Session, July 16, 1974.

U.S. Congress, **Congressional Record**, 93^d Congress, 2nd Session, August 5, 1974.

U.S. Congress, **Congressional Record**, 93rd Congress, 2nd Session, August 21, 1974

U.S. Congress, **Congressional Record**, 95th Congress, 2nd Session, July 25, 1978

U.S. Congress, **Congressional Record**, 96th Congress, 2nd Session, September 29, 1980.

Journal of the Continental Congress 1774-1789, Washington, Government Printing Office, 1928, C.XXVI

2. ABD Kongre Raporları

U.S. Congress, Senate, Committee on Foreign Relations, **Authorizing the Extension of Certain Naval Vessel Loans Now in Existence and New Loans and For Other Purposes**, Committee Print, 91st Congress, 2nd Session, U.S. Government Printing Office, Washington, 1970.

U.S. Congress, House, Report of Special Study Mission, **The World Heroin Problem**, Committee Print, 92nd Congress, 1st Session, U.S. Government Printing Office, Washington, 1971.

U.S. Congress, House, Report of Special Study Mission , **The International Narcotics Trade And Its Relation to The United States** , Committee Print, 92nd Congress, 2nd Session, U.S. Government Printing Office, Washington, 1972.

U.S. Congress, Senate, Report By Senator William Spong to the Committee on Foreign Relations United States Senate, **Heroin: Can The Supply Be Stopped?**, Committee Print, 92nd Congress, 2nd Session, U.S. Government Printing Office, Washington, 1972.

U.S. Congress, House, Report of A Staff Survey Team of the Committee on Foreign Affairs, **The U.S. Heroin Problem and Southeast Asia**, Committee Print, 93rd Congress, 1st Session, U.S. Government Printing Office, Washington, 1973.

U.S. Congress, House, Report By Hon. Lou Frey, Hon. Peter N. Kyros, and Hon. James F. Hastings, to the Committee on Interstate and Foreign Commerce, **Narcotics Enforcement Efforts in Hong Kong, Thailand, Burma, India, Lebanon, Greece, Turkey, France and The Netherlands**, Committee Print, 93rd Congress, 1st Session, U.S. Government Printing Office, Washington, 1973.

U.S. Congress, Senate, A Study Mission Report to Committee on the Judiciary, **Crisis on Cyprus: 1974**, Committee Print, 93rd Congress, 2nd Session, U.S. Government Printing Office, Washington, 1974.

U.S. Congress, House, Report By Mr. Patman From the Committee on Banking and Currency, **Amending the Export-Import Bank Act of 1945**, Report No.93-1261, 93rd Congress, 2nd Session, U.S. Government Printing Office, Washington, 1974.

U.S. Congress, House, Report By Mr. Wolff From the Committee on Foreign Affairs, **For Negotiations on the Turkish Opium Ban**, Report No.93-1258, 93rd Congress, 2nd Session, U.S. Government Printing Office, Washington, 1974.

U.S. Congress, Senate, Report By Mr. Fulbright From the Committee on Foreign Relations, **Situation in Cyprus**, Report No.93-1092, 93rd Congress, 2nd Session, U.S. Government Printing Office, Washington, 1974.

U.S. General Accounting Office, **United States Economic Assistance To Turkey : Report to Congress**, Report no B125085, Washington, 1974.

U.S. Congress, House, Hearings Before the Committee on Foreign Affairs, **Turkish Opium Ban Negotiations**, 93rd Congress, 2nd Session, U.S. Government Printing Office, 1974.

U.S. Congress, House, Report of A Study Mission To Turkey March 14-16, 1974 by Committee on Foreign Affairs, **The Politics of The Poppy**, Committee Print, 93rd Congress, 2nd Session, U.S. Government Printing Office, Washington, 1974.

U.S. Congress, House, Report of the Committee on International Relations, **S.846 to Authorize the Further Suspension of Prohibitions Against Military Assistance to Turkey**, 94th Congress, 1st Session, U.S. Government Printing Office, Washington, 1975.

U.S. Congress, Senate, A Staff Report of the Committee on the Judiciary, **Crisis on Cyprus: 1975**, Committee Print, 94th Congress, 1st Session, U.S. Government Printing Office, Washington, 1975.

U.S. Congress, H. Doc.94-531, **Defense Cooperation Agreement With Turkey Message From President**, 94th Congress, 2nd Session, U.S. Government Printing Office, Washington, 1976.

U.S. Congress, House, Committee on International Relations, Subcommittee on Europe and The Middle East, **United States Military Installations and Objectives in The Mediterranean**, Committee Print, 95th Congress, 1st Session, U.S. Government Printing Office, Washington, 1977.

U.S. Congress, H. Doc.95-57, **Defense Cooperation Agreement With Turkey Communication From President**, 95th Congress, 2nd Session, Government Printing Office, Washington, 1977.

U.S. Congress, House, Report of the Committee Delegation to NATO, **NATO and U.S. Security**, Committee Print, 95th Congress, 1st Session, U.S. Government Printing Office, Washington, 1977.

U.S. Congress, Senate, Report by Mr. Sparkman From the Committee on Foreign Relations, **The International Security Assistance and Arms Export Control Act of 1977**, 95th Congress, 1st Session, U.S. Government Printing Office, Washington, 1977.

U.S. Congress, H. Doc.95-312, **Military Sales to Turkey Communication From President**, 95th Congress, 1st Session, U.S. Government Printing Office, Washington, 1978.

U.S. Congress, Senate, Report to the United States Senate of the Senate Delegation , **American Foreign Policy Interests in Europe, The Middle East, And India**, 95th Congress, 2nd Session, U.S. Government Printing Office, Washington, 1978.

U.S. Congress, House, Committee on Foreign Affairs, Subcommittee on Europe and Middle East, **Turkey's Problems and Prospects: Implications for U.S. Interests**, Committee Print, 96th Congress, 2nd Session, U.S. Government Printing Office, Washington, 1980.

U.S. Congress, House, Hearing Before the Subcommittee on Europe and the Middle East, **United States – Turkey Defense and Economic Cooperation Agreement**, 96th Congress, 2nd Session, U.S. Government Printing Office, Washington, 1980.

U.S. Congress, Senate, Committee on Foreign Relations, **Turkey, Greece and NATO: The Strained Alliance**, Committee Print, 96th Congress, 2nd Session, U.S. Government Printing Office, Washington, 1980, s.32

U.S. Library of Congress, Congressional Research Service, Ellen Laipson, **Turkey and U.S. Interests**, Report No. IB79089, Washington, 1980.

U.S. Congress, Senate, Senate Delegation Report, **Perspectives on NATO'S Southern Flank**, 96th Congress, 2nd Session, U.S. Government Printing Office, Washington, 1980.

U.S. Congress, Senate, Report By Senator Joseph R. Biden to the Committee on Foreign Relations and Committee on the Judiciary United States Senate, **The Sicilian Connection: Southwest Asian Heroin En Route to the United States**, Committee Print, 96th Congress, 2nd Session, U.S. Government Printing Office, Washington, 1980.

U.S. Congress, Senate, Senate Delegation Report, **Terrorism: Turkish Experience Hearings Before the Subcommittee of The Committee on The Judiciary**, 97th Congress, 1st Session, U.S. Government Printing Office, Washington, 1981.

U.S. Congress, House, Committee on Foreign Affairs, **Congressional-Executive Relations and the Turkish Arms Embargo**, Committee Print, 97th Congress, 1st Session, U.S. Government Printing Office, Washington, 1981.

U.S. Congress, Senate, A Report to The Committee on Foreign Relations United States Senate, **NATO Today : The Alliance in Evolution**, Committee Print, 97th Congress, 2nd Session, U.S. Government Printing Office, Washington, 1982.

U.S. Congress, Commission on Security and Cooperation in Europe a Staff Report, **Human Rights Situation in Turkey**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1982.

U.S. Congress, Senate, **Fiscal Year 1983 Security Assistance Hearings Before the Committee on Foreign Relations**, 97th Congress, 2nd Session, U.S. Government Printing Office, Washington, 1982.

U.S. Congress, House, Report Prepared For The Subcommittee on Europe and The Middle East of The Committee on Foreign Affairs, **U.S. Interests In The Eastern Mediterranean: Turkey, Greece and Cyprus**, Committee Print, 98th Congress, 1st Session, U.S. Government Printing Office, Washington, 1983.

U.S. Library of Congress, Congressional Research Service, Ellen Laipson, **A Congressional Tradition: 7/10 Ratio in Military Aid to Greece and Turkey**, Report No.83-524F, Washington, 1983.

U.S. Congress, Senato, A Report to the Committee on Foreign Relations United States Senate, **U.S. Security Assistance to NATO's Southern Flank**, Committee Print, 98th Congress, 1st Session, U.S. Government Printing Office, Washington, 1983.

3. Dışişleri Bakanlığı Bültenleri

The Department of State Bulletin, C.62, S.1609 (Nisan 1970), Government Printing Office, Washington, 1970

The Department of State Bulletin, C.63, S.1635 (Ekim 1970), Government Printing Office, Washington, 1970

The Department of State Bulletin, C.67, S.1736, (Ekim 1972), Government Printing Office, Washington, 1972

The Department of State Bulletin, C.69, S.1775, (Temmuz 1973), Government Printing Office, Washington, 1973

The Department of State Bulletin, C.69, S.1793, (Kasım 1973), Government Printing Office, Washington, 1973.

The Department of State Bulletin, C.71, S.1846, (Kasım 1974), Government Printing Office, Washington, 1974

The Department of State Bulletin, C.72 , S.1860, (Şubat 1975), Government Printing Office, Washington, 1974

The Department of State Bulletin, C.73 , S.1888, (Eylül 1975), Government Printing Office, Washington, 1975

The Department of State Bulletin, C. 73 , S.1895, (Ekim 1975), Government Printing Office, Washington, 1975

The Department of State Bulletin, C. 73, S.1897, (Kasım 1975), Government Printing Office, Washington, 1975

The Department of State Bulletin, C.80, S.2037, (Nisan 1980), Government Printing Office, Washington, 1980

The Department of State Bulletin, C.80, S.2040 (Temmuz 1980), Government Printing Office, Washington, 1980

The Department of State Bulletin, C.80, S.2044 (Kasım 1980) U.S. Government Printing Office, Washington, 1980

4. ABD Başkanlarının Söylev ve Demeçleri

National Archives and Record Service, **Public Papers of The Presidents of The United States: Richard Nixon Containing the Public Messages, Speeches, and Statements of the President 1971**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1972.

National Archives and Record Service, **Public Papers of The Presidents of The United States: Richard Nixon Containing the Public Messages, Speeches, and**

Statements of the President 1972, U.S. Government Printing Office, Washington, 1974.

National Archives and Record Service, **Public Papers of The Presidents of The United States: Richard Nixon Containing the Public Messages, Speeches, and Statements of the President 1973**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1975.

National Archives and Record Service, **Public Papers of The Presidents of The United States: Gerald R. Ford Containing the Public Messages, Speeches, and Statements of the President 1976-1977 (January 1 to April 9, 1976)**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1979.

National Archives and Record Service, **Public Papers of The Presidents of The United States: Jimmy Carter – 1977 (January 20 to June 24, 1977)**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1977.

National Archives and Record Service, **Public Papers of The Presidents of The United States: Jimmy Carter –1978 (January 20 to June 30, 1978)**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1979.

National Archives and Record Service, **Public Papers of The Presidents of The United States: Jimmy Carter – 1980-81 (September 29, 1980 to January 20, 1981)**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1982.

National Archives and Record Service, **Public Papers of The Presidents of The United States: Ronald Reagan- January 20 to December 31,1981**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1982.

5. Diğer Resmi Yayınlar

Organization For Economic Cooperation and Development, **Economic Surveys: Turkey**, Paris, OECD Publishing, 1974

Organization For Economic Cooperation and Development, **Economic Surveys: Turkey**, Paris, OECD Publishing, 1976

Organization For Economic Cooperation and Development, **Economic Surveys: Turkey**, Paris, OECD Publishing, 1978

Organization For Economic Cooperation and Development, **Economic Surveys: Turkey**, Paris, OECD Publishing, 1980.

Organization For Economic Cooperation and Development, **Economic Surveys 1983-1984: Turkey**, Paris, OECD Publishing, 1984

Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, **İstatistik Yıllığı**, C.15, Ankara, Hüsnütabiat Basımevi, 1946.

E. Hatıralar

Brzezinski, Zbigniew : **Power an Principle: Memoirs of the National Security Adviser 1977-1981**, Newyork, Farar Straus Giroux, 1983.

Callaghan, James : **Time and Chance**, London, Collins, 1987.

Carter, Jimmy . **Keeping Faith : Memoirs of President**, New York, Bantam Books, 1982.

Çağlayangil, İhsan S. : **Çağlayangil'in Anıları**, yay. haz. Tanju Cılızoğlu, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 2007.

Evren, Kenan : **Kenan Evren'in Anıları**, C.III, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1990.

Grew, Joseph C. : **Turbulent Era: a Diplomatic Record of Forty Years, 1904-1945**, C. I, Boston, Houghton Mifflin Press, 1952.

Hull, Cordell : **The Memoirs of Cordell Hull**, C.I, New York, The Macmillan Company, 1948.

Kissinger, Henry : **Years of Renewal**, New York, Simon & Schuster, 1999.

Nixon, Richard : **The Memoirs of Richard Nixon**, New York, A Filmways Company Publishers, 1978.

Spain, James W. : **American Diplomacy in Turkey : Memoirs of an Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary**, New York, Praeger Publishers, 1984.

F. Süreli Yayınlar

Afro-American	Massachusetts Centinel
Atlanta Daily World	Milliyet
Baltimore Sun	New York Amsterdam News
Boston Globe	New York Times
Chicago Defender	New York Packet
Chicago Metro New	Norwich Courier
Chicago Tribune	Observer
Christian Science Monitor	Pennsylvania Packet
Cumhuriyet	Philadelphia Gazette
Greenfield Gazette	Pittsburg Courier
Guardian	Resmi Gazete
Hartford Courant	Tercüman
Independent Journal	Wall Street Journal
Lawrence Journal World	Washington Post
Los Angeles Times	Washington Post Time Heralds

G. Türkiye’de Görev Yapan ABD’li Diplomatlarla Yapılan Mülakatlar

“Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Donald C. Bergus, 24.01.1991” , **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004ber02> (Çevrimiçi,26.10.2015)

“Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview with Richard W. Boehm, 27.06.1994”, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004boe01> (Çevrimiçi,26.10.2015)

“Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview with William R. Crawford, 24.10.1988”, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004cra05> (Çevrimiçi,26.10.2015)

“Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Dennis Cux, 13.01.1995”, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004kux01> (Çevrimiçi,26.10.2015)

“Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Robert S. Dillon, 17.05.1999”, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004dil06> (Çevrimiçi,26.10.2015)

“Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview with Morris Draper, 27.02.1991”, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004dra01> (Çevrimiçi,26.10.2015)

“Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Raymond C. Ewing, 29.11.1993”, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004ewi02> (Çevrimiçi,26.10.2015)

“Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Paul F. Gardner, 04.11.1991”, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004gar01> (Çevrimiçi,26.10.2015)

“Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Myles Greene, 22.02.2002”, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004gre01> (Çevrimiçi,26.10.2015).

“Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Arma J. Karaer, 19.04.2004”, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2007kar01> (Çevrimiçi,26.10.2015)

“Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview with Ambassador Kenton W. Keith, 04.06.1988”, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2010kei01> (Çevrimiçi,26.10.2015)

“Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With G. Clay Nettles, 08.07.1997”, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004net01> (Çevrimiçi,26.10.2015)

“Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Daniel Oliver Newberry, 01.12.1997”, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004new01> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

“Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Alphonse La Porta, 11.02.2004”, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C. Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2001lap01> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

“Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview with James W.S. Spain, 31.10.1995”, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division,

Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004spa01>
(Çevrimiçi,26.10.2015)

“Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Ronald I. Spiers, 11.11.1999”, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004spi02>
(Çevrimiçi,26.10.2015)

“Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Wells Stabler, 19.07.1991”, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004sta01>
(Çevrimiçi,26.10.2015)

Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection, Interview With Alfred Joseph White, 17.09.1997, **ADST**, Library of Congress, Manuscript Division, Washington, D.C., Digital ID: <http://hdl.loc.gov/loc.mss/mfdip.2004whi01>
(Çevrimiçi,26.10.2015)

II. İkincil Kaynaklar

A. Tezler

- Acar, Ayla : **Soğuk Savaş Yıllarında Amerikan Kültürünün Türkiye'ye Girişinde Basının Rolü**, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2008.
- Aktaş, Altan : **1964 ve 1967 Kıbrıs Krizleri Sırasında ABD'nin Kıbrıs Politikaları**, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009.
- Akyasan, Elif : **Türk Basınına Göre Türkiye-ABD İlişkileri (1970-1980)**, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.
- Altunbaş, Zuhâl : **Tarih Çalışmalarına Kaynak Olarak Vatan Gazetesi'nde Kıbrıs Sorunu (1954-1974)**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 2010.
- Garrett, James M. : **Assistance to Turkey as an Instrument of United States Foreign Policy, With Emphasis on Military Assistance**, Columbia University Yayınlanmamış Doktora Tezi, Columbia, 1960.
- Kalyon, Levent : **Cumhuriyet Dönemi Savunma Politikaları**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008.
- Korkut, Fazıl Can : **A Comparative Case Analysis of U.S. Crisis Diplomacy : Cyprus 1963-1964 and 1974**, University of Alberta, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Alberta, 1987.

- Miller, Brian L. : **Human Rights and US Foreign Aid: A Quantitative Analysis of Aid Alloations**, University of Maryland, Yayınlanmamış Doktora Tezi, College Park, 2011.
- Seler, Alev : **Turkey and United States, Allies of a Kind**, Boğaziçi Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1991.

B. Araştırma ve İnceleme Eserleri

- Ahmad, Feroz : **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Çev. Yavuz Alogan, Ankara, Doruk Yayınları, 2002.
- : **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul ,Hil Yayın, 1996.
- Aldrich, Richard J. : **The Hidden Hand: Britain, America, and the Cold War Secret Intelligence**, New York, Overlook Press, 2001.
- Arı, Tayyar : **Türkiye-ABD İlişkileri ve Ortadoğu**, Bursa, Mkm Yayıncılık, 2010.
- Armaoğlu, Fahir : **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.
- Arslan, Ali : **Doğu-Batı Ekseninde Stratejik Rekabet**, İstanbul, İdil Yayıncılık, 2015.
- : **Efendi ve Uşak: Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri**, İstanbul, İskenderiye Yayınları, 2008
- Bal, İdris : **ABD Politikaları ve Türkiye**, Ankara, Lalezar Kitapevi, 2008.

- Bostanoğlu, Burcu : **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**, Ankara, İmge Kitabevi, 1999.
- Birand, Mehmet Ali : **12 Eylül Saat : 04:00**, İstanbul, Karacan Yayınları, 1984.
- : **Diyet: Türkiye ve Kıbrıs Üzerine Uluslararası Pazarlıklar 1974-1980**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1987.
- Birand, Mehmet Ali; Akar, Rıdvan v.d. : **12 Eylül Türkiye'nin Miladı**, İstanbul, Doğan Kitap, 2010.
- Callaway, Rhonda L. and Elizabeth G. Matthews : **Strategic US Foreign Assistance: The Battle Between Human Rights and National Security**, Hampshire, Ashgate Publishing, 2008.
- Çelik, Yasemin : **Contemporary Turkish Foreign Policy**, London, Praeger, 1999, s.21.
- Doğan, Yalçın : **Dar Sokakta Siyaset (1980-1983)**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1985, ss.137-138
- Ecevit, Bülent : **Türkiye 1965-1975**, Ankara, Ajans-Türk Matbaacılık, t.y.
- Epstein, Edward Jay : **Agency of Fear: Opiates and Political Power in America**, New York, G.P. Putnam's Sons, 1977.
- Erhan, Çağrı : **Beyaz Savaş**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1996.
- Ford, Gerald R. : **A Time to Heal**, Newyork, Harper and Row Publishers, 1979.
- Garthoff, Raymond : **Detente and Confrontation American-Soviet Relations from Nixon to Reagan**, Washington, The Brookings Institution, 1985.

- Gause, F. Gregory : **The International Relations of the Persian Gulf**, Cambridge, Cambridge University Press, 2011.
- Gordon, Leland James: **Amerikan Relations With Turkey 1830-1930**, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1932.
- Güldemir, Ufuk : **Çevik Kuvvetin Gölgesinde Türkiye**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1986.
- Gürel, Şükrü Sina : **Tarihsel Boyut içinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1993.
- Hart, Parker T. : **Two NATO Allies at the Threshold of War**, London, Duke University Press, 1990.
- Henze, Paul B. : **Türkiye ve Atatürk'ün Mirası**, çev. Orhan Azizoglu, Konya, Kömen Yayınları, 2003.
- Hitchens , Christopher : **Cyprus**, New York, Quartet Books Limited, 1984.
- Huntington, Samuel : **The Common Defence: Strategic Programs in National Politics**, New York, Columbia University Press, 1961.
- Johnson, Chalmers : **Amerikan Emperyalizminin Sonbaharı**, çev. Hasan Kösebalaban, İstanbul, Küre Yayınları, 2005.
- Levis, Jesse W. : **The Strategic Balance in The Mediterranean**, Washington, American Enterprise Institute, 1976.
- Litwak, Robert S. : **Detente and Nixon Doctrine : American Foreign Policy and The Pursuit Of Stability, 1969-1976**, Cambridge, Cambridge University Press, 1984.
- Kara Kuvvetleri Dairesi: **Kuruluşunun 607.Yılında Türk Kara Kuvvetleri**, Ankara, Güzel Sanatlar Matbaası, 1970.

- Kedoire, Sylvia : **Seventy-Five Years of The Turkish Republic**, Oregon, Frank Cass Publishers, 2000.
- Kocabaşoğlu, Uygur : **Anadolu'daki Amerika**, Ankara, İmge Kitabevi, 2000.
- Kuniholm, Bruce R. : **The Origins of Cold War in the Near East**, New Jersey, Princeton University Press, 1980.
- Kurat, Akdes Nimet : **Türk Amerikan İlişkilerine Kısa Bir Bakış (1800-1959)**, Ankara, Doğan Matbaası, 1959.
- Mieczkowski, Yanek : **Gerald Ford and Challenges of 1970s**, Kentucky, The University Press of Kentucky, 2005.
- Mumcu, Uğur : **Amerika Kúsmesin**, Ankara, Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı Yayınları, 2011.
- Orkunt, Sezai : **Türkiye-ABD Askeri İlişkileri**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1978.
- Paulin, Charles Oscar : **Diplomatic Negotiations of American Naval Officers 1778-1883**, Baltimore, John Hopkins University Press, 1912.
- Sander, Oral, Fişek, Kurthan : **Türk-ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı**, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1977.
- Schurmann, Franz : **The Foreign Politics of Richard Nixon: The Grand Design**, Berkeley, Institute of International Studies, 1987.
- Simav, Akın : **Turan Güneş'in Siyasal Kavgaları**, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2009.
- Songar, Ayhan : **Haşhaş Meselesi ve Türkiye**, İstanbul, Hareket Yayınları, 1974.

- Stern, Laurence : **The Wrong Horse : The Politics of Intervention and the Failure of American Diplomacy**, New York, Times Book, 1977.
- Şafak, Nurdan : **Osmanlı-Amerikan İlişkileri**, İstanbul, OSAV, 2003.
- Thomas, Lewis V., .Frye, Richard N. : **The United States and Turkey and Iran**, Hamden, Archon Books, 1971.
- Türkmen, Füsun : **Kırılğan İttifaktan "Model Ortaklığa" Türkiye-ABD İlişkileri**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.
- Ülman, Haluk : **Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1961.
- Yetkin, Çetin : **Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika**, Antalya, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, 2010.
- Zinn, Howard : **A People’s History of the United States**, New York, Harper Collins Publishers, 2001.
- Zürcher, Erik Jan : **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

C. Makaleler

- Acar, Özgen : “Türkiye, 1972’de Haşhaş Ekimine Son Verecek”, **Cumhuriyet**, 30.06.1971, s.1
- Akkoç, Fethi : “Haşhaş İçin Tazminat 10 Misli Artsa Bile Zarardayız”, **Tercüman**, 25.02.1974, s.7.
- Anable, David : “ First Serious Nato Split”, **Christian Science Monitor**, 04.03.1975, s. 1.
- Anderson, Jack : “Others Take Over as Turks Curb Drugs”, **The Washington Post Times Herald**, 10.07.1971, s. B11.
- : “New Drug Wave Points Westwards”, **The Washington Post, Time Herald**, 05.09.1972, s. B11.
- : “Lifting the Turkish Opium Ban”, **The Washington Post**, 14.04.1974, s.B7.
- : “ Turks Warn on Poppy Growing Ban”, **The Washington Post, Times Herald**, 08.01.1973, s.D11.
- : “Greek Army Weak, NATO Memo Says”, **The Washington Post**, 24.07.1974, s.B15.
- : “U.S. Consider Floating SpyBases”,**The Washington Post**, 23.08.1975, s.B7.
- : “Turkey’s Prisons: Hearthbreak Houses”, **The Washington Post**, 27.06.1978, s. E12.
- Anderson, Jim : “Turkey’s Base Negotiators Seek Embargo Safeguards”, **The Washington Post**, 22.01.1979, s.A14.

- Barchard, David : “Ecevit Says NATO is Ignoring Abuse of Rights in Turkey”, **The Guardian**, 30.04.1982, s.9.
- : “Turkish Military Block Opposition Parties”, **The Washington Post**, 20.08.1983, s. A16
- Belair, Felix : “U.S. Loan to Turkey Dismays Narcotics Officials”, **The New York Times**, 14.06.1970, s.24.
- : “Laird Says Agreement Is near With Turkey to Curb Drug Flow”, **The New York Times**, 23.06.1971, s. 16.
- Behestani, Majid; Shahidani, Mehdi Hedayati : “Twin Pillars Policy : Engagement of US-Iran Foreign Affairs During Last Two Decades of Pahlavi Dynasty”, **Asian Social Science**, C. 11, S.2 (Çevrimiçi 15.10.2015,<http://www.ccsenet.org/journal/index.php/ass/article/view/43510>).
- Berger, Marilyn : “Panel Votes To Ship Some Arms to Turks”, **The Washington Post**, 18.09.1975, s. A2.
- : “U.S. Begins Arms Cutoff to Turkey”, **The Washington Post**, 05.02.1975, s.A1.
- Binder, David : “ U.S. Gives Warning on Cyprus Status”, **The New York Times**, 16.07.1974, s. 16.
- : “ Greeks and Turks Cautioned by U.S.”, **The New York Times**, 17.07.1974, s. 1.
- : “U.S. Presses Effort for Cyprus Truce: Kissinger Keeping in Touch”, **The New York Times**, 21.07.1974, s. 21.
- : “House Testimony Split on Aid to Turkey”, **The New York Times**, 11.07.1975, s.1.

- : “House Approves Foreign Aid Bill”, **The New York Times**, 19.12.1974, s. 6.
- : “Ford Endorses Bill to Ease Arms Embargo on Turkey”, **The New York Times**, 10.07.1975, s.1.
- : “ Ford Hopes to Sway House on Weapons Aid to Turkey”, **The New York Times**, 09.07.1975, s. 3.
- Birand, Mehmet Ali : “NATO’da Yıldırım Harekat”, **Milliyet**, 23.10.1980, s.7.
- : “ABD, U-2 Uçaklarının Türkiye Üzerinden Uçmasını İstiyor”, **Milliyet**, 14.05.1979, s.9.
- : “On Havaalanının Genişletilmesinin NATO ile İlgisi Yok”, **Milliyet**, 21.10.1982, s.9
- Blanton, Shannon : “Instruments of Security or Tool of Repression? Arms Imports and Human Rights Conditions in Developing Countries”, **Journal of Peace and Research**, C.36, S.2 , s.233-244
- Botsas, Eleftherios : “The U. S.-Cyprus-Turkey-Greek Tetragon: The Economics of Alliance” **NJPMS Journal of Political and Military Sociology**; Fall 1988; S.16/ 2; s. 247-262.
- Brader, Tom : “Cyprus: Where Were the U.S. Watchmen?” **The Washington Post**, 20.07.1974, s.A15.
- Bright, Barbara : “Senate Panel Votes to lift Turk Aid Ban”, **The Washington Post**, 27.03.1975, s.A2.
- Browne, Malcolm W. : “ Moscow Stressing Return of Makarios”, **The New York Times**, 21.07.1974, s. 22.

- Bueno de Mesquita, Bruce and Smith, Alastair : “A Political Economy of Aid”, **International Organization**, C.63, S.2, s. 309-340.
- Burns, Michael K. : “Turkish Polarization Grows as Military Ponder Its Role”, **The Baltimore Sun**, 29.06.1980, s.1.
- Burt, Richard : “Turkey Said to Shift Its Stand on Cyprus”, **The New York Times**, 03.12.1977, s. 5.
- : “Turkey Threatens to Expel U.S. Troops”, **The New York Times**, 30.11.1977, s.11.
- : “ U.S. Seeks Ways to Gauge Foreign Nations’ Stability”, **The New York Times**, 29.01.1979, s. A-2.
- : “ Russian Hints Soviet Would Favor A Rejection by Turkey of U-2 Plan”, **The New York Times**, 29.05.1979, s.A6
- Canfield, Virginia : “Turkey’s Military Take Over Is Best for Nation”, **The Baltimore Sun**, 27.09.1980, s.A15.
- Carper, Elsie : “Turk Plan Seen Drying Up Illicit Heroin”, **The Washington Post**, 08.02.1972, s. A3.
- Cem, İsmail : “Haşhaş ve Gerçek”, **Milliyet**, 29.02.1972, s.2.
- Chapman, William : “Ex-Im Bank to Continue Seoul’s Loans Despite Military Rule”, **The Washington Post**, 06.06.1980, s.A19.
- Chenoweth, Karin : “Turkey’s Regime Plans for Civilian Rule”, **The Boston Globe**, 02.11.1980, s.65.

- Civaoğlu, Güneri : “Haşhaş”, **Tercüman**, 05.07.1974, s. 2.
- Clarity, James F. : “Turks Challenge the Role of U.N. Force on Cyprus”, 25.08..1974, **The New York Times**, s.1.
- Clymer, Adam : “House, By 208-205, Votes to Drop Ban On Arms To Turkey”, **The New York Times**, 02.08.1978, s.A1.
- Cody, Edward : “U.S. Requests Turkey to Allow U2 Overflights”, **The Washington Post**, 15.05.1979, s.A12.
- Coffey, Raymond : “Reluctant Ally Turkey Distrusts U.S. Campaigns”, **Chicago Tribune**, 20.01.1980, s. B2.
- Cohn, Victor : “Opium-Short U.S. Turns to Turkey”, **The Washington Post**, 05.03.1975, s. A3.
- Cooley, John K. : “Mideast Instability”, **Christian Science Monitor**, 19.06.1970, s.2.
- : “Moscow tell Athens : Don’t Oust Makarios”, **The Christian Science Monitor**, 17.02.1972, s.2.
- : “Greeks Blame U.S. For Weakness”, **The Christian Science Monitor**, 13.08.1974, s. 5
- : “Turks Fear Greek Arms Advantage”, **The Washington Post**, 13.08.1975, s. A14.
- : “Military Proliferation Greece, Turkey Build Up Arms Supplies”, **The Christian Science Monitor**, 29.04.1976, s.12.
- : “Turkey Hold Ax Over U.S. Bases”, **The Christian Science Monitor**, 11.08.1975, s.13.

- : “Turkish Regime Pressed to Meet Defense Needs”, **The Christian Science Monitor**, 13.08.1975, s.6.
- : “Cypriots Eye Carter’s Peace Efforts”, **The Christian Science Monitor**, 26.04.1977, s.7.
- : “U.S. Turkey Speed Pact With the Eye on Afghan Fighting”, **The Christian Science Monitor**, 09.01.1980, s.4
- Criss, Nur Bilge : "A Short History of Anti-Americanism and Terrorism: The Turkish Case", **The Journal of American History**, Vol. 89, No. 2, 2002, s.472-484.
- Cushman, Paul : “A Noble Experiment That Failed”, **The Wall Street Journal**, 14.08.1975, s. 8.
- Daponte, Kosta : “ABD Üslere Karşı 4 Yıl İçin 15 Milyar Veriyor.”, **Cumhuriyet**, 28.03.1976, s.1.
- Demirsar, Metin : “U.S. Upgrades Military Links to Turkey With Eye to Soviet Union and the Mideast”, **The Wall Street Journal**, 12.01.1983,s.32.
- Doder, Dusko : “Greece, Turkey Dispute Peril NATO’S Flank”, **The Washington Post**, 14.03.1975, s.A12.
- : “Haig in Turkey to Weigh Arms Needs”, **The Washington Post**, 04.03.1975, s. A10.
- : “Turks Press New Moves to Counter U.S. Embargo”, **The Washington Post**, 14.09.1975, s.A26.

- : “Lifting of Arms Embargo Hearten Turks”, **The Washington Post**, 05.10.1975, s.5.
- : “Ecevit Voices Doubts About US Alliance”, **The Guardian**, 30.09.1975, s.2.
- : “Turkish Leader See Shifting Away From NATO Alliances”, **The Washington Post**, 06.10.1975, s.A6.
- : “Embattled Turkey: A Dying Economy, Growing Terrorism”, **The Boston Globe**, 11.02.1980, s.3.
- Eder, Richard : “ Britain in Pivotal Position In Diplomacy Over Cyprus”, **The New York Times**, 17.07.1974, s. 12.
- Edwards, Paul G. : “U.S. Women, Jailed in Turkey, Get Life Terms”, **The Washington Post Times Herald**, 29.12.1973, s. A8.
- Ellis, Harry B. : “Senate Words Ire Turks; U.S. Listening Posts Stay Shut”, **The Christian Science Monitor**, 13.02.1976, s. 1.
- Ergin, Sedat : “ABD ile Yeni Bir Askeri Mutabakat Belgesi”, **Cumhuriyet**, 15.12.1981, s.1.
- Erhan, Çağrı : “ABD’nin Mağrib Ülkeleri ile İlişkileri (1776-1815)” **A.Ü.S.B.F. Dergisi**, C. 53, S.1,1998, s.127-146.
- Esmer, Ahmet Şükrü :“Yumuşamanın Değiştirdiği Dünyamız”, **Milliyet**, 01.01.1973, s.2.
- : “ Gizli Görüşmelele Gizli Antlaşma Dönemi mi?”, **Milliyet**, 01.01.1974, s.2.
- Evans, Rowland : “A NATO Defense Triangle of Worsening Relations”, **The Washington Post**, 13.04.1976, s. A19.

- Evans, Rowland and Novak, Robert : “Another Foreign Policy Plus fo Mr. Ford”,
The Washington Post, 18.05.1975, s. 39.
- : “U.S. Turkish Relations”, **The Washington Post**,
28.08.1975, s.A29.
- : “Turkey’s Troubled ‘U.S. Connection””, **The Washington
Post**, 22.04.1977, s. A21.
- : “Russian Ventures In Turkey”, **The Washngton Post**,
25.04.1974, s. A23.
- : “U.S. Turkish Relations Retarded”, **Lawrence Journal
World**, 09.07.1979, s. 4.
- Farnsworth, Clyde H. : “Creditors Delay Aid To Turkey”, **The New York Times**,
07.03.1979, D1.
- Fleming, Louis B. : “Spain Seeking Closer Western Ties”, **The Los Angeles
Times**, 21.03.1981, s. B1.
- Fitchett, Joseph : “ The Turkish View of Relations With U.S.”, **The
Christian Science Monitor**, 10.01.1974, s. 5
- Friendly, Alfred : “ Low U.S. Profile Pays off With Fewer Turkish Incidents”,
The Washington Post Times Herald, 14.03.1970, s.A17.
- : “U.S. May Finance Turk Opium Cutback”, **The
Washington Post Times Herald**, 24.07.1970,s. A1.
- : “Opium Traffic Seems Unaffected by Turkish Drive”, **The
New York Times**, 17.01.1971,s.14.

- : “Turkish Leader Moves to bring Last of Nation’s Opium Farms Under Control”, **The New York Times**, 21.06.1971, s.15.
- Gage, Nicholas : “Turks’ Eastern Ties Worrying the West”, **The New York Times**, 28.04.1978, s.A5.
- : “Turkish Leader, Ending Greek Talks, Assails the U.S.”, **The New York Times**, 12.03.1978, s.3.
- : “ Turk Attacks Delay In Arms Aid From U.S.”, **The New York Times**, 13.03.1978, s.A2.
- : “Ecevit Called Irate On Spy-Flight Plea”, **The New York Times**, 24.05.1979, s.A13.
- : “Turkey Seeks Long-Term U.S. Aid and Joint Arms Industry Ventures”, **The New York Times**, 10.06.1979, s.1.
- : “ Greece Hopeful That Coup Will Improve Turkish Ties”, **The New York Times**, 13.09.1980, s.4.
- Gelb, Leslie H. : “Pentagon’s Chied Cautions Turkey on Cyprus Drive”, **The New York Times**, 19.08.1974, s. 1
- Gelman, Harry : “ The Rise and Fall of Detente: Causes and Consequences”, **Center for The Study of Soviet International Behavior**, S.2, 1985, s.1-41.
- Getler, Michael : “U.S. Cuts Greece Arms”, **The Washington Post**, 21.07.1974, s. A1.
- : “Turks Vows to Resist Pressure Despite Rebuff in Senate”, **The Washington Post**, 13.05.1978, s. A13.

- : “White House to Press Turkish Arms Aid”, **The Washington Post**, 22.01.1978, s.A17.
- : “Shift on Turkish Arms Ban”, **The Washington Post**, 26.04.1978, s.A18.
- : “U.S. Intelligence Facilities in Turkey Get New Attention After Iran Turmoil”, **The Washington Post**, 09.02.1979, s.A15.
- Godsell, Geoffrey : “U.S. to Keep Its Bases in Spain and Turkey”, **The Christian Science Monitor**, 06.10.1975, s.3.
- : “Ford, Kissinger Revive NATO’s Southeast Flank”, **The Christian Science Monitor**, 19.04.1976, s.
- Goshko, John M. : “U.S. Turkey Said to Agree On Arms Pact”, **The Washington Post**, 01.04.1978, s. A1.
- : “Drive to Repeal Turks Arms Curb Clear 1st Hurdle”, **The Washington Post**, 04.05.1978, s.A1.
- : “Senate Approves Lifting Embargo On Turkish Arms”, **The Washington Post**, 26.07.1978, s.A1.
- : “ From the Allies: Patience: For Turkey, Understanding by the Allies”, **The Washington Post**, 13.09.1980, s. A17.
- Gören, Saynur : “Carter’in, U-2’ler için Moskova Yerine Ecevit’e Baskı Yapması İkisinin de Durumunu Zedeledi.” , **Milliyet**, 11.07.1979, s.12.
- Gören, Zeyyat : “Turkey and U.S.”, **The Washington Post**, 15.7.1974, s.A23

- Graham, Bradley : “ U.S. Turkish Negotiators Report Progress in Talks on Bases Pact”, **The Washington Post**, 07.09.1979, s. A20.
- Gupte, Pranay : “L.I. Man Describes Turkish Escape”, **The New York Times**, 26.10.1975, s.25.
- Günay, Nejla : “Amerikan Misyonerlerine Anadolu Halkının Tepkisi ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkileri” **Akademik Bakış**, C. I, S.2, 2008, s. 107-118.
- Gwertzman, Bernard :“U.S. Calls Back Its Envoy in Turkish Opium Dispute”, **The New York Times**, 06.07.1974, s. 1.
- : “ U.S. Backs Turks in Cyprus but Warns Against a War”, **The New York Times**, 14.08.1974, s. 3.
- : “Diplomacy, Caution and Dismay”, **The New York Times**, 22.07.1974, s. 13.
- : “Kissinger Assures Greek Americans”, 24.08.1974, **The New York Times**, s.3.
- : “ Key Senators Introduce a Bill To Resume Arms Aid to Turks”, **The New York Times**, 27.02.1975, s.8.
- : “House Maneuver Upholds Arms Embargo in Turkey”, **The New York Times**, 01.08.1975, s.1.
- : “Turkey-Aid Move Blocked in Senate”, **The New York Times**, 31.07.1975, s.5.
- : “Senators hoping to Force New House Vote on Turkey”, **The New York Times**, 30.07.1975,s.3.

- : “ Kissinger Fails To Achieve Delay in Turkey Aid Cut Off”,
The New York Times, 02.02.1975, s. 1
- : “ Colby Says Other Bases Cannot Replace Turkey’s”, **The
New York Times**, 02.08.1975, s.3.
- : “Ford Appeals for Reversal Of House Vote on Turkey”,
The New York Times, 26.07.1975, s. 6.
- : “U.S. and Turkey Reach an Accord on Bases and Aid”,
The New York Times, 27.03.1976, s. 1.
- : “Kissinger is Told Turks’ Pact Faces ‘Rough Sledding’ ”,
The New York Times, 30.03.1976, s. 5.
- : “U.S. Tells of Gain Toward Accord on 4 Greek Bases”,
The New York Times, 13.04.1976, s.1.
- : “Ford Bids Congress Back Turks’ Pact”, **The New York
Times**, 20.06.1976, s.2.
- : “ Carter Supports Arms for Turks In Policy Review”, **The
New York Times**, 20.04.1977, s.1.
- : “U.S. Tries to End Rift With Turkey”, **The New York
Times**, 14.03.1978, s.6.
- : “Carter Supports Arms for Turks After a Three Month
Policy Review”, **The New York Times**, 20.04.1977, s.10.
- : “Carter Send Aides to Turkey fo Talks”, **The New York
Times**, 29.03.1978, s. A6.
- : “President, In Shift, Will Try to End Ban on Arms For
Turkey”, **The New York Times**, 02.04.1978, s.1.

- : “ Vance Says Arms for Turks Will Bring Moves on Bases and Cyprus”, **The New York Times**, 07.04.1978, s. A8.
- : “Turkish Chiefs Sees No Russian Threat”, **The New York Times**, 30.05.1978, s.1.
- : “Turkey Would Bar U-2 Use of Airspace If Soviet Objected”, **The New York Times**, 15.05.1979, s.A1.
- : “Turk Postpones U.S. Visit, Dimming Hope on Bases”, **The New York Times**, 11.02.1976, s.10.
- Halloran, Richard : “U.S. Puts New Stress on Close Military Ties to Turkey”, **The New York Times**, 21.01.1980, s. A8.
- Halverson, Guy : “Seeking Alternatives to U.S. Bases in Turkey”, **The Christiane Science Monitor**, 24.06.1975, s.3.
- Hamilton, Lee H. : “Why We Should Lift the Turkish Arms Embargo”, **The Washington Post**, 19.06.1978, s. A23.
- Harsch, Joseph C. : “Turks Gain Military Edge in Cyprus”, **The Christian Science Monitor**, 22.07.1974, s.1.
- Hart, Parker T. : “U.S. –Turkish Relations”, **The New York Times**, 29.09.1975, s.31.
- Henze, Paul B. : “Turkey Pulling Itself Together”, **The Christian Science Monitor**, 13.08.1981, s.12.
- : “Turkey Tries Free, Disciplined Economy and It Delivers”, **The Christian Science Monitor**, 17.03.1982, s.11.
- : “An Optimistic Turkey Moves Closer Democracy”, **The Christian Science Monitor**, 24.12.1981, s.14.

- : “The Differences Between Turkey and Poland”, **The Wall Street Journal**, 12.03.1982, s.22
- Hey, Robert P. : “U.S. Warned Opium Ban no Drug Cure”, **The Christian Science Monitor**, 02.07.1971, s. 1.
- : “Congress Awaits Sign From Turkey”, **Christian Science Monitor**, 07.04.1975, s.4.
- Hoffman, Fred S. : “Turks Said to Buy 60 Soviet Copters”, **The Washington Post**, 28.10.1975, s.A2.
- Hooper, John : “ Strength Reduced”, **The Guardian**, 10.06.1975, s. 2.
- Hovey, Graham : “Carter Organizes Drive to End Ban on Arms to Turks”, **The New York Times**, 02.06.1978, s.A1.
- Howard, Harry N. : “The Bicentennial in American-Turkish Relations”, **Middle East Journal**, C.30, N. 3, 1976, s. 291-310.
- Howe, Marvinne : “3 Americans in Turkish Prison Hopeful of Freedom in ‘80”, **The New York Times**, 23.12.1979, s. 3.
- : “Turkey Ratifies U.S. Convict Exchange”, **The New York Times**, 09.10.1980, s.A3.
- : “ Ecevit Party Loses Majority in Turkey”, **The New York Times**, 15.10.1979, s.A1.
- : “ Angry Turks Resist New Policies and Higher Prices”, **The New York Times**, 11.02.1980, s.A2.
- : “ Turkey’s Economic Miracle, Exceeded I.M.F. Expectations”, **The New York Times**, 12.09.1981, s.29.

- : “U.S. and The Turks Agree to Create Joint Defense Unit”, **The New York Times**, 06.12.1981, s. 1.
- : “Haig Ankara Visit Encourages Turks”, **The New York Times**, 13.12.1981, s.17.
- : “Turks Reassured By Weinberger’s Visit”, **The New York Times**, 12.05.1981, s.3.
- : “Effusive Talk With Turkey: Closer U.S. Ties”, **The New York Times**, 08.12.1981, s.A9.
- : “What Turks Said in Voting”, **The New York Times**, 09.11.1982, s.A5.
- : “Political Future is Worrying Turks ”, **The New York Times**, 11.09.1981, s.A9.
- : “Turks Electing First Parliament Since Coup”, **The New York Times**, 06.11.1983, s.6.
- : “Ecevit Party Loses Majority in Turkey AsRight Wing Gains”, **The New York Times**, 15.10.1979, s. A1.
- : “34 Are Slain in Turkey As Generals Demand Moves to End Violence”, **The New York Times**, 31.05.1980, s.1.
- : “Military Motives in Turkey”, **The New York Times**, 13.09.1980, s.4.
- : “Ex-Premiers Freed by Junta in Turkey”, **The New York Times**, 12.10.1980, s.1.
- : “ Turks Welcome Greece’s Return To NATO Wing”, **The New York Times**, 21.10.1980, s. A7.

- : “Turk Says Junta Will Stay Till ‘Anarchy’ is Ended”, **The New York Times**, 15.10.1980, s. A11.
- : “Senator Tower Favors More U.S. Assistance”, **The New York Times**, 13.02.1981, s.8.
- : “Turks Outline Path Back to Democracy”, **The New York Times**, 02.11.1980, s.11.
- : “ Turkey Relaxed and Tranquil on Muslim Holiday”, **The New York Times**, 23.10.1980, s. A9.
- : “U.S. Acts to Improve Air Base in Turkey : Seeks to Enhance Military Capactiy”, **The New York Times**, 05.03.1981, s. A11.
- : “Turkish Junta Plans Changes Far Wider Than Initial Aims”, **The New York Times**, 12.04.1981, s.14
- İpekçi, Abdi : “Ecevit’in Açıklamaları”, **Milliyet**, 07.11.1978, s. 9.
- İstemi, Mustafa : “Başbakan Ecevit: IMF, Güçlükleri Arttırıcı Reçetelerde Israr Etmemelidir.”, **Milliyet**, 30.10.1978, s.3.
- Janssen, Richard F. : “Aegean Anger”, **The Wall Street Journal**, 06.01.1976, s. 31.
- : “Russia’s Economic Aid to Turkey”, **The Wall Street Journal**, 01.06.1977, s.16.
- Johnston, Oswald : “U.S. Planning to Continue Turkish Aid”, **Los Angeles Times**, 13.09.1980, s.A9.

- Kaloudis, George : “ The Influence of the Greek Diaspora on Greece and the United States”, **International Journal on World Peace**, Vol. 25, No. 3 (September 2008), s.29-59
- Kamm, Henry : “Turkish Farmers See Poverty in Ban on the Poopy”, **The New York Times**, 03.10.1972, s.12.
- : “ Turkish Ban on Poppy : Delayed Impact Seen”, **The New York Times**, 10.10.1972, s. 1.
- : “ Turkish Ban on Poppy : Delayed Impact Seen”, **The New York Times**, 10.10.1972, s. 1.
- Keatley, Robert : “ Turkey Begins Take-Over of U.S. Bases As NATO Alliance Continues to Unravel”, **The Wall Street Journal**, 28.07.1975, .s 8.
- Kifner, John : “Turkish Coup Chiefs Make Vow to Bring Stability to Nation”, **The New York Times**, 13.09.1980, s. 1.
- : “Turkey’s Task After the Coup”, **The New York Times**, 16.09.1980, s.A11.
- Kilpatrick, Carroll : “Kissinger Sees No U.S. Involvement in Cyprus”, **The Washington Post** 21.07.1974, s. A6.
- Kitroeff, Alexander : “ Diaspora-Homeland Relations and Greek-American Lobbying: The Panhellenic Emergency Committee, 1974-1978”, **Journal of Modern Hellenism**, no:11, 1994, s. 19-40
- Klose, Kevin : “Turks, Soviets Sign Friendship Pact”, **The Washington Post**, 24.06.1978, s.A19.

- : “Leader of Turkey’s Military Rule Shows Interest in Retaining Power”, **The Washington Post**, 29.05.1981, s.A26.
- Kohen, Sami : “Turkey Warns Restive Students”, **The Christian Science Monitor**, 08.05.1970, s. 2.
- : “ Abduction of U.S. Airmen Wrenches in Turkey”, **The New York Times**, 06.03.1971, s. 5.
- : “Turkey Reaps Whirlwind Over Poppy-growing Ban”, **The Christian Science Monitor**, 23.08.1972, s. 2.
- : “Turkey Plans to Lift Opium Ban; U.S. Relations Strained”, **The Christian Science Monitor**, 29.03.1974, s.2.
- : “Turks Want New Deal on Opium Ban”, **The Guardian**, 09.10.1973, s. 3.
- : “Turkey Reaps Whirlwind Over Poppy-growing Ban”, **The Christian Science Monitor**, 23.08.1972, s. 1.
- : “ Turks to Grow Opium Poppy ‘With Controls’”, **The Christian Science Monitor**, 05.07.1974, s. 2.
- : “Turkey Raises Stakes on U.S. Arms Pact”, **The Christian Sciece Monitor**, 23.06.1975, s.6.
- : “Turkish Opposition Resist U.S. Arms Decision”, **The Christian Science Monitor**, 10.10.1975, s.19.
- : “Turkey U.S. Try to Avert Break”, **The Christian Science Monitor**,10.02.1975, s. 3.

- : “Turkey Begins Military Muscle Building Program”, **The Christian Science Monitor**, 31.12.1976, s. 4.
- : “Turkey Courts Eastern Europe”, **The Christian Science Monitor**, 06.01.1976, s. 13.
- : “ Left-oriented Coalition Ends Turkish Political Stalemate”, **The Christian Science**, 28.01.1974, s.10.
- : “Ecevit’s Turkey: a Bit More Aloof Within NATO”, **The Christian Science Monitor**, 13.01.1978, s. 5.
- : “Turkey Prepares to Sign Friendship Accord With Soviets”, **The Christian Science Monitor**, 29.12.1976, s.6
- : “Turkey Moves to Shift Defence Policy Away From U.S.”, **The Christian Science Monitor**, 28.03.1978, s.11.
- : “Soviets, Turks to Widen Contacts”, **The Christian Science Monitor**, 31.12.1975, s.4.
- : “Turkey Widens East Doorwith Communist Visits”, **The Christian Science Monitor**, 04.06.1976, s.7.
- : “Soviet Carrier Allowed in Mediterreanean”, **The Christian Science Monitor**, 21.07.1976, s.5
- : “ Turkey May Sound Out Soviets on Arms Deal”, **The Christian Science Monitor**, 16.03.1977, s.8.
- : “Soviet Visit to Turkey Stirs Arms-aid Speculation”, **The Christian Science Monitor**, 27.04.1978, s.4.
- : “Turkey and East Bloc Nations Grow Neighborly”, **The Christian Science Monitor**, 02.05.1978, s.5.

- : “Turkey Extends Symbol of Recognition to PLO”, **The Christian Science Monitor**, 11.05.1976, s.5.
- : “Turkey Makes Friends, Gets Oil”, **The Christian Science Monitor**, 05.01.1977, s.7
- : “Turkey Decides to Cast Its Lot With Arab World”, **The Christian Science Monitor**, 20.03.1979, s.6.
- : “U.S. Rejects Turk Base Terms”, **The Christian Science Monitor**, 26.11.1975, s. 3.
- : “Turkey Warns U.S.: No String on Military Aid”, **The Christian Science Monitor**, 02.02.1976, s.34.
- : “Turkey Speeds Efforts to Modernize Military”, **The Christian Science Monitor**, 15.07.1976, s.12.
- : “ Turkey’s Straightforward Advice For U.S.”, **The Christian Science Monitor**, 23.02.1977, s.4.
- : “Turkish Leader Warns: Shape Up or Military Intervene Again”, **The Christian Science Monitor**, 08.02.1977, s. 6.
- : “U.S. Calms Tempest in Turkey”, **The Christian Science Monitor**, 31.03.1978, s.3.
- : “Turkey Moves to Shift Defence Policy Away From U.S.”, **The Christian Science Monitor**, 28.03.1978, s.11.
- : “ Ecevit Plans to Shift Defense Emphasis to National Needs”, **The Christian Science Monitor**, 18.05.1978, s. 3.
- : “Turkey Looking to Its Defenses Without U.S. Aid”, **The Christian Science Monitor**, 08.05.1978, s.5.

- : “Ecevit Belt Tightening Aims to Dull Turkey’s Appetite for Foreign Debts”, **The Christian Science Monitor**, 07.03.1978, s.9.
- : “ Turkey: ‘Swift’ Economic Aid Lags: Aiding Countries Await ‘Green Light’ From IMF”, **The Christian Science Monitor**, 14.02.1979, s.11.
- : “Turk Military Gives Politicians ‘Last Warning’”, **The Christian Science Monitor**, 03.01.1980, s. 3.
- : “Wave of Violence Perils Turkey’s Democracy”, **The Christian Science Monitor**, 14.02.1980, s.4.
- : “Turkish Riot Dust Settles”, **The Christian Science Monitor**, 20.02.1980, s. 5.
- : “Turkish Junta Gives Top Priority to Salvaging Precarious Economy”, **The New York Times**, 16.09.1980, s.1.
- : “Turkey Moving Away From Europe and Closer to US”, **The New York Times**, 15.12.1981, s.14.
- Köprülü, Orhan F. : “Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri”, **Bellekten**, C.LI, S.200, 1987, s. 927-947.
- Landrey, Wilbur G. : “A Delicate Repair Job on U.S. Ties With Turkey”, **Chicago Tribune**, 02.02.1980, s.8.
- Larrabee, Stephen : “Trust Ankara”, **The New York Times**, 15.12.1981, s.A31
- Larrimore, Don M. : “Turkish Ban Skims Surface of Heroin Trade”, **The Washington Post Times Herald**, 04.07.1971, s.4.

- Lawton, John : “Clifford Seen Failing to Bridge U.S. Differences With the Turks” , **The Washington Post**, 24.03.1977, s. A22.
- : “Turkish Premier Criticizes Carter on Arms Ambargo, **The Washington Post**, 12.03.1978, s.A21.
- : “ Top-Level U.S. Mission Said to Carry Proposal to Resume Arms Aid to Turkey, **The Washington Post**, 30.03.1978, s.A16.
- : “Leave Greece, Turkey Alone Ankara’s Leader Urges U.S.”, **The Washington Post**, 05.01.1978, s.5.
- : “ Turkish General Says Government is Mismanaging”, **The Washington Post**, 11.02.1977, s.A16.
- Leishman, Jackie : “Turks Let Opium Poppies”, **The Guardian**, 11.03.1974, s.2.
- Lescaze, Lee : “Reagan Takes Economic Action Against Poland”, **The Washington Post**, 24.12.1981, s.A1.
- Lewis, Flora : “ British Efforts Avert Collapse of Cyprus Talks”, **The New York Times**, 27.07.1974, s.1.
- Lewis, Jesse W. : “U.S. Assures Turkey of Military Aid”, **The Washington Post**, 23.03.1972, .s A36.
- Lewis, John : “Angry Rangel Flies to Turkey For Clash on Poppies”, **Afro-American**, 23.03.1974, s. 1.
- : “Rangel to See Ford Over Turkey”, **The Baltimore Afro-American**, 23.08.1975, s.7.

- Lewis, Paul : “Fresh Aid Requested By Turkey”, **The New York Times**, 26.02.1980, s.D6.
- Lynch, Mitchell C. : “War on Drug Seems To Be a Losing Fight”, **The Wall Street Journal**,10.09.1975, s.1.
- Mackenzie, Kenneth : “ Decision Reflects Turks’ Humiliation”, **The Washington Post**, 26.07.1975, s. A13
- Madden, Richard L. : “House Approves Measure to Halt Arms Aid to Turks”, **The New York Times**, 25.09.1974, s.8.
- : “House Lets Stand Veto of A Cut Off of Aid To Turkey”, **The New York Times**, 16.10.1974, s. 1 .
- : “President Agrees On Aid For Turkey”, **The New York Times**, 18.10.1974, s.1.
- : “House Approves Easing Arms Ban Against Turkey”, **The New York Times**, 03.10.1975, s.1.
- : “Turkey Welcomes Vote”, **The New York Times**, 03.10.1975, s.2
- Maniruzzaman, Talukder: “Arms Transfers, Military Coups, and Military Rule in Developing States”, **The Journal of Conflict Resolution**, Vol. 36, No.4, (Dec., 1992), s.733-755.
- Marder, Murry : “U.S. Acts to Coordinate With NATO”, **The Washington Post**, 18.07.1974, s. A25.
- : “Washington Was Caught Unaware”, **The Washington Post**, 20.07.1974, s. A7.

- : “Greece Declines U.S. Offer to Mediate”, **The Washington Post**, 17.08.1974, s. A1.
- : “Kissinger Says U.S. Opposes Partition of Cyprus”, 24.08.1974, **The Washington Post**, s. A16.
- : “New Try to be Made on Turkish Arms”, **The Washington Post**, 30.07.1975, s. A6.
- : “Turkey Warns on Arms” **The Washington Post**, 23.05.1975, s.A1.
- : “Turkey, U.S. to Reopen Base Talks, **The Washington Post**, 22.10.1975, s.A1.
- : “Turk Bases Pact Faces Fight”, **The Washington Post**, 30.03.1976, s. A8.
- Markham, James M. : “Greek, Turkish Students March”, **The New York Times**, 13.03.1977, s.156.
- McManus, Doyle : “Coups in Turkey Brings Relief to Slum Battlefields”, **Los Angeles Times**, 14.09.1980, s.A1.
- : “In Turkey, the Army Is Democracy’s Strong Arm”, **Los Angeles Times**, 21.09.1980, s.E2.
- Mellas, Peter S. : “U.S. Cyprus Policy Draws Ire of Greeks”, **The Christian Science Monitor**, 16.08.1974, s. 2.
- Middleton, Drew : “Strife in Cyprus Feared”, **The New York Times**, 18.07.1974, s. 16.
- Miller, Judith : “U.S. Plans Military Loans For 15 Nations”, **The New York Times**, 11.01.1981, s.B5.

- : “On Eastern Flank of NATO: Greek-Turkish Feud Saps Power”, **The New York Times**, 02.06.1980, s. A12.
- : “Friend to the West, Foe of Turkish Terrorists Kenan Evren”, **The New York Times**, 13.09.1980, s.4.
- Morgan, Dan : “ Envoy to Turkey Recalled by U.S.”, **The Washington Post**, 06.07.1974, s.A1.
- : “ Turks Grant 4 American Women Bail”, **The Washington Post Times Herald**, 11.08.1973, s.A1
- : “Greek Pressure on Cyprus Comes as Surprise to U.S.”, **The Washington Post, Times Herald**, 22.02.1972, s. A14.
- : “Greece’s Jet Purchase Worries Turkish Regime”, **The Washington Post, Times Herald**, 01.04.1972, s. A14.
- : “Soviets Hit Greek View on Cyprus”, **The Washington Post, Times Herald**, 08.03.1972, s. A17.
- : “U.S. Plans Sharp Rise In Military Aid to Turkey”, **The Washington Post**, 05.02.1983, s.A11
- Morison, Samuel E. : “Forcing the Dardanelles in 1810: With Some Account of the Early Levant Trade of Massachusetts”, **The New England Quarterly**, C.1, S.2, 1928, s. 208-225.
- Moritz, Frederic A. : “Inside the News” **The Christian Science Monitor**, 16.05.1974, s. 10
- Morris, Joe Alex : “ US Under Fire From Ecevit”, **The Guardian**, 13.03.1978, s.6.

- Mouat, Lucia : “Turkey Opium Cutback Praised”, **The Christian Science Monitor**, 02.07.1971, s.5
- : “Heroin Abuse Reaches Small Towns”, **The Christian Science Monitor**, 08.10.1974, s.1.
- Munir, Metin : “Turkish Premier Quits After Suffering Severe Defeat in Assembly Elections, **The Washington Post**, 16.10.1979, s. A12.
- : “U.S. Signs 5-Year Accord to Use 12 Turkish Bases”, **The Washington Post**, 30.03.1980, s.A24.
- Newman, Barry : “At The Crossroads: Turkey Seemsto Be on the Road to Democracy”, **The Wall Stret Journal**, 15.06.1982,s. 56.
- Northrup, Bowen : “Turks See Ties to U.S. Irrevocably Damaged”, **The Wall Street Journal**, 26.08.1975, s.28.
- Oberdorfer, Don : “New Turkey Pact is Near”, **The Washington Post**, 11.02.1976, s.A1.
- : “ 3 Senior Diplomats Off On Mission to Turkey”, **The Washington Post**, 29.03.1979, s. A14.
- : “Haig Visits Spain to Explain Comment on Coup Attempt”, **The Washington Post**, 10.04.1981, s.A30.
- : “Administration Plans Major Boost in Aid To Turkey”, **The Washington Post**, 09.02.1982, s. A16.
- Onis, Juan De : “ Turkish Ordeal for 7 Americans”, **The New York Times**, 31.07.1973, s. 7.

- : “Oppositionist Turk Calls for Removal of the U.S. Military”, **The New YorkTimes**, 05.08.1975, s.9.
- : “Turkey Rejects Greece’s Terms For NATO Return”, **The New York Times**, 04.10.1980, s. 24.
- Osnos, Peter : “Moscow Indicates That It Supports the Return of Makarios”, **The Washington Post** 24.07.1974, s. A14.
- Oswald, Johnston : “U.S. Backs Spain Democracy”, **Los Angeles Times**, 10.04.1981, s.B7.
- Ormancioğlu, Metin : “Turkey’s Warning on U.S. Aid Cuts”, **The Guardian**, s.2.
- : “Turks to Make Own Guns”, **The Guardian**, 18.08.1975, s. 2.
- : “Turkey Sets Deadline for US to Leave”, **The Guardian**, 07.08.1975, s. 4.
- : “Ecevit Takes a Tough Line on Arms Ambargo”, **The Guardian**, 13.01.1978, s. 7.
- : “ Detente Comes to Turkey”, **The Guardian**, 29.12.1975, s.3.
- : “Ecevit to Visit Moscow”, **The Guardian**, 02.02.1978, s. 5.
- : “Turkey Secures Loan”, **The Guardian**, 18.08.1978, s.6.
- : “Bulent Ecevit Talks Turkey to the IMF”, **The Guardian**, 05.09.1978, s.17.
- : “Turks Seek End to US Ban On Arms”, **The Guardian**, 22.02.1977, s.3.

- : “US Begins Talks With Turks on Defence Pact”, **The Guardian**, 30.03.1978, s.7.
- Palmer, John : “Turkey Re-Examines Its Foreign Relations”, **The Guardian**, 19.10.1976, s.4.
- : “Turkey Threatens NATO If US Arms Embargo Continues”, **The Guardian**, 05.12.1977, s.6.
- : “EEC Tries to Halt Turks’ Neutral Drift”, **The Guardian**, 22.05.1978, s.6.
- : “Turkey Warns EEC of “Economic Peril”, **The Guardian**, 12.05.1978, s.5.
- Paul, Bill : “Turkey Is Meeting Some IMF Demands For Austerity Moves”, **The Wall Street Journal**, 21.03.1979, s. 20.
- Payne, Les : “Makarios Gives Upon Greek Tie”, **The Washington Post Times Herald**, 17.08.1972, s.G6.
- Peterson, Paul E. : “The President’s Dominance in Foreign Policy Making”, **Political Science Quarterly**, C.109, S.2 (Summer, 1994), s.215-234.
- Phares, Donald : “The Simple Economics of Heroin Policy and Organizing Public Policy”, **Journal of Drug Issues**, S. 3, 1973, s. 186-200.
- Polat, İlknur : “Osmanlı İmparatorluğu’nda Açılan Amerikan Okulları Üzerine Bir İnceleme”, **Belleten**, C.LII, S.203, 1988, s. 627-652.

- Poe, Steven C. and Meernik, James : “U.S: Military Aid in the 1980s: A Global Analysis”, **Journal of Peace and Research**, C.32, S.4, s.399-411
- Posner, Michael L. : “U.S. May Buy Up Turkish Opium”, **Chicago Defender**, 07.01.1971, s.2.
- Randal, Jonathan C. : “Greeks Back Soviet Plan for Cyprus”, **The Washington Post**, 24.08.1974, s. A1.
- : “Anger at U.S. Is Surfacing Among Greeks”, **The Washington Post**, 09.08.1974, s. A27
- : “ U.S.- British Backing Seen as Greek Goal”, 25.08.1974, **The Washington Post**, s. A.12.
- Rangel, Charles : “Turkish Dope is Killing Thousands”, **New York Amsterdam News**, 04.09.1971, s. A9.
- Regan, Patrick : “U.S. Economic Aid and Political Repression: An Emprical Evaluation of U.S. Foreign Policy”, **Political Research Quarterly**, S.48, s. 613-628.
- Reston, James : “Cyprus: Test of Detente”, **The New York Times**, 21.07.1974, s.17.
- Reuss, Henry S. : “The United States Foreign Aid Program: An Appraisal”, **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, S.336 (Jul, 1961), s.23-29
- Rich, Spencer : “Senate Votes to End Arms Aid to Turks”, **The Washington Post**, 01.10.1974, s. A1.
- : “Effort to Lift Turkey Arms Ban Blocked”, **The Washington Post**, 01.08.1975, s.A1.

- Ringle, Ken :“ A Young Virginian’s Turkish Nightmare”, **The Washington Post Times Herald**, 09.08.1973, .s A1.
- : “ Turk Court Won’t Drop Drug Cases”, **The Washington Post Times Herald**, 08.09.1973, s.B1.
- Roberts, Steven V. : “Americans Adjust to Turkish Command of Bases”, **The New York Times**, 20.10.1975, s. 3.
- : “Turkey is Halting Most Operations At Bases of U.S.”, **The New York Times**, 26.07.1975, s. 7.
- : “ Turkey Assesses Extended Aid Ban”, **The New York Times**, 17.12.1974, s. 7.
- : “Turkish Farmers Insist the Opium Poppy Is Still Staff of Life”, **The New York Times**, 11.05.1974, s. 9.
- : “Jailed Americans’ Case Caught in U.S. Turkey Debate”, **The New York Times**, 28.04.197, s.3
- : “ Divided Cyprus Shuns National Spirit”, **The New York Times**, 30.06.1974,s.6.
- : “Athens Protests”, **The New York Times**, 15.08.1974, s.1.
- : “Cyprus Impasse : A Test of Alternatives to Force” 29.08.1974, **The New York Times**, s.12.
- : “Standstill In Turkey”, **The New York Times**, 02.02.1975, s.E5.
- : “Turkey’s Party Wars Mirror Social Change”, **The New York Times**, 05.07.1975, s.2.

- : “ Americans in Turkey Encountering Signs of Strain” **The New York Times**, 13.02.1975, s.8.
- : “Bitterness in Turkey Over U.S. Aid Cutoff Is Widespread”, **The New York Times**, 20.02.1975, .s.4.
- : “Turkey, Long a U.S. Ally, Now Seeks Wider Circle of Friends”, **The New York Times**, 12.02.1976, s.2.
- : “Turkey is Halting Most Operations at Bases of U.S.”, **The New York Times**, 26.07.1975, s.1.
- : “Turks Begin Take-Over”, **The New York Times**, 27.07.1975, s. 9.
- : “ Turks Assert Some Bases Will Stay Closed for Good”, **The New York Times**, 29.07.1975, s.1.
- : “ Turkish Cloosing Seems to Aid Premier”, **The New YorkTimes**, 01.08.1975, s.3.
- : “American Servicemen and Turks Share Tense”, **The New York Times**, 20.12.1976, s.5.
- : “Turkey’s Goal : Independence, Respect”, **The New York Times**, 15.02.1976, s.E2.
- : “ Ecevit’s New Course for Turkey”, **The New York Times**, 11.06.1977, s. 2.
- : “Turks on Russian Frontier Lose Their Fear But Not Their Distrust”, **The New York Times**, 11.10.1976, s. 2.
- : “ East and West Meet in Turkish Steel”, **The New York Times**, 30.01.1977, s.31.

- : “U.S. Seeks Accord on Turkey Bases”, **The New York Times**, 08.02.1976, s.13.
- : “ U.S. Bases in Greece Stir Athens Dispute”, **The New York Times**, 21.10.1976, s.9.
- : “Clifford in Athens in on Mission For Carter to Resolve Cyprus Problem”, **The New York Times**, 18.02.1977, s.6.
- : “There is Always the Military Solution”, **The New York Times**, 29.05.1977, s.11.
- Robertson, Nan : “ Sisco Shuttles Between Athens and Ankara”, **The New York Times**, 21.07.1974, s. 1.
- Rosenfeld, Stephen : “Turkey: The Opium Issue”, **The Washington Post**, 19.07.1974, s. A18.
- Sagnier, Barbara B. : “Turks Lobby Here for Arms Renewal”, **The Washington Post**, 11.09.1975, s. A36.
- Schaar, Stuart : “Turkey: Democracy Deferred”, **The Christian Science Monitor**, 24.12.1981, s.27
- Schmidt, Dana Adams: “Kissinger Insist on U.S. Caution in Cyprus”, **The Christian Science Monitor**, 19.07.1974, s.5.
- : “What Next on Vital U.S. Bases in Turkey”, **The Christian Science Monitor**, 28.07.1975, s.1.
- : “U.S. Bases in Turkey May Stay Shut”, **The Christian Science Monitor**, 01.04.1976 s.6.
- : “ Battle in Congress Seen on Greek, Turkish Treaties”, **The Christian Science Monitor**, 16.04.1976, s.4.

- Schori, Pierre : “U.S. Policy Toward Turkey”, **The New York Times**, 13.12.1981, s.E29.
- Seib, Gerald F. : “U.S. Plans to Bolster Turkey’s Army”, **The Wall Street Journal**, 07.12.1981, s.35.
- Severo, Richard : “Turkey’s Poppy Curb is Assessed: Major Effect on U.S. Drug Problem is Widely Doubted”, **The New York Times**, 02.07.1971, s.6.
- Shabecoff, Philip : “ Carter Stresses Bases in Turkey”, **The New York Times**, 02.12.1976, s.12.
- Shuster, Alvin : “U.S. Puts Pressure on Greeks and Turks”, **The New York Times**, 20.07.1974, s.8.
- : “Cease-Fire Move Keeps Sisco Busy”, **The New York Times**, 21.07.1974, s. 13.
- Simes, Dimtri K. : “ The Death of Detente ?”, **International Security**, C.5, S. 1 1980, s.3-25.
- Sirmen, Ali : “ Dünya’da Bugün”, **Cumhuriyet**, 24.09.1975, s.3.
- Sislin, John : “The Determinants of Successful Influence”, **The Journal of Conflict Resolution**, C.38, S. 4, s. 665-689.
- Smith, Dana Adams : “Decline in Turkish Arms Poses Weak Link For NATO”, **The Christian Science Monitor**, 29.08.1977, s. 7.
- Smith, Hedrick : “Carter Pressed Brezhev at Vienna to Allow U-2 Flights Over Turkey”, **The New York Times**, 22.06.1979, s. A6.
- Smith, Terence : “U.S. Aides Fear New Cyprus Fighting”, **The New York Times**, 15.02.1972, s.10.

- Spain, James W. : “ The United States, Turkey and the Poppy”, **The Middle East Journal**, C. 29, S. 3,1975, s.295-309.
- Spivak, Jonathan : “Unwanted Side Effects”, **The Wall Street Journal**, 26.11.1973, s. 32.
- Steele, Jonathan :“Ecevit Attacks US Decision”, **The Guardian**, 13.05.1978, s.5.
- : “ Washington Given one Hour Notice of Ankara Coup”, **The Guardian**, 13.09.1980, s.24
- Stern, Laurence : “Bitter Lessons: How We Failed in Cyprus”, **Foreign Policy**, S.19 (Summer 1975), s.34-78.
- Sulzberger, Carlos L. : “ Catch 22” in Turkey”, **The New York Times**, 21.08.1977, s. 16.
- : “No Straw Vot in Turkey”, **The New York Times**, 04.06.1977, s.15.
- : “Turkey’s Poltical Dilemma”, **The New York Times**, 17.08.1977, s.21.
- Şimşir, Bilal : “Amerika’da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası (1923- 1927)”, **Ermeni Araştırmaları**, S. 3, 2001, s. 34-66.
- Teltsch, Kathleen : “ Asian Area is Aim of Drive on Opium”, **The New York Times**, 03.13.1972, s.11.
- Tolchin, Martin : “ U.S. Studies Plan to Grow Opium”, **The New York Times**, 05.05.1974, s. L19.
- Toker, Metin : “Batı İttifak’ı İçinde Türkiye”, **Hürriyet**, 18.12.1971, s.5.

- Trewhitt, Henry L. : “ Muskie Walks Faint Line Between Greece and Turkey”, **The Baltimore Sun**, 25.06.1980, s.A2
- Vatansever, Müge :“ Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.12, Özel Sayı, 2010, s.1487-1530
- Vartabedian, Ralph : “General Dynamics Gets \$4-Billion F-16 Order”, **Los Angeles Times**, 08.09.1983, s.G1.
- Weinraub, Bernard : “ NATO Working to End Arms Ban on Turkey”, **The New York Times**, 12.01.1978, s.A2.
- Well, Martin :“Rally Protest Cyprus Invasion,U.S. Aid”, **The Washington Post**, 09.09.1974, s. C1
- Whitney, Craig R. : “Bonn Weighs Turkey by Aid”, **The New York Times**, 17.02.1975,s.3.
- : “ Soviet Union and Turkey Sign Nonaggression, Trade and Cultural Pacts”, **The New York Times**, 24.06.1978, s.3
- Willis, Davit K. : “Soviet Hit on ‘Third-World’ Aid”, **The Christian Science Monitor**, 05.10.1976, s. 6.
- Wilson, George C. : “Carter Opposed on Bid To Lift Turk Arms Curb”, **The Washington Post**, 03.05.1978, s. A16.
- : “U.S. Pushes Turks Arms Deal”, **The Washington Post**, 05.01.1979, s. A8.
- : “U.S. Turkey Pact Sets Air Forces Nearer U.S.S.R.”, **The Washington Post**, 07.1..1982, s.A1.

- Windle, James : “Preventing the Diverssion of Turkish Opium”, **Security Journal**, January 2014, s.1-15.
- Wohl, Paul : “Soviet Seek Advantage in U.S. Turkish Impasse”, **The Christian Science Monitor**, 31.07.1975, s.1.
- Wohlstetter, Albert : “Lift the Turkish Arms Embargo”, **The Wall Street Journal**, 14.06.1978, s.22
- Yalçın, Nilüfer : “IMF’nin Ekonomik Durumla İlgili Kaygıları Var”, **Milliyet**, 28.10.1978, s.6.
- Yalçın, Selim : “Esrarcı Billy, Türkiye’de Ne İşkence Ne de Baskı Gördü”, **Cumhuriyet**, 28.08.1978, s.1.
- Yargıcı, Kasım : “Savunma Kavramı Oluşturulacak”, **Milliyet**, 16.05.1978, s.9.
- Yıldız, Aytekin : “Amerika Tarım Bakanı Haşhaş İçin Geliyor.”, **Milliyet**, 09.10.1971, s.7.

İnternet Kaynakları

Treaty of Peace and Amity, Signed at Algiers September 5, 1795, (The Avalon Project), <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/diplomacy/barbary/bar1795t.htm>. (Çevrimiçi 25 Kasım 2014)

LONGINES-WITTNAUER WITH SELIM SARPER - National Archives and Records Administration - ARC Identifier 95880. Local Identifier 200LW-284, <http://www.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

http://www.mfa.gov.tr/garanti-antlasmasi-_zurich_11-subat-1959_.tr.mfa

National Archives. Richard Nixon Presidential Library and Museum. Henry A. Kissinger Telephone Conversation Transcripts (Telcons). Home File. Box 29. March 1971, <https://www.nixonlibrary.gov> (Çevrimiçi,26.10.2015)

<http://www.jimmycarterlibrary.org/documents/speeches/su80jec.phtml> (Çevrimiçi, 15.10.2015)

U.S. Congress Public Law 94-104 <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/STATUTE-89/pdf/STATUTE-89-Pg508.pdf> (Çevrimiçi, 20 Ekim 2015).

<http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler.KP37.html> (28.01.2015 Çevrimiçi)

<https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP42.htm> (23 Ekim 2015, Çevrimiçi)

<https://www.usaid.gov/who-we-are/mission-vision-values> (Çevrimiçi, 3 Kasım 2015)

<http://www.imf.org/external/np/fin/tad/extarr2.aspx?memberkey1=980&date1Key=2015-11-30>, (Çevrimiçi, 26.10.2015)

http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=tr (Çevrimiçi, 10.12. 2015)

EKLER

Ek-1 George Washington gemisinden kaptan Bainbridge'in 14 Ekim 1800 tarihli Mektubu.

Affair at Algiers.

A multitude of letters have been received in this city, from Algiers, which fully illustrate the nature of the affair recently announced. From motives of delicacy, the gentlemen who have received them, forbear giving publicity to their contents. It is evident from the whole, however, that the coercion under which capt. Bainbridge has been obliged to act, was of the most imperious nature. Nor was he, or Mr. O'Brien remiss in making every prudent and practicable opposition to the degrading requisition. The following is the only extract which we have been able to obtain:—

Extract of a letter from an officer on board the George Washington frigate, captain Bainbridge, dated at Algiers, October 14, 1800.

"I am sorry to inform you, that we are to set sail from hence to-morrow, for Constantinople, which will of course detain us from our country at least nine months. We are going to carry presents from the Dey of Algiers to the Grand Seigneur. We are to take with us 20 gentlemen, 100 negro Turks, 60 Turkish women, 2 lions, 2 tygers, 4 horses, 200 sheep, besides jewels and money. The Dey insisted on our going; and we had only to choose between compliance and slavery.— They have hoisted the red flag at our main-top-gallant-mast head."

It is further understood, that capt. O'Brien, had to enter into a security on the part of the United States of 800,000 dollars, for the safe delivery at Constantinople, of the cargo of the George Washington.

By those who are acquainted with the character of either captain O'Brien or captain Bainbridge, no doubt will be conceived of their having acted in this business, with a spirit equal to the circumstances in which they were placed. Nor will those principles of honor and integrity for which the latter is distinguished and esteemed, ever permit him to swerve from the duty by which he is bound to his country.—We are therefore confident that captain Bainbridge, sensible of the nature of his situation, will comply implicitly with the orders of the Dey; and thus, by the trifling detention of 9 months, escape the penalty demanded; or, what is more interesting to his countrymen, avert the consequences of a hostility the most ferocious.

It will be reserved for the government of this country to take such notice of the transaction as the honor of its flag may demand, or the situation of the offending party will permit. The representations of the consul have gone on to the Executive. That they will there meet the consideration due to their urgency, we have no doubt.

It is alike with the rest of the absurdities of the Aurora, to attribute this event to the existence of a navy. If we had had no ships of war, the Dey might have taken a fancy to one of our private armed vessels. Indeed, it is a fact, that the *Brunus* was first fixed upon for the honor of bearing these presents.—So that the argument which is adduced as an objection to a navy, would equally operate to the entire demolition of all commerce!

(Kaynak: "Affairs at Algiers", *Philadelphia Gazette*, 19 Aralık 1800, C.XVII, S.3783, s.3)

Ek-2 13 Mart 1971 saat 11.40'da ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Kissinger ile Başkan Nixon arasında yapılan telefon görüşmesi kayıtları.

DECLASSIFIED
E.O. 12958, Sect. 3.6

By ~~SP~~ NAPA Dsh 5/06

TelCon: The President:HAK
11:40 - 3/13/71

HAK: Good morning Mr. President.

P: Good morning Henry. Where did I find you?

HAK: I am in my office.

P: What is new on your front today?

HAK: They are repositioning themselves in Laos - South across the routes that are coming out of Tchepone.

P: Like 914?

HAK: Yes and 244. They are going to try to get the caches?

P: More than you expected?

HAK: Yes. It is more than . . . . . another 8,000 pounds of rice . . . . . and small armunitions.

P: Did you get a confirmation of what Vogt (?) told me?

HAK: They have decided now to stay around Tchepone.

P: Not just sit there.

HAK: That is right. That is too dangerous. They will move across the South until April and then start moving out. This is what they are doing essentially and I think is the right thing to do. The North Vietnamese units which have been pressing them from the North have now pulled back. They have pulled back towards the DMZ so they might have a bloodier nose than what we thought. Part of the reason may be that part of the supply shipment has gone beyond Tchepone and they are no longer defending it.

P: The press yesterday reported to the effect that they were just going to get out right away. It didn't work out that way did it.

HAK: The original plan of last week was to get out of Laos. The press would then play it as another invasion of Laos. What they are now going to do is to position themselves in closer. After about three weeks pull out of pass 611 and be out by May 1.

- 2 -

P: That is fine.

HAK: It is a recoverable situation but the one that has really be screwed up is Cambodia and that is bad. Thieu (?) had it all set up - had the enemy in position for a big battle(?) This new Commander is so uncertain that he doesn't want to destroy the enemy's bases.

P: By destroying the enemy is to be on top of them.

HAK: As Laos winds down, more air power will be available for Cambodia.

P: The weather is still not good for this strike but they are still watching it. I told Vogt that no budgetary or any other kind of restraint was to hold this up. As soon as the weather was clear they were to hit it.

HAK: On Thursday they told us there would be four more days of bad weather. I talked to Vogt yesterday after you talked to him. They have three carriers in position and are ready to go.

The military has thrown out the Turkish Prime Minister. They threw him out. They are trying to form a new government. They are friendly at least.

P: On our side?

HAK: Yes.

P: What will be your next move with Mr. D?

HAK: I am going to hand him a redraft of your letter. It takes out some of the precise details about the dates of freeze . . . They can be left for negotiation. It can be too complicated. Just so we can get the deadlock broken. We have to do it. There is no one in the bureaucracy who defends the safeguard system except Laird. I am seeing him on Monday at 4 o'clock.

P: Is Haig going to Saigon?

HAK: Yes. he leaves tomorrow night.

P: Did you see Senator Jackson?

Ek 2 – s.2/2

(Kaynak: United States Assistant to the President for National Security Affairs,13.03.1971. Subject: Update on Laos Cambodia and Foreign Policy Issues, **DNŞA Koleksiyonu**, Kissinger Telephone Conversations. [http:// www.proquest.com](http://www.proquest.com) (Çevrimiçi, 13 Kasım 2015))

Ek-3 Başkan Ford'un Başbakan Süleyman Demirel'e Savunma Antlaşması için
Gönderdiği Mektup

Margaret P. Grafeld Declassified/Released US Department of State EO Systematic Review 06 JUL 2006

Message Text

SECRET

PAGE 01 STATE 244266

60

ORIGIN SS-25

INFO OCT-01 ISO-00 SSO-00 NSCE-00 /026 R

DRAFTED BY EUR/SE:WLEAGLETON:VF

APPROVED BY SECRETARY

EUR:AAHARTMAN

S/S REWOODS

WH-GENERAL SCOWCROFT

----- 104154

O 142348Z OCT 75

FM SECSTATE WASHDC

TO AMEMBASSY ANKARA IMMEDIATE

INFO AMEMBASSY ATHENS IMMEDIATE

AMEMBASSY NICOSIA IMMEDIATE

S E C R E T STATE 244266

EXDIS

E.O. 11652: GDS

TAGS: TU, CY, PFOR

SUBJECT: PRESIDENT FORD'S LETTER TO DEMIREL.

REF: ANKARA 7669

FOR THE AMBASSADOR

1. YOU SHOULD SEEK A MEETING WITH PRIME MINISTER DEMIREL
TO DELIVER THE FOLLOWING LETTER FROM THE PRESIDENT AND TO
DISCUSS NEXT STEPS REGARDING CYPRUS AND US-TURKISH RELATIONS

2. BEGIN TEXT: DEAR MR. PRIME MINISTER: NOW THAT YOUR
ELECTIONS HAVE BEEN COMPLETED AND AMBASSADOR MACOMBER HAS
HAD AN INITIAL DISCUSSION OF SUBJECTS OF MUTUAL INTEREST
WITH FOREIGN MINISTER CAGLAYANGIL, I HAVE ASKED HIM TO
CONVEY TO YOU PERSONALLY MY VIEWS ON HOW WE MIGHT WORK
TOGETHER DURING THIS COMING PERIOD TO REINVIGORATE THE
SECRET

SECRET

PAGE 02 STATE 244266

ALLIANCE BETWEEN OUR TWO COUNTRIES AND ACHIEVE PROGRESS

TOWARD A CYPRUS SETTLEMENT.

3. THE RECENT VOTE IN THE HOUSE OF REPRESENTATIVES DEMONSTRATED, BY A SUBSTANTIAL MARGIN, THAT THE AMERICAN CONGRESS AND PEOPLE VALUE THE FRIENDSHIP OF TURKEY AND ITS PEOPLE. INDEED, MANY MEMBERS OF CONGRESS WERE WILLING TO

REVERSE EARLIER POSITIONS TO WHICH THEY WERE STRONGLY ATTACHED IN ORDER TO PRESERVE AND REVITALIZE OUR SECURITY RELATIONSHIP AND PROMOTE PROGRESS TOWARD A CYPRUS SETTLEMENT.

4. CONCERNING OUR SECURITY RELATIONSHIP, I SHOULD LIKE TO EMPHASIZE THE IMPORTANCE WE ATTACHED TO THE EARLY REACTIVATION OF COMMON DEFENSE INSTALLATIONS WHICH SERVE OUR MUTUAL INTEREST AND THAT OF OUR ALLIES. AMBASSADOR MACOMBER WILL BE DISCUSSING WITH YOU OUR HOPE THAT THIS CAN BE ACCOMPLISHED ON A PROVISIONAL BASIS WHILE NEW PROVISIONS OF A DEFENSE COOPERATION AGREEMENT ARE BEING NEGOTIATED. WE WILL FULLY COOPERATE WITH YOUR GOVERNMENT TO DEVISE MUTUALLY ADVANTAGEOUS ARRANGEMENTS IN THIS REGARD.

5. OF EQUAL IMPORTANCE TO OUR COMMON INTERESTS IS THE REMOVAL OF THE CYPRUS PROBLEM AS AN ELEMENT OF TENSION AND DIVISION IN THE EASTERN MEDITERRANEAN. SECRETARY KISSINGER'S TALKS IN NEW YORK WITH ARCHBISHOP MAKARIOS AND WITH THE FOREIGN MINISTER OF GREECE HAVE CONVINCED ME THAT CONDITIONS NOW EXIST FOR THE NEGOTIATION OF A CYPRUS SETTLEMENT WHICH WOULD PROVIDE THE TURKISH CYPRIOT COMMUNITY THE SECURITY AND LOCAL AUTONOMY THEY HAVE SOUGHT AND WOULD REMOVE THE CYPRUS ISSUE AS A BONE OF CONTENTION BETWEEN GREECE AND TURKEY. WITH THE PROSPECTS FOR A LONG TERM SOLUTION BETTER NOW THAN EVER BEFORE IT IS OUR BELIEF THAT THE INTERCOMMUNAL TALKS SHOULD BE RESUMED AT AN EARLY DATE AT WHICH TIME THE BASIC ELEMENTS OF A CYPRUS SETTLEMENT, INCLUDING THE POWERS OF THE CENTRAL AND LOCAL GOVERNMENTS AND THE GEOGRAPHICAL DEFINITION OF THE TWO REGIONS, COULD BE SIMULTANEOUSLY CONSIDERED.

SECRET

SECRET

PAGE 03 STATE 244266

6. I LOOK FORWARD TO HAVING AMBASSADOR MACOMBER'S REPORT ON YOUR VIEW OF HOW THIS MIGHT BE ACCOMPLISHED AND YOUR RECOMMENDATIONS ON STEPS WE MIGHT TAKE TOGETHER TO RESTORE THE ALLIANCE RELATIONSHIP THAT HAS SERVED OUR MUTUAL INTERESTS SO WELL IN THE PAST AND WHICH I AM CONFIDENT WILL CONTRIBUTE TO THE PEACE AND SECURITY OF THE AREA IN THE FUTURE. SINCERELY, GERALD R. FORD. END TEXT. INGERSOLL

Ek 3 - s. 2/2

(Kaynak: Başkan Ford'u Başbakan Süleyman Demirel'e gönderdiği mektubun tam metni için bkz. Ek 3 Telegram From Secretary State Washington to AmEmbassy Ankara, 14.10.1975, Subject: President Ford's Letter to Demirel, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1975. Secret, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015))

Ek-4 IMF ile ABD Hükümetinin Görüşmesine Hakkında ABD Ankara Büyükelçiliği'ne 20 Ekim 1978'de Çekilen Telgraf

Sheryl P. Walter Declassified/Released US Department of State EO Systematic Review 20 Mar 2014

Message Text

CONFIDENTIAL

PAGE 01 STATE 266549
ORIGIN SS-25

INFO OCT-01 ISO-00 SSO-00 /026 R

DRAFTED BY EUR/SE:EJMARCOIT:CSR
APPROVED BY EUR:SEAHMAD
EUR/SE:RCEWING
C:RHOPPER (INFO)
EUR/REP:KJONIETZ
TREAS:RBLAKE
EB/IFD/OMA:MELY
USEXDIR/IMF:SCROSS
S/S-O:JTHYDEN

-----035834 210049Z /64

O P 202339Z OCT 78
FM SECSTATE WASHDC
TO AMEMBASSY ANKARA IMMEDIATE
INFO AMEMBASSY PARIS PRIORITY

C O N F I D E N T I A L STATE 266549

EXDIS FOR OECD

E.O. 11652: GDS

TAGS: EIMF, EFIN, TU

SUBJECT: TURKEY-IMF RELATIONS

REF: (A) STATE 225798, (B) STATE 264483

1. WASHINGTON AGENCY OFFICERS MET WITH IMF OFFICIALS
WHITTOME AND WOODWARD OCTOBER 17. FACT OF MEETING SHOULD
BE CLOSELY HELD AS USUAL. WHITTOME AND WOODWARD WILL
TRAVEL TO ANKARA DURING WEEK OF OCTOBER 23 FOR SEVERAL DAYS
TO DISCUSS WITH HIGH LEVEL POLITICAL LEADERS ECONOMIC
SITUATION AND UPCOMING IMF REVIEW OF TURKISH STANDBY PER-
CONFIDENTIAL

CONFIDENTIAL

PAGE 02 STATE 266549

FORMANCE. WHITTOME/WOODWARD HOPE TO MEET WITH PM ECEVIT,
AND AT MINIMUM INTEND URGE HIGH LEVEL POLITICAL ATTENTION
TO UPCOMING REVIEW. THEY WILL ARGUE THAT STABILIZATION
PROGRAM IS NOT EVOLVING SATISFACTORILY AND CRITICAL POLIT-
ICAL DECISIONS ARE NECESSARY.

2. AFTER VISIT TO ANKARA, WOODWARD WILL ATTEND OECD/EDRC

Sheryl P. Walter Declassified/Released US Department of State EO Systematic Review 20 Mar 2014

MEETING IN PARIS OCTOBER 31, AND THEN RETURN DIRECTLY TO ANKARA FOR REVIEW OF STANDBY PERFORMANCE. WHITTOME/WOODWARD INDICATED THEY HAVE NO PRECONCEPTIONS ABOUT SITUATION,

OTHER THAN "VERY STRONG" IMF BELIEF THAT EXCHANGE RATE CORRECTION IS ESSENTIAL, BUT SAID IT APPEARS ECONOMIC SITUATION NOT DEVELOPING FAVORABLY. THEY SAID IMF WILL ASK GOT HOW IT INTENDS TO STABILIZE SITUATION, AND WILL SEEK

AGREED ANALYSIS ON WHAT IS HAPPENING AND WHAT NEEDS TO BE DONE. THEY SAID FUND RELEASED SECOND DRAWING, DESPITE MISGIVINGS, PARTLY BECAUSE THEY DID NOT HAVE ADEQUATE JUSTIFICATION FOR DENYING TURKISH ACCESS. THEY ADMITTED THAT WITH EXCEPTION OF EXCHANGE RATE ISSUE, THEY ARE PERPLEXED ABOUT DEVELOPMENTS, INCLUDING WORKER REMITTANCE LEVELS AND CAPACITY OF GOT TO MEET CREDIT CEILINGS DESPITE INFLATION RATE DOUBLE THAT ANTICIPATED. THEY SAID THEY DO NOT EXPECT GOT TO RESPOND FAVORABLY, SINCE IT IS EXPECTED TO INSIST THAT THE PRIMARY PROBLEM IS TO FIND FINANCING TO COVER ITS FOREIGN EXCHANGE GAP AND WILL CITE POLITICAL CONSTRAINTS ON WHAT CAN BE DONE.

3. FUND OFFICIALS INDICATED THEY UNDERSTAND BANK NEGOTIATIONS NEARLY COMPLETE (WE UNDERSTAND BANKS WILL FINALIZE A PACKAGE APPROXIMATELY OCTOBER 20, AND GOT WILL ATTEMPT TO SIGN UP OTHER BANKS DURING NEXT FOUR WEEKS). THEY CONFIDENTIAL

CONFIDENTIAL

PAGE 03 STATE 266549

SUGGESTED "NEW MONEY" IN BANK PACKAGE MAY TOTAL DOLS 400-500 MILLION OVER THE NEXT YEAR, WITH HALF AVAILABLE IMMEDIATELY. DISBURSEMENTS WOULD BE LINKED TO IMF DISBURSEMENTS SCHEDULE.

4. FUND OFFICIALS SAID THAT UNDER MOST OPTIMISTIC ASSUMPTIONS, WHICH THEY CHARACTERIZED AS IMPROBABLE BUT NOT IMPOSSIBLE, GOT FACES CURRENT ACCOUNT DEFICIT OF ROUGHLY DOLS 2.0 BILLION PER YEAR FOR PERIOD 1979-81. PROJECTION ASSUMES A 10 PERCENT INCREASE IN NOMINAL IMPORTS (4 PERCENT IN VOLUME TERMS) ANNUALLY AND A ROUGHLY 20 PERCENT ANNUAL INCREASE IN NOMINAL EXPORTS. THE PROJECTION DOES NOT ASSUME ANY FURTHER DEBT RESCHEDULINGS. TO MEET CURRENT ACCOUNT DEFICIT, THE FUND ANTICIPATES TURKEY WILL RECEIVE ROUGHLY DOLS 1.0 BILLION ANNUALLY IN PROJECT CREDITS OR LOANS FROM GOVERNMENTS OR INTERNATIONAL FINANCIAL INSTITUTIONS. THE REMAINING DOLS 1.0 BILLION WOULD NEED TO BE ACCOUNTED FOR BY EITHER IMPORT REDUCTIONS, NEW PRIVATE BANK LOANS OR NEW OFFICIAL LENDING OR SOME COMBINATION OF ALL THREE. THE FUND THOUGHT THAT NEW PRIVATE BANK LENDING AT BEST WOULD AMOUNT TO ONLY DOLS 500-600 MILLION, LEAVING A RESIDUAL QUOTE GAP END QUOTE OF ABOUT DOLS 500 MILLION A

YEAR. WITHOUT ADDITIONAL FINANCING OF THIS AMOUNT, NOMINAL IMPORTS WOULD HAVE TO REMAIN CONSTANT OVER THIS PERIOD.

5. GIVEN THESE NUMBERS, FUND SOUGHT OUR VIEWS ON ULTIMATE POSITION OF USG AND OTHER DONORS, WONDERING ABOUT USG WILLINGNESS TO PARTICIPATE IN INTERNATIONAL AID EFFORT AS DONE FOR PORTUGAL. WE EXPLAINED WHY PORTUGAL CASE CANNOT BE TAKEN AS A PRECEDENT AND POINTED OUT STRENUOUS USG EFFORTS TO SECURE FUNDING FOR THE WITTEVEEN FACILITY (AND

FOR OTHER IFI NEEDS) RESTRICT OUR OPTIONS ON BILATERAL ASSISTANCE. WE INDICATED WE ARE SYMPATHETIC TO TURKEY'S NEEDS, BUT CANNOT REALISTICALLY EXPECT TO BE ABLE TO PLAY A MAJOR ROLE. WE DID NOT EXPECT THE OECD CONSORTIUM
CONFIDENTIAL

CONFIDENTIAL

PAGE 04 STATE 266549

FOR TURKEY TO BE ABLE TO PLAY A SIGNIFICANT ROLE IN MOBILIZING FUNDS.

6. IN OTHER ISSUES COVERED, FUND OFFICIALS SAID THAT BY CONTINUING TO MOVE FORWARD ON PROVISION OF NEW CREDITS IN MIDST OF GOT/IMF DISCUSSION, WESTERN GOVERNMENTS AND BANKS HAVE NOT BEEN UNHELPFUL TO FUND. SUCH ACTIONS AVOID APPEARANCE OF COLLUSION AGAINST TURKEY WHICH IN TURKISH CONTEXT COULD BE COUNTER-PRODUCTIVE. THEY ALSO INCREASE TO SOME EXTENT THE INFLUENCE WITHIN THE GOT OF OFFICIALS WHO SUPPORT FUND'S VIEWS. FUND STAFF ALSO REITERATED THAT RATIONALE FOR DEVALUATION IS TO BEGIN PROCESS OF NECESSARY RESTRUCTURING OF TURKISH ECONOMY NOT TO PROMOTE EXPORTS AND REDUCE IMPORTS IN THE SHORT TERM. IN FUND'S VIEW MANY OF TURKEY'S PRESENT STRUCTURAL PROBLEMS SUCH AS THE HIGH IMPORT CONTENT OF TURKISH INDUSTRIES ARE ATTRIBUTABLE TO HISTORICAL ADHERENCE TO OVERVALUED EXCHANGE RATE. FYI: THIS MAY BE A CRITICAL AREA OF MISUNDERSTANDING BETWEEN GOT AND FUND, SINCE TURKS APPARENTLY JUDGE DEVALUATION OF LAST MARCH ONLY FROM POINT OF VIEW OF ITS IMMEDIATE IMPACT ON EXPORTS. IT MAY BE HELPFUL FOR EMBASSY TO CLARIFY THIS ISSUE WHENEVER SUITABLE WITHOUT GETTING INVOLVED IN WHETHER AND TO WHAT EXTENT FURTHER EXCHANGE RATE ADJUSTMENT WOULD BE APPROPRIATE. END FYI. BASICALLY IMF CONVINCED THAT FUNDAMENTAL STRUCTURAL CHANGES IN ECONOMY, INCLUDING SHIFT TO EXPORT PROMOTION, ARE DOOMED TO DEFEAT AT CURRENT OR ANY MARGINALLY ADJUSTED EXCHANGE RATE.

7. WOODWARD EXPRESSED CONCERN THAT THE EDRC REVIEW WOULD BECOME ENGROSSED IN NUMBERS FROM THE FIVE YEAR PLAN AND WOULD BE OF LITTLE BENEFIT. HE INDICATED THAT BALANCE OF PAYMENTS PROJECTIONS IN PLAN ARE BASED ON ASSUMPTION OF CONSTANT 1978 PRICES FOR IMPORTS AND EXPORTS BUT, IM-
CONFIDENTIAL

CONFIDENTIAL

PAGE 05 STATE 266549

PLICITLY, CURRENT YEAR PRICES FOR CAPITAL INFLOWS. HE CHARACTERIZED THE STATE PLANNING OFFICE AS HOPELESS AND, AMONG ECONOMIC FIGURES, CITED DEPUTY PM CETIN AS PARTICULARLY HOSTILE TO THE IMF AND ITS VIEWS.

8. AS PER REF B, WHITTOME MAY CONTACT EMBASSY DURING OCTOBER VISIT. WOODWARD EXPRESSED NO OBJECTION TO LOW KEY EMBASSY CONTACT DURING NOVEMBER REVIEW. NEWSOM

CONFIDENTIAL

NNN

Ek 4 - s. 4/4

(Kaynak: Telegram From Secretary State Washington To AmEmbassy Ankara, 20.10.1978, Subject: Turkish IMF Relations, **National Archives**, RG 59, Central Foreign Policy Files, 1978. Confidential, <http://aad.archives.gov> (Çevrimiçi, 26.10.2015)

Ek 5- 4 Nisan 1978 tarihinde Türkiye Ekonomi Bakanı ile ABD Hazine Bakanı
Arasında Geçen Görüşmeye İlişkin Telgraf

Ambassy TEHRAN
INCOMING TELEGRAM

E 2-291
CONFID. NO. 5067

ACTION:

Em P 049139Z APR 78 APR 6 1978

INFO: FM SECRETARY WASHINGTON
TO RUEKSIW AMEMBASSY ANKARA 3703
AMB 1 INFO RUEKSIW AMEMBASSY BOMBI 1389
DCM 1 RUEKSIW AMEMBASSY PARIS 3221
SA   RUEKSIW AMEMBASSY TEHRAN 3572
POL 2 RUEKSIW AMEMBASSY JEDDA 2523
ECON 1 RUEKSIW AMEMBASSY LONDON 1969
PM 1 RUEKSIW AMEMBASSY ROME 5554
UCIS 1 RUEKSIW AMEMBASSY LONDON 9915
BT
CONS 1 BT
OR 1 C O N F I D E N T I A L SECTION I OF 2 STATE 085814/1
ADM   E. O. 11652: GDS
GSO   TAGS: EFIN, TU
BF
PER   SUBJECT: MEETINGS BETWEEN TURKISH FINANCE MINISTER AND
HU   TREASURY SECRETARY
RSO
MSG   1. SECRETARY BLUMENTHAL MET WITH FINANCE MINISTER
TSO   MUZZINOGLU ON THURSDAY, MARCH 23. ALSO ATTENDING ON THE
SCRO   TURKISH SIDE WERE VURAL GUCSAVAS, SECRETARY GENERAL OF THE
CRO   TREASURY, AND AMBASSADOR ESENREL. PARTICIPATING ON THE
TCU   U.S. SIDE WERE ASSISTANT SECRETARY BERGSTEN AND RICHARD
MP   FISHER, SPECIAL ASSISTANT TO THE SECRETARY.
DAO   2. THE FINANCE MINISTER BEGAN BY SAYING THAT HE WOULD BE
MAAG   SIGNING A LETTER OF INTENT WITH THE IMF THAT AFTERNOON. HE
AGR   THEN DESCRIBED THE ECONOMIC PROBLEMS CONFRONTING TURKEY AND
DEA   THE MEASURES THE GOVERNMENT HAD UNDERTAKEN TO DEAL WITH
IRS   THEM. HE SAID THAT THE STANDBY PROGRAM WOULD BE FOR TWO
TCTR   YEARS AND WOULD INVOLVE \$08 MILLION (APPROXIMATELY 350
CEOC   MILLION DOLS). IN ADDITION, TURKEY WOULD RECEIVE AN
CEOR   UNSPECIFIED AMOUNT UNDER THE COMPENSATORY FINANCE FACILITY,
CRU   WITH THE WITTEVEEN FACILITY A LATER POSSIBILITY. ASSISTANT
SHIA 1 SECRETARY BERGSTEN NOTED THAT IT WOULD BE PERHAPS THREE
TABR   MONTHS BEFORE THE WITTEVEEN FACILITY WOULD BE IN PLACE,
ISFA   WHICH SEEMED TO COME AS A SURPRISE TO THE MINISTER.
       3. SECRETARY BLUMENTHAL THEN ASKED THE FINANCE MINISTER IF
       HE THOUGHT THESE MEASURES WERE SUFFICIENT TO TURN THE
       SITUATION AROUND. THE FINANCE MINISTER REPLIED THAT HE
       HOPED SO BUT THAT HE WOULD LIKE TO EXPLORE POSSIBILITIES
       FOR U.S. GOVERNMENT SUPPORT. HE THEN MENTIONED A "PORTUCAL
       TYPE" OPERATION FOR TURKEY. HE SAID HE KNEW THAT THE
       ADMINISTRATION WOULD NEED TO GO TO CONGRESS ON THIS AND
       THIS WOULD POSE PROBLEMS. NONETHELESS, HE ASKED IF AN
       EFFORT LIKE THIS COULD BE MOUNTED, WHEN "THE TIME IS RIPE"
       HE NOTED THAT TURKEY WOULD NEED ASSISTANCE NOT JUST THIS
       YEAR, BUT NEXT YEAR AS WELL. HE THEN MADE A VAGUE REQUEST
       FOR A TREASURY "GREEN LIGHT" TO PRIVATE BANKS TO ENCOURAGE
       THEM TO LEND TO TURKEY.

BT
COPY

142

2-5069

4. SECRETARY BLUMENTHAL RESPONDED THAT PRIVATE BANKS MAKE THEIR OWN DECISIONS ON THESE MATTERS. THE U.S. GOVERNMENT CANNOT ORDER THEM TO INVEST THEIR FUNDS IN ANY PARTICULAR WAY. BY THE SAME TOKEN, THE GOVERNMENT CANNOT PROHIBIT THEM FROM MAKING INVESTMENTS IN ANY PARTICULAR WAY. IF ASKED BY PRIVATE BANKS WE CAN GIVE OUR VIEWS OF THE SITUATION AND THE FACT THAT TURKEY HAS AGREED TO A STANDBY WITH THE FUND WOULD BE SEEN BY THE BANKS AS VERY SIGNIFICANT. ON THE QUESTION OF AID, THE SECRETARY SAID THAT CONGRESSIONAL ATTENTION WAS FOCUSED ON THE WITTEVESEN FACILITY AND THE IFI APPROPRIATIONS. GIVEN THE CONGRESSIONAL MOOD TOWARD AID IN GENERAL, HE DID NOT THINK THAT THE CHANCES FOR AN ESF CREDIT OR BILATERAL ASSISTANCE, BOTH OF WHICH WOULD REQUIRE CONGRESSIONAL ACQUIESCENCE, WERE VERY GOOD.

5. ASSISTANT SECRETARY BERGSTEN REVIEWED BRIEFLY THE MULTILATERAL EFFORT FOR PORTUGAL, CALLING IT "VERY UNUSUAL" AND NOTING THAT THE ESF CREDIT WAS TO COVER A VERY SHORT-TERM BALANCE OF PAYMENTS PROBLEM. SECRETARY BLUMENTHAL EMPHASIZED AGAIN THAT EITHER AN ESF CREDIT OR BILATERAL AID WOULD HAVE TO BE ACCEPTABLE TO CONGRESS AND THIS WOULD BE VERY DIFFICULT.

6. THE FINANCE MINISTER NOTED THAT THERE WERE IMPORTANT POLITICAL REASONS FOR MOUNTING A "PORTUGAL-TYPE" OPERATION IN TURKEY, TOO. HE THEN ASKED IF THE U.S. GOVERNMENT COULD MAKE AN ANNOUNCEMENT THAT THERE IS NO "ECONOMIC EMBARGO" AGAINST TURKEY. SECRETARY BLUMENTHAL ASSURED THE FINANCE MINISTER THAT THERE WAS NO SUCH EMBARGO BUT THOUGHT THAT A PUBLIC ANNOUNCEMENT TO THAT EFFECT FOR NO APPARENT REASON MIGHT CAUSE PEOPLE TO THINK THAT THERE WAS ONE. HE SAID THAT WE WOULD SEE WHETHER WE COULD FIND AN APPROPRIATE OPPORTUNITY TO MAKE SUCH AN ANNOUNCEMENT.

7. THE FINANCE MINISTER THEN ASKED FOR U.S. GOVERNMENT SUPPORT FOR TURKEY IN INTERNATIONAL INSTITUTIONS, ALTHOUGH HE MENTIONED NO SPECIFIC PROBLEMS. SECRETARY BLUMENTHAL SAID THAT WHILE WE WOULD NECESSARILY REVIEW IBRD LOANS TO TURKEY IN TERMS OF THEIR INHERENT SOUNDNESS AND COULD NOT THEREFORE GIVE TURKEY A "BLANK CHECK", WE WOULD BE AS HELPFUL AS POSSIBLE.

8. THE FINANCE MINISTER THEN RAISED THE SUBJECT OF THE OECD CONSORTIUM. SECRETARY BLUMENTHAL SAID THAT WE WOULD PARTICIPATE IN A MEETING BUT THAT IT WAS HIS IMPRESSION THAT THE CONSORTIUM WAS NOT VERY ACTIVE. THE FINANCE MINISTER SAID THAT THIS WAS TRUE BUT THAT THE TURKISH GOVERNMENT HOPED TO USE THE CONSORTIUM TO GET NEW PROJECT FINANCING AND RESCHEDULE THEIR OFFICIAL DEBTS. ASSISTANT SECRETARY BERGSTEN SAID THAT WE HAD REVIEWED CAREFULLY WITH OFFICIALS OF OTHER COUNTRIES HOW TO DEVELOP AN

3-5069

EFFECTIVE MULTILATERAL MECHANISM FOR TURKEY. IN OUR VIEW, THE PRECISE FORM OF THE MECHANISM WAS NOT SO IMPORTANT AS LONG AS THE MECHANISM WAS EFFECTIVE. THE FINANCE MINISTER SAID THAT THE TURKISH GOVERNMENT WAS NOT AGAINST INCLUDING A LARGER NUMBER OF COUNTRIES IN A MULTILATERAL MEETING BUT FEARED THAT THIS WOULD TAKE TOO MUCH TIME. BERGSTEIN REPLIED THAT HE SHOULD BE ABLE TO WORK THIS OUT.

9. SECRETARY BLUMENTHAL SAID THAT HE THOUGHT THAT PRIVATE BANKS WOULD BE PLEASED TO HEAR OF THE STAFFORD ARRANGEMENT AND THAT HE HOPED THEY WOULD BE SYMPATHETIC. THE FINANCE MINISTER SAID THAT HE THOUGHT HIS TALK TODAY WITH THE SECRETARY AND THE SECRETARY'S SUPPORT FOR THE TURKISH GOVERNMENT'S ECONOMIC PROGRAM WOULD BE HELPFUL IN THIS REGARD. VANCE
BT

Ek 5- s.3/3

(Kaynak: United States Department of State, Meeting between Turkish Finance Minister and Treasury Secretary, 04.04.1978, Confidential. **DNSA Koleksiyonu**. [http:// www.proquest.com](http://www.proquest.com) (Çevrimiçi, 23 Ekim 2015))

ÖZGEÇMİŞ

1982 yılında Giresun/Bulancak'ta doğdu. İlk ve Orta öğrenimini sırasıyla Trabzon, Balıkesir, Tekirdağ ve Ordu'da tamamladı. 2005 yılında Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümünden mezun oldu. 2008 yılında İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında başladığı Yüksek Lisans eğitimini “İkinci Dünya Savaşı Sonlarında Türkiye ABD İlişkileri (1943-1945)” başlıklı teziyle tamamladı. 2009 yılında Giresun Üniversitesinde Araş. Gör. olarak çalışmaya başladı. 2010 yılında ABD'de Georgia State Üniversitesinde misafir araştırmacı olarak bulundu. 2011 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında doktora eğitimine başladı. 2015 yılında TÜBİTAK bursiyeri olarak ABD'de University of Maryland'da ve Amerikan Ulusal Arşivlerinde çalışmalarda bulundu. Halen İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak görev yapan Özata evli ve bir çocuk babasıdır.